De Vlaamsche Gids. Jaargang 9

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 9. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1913

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001191301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

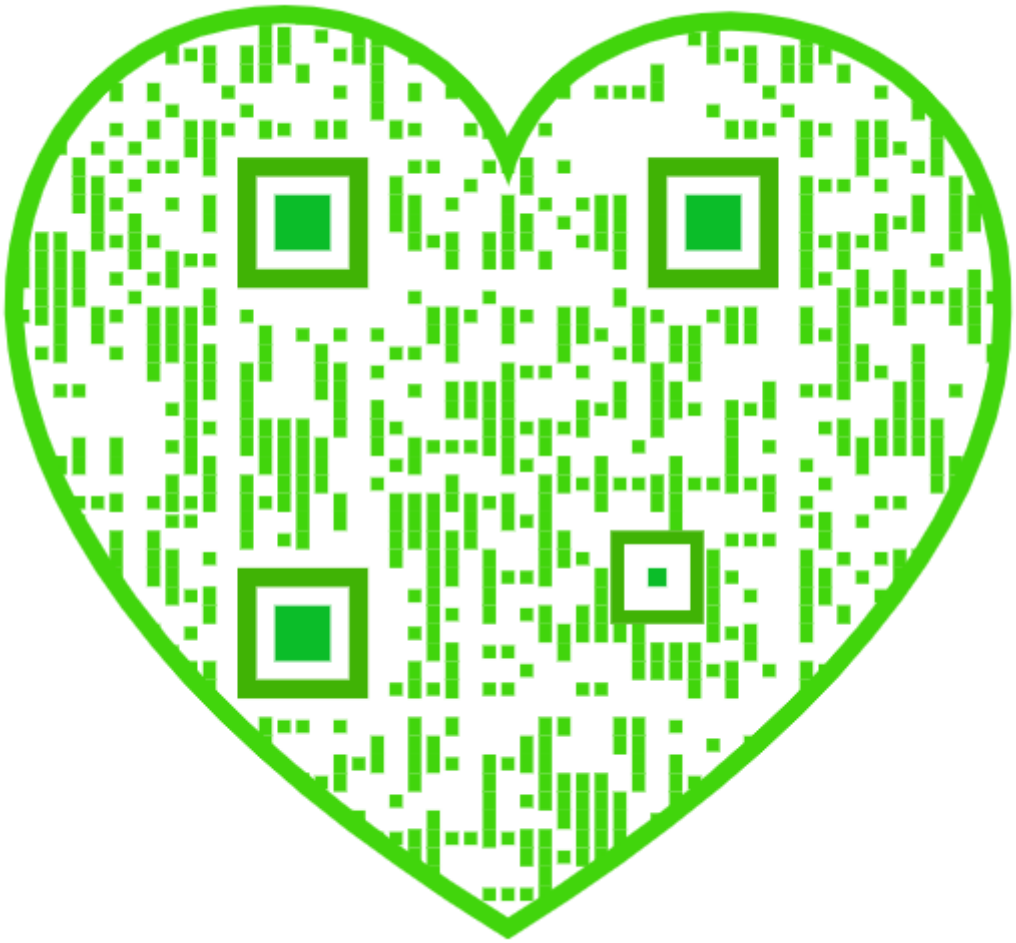

Lijst der medewerkers

BASSE, M.	93, 175
BOONEN, J.	114
BRIJS-SCHOUPPE, ACH.	385, 481
CASTEELS, KAREL	142, 143, 144, 145
CORR, ELLEN	60, 63, 129
DE BACKER, FRANZ	438
DE HOON, H.	193
DE JANS, C.	350
DE LA COURT, ALB.	254
DELVAEN, F.	282
DE WEERT, ERNEST	248, 249, 250, 510
DE WILDE, FRANS	234
FONCKE, DR ROBERT	154, 266
FRANCKEN, FRITZ	244, 425
FRANCK, LOUIS	289
FREDERICQ, LEON	70
GERMONPREZ, ANNA	26
GRAULS, A.W.	146, 255, 508, 509
JANS, JAN	251, 252
LEDEGOUWER, M.B.	439
LEFLOT, PR.	319, 320
RODENBACH, FERDINAND	256
ROSENBAUM, THERESE	464, 471
SABBE, MAURITS	84, 362
SILS, MARIA	138
UYTERHOEVEN, EMIEL	186
VAN DER MANDERE, HENRI	1, 97
VAN HAUWAERT, O.	511
VAN RIEL, LEO	164, 474, 554
VAN ROOSBROECK, GUST	66, 68, 69
VAN WALDEN, HUGO	301

VERBRUGGEN, JULIUS 321
WATERSCHOOT, MAURITS 444
WILLEMS, HENDRIK 147, 459

Het Permanente Hof van Arbitrage te 's-Gravenhage.

Het was in de maand October van 1912 juist tien jaar geleden, dat het Permanente Hof van Arbitrage daadwerkelijk werd ingewijd. Immers, nadat in den loop van de beide vorige jaren door een voldoend aantal Staten de bekrachtiging van het tractaat van 1899 was neergelegd geworden, en de toenmalige Minister van Buitenlandsche Zaken van Nederland, de Heer Mr. W.H. de Beaufort, in 1901 had kunnen verklaren, dat het Permanente Hof geconstitueerd en zijnerzijds de hand geslagen was geworden aan de eerste noodzakelijke regelingen om dit Hof ook werkelijk te doen bestaan, zag het voor zich in 1902 zijn eerste proces voeren. Zonder voldoening behoeft niet op deze tien jaar te worden teruggezien; integendeel, ze zijn voor het Permanente Hof geweest van groote beteekenis voor zijn aanstaande ontwikkeling. Anderzijds moet echter worden erkend, dat ook in die kringen, waar men beter zou meenen te mogen verwachten, nog vrij groote onbekendheid heerscht omtrent de samenstelling van dit Permanente Hof, de strekking zijner taak en de inrichting van zijn raderwerk. Toch dient dit bekend te worden, teneinde een goed en volledig overzicht te krijgen van de plaats, die het Permanente Hof in de tegenwoordige officieele vredesbeweging inneemt, en daarom kan niet genoeg de gelegenheid worden aangegrepen om dit een en ander zoo beknopt, maar tevens zoo volledig mogelijk, toe te lichten.

De artikelen 15 tot en met 19 der Haagsche conventie van 1899, het werk voornamelijk van het schitterend gearbeid hebbende arbitraal Comité d'Examen, welke ook in 1907 niet zijn gewijzigd, maar alleen van nummer hebben verwisseld, regelen de toepassing van de arbitrage in het algemeen. Ze verklaren haar doel als het vereffenen van geschillen tusschen de Staten door de rechters hunner keuze en

op den grondslag van eerbiediging van het recht. Zij achten de scheidsrechterlijke uitspraak in geschillen van rechtskundigen aard en speciaal voor de uitlegging of toepassing van internationale overeenkomsten, bij voorkeur een billijk middel ter oplossing, indien zulks langs den gewonen diplomatieken weg niet is kunnen geschieden. Ze verklaren de arbitrage mogelijk voor bestaande of toekomstige conflicten, hetzij alle in het algemeen, hetzij enkele slechts van een bepaalde soort. En ze leggen nog eens in deze volkeren-overeenkomst neer het algemeen erkend beginsel, dat de afspraak der arbitrage vanzelf inhoudt de verplichting om zich te goeder trouw aan de uitspraak van de arbitrale rechters te onderwerpen.

Het Permanente Hof van Arbitrage, gevestigd in Den Haag, heeft een Internationaal Bureau, dat onder leiding van den Secretaris-Generaal als griffie dienst doet, dat het administratieve werk volbrengt en de archieven bewaart. De Mogendheden, die de conventie onderteekenden, zullen ter volledig-houding van dit archief aan het Bureau afschriften van alle door haar gesloten arbitrage-clausules en tractaten, van alle haar betreffende scheidsrechterlijke uitspraken doen toekomen. Als Permanente Raad van Beheer fungeert het corps diplomatique te 's-Gravenhage, voorzooverre vertegenwoordigend natuurlijk contractanten der conventie; de Nederlandsche Minister van Buitenlandsche Zaken is rechtens voorzitter van dezen Raad. De Raad benoemt de ambtenaren, stelt de begrooting en alle mogelijke reglementen vast en verdeelt de kosten over de onderteekenaars, welke kosten door het Nederlandsch Gouvernement worden voorgeschoten.

Elke contracteerende Mogendheid nu wijst een aantal van ten hoogste vier personen aan, te kiezen onder de uitstekendsten op het gebied van internationaal recht, die het ambt van arbiter willen aanvaarden. En de aldus gekozen personen, die de leden zijn van het Hof, worden ingeschreven op een lijst, welke door het Internationaal Bureau aan alle regeeringen wordt toegezonden en geregeld bijgehouden. De leden worden voor zes jaar benoemd en zijn herbenoembaar; door verschillende Mogendheden kan dezelfde persoon als lid van het Hof worden aangewezen. Willen twee Staten een tusschen hen gerezen geschil door het Permanente Hof doen beslechten, dan kiezen beide uit de lijst van leden een of twee scheidsrechters; deze twee of vier

kiezen samen een derden of vijfden en deze vormen de rechtbank. Daarop geven partijen aan het Bureau kennis, dat zij de zaak voor het Hof willen brengen en noemen hare scheidsrechters; vóór dien tijd is elke inmenging van het Bureau uit politieke overweging buiten gesloten. Het regelt daarna de uitwisseling der voorloopige documenten en memories, hetgeen het ook doet, wanneer het ingevolge art. 26 van het oude, 47 van 't nieuwe verdrag, in zijne lokalen gastvrijheid verleent aan rechtbanken, die, buiten het Permanente Hof samengesteld, een conflict tusschen twee contractanten of ook niet-contractanten beslechten.

Het hoofdstuk over het Permanente Hof bevat een eenigszins op zichzelf staand artikel, het bekende art. 27, thans art. 48, in 1899 aangenomen op aandringen der Fransche delegatie. De Mogendheden verklaren het daarin haar plicht om ingeval een ernstig conflict tusschen twee of meer harer zou dreigen uit te breken, deze aan het bestaan van het Hof te herinneren, welke handeling slechts als eene, vallende onder het begrip der goede diensten, kan en mag worden beschouwd. Ziedaar dus een poging gedaan om den neutralen te vergunnen de werking van het Hof te vergemakkelijken in het veelvuldig geval, dat geen der beide strijdende partijen den eersten stap ter verzoening wil doen. Ziedaar tevens erkend, dat de tegenwoordige economische en sociaal-politieke verhoudingen de solidariteit tusschen de Mogendheden als een nieuw en hervormend element in het volkerenrecht hebben gebracht. Direct resultaat heeft het artikel niet opgeleverd; het Internationaal Bureau mag zich in conflicten niet mengen en de Mogendheden lieten het zoowel in den Zuid-Afrikaanschen als in den Russisch-Japanschen oorlog na als een te voren hopeloos beschouwd geval. En in den Turksch-Italiaanschen en den Balkankrijg gingen zoozeer de politieke beweegredenen aan de spits dan dat aan arbitrage maar kon worden gedacht!

Het laatste hoofdstuk der conventie behandelt de arbitrale rechtspleging, maar stelt hare regelen niet verplichtend voor de gedingen, zelfs al gaan die direct uit van het Permanente Hof. Het noemt een compromis, waarin het voorwerp van het geding en de bevoegdheden van de rechters zijn omschreven, noodzakelijk voor elke arbitrale beslechting. Het regelt - uitgezonderd voor het geval, dat een Staatshoofd tot eenig arbiter wordt gekozen - de verdere procedure,

die twee deelen heeft: de instructie of mededeeling van alle bescheiden, welke op de te gebruiken middelen en documenten betrekking hebben; en de debatten, die de mondelinge uiteenzetting vormen voor de rechtbank. Deze debatten zijn slechts openbaar na eene beslissing der rechtbank, met toestemming van de partijen genomen. De tijdstippen, bij de instructie en de overlegging der documenten in acht te nemen, worden door de rechtbank zelve naast andere noodige formaliteiten bepaald. De partijen doen zich tegenover de rechtbank vertegenwoordigen door een agent of gemachtigde, die in het debat wordt bijgestaan door zijne advocaten en die in alles de tusschenpersoon tusschen rechtbank en Mogendheid is. De keuze der talen, waarvan men zich zal bedienen en welker gebruik zal geoorloofd zijn, wordt door de rechtbank beslist en zal dus meermalen, gelijk dit in het een tiental partijen tellende Venezolaansche geding zeer sterk het geval was, tot groot verschil van talen aanleiding geven. Agenten en advocaten kunnen excepties en incidenten opwerpen, welker beslissing door de rechtbank onherroepelijk is. Ze kunnen vragen stellen aan de tegenpartij en op hunne beurt door voorzitter en leden van het tribunaal ondervraagd worden. In de instructie moet elk stuk, dat aan de rechtbank wordt overgelegd, ook ter kennis van de tegenpartij worden gebracht; na de sluiting der termijnen mag een bewijsstuk door de rechtbank, indien ze daartoe al besluit, slechts worden aanvaard met toestemming van de tegenpartij.

Elke partij draagt haar eigen kosten en een gelijk aandeel in die van de rechtbank; vandaar, dat slechts eene niet geheel onwillekeurige misvatting van de hooge rekeningen der diverse advocaten destijds na het eerste geding, de kosten van het Permanente Hof als zoo heel hoog kon doen voorstellen. De uitspraak geschiedt in het openbaar en wordt met redenen omkleed; de leden der minderheid konden eerst bij de onderteekening van hunne afwijkende meening doen blijken; sedert de herziening van 't tractaat in 1907 niet meer. Revisie is alleen dan mogelijk, indien in het oorspronkelijke compromis de bevoegdheid daartoe is opengelaten; de aanvraag moet dan worden gericht tot de rechtbank, die uitspraak deed en kan enkel gegrond zijn op de ontdekking van een nieuw feit, dat een beslissenden invloed moet hebben. De procedure der revisie kan slechts door eene beslissing van de oude rechtbank worden geopend en deze beslissing dient

uitdrukkelijk te bevestigen het bestaan van het nieuwe feit en het ontvankelijk verklaren van den eisch op dien grond. Het compromis bepaalt tevens den termijn der uiterlijke aanvrage. Wanneer de arbitrale beslissing kan raken aan een verdrag, waarin andere Mogendheden dan alleen de geschilvoerende zijn betrokken, geven deze van het gesloten compromis aan die Staten kennis. Deze Staten hebben dan het recht tot tusschenkomst in het geding, maar de uitspraak geldt, maken ze van deze bevoegdheid gebruik, ook te hunnen aanzien.

Het volgt uit dit overzicht vanzelf, dat het Permanente Hof feitelijk niet is datgene wat men naar zijn naam daarvan zou verwachten; dat het voornamelijk is een logisch samenstel, dat den weg tot de arbitrage vergemakkelijkt; doch dat het als vroeger de arbitrage vooral doet steunen op de instelling van tijdelijke internationale rechtbanken, aan welke alle het evenwel een tevoren ontbrekend centraal punt geeft; het verlicht de besprekingen over de samenstelling en het vereenvoudigt de onderhandelingen, die noodig zijn om tot de arbitrale procedure te komen. Permanent is het Hof niet in zichzelf; permanent is het Hof slechts in de lijst zijner leden en in het Internationaal Bureau, dat echter een voornamelijk administratief, in elk geval geen juridisch karakter heeft. Van groot belang is het daarom, dat het Engelsche ontwerp, hetwelk het Permanente Hof stichtte, het tevens verhief tot de griffie van elke rechtbank, die uit het Hof voortkomt. Het aanzien van het Bureau heeft hierdoor niet alleen gewonnen, zijne inwendige samenstelling is er ook door versterkt en heeft meer levenskracht verkregen. In dit opzicht is deze instelling een noviteit in het internationaal recht, die men niet moet verwarren en gelijkstellen met dergelijk genoemde bureaux, welke door de postale, de telegrafische, de spoorweg-, en den industrieelen en literairen eigendom beschermende Unies te Bern, door de Unie voor maten en gewichten en die voor de douanetarieven te Parijs en te Brussel zijn opgericht; zij hebben met het Internationaal Bureau te 's-Gravenhage slechts het algemeen cosmopolitisch karakter gemeen, maar gelijken overigens in niets op dit, daar de functies eenerzijds uitgebreider, anderzijds van mindere beteekenis zijn. Alle deze waken voor de uitvoering der conventie, waaraan zij haar ontstaan danken; zij zijn er eenigszins verantwoorde-

lijk voor, dat aan hare bepalingen nauwkeurig de hand wordt gehouden; ze bewerken en verzamelen voorts de uitgebreide gegevens van statistieken aard, de wettelijke opgaven en jaarrapporten, die voor het wereldverkeer van zoo groot belang zijn; zij hebben een vasten en uitgebreiden werkkring, die nog vergroot wordt door de voorbereiding der gewijzigde conventies, het publiceeren van periodieke uitgaven, het verschaffen van inlichtingen en het ontwerpen van noodzakelijke veranderingen, terwijl enkele, als het Postaal Bureau, dat onder toezicht van de Zwitsersche Postadministratie staat, zelve een arbitraal karakter hebben, daar zij een meestentijds opgevolgd advies moeten uitbrengen in de aan hen opgedragen litigieuse kwesties. Het Internationaal Bureau te 's-Gravenhage daarentegen is niet een informatie-bureau voor de toegetreden Staten in dien zin, dat het opgaven van statistiek verwerkt, hoewel het natuurlijk op zichzelf aan de onderteekend hebbende Mogendheden alle inlichtingen moet verschaffen, het ook de zorg van het archief heeft en alle officieele bescheiden dient te verzamelen. Doch uit den aard der zaak eischt dit deel zijner taak een meer inwendig te beschouwen dienst; het Bureau te 's-Gravenhage staat bovendien onder veel meer onafhankelijk toezicht, en het voorziet naast zijne eigene administratie in die van een machtiger lichaam en dient dit in zijne speciale uitingen tot rechterlijk secretariaat.

Het Bureau is hier niet zooals in deze andere conventies de quintessence, waarvoor de voornaamste bepalingen zijn vastgesteld; het is slechts het meest levenskrachtige onderdeel in het samenstel, dat voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen is ingericht geworden. Sir Julian Pauncefote herinnerde met deze stichting aan de bureaux van de Interparlementaire Unie en voor den Vrede, die thans te Brussel en te Bern bestaan; deze beide hebben echter geene door de gouvernementen der Staten gesanctionneerde rechtspraak als fundament onder zich, doch ontleenen de kracht hun ner pogingen aan de autoriteit hunner bestuurders. Doch evenals deze beide instellingen is wel ook het Internationaal Bureau ingericht geworden om eenmaal de spil te zijn waarom alles draait; tegelijk kunnen zijn optreden en zijn werkkracht officieus veel tot de bevordering van de arbitrage bijdragen. De Secretaris-Generaal van dit Bureau neemt dientengevolge een veel meer verantwoordelijke positie in dan de

directeuren der reeds genoemde Instituten; als eerste eisch geldt voor hem, dat hij met zorg de politiek moet buitensluiten, die zoo dikwijls bij arbitrale gedingen een rol wil spelen, doch welker invloeden officieel daarin zeker geene erkenning kunnen vinden. Het Internationaal Bureau moet in alles blijven staan op streng administratief standpunt en van daaruit alles bezien; uit de bepalingen der conventie blijkt voldoende duidelijk, dat daarvoor nauwkeurig is zorggedragen, en dat dientengevolge de overeenkomsten betreffende een arbitrale uitspraak en de daartoe te voeren onderhandelingen geheel gaan over het hoofd van dit Bureau heen. Eveneens is dit 't geval met de aanwijzing der arbiters, daar een zetel dezen is aangewezen volgens het algemeen tractaat en het Bureau dus slechts met de volgens de bepalingen sanmengestelde rechtbanken rekening heeft te houden. En zoo streng heeft men dit administratief karakter willen handhaven, dat men in 1899 bij artikel 27, dat de wederzijdsche plicht der Mogendheden om op het Permanente Hof te wijzen vaststelt, niet aan den Secretaris-Generaal wilde laten de bevoegdheid om naar conventioneel voorschrift een brief aan de betrokken partijen te richten; en dat men in 1907 een evenzeer onschuldig amendement van Peru betreffende de bevoegdheid van het Bureau in dit opzicht geheel verwierp. Doch hoe formeel ook de beperkingen te dezen opzichte gemaakt zijn, het neemt niet weg, dat eenige handeling van den Secretaris-Generaal, deze moge dan inconventioneel zijn, aan het vredelievend prestige van het Permanente Hof ondanks alle toezicht van hooger hand groote schade zou kunnen doen. Voor den Secretaris-Generaal kan een breed arbeidsveld geopend zijn, maar van zijn optreden hangt ook in de dagelijksche zaken veel af, daar hij steeds tusschen de partijen door tot aller bevrediging zal moeten weten zich te bewegen. De onlangs behandelde Savarkar-zaak is daarvan 't meest sprekend voorbeeld; juist in zulk eene netelige zaak met licht te bevroeden complicaties over internationaal-rechtelijke opvattingen en plichten, ware elk vooruitloopen noodlottig geweest voor de nu verzekerde goede afwikkeling!

Juist echter, omdat het Permanente Hof zelf niet permanent is; omdat daardoor het raderwerk voor een internationale rechtbank niet zoo spoedig in elkander kan worden gezet als men dit wel meer dan eens zal wenschen; juist ook, omdat het Internationaal Bureau zich

geen arbitrage mag aantrekken, voordat het definitieve compromis is geteekend; juist daarom is meermalen betoogd, dat grooter intensiteit van het Permanente Hof noodig zal zijn om het tot een levenskrachtig orgaan te maken in de internationale verhoudingen. Inderdaad, bij de acte van Algeceiras van 1906 zag men zich het geval voordoen, dat daarin met voorbijgaan van het Permanente Hof door een aantal Staten, die alle de acte van 1899 onderteekenden, geschillen aangaande de Marokkaansche Staatsbank aan het hoogste Zwitsersche rechtslichaam werden toevertrouwd, wijl men een bestaand en geregeld functionneerend rechterlijk samenstel als dit, verkoos boven het Permanente Hof. Bij de hervormingsplannen, die bij het aftreden van wijlen Lord Cromer ten opzichte van Egypte door dezen werden uiteengezet, zag men zich de vraag tegenwerpen of werkelijk wel het Permanente Hof zou kunnen voldoen aan opdrachten, die voor alles een spoedig afdoen van conflicten noodzakelijk maakten. Meer en meer werd erkend, dat herziening van het tractaat van 1899 noodig was; werd daartoe betoogd, dat het facultatief karakter der instelling gerust kon blijven, doch dat eene verandering noodig was in zijne wijze van werken, die, hoewel practisch van groote beteekenis, principieel alles zou laten zooals het was.

In dezen geest werd van de tweede Vredesconferentie eenige vooruitgang verwacht, iets wat kon heeten voortbouwen op het in 1899 gelegde fundament. De wil was er, maar de mogelijkheid ontbrak, dit te meer, waar de wil zich splitste in twee richtingen: eene, welke voor alles wenschte een eenvoudiger en meer substantieele regeling der rechtspraak zelve; en eene, welke streefde naar verandering van het aangenomen facultatieve karakter in meer verplichtenden geest. Het nieuwe Maritieme Hof, in 1907 gesticht, voldeed aan beide richtingen, of aan geen van beide. Het bracht dwingende rechtspraak, doch buiten het Permanente Hof; het bracht een werkelijk permanent college, doch slechts voor een enkel soort geschillen. Duitschland en Engeland gaven met hun zorgvuldig uitgewerkte voorstellen den stoot tot het ontstaan van dit Maritieme Hof, Duitschland wilde het als een opperst en internationaal gerechtshof, aansluitende bij de rechtspraak der nationale prijsgerichten, elken keer opnieuw samenkomend en evenals de tribunalen van het Permanente Hof door de belanghebbende Mogendheden

ook elken keer afzonderlijk samengesteld. Engeland daarentegen wenschte het als een zuiver permanent lichaam, bestaande uit de rechters, aangewezen door die contracteerende Staten, welker koopvaardijvloten meer dan 800.000 tonnen maten en gerechtigd om over elk geschil in den oorlog ter zee als Hof van Appel uitspraak te doen. Lange onderhandelingen brachten het vergelijk, dat met het tractaat van 1907 deed geboren worden een werkelijk permanent Hof, waarin, na de ratificatie der actes, eenmaal alle toegetreden Mogendheden volgens den daarbij opgemaakten rooster voor een korter of langer tijd zullen worden vertegenwoordigd; van de vijftien aangewezen rechters en vijftien plaatsvervangers zullen de zes Europeesche groote Mogendheden en Amerika en Japan voortdurend een zetel innemen, terwijl de andere Staten de overige zetels om de zes jaren van den zittingstijd naar vastgestelde klassen verdeelen. Het belang van deze nieuwe instelling tegenover de arbitrage valt niet te ontkennen; is ook niet ontkend; allerminst in Nederland, waar wijlen Mr. N.G. Pierson dit verdrag als een der belangrijkste der gesloten tractaten schilderde. Practisch kan het werken op een bij uitstek doornig terrein; theoretisch door het goede voorbeeld, dat niet te niet wordt gedaan door het helaas te constateeren feit, dat de Mogendheden eerst door de moeilijkheden der codificatie van het zeerecht, na de Londensche conferentie van 1908 door de vraag naar het lot dezer codificatie, de werkelijke oprichting van het Maritieme Hof zeer belemmerd zagen en misschien nog langen tijd belemmerd zullen zien.

Evenwel, hoe belangrijk ook, de instelling van dit Prijzenhof ging langs de hoofdzaak, welke de Vredesconferentie zich voorgenomen had tot oplossing te brengen, heen en zulks in zeer sterke mate. Want het Prijzenhof brengt internationale rechtspraak voor een bepaald soort geschillen, voor een categorie van geschillen bovendien, die op zichzelf wel belangrijk is, doch welker aantal klein is, en waarvan de beslechting er slechts toe kan bijdragen om in een reeds uitgebarsten krijg conflicten van een der oorlogvoerende partijen met neutrale Rijken te voorkomen, niet om eene gewelddadige oplossing van gewone geschillen af te wenden. De hoofdzaak lag elders, dat gevoelde men levendig. En het belangrijkste waren dan ook die voorstellen, die principieel de wijziging van het Permanente Hof ten doel hadden en door

een geheelen ommekeer in de regelen zijner samenstelling tot zijne nadere ontwikkeling wilden medewerken. Er waren bij deze tweede conferentie tal van voorstellen aanhangig tot principieele wijziging der instelling, sedert 1901 in Den Haag in werking getreden; wijzigingen vooral bedoeld in dien zin, dat de procedure van het Hof minder langwijlig en ingewikkeld zou worden en de instelling inderdaad het permanente karakter zou verkrijgen, dat toen en nog steeds alleen aan haar lijst van ingeschreven rechters en haar Internationaal Bureau toebehoort. Het waren er vooral twee van belang, eene van de Amerikaansche Unie, eene van Rusland. Het Amerikaansche voorstel was een terugkeer tot de reeds in 1899 door de gedelegeerden uit Washington ontwikkelde denkbeelden, die een werkelijk permanent rechtscollege wenschten van een vijftiental leden, aangewezen zoodanig uit verschillende landen, dat de diverse stelsels van recht en procedure en de voornaamste talen daarbij vertegenwoordigd zouden zijn. Daartegenover stond het Russische ontwerp, hetwelk het groote voordeel had aan te sluiten bij de bestaande organisatie, door te bepalen, dat alle leden van het Permanente Hof - het zijn er na de toetreding van de tot deze conferentie nieuw uitgenoodigde Staten een honderd - eenmaal per jaar te 's-Gravenhage zouden samenkomen, teneinde uit hun midden een drietal leden te kiezen, die een jaar lang een permanente rechtbank zouden vormen, welke kennis kon nemen van alle aan het Permanente Hof te onderwerpen geschillen en deze veel sneller tot oplossing zou kunnen brengen dan wanneer, als nu, eerst het gecompliceerde raderwerk van een afzonderlijk tribunaal in beweging dient gesteld. Rusland wilde deze jaarlijksche vergadering ook kennis doen nemen van alle in het verloopen jaar plaats gehad hebbende geschillen en haar daaromtrent een uitspraak ontlokken; wilde haar evenzeer van gedachten doen wisselen over den algemeenen vooruitgang der arbitrage. Hoofdzaak was evenwel, dat zoodoende de procedure en de samenstelling der rechtbank op meer afdoende wijze zouden geschieden en het voortaan onnoodig maken, dat, gelijk in de acte van Algeceiras voorkwam met geschillen aangaande de werking der Marokkaansche Staatsbank, gedingen, die snelle afdoening eischen, naar een bestaand nationaal rechtscollege, als hier het Hof van Lausanne, wel *moeten* worden verwezen.

Bij het onderzoek werd aan 't Amerikaansche voorstel voorloopig de voorrang geschonken, maar na uitermate lange beraadslagingen kwam het Comité van Voorbereiding met een geheel gereed ontwerp, dat de Amerikaansche en Russische gedachten vrijwel samensmolt. Het Arbitraal Hof, dat niet *in plaats van*, maar volgens de denkbeelden van Léon Bourgeois en Sir Edward Fry zou fungeeren *naast* het bestaande Permanente Hof en dus aan de Mogendheden een keuze overlaten tot welk Hof zich in elk bijzonder geval te wenden, zou volgens dat ontwerp samengesteld zijn uit rechters en plaatsvervangers, die door de onderteekend hebbende Mogendheden, naarmate ze aan de gestelde eischen voldeden, zooveel mogelijk zouden worden benoemd uit de lijst der leden van het Permanente Hof, en wier benoeming moest geschieden binnen zes maanden na ratificatie der acte. Deze rechters en plaatsvervangers zouden worden aangewezen voor een periode van twaalf jaren, maar waren in die twaalf jaren niet onafzetbaar, schoon de tekst van het verdrag het eenigszins scheen uit te wijzen en het Comité een nauwkeuriger vaststelling niet wilde. Ze zouden geheel gelijk zijn onder elkander en zetelen naar datum van hun benoeming, in welk opzicht bij gelijken datum aan den oudste de voorrang toekwam; zij legden voor hunne indiensttreding voor den Administratieven Raad, samengesteld uit de diplomatieke vertegenwoordigers der Mogendheden te Den Haag, een eed of plechtige belofte af. Het Hof trad met zeventien rechters op, voor wien een verhinderde door den plaatsvervanger zou worden afgelost; negen stemmen stelden het noodige quorum vast. Ten slotte zouden de rechters jaarlijks uit hun midden een drietal leden met plaatsvervangers te hunner aflossing aanwijzen, die te zamen de zoogenaamde delegatie vormden, welke alle aan haar onderworpen zaken voleindigde, ook dan, wanneer de feitelijke termijn harer macht was verstreken. Doch nimmer kon een der leden daarin zijne functie vervullen, wanneer het eigen land in de te berechten aangelegenheid betrokken was.

Er viel, het kon niet ontkend worden, in deze instelling der permanente delegatie niet anders te zien dan een denkbeeld, ontleend aan het Russische voorstel, tegenover welks voornemen tot herziening van het bestaande Hof men hier een gelukkigen stap in de noodige

bemiddelende richting had gedaan. Gelukkig vooral daarom, omdat, waar het hier niet onduidelijk vaststond, dat deze delegatie op de werkzaamheden van het Hof een overwegenden invloed zou gaan uitoefenen, voor het meerendeel feitelijk het Hof zou vervangen, nu het schrikbeeld van een internationaal rechtslichaam met een groot aantal rechters en een dientengevolge zeer ingewikkeld raderwerk, als vanzelf was verdwenen. Men zou niet meer zeventien knappe koppen van internationale reputatie en zeventien even knappe juridisch aangelegde plaatsvervangers hebben te zoeken, die zich uitsluitend aan hun internationaal rechtersambt wilden wijden; een drietal zou thans voor elk der beide categorieën voldoende zijn. Deze belangrijkheid der delegatie gold temeer als men bedacht, dat met haar feitelijk de vrije keuze der arbiters voor elk geding, die het tegenwoordige Permanente Hof kent, ophoudt en men tevens zag welke bevoegdheden haar toekwamen. Artikel 14 der ontworpen overeenkomst toch bepaalde, dat de bijeenkomst van het volledig Hof verviel, indien de delegatie van meening was, dat de loopende zaken deze niet vereischten. Artikel 17 verklaarde haar bevoegd om in plaats van het volledige Hof de geschillen te behandelen, welker arbitrale berechting door het bestaande Permanente Hof voortvloeide uit vóór deze overeenkomst gesloten verdragen, indien de belanghebbende partijen zich daartegen niet verzetten. Hetzelfde artikel achtte haar bevoegd eveneens de rol te vervullen der in de conventie van 1899 bedoelde internationale Commissiën van Onderzoek als bij de Doggersbank, voorzoover het volledig Hof daarmede door de geschilvoerende Staten in gemeen overleg was belast geworden. En ten slotte kwam artikel 18 deze functies nog verre uitbreiden door speciaal de delegatie competent te noemen voor het vaststellen van het noodzakelijke compromis, indien de partijen daaromtrent geen eenstemmigheid konden verkrijgen. Het wilde haar zelfs deze bevoegdheid verleenen in het geval, dat slechts van ééne zijde deze diensten werden ingeroepen, wanneer het daarbij betrof - natuurlijk nadat de diplomatieke bemoeiingen waren uitgeput - een conflict, reeds genoemd in de resolutie der Dragoleer, dus een, voortkomende uit contractueele schulden, die door eene regeering jegens de onderdanen van een ander gouvernement zijn aangegaan, en voor welker oplossing de scheidsrechterlijke uitspraak

reeds was aanvaard, of wanneer het betrof een conflict, dat geacht mocht worden uit een algemeen arbitrage-tractaat voort te komen. Doch dit laatste toch alleen in het geval, dat de tegenpartij omtrent deze speciale opvatting geen andere meening uitte.

Dat is, in korte trekken geschetst, de basis van het ontwerp, door het plenum der tweede Vredesconferentie besproken en daar aangenomen zonder groote en veelbeteekenende discussie. Maar al mocht men het ontwerp noemen een werk van beteekenis, de Conferentie bouwde voor het volkerenleven een huis, dat van binnen comfortable en uitnemend ingericht was, doch dat in alle zijne muren de deur miste, welke tot dit inwendige toegang gaf. Want - zonderlinge toestand zelfs voor de dikwerf zonderlinge diplomatieke verhoudingen - het belangrijke en in de algemeene acte ingeschreven verdrag is voorloopig een blanco-verdrag gebleven, omdat omtrent de wijze van benoeming der zeventien rechters door de vijf en veertig contractanten onmogelijk overeenstemming is verkregen kunnen worden. De open vraag der benoeming werd niet opgelost, noch door het stelsel der geleidelijke aftreding in klassen van korter en langer aantal jaren zittingsduur naar de mate van de belangrijkheid der Staten gelijk dit à l'instar van het Prijzenhof werd voorgesteld; noch door het denkbeeld der lijsten van namen, hetwelk het speciaal comité der ‘Zeven Wijzen’ van de conferentie ontwierp. Men moest eindelijk erkennen, dat het hier, ook alweer door den tegenstand van Brazilië en zijn gedelegeerde Dr. Ruy Barbosa, een binnen de perken der conferentie niet uit te maken zaak gold en men diende daarom te volstaan met het bijna eenstemmig aanvaarden der in de slotacte ingeschreven transactionneele motie-Fry, welke de instemming voor het nieuwe Hof als algemeen vaststelde, en aan de Staten opdroeg zich onderling over de vraag der benoeming te verstaan. Op deze wijze is het belangrijkste aller ontwerpen, gelijk de eerste Engelsche gedelegeerde dit tractaat terecht noemde, voor de conferentie van 1915 officieel bewaard geworden, want dat het in dien tusschentijd aan de gewone diplomatie te midden van haar dagelijksch werk zal gelukken dat te doen, wat aan deze speciale conferentie is mislukt na alle pogingen, is niet wel aan te nemen. Zelfs al beschouwt men niet zonder voldoening wat in deze richting door den Amerikaanschen Minister Knox is gedaan, gezegd en geschreven, en onder het

nieuw democratisch bewind van Amerika allicht zal worden voortgezet.

***

Het heeft meer dan een jaar geduurd, voordat, na de definitieve vestiging van het Permanente Hof, het eerste geschil aan zijn uitspraak werd onderworpen, en misschien had het nog langer geduurd, indien niet invloedrijke vredesvrienden als de Fransche Senator d'Estournelles de Constant en de Oostenrijksche jurist Graaf von Schönborn pogingen in het werk hadden gesteld om zulk een uitspraak te verhaasten. Het was dan ook meer incidenteel, dat het Hof zijn eigenlijke reeks van zittingen opende; den eersten keer toch, dat er een geding werd behandeld en vonnis werd gewezen, geschiedde dit volgens artikel 26, thans 47 der conventie, hetwelk aan het Internationaal Bureau toestaat de gebouwen van het Hof ook ter beschikking van andere arbitrale rechtbanken te stellen dan die, welke als zoodanig uit het Permanente Hof zijn voortgekomen. En zoodoende was het in de Octobermaand van 1902, dat onze beroemde landgenoot Staatsraad Mr. T.M.C. Asser, als alleensprekend arbiter in het geschil betreffende de robbenvangst in de Behringzee tusschen Amerika en Rusland, het eerste geschil in het gebouw van het Permanente Hof te behandelen kreeg. Een betrekkelijk niet groot aantal zittingen waren voldoende om deze kwestie - tot een incident van 1891 teruggaande en wel voornamelijk betreffende de vraag of het belang bij het behoud van het geslacht der zeerobben in de Behringzee, den Staten, op wier kusten en eilanden de dieren zich ophouden, het recht gaf de vangst op een verderen afstand der kust dan de gewone uitgestrektheid der territoriale zee te beletten; en of niet in elk geval het recht bestond buiten de grens der territoriale zee die schepen aan te houden en daarna verbeurd te verklaren, welke verdacht waren zich aan ongeoorloofde robbenvangst te hebben schuldig gemaakt - tot een einde te brengen en te komen tot het vonnis, waarin de verwerende partij Rusland werd gezegd aan Amerika te betalen te hebben ten behoeve van de bij haar ingediende vorderingen de som van 28.588 Amerikaansche dollars. Het spreekt wel vanzelf, dat groote belangstelling heerschte ten opzichte van deze zaak, en dit gold te sterker, omdat men op dat

oogenblik reeds wist, dat spoedig een nieuw geding zou volgen, en zou worden onderworpen aan het oordeel van het Hof zelf.

Op aandringen van President Roosevelt toch werd den 22 Mei 1902 te Washington, ingevolge artikel 31 van de Haagsche conventie, het afzonderlijk compromis geteekend, hetwelk de scheidsrechters van weerszijden in een hangend geschil tusschen de Unie en Mexico aanwees en als onderwerp van dit geding noemde den eisch van Amerikaanschen kant om schadevergoeding van $ 1.000.000 aan de Katholieke gemeenten in Californie; als scheidsrechters werden daarbij aangewezen: van Amerikaansche zijde de heeren Staatsraad Mr. T.M.C. Asser en Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, beiden Nederlandsche leden van het Permanente Hof van Arbitrage; van Mexicaansche zijde Sir Edward Fry, lid van den Engelschen Privy Council en Prof. von Martens, respectivelijk Engelsch en Russisch lid van het Hof, die te zamen den Deenschen Professor Henny Matzen als opperarbiter kozen. Een elftal zittingen werden door het aldus samengestelde scheidsgerecht aan de zaak gewijd, waarbij de heer Pardo de Mexicaansche en de Heer Ralston de Amerikaansche belangen als algemeen agent verdedigde. In de zitting van den 14 October 1902 sprak deze arbitrale rechtbank haar vonnis uit, waarbij zij den eisch van den Aartsbisschop van San Francisco gerechtvaardigd verklaarde en het Mexicaansche gouvernement tot uitbetaling veroordeelde van eene som van $ 1.420.682 (Mex.) en eveneens tot eene uitbetaling ten eeuwigen dage van jaarlijks Mex. $ 43.050 naar den legalen Mexicaanschen koers. De uitspraak van dit eerste geding - dat zich nog kenmerkte door de onmogelijke en alleen absolute onwetendheid bewijzende geruchten aangaande de kosten eener Haagsche arbitrage - verwekte in Mexico allerminst een aangename ontvangst; en vooral de beslissing van het scheidsgerecht, dat de uitbetaling moest geschieden in zilveren munt, was een tegenvaller te meer, waarop men niet had gerekend. Men sprak, zooals dit in den regel in dergelijke gevallen gaat, van diplomatieke intrigues en van dergelijke meer; men beweerde zich niet aan de uitspraak te willen onderwerpen, en ten slotte bleek het, als in hetzelfde jaar bij de Samoa-uitspraak van Koning Oscar van Zweden, bij de bedreiging te blijven!

Het tweede geding, dat betrekkelijk spoedig daarna aan een

der rechtbanken van het Permanente Hof van Arbitrage zou worden onderworpen, was er een van veel grooter beteekenis; een, dat ook veel meerdere Staten belang inboezemde en tot partijen maakte; een ten slotte, dat van internationaal-politiek gewicht niet geheel en al vrij te pleiten viel. Venezuela was door het wanbeleid van President Castro in moeilijkheden geraakt met het meerendeel der Europeesche Mogendheden, die met deze avontuurlijke Republiek in relatie stonden; en te midden van deze moeilijkheden hadden drie der Staten, Duitschland, Engeland en Italië zich aangegord tot de aldus genoemde ‘vredelievende blokkade’, waarvan het erkend volkenrechtelijk karakter ten zeerste werd en nog wordt in twijfel getrokken. Toen nu het Venezolaansche gouvernement na lange onderhandelingen bereid bleek tot regelmatige afwikkeling der verschillende aanspraken, en de verschillende arbitrage-commissies voor de eischen der afzonderlijke landen in werking zouden treden, werd door de drie Mogendheden, die hadden geblokkeerd, voor hare eischen aanspraak gemaakt op eene preferente betaling uit de 30 procent der havenrechten van La Guayra en Puerto Cabello, welke de Venezolaansche regeering als garantie voor de afdoening der erkende vorderingen onder buitenlandsche contrôle had gesteld. Hiertegen kwam verzet van de zijde der andere reclameerende Staten, Frankrijk, Spanje, Amerika, Nederland, Zweden en Noorwegen en ook Venezuela zelf; en langen tijd bleef deze ingewikkelde kwestie bestaan, totdat op voorstel van President Roosevelt de protocollen van Washington van den 7 Mei 1903 werden gesloten, waarbij de vraag of de drie genoemde Mogendheden op preferente betaling recht hadden, aan de jurisdictie van het Permanente Hof werd overgelaten en de Keizer van Rusland werd uitgenoodigd de drie arbiters in de rechtbank te benoemen. Het vreemde geval deed zich toen voor, dat, daar twee der benoemde arbiters moesten weigeren, op den 1 September 1903, den in het protocol genoemden datum van bijeenkomst van het scheidsgerecht, slechts een der arbiters aanwezig was, namelijk de Russische Minister Murawieff, en dat eerst een maand later, toen ook de beide andere scheidsrechters, de Oostenrijksche Professor Lammasch en de Russische Staatsraad von Martens, aanwezig waren, tot de werkelijke behandeling van het geding kon worden overgegaan. Het spreekt wel vanzelf, dat waar in dit geding zooveel

partijen waren, en deze partijen uitnemende vertegenwoordigers stelden als voor Duitschland professor Zorn, voor België de heer Woeste, voor Amerika de heeren Bowen en Mac Veagh, voor Frankrijk professor Renault en de advocaat Fromageot, voor Engeland de heer Arthur Larcon en Sir Robert Finlay, voor Italië de Senator Pierantoni, voor Mexico de heer Pardo, voor Nederland en voor Zweden en Noorwegen wijlen de heer von Weckherlin, en voor Spanje de heer de Villasinda, de debatten niet kort konden zijn, gezien alleen reeds de gezichtspunten, die werden ontwikkeld en de stukken, die werden toegelicht, zoodat dan ook eerst na een vijftiental lange zittingen, den 22 Februari 1904 het vonnis kon worden uitgesproken. Dit vonnis stelde, breed gemotiveerd, de drie geblokkeerd hebbende Mogendheden in het gelijk en gaf haar de gevraagde preferentie uit de douane-gelden voor de eischen harer onderdanen. Het was bij het uitspreken van dit vonnis, dat de Russische opperarbiter Murawieff zich niet zeer tactvol uitte over den met Japan uitgebarsten oorlog en aanleiding gaf tot een protest van den Japanschen gezant, dat echter moest worden ingetrokken, omdat het formeel door niemand kon worden aangenomen!

Na het Venezolaansche geding zijn voor het Permanente Hof de gedingen elkander tamelijk regelmatig opgevolgd; soms was de tijd, welke er tusschen een tweetal gedingen verliep, kort; soms ook lang, maar nimmer is een geding afgeloopen geweest, zonder dat men tegelijk wist, dat een ander geding weer zou worden voorgebracht. In 1904 diende voor een arbitrale rechtbank, samengesteld uit professor Renault, aangewezen door de drie Europeesche Mogendheden in conflict, den heer Motono, aangewezen door Japan, en den Zweedschen Minister Gram, als opperarbiter door deze beiden gekozen, de zaak tusschen Japan eenerzijds en Engeland, Frankrijk en Duitschland anderzijds aangaande de vraag of, met het oog op de door Japan vroeger aan vreemdelingen daar te lande verleende concessies, de daaruit voortvloeiende belastingsplicht zich ook uitstrekte tot de gebouwde eigendommen of zich alleen bepaalde tot den grond; in welk geding het scheidsgerecht bij meerderheid van stemmen in zijn vonnis van 22 Mei 1905 Japan in het ongelijk stelde, en dus de bedoelde eigendommen vrijliet van belasting. Tegen dit vonnis werd door den Japanschen rechter in een afzonderlijke nota van zijne afwijkende meening kennis

gegeven, de eerste maal, dat zulks geschiedde en tot lang daarna de eenige. In het volgende geding althans, hetwelk Engeland en Frankrijk voor het Hof deed komen in de bekende kwestie van het Sultanaat van Mascate en aangaande de uitlegging van de conventie van 10 Maart 1862 over de souvereiniteit van den Sultan van dit Perzische zee-gebied, heerschte in het vonnis volkomen overeenstemming tusschen de drie arbiters, ditmaal professor Lammasch als opperarbiter, benoemd door den Koning van Italië, de Amerikaansche rechter Melville W. Fuller, door Engeland, en Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, door Frankrijk aangewezen; en eenparig spraken zij uit, dat wel de vaartuigen van Mascate recht hadden op onschendbaarheid zoodra zij de Fransche vlag ontplooiden, maar dat zij dat recht niet mochten overdragen aan eenigen anderen persoon, en ook niet de onderdanen van den Sultan van Mascate willekeurig van de gegeven onschendbaarheid konden doen profiteeren. En na de Mascate-zaak, welker vonnis niet alleen juridisch een meesterstukje was, maar ook diplomatiek eene oplossing gaf, zooals men dit niet beter of... onbeslister had kunnen wenschen, heeft het Permanente Hof twee zaken te behandelen gehad, die beide groote belangstelling mochten ondervinden; de eerste gold de grensregeling, na de afscheiding, tusschen Zweden en Noorwegen, en werd door de arbiters, die zich daartoe ook ter plaatse begaven, de heeren Mr. J.A. Loeff, opperarbiter, F.V.N. Bleichman, door Noorwegen en K. Hj. L. von Hammarskjöld, door Zweden aangewezen, in eigenlijk nadeeligen zin voor Zweden den 23^{en} October 1909 beslist; de tweede gold het Casablanca-incident tusschen Frankrijk en Duitschland, eene aangelegenheid, die wel in staat geweest ware het smeulend vuur tot een brand aan te stoken en die door de arbiters, de heeren von Hammerskjöld, opperarbiter, Sir Edward Fry, door Frankrijk en Professor Guido Fusinato, door Duitschland als arbiters benoemd, in gunstigen zin voor het eerste Rijk beslist werd in zooverre betrof het principe van gewapenderhand optreden tegen deserteurs in Marokko, die onder protectie van den Duitschen consul stonden, maar ten nadeele van dat Rijk voorzooverre de wijze van handelen in dit speciaal geval zelve aanging: een vonnis, dat uitmuntte door klaarheid en zakelijkheid en 22 Mei 1909 werd gewezen. Bij beide uitspraken valt van geen bijzonder incident melding te maken; het waren gedin-

gen van schijnbaar geringe aantrekkelijkheid, doch gedingen, die ten duidelijkste bewezen, dat ook belangrijke en actueele strijdvragen, mits ze slechts juridisch te formuleeren zijn, tusschen verschillende landen zonder bloed en geheel naar de eischen van het recht kunnen worden opgelost.

En zulk een geding van groote beteekenis is ook geweest het volgende, dat geheel den zomer van 1910 het Permanente Hof in werking heeft doen zijn. Toen werd de ingewikkelde New-Foundland-kwestie aan het oordeel van een rechtbank uit haar midden onderworpen, en waren Engeland en Amerika de tegenover elkander staande partijen; toen gold het vooral een reeks van principieele kwesties van internationaal-rechtelijken, maar ook economisch-politieken aard, welke deze rechtbank te beslissen kreeg in deze zeven vragen: 1° of de Amerikaansche visschers bij de uitoefening op de verdragskusten van de hun bij het verdrag van 1818 toegekende rechten, gehouden waren de regeling inzake de visscherij van de Engelsche koloniën na te leven, dan wel of hiertoe de medewerking tot en de goedkeuring door Amerika geëischt was; 2° of de inwoners van Amerika bij de uitoefening van hun vischrecht gerechtigd waren, niet-Amerikanen te gebruiken als leden van de visschersbemanning; 3° of de Amerikaansche visschersschepen verplicht waren, op de verdragskusten in de douanekantoren te declareeren en haven- en lichtrechten te betalen bij de uitoefening hunner verdragsrechten; 4° of die schepen tot inklaring of declaratie en betaling van rechten als bedoeld in de vorige vraag, verplicht konden worden, wanneer zij voor een der in het verdrag van 1818 veroorloofd verklaarde doeleinden - het zoeken van beschutting, het halen van hout en water en het verrichten van reparatiën - op de niet-verdragskusten de baaien of havens binnenliepen; 5° of de drie zeemijlen, binnen welke op de niet-verdragskusten het visschen, drogen en zouten van visch aan de Amerikanen verboden is, in de baaien moesten gemeten worden vanuit de kust dan wel vanuit de lijn die de kapen verbindt, m.a.w. of het woord baaien in de afstandsclausule van het verdrag van 1818 moest worden opgevat in de geografische beteekenis van dat woord, dan wel in rechtskundigen zin; 6° of de inwoners van Amerika krachtens het verdrag gerechtigd waren in de baaien, kreken en havens van New-Foundland te visschen

dan wel alleen op de kusten daarvan; 7° of de Amerikanen, die hun vischrecht uitoefenden, gerechtigd waren handelsvoorrechten aanwezig te achten voor hun visschersschepen. De uitspraak, door deze rechtbank, samengesteld uit de heeren professor Lammasch, opperarbiter, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, den Argentijnschen oud-Minister Drago, den Amerikaanschen rechter Gray en den president van het Canadeesche hooggerechtshof Sir Charles Fitzpatrick, arbiters, heeft in haar breed gemotiveerd vonnis niet in alle opzichten dadelijk de definitieve uitspraak gebracht; zij heeft op de verschillende vragen ook antwoorden gegeven in verschillenden zin, die beide partijen afwisselend in gelijk en ongelijk stelden; Engeland gelijk gaven voorzooverre betreft de bindendheid der Engelsche visscherij-wetgeving ook voor de Amerikaansche visschers op de verdragskusten, en evenzeer ten opzichte van de vraag der baaien op de niet-verdragskusten; Amerika in hoofdzaak op andere punten. Doch ten opzichte van een der voornaamste van de vragen, de billijkheid zelve van de te erkennen visscherij-wetten der Britsch-Amerikaansche koloniën, besliste het, dat aan een afzonderlijke technische commissie, waarin onze bekende Nederlandsche deskundige Dr. P.P.C. Hoek als onpartijdig gedelegeerde zitting verkreeg, een nader onderzoek zou worden opgedragen.

Zeer zeker is dit geding wel het belangrijkste geweest, dat totnutoe aan een stuk het Permanente Hof heeft gekend, maar even zeker is het ook datgene geweest, hetwelk naar buiten het sprekendst heeft kunnen toonen, dat het bij deze gedingen gaat om recht en om recht alleen; dat alle andere invloeden van buiten worden vermeden en dat een arbitraal geding evengoed en evenzeer uitsluitend een rechtszaak is als een geding, dat voor een nationale rechtbank wordt behandeld. En dat een internationaal geding ten slotte voor niet-belanghebbenden en niet-ingewijden even weinig amusant en even langwijlig kan lijken als dat voor eene gewone nationale rechtbank!

Na het belangrijke New-Foundlandgeschil zijn een aantal gedingen van zeer verschillenden aard voor het Permanente Hof gebracht. Het eerste dezer was dat tusschen Amerika en Venezuela aangaande de dusgenoemde Orinocokwestie, een geschil, gerezen over de vordering van eene Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij op deze rivier, hetwelk vooral daarom merkwaardig was, wijl het betrof de revisie van

een vroeger in dit geschil reeds gegeven uitspraak en wijl dientengevolge twee vragen aan het oordeel der rechtbank - bestaande uit professor Lammasch, voorzitter, wijlen den Belgischen Staats-Minister Beernaert en den Cubaanschen jurist de Quesada, leden - werden onderworpen; de vraag allereerst of de door Amerika opgeworpen nietigheid van het vonnis, indertijd gewezen door den Nederlandschen gouverneur van Curaçao, den heer Barge, inderdaad aanvaard moest worden; en zoo ja, eerst daarna, welke dan de nieuwe uitspraak zou zijn. Deze rechtbank ging echter niet aldus te werk, achtte de eerste vraag niet afzonderlijk oplosbaar en deed bij de debatten onmiddellijk het geheele geschil opnieuw voor zich behandelen; zij gaf ten slotte een uitspraak, die tot de nietigheid leidde, maar overigens niet in alle opzichten ten gunste van Amerika aan te merken viel. Het tweede geschil betrof de Savarkar-zaak tusschen Frankrijk en Engeland, het conflict gerezen over de wettigheid van de arrestatie van den Hindoeschen staatsgevangene van dien naam, die te Marseille van een Engelsch schip ontvlucht en daar door Engelsche soldaten gegrepen was; het tribunaal, in deze zaak voorgezeten door den Zweedschen Minister Gram en als leden tellend professor Renault en den heer Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, gaf in dezen aan Engeland gelijk, doch baseerde dit gunstig vonnis voornamelijk op de omstandigheden, waaronder bedoelde arrestatie plaats greep en zeide uitdrukkelijk geenszins in zijn vonnis uit te spreken, dat in het algemeen eene handelwijze als hier toegepast geldig was volgens het internationaal recht. Het derde geding betrof het Russisch-Turksch geschil over de oorlogschatting van 1877, voor welke zaak het tribunaal, bestaande uit den Zwitserschen gezant Lardy te Parijs, voorzitter, de heeren Taube en Mandelstam, Ieden voor Rusland, en Rechid Bey en Alzo Bey, leden voor Turkije, in 1911 slechts eene constitueerende zitting hield en de debatten uitstelde tot het najaar van 1912 toen ze gehouden werden, terwijl in den Balkan de gruwelijke oorlog woedde om het in 1877 aangevangen werk te voleindigen en Turkije, het object van den eisch, het leven als Europeesche Staat verder onmogelijk te maken, en toen ze eindigden met eene uitspraak, die wel theorisch het recht van Rusland op moratoire interessen erkende, doch 't niettemin den eisch ontzegde, wijl het bewezen was, dat Rusland practisch afstand van zijne voordeelen had gedaan. En een vierde

geding liep in den tusschentijd tusschen Peru en Italië, welk laatste Rijk tot zijn zaak had gemaakt enkele eischen der familie Canevaro op de Zuid-Amerikaansche Republiek, die door het scheidsgerecht, bestaande uit den Franschen professor Renault als opperarbiter, den Italiaanschen professor Fusinato en den Peruaanschen diplomaat Calderon als arbiters, tot betaling werd veroordeeld.

En nog voordat dit geding in den aanvang van 1912 ten einde was, werd vernomen, dat de regeeringen van Frankrijk en Italië besloten hadden een scheidsgerecht in te stellen om recht te doen in de aanvankelijk zoo penible en verwarde vraagstukken, welke in verband stonden met de in-beslagneming van de schepen 'Carthage' en 'Manouba', varende op Noord-Afrika, verdacht van vervoer van contrabande, welker inbeslagneming destijds in Frankrijk zoo groote boosheid tegen het in Tripolis buitende Italië had verwekt; en hadden aangewezen tot arbiters de heeren Guido Fusinato, oud-hoogleeraar in internationaal recht aan de Universiteit te Turijn, afgevaardigde in het Italiaansch Parlement; Knut Hjalmar Leonard Hammarskjöld, oud-gezant te Kopenhagen, oud-hoogleeraar van de rechtsgeleerde faculteit te Upsala; Dr. Kriege, geheim gezantschapsraad, directeur aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te Berlijn; Louis Renault, hoogleeraar in de rechtsgeleerde faculteit te Parijs, en baron Michel de Taube, hoogleeraar in internationaal recht aan de Keizerlijke Universiteit te St-Petersburg; de heer Hammarskjöld zou het ambt van opperarbiter van het scheidsgerecht, dat in Maart 1913 bijeenkomt, vervullen. Reeds ultimo September 1912 zou dit tribunaal te 's-Gravenhage zijn samengekomen, maar wijl de heer Fusinato een leidende rol speelde in de Italiaansch-Turksche vredesonderhandelingen te Lausanne-Ouchy, moest toen tot uitstel worden besloten. Thans is, juist door dit uitstel, ook de zaak van de aanhouding der stoomboot 'Javignan[i]', waaromtrent een onderzoek niet tot een bevredigend resultaat leidde, aan de beslissing van deze rechtbank kunnen worden onderworpen, zoodat van haar eene voor de volkerenrechtelijke jurisprudentie belangrijke uitspraak kan worden verwacht.

Er zijn dus thans een twaalftal gedingen voor het Permanente Hof van Arbitrage behandeld geworden in ongeveer tien jaar tijds.

In deze twaalf gedingen was Frankrijk zesmaal de in geschil zijnde partij; waren Amerika en Engeland het elk vijfmaal; was Italië het viermaal; was Duitschland het driemaal; waren Mexico, Venezuela, Italië en Zweden zoowel als Noorwegen, den eersten keer in de Venezolaansche kwestie vereenigd, den tweeden keer juist tegenover elkander staande, het tweemaal; waren Spanje, Italië, België, Nederland, Rusland, Turkije en Peru het elk eenmaal. In deze twaalf gedingen waren vijfmaal Nederlandsche arbiters in het tribunaal gezeten, den eersten keer zelfs twee leden te gelijk; evenzoo was 't voor Zweden, dat daarbij afwisselend door Professor Hammarskjöld en Minister Gram was vertegenwoordigd. Voor Frankrijk, steeds gerepresenteerd door professor Renault; voor Oostenrijk, steeds met professor Lammasch; voor Engeland, tweemaal met Sir Edward Fry, eenmaal met Sir Charles Fitzpatrick en eenmaal met Lord Hamilton; en voor Rusland, tweemaal met wijlen professor von Martens, den laatsten keer met baron Taube en den heer Mandelstamm, thans weer met baron Taube, was dit alle viermaal het geval; terwijl Italië driemaal in een scheidsgerecht aanwezig was, Amerika tweemaal, en Duitschland, België, het laatste met wijlen den heer Beernaert, Denemarken, Japan, Peru, Cuba, Argentina, Zwitserland en Turkije, alle één keer. De hooge plaats, die Nederland naast Zweden in deze rij inneemt, is te merkwaardiger, wanneer men bedenkt, dat het nimmer zelf een geding voor het Permanente Hof bracht en dus zelf nimmer een arbiter mocht aanwijzen; uit het opgemaakte lijstje blijkt echter evenzeer hoezeer verschillende Staten door toevallige omstandigheden of willekeurig, verschillende malen ook tot eenzelfden arbiter terugkeerden. Het twaalftal behandelde gedingen wijst uit, dat in niet meer dan vier gevallen eigen onderdanen werden aangewezen om als arbiter op te treden en tweemaal een arbiter van eigen nationaliteit werd benoemd naast een arbiter van vreemde nationaliteit; het wijst voorts uit, dat van de twaalf maal slechts twee keer het benoemen van een arbiter werd overgelaten aan een vreemde regeering of een vreemd Staatshoofd, en dat eveneens vier van de twaalf maal slechts de opperarbiter als zoodanig werd aangewezen door het compromis en niet door stemming werd benoemd uit het reeds voltallige college der arbiters. En het wijst ten slotte uit, dat van

de zes vonnissen, die vóór 1907 onderteekend moesten worden door alle scheidsrechters, slechts eenmaal de scheidsrechter, aangewezen door het veroordeelde land, niet met het vonnis medeging en een ander keer door een arbiter van vreemde nationaliteit eveneens geschiedde, doch uitsluitend ten opzichte van een onderdeel van dat vonnis; voor de zes zaken, welker vonnis naar de nieuwe bepaling van 1907 alleen door voorzitter en secretaris is onderteekend geworden, is dit niet uit te maken, te minder daar de debatten dier arbitrages voor een groot deel geheim waren en tot heden geheim zijn gebleven.

Als aanteekening hierbij mag zeker wel gelden, dat de eerste secretaris van het Permanente Hof, nu wijlen Mr. R. Melvil baron van Lynden, aftrad voordat een vonnis voor het Hof werd behandeld; dat zijn opvolger Jhr. Mr. H.L. Ruyssenaers slechts een tweetal gedingen hielp behandelen, en dat het de tegenwoordige hooge functionaris Mr. L.P.H.M. Baron Michiels van Verduynen is geweest, die alle de overige gedingen voorbereidde. De eerste secretaris van het Hof, de Heer Jhr. Mr. Dr. W. Roëll, die zeer kort na de oprichting daaraan werd verbonden, gaf aan alle gedingen, ook aan dat betreffende de Behringzee, zijne krachten en mocht voor zijn bijna geregeld daadwerkelijk medewerken aan het secretariaat van het tribunaal steeds welverdiende erkentelijkheid oogsten van de dienstdoende presidenten.

Ziedaar wat het Permanente Hof thans is en is geweest. Wat het zal worden, valt op dit oogenblik moeilijk uit te maken, al kan men voor de ontwikkeling van deze instelling de beste verwachtingen hebben. De beste verwachtingen vooral daarom, omdat de permanente tractaten van arbitrage, die sedert 1903 tusschen Europa en Amerika onderling en wederzijds in zoo groot aantal zijn gesloten, alle zonder uitzondering het Permanente Hof als centraal punt der internationale rechtspraak hebben erkend; omdat de nieuwe beweging, die op hetzelfde terrein juist in den laatsten tijd door het vruchtbaar initiatief van den president Taft is ontstaan, evenzeer met het Permanente Hof rekening houdt; omdat in tractaten, op elk terrein, in eenmaal aanvaarde arbitrale clausules bijna zonder uitzondering hetzelfde is geschied. Omdat, dit niet 't minst, in tal van belangrijke geschillen, die

der diplomatie groote zorgen baarden en ook staatkundig van beteekenis waren te achten, de naam van het Permanente Hof is genoemd voor 't geval deze diplomatie geene beslechting zou kunnen brengen. Men denke slechts aan China en het Panama-kanaal; aan de Roode Zee en aan Egypte! Men moge dan, zelfs ter Vredecongresse te Genève, hebben beweerd, dat het alleen voor onbeduidende zaken was, dat men het Permanente Hof inriep, men verzuimde zich alles te herinneren en zeker om te bedenken, dat nimmer de aanleiding tot, maar alleen het verloop van een internationaal conflict toonen kan of het al dan niet beduidend zou zijn geworden voor de geschiedenis!

Moge in 1907 de poging tot daadwerkelijke hervorming van het Permanente Hof zijn mislukt, er is reden om aan te nemen, dat men in 1915, beter voorbereid ten strijde komend, en krachtiger ook alweer door wat het verleden heeft geleerd, grooter en vruchtbaarder resultaten zal bereiken, en een stap voorwaarts zal doen voor de essentieele ontwikkeling van het Permanente Hof.

H. VAN DER MANDERE.

Den Haag, November 1912.

Hun Winter.

I.

‘Luister eens, Mele,’ zegde Branders tot de werkvrouw, die, als naar gewoonte, met haar sleutel binnengekomen was, en haar schort stond vóór te binden, ‘mijn dochterken komt voor eenige dagen naar huis, en ik zou willen, dat het er hier een beetje goed uitzag....’

De vrouw horkte op. ‘Kwam het meisje naar huis? Dat was nu eens nieuws! En wat ging dat pleizierig zijn in zoo'n slordig huishouden van een man alleen!’ Ze verneukelde zich een oogenblik in die gedachte; dan kwam ze op wat van haar verlangd werd.

‘Dat het er hier een beetje goed uitzag... Als Mijnheer peinst,’ begon ze. Dan stokte ze, maar haar blik ging minachtend rond.

Hij keek eerst beleedigd op; dan zuchtte hij eens. ‘Ze heeft geilijk,’ dacht hij, ‘het is een boel; maar wat doet een man ook, die geen vrouw heeft?’

‘Och,’ sprak hij, ‘zoo erg zal dat toch wel niet zijn. Wat is er hier te doen? Een beetje opruimen en op zijn plaats zetten. - Wat houdt dat in? - En het huis is toch ook zoo groot niet, dunkt me, dat ge het niet zoudt kunnen in orde krijgen.’

Hij draaide zich af om heen te gaan, maar bleef opeens weer peinzend staan. ‘En morgen’, zei hij, ‘en overmorgen, Mele, kunt ge dan komen?’

- ‘Mijnheer,’ antwoordde Mele verontwaardigd, ‘ik ga in de kermisweek nooit uit werken.’

- ‘Ik geef dubbel loon, ‘sprak hij, overtuigend. ‘Wat kan ik alleen met zoo'n meisje doen?’ voegde hij er stiller en lichtjes verlegen bij, want hij meende te weten, dat de vrouw zijn omstandigheden kende

en de geschiedenis van zijn scheiding. ‘Toe, toe, dat zal wel gaan. Het kind mag niet den indruk hebben van onhuiselijkheid. Gij maakt het hier zoo gezellig mogelijk. 's Morgens kookt ge chocolade, en 's middags moet er taart zijn en pudding en al, wat kinderen gaarne eten.’

Dan, omdat hij haar gezicht zag en het misnoegen, dat er op te lezen stond:

‘Maar vandaag komen we niet naar huis. We zullen in den Terminus eten. Dan hebt ge tijd om alles te beredderen. Hier is geld...,’ en hij wierp een paar vijffrankstukken op de tafel.

Hij bleef nog een oogenblik dralen, in afwachting of ze misschien zou antwoorden, maar ze raapte zonder verder naar hem op te kijken de geldstukken op, en toen hij dit bemerkte, trok hij de trap op, naar boven.

‘Hier zal Gabi dus slapen,’ peinsde hij, de deur van de achterkamer openstekend, een kleine kamer met een enkel raam, waar een ijzeren bedje stond en een paar stoelen. ‘Niet zeer pleizierig, maar ze is in het klooster niet meer gewoon, en ik zal er zoo dikwijls mee uitgaan, dat ze den tijd niet heeft veel rond te zien.’

Hij trok zachtjes weer de deur toe, bleef nog even, in gedachten, op het bordes staan, en ging daarna in de belendende kamer, die de zijne was. Die was nog ongedaan en lag er, zooals hij ze verlaten had, met linnen en kleergoed op al de stoelen, dagbladen, aangebrande cigaren en solferstekjes op den grond en de schouwplaat, met de wanorde van een onopgemaakt bed en al het onappetijtelijke van een niet opgeruimde waschtafel.

‘Verduiveldsche boel toch!’ bromde hij. ‘Als Gabriëlle niet zoo groot werd en ik niet met de hoop leefde, dat ze al gauw voor goed naar huis zal komen, zou ik er nog een einde aan maken, mijn huisje opzeggen en op een gemeubeld kwartier gaan.’ Dan, na een wijl, toornig: ‘En zeggen, dat mijn wijf nu weer begint achter mij te loopen! Zou men niet gek worden?’

Hij wierp zich in een zetel, strekte zijn voeten voor zich uit. Heel de geschiedenis van zijn mislukt huwelijk kwam door zijn hoofd spelen.

Hij was vroeg wees geworden, bij verwanten gekweekt, en als vrijwilliger bij het leger gegaan. Door de kaders, was hij, tamelijk

laat, onderluitenant geworden, in garnizoen te Antwerpen. En het was in den Dierentuin, waar zooveel Sinjoren hun dochters ter huwelijksmarkt brengen, dat hij zijn vrouw ontmoet had. Zij had geen moeder, wel heur vader, een losbol en doorbrenger, die zijn familie reeds veel last had aangedaan, - maar, boven het hoofd van dien vader heen, was ze de erfgename van een moei, die haar heur klein vermogen had nagelaten, op één voorwaarde, namelijk: ze moest tot haar meerderjarigheid in een kostschool blijven, door die moei aangeduid. Het was binst de verlofdagen en in gezelschap van een vriendin, dat hij haar ontmoet had: een mooi meisje, met donkere oogen, overvloedig rosblond, springend haar, volle gestalte, daarbij een zekere gevatheid en die geestigheid van een bijzonder gehalte, die wel gemakkelijken bijval bezorgt, maar zoo gauw naar losheid voert. Zij had reeds een heelen sleep vrijers achter zich: een broer van heur vriendin, een paar kameraden van dien broer, die dan weer anderen meegebracht hadden. Ze volgden haar op heur hielen, ze waren er gek van. ‘En ik was immers de gekste van allen,’ dacht hij. ‘Nog geen week, geen heele week, of ze had me beet. Dol! Om er eten en drinken van te laten, om er achter te loopen, gelijk een schooljongen achter zijn eerste lief! Bah!’

Hij streek met zijn hand over zijn voorhoofd.

‘Een koorts,’ dacht hij, ‘een gloed, een laaiende vlam, maar - de koorts geneest en de vlam dooft uit en - trouwen is houwen!’

Om het huwelijk spoediger te doen doorgaan had heur vader haar, mits uitkeering van een zekere som, ontvoogd!

‘Wij konden immers niet een jaartje wachten,’ spotte hij, ‘en de schoone mijnheer, die heur papa was, zag er alleen het geld in, dat hij daardoor in handen kreeg. Poeah!’ en hij wierp een stoel omver. Maar onmiddellijk bukte hij en zette den stoel weer overeind.

‘Nu zou ze mij nog kwaad maken,’ peinsde hij, ‘en ze is immers zooveel niet waard. Zeggen, dat heur kindje pas geboren was, toen het spelletje begon. Dat ze, met zoo'n luttel wicht in huis, zoo'n schepseltje, dat zijn moeder nog geen uurtje missen kan, aan het zwieren ging! Een gelukkige tijd, voorwaar, mijn getrouwd leven! Als ik het bedenk! Veel opschik, blanketsel en poudre de riz; fel reukwerk, waarop men Madam overal speuren kon, maar nooit een

betamelijk maal en geen linnen in huis. Een kind, dat heel en gansch aan het dienstmeisje overgelaten werd, doch veel promenades en uitgangen. Dan kibbelen, herrewerren, alle dagen meer en meer van elkander vervreemden, en, och ja, elk zijn eigen gang gaan, tot, tot - het onvermijdelijke.'

Want er was een tijd gekomen, dat hij er bewijzen van had, dat ze zich slecht gedroeg... Dan had hij een geding tegen haar ingespannen, maar - het was een geruchtmakend proces geweest, waaruit ook hij niet zonder schade gekomen was.

Pijnlijke herinneringen welden in hem op. Er was zooveel dat, dat, maar wat doet een man ook, die alleen is?

'Ik kreeg toch het kind,' zoo verontschuldigde hij zich voor zich zelven. 'Mij werd de hoede van het kind gegeven. Gabriëlle! Ik kon ze niet bij mij houden, maar ik heb ze toch altijd gaarne gezien, en ze is in het klooster heel wel en ik ben altijd goed voor haar geweest. Het is voor haar, dat ik in mijn huisje gebleven ben; voor haar, dat ik uit het leger en in den handel gegaan ben, mij gedwongen heb tot dat domme en lastige "reiziger-zijn", om meer geld te verdienen, namelijk, want ik wilde, dat ze het goed zou hebben. Met mijn soldij en het kapitaaltje, dat van haar moeders vermogen overbleef, kon ik ze niet groot brengen. Ik moest immers voor mijn exwederhelft te veel opbrengen! Die liet het zich ondertusschen smaken, woonde op een duur kwartier, afficheerde zich, in den Dierentuin, in den Schouwburg, op de Meir, waar men ze dagelijks tegen het uitgaan der beurs ontmoeten kon, en van haar fratsen genoeg vernam ik, tot.... ze zekeren dag verdween.' Hij zuchtte weer.

De stad verlaten, had hij in het begin gedacht, ziek, dood... Maar haar advokaat schreef geregeld om het maandgeld en.... na eenige jaren was ze weer komen opdagen, God wist van waar; ze had zich in zijn straat ingekwartierd en keer voor keer had hij bespeurd, hoe ze hem volgde, in de buurt van de statie rondzwierf tegen dat hij met zijn gewonen trein binnenkwam of met ostentatie voorbij de café's liep waar hij zijn pintje zat te drinken. Uitdagender dan ooit, met haar rooden wuisterkop vol chi-chis, haar opzichtige hoeden en bloezen, haar geschilderd gezicht, dat er echter zeer verlept begon uit te zien

'Bah, een lichtekooi,' besloot hij misprijzend.

En hij dacht weer op zijn dochterken, dat hij straks zou afhalen.

‘Als het kind er maar niets van gewaar wordt,’ zegde hij bezorgd. ‘Ik had het niet moeten toestaan, dat ze naar huis kwam. Zij is te jong om te verstaan....’

Hij bleef nog wat zitten dubben, zitten draaien en keeren aan zijn gedachten en herinneringen. Daarna stond hij op. ‘Al zoo laat,’ sprak hij, naar zijn uurwerk ziende. ‘Ik moet voort, anders staat Gabi alleen aan de statie.’

En zijn hoed grijpend, snelde hij de straat op.

De zon was al hoog gerezen en de lucht was vol vogels en vol blijheid boven de strakke rijen der hooge, veelvensterige huizen.

‘Wat een weertje,’ zei hij opgewekt, ‘en wat zal het kind [t]e kijken hebben!’ En hij ijlde langs de lange, zonnige leien, waar een ongewone drukte was van arbeiders, die voorbereidselen maakten voor de verlichting van den volgenden dag en de stad in kermistooi staken, naar de statie.

II.

Kuchend reed de locomotief onder de reuzige spoorhalle voor, haar langen, slingerenden staart achter zich aansleepend. Hij hoorde het zware geluid der schonken, zag een menigte hoofden, die zich uit de raampjes bogen, de deurkens, die open sloegen, en: ‘papa’, klonk het aan zijn oor.

‘Mijn kind,’ zegde hij, een hoogopgeschoten meisje omhelzend, dat zich in zijn armen geworpen had. ‘Wat zijt ge groot geworden!’ Hij hield haar een weinig van zich af, het ranke figuurtje bekijkend in het zwarte pensionnairekleedje, en onder den groven hoed, het frissche, lachende gezichtje. ‘En zijn dat al uw vriendinnetjes?’ vroeg hij, op een groep meisjes duidend, die achter zijn dochterken uit den wagen kwamen geborreld.

‘Ja,’ zei Gabriëlle, ‘en weet ge wel, vadertje lief, dat het de eerste maal was, dat ik met de anderen mocht meekomen? Altijd in dat eeuwige klooster of bij die eeuwige nichten! Ik was het al lang moe. Voortaan kom ik immer mee, papa....’

- ‘En dat moogt ge ook,’ antwoordde hij, al zijn bezwaren tegen het bezoek van het meisje vergetend, ‘dat moogt ge zeker. Maar spoed u, zeg vaarwel aan uw kameraadjes.’

‘Hebt gij honger?’ vroeg hij, toen ze nevens elkander onder de groote, arduinen bogen vandaan uit het bureel kwamen, waar hij haar beetje gepak gedeponeerd had. ‘Kom, we zullen in een restauratie gaan.’

Maar ze moest eerst even rondzien, in de enge Pelikaanstraat, waar in eindelooze rij de huurrijtuigen onder de overhangende pijlers en steekbalken der spoorhalle te wachten stonden, waar onder gedurig zoeven en belgeklinkel de schelgele trams voorbijsnorden en een groot gewemel was van haastig-doende menschen; dan in de breede De Keyzerlei, met haar dubbele rij boomen, haar hooge huizen en den achtergrond van nieuwe, monumentale gebouwen aan de Leysstraat, waarboven de fijne Onze-Lieve-Vrouwentoren uitsteekt; vervolgens naar het Statieplein en den ingang van den Dierentuin met de bronzen groepen: gieren, wellustig en met trillende vlerken op hun prooi neergezegen; pelikanen, die, met den kwabbelsnabel in de veêren, de uren staan te verdroomen, en een kameel, die een negerknaap op den rug draagt... Toen ze alles fijntjes gezien had en ook in het statiegebouw in- en uitgeloopen was, wandelden ze traag en bewonderend rond de square, die vol bloemen was... en terwijl ze babbelde en nevens hem voortdrentelde, nam hij haar nog eens van ter zijde op.

Een teer, lief-vragend gezichtje, met groote oogen; een lachende mond, twee lange, dikke vlechten kastanjebruin haar; wel een mooi meisje, teweeg, maar voor heur ouderdom wel wat heel groot, en die kleeren! Wat konden die nonnen toch iemand toetakelen!

‘Ik weet iet,’ zegde hij plotseling. ‘Als ge straks wat gegeten hebt, trekken wij de stad in. Wij gaan in een “chic” magazijn en koopen daar een witte bloeze en een hoed met rozen.’

Hij lachte haar een beetje verlegen toe. Zij lachte ook, verwonderd.

‘Een witte bloeze,’ zei ze, ‘en een hoed met rozen, voor mij?’

‘Ja,’ antwoordde hij, ‘mijn dochterken moet mooi wezen om met mij mee te gaan.’ En weer glimlachend nam hij heur arm onder den zijnen en troonde haar verder.

En weer drentelden zij rond de square; dan trokken ze door de Geuzenhofjes, waar hij haar de standbeelden uitlei, kwamen aan

de leien, liepen aan het Lyrisch voorbij, sloegen aan de De Keyzerlei weer in en stonden nogmaals vóór het stationgebouw. Daar poosden ze even, beraadslaagden er over, waar ze nu gaan zouden en keerden gearmd langs de breede gaanpaden terug.

In den Bazar wou ze zichtkaarten koopen, en er kwam geen einde aan het zoeken en kiezen, en toen ze daarmee toch gedaan had, gingen ze aan den Rathskeller zitten. Hij koos een koel plekje, onder de zonnetent, vanwaar ze goed de straat konden zien, en hij bestelde een ei en een kopje koffie.

'Het is nog al lang vóór we middagmalen,' zei hij. Maar ze wou eerst de gekochte kaarten opsturen, schreef aan tal van vriendinnetjes, allerlei beuzelarijen, waarvan hij dan lezing mocht nemen, en hij zat er geduldig nevens, zich vermeiend in haar gebabbel, haar gebaren en heele doening.

'Ze is natuurlijk bevallig,' dacht hij, 'een pertig dingsken, dat eens zal weten, hoe zich te bewegen... En tot nu toe is ze onbedorven kinderlijk,' mijmerde hij er na een stonde bij, 'en - op haar moeder gelijkt ze niet veel. Alleen in den oogopslag vind ik iets van die terug,' voegde hij er weer wat later bij, 'en misschien in den vorm van het kinnetje. Ze aardt naar mijn volk, naar mijn moeder en mijn doode zusterken. Ik had het nooit zoo goed gezien,' besloot hij, tevreden, 'en dat is een waarborg.'

En hij voelde zijn goede luim versterkt en zat behagelijk rond te zien, en genoot van het zonnige weder, van het rustige verkeer en het schoone stadsgezicht, en dacht aan het kind. Een paar echt genoeglijke dagen zou hij haar trachten te doen doorbrengen, want hij wou, dat ze alleen in blijdschap aan hem dacht. Dat groote samenvoelen en in elkander opgaan, dat het samenleven meebrengt, mocht hij natuurlijk niet verwachten. Daarvoor kende ze hem te weinig. Als ze alleen blij was en later in het klooster met pleizier aan haar Antwerpsche dagen terug dacht en er naar verlangde, weer bij hem te zijn, was zijn doel bereikt. En hij liet zich allerlei geschiedenissen vertellen van de vriendinnetjes en voelde zich gerust en tevreden.

Opeens, nochtans, schrikte hij op.

Onder de lieden, die, van de stad komend, aanslenterden, had hij zijn vrouw bemerkt.

‘Alle duivels, daar is ze!’ stiet hij tusschen zijn tanden uit. Hij herkende ze van verre, haar krachtige, volle gestalte, haar wiegenden stap en onder den dansenden parasol, waarop de zonne stond, haar monsterachtigen grooten klokhoed. Dat was ze.

‘Ik geloof waarlijk, dat ze van de komst van het kind ook al verwittigd is,’ ging hij na een wijl voort. ‘Hoe weet ze het toch?’ En eensklaps flitste het door zijn brein: ‘De werkvrouw! Mele! Die is het, welke het haar overbrieft.’

Een groote gramschap bruiste in hem op. ‘Heel goed,’ dacht hij. ‘Zoodra Gabriëlle weer weg is, zet ik Mele aan de deur. Ik wil niet in mijn eigen huis bespionneerd worden.’

Maar onrustig volgde hij ondertusschen de bewegingen der vrouw, die, van koffiehuis tot koffiehuis en van tafeltje tot tafeltje, met een leelijken glimp op haar wezen en van onder haar zonnescherm loerend, naderbij kwam.

Nog had ze hen niet gezien; eensklaps ontdekte zij hen. Zij bleef een oogenblik staan; duidelijk kwam op haar gezicht de uitdrukking: ik heb ze. Een ondeelbaar kleine spanne tijds, waarop iets als aandoening over dat aangedirkte gelaat gleed, bleef heur oog op haar kind gericht; een wijl ook keek zij haar man aan; schamper krulden zich haar lippen.... Dan herbegon het dansen van den parasol; boven de lage, bleeke, hooggehakte schoenen werd de rok opgeschorst, en tartend en haar heupen wiegend, ging ze aan beiden voorbij.

‘Vervloekt,’ dacht hij. Een poosje oogde hij haar achterna. Dan keek hij van haar weg naar zijn dochterken. ‘Had deze iets gezien?’ Maar onbevangen zat het kind naar de voorbijgangers te turen, naar de trams, die, de een vóór, de andere na, als monsterachtige, gouden kevers over de straat schenen aan te kruipen, naar een leurenden ‘camelot,’ die ze wist niet wat raars te koop bood.

‘Neen, ze heeft haar niet gezien,’ juichte hij. ‘Wat heb ik een angst uitgestaan!’ En na een poos, opgelucht en verrast over wat hij te vinden kwam, ‘Ei, wie weet kent Gabriëlle haar moeder ook? Voor zoover ik vernam, heeft die het kind op al die jaren niet meer dan één- of tweemaal bezocht, en dat nog in het begin. God zij gedankt, die hecht aan haar rechten niet.’ En hij lachte, maar zoo bitter en zonderling, dat Gabriëlle er van opkeek.

‘Gij lacht, vader?’ vroeg ze verwonderd.

Hij leunde tegen zijn stoel achterover, zette zijn panama achteruit, hield even zijn hand voor zijn oogen en dorst eerst dan zijn dochterken in het aangezicht zien.

‘Het was, het was,’ zei hij, ‘om...., och, om een denkbeeld, dat ik had. Het was niets, kindje. - Wilt ge bloemen?’ vroeg hij haastig, op een leursterken wijzend, dat naar hun tafeltje toekwam.

Zij knikte van ja en hij liet haar een tuiltje kiezen, drie mosroosjes met wat reseda, waar ze dan een poosje mee bezig was, er aan ruikende en er haar lijfje mee sierende, tot zij het eindelijk vóór haar op de tafel lei.

Zij zaten nog een wijl nevens elkander onder de zonnetent, elk langs zijn kant, het meisje rond te zien, haar vader te peinzen. Dan stond hij recht.

‘Kom, Gabriëlle,’ zei hij stille.

En als twee goede vrienden nevens elkander trokken ze de stad in.

III.

En het was een drukke dag geworden: Winkelen - allerlei prullen en snuisterijen koopen: een halsketentje, met een grillig geteekend, zonderling borstsieraad, waar een langwerpige perel aan bengelde; een lederen handzakje, - iets, waarop ze dadelijk verzot was geweest; een geborduurd neusdoekje, waar een kantje aan gemaakt was; een witte zonnescherm met een boord bleeke rozen. - Kijken - aan al de toogvenslers blijven staan: bij den banketbakker, den photograaf, de witgoedmaakster, den antikaris; aan de draaiende Hausmanndiamanten, de truffengravende kabouters; bij Tietz, waar ze tijd bij tijd rondgedrenteld, waar ze in den Automatic gezeten en de lift gebruikt hadden. - Dan, kleederen aanpassen: een gereedgemaakte lichte complet, een neteldoeken bloesje en witten hoed. - En ondertusschen trammen; met de boot naar St-Anneken varen, waar ze zich, gelijk een groot kind, dat ze was, in den lusthof van den Kursaal op den touter en de wipplank in het zweet gewerkt had, - en tweemaal in den restaurant eten, 's middags in den Victoria, onder

de breede markieze, tusschen de palmen en aspidistra's en 's avonds bij Crets op de Groenplaats, terwijl op de kiosk heerlijke muziek werd gemaakt, en het volk rondroezemoesde en nu en dan, in de poozen, van den hoogen Lieve-Vrouwentoren de beiaard werd gehoord....

En dan, door de donkere straten, die opeens leeggeloopen waren en in de weldoende avondkoelte naar huis, waar Branders, opeens op dit denkbeeld gekomen, Gabriëlle zijn eigen kamer had gegeven, om het balkon, namelijk, en om de betere meubeleering. Maar ze sliep, waar ze stond, zoo moe was ze. Hij had heur geholpen heur jasje uit te doen, en hij had uit haar gepak, dat ze waren gaan lossen, het nachthemd gezocht en tienmaal en meer had hij gevraagd of ze nog iets verlangde en of nu alles goed was. Dan was hij ook te ruste gegaan, op de achterkamer in het ijzeren bed, maar slapen deed hij niet: hij had zooveel om over te denken. Daar was nu eerst zijn vrouw. Hoe had die het durven bestaan? Zij had hen nagenoeg den heelen tijd gevolgd; bij Tietz was ze hen, twee-, driemaal voorbijgeloopen. Haar rosse pruik, haar groene parasol en blauwe hoed waren, als ze ergens aan een uitstalling stonden, altijd meer of min aan den horizont. Nu eens op hun rechterhand en dan kwam ze weldra haastig achter hun rug voorbij, dan weer op hun linkerhand en toen bleef ze weldra zelf ergens hangen, in de hoop, dat ze aan haar voorbij zouden moeten. En altijd dat leelijke gezicht: uitdagend, brutaal of schamper. In den namiddag waren ze haar een paar uren kwijt geweest, maar toen ze 's avonds naar de muziek zaten te luisteren, was zij er weer. Ze deed met het rondwandelende publiek mee den toer van de kiosk, of stond van ver te gluren, voor Branders, die wist, dat ze daar was, altijd in het zicht. Het had hem op den duur zoodanig zenuwachtig gemaakt, dat hij gemeend had een politieagent aan te spreken, die het haar zou verbieden, maar dat zou Gabriëlle immers op heur opmerkzaam maken en dit vooral mocht niet wezen. Hij had zijn toorn dus verbeten en zich stil gehouden.

'Wat mocht er wel in dat hoofd omgaan?' had hij zich op een gegeven oogenblik afgevraagd. 'Wou ze hem tergen? Of was het spijt, nieuwsgierigheid, of wat was het, dat haar daar zoo deed staan en kijken?'

Een oogenblik had hij medelijden gevoeld, maar ook slechts één

oogenblik. ‘Ze heeft het gewild,’ dacht hij. ‘Ik kan het niet helpen, het is haar schuld.’

En dan was ook zijn gramschap gevallen. Alleen wreveligheid was gebleven en bezorgdheid om zijn dochterken.

‘Wat hoeft ze nu rond het kind te komen draaien?’ had hij gepeinsd. ‘Ze heeft niet eens gebruik gemaakt van het recht, dat de wet haar gaf, Gabrielle alle maanden te bezoeken, en nu zou ze probeeren nader te komen, waarom?’

En terwijl hij in zijn bed lag, rees de gedachte in hem op, dat hij Gabriëlle langer in het klooster moest laten, dan het gewoonte was, om heur moeder niet de gelegenheid te laten haar, misschien wel buiten zijn wete, te zien.

‘Ik zal liever maar een jaartje langer alleen voortsukkelen,’ meende hij, ‘en desnoods het meisje een poosje bij de nichten op het dorp doen. Daar is ze veilig.’

Hij keerde en draaide dit besluit nog een tijdje in zijn brein; hij lag er ook nog een pooze mee bezig, of ze den volgenden dag ook zoo voetje voor voetje zouden gevolgd worden; - in den grond schafte hij er op den duur niet veel op, ook. Gabriëlle kende, naar alle waarschijnlijkheid, haar moeder niet meer; ze zou haar onder den stroom der wandelaars niet opmerken, en dit was al, wat hij verlangde. En dan werd hij er zoo gerust over, dat het hem het denken niet meer waard was, en als hij nog wat gelegen had, kwam de slaap ook voor hem en onthief hem heel aan dees zorge.

IV.

In den namiddag gingen ze nogmaals uit. Het weer was schoon en Antwerpen in al zijn glorie paradeerde door de straten. Er waren draaiorgels, waar een aap op zat, die op karretjes door zoogezegde Italianen rondgevoerd werden en op alle straathoeken ‘Marianina’ of ‘Toreador en garde’ of ‘C'est l'amour’ stonden te malen; zeerloopers, met korte broek en platte schoenen; worstelaars, in vleeschkleurig ‘maillot,’ sandwichmannen, die het programma van den Hippodrom rondpromeneerden of reclamen voor Ecla-blink, Spratts en Sapon; leurders, met ballonnetjes van baudruche op een stok, en bloemenmeisjes.

Ze liepen aan dat alles voorbij, gingen aan den Weber zitten, met het gelaat naar de stad, en zonder onderbreking trok de stroom der wandelende Sinjoren hen voorbij. ‘Om er dronken van te worden,’ dacht het kind eerst. Maar na een tijdje wende zij er aan. Ze had een glaasje beziesap gevraagd, waar ze nu en dan eens aan nipte, keek rond zich en studeerde de omgeving. De zon hing boven die groote stad, waarvan het verwarde en feestelijke geluid tot haar kwam; er waren bloemen op de balkons, en aan de vensters, langs den zonnekant, wit- en roodgestreepte linnen tentjes, waaronder nu en dan een hoofd uitgluurde. En de vergulde beddekens op de geveltoppen der gebouwen aan de Leysstraat, figuren van menschen of van dieren, waren als zooveel ander, kleine zonnekens, die daar te pinkelen stonden. En de daken, zoo uit de verte gezien, met al dat gestraal op hun zinkbladen of schaliën, schenen als uit één groot stuk blinkend metaal gegoten. Er was een gedurig zoeven van trams, waartusschen nu en dan een rinkelende velo liep, een logge, tuitende automobiel of het effen getrappel van een ingespannen paard. De terrassen van de cafés zaten vol, de garçons liepen heen en weer met Cherrybowls en Cocktail en grenadines; gestadig hield de begankenis op de trottoirs aan, onder die kleurige lucht en vroolijke zomerzon. Dan, op den duur begon ze toch te dalen, de groote kaars, ginder, boven de kermisstad, en opeens was ze achter de huizen verdwenen, ‘als ware ze gevallen,’ zegde Gabriëlle, die een tijdje niet gesproken had. Nog was het licht niet verminderd, nog straalden de figuurtjes op de huisgevels; de warmte nam echter af. Een breede, roode gloed kwam daar, waar de zon verdwenen was, dan taande dit rood tot oranje, later tot geel, nog meer en meer, tot een zachte, oneindig teere kleur als van zoete room, om ten slotte over te gaan in grijs.

De zonnetentjes aan de vensters werden van beneden te beginnen en van verdieping tot verdieping ingehaald; de wind kwam op; als een wandelend sterretje naderde op de hoogte van een stok het lichtje van den lantaarnontsteker; één voor één werden de reverberes aangestoken, de paalreverberes, die langs weerskanten op een rij staan en de groote armluchters, die het midden van de straat houden en reuzige, lichtende bloemtuilen schijnen....

‘Willen we gaan?’ vroeg mijnheer Branders. Maar juist vlamde op de hoogte van het dak aan den ‘Café des Arts’ de eerste

letter op van een bierlichtreklaam. ‘De’ verscheen het in gloeilampjes tegen den doffen huismuur. ‘Per’, las het meisje, terwijl zoetjes, van lampken tot lampken, de lichtstroom voortliep ‘De Perel,’ zoo stond het daar als met groote diamanten te tintelen, juist boven de kornis, in de hoogte.

‘Oh’, zei Gabriëlle, die niets anders vond om haar bewondering te uiten. Maar, als ware een booze wind voor de vlammetjes komen waaien, ze gingen een voor een uit.

‘Perel, rel, I,’ zag ze; dan was het gedaan. Op hetzelfde oogenblik begon het echter weer van voren af aan en op het groote hoekhuis aan de Appelmanstraat verscheen op dezelfde manier ‘Cinema Pathé’, met een sierlijken staart aan de *e*, terwijl verder naar de statie toe, aan een straatcinema, op de hoogte van een derde verdieping, de groote, stralende lantaarn werd opgestoken. ‘Au Monopole, Grande maison de blanc’ teekende het zich in zwarte letters af op het strakgespannen doek, en den heelen tijd bleef het daar staan, onder en ook boven de trilbeeldjes: witgekleede poppetjes, die elkaar nazaten of buitelingen deden en allerlei gekke bewegingen, die het publiek aan het lachen moesten brengen. De wijzerplaat van het uurwerk aan de statie, van achter uit verlicht, scheen een groote ouwel, waar een kaars zou achter staan, terwijl de klaarte uit de diepten der winkels en restaurants naar buiten sloeg. En nog waren ander reklamen aan het lichten gegaan: met tintelende diamanten uitgebeeld verscheen de Liebigflesch aan een gevel, benevens de blauwe, bekende handteekening. ‘A la ville de Paris’ straalde het tusschen loopende slangskens van groen. ‘Oxobouillon,’ zei het nevens de Liebigflesch, ‘Bauermeister,’ antwoordde het uit de diepte.

‘Kom,’ zei Branders; maar Gabriëlle wilde er niet van hooren heen te gaan. Dan, om haar de verrassing te geven de verlichting, die straks zou beginnen, in eenmaal te zien, drong haar vader er op aan, dat ze zouden gaan avondmalen.

Ze kwamen in het donkere huis, waar Mele een schaal gereed gezet had met gerookt vleesch en boterhammen en zaten op een hoek van hun stoel en op scheute een brok naar binnen te duwen. Daarna dadelijk weer weg, langs de stille Vrede- en Hertoginnestraten naar het Park, langs waar ze hun wandeling zouden beginnen.

Op de hoogte der onderste takken liepen, van boom tot boom, enkele cordons rond, maar verder was er zooveel volk, dat ze niets te zien kregen. Ze worstelden en drongen, zooals al de anderen, ze werden, om zoo te zeggen, door den stroom van de nieuwsgierigen voortgedragen; eindelijk geraakten ze aan den vijver.

Den berm in zijn grillige bochten volgend, liep de gesternde draad aan hun voeten, klom, met de lanen mee naar de hangende brug, in de richting van de tweelingtorens van de St-Jozefkerke, kwam er onder weer terug. Hij slingerde zich langs de stammen der boomen naar boven, wond kransen, vlocht trossen, of hij daalde met de takken der treurwilgen naar de geheimzinnige diepten, waar, donker en stil, het water lag, rankte er guirlandes over, draaide rond het eilandje, kronkelde om het zwanenhuisje, vervolgens weer achteruit en weer in de hoogte, met zijn honderden, duizenden gloeilampjes, als karbonkelsteenen, als wondere, lichtende bloemen, zoo opeens in den nacht aan de boomen opengebloeid.

Er waren enkele gloeilichtjes, in het gras neergelegd, als glimwormen, en er waren er, die rond een staak hingen als hoppeblomkens om een perse, en er waren er, die, op het blad van een plompe rustend, het eigen bloeisel van dit vreemd gewas schenen, aan den langen, vetten stengel naar boven gerankt en aan den waterspiegel opengestraaid.

Zij stonden er bij, zonder een woord; dan werden ze op hun beurt weggedrongen, kwamen, haast zonder te weten hoe, op de leien.

Ginder was al de klaarte in de hoogte. Lichtpoorte volgde op lichtpoorte, krans hing bij krans, boog kromde achter boog, een optocht van gestraal, een hemelvizioen, een glorieus vergezicht van lichtende lanen, waartusschen sterren, harten, ruiten, vlammende zonnen.

Beneden rumoerde de menigte en boven, van onder op beschenen, leken de bladeren der platanen, als uitgeknipt in geschilderd blik, theaterloover op onwerkelijke decorboomen uit een sprookjesspel, waaronder de menschen naar een zeer ver, lichtend doel liepen.

Arm aan arm trokken Gabriëlle en haar vader er ook onder mee, nu en dan eens blijvende staan; aan de square bij de Bank, waar een spruitfontein is en Herakles den leeuw van Nemea onder heeft,

of bij de Jezuïeten, waar ze nogmaals een zijgezicht op het park hadden. Ze slenterden de stad in. Venetiaansche lantarens: rood, groen en wit, staken aan de ramen der bijzondere huizen uit; gekleurde glaasjes onderlijnden de vensters, de uithangborden, de uitbouwkens en loggia's; het Stadhuis straalde in heel zijn breedte en van onder tot boven. Op de Handschoenmarkt werd Bengaalsch vuur gemaakt en fantastisch danste de gloed op het onderdeel van den hoogen Lieve-Vrouwentoren, op het portaal, waar, in steen geschreven, het Oordeel staat...

Ze keerden op hun stappen terug, langsheen de groep, waar Brabo den reus Antigoon geveld heeft, kwamen aan de Schelde. De schepen, die aan de kaaien gemeerd lagen, hadden glaasjes aan hun masten, glaasjes langs het want en rond hun schoorsteenen, en tienmaal herhaald stond het aan de hangars in gouden letters te stralen: Deutsch Australische Linie, Norddeutscher Lloyd, Bremer Lloyd, tot aan het Loodsenhuis, dat, ginder verre in het Noorden, schrap tegen de kaaien aangezet, ze langs dien kant schijnt te sluiten.

Eerst liepen ze wat in die richting, dan keerden ze op hun stappen terug, wandelden voorbij de Waterpoort naar de Marnixplaats. Neptunus met een drietand gewapend, daar hooge op zijn monument, droeg een ster op zijn hoofd, en groene lichten beglansden van onder uit de koppen der watergeesten, op de zijkanten, wien het stroomende nat uit de breede monden leekt...

Eensklaps bleef Gabriëlle staan.

‘Ik ben moe,’ zei ze, en zij rilde.

‘Gij hebt kou,’ antwoordde haar vader. ‘Doe uw jasje aan.’ En hij zag uit naar een tram, die hen zou kunnen huiswaarts brengen. Maar alle tramverkeer was voor dien avond geschorst; geen rijtuig te ontdekken. En het was schoorvoetend en huiverend, dat het [me]isje te huis aanlandde.

V.

Ze wou niet eten, kloeg over hoofdpijn en hoestte een paar maal.

‘Ze zal verkouden zijn,’ dacht haar vader, ‘maar dat is

immers niet erg,' en hij dekte haar lekker toe. Tegen den morgen hoorde hij echter, uit zijn slaap schrikkend, gerucht in huis. Hij stond op, daalde de trap al en vond zijn dochterken in haar nachthemd en op bloote voeten in de keuken staan.

'Kind,' zegde hij verschrikt, 'wat doet ge hier?'

Ze keek hem met verwilderde oogen aan.

'Ik had dorst, papa,' antwoordde ze.

- 'Ik zal u drinken brengen,' zei hij. 'Kom,' en hij dwong haar naar haar leger.

Ze liet zich weer toedekken, klaagde nogmaals over moeheid en dronk met gretige teugen het water, dat hij gaan halen was.

'Nog,' zei ze.

- 'Neen,' antwoordde hij, 'Gabriëlle, dat moet genoeg zijn; wat hebt ge toch, kind?' En hij bevoelde weer heur hand, daarna heur voorhoofd. 'Ge hebt koorts,' zei hij. 'Kou gevat. Ik zal u te veel vermoeid hebben, ook, met al dat wandelen. Maar morgen zal het over wezen. Tracht nu wat te slapen.'

Hij ging zelf weer in bed, maar liet de tusschendeur open en bleef liggen luisteren. En hij hoorde, dat ze woelde, geen rust scheen te vinden en alweer hoestte. Hij stond nogmaals op en kwam bij haar. Ze wou maar niet gedekt blijven, bracht vaak heur hand aan heur voorhoofd, en de hoest hield aan, een lichte kuchhoest.

'Hebt ge ergens pijn?' vroeg hij.

Ze schudde van neen.

'Dorst,' fluisterde zij.

- 'Ge zoudt iets warms moeten drinken,' zei hij, wanhopend ronddenkend, wat hij haar geven zou. Hadde ik maar melk en rhum! Maar ik heb niets in huis; geen droppel. Goed, dat het al klaar wordt. Mele komt dadelijk.

Maar het duurde nog een eeuwigheid, eer Mele kwam.

'Kunt ge een oogenblik alleen blijven, een oogenblik maar?' zei Branders. 'Ik zie op den hoek een winkel, die open gaat.'

Ze knikte, en hij liep, half aangekleed, de straat over.

Toen hij terug kwam, was zij weer op. Zij had de balkondeur opengezet en zat in den leunstoel.

'Maar ge zult den dood op uw lijf halen, met al uw onvoorzichtigheid,' riep hij, het balkon sluitend. 'Gabriëlle, ge moet

verstandig zijn en in uw bed blijven. Zoo gauw Mele komt, zend ik ze om den dokter.'

'Ik heb het zoo warm,' zei het meisje. Maar seffens daarachter begon ze te rillen.

'God, God, maar dat kind is ziek!' zei hij.

Het begon enkel nu tot zijn geest door te dringen; nu eerst besefte hij er de mogelijkheid van. Dat ontbrak er nog aan, dat hij ze ziek zou hebben, binst die enkele dagen en voor de eerste maal, dat hij ze thuis had. En Mele, die nog altijd niet kwam!

Om negen uur verscheen die, eindelijk. Ze verontschuldigde zich, omdat het zoo laat was; ze was ook naar de verlichting gaan zien, zei ze, en had zich overslapen. En de dokter kwam eerst rond den middag.

'Een beetje ontsteking van de long,' zei hij. 'Niet erg, maar men kan nooit weten,' en hij lei een vliegenplaaster.

En de stad, die in den morgen zoo stil gelegen had onder de gouden zonne, was uit haar ruste gerezen. Er waren weer orgels, die rondgevoerd werden en Marianina speelden, weer ballonnenkooplieden, die hun lichte waar op een stok ronddroegen, en keurig uitgedoste heeren en dames, die op wandel trokken. De houten poorten en zegebogen stonden nog op de leien en nog liep de electrische draad de stad rond... Nog sprongen de fonteinen in de squares en bedauwden de dichtgeschoren zoden en liefgeurende bloemen.

Gabriëlle lag in het groote bed haars vaders, ademde moeilijk en kreunde nu en dan.

'Ergens pijn, kindje?'

- 'Neen,' schudde ze.

- 'Uw drankje nemen?'

- 'Ja,' knikte ze, nam gewillig, wat haar voorgeschreven was en herviel in haar dommeling.

En de dag ging zijn gang, met stralende zomerzon en feestelijkheden. In al zijn glorie paradeerde Antwerpen door zijn straten, trok naar het centrum, waar de begankenis van de statie naar de Groenplaats en terug, herbegon. Den heelen langen zomermiddag hield ze aan, die begankenis, met veel wit en lichte kleurkens, met luchtige

kanten en wapperende linten, en groot beweeg van sierlijk geschoeide voeten, welke de schuivende schaar voortbewogen... De zon daalde aan den Scheldekant, verzwond achter de huizen, de lichten gingen op, aan de lantarens en draaiende reklaamtoestellen; tot laat in den nacht hield het geluid der sterklevende stad aan... Eindelijk kwam al het rumoer tot bedaren, stierf uit... De lange, stille wacht van maan en sterren ving aan, over die ontelbare huizen, die daar allegaar zoo dicht opeengedrongen stonden, binnen den te eng geworden gordel van muren en forten; over die torens, als opgestoken vingers in den nacht...

Het aangezicht van Gabriëlle werd bleeker, haar ranke lichaam zwaarder, haar ademhaling korter, meer oppervlakkig, ondiep, als liepen die wondere, verborgen organen, die longen heeten, stillekens vol, als ginge dat inwendig vuur, dat ontsteking genoemd wordt, spoedig rond.

En angstig zat Branders die verandering te bespieden, bezag dat gezichtje, dat hij nog zoo weinig kende en dat de lamp zoo zonderling belichtte, met enkele klare deelen en veel schaduw en een vreemden trek om het neusje, dat naar den mond toetrok, terwijl de oogleden, half open, den vochtig glanzenden, zwemmenden oogappel lieten zien.

Beelden doemden voor zijn oogen op, van lang verleden dingen, waar hij anders nooit op dacht, maar die nu met groote duidelijkheid voor zijn geest kwamen staan.

Daar was een kindeken gekomen, uit de geheimzinnige landen, waar die kleine menschplantjes gezaaid worden... Het lag in zijn wiegsken, gekleed met die wondere kleerkens, welke in het geheim en onder een glimlach genaaid worden... Het had een rond kopje en daarop, klein, fijn haarken: nesthaar, had hij gefantaseerd; een mondje als een knoopsgat, vingertjes, waar reeds al de ‘letten’ in stonden. En dit kopje bewoog, die vingertjes gingen open en toe, het mondje zoog...

Hij stond er bij, volzalig en bewonderend, en ‘mijn dochterken,’ zei hij.

En het kindeken groeide.

Het leerde rondzien; zijn rugje kreeg inwendige strafte en stut;

- het verlangde, het greep. Het leerde staan, zijn stampertjes leerde het gebruiken. Voetje voor voetje leerde het gaan. Het prazelde, zat op zijn arm, trok aan zijn knevel. En vol hoogmoed en bewondering zei hij: ‘Eh, dat wordt een ferme dochter.’

En er was een huis, ginder verre, langs den heirweg, op het dorp, waar hij geboren was. 't Had langs den straatkant een platten, rechten, geelgekalkten gevel, zonder eenig sieraad, met, te zamen, boven en beneden, dertien gelijke, groote, hooge vensters; maar langs den hofkant velerlei zonderlinge, getraliede raamkens, deuren, luifels en uitbouwkens, waar perelaars rond geleid waren, pezeriken en meirooskens tegen aan stonden... 't Had een grooten koer met een rood plankier; uit vroegeren tijd nog, een bolplein met zijn staken, en, dit overschaduwende, een groote, rondgeschoren linde. Dan, schuren en stallen, en aan de overzijde van den heirweg, een ouden, sterkhellenden boomgaard, die in het voorjaar vol vastenavondzotjes zat...

Daar, in het huis, waar hij ook als wees opname gevonden had, had Gabriëlle zich jaren lang rondgetuimeld, daar bracht ze nog de vacanties door.

En er was in dat huis een oude vader, die, door opvolgende beroerten getroffen, niet meer gaan kon, en die, van achter de stoof, waar hij zat, telkens, als het meisje voorbijging, met de kruk van zijn stok naar haar vischte, - en, als hij haar aan heur mouw of schorteband, als met een hengel ophaalde, hoe ze ook schreeuwde en tegenstribbelde, telkens bijloodste en een wijl tusschen zijn bevende knieën gevangen hield.

Branders glimlachte: Klein, fel ding; hoe ze zich weerde, en hoe rood en verkreukt ze telkens uit de worsteling kwam.

Soms liep ze met de nichten mee naar de Pannebakkerij, om de werklieden aan den arbeid te zien, of zij dodderde met Lina, de meid, de Maalzakstrate af, een steile, breede kleistraat, waar 's winters geen hond door kon, maar die 's zomers zoo effen en schoon liep naar het dorp, in de diepte.

En dan de liedjes, die ze van Lina leerde:

Hoort, hoort, lieve kinderen, hoort,
Hoe dat de kat de rat vermoordt,

> En 't en is geen kinderspel,
> Daarom, bedenkt het wel,
> Want kattepootjes zijn zoo fel,
> Want kattepoo-ootjes zijn zoo fel.

Of wel:

> En hebt ge niet gezien, baas Kimpe met zijn paard?

Hoe koddig zij die zong en met hoeveel nadruk!

Een zucht welde uit zijn boezem op.

En nu ziek, gevaarlijk ziek, misschien?

Neen, neen, morgen zou het beter wezen.

Maar de morgen gaf weinig verlichting. De dokter kwam, schudde bedenkelijk het hoofd en lei een tweede plaaster.

Wel bracht de dag een onverwachte boodschap.

Het was Mele, die er mee op kwam dagen. Zij wenkte haar meester op het bordes, deed hem teeken, dat hij de deur zou sluiten, en hakkelde haar verzoek uit. Madam had vernomen, dat Gabriëlle ziek was; ze liet vragen haar eens te mogen bezoeken.

‘Madam?’ zegde hij verwonderd, ‘welke Madam?’

De vrouw loerde hem van ter zijde aan, genegen om voort te gaan en het toch niet durvende.

‘Welnu?’ zei hij, allengskens een vermoeden krijgend van de waarheid.

‘Mijnheer, 't is toch haar kind,’ zoo sprak ze ten beste.

‘Ik had het gedacht,’ mompelde hij binnensmonds. En dan luider en zoo scherp en snijdend, dat de vrouw seffens begreep, wat zijn antwoord zou wezen: ‘Waarlijk? Is het haar kind? Weet die vrouw nog, dat ze een kind heeft?’ En weer stiller, maar diep ernstig en waarschuwend: ‘Luister eens hier, Mele, hoe noodig ik u op dees oogenblik ook hebbe, ik laat u thuis als ik nog ondervind, dat ge met die vrouw gemeens hebt. Houd het u voor gezeid en.... doe haar zoo de boodschap.’ En bevend van verontwaardiging liet hij haar staan en keerde terug bij zijn dochterken.

De nacht was slecht voor Gabriëlle en de morgen vond Branders afgemat in zijn leunstoel.

‘Ik zie geen beternis, dokter,’ zei hij ontmoedigd.

- ‘Ze is zieker dan ik gedacht heb,’ antwoordde deze. ‘Maar

ze is jong en heeft een goed gestel. Wees niet zoo angstig. Ik wou alleen maar, dat het hart wat feller was,' fluisterde hij, heengaande.

VI.

In de burgerlijke buurt van St-Willibrords woonde een verwante van Branders, een halfzuster van zijn moeder, een stil en streng, zeer aan haar fatsoen houdend, maar erg zenuwachtig mensch, van zeer bedaagden leeftijd. Het was die oude verwante, welke Gabriëlle's moeder, na haar eerste, vergeefsche poging, ging opzoeken, om door haar tusschenkomst bij het meisje te geraken.

'Luister,' zegde de oude burgersvrouw, 'ik wil niet, dat ge nog in mijn huis komt; lieden van uw slag zijn geen kennissen voor mij; maar, indien het zoo erg is als ge zegt, zal ik een woord voor u ten beste spreken. Gij kunt in de Geuzenhofkens op mij wachten, ik zal u daar rond den avond komen bescheid doen.' En zeer uit haar schik, maar toch neerlatend vriendelijk, liet ze haar bezoek uit.

De duisternis viel en er hing een lichte nevel over de boomen, toen Gabriëlle's moeder heur oude moei zag komen aanstappen. Zij liep haar vlug te gemoet.

'Welnu?' zegde ze, en er was meer gespannen nieuwsgierigheid dan echte bezorgdheid en onrust in haar blik.

'Laat mij eerst even uitblazen,' antwoordde de oude dame. 'Is me dat loopen, dat ik gedaan heb!' En toen ze een bank gevonden en zich gezet had, 'Welnu?.... ge zijt benieuwd om te weten, wat ie gezegd heeft? Dat is de hoofdzaak, niet waar? Gij en hebt geen moederherte, neen, spreek me niet tegen, gij en hebt geen moederherte. Die ziekte van Gabriëlle en is maar een voorwendsel voor u om weer in uw huis te geraken. Ge hadt moeten zorgen er in te blijven, in uw huis; schande genoeg, dat gij er niet in gebleven zijt, - maar, ik vrees wel, en daarin kan ik Branders geen ongelijk geven, dat, - nu ge er toch uit zijt, ge er uit zult blijven, - dat vrees ik, en ik wil er geen doekskens om doen. Branders en wil er niet van hooren, dat gij bij hem binnen komt. En wat Gabriëlle betreft, dat moet ik u zeggen, dat ze wel waarlijk ziek is; 'k en ben er niet heel gerust op, zelfs, hoewel het alles ten beste kan keeren, - maar genot zou het kind van

uw bezoek toch niet hebben, ze ligt buiten kennis. Stel u maar zoo niet aan; zie, de menschen kijken al naar ons, en,.... wat ik u gezegd heb, 't zal alles wel beteren, daar moeten ander banden springen.... Blijf maar zitten, blijf maar zitten, ge weet, dat ik op uw gezelschap niet gesteld ben.' En na nog een afwerende beweging stond ze recht en zette het op haar gewoon sukkeldrafje.

VII.

Antwerpen sliep, in volle ruste.

Na den langen dag van leven en bedrijf, was dat groote, nooit moede stedelichaam, waarvan het gestommel, als een aanhoudende, diepe ronk naar Branders opsteeg, langzaam stil geworden. Van lieverlede had hij het hooren afnemen, minder worden, weer even aanzwellen en gansch wegsterven.

Antwerpen was nog eens tot zwijgen gekomen en sluimerde.

Alleen Branders waakte en met Branders mee waakte de beiaard op den toren en verkondde het langzaam wegdruppelen van de uren.

Het kind roerde niet; het lag op den rug, zwaar; zijn twee lange, bruine vlechten over het kussen; de ademtocht was nauw te speuren, de handen waren open.

'Gabriëlle, Gabrielle!' zoudt ge niet een beetje drinken? 'Gabriëlle!'

In de diepe hersenkameren, waar de gedachte sluimerde, weerklonk de roepstem; de oogleden gingen vaneen, er kwam blik in die oogen; dan draaiden de appels weer weg, de lippen hadden niet geroerd.

Moedeloos ging hij naar zijn leunstoel terug.

'Ze hoort mij,' dacht hij, 'maar ze is onbekwaam tot spreken. Ik moet ze met ruste laten.'

Een bange twijfel rees in zijn binnenste.

Was het ruste, dat het kind genoot, zóó, sinds uren? Was het wondere proces, dat daar in het geheim van die borst aan den gang was, dat van genezing? Was dat genezen, dat zijn dochterken deed? Wie zou het zeggen, oh God! In angst en vreeze zat hij er bij, bespiedde het gezichtje, bevoelde nu en dan de klamme handen.... Of

hij zat naar zijn zakuurwerk te zien, hoe traag, hoe eindeloos traag de wijzers over de witte plaat voortkropen.

‘Eén uur,’ nog een eeuwigheid, eer de morgen daagde.

Met een langen zucht stond hij op, ging aan het op een kier gezette venster.

De nacht was zoel. De zon had, toen ze onderging, een bleeken schijn achter zich gelaten, die niet verdween. Grauw en zwijgend, met hun geloken vensteroogen en blauwe dakkappen, stonden de huizen tegen den bleeken hemel in. In de laagte was de straat grauw en eenzaam.... Van de Cappellebosschen, van waar hij kwam, bracht de wind den diepen ruisch mee en den zoeten, versterkenden geur. Daar waren dennen, millioenen; daar was gezondheid en ozoonvolle lucht; daarheen zou hij Gabi voeren, later, als ze beter was.

Zijn uurwerk achter hem tikte. Van den kerktoren, in de nabijheid, vielen weer slagen - mijlpalen langs de baan van den tijd, die wij in dolle vaart voorbij snellen.

‘Nimmer moegerende tijd,’ fluisterde hij voor zich heen, ‘voerman....’

Toen kwam hij langzaam weer bij Gabriëlle. Niets was veranderd, noch in de houding van de zieke, noch in de kleur van het gezichtje, noch in de manier van ademhalen. 't Was diezelfde lamen dofheid, datzelfde zwaar, zonder een klacht neerliggen, dat na den eersten nacht van ijlen en woelen ingetreden was. Hij zette zich. Een groote loomheid overviel hem zelf. Oh, wat rusten, wat slapen, een uurtje maar, een wijl, maar even de oogen sluiten.... Doch neen, dat mocht niet. Hij moest wakker blijven, moest....

Een muisje, door de groote stilte bedrogen, kwam, niettegenstaande het lamplicht, uit zijn holeken, onder aan den muur, trippelde over den plankenvloer, zocht en vond een kruimeltje. Hij stoorde het niet. ‘Arm dingsken, altijd angstig en altijd verjaagd,’ dacht hij. Na een pooze verdween het dierken, kwam terug, snuffelde rond de tafel over den vloer... Een tijdje nog keek hij de bewegingen van het viervoetertje na, dan opeens, opeens was hij weg, door moeheid overmand, ingesluimerd...

En de beiaard alleen waakte en verkondde het langzaam wegdruppelen van de uren.

Toen Branders verschrikt de oogen opende, was de zon al weer uit de kimme gerezen. Hij sprong recht. Had Gabriëlle hem niet noodig?

Van den kant van haar bed kwam een zacht snorken. De houding van het kind was dezelfde gebleven.

‘Ze slaapt,’ dacht hij, verheugd. ‘De ziekte is gekeerd, 't is eindelijk de ruste.’

Het snorken werd na een kwartierken een soort gorgelen, als het over en weer brobbelen van een teugje waters; het brobbelen hield eerst gelijkmatig aan, werd van lieverlede flauwer; opeens hield het op. Ze gaat ontwaken, dacht hij, en hij wachtte gespannen, dat ze de oogen opende. Maar geen beweging, geen ademtocht.

‘Gabriëlle,’ fluisterde hij. Ze roerde niet.

Hij boog zich over het meisje heen, greep naar de hand... De hand was koud.

VIII.

In het eerste oogenblik van vertwijfeling en wanhoop had Branders gedaan, wat hij zelf een oogenblik te voren nog een onmogelijkheid zou geacht hebben: hij had om zijn vrouw gezonden! En eer hij zelf tot bezinning gekomen was, stond ze aan dat doodsbed, zoo verbijsterd en ontdaan, zoo oud en moe, in haar verfrommeld morgengewaad, met haar onopgemaakt stijf, rood haar. Ze sprak geen woord. Ze hield heur handen gevouwen op haar boezem en keek vol afschuw en verlangen tevens naar haar dochterken. En ook van top tot teen bevend, beurtelings naar haar starend, dan naar het doode kind, stond Branders er nevens.

Ze waren twee menschen, die elkander eens voor het leven genomen hadden. Hij zou heur beminnen en beschermen, haar leiden en steunen; zij zou hem onderdanig zijn en in liefde en aanhankelijkheid zijn kinderen groot brengen.

Daar lag het nu, hun kind, verre van beiden gekweekt, verre van beiden gegroeid, aan beiden haast vreemd. Het had moeten sterven; in zijn prille jeugd en schoonheid had het moeten sterven, den bitteren dood, om die twee menschen, uit wie het geboren werd, weer samen te brengen.

‘Gabriëlle,’ snikte ze, onder het gewicht van haar wroeging opeens samenbrekend. ‘Mijn kind! Ze is niet dood, Gabriëlle, oh, ze kan, ze mag niet dood zijn!’

Maar onverbiddelijk zwijgend, stijf en stroef, als een aanklacht van hun beider schuld, als een stom verwijt van hun zelfzuchtigheid en harteloosheid, lag het kind daar.

Oh, gij beiden, uit wier leven mijn leven kwam, gij hebt aan mij uw plicht niet gedaan.

‘Gabriëlle!’ weende ze.

Maar in alle stilte was de dood aan het werk, wrocht in dit teere vleesch, strekte die leden stijf en schreef met heur harden vinger, in dat kinderlijk gezichtje, dat onbeschrijfelijke, overweldigende - van de eeuwigheid.

‘Voorbij, voorbij - het is te laat,’ zei dat gezichtje. ‘Mijn oogen, die niet geleerd hebben in liefde en vertrouwen tot u op te zien, zijn geloken. Mijn mond is voor immer dicht. Ik was de band, die u te zamen had moeten houden, waar de ander niet sterk genoeg bleek te zijn; gaat nu maar van elkander weg, de band is voor goed gelost. Oh, vader en moeder, mijn liefde hebt ge niet gekend, kent nu mijn verwijt: gij hebt aan uw kind uw plicht niet gedaan. Mijn moeder, gij leefdet, verre van mij, uw zondig leven; gij gingt van mij weg, eer ik besefte, wat uw weggaan beduidde. 't Is mijn beurt u te verlaten, nu ge na veel stormige, avontuurlijke jaren naar mij aan 't verlangen gegaan waart, mij in bang hunkeren aan 't zoeken waart. Mijn vader, gij gaaft mij meer, maar ook gij gaaft mij niet genoeg. Wat was het uurtje, dat ge uw kind nu en dan, in koortsige haast en het hoofd vol van allerlei dingen buiten haar, gundet? Wat was het paar dagen, waarop gij haar, als een vreemde gast, in uw huis ontvingt? Oh, vader, een kind mag meer van zijn ouders verlangen dan kost voor lichaam en ziel, door vreemde menschen gereikt! Nu is het te laat, te laat!’

Half zinneloos stond Branders het te bedenken.

‘Te laat, te laat,’ sloeg het als met hamers in zijn hoofd.

Hij balde zijn vuisten. Zijn haat tegen de vrouw vlamde op, de vrouw, die van alles schuld was. Hij naderde haar.

‘Ga nu heen,’ zegde hij, stil en toch schor, ‘gij hebt ze nu gezien.’

Ze zag hem verbijsterd aan. ‘Wat zei hij? Wat was het, dat hij gezegd had?’

‘Dat ge moet heen gaan,’ stiet hij tusschen zijn tanden uit, ‘dat het nu genoeg is, verstaat ge mij?’ En hij wees haar de deur.

En zij, die nooit iets anders gekend had dan scherts en spot, dan leugen en ijdelheid, hief handenwringend heur armen naar hem op. Een lange poos sprak ze niet, toen barst ze los: ‘Jaag me niet weg,’ smeekte ze, ‘laat mij bij mijn kind, één uur, één dag. Totdat ze het weg dragen... Ze zullen het zoo gauw weg dragen, oh, gij weet niet, wat ik lijd! Gij weet niet, gij weet niet!... Oh, laat mij...’ En haar lichaam kromde zich achterover, een zenuwkrisis doorschokte haar; opeens plofte heur hoofd tegen den plankenvloer.

‘Branders, kom,’ zei zijn oude tante, door Mele bijgehaald en die de kamer binnenstrompelde. ‘Kom met mij. Laat haar.’ En hem zacht toefluisterend, troonde ze hem naar beneden.

IX.

Er waren twee huishoudens in de kleine, geloken woning.

Mele diende in de eetkamer Branders, die, bijgestaan door zijn oude tante, zijn vrienden en verwanten ontving, en hield in de keuken de moeder verborgen, die niet heen wilde gaan. En het was zoo pijnlijk en tragisch, dat zelfs de vreemden er van huiverden.

En tweemaal ging de dag open en toe. Tweemaal beschreef de zon haar langen tocht om de aarde, en bescheen hoog en laag, groot en klein, droef en blij. Tweemaal rees ze over het huizeken, dat zoo wreede dingen bevatte, en hing er den godganschen dag over te stralen, als zou ze nooit meer onder gaan.

> Vrienden, ten baete ghearveirt,
> Hij, die in glorije jubileirt,
> Verkiest haer als bruid ter hoogster wet.

Uit hij wist niet wat ver verleden, was het Branders te binnen geschoten, en als een stompzinnige, die niets anders te zeggen weet, herhaalde hij gedurig dit opschrift van een middeleeuwschen grafsteen, ergens op een maagdelijke tombe gelezen.

Vader, in rusten hu amzeirt,
Gods wete, die al dat leitte passeirt,
Die wilt vorwaert wu gheve bet....

‘Gods wete, die al dat leitte passeirt,’ herhaalde hij peinzend.

Hier leghet beghraven, joncvrouwe Gabriëlle,
Die versciet van deser weerelt in 't jaer.....
Bid Gode over de ziele.

Hij kon niets anders vinden, zegde het, als het respons van een litanie, gestadig vóór zich op, met het dompe gevoel, dat in die verre, vervlogen eeuwen, door den onbekenden man, wiens tale hij maar pas meer verstond, dit grafschrift opgesteld werd voor zijn kind. Zoo ver af, zoo lang geleden, hadden ze zijn leed voorzien, zijn smart voorweten en er de passende bewoordingen voor gevonden, ‘Bid Gode over de ziele. Bid Gode over de ziele. Hij, die in glorije jubileirt, Hij, die glorije jubileirt...’

En Antwerpen vierde voort kermis, gaf, in zijn parken en tuinen, concerten, hield optochten, met breedgedragen banderollen, veelkleurige vlaggen en kartellen, schetterende fanfaren en roffelende trommels. Met spruitfonteinen en bloemenkransen, draaipiano's en speelorgels, en blijheid, zang en spel, vierde Antwerpen zijn laatste kermisdagen...

Toen werd Gabriëlle weggevoerd. Onder dreunend wielgeratel en hoefgetrappel, tusschen tramgezoef en belgeklingel, langsheen bloeiende squares en klaterende fonteinen.

't Was een eenvoudige rouwkoets en geen tien menschen volgden haar. Zij ratelde over de harde plaveien heen, hield een paar maal stand... en dan was het gansch het einde.

‘Bid Gode over de ziele,’ zei Branders bij zich zelf.

Dien nacht bracht hij bij zijn oude verwante door, en den volgenden dag hernam hij zijn reiszakje.

Hij kende weer het lange zitten in de treinen, het doffe snorren en schokken der wielen, het schelle fluiten der stoomduivels, de schuine vlucht der hagen en telegraafpalen. En de flauwe praatjes en dubbelzinnige schertsen der reiskommies; het gedrang der kruiers,

die aan de stationsuitgangen om een karweitje bedelen en de dwaaltochten, straat-in, straat-uit, naar de klanten. En het eenzaam eten van restaurantkost in restauratiezalen, met loerende, op fooien azende kellners tot gezelschap en getuigen, en heel den sleur en het droeve, gejaagde doen en gaan der handelsreizigers. Hij leefde het als in een droom, reed, maar wist er pas van, ging en at en sprak en sliep, maar dacht nog steeds:

> Hier leit beghraven joncvrouwe Gabriëlle
> Die versciet van deser weerelt in 't jaer.....
> Bid Gode over de ziele.

En de zon wentelde voort rond en de nacht volgde op den dag en de dag weer op den nacht en weer was de week eens ten einde. Dof, met tuitende ooren en kloppende slapen, bracht de trein hem terug, de helling op van de Centraalstatie. Hij hoorde het slaan der portieren en kwam weer onder de arduinen bogen vandaan in de Pelikaanstraat, zag de zoevende trams en de hooge gebouwen en de vroolijke, haastig doende menschen, en heel de bekende doening van den stadsingang. Zijn voeten droegen hem eerst den gewonen weg uit, maar eensklaps bleef hij staan. Een plotseling licht daalde in zijn geest en met een slag joeg een invallende gedachte de droeve litanie op de vlucht. Waar ging hij heen? Naar zijn huis, waar Gabriëlle...? Naar zijn huis, waar die vrouw, zijn vrouw...? Neen, hij zou het niet kunnen harden. Zijn reiszakje in de hand, liep hij, besluiteloos, vóór zich uit. 't Was reeds laat. De gaslantarens waren aangestoken. Het vele licht en het groote gewoel der Leysstraat staken hem tegen. Hij trok de leien over, liep de St-Jacobsmarkt op. De enger, min nieuwe straat met haar ouder huizen onder den stompen kerktoren deed hem weldadig aan; hij stapte ze langzaam tenden, aarzelde even, waar hij inslaan zou, trok onder den toren voorbij, langs de donkere Clarastraat en de lange Nieuwstraat, Scheldewaarts. Zoo kwam hij in de buurt der Hoofdkerk. Donker en geweldig rees die uit de smalle straten op en geheimzinnigheid omgaf haar. Hij dacht er aan, dat ze gesloten was op dit uur en de voorstelling er van, hoe ijl en eenzaam het nu binnen haar zeven beuken was, boezemde hem schroom in. Hij draaide er langzaam rond, kwam op zijn uitgangspunt terug en bleef besluiteloos staan.

Wat nu? Waar naartoe? Verder wandelen? En dan? Dan op den duur toch ergens inkeeren, bij vreemden? Want vreemden waren het overal... Toen nam hij een besluit, ging een kamer vragen in de Gouden Roos, wierp zich als een steen in bed...

Klokkengelui wekte hem. Als een vlucht blanke duiven, die klapwiekend omhoog stijgen, de rijzende zon te gemoet, vlogen de klokketonen het ruim in, de stad uit haar sluimer wekkend.... Branders lag er een oogenblik naar te luisteren; toen ging hij zich uit zijn raam leggen. Met geur en kleur, als een wondere bloem, bloeide de dag juist open, boven die groote, mooie stad.... Zwaluwen gierden door het straatje en om het groote kerkschip heen en achter het drietal beelden, die boven het Noorderportaal staan, zag hij de lange, slordige nesten van een paar musschenhuishoudens. De strate sliep; geen mensch nog te ontwaren; alleen de kerkdeur stond op een kier. Opeens, daar hij nog zoo door het venster lag, had hij het vizioen van den eenzamen man, die daar ergens in de ijle kerk aan het klokzeel stond te trekken, uit de groote klokkebloem die wondere klanken opwekkend, die de stad uit haar ruste riepen, en dit vizoen trof hem.

Nu Kwam hij de straat op liep om het groote kerkgebouw heen... En eensklaps voelde hij de begeerte in zich opkomen op dat vroege uur de kerk eens te betreden. Hij had ze nooit anders dan bij klaren dag en vol gewoel gezien en verlangde naar haar eenzaamheid. De zware, met kussens aangevulde deur openstekend, trad hij binnen. Boven het hoofdoutaar stond de zon in de vensters, maar onder de hooge beuken heerschte nog schemering. Hij zag de gewelven, waar ze zich takgewijze uit de pijlerbundels losmaken, bij eiken stap ander perspectieven voor het bewonderend oog openend, en besefte de volle schoonheid van het reuzengebouw. Aan zijn voeten lagen de half uitgesleten zerken met hun vreemdletterige opschriften; hij zag het groote kruis, dat met zijn wijduitgespreide armen den dwarsbeuk van het koor scheidt en heel het groote, schoone, van het komende licht volvloeiende schip, en mompelde voor zich heen:

> Hij, die in glorije jubileirt,
> Hij, die in glorije jubileirt....

En bij den aanblik van dat hechte, reusachtige, de eeuwen tar-

tende en het Opperwezen verheerlijkende gebouw, dacht hij opeens terug aan het broze, onschijnbare, nietige menschenlijf, door den dood nauw met zijn adem beroerd en reeds vernield.... Gelijk een bleeke roos, in haar vollen bloei door den storm van haar stengel gerukt, had Gabriëlle daar gelegen, de verre dooden gelijk, wier dor gebeente onder de uitgesleten vloersteenen tot stof vervalt....

De klokken zwegen; een enkele vrouw kwam den tempel binnen, zocht in het groote gebouw haar gewoon plaatseken; een priester schreed door de ruimte langs de gerijde stoelen heen, en opeens begon achter Branders het orgel te zingen; zoetjes onder de hooge gewelven heen, als ware het de levende stem van het steenen gebouw zelf: gezongen gebeden, vleiend aangeheven, allengs tot smachtende verzuchtingen overgaande om tot een luiden jubel over te slaan:

> Gij, die in glorije jubileirt,
> Gij, die in glorije jubileirt....

Lang bleef Branders nog staan, door zijn gevoel overweldigd, luisterende. Als hij op den duur toch de kerk uitsloop, was buiten alles reeds leven en bedrijvigheid. Geloovigen, hier en daar, kwamen tempelwaarts; hoveniers, die bloemen te koop hadden, maakten hun uitstallingen gereed en alles was overvloeid door het warme, gouden licht van den opengestraalden zomerdag. Een heerlijke dag en... een eenzame man. Hij liep eerst een paar maal over het Groenplein heen, zat eventjes onder de boomen op een bank, droomde al de gebeurtenissen der laatste weken nog eens door, vroeg zich af, wat hij nu eigenlijk doen zou en.... nam het besluit naar huis te gaan.

De deur was op slot en de woning was ledig; een stuk vrouwengewaad - was 't van Mele of van wie was 't? - slingerde op een keukenstoel. Hij slenterde in al de vertrekken rond, voelde zich overal vervreemd en benauwd en ging weer heen.

Den volgenden Zaterdag trok hij van de statie dadelijk naar zijn woning. Weer was ze ledig. Op een der tafels vond hij echter een ruiker en vóór het gelichtteekend portret van zijn kind, een enkelen, afgesneden en vroom neergelegden rozeknop....

Mele, die anders altijd eens aanliep, kwam den heelen avond niet. Hij zat in het stille huis en voelde zich bedroefd en verlaten.

Toen hij met het einde der werkdagen weer een ander maal aankwam en in zijn woning de ronde deed, vond hij in de ontvangkamer, beneden, op stoelen uitgepakt, de kleeren van Gabrielle, de lange, zwarte kostschoolkleeren, die van het klooster waren teruggezonden. Hij vluchtte dadelijk de trap op, kwam den heelen avond niet beneden. De volgende week was alles opgeborgen, netjes weggedaan en gerangschikt... Het schoot hem dadelijk te binnen, dat niet Mele, maar de moeder dit gedaan had, maar het ontstelde noch vergramde hem niet meer.

En week na week gingen de maanden voorbij en vlood, voor den naderenden winter, de schoone zomertijd. De eiken en platanen langs de leien lieten door den verdunden bladertooi het donkere takkengewemel zien; de squares lagen van hun bloemen beroofd en tegen den achtergrond van het ijle gestruik stonden, vreemd en verarmoed, de beelden in de waranden en parken.

Met November sloegen zware regens over de stad; glimmend en glibberig waren de straten, waarover, onkenbaar onder de natte regenschermen, de voorbijgangers heen slopen; langs de gevels onder de overstroomende goten waren lange vochtstrepen, en over alles zeeg dag voor dag de triestige, winterlijke duisternis.

Kathelijnefeestdag bracht de eerste koude; maar er was vuur op zijn slaapkamer, toen Branders te huis kwam, en zijn lamp vond hij aangestoken. Hij merkte ook allerlei kleine veranderingen, luttele verbeteringen in schikking van gerief en huisraad, - en aan het genoegen, dat dit hem deed, wist hij opeens, hoe oud de dood van zijn dochterken hem gemaakt had en dat hij weer behoefte kreeg naar een gezelligen haard. Zoo wende hij stillekens aan de gedachte zijn vrouw weer rond zich te weten.... In zijn lange, eenzame reizen en slentertochten was hij er over beginnen nadenken wat het huwelijk zijn moest en brok voor brok was het trouwformulier, dat hij eens met zooveel onverschilligheid aanhoord had, hem te binnen geschoten.

‘Wilt gij hebben deze vrouw als uw wettige echtgenoote om te zamen te leven, volgens Godes wet, in den heiligen staat des huwelijks? Wilt gij haar beminnen, haar ondersteunen en eeren, haar bij u

houden in ziekte en gezondheid, en, aan alle anderen verzakende, u voor haar bewaren, zoo lang als gij beiden zult leven?...'

'Wilt gij hebben dezen man als uwen aangetrouwden echtgenoot, om met hem, volgens Godes wet te leven, in den heiligen huwelijken staat? Wilt gij hem gehoorzaam zijn, hem beminnen, eeren; hem in ziekte en gezondheid getrouw wezen?'

En het grootsche van die opvatting van het huwelijk, onverbreekbaar, eene verbintenis op leven en dood, was hem voor het eerst opgevallen.

En ook nog ander teksten waren hem te binnen geschoten, teksten, in zijn onbezonnen jeugd gehoord, maar pas begrepen, en die nu met hun volle, zware beteekenis op zijn hart vielen.

'Uw vrouw zal zijn als de vruchtbare wijngaard langs de muren van uw huis... Uw kinderen zullen zijn als de takken van den olijfboom rond uw tafel...'

'Want de man is het hoofd der vrouw. - Mannen, hebt uwe vrouwen lief en weest er niet bitter tegen. Eert ze als het zwakkere vat....'

En hij overpeinsde en overdroomde alles en zei er brokken van voor zich heen, en herhaalde ze in diep nadenken.

'Het zwakkere vat; de wijngaard, die vruchten draagt, maar steun behoeft; niet in zich zelve heeft de kracht zich recht te houden, maar moet geleid worden en gebonden...'

Hij zag zich als jonge echtgenoot nevens zijn jonge vrouw en begreep, dat geen van beiden het minste besef gehad had van de plichten, door hem aanvaard. En gaandeweg voelde hij in zijn herte alle wrok smelten, alle bitterheid weg gaan.

Zij was een kind, een dwaas, zot kind, licht van verstand en los van zinnen en in wie het wilde bloed haars vaders spookte.

Hij was - was hij in den grond veel beter?

En te zamen hadden ze een gezin willen stichten, willen bouwen en optrekken het moeilijk aan te leggen gebouw van een nieuw gezin! En hun was een kind gegeven, die grootste schat van al, een zieltje om aan te kweeken, te leeren, te wijzen - en zij hadden er zonder begrijpen nevens gestaan!...

En in sombere spijt liep Branders rond en pijnigde zich met nutteloos zelfverwijt....

Toen greep het eerste ontmoeten plaats.

't Was in den morgen en Branders stond voor den schoorsteen in zijn eetkamer. Hij had de voordeur hooren opengaan, maar, Mele verwachtende, had dit hem niet verwonderd. En in de gang had hij een schuifelen van voeten vernomen, maar hij had er niet naar omgezien. Hij had een dagblad in de hand, maar keek, een voor een zijn voeten warmend, er over heen naar de strate.

De wind, die een paar dagen lang gewaaid had, had tusschen de plaveien alle vocht opgezogen; - toen had het eventjes gesneeuwd en de steenen lagen witgepoeierd. Daar was de winter, die voor goed zijn intree deed.

En zijn voeten warmend, stond hij voor zich uit te staren. - Wat zou, nu zijn kind er niet meer was, zijn winter worden?.... En daar hij dus stond en droomde, had hij opeens het gevoel bespied te worden....

En onder dien indruk opkijkende, had hij in den spiegel nevens zijn hoofd een ander hoofd ontwaard, angstig vragende oogen gezien, die de zijne zochten en een smeekend gebaar van handen, die omhoog gingen en zich vóór de borst kruisten...

Al zijn bloed week naar zijn hart. Daar was ze, daar stond ze, de vrouw, die zijn liefde en zijn noodlot was geweest....

Hij sloot de oogleden, bleef eerst in stommen angst staan, onbekwaam zelfs tot denken. Wat zou hij doen?

Maar langzaam kwam de herinnering weer en hij daalde in zijn arm, bedroefd herte en peilde het tot in zijn diepste diepten, maar zijn haat en zijn wrok vond hij er niet meer; alleen eene oneindige moeheid en zwakheid. Was er, omdat hij eens nevens die vrouw aan het altaar had gestaan, toch iets gebleven, dat zelfs de wettelijke scheiding niet had kunnen wegnemen? Was er, ondanks al het gebeurde, ondanks ontrouw en afwezigheid, ondanks den dood van hun kind, tusschen die vrouw en hem iets meer dan hetgeen tusschen hem en de ander vrouwen bestond, die hij bemind en voor min of meer langen tijd gekend had? En een bange stem, die allengs meer kracht kreeg, aontwoordde in zijn binnenste bevestigend.

Hij zag haar, zooals hij zooeven het vizioen van haar gehad had, oud, en zooals hij zelf, moe en treurig.

Toen opende hij de oogen, keek haar nogmaals, lang en proe vend aan.

Het oude mistrouwen, de oude haat vlamden een oogenblik weer in zijn hart op.

'Als de duivel oud wordt, dan wordt hij eremijt,' flitste het door zijn brein; maar het duurde slechts één oogenblik, en hij ging, bevend en sprakeloos, op zijde.

Toen wist ze opeens, dat ze mocht blijven. Zij vouwde weer heur handen. 'Dank,' stamelde zij, en twee tranen rolden over heur wangen.

Buiten was het zachtekens opnieuw beginnen sneeuwen; uit den grijzen, lagen hemel zeeg het over de groote stad zoetjes neer. Dat was, met zijn guurheid en verschrikkingen, de aankomende winter.

En aan den ingang van hun winter stonden ook die beiden en gruwden wel wat voor zijn barheid en bevroedden, dat ze aan elkander weinig warmte zouden hebben en dat luttel licht zou schijnen in hun duisternis, maar.... zij hadden er tevens het besef van, dat ze het te zamen misschien toch nog beter zouden hebben dan elk alleen, en.... wilden het nog eens te gader beproeven.

Op den schoorsteen stond tusschen hen beiden het glimlachende beeld van hun kind.

ANNA GERMONPREZ.

[Schetsen]

Opruiming.

De oude man was dood sinds luttel dagen.... De vele hoge ramen van 't somber, grote huis stonden alle open en lieten vrij binnenwippen de zonnevonken, die dansend joelden over de donkere tapijten, even weerkaatsten in de oude matte spiegels en luchters en een oogwenk het wechstervende doffe goud van de heerlike gesneden lijsten opnieuw vergulden.

Amper had de ‘ouwe’ het laatste woord gepreveld en de laatste zucht geslaakt, of het opruimen begon....

De heel moderne, hygiène-lievende erfgename kon niet wachten, om de grote schoonmaak aan te vangen, tot de koude, grijze ‘afgereisde’ tussen de eiken planken werd wechgedragen naar de stille groene plaats van rust. - Wat een massa ‘akeligheden’ en ‘onnuttige, vuile, verschrompelde bullen’ uit vroeger tijden bewaarde die oude, gekke oom, en hoe kon hij aan dat alles zo gehecht zijn!

Stel je voor!

Laden vol met geel en duf beschreven papier en oude kranten...; dorre laurieren en eikenkronen...; verkleurde linten; verdroogde bloemen...; een kinderkleedje; een geheel versleten kanten kraagje; een brede, zwart-fluwelen mantel met zware kwasten; een gebroken waaier; twee kleine muiltjes; een fijn, smal vrouwenhemdje; een vuile oude pop; een kleine wit-leêren handschoen, en zoveel bocht noch meer, en, verbeel-je, een houten kistje met eindjes van opgebrande kaarsen....

Nu wachtte alles op de vuilniskar...., op de vuilniskar....

Eén nacht noch zal het onder het oude dak vertoeven.... Dán moet het wech, onweerroepelik wech!

* * *

O, gij jonge, hypermoderne, hygiène-lievende erfgename...! Zeg, versta je de taal van de dingen?

Kom dan, en luister naar de rare klanken, die uit het volgepropte vuilnisbakje stijgen! -

‘Zeg’, sprak de wijde, zachte mantel tot de twee muiltjes, ‘waarom werd je bewaard?’ En beide muiltjes riepen te gelijk: ‘Omdat we háár kleine voetjes schoeiden, toen de eerste maal hij haar ontmoette.’ -

‘En gij, zware, zwart-fluwelen mantel?’ - ‘Omdat ik haar in mijn plooien verborg en haar warm bedekte, toen, in de koude Decembernacht, hij zijn huiverend bruidje ontvoerde....’ -

‘En gij, klein kraagje?’ - ‘Omdat ik haar zacht wit halsje omringde, toen zijn lippen het koosden voor de eerste maal....’ -

‘En gij, rag-fijn hemdje?’ - ‘Dat gaat u immers niet aan,’ en het hemdeken vouwde zich zelf in noch meer vouwtjes en plooitjes en zweeg als een graf. -

‘En gij, stuk waaier?’ - ‘O, mij sloeg ze stuk in woede en toorn op 't gelaat van een heerschap van adelliken bloede, die oneerbiedig eens haar toesprak’. En, noch fier bij die herinnering, spreidde de halve waaier zich open als een in twee gesneden pauwstaart, en waaide in de vuilnisbak een wolk stof naar omhoog... -

‘En gij, dorre kronen van eik en laurier?’ - ‘Wij drukten eens de slapen van de poëet en voelden zijn aders zwellen, trillen en kloppen onder ons jeugdig fris groen. Wij bekroonden zijn eerste werk. Toe, halve waaier, waai a.u.b. ons stof even uit die vuilbak omhoog.... Hier kunnen noch willen we toeven....’ -

‘En gij, linten en bloemen?’ - ‘Wij weten 't niet meer! Doch hij hield toch van ons en drukte dikwels zijn verdorde lippen op onze verdorde krakende blaadjes en op onze verduurde en verschoten zijde.’ -

‘En gij, zieke pop?’ - ‘Ik was de lieveling van zijn arm, gebrekkig meisje, en toen de engelvlerkjes van 't stervend kind reeds begonnen te groeien, lag ik noch aan het brekend hartje en voelde er van de laatste klop....’ -

‘En gij, eindjes kaars?’ - Twee donkergele waskaarsstompjes spraken als met één stem: ‘Wij verlichtten de laatste slaap van

zijn lieve moeder. Een hele nacht weenden wij met hem bij 't zachte dode gelaat; onze tranen van was mengden zich met zijn bittere zilte smartetranen...' -

'En gij, kleine witte, haast geheel opgebrande eindjes?' - 'Wij,' jubelden ze, 'wij brandden met onze mooiste vlam gedurende zijn eerste huweliksnacht. Hoe lief was het jonge bruidje! En hoe dol van geluk was hij! Wij kisselden van vreugde! En al lieten ze ons bijna heel verteren, toch hadden we lief het van geluk bedwelmde paar.'

'En gij, klein, nietig, verschrompeld stompje? Haast niets blijft van je over'. - 'Toen hij een arme, jonge student was, ontstak hij mij in die éne wondernacht, waarin hij 't heerlike schiep, zijn schoonste vers, zijn meesterstuk. Mijn kleine heldere vlam huppelde en danste verlichtend rond over de witte vellen. Mij had hij teder, teder lief...' -

***

Morgen, grijze, regenachtige, gore morgen... Hoor, daar rinkelt het in de straat vóór het grote, sombere huis met de gesloten, hoge ramen.

'Dinge, dinge, dingeding.' - De bel van de vuilniskar. - Wech is het bakje, wech.

Hemelfantazie.

Een moderne internationale kostschool voor *up to date*-jonge meisjes.

Het groot wit gebouw, in zuivere Louis-XVI-styl, was eens het sierlik lusthof van een gevierde schone in galante tijden.

Eeuwenoude bomen vervoegen welvend hun hoge wuivende kruinen en vormen lange, schaduwrijke dreven. Ginds blauwt de vijver, waarop statig zwanen drijven.

Op een brede, wit-stenen bank in een lommervol hoekje zitten een zwerm jonge meisjes, sommige nog half kind, andere reeds half vrouw.

‘Zeg, hoe stel jij je de hemel voor? En O.L. Heer? Ieder op beurt antwoorden!’ -

‘Ik,’ snatert een dertienjarige, snoepzieke, roodgelokte Belgiese, ‘ik, wel kijk, zooals een *Fancy Fair*, waar alles gratis te zien en te verkrijgen is, en waar men in heldere slaapsaletjes op donzige bedjes zo lang mag rusten en slapen als men maar wil. En O.L. Heer zelf? Ja, - ik kan 't niet helpen, maar ik zie hem in *fondant* met koffiesmaak, lekker. Neen O.L. Heer niet, maar de meeste heiligen toch en...’ -

‘Onnozele kip!’ onderbreekt een frisse Hollandse; ‘ik verbeeld me de hemel als een grote stad, waar de straten, de muren, de huizen in hagelblanke seramiek-tegeltjes zijn. Alles is er zindelijk en kraakproper. Bomen en bloemen zijn er altijd fris en zonder één dor blaadje. O.L. Heer zelf is natuurlik in sneeuwwit, zilverig gewaad, en zit op een glimmende gouden troon met de heldere zon als achtergrond. Duizende engeltjes poetsen voortdurend, met zilveren borstels, het lelike stof wech, dat van de benedenwereld naar boven dwarrelt; voorts zijn er...’ -

‘Ik stel me de hemel als iets heerliks voor,’ droomt hardop een blonde *miss;* ‘een grote, grote tuin vol schitterend-kleurige bomen en bloemen, waar reuzenhoge rozelaren hun geurende, roodfluwelen bloesems met moeite torsen. Vogels met gouden en zilveren pluimen zingen in struiken en struwelen hun toverachtige liederen of zweven zoevend in de roos-blauwe lucht. In borrelende, Kristalheldere beken dartelen zwemmend fantastiese maan- en zonkleuriggeschubde vissen. Allerlei dieren doorkruisen dat Eden. Tijger en leeuw zijn er tam en zacht. De grote, groenglimmende boaslang kronkelt zich om een hoge notenboom en plukt met haar platte muil bereidwillig de vruchten, die ze vóór mijn voeten laat rollen. Vrede, Liefde en Reinheid, in bioemenvervige gewaden, liggen aan Gods voeten; een God zo schoon, zo jong, zo blond, waarvan de azuurkleurige ogen immer vochtig als van teêrheid smelten. Ginds de regenboog; daar fonteinen; verder...’ -

‘Dank je wel voor zo'n hemel,’ kakelt een lenig, Koket Parijzer kind. ‘'k Wou er niet in! Zo'n saaie boel! Neen,de hemel is zeker een soort schouwburg, een overheerlik iets waar de mooiste vrouwen en mannen met verleidelike stemmen en zwierige, gratievolle gebaren zingen en bewegen. De uitverkorenen leiden er het leven van een gevierde *mondaine* of *clubman.* Oud worden, verdriet hebben zijn onbekende kwalen, evenals ziekte, armoe en rimpels. Alles is er elegant-sjiek en van uitgelezen smaak en het gaat er toe zoals hier, doch zonder *le revers de la médaille.* Wedrennen en *garden partys*, golf en polo, bals, tee's en concerten hebben er plaats, noch talrijker dan in mijn aanbeden Parijs. Andere landen bestaan er ook - om er naar toe te kunnen reizen. O.L. Heer zelf is natuurlik de “model type” van een onweerstaanbaar *gentleman*, en lijkt op M^{r} Le Bargy in *Le Marquis de Priola...*’ -

‘Is it possible!’ kreunt een Iers dweepsterke. ‘Mijn ideaal-hemel is zo helemaal anders. Grote ontelbare zalen, fris en koel, waarvan de wanden met geurende sombere bosviolen behangen zijn; onafzienbare tuinen, waarin donkergroene lindebomen bloeiend geuren. Jezus is noch een kleine, blondgelokte knaap, die met andere dreumessen speelt en stoeit op een wijde, ronde plaats, dicht beplant met hoge, rechtopschietende, zilver-witte leliën, waarvan de gouden

stampers op lange draden zacht wiegewaggelen. Subtiele geuren verspreiden zich op de vlerken van 't windeken, dat als kussen de wangen streelt...'-

'Santa Santissima!' onderbreekt bijna heftig een donkere Spaanse. 'Als het daarboven niet zo is als ik het droom en wens, kom ik er liever nooit in! Een monster-arena met de effen blauwe lucht als gewelf! Wel tien grote zonnen, die warmend verlichten en hun koesterende hitte op de dicht opeengepakte mensenmassa gieten. Ademloos en onbeweeglik van spanning volgt die mensenzee de onverschrokken bewegingen van de koenste toreador en de woestste en stoutmoedigste stier, die ooit in een *Corrida* verscheen. - Olé! Olé! de stier is gedood. Duizend handen bewegen in geestdrift, terwijl duizende bloemen in geurende bogen door het ruim slingeren. God zelf? Wel, Hij is de warme atmosfeer, de lichtende zonne, de blauwende lucht, de geestdrift. Hij is Alles en in Alles.'-

'Heidin, staak dat krankzinnig geklets!' klinkt het verontwaardigd, terwijl een slank, blond meisje uit het verre Noorden als voor zich zelf prevelt:

'De Hemel? Mijn Hemel? Een lange rechte weg, nevens een heldere beek 's morgens vroeg. Klokketonen in de verte - een paar mensen in dat oneindige, eeuwige. Een man, een vrouw, die elkaar aanbiddend beminnen tot in alle eeuwigheden...'-

'Amen!' spot het met geraniumblâren roodgekleurd mondje van de jonge Parisienne.

ELLEN CORR.

[Verzen]

Aan den onbekenden God.

Ademloos - de dorre landen;
en de akkers braak en vaal...
Hemelhoog in bleeken praal
al de sterren doovig branden...
- En de boomen, zwart en kaal,
roerloos rond het donker water,
doodsch en stil, duister-stil...
Maar een heel vaag licht-geril
trilt op golven nauw-bewogen...

Daar gaat een Man in sombren nacht.
In zijn diepe trachters-oogen
beeft een vrage, treurt een klacht: -

‘Ik heb in nachten vaal, in lange, bange beden,
omhooggestaard naar U: gij, onbekende God, -
die 'k leven voelde dáár in duistre eindloosheden,
in heemlen diep en stil, waaruit geen antwoord klonk,
- tot ik, zoo vragens moe, dof neêr ter aarde zonk,
en schreide: Gij!?

‘Daar woelt een dier in mij - en kreunt van vaag verlangen,
- dat vele vreugde vraagt - en naar vervulling dorst, -
Daar juicht een God in mij, in duizend jubelzangen,
- die leeft in licht en jeugd, - en bóven 't leven lácht.
En 'k vroeg: ‘Wie ben ik toch?’ - Dan pijnde steeds de klacht
- die schreide: Gij!?

En door de dagen, bang, - en door den teêrsten avond
en overal droeg ik meê, dat vreemde en wrange leed
in twijfelpijn naar U, - en steeds naar U te vragen,
alléén, maar met die stem die luider, luider kloeg
en snikkend naar de rust van 't ware Weten vroeg,
- die schreide: Gij!?

En, neen, ik ken U niet - maar 'k heb om U te wachten
een offersteen gesteld in 't diepste, heiligst Ik,
en 'k hamerde daarop de woorden van mijn smachten:
'*Den onbekenden God!*' - opdat ik in mijn zoeken
toch nooit die drang naar U, dat waarheidwee zou vloeken,
dat brandt in mij...

Ademloos - de dorre landen,
en de akkers, - braak en vaal,
Hemelhoog in bleeken praal,
al de sterren doovig branden...

Er gaat een Man in sombren nacht...

Dát is een dieper smart.

Dát is een dieper smart dan alle bitterheden:
te wéten dat geen bidden, ook geen klagen,
geen weedom en geen weelde kan verdagen
het onvermijdelijk *Niet*...

en dat wij ééns van 't leven moegeleden,
met doffe oogen die het Licht nooit zagen
verlángen naar het verste morgen-dagen
van laatste rust: het *Niet*...

en dat zelfs 't denken niet aan de beminde Vrouwe,
of 't duizelen van het diepste lustgenot,
ons aarzelen éven aan den boord zal houden
van 't grondelooze *Niet*....

Dát is een dieper smart dan alle bitterheden....

De dag vliedt over verre meren...

De dag vliedt over verre meren....
Heel het leven lijkt een droom....
.... De avond is als 't zoet begeeren
van een maagde, stil van schroom....

De stilte bloeit als bleeke rozen....
Er waart een paarsche bloem-aroom, -
Ik rust in vale schemerhoven,
en bid nu rustig, innig-vroom....

Ik voel den grooten vrede zijgen,
- heel het leven lijkt een droom, -
en het zwoele avond-zwijgen
wademt zacht om eiken boom....

'Naar *wie* moet mijn danken stijgen?
- naar welken God?' zoo treurt een klacht. -
Ik voel mijn droom ten doode nijgen,
naar den naderenden nacht....

Door het malve dagedalen,
wrangt alléén het oude leed:
het leed van twijfelend heen te dwalen,
naar een God, die niemand wéét....

De dag vliedt over verre meren....

GUST VAN ROOSBROECK.

Tot Behoud van het Natuurschoon.

> Eene natie is maar den bodem en de landschappen, die zij geërfd heeft, waard, als zij die, door al hare daden en hare kunst, nog schooner maakt voor hare kinderen.
> JOHN RUSKIN.

Het gevoel voor de natuur, de esthetische, belangelooze bewondering voor haar schoon, dagteekent niet van vóór lang. Aan Jean-Jacques Rousseau zijn wij deze nieuwe uiting van de moderne mentaliteit verschuldigd.

Wel is waar hielden de volkeren der oudheid van 't leven in open lucht. Maar wat zij bovenal in het buitenleven waardeerden, was het stoffelijk genot dat het verschaft. Zoo Horatius zijn *humidum Tibur* roemt, dan is 't om het koele lommer, om het ook in 't hartje van den zomer opborrelend water. De *dulcia arva* van Virgilius zijn hem lief ter wille van de rijke oogsten, de kudden, de schoone vruchten, die hem een weelderig, kommervrij bestaan veroorloven.

In de middeleeuwen had iedereen deze utilitaire opvatting van de natuur, en ze bleef overheerschend tot op het einde der XVIIIe eeuw. Zwitserland is voor Montaigne maar een afgrijselijk land, beroofd van alle levensgemak, waar men slechts naakte rotsen, besneeuwde vlakten en woeste stroomen ziet.

Behoudens eenige schitterende uitzonderingen - Hobbema, Ruysdael - is het landschapschilderen van jongen datum en heeft het zich om zoo te zeggen eerst in onzen tijd ontwikkeld. Alleen eenige natuurkundigen, Swammerdam, Leeuwenhoek, Buffon, de Jussieu, Linnaeus, vonden smaak in de artistieke bekoorlijkheid van een mooi landschap, een mooi dier of eene mooie bloem. De massa der ontwikkelden beminde de natuur zooals de boer zijn land bemint, voor het stoffelijk voordeel dat hij er uit trekt.

Het denkbeeld om de natuur als eene bron van esthetisch genot en louter zedelijk voordeel te beschouwen dagteekent slechts van gisteren. De smaak voor botanie, de bewondering voor bosch en veld, de ontroering bij een schoonen zonsondergang is eene jonge zielsuiting van den beschaafden man, in de mode gebracht door Jean-Jacques Rousseau, wiens *Nouvelle Héloïse*, wiens *Emile*, wiens *Confessions* bij onze achter-grootouders een gevoel wakker schudden dat te sluimeren lag, het gevoel voor de esthetische schoonheid der groote natuurtafereelen.

Die zin voor het natuurschoon heeft zich in 't bijzonder bij het Germaansche ras ontwikkeld. De middernachtzon beschouwen op den oever der ijszee, op de eenzame oevers van den Spitzberg de prachtige bloemen der sneeuwflora plukken, de wilde Alpengletschers of de Afrikaansche woestijnen doortrekken, - al dergelijk genot, dat de jeugd van heden in geestdrift brengt, was onze voorouders onbekend.

Maar zoo onze grootvaders, op 't laatste van hun leven, deze schoonheden der natuur hebben leeren waardeeren, - zullen onze achterkleinzonen nog gelegenheid hebben ze te bewonderen? Zullen deze schatten ons niet ontroofd worden juist op het oogenblik waarop wij er begonnen van te genieten?

Wij moeten het ons niet ontveinzen, deze schatten worden bedreigd. Onze bevolking neemt op onrustwekkende wijze toe. Onze behoeften en onze lust naar gemak stijgen op nog onzinniger wijze. De bevolking van Europa is sedert honderd jaar meer dan verdubbeld. ‘Moest diezelfde verhouding blijven voortduren,’ zei generaal Brialmont eenige jaren geleden, in eene academische redevoering die opzien verwekte, ‘dan zou men gemakkelijk het niet ver verwijderde tijdstip kunnen berekenen, waarop onze afstammelingen zoo talrijk zouden geworden zijn, dat hunne dichte rangen de gansche oppervlakte van den bodem zouden bedekken en dat niemand meer genoeg plaats zou hebben om zich op den grond te rusten te leggen.’ Zóó ver zal het natuurlijk niet komen. De overgroote aangroei der bevolking van Europa, die de XIXe eeuw gekenmerkt heeft, is niet voortgegaan, en de verhouding is vooral verminderd bij de volkeren die tot een hoogen trap van cultuur gekomen zijn. Maar het is er niettemin waar om, dat in onze utilitaire maatschappij, door noodzakelijk-

heid gedwongen profijt te trekken uit elk hoekje grond, de uitbreiding der landerijen, de verdwijning der wouden, de nijverheidsuitbating van rotsen en watervallen onvermijdelijk is en overal het natuurschoon met vernieling bedreigt. De bevolking, waarvan èn het cijfer èn de behoeften vermeerderen, vraagt om te eten en te drinken alvorens aan de esthetische schoonheid der natuur te denken. *Primum vivere*, *deinde philosophari.* De bewondering der natuur, dit laat gekomene onder onze gevoelens, loopt dus gevaar slechts een kortstondig bestaan te zullen hebben en zal misschien geen voedsel meer vinden, wanneer de laatste boom van het laatste woud zal vervormd zijn tot papierpap, - wanneer de laatste heide zal hebben plaats gemaakt voor een korenveld, of liever voor eene fabriek van scheikundige voedingstoffen, - wanneer de laatste rots eene kasseiengroeve, of de laatste waterval eene werkplaats voor electriciteitsaanvoer zal geworden zijn.

Tegenover dit gevaar voor algeheele verdwijning van het natuurschoon in eene niet ver verwijderde toekomst begint men zich te verontrusten. Sedert een honderdtal jaren kan men een zeker getal op zich zelf staande pogingen aanstippen, die gedaan werden om zekere bijzonder schilderachtige streken te beschermen en ze aan het utilitaire vandalisme te onttrekken.

In 1803 werd, in Beieren, het heerlijk Auewald, dicht bij Bamberg - tegenwoordig Theresienhain genaamd - door den Staat aangekocht en aan de hoede der stad Bamberg toevertrouwd, om het voor vernietiging te vrijwaren.

Omstreeks 1850 zou de legendarische weide van den Rütli, beroemd door den eed van Willem Tell, verkocht worden, om er een groot modern hotel op te bouwen. Geene enkele wet liet toe deze vandalendaad te verbieden. Eene roerende oproeping werd tot de jeugd der Zwitsersche scholen gericht. Men berekende dat, als elke Zwitsersche scholier 5 centimen meebracht, men den prijs van de weide samen zou hebben en daarmede den schrapzuchtigen eigenaar schadeloos kunnen stellen. Geen enkel Zwitsersch kind onttrok zich aan die inschrijving, zoodat de bijeengebrachte som verreweg den

aankoopprijs van den grond overtrof en men daarenboven aan elken inteekenaar eene afbeelding van den Rütli kon ter hand stellen. Zoo werd die grond de eigendom van de Zwitsersche jeugd en was hij voor altijd tegen dergelijke ontheiliging beschut.

In Frankrijk kwam de eerste ‘reserve’ in 1861, onder het tweede keizerrijk, tot stand, in het woud van Fontainebleau. Eenige der schoonste plekjes, de artistieke reeksen uitmakende, werden aan de boschontginning onttrokken en in hunnen natuurstaat behouden, tot groote vreugde der Parijzer wandelaars en der landschapschilders.

Omstreeks 1860 onttrok de prins van Schwarzenberg, in zijn eigendom van Kumany in 't Böhmerwald, eene ‘reserve’ van 115 hectaren bosschen aan de houthakkersbijl, om er het uitzicht van het Europeesch oerwald in te bewaren.

De schoonste ‘reserven’ werden in de Vereenigde Staten van Amerika gemaakt, in de jaren 70 der vorige eeuw, ten gevolge van eene protestbeweging tegen het al te ver gedreven ontginnen en verwoesten der oorspronkelijke plekjes. Vijf nationale parken danken hun ontstaan aan federale wetten. Het meest gekende en uitgestrektste is het *Yellowstone National Park.* Het beslaat 8671 vierkant kilometer en bevat een hoog tafelland met talrijke en schilderachtige valleien, rijk aan natuurzeldzaamheden: warme bronnen, slijkvulkanen, reuzenboomen, buitengewone rotsen. De bisons, die nog vóór vijftig jaar in tallooze kudden de prairieën van het *far west* doortrokken en waarvan het ras nu op het punt is uit te sterven, vinden er eene van hunne laatste schuilplaatsen.

Sedert 1877, datum van den eersten aankoop, heeft de stad Londen zich tot officieele beschermster gemaakt van eene reeks min of meer woeste en belangwekkende districten: wij noemen *Epping Forest*, op 25 kilometer van de stad, met eene oppervlakte van meer dan 2000 hectaren, voor 4 1/2 millioen aangekocht, en de *Burnham Beeches*, die doorgaan als de mooiste beuken der Britsche eilanden en waarvan sommige 6 meter stamomvang hebben.

De opening eener steengroeve in den Petersberg, op den Rijnoever, dicht bij Bonn, en de vrees daardoor deze streek van het Siebengebirge, te recht beroemd voor haar schilderachtig uitzicht, te zien ontsieren, verwekten, in 1885, langs den Rijn eene ernstige

protestbeweging, gevolgd door het stichten, te Bonn, van een *Rettungsverein für das Siebengebirge.* Deze bond slaagde er in, de openbare besturen en de gansche bevolking belang te doen stellen in zijn doel en zijne werkzaamheid: hij verkreeg het recht van onteigening wegens openbaar nut en de toelating om loterijen in te richten; de Rijnprovincie schonk hem 200.000 Mark toelage, de stad Keulen 100.000 de stad Bonn 50.000, enz. Zoo kon hij de noodige sommen bijeenkrijgen om al de eigenaars van de bedreigde streek schadeloos te stellen en om in het Zevengebergte eene beschermde strook (Naturschutzgebiet) van meer dan 7 vierkant kilometer tot stand te brengen.

Bij het begin der XXe eeuw zien wij eene merkelijke vordering op 't gebied der bescherming van het natuurschoon. Werden vroeger afzonderlijk eenige pogingen aangewend, thans worden zij samengesmolten: er ontstaan machtige vereenigingen; er werd zelfs een internationaal congres voor de bescherming van het natuurschoon samengeroepen, dat in 1909 te Parijs bijeenkwam. Daarenboven slagen de naturalisten er in, het groot publiek gunstig te stemmen niet alleen voor het behoud van schilderachtige zichten, door toeristen bezocht, maar ook voor de bescherming van steenen, planten, wilde dieren, die door de toenemende cultuur met uitdelging bedreigd zijn.

In een groot getal landen, in Pruisen, in Beieren, in Saksen, in Wurtenberg, in Denemarken, in Zweden, enz., enz., richt de regeering officieel eenen dienst in voor het behoud van het natuurschoon (Naturdenkmalpflege).

Laten wij eenige woorden zeggen over de inrichting in Pruisen.

Het boek van Dr. Lezius (*Das Recht der Denkmalpflege in Preussen*, Berlijn, Cotta, 1908) leert ons dat er in Pruisen geene wetten of reglementen bestaan, die in 't bijzonder de bescherming van natuurschoon op het oog hebben. Ten hoogste verleenen de wetten van 2 Juni 1902 en van 15 Juli 1907 aan de plaatselijke overheden de macht om het uithangen te verbieden van plakbrieven of reclamen, of het oprichten van constructiën die het uitzicht van belangrijke vlekken zouden schaden.

Maar de Pruisische Staat heeft *op administratieve wijze* het behoud van gronden, rotsen, planten en dieren, die op 't gebied der

natuurlijke historie belang opleveren, onder zijne bescherming genomen. Sedert 1906 wordt jaarlijks eene som van 15000 Mark op de begrooting ingeschreven: zij dient om eenen commissaris der regeering te bezoldigen en de reis-, inlichtings-, propaganda-, druk- en briefwisselingskosten te betalen.

Professor Conwentz, van Dantzig, werd tot *Staatlichen Kommissar für Naturdenkmalpflege* aangesteld, met last om over het gansche Pruisische grondgebied te waken op het behoud van alles wat schilderachtig is of van belang voor de natuurlijke historie. Hij wordt in zijne zending geholpen door *Provinzial- und Bezirksausschüssen*, niet bezoldigde plaatselijke comiteiten. Hij heeft geene speciale fondsen te zijner beschikking; in ieder bijzonder geval moet hij, door persoonlijke propaganda bij de locale overheden, wetenschappelijke kringen of bijzonderen, trachten de financieele hulpmiddelen bijeen te krijgen om de eigendommen, die 't belang waard geoordeeld worden, aan te koopen, te huren, enz.

Wij ontleenen aan de eerste twee verslagen van Dr. Conwentz (*Bericht über die staatliche Naturdenkmalpflege in Preussen*, I, 1907; II, 1908) eenige gevallen, waarin de tusschenkomst van den Pruisischen commissaris met goed gevolg werd bekroond.

Betula nana, *dwergberk van Lapland.* - Twee perceelen grond, met eene gezamenlijke oppervlakte van 16529 vierkant meter, een der laatste nog niet ontgonnen gedeelten van de veenrijke heide tusschen Schafwedel en Bodenteich (district Lüneburg) en zeer belangrijk in botanisch opzicht, werden in 1904-1906 aangekocht, om eene der zeldzame plaatsen te behouden, waar men, in Duitschland, den dwergberk (*Betula nana*) aantreft, een overblijfsel van het ijstijdperk. De totale uitgaven, 3114 Mark, werden gedekt door toelagen van de plaatselijke besturen, de wetenschappelijke genootschappen van Lüneburg, Hamburg, Hannover, Stuttgart en door persoonlijke inschrijvingen, verkregen naar aanleiding van voetstappen, openbare voordrachten, enz. van den commissaris der regeering.

Düppelstein. - Het overheerlijk erratisch steenblok van $8^m60 \times 6^m70 \times 2^m95$, in graniet van Bornholm, bekend onder den naam *Düppelstein*, tusschen Düppel en Sonderburg, in Holstein, en het aangrenzend terrein werden, in 1907, voor 1709 Mark aangekocht,

zonder dat de Staat in de uitgave moest tusschenkomen. Het blok werd aldus voor eene dreigende vernieling gespaard: het was door een steenhouwer aangekocht en ging tot plaveien gekapt worden.

Veengronden van Grünewald, *bij Berlijn.* - Dr. Conwentz heeft een ijverigen veldtocht begonnen voor het behoud der turfgronden van Grünewald in hun huidigen staat: die zijn namelijk bedreigd door een ontwerp voor het graven van een afleidingskanaal.

Koloniën voor zeevogels. - Het eiland Memmert, bij Nordernei, in de Noordzee, dicht bij de Hollandsche grens, behoort tot den Pruisischen Staat. Het werd als kolonie voor zeevogels voorbehouden. Een bewaker vertoeft er van den 1^{en} Mei tot den 31^{en} Augustus.

Bevers van de Elbe. - De eenige zeldzame overlevenden van de bevers der Elbe, die vroeger zoo talrijk waren, zijn het voorwerp van eene bijzondere bescherming.

Wij kunnen er bijvoegen dat de werking van den Pruisischen commissaris zich heeft uitgestrekt tot in de onmiddellijke nabijheid van onze grenzen. Wij vinden immers in zijn tweede verslag dat *de drie beuken*, die toebehooren aan de gemeente Xhoffray, op het Duitsch gedeelte der Baraque Michel, op 5 kilometer van onze grens, sedert 1907 officieel, en voor een tijdperk van 50 jaar, tegen de bijl van den houthakker beschermd zijn.

Heel onlangs heeft het plaatselijk comiteit van Aken, na het *Hohe Venn* bezocht te hebben dat, op Duitsch grondgebied, de voortzetting is der Belgische Hooge Venen, voetstappen aangewend om eene uitgestrekte ‘reserve’ tot stand te brengen, die verschillende honderden hectaren zou beslaan op den rechteroever van de Hill, welke tot grens dient tusschen België en Pruisen. Tot hiertoe werden nog maar aan het comiteit van Aken 80 hectaren woeste veengronden beloofd; maar het hoopt eene tweede ‘reserve’ te kunnen verkrijgen, omvattende het *Wallonische Venn*, in de onmiddellijke nabijheid van onze Baraque Michel.

Pruisen heeft verschillende plaatsen voorbehouden, die men tot den natuurstaat zal laten terugkeeren. Dr. Conwentz noemt o.a. het woud naast den vijver van Borowno, in West-Pruisen, de omstreken der Plage-See bij Potsdam, het moeras van Zehlau in Oost-Pruisen, enz.

Dank zij de toewijding en den onvermoeibaren ijver van den *Staatskommissar*, heeft de inrichting der *Naturdenkmalpflege* in Pruisen, zonder veel onkosten, echt merkwaardige uitslagen opgeleverd, wat betreft de bescherming der dierkundige, plantenkundige en aardkundige schatten van den bodem.

Dezelfde beweging vindt geestdriftige aanhangers in de andere Europeesche, vooral in de Germaansche landen.

De Duitsche vereeniging *Naturschutzpark* stelt zich ten doel in Oostenrijk en Duitschland drie groote natuurlijke parken op te richten. Het eerste in de Alpenstreek van Stiermarken, met 1500 hectaren oppervlakte. Voor het tweede is er spraak van eene uitgestrektheid van 6700 hectaren in het *Bayrischer Wald.* Het derde is in de Lüneburger heide (Hannover).

Het *Zoologische-botanische Verein* van Weenen gaat een park oprichten in de oerwouden van Bosnië.

De Zweedsche regeering houdt zich onledig met het tot stand brengen van natuurlijke parken in Lapland. Al de dieren, zelfs de wolf, de beer en de losch, zullen er beschermd worden.

In Denemarken heeft de Staat, om het ongeschonden te behouden, het grootste der beweegbare duinen aangekocht, den *Raabjerg Mile*, dicht bij Skagen, heel ten Noorden van Jutland. Eene overgroote quaternaire moraine, met struikgewas begroeid, wordt ook beschermd. Zij is op eenige kilometers ten Zuiden van het duin gelegen.

Een machtig genootschap, de *Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland*, heeft bij onze Noorderburen mirakelen verricht. Het is er in geslaagd het *Leuvenumsche Bosch* in de Veluwe te redden, een der zeldzame wouden met hoogstammig gewas in Nederland, dat ging gesloopt worden. Eene som van 250.000 gulden, verdeeld in aandeelen van 1.000 gulden, werd in enkele weken volschreven, en zoo kon het gansche woud worden aangekocht, tot groote vreugde van de plantenkundigen, de dierkundigen en al de natuurminnaars. Diezelfde *Vereeniging* heeft insgelijks het *Naardermeer*, tusschen Amsterdam en Hilversum, aangekocht, om te beletten dat het droog gemaakt en tot bouwgrond herschapen werd. Het is eene der zeldzame plaatsen in Europa waar de lepelaar of lepelgans *(Platalea leucorhodia)* nestelt. Men treft er ook eene menigte waterraven of schollevaren en purperreigers of roode reigers aan.

Er werd ook gezorgd voor ‘reserven’ in de koloniën. Te Java is het merkwaardige oerwoud van Tjibodas een onschendbaar aanhangsel van den Plantentuin van Buitenzorg.

Een der laatste en tevens een der meest afgewisselde natuurlijke parken is dat, hetwelk de *Schweizerischer Naturschutzbund* thans inricht in Beneden-Engadin en dat Val Cluoza, Val Mingèr en de Tamanguralp omvat. De fauna en de flora zijn er ongemeen rijk.

De Italiaansche regeering stelt zich voor, in de Livignovallei een natuurlijk park in te richten, hetwelk aan dat van Val Cluoza zai palen en het dus langs de andere zijde der Alpen voortzetten.

Men weet dat de Alpenplanten in Zwitserland het voorwerp zijn van eene bijzondere bescherming en dat het in de meeste kantons, op straffe van boete, verboden is het edelweiss, de gentiaan, het standelkruid, enz. met de wortels uit te rukken. Dergelijke voorschriften bestaan ook in Oostenrijk, Beieren, Noorwegen, Zweden, Denemarken en sommige departementen van Frankrijk.

In het groot-hertogdom Luxemburg verbiedt eene bijzondere wet het plukken van eene doorzichtige varen *(Hymenophyllum tunbridgense)*, die er maar in een klein aantal plaatsen bestaat. In België vond men deze eigenaardige plant dicht bij Laroche, in de vallei der Ourthe. Maar zij werd niet van hooger hand beschermd en is verdwenen. De mooie en zeldzame orchidee, gekend als het Venusschoentje *(Cypripedium calceolus)*, bestond vroeger in de omstreken van Aarlen. De laatste struiken werden eenige jaren geleden vernield.

Vooral in overbevolkte landen als het onze, waar men ieder verloren hoekje tracht te bebouwen, is het van belang eenige perceelen grond in den natuurstaat te behouden, om ‘reserven’ te hebben, zoowel wat het schilderachtige als wat de wetenschap betreft.

Het behoud van onze monumenten, levende getuigen van onze geschiedenis, behoort sedert lang tot de bezorgdheid der openbare besturen, daar de Koninklijke Commissie der Monumenten sedert 1835 bestaat. Maar de mooie plekjes, die natuurlijke monumenten zijn, hebben recht op dezelfde bescherming.

‘Als het schoone dingen geldt die voor iedereen bestemd zijn,’

zei de heer H. Carton de Wiart, minister van justitie, in de algemeene vergadering van de Comissie der Monumenten den 30^{n} October 1911, ‘is het niet meer voor de monumenten alleen dat het publiek bewondering en bezorgdheid overheeft.... Het is ook - en dàt is nieuwer - voor mooie plekjes in stad en dorp, die het decor zijn van ons leven, en, volgens het schoone gezegde van Ruskin, het aanzicht zelf van het vaderland. De menigte begint te begrijpen dat deze natuurlijke schoonheden, even goed als de artistieke schoonheden, met onze ziel eene geheimzinnige en dierbare verwantschap hebben, dat zij een rijkdom zijn en dat zij, ten zelfden titel als de monumenten, eerbied moeten inboezemen.’

De gevaren die de natuurlijke schoonheden van ons land bedreigen, hebben maatschappijen doen ontstaan, die zich tot taak hebben gesteld met kracht te strijden om dit nationaal erfgoed te beschermen. De twee voornaamste zijn de *Nationale maatschappij voor het behoud van zichten en monumenten* en de *Bond der vrienden van de boomen.* Niet minder ijverig zijn de groepen die hunnen werkkring maar alleen over bepaalde plaatsen uitstrekken: de *Bond der vrienden van het Zoniënbosch*, de Namensche maatschappij voor het behoud van zichten en monumenten, het Verdedigingscomiteit van de Venen, te Verviers, de *Bond voor de bescherming van Limburg.*

Bij eene bespreking, in den Senaat, van het wetsontwerp tegen het vandalisme, veroorzaakt door de uitbating van steengroeven, deed de heer W. de Sélys-Longchamps te recht opmerken: ‘In plaats van alleen het schilderachtige der landschappen in 't oog te houden, had men ook moeten denken aan hun wetenschappelijk belang. Er zijn plaatsen die niet bijzonder esthetisch zijn, maar die eene onschatbare waarde hebben door hunne flora, hunne fauna, hunne aardkundige samenstelling....; zij zouden angstvallig moeten beschermd worden, wat het ook koste.’ Inderdaad, de verdwijning van eene plaats die een voornaam wetenschappelijk belang aanbiedt is even jammer als die van een mooi landschap. De wetenschap, die de waarheid najaagt, heeft recht op hetzelfde aanzien als de kunst, die het schoone najaagt.

Om deze leemte aan te vullen, heeft de *Koninklijke Maatschappij van Plantenkunde van België* in de maand December 1911 eenen bond gesticht, den *Belgischen bond voor de bescherming der*

natuur. Hij heeft voor doel het behoud der dierkundige, plantenkundige en minerale rijkdommen van het land en van de plaatsen waarin die voorhanden zijn. De nieuwe maatschappij wenscht niet de bestaande vereenigingen te vervangen en is dus niet hetzelfde onder een anderen naam als de *Maatschappij voor de bescherming der zichten en monumenten van België.* Zonder den schilderachtigen kant te willen uitsluiten, zal de *Belgische bond voor de bescherming der natuur* vooral ijveren voor de wetenschappelijke zijde van het vraagstuk: bijzondere bescherming van zekere delfstoffen en planten, oprichting van ‘reserven’, inrichting van uitstapjes, verzamelingen, congressen, enz., enz.

De nieuwe maatschappij heeft den 24 Maart 1912 hare eerste algemeene vergadering gehouden in het groot auditorium voor natuurkunde van de Brusselsche Hoogeschool. Haar bestuur is als volgt samengesteld: de heeren Léon Fredericq, voorzitter; Karel Buls en Lameere, ondervoorzitters; Jean Massart, secretaris; Marc de Sélys, penningmeester; verder de afgevaardigden der verschillende toegetreden wetenschappelijke genootschappen.

Professor Jean Massart, secretaris van den Bond, heeft een boek van meer dan 300 bladzijden laten verschijnen, versierd met een groot getal illustratiën en kaarten, getiteld: *Pour la protection de la nature en Belgique*, waarin hij de verschillende streken van ons land in oogenschouw neemt, om te wijzen op hunne natuurlijke rijkdommen en hunne bescherming. Dit boek is eene wezenlijke veropenbaring geweest. Als men het doorbladert, stelt men verwonderd vast hoeveel onbekende hoekjes er in ons klein land zijn, waar de natuur nog hare oorspronkelijke bekoorlijkheid ontvouwt, en dit niettegenstaande den voortdurenden aangroei onzer bevolking, die reeds eene der dichtste van de wereld is, en niettegenstaande den harden strijd voor 't bestaan, die elk verloren hoekje tracht te benuttigen.

Maar hoeveel hoekjes zijn er bedreigd!

Hier zijn het onze bewonderenswaardige duinen van de kust, eene wezenlijke Sahara in 't klein, sedert jaren door den heer Massart zoo goed bestudeerd, - die door de zich immer uitbreidende villegiatuur langs alle zijden worden ingesloten.

Daar zijn het onze zandgronden, onze heiden, onze moerassen

van de Kempen, die door de schoorsteenen der werkplaatsen en de gebouwen voor de uitbating der nieuwe koolmijnen beginnen ontsierd te worden.

Ginder is het de ijsfauna en -flora der Hooge Venen van de Baraque Michel, die door drogingswerken en door het planten van epicea's tot in hare laatste verschansing wordt vervolgd.

Elders zijn het de schilderachtige rotsen van de Maas-, Ourthe- en Amblève-valleien, die elken dag dieper door het houweel van den steenhouwer worden aangevallen, en zooveel andere geheimzinnige of wilde plaatsen, waarvan de dagen geteld zijn, tenzij er voor eene krachtdadige tusschenkomst gezorgd wordt.

Het boek van den heer Massart leert ons ook hoe doeltreffend de invloed kan werken van maatschappijen en openbare besturen.

Eene onzer kostbaarste natuurlijke schoonheden, het Zoniënbosch, dicht bij Brussel, is voor goed verlost van de inpalmingen en verfraaiingen die ten slotte tot volledige ontsiering zouden hebben geleid, en dit vooral dank zij de krachtige werking der *Vrienden van het Zoniënbosch.*

'Wij hebben het geluk,' zei de heer Carton de Wiart (thans minister van justitie) in de Kamerzitting van 2 Juli 1909, 'dicht bij de hoofdstad een monument te bezitten, dat, hoewel een werk der natuur, in schoonheid onze mooiste hoofdkerken en belforten overtreft: ik bedoel het Zoniënbosch.... Het is ons dierbaar door zooveel herinneringen die er aan verbonden zijn: het is een deel van ons oud Kolenwoud; de legenden van Sint-Huibrecht en van Genoveva van Brabant leven er in voort, evenals de herinnering aan Ruusbroec den mysticus.'

In diezelfde zitting verklaarde de heer Schollaert, minister van binnenlandsche zaken en landbouw, dat hij er zich altijd tegen verzetten zou dat men aan de natuurlijke schoonheden van het bosch rake.

Een andere beroemde strook, waarover ik, eenige jaren geleden, aan de lezers van den *Vlaamschen Gids* enkele bijzonderheden heb medegedeeld[(1)], de hoogvlakte der Baraque Michel, is insge-

(1) *De ijsflora en -fauna van de bergvlakte der Baraque-Michel*, 4e jaar, (1908), blz. 343 en volg.

lijks, voor een gedeelte althans, tegen het utilitaire vandalisme gevrijwaard, dank zij eenen veldtocht, begonnen door het comiteit van Verviers voor de bescherming van het Veen, en waar de Koninklijke Academie der Wetenschappen van België zich bij aangesloten heeft. Onze Academie heeft officieel *aan de gemeenten en aan den Staat* het tot stand brengen van 'reserven' op de hoogvlakte der Baraque Michel aanbevolen, '*ten einde er*, *op eene voldoende uitgestrektheid*, *het zoo kenschetsend en schilderachtig uitzicht der Hooge Venen te bewaren en de ijsflora en -fauna te behouden*, *die ten gevolge van droogmaking- en beplantingswerken met eene spoedige vernieling zijn bedreigd.*'

Deze aanbeveling is niet zonder gevolg gebleven. De gemeente Jalhay heeft op den top van de bergvlakte, langs weerskanten van de baan die van de Baraque-Michel naar het Hertogenwald gaat, eene 'reserve' aangelegd van 500 hectaren, die in haar natuurlijken staat zal gelaten worden. Zijnerzijds heeft de heer Van de Vyvere, minister van landbouw en openbare werken, in de Kamerzitting van 5 December 1911 de verzekering gegeven, dat eene gelijksoortige 'reserve' van nagenoeg 300 hectaren zou gemaakt worden op het domein van den Staat, dicht bij die van Jalhay. Voegen wij daarbij dat het *Wallonische Venn*, waarvan het comiteit van Aken het behoud vraagt, tegenover de venen van Jalhay en van den Belgischen Staat ligt, zoodat er daar een blok zal bestaan van 1000 hectaren veenheiden, wat voldoende schijnt om het behoud te verzekeren van de ijsfauna en -flora, die een der wetenschappelijke juweelen van ons land uitmaakt.

De streken die thans het ergst zijn bedreigd en waarvoor de *Bond voor de bescherming der natuur* al haren invloed zal moeten doen gelden, zijn: de Kempische heide, maar vooral de duinen der zeekust, tusschen De Panne, Coxijde en Nieuwpoort.

Sedert deze regelen geschreven werden (April 1912), werd er een gewichtige stap gedaan op het gebied van de bescherming der natuur in België. Het *Staatsblad* van 2 Juni 1912 heeft een koninklijk besluit van 19 Mei 1912 opgenomen, waarbij de Koninklijke Commissie

der Monumenten wordt heringericht, onder meer door de toevoeging van eene afdeeling voor de landschappen.

Dit koninklijk besluit steunt op de volgende redenen:

‘Overwegende dat in een esthetisch belang 's lands natuurschoon, zijne schilderachtige hoeken en landschappen voor schennis dienen behoed;

Overwegende dat eveneens in het belang der wetenschap de bewaring dient verzekerd, in enkele inzonderheid belangwekkende plaatsen, van het oorspronkelijk uitzicht van den bodem, van diens geologische eigenaardigheid, van zeldzame of kenschetsende inheemsche planten en dieren, alsmede van overblijfsels uit de voorgeschiedenis....’

De afdeeling voor de landschappen (zie Moniteur van 14 Juli 1912) bestaat uit 15 leden: de heeren Briers (Lummen), Buls (Brussel), Carlier (Brussel), Carton de Wiart (Brussel), Dommartin (Brussel), Dumercy (Antwerpen), Heins (Gent), Jonckheere (Brugge), Kaisin (Leuven), Massart (Brussel), Orban de Xivrv (Laroche), Ruhl (Luik), Saintenoy (Brussel), Séant (Brussel), Wasseige (Namen). De politici zijn er ruimschoots in aanwezig; daarentegen behoort er maar één lid toe van onze Academie der Wetenschappen, namelijk de uitstekende hoogleeraar Massart, die de plantenkunde en de natuurlijke wetenschappen in 't algemeen vertegenwoordigt; geen enkele dierkundige werd aangeduid om van de commissie deel uit te maken.

LÉON FREDERICQ.

Nederlandsche Letteren.

Conscience's eeuwfeest is koninklijk gevierd geworden met al de pracht, de weelde en de geestdrift, waartoe de Vlamingen in staat zijn. Onder de duurzame herinneringen aan dit feest rangschikken wij in de eerste plaats de Conscience-tentoonstelling, die nu bepaald tot Conscience-museum zal ingericht worden. In onze letterkundige beweging is het oprichten van dit museum iets nieuws, dat, naar het ons voorkomt, mag beschouwd worden als een teeken van een beginnende verinniging van ons literaire bewustzijn. Al degenen, die meegewerkt hebben aan de Conscience-tentoonstelling, vooral de samenstellers van den voorbeeldigen en uiterst belangwekkenden catalogus, verdienen een woord van hartelijke hulde. Ook het stedelijk bestuur van Antwerpen handelde verstandig door te besluiten tot de oprichting van een Conscience-museum. Het verdient den dank van alle Vlamingen. Een andere duurzame en lieve herinnering aan de Conscience-feesten is ons ook het boekje over Conscience, in de Nederlandsche Bibliotheek (Bestuurder L. Simons) uitgegeven door Eug. de Bock. Dit werkje is niet een hol, opgeschroefd feestgepraat, maar wel degelijk een heel aangenaam geschreven studietje over den mensch en den schrijver, een werkje getuigende van fijnen opmerkingsgeest en goeden smaak. Onder het vele, dat ons dezen Zomer over Conscience werd opgediend, heeft de kleine verhandeling van De Bock ons het meest genoegen verschaft.

Levensleer door V. Loveling en C. Buysse (Gent, Ad. Herckenrath) werd ons gezonden als feestgave na het zoo uitstekend geslaagde Loveling-betoon te Gent. Het was ons wel een verrassing juist dat boek te zien uitkiezen als feestgave. Het is immers niet enkel in samenwerking met een ander auteur ontstaan, maar de karakteristiek Lovelingsche eigenschappen, de erkende Lovelingsche persoonlijkheid schijnen er zoo niet heelemaal uit afwezig, dan toch erg op het achterplan verdrongen. Het komt ons voor, dat Buysse alleen bijna voortdurend aan het woord is in deze zedenschildering van de Gentsche burgerfamilie Verpoest. De bittere humor, de scherpe typeering en de

onbevangen schildering van zekere toestanden, die de voornaamste eigenschappen van het boek uitmaken, zijn wel Buysse's hoedanigheden. Doch verlaten wij ons niet bij de vraag, wien het leeuwenaandeel in *Levensleer* toekomt, verheugen wij ons enkel in het genot, dat het boek ons op menige plaats heeft verschaft. De eerste grootere helft bevat buitengewoon veel schoons, als b.v. de heele idylle van Florimond Verpoest met Euzeke, de mooie, ontroerende schildering van het moederhuis, enz. Het spijt ons maar, dat de schrijvers, van den dood van Mijnheer Verpoest af, het plan van het ernstig levensgetrouw realisme zoo vaak verlaten om op het plan der karikatuur, der *charge* uit te glijden, vooral in de gek overdreven schildering van de manifestatie op het graf van Mijnheer Verpoest. Ook het slechte Fransch, dat de Gentsche menschen het heele boek door spreken, staat op het plan der *charge.* Zoo'n opeenstapeling van flaters lijkt wel wat willekeurig bijeengebracht.

Verloofd door F. van Cuyck (Antwerpen, L. Opdebeek) is de geschiedenis van een Antwerpsch advokaat en een dito bakkersmeisje, die onder de Fransche republiek en Napoleon dertien jaar lang met elkander vrijen, doch ten gevolge van al de verwikkelingen der heele wereldgeschiedenis belet worden met elkander te trouwen. Daar waar de wereldgeschiedenis niet voldoende blijkt om de twee verloofden te beletten in het huwelijksbootje te stappen, belast zich een nijdasserige medeminnaar daarmee. Hij treft den advokaat eerst verraderlijk met een dolk, wat een minimum van zes maanden uitstel van het huwelijk veroorzaakt, en ten slotte, als wij na de tusschenkomst van Napoleon in hoogst eigen persoon nu toch hopen, dat de twee ongelukkige verliefden elkander zullen krijgen, schiet hij hem zoo maar in eens dood.

Alhoewel F. van Cuyck zich blijkbaar veel moeite heeft gegeven om dit oninteressante verhaal in een zoo getrouw mogelijk historische lijst te steken en wij gaarne hulde brengen aan dit pogen, laat *Verloofd* ons de overtuiging, dat F. van Cuyck beters geschreven heeft.

De lezing van *Tille* door Lod. Baekelmans (Antwerpen, Plantin-drukkerij) heeft ons met vreugde vervuld. Ditmaal *is* Baekelmans er! Zijn vorige werken bevielen ons steeds door hun eigenaardig mengsel van humor en bittere tragiek, doch steeds was er hier en daar een wanklank waar te nemen, veel meer het gevolg van een overvloed aan jeugd en kracht dan van gemis aan smaak. Wij verwachtten steeds het volledig gave werk van Baekelmans met de volle zekerheid, dat het komen zou, en nu is het er werkelijk. Dit stil-droeve levensverhaal van Tille is een boek, dat blijven zal èn om de fijne, gevoelvolle ontleding van het gemoed van dat vereenzaamde meisje èn om de trouwe, kleurvolle schildering van een brok Antwerpsch leven. Er leeft in dit

boek een mild en ontroerend medelijden met menschelijke zielsellende, ten volle beheerscht door echt artistiek soberheidsgevoel.

Wij wenschen Baekelmans' jongste boek in vele handen, 't verdient het ten volle!

Alle aanbeveling verdienen ook de *Dierensprookjes* van Om. K. de Laey (Leuven, Keurboekerij, Groote Markt, 12). Deze sprookjes waren tot heden in handschrift gebleven, alhoewel ze tot het allerbeste behooren, dat De Laey geschreven heeft. Ze tintelen van opmerkingsgeest en humor en dragen ernstige levenswijsheid in zich. Stellig goede lectuur èn voor groot èn voor klein.

Twee nieuwelingen in ons letterbent, de Kempenaars Jul. Grietens en Victor Vermeyen, brachten ons een bundeltje *Landsche Vertellingen* (Turnhout, Joz. Splichal), folkloristische overleveringen uit hun heimatstreek en luchtige, kleurige fantasieën in een knappen, goed onderhoudenden stijl. De lectuur van dit boek is verkwikkelijk en doet naar meer verlangen.

Het was niet zonder gespannen nieuwsgierigheid dat wij *In Schaduwen van Dood* van Clemens Besseleers (Antwerpen, Algemeene Boekhandel *'t Kersouwken*) ter hand namen. Wij herinnerden ons daarbij wat wij in dit tijdschrift over dezen dichter schreven bij de verschijning van zijn *Eecken Blaeren:* ‘Besseleers wil blijkbaar naar de hoogste toppen der poëzie. Mocht zijn techniek vaster en zijn zeggingskracht zuiverder worden, dan zou het ons niet verwonderen indien hij er dicht bij geraakte.’ Het spijt ons te moeten bekennen, dat wij in onze verwachtingen te leur gesteld werden. Nog streeft Besseleers naar hooge toppen, doch 't komt ons voor dat zijn verstechniek en woordkunst eerder achteruit dan vóóruit gegaan zijn. In dezen bundel onderschat Besseleers de waarde van den vorm in de poëzie bepaald te zeer. Of is het slordigheid, die de oorzaak is der leelijke, hardklinkende, gewrongen verzen, waarvan het boek krioelt? Of is het gemis aan piëteit voor onze metriek?

Welke redenen kunnen er aangebracht worden om het veranderen van angelus in anglus, van geheim in gheim, van sluiert in slui'rt, het gebruik van accusatieven in plaats van nominatieven, het herhaaldelijk harde samentreffen van twee gelijke medeklinkers als *'k k*oom, me*t 't* licht e.a.., het lang maken van uit den aard kone lettergrepen als b.v. ‘Al*les* gedoemd te zijn ontgoochling *en* geraakt’ enz. te wettigen of te verdedigen?

Het ware niet moeilijk om hier een heele reeks sonnetten uit Besseleers' bundel op te sommen, die, trots het wezenlijk dichterlijk gevoel, dat ze bezitten, door dergelijke slordigheden of hoe gij ze ook noemen wilt, eenvoudig ongenietbaar zijn.

Wij geven hier liever een van de beste sonnetten uit het boek, alhoewel wij met vers 2 van strophe 2 en met vers 2 van strophe 4 volstrekt geen vrede hebben.

De schepen van den Herfst, die uit de verre pleinen
Van Vlaanderen, stroom af, nu zeewaart zeil aan zeil,
Met koren, hooi en hout, met applen goud en *geel*,
De weelde van het land, naar verre streken deinen,

Gaan nu dag in dag uit, - onafgebroken lijnen, -
Lang, heel lang, o misschien *wel duizend en nog... mijl*,
Gelijk een stoet van schimmen, die nu grauw en ijl
Voor goed van deze kust naar een vreemd land verdwijnen.

De schepen van den Herfst belicht nu nog wat goud
Van 't ondergaan en 't zinken van de zomerzon,
En heel den droom, den droom dien 'k had in mij gebouwd,

Toen 't koren nog op 't land te schrooien reis begon,
Toen d'appel botte was, *de wei en 't land oh... Zee*
Zij brengen hem, de schepen van den Herfst, u mee!

Hendrik Van Tichelen blijft bij de kinderpoëzie, zooals blijkt uit *Van een kleine Wereld* (Antwerpen, V. Resseler). Hij heeft gelijk, want de Vlaamsche schrijvers, die den kinderlijken trant werkelijk weten te vatten, zijn niet heel talrijk en goede kinderliteratuur is toch een heel belangrijke factor in elke cultuur. Eenvoudig en opgewekt, naïef en speelsch als het kind zelf zijn de gedichtjes, die wij hier te genieten krijgen. In de eerste gedichtengroep *Van Kleine Menschen* trof ons vooral hier en daar dat klankrijke rhythmen- en rijmenspel, waarin onze kleinen zich zoo graag vermeien; in *Van 't kleine Dierenvolk* genoten wij vooral het naïeve meêleven met de dieren, die de kinderen omringen; in *Om en bij de kleine Wereld* teekent de schrijver eenige typen, die het kleine volkje bijzonder boeien en in *Uit Vertelsel- en Sprookjesland* laat de dichter de fantazie vrij spel, wat de kinderen, die hem lezen zullen, wel niet het minst zal behagen. Deze nieuwe bundel is een groote stap vooruit voor H. Van Tichelen en wij zien, dat de lectuur van goede kinderdichters, als b.v. R. de Clercq in enkele zijner zuiverste pareltjes, hem zeer voordeelig is.

De verzenbundel *Vlaamsche Natuur* van Leonce du Catillon, die zijn naam voortaan du Castillon schrijft (Aalst, A. De Seyn-De Knoop) begint met een woord aan den lezer, dat wel interessant is.

Deze bundel bevat jongelingspoëzie, die de schrijver uitgeeft nu hij 43 jaar oud is. ‘Waarom wordt het eerste kind van een poëtaster zoo laat naar de doopvont gedragen?’ vraagt de schrijver en het antwoord geeft hij zelf: ‘Men ondervrage de omstandigheden van mijn leven. Ik heb, zoo het schijnt, talrijke zonden bedreven omdat ik het arbeidende volk van Vlaanderen te veel bemind heb. Geen enkel uitgever durfde mijn naam op den omslag van een boek laten drukken uit vrees van schade en ondank.’ Voor degenen, die het niet weten mochten, herinneren wij hier, dat L. du Castillon een der voormannen der christene democraten is. Zoo kunnen wij ons verklaren, dat hij vroegere werken onder een deknaam uitgaf. In de voorrede van *Vlaamsche Natuur* licht L. du Catillon het geheim van een dier pseudoniemen, nl. Max van Vyve, waaronder hij *Langs Leie en Schelde* liet verschijnen, dat wij hier destijds bespraken.

Vlaamsche Natuur bevat enkel natuurimpressie's. En werkelijk heeft L. du Castillon een sterk natuurgevoel; jammer maar dat zijn dichterlijk kunnen niet steeds op de hoogte van dat gevoel is. Nemen wij b.v., tot staving, het stukje *Zonsondergang*, dat in zich al de eigenschappen en gebreken van den dichter als het ware vereenigt.

't Zet heel goed in, vol stemming:

> Daar is de heilige stond
> *Dat 't* Licht nu scheiden wil.
> Er beeft geen loover in 't rond.
> Nu ligt de wind ook stil.

't Eenige vlekje ligt in die twee t's die op elkander botsen.

De tweede strophe is al veel minder gelukkig.

> Het Licht met vuur'ge koon
> Begroet het helder meer,

Wat een oudbakken beeld, die ‘koon’! 't Lijkt wel of het er om het rijm stond. Het lichtspel van de ondergaande zon in het meer kan ook veel karakteristieker geschilderd worden dan met dit lamme, gezochte ‘begroet’.

Het volgend vers is gewoon proza:

> En alles is thans zeer schoon.
> Dan zijgt het deemstren neer.
>
> Er dreunt een triestig geruisch
> Door struik en boomentop.

En bij het watergebruis
Zoo zeggen ze beden op.

Het bidden van struik en boom is wel een stemmingsvolle vergelijking, maar de bouw dier heele derde strophe is niet gelukkig, en over dat ‘dreunend geruisch’ zal de schrijver tegenover de juiste beteekenis der woorden wel te verantwoorden hebben.

Werden wij door den schrijver niet verwittigd, dan zouden wij wellicht zelf aan jongelingsproeven gedacht hebben.

Westerloo in de Kempen is een dichterlijk oord. 't Ligt daar zoo rustig en blijde in zijn krans van heerlijke dennebosschen, dat wij in 't geheel niet verwonderd zijn als wij hooren, dat er daar dichters leven. Wij hadden indertijd kanunnik Servaas Daems, die daar heel in de buurt, in de abdij van Tongerloo, zijn *Luit en Fluit* dichtte, en in dezelfde abdij tokkelt nog een andere kanunnik, Romb. Jan Jordens, de snaren zijner lier. *Veder en Harp* (Mechelen, wed. Ryckmans) en *Tongerloosch Lindeloover* (Averbode, Drukkerij der Norbertijner Abdij) heeten de vruchten van de vrome, dichterlijke bespiegelingen van dezen laatste. Te Westerloo zelf is nu een dichter opgestaan in den persoon van den onderpastoor der gemeente, Jozef de Voght, die onlangs zijne *Lichte Lanen* liet verschijnen. (Leuven, Vlaamsche Drukkerij, 44, Minderbroederstraat).

Wij noemen J. de Voght een dichter, niet, zooals het al eens onbedacht gedaan wordt, alleen omdat hij verzen maakt, maar omdat hij wezenlijk een dichter is bij Gods genade. Evenals Gezelle is De Voght een priester-dichter, wiens priester- en dichterschap nauw met elkander verbonden zijn. In den godsdienst vindt hij zijn bezieling en waar de natuur zijn dichterlijk gemoed tot zingen stemt, dan is het nog de verheerlijking van den Schepper, die er den boventoon in houdt.

Maar 't weze vreugde of droevigheid
Waar onze ziel om juicht of schreit,
U worde ze immer toegezeid,
  God, dien we prijzen;
tot bij der dagen kentering
we rijzen in uw gloriekring
en juublen in de flonkering
  der paradijzen.

De Voght verheerlijkt de heiligen, geeft dichterlijke beschouwingen over de communie, doet de vrome roeping der trappisten uitschijnen, teekent met veel gevoel het beeld der *Mater Dolorosa*, enz. en steeds doet hij dat als een echt modern dichter, die in zijn woord-

kunst het innigste en diepste van zijn gemoed weet te verklanken. Wij geven als staaltje zijner poëzie volgend fragment uit *De Eenige Troost:*

> Een weet ik dien de troost in de oogen lacht;
> stil naar zijn woon, den sluitboom opgeheven,
> loopt een bewandeld pad langs lommerdreven,
> vol zang en bloemengeur en zomerpracht.
>
> Ver hoort ge 't feestgeruisch, dat vedelzacht
> van 't lichtend voorportaal komt toegezweven,
> en vroomheid voert op blanke pluimenreven
> langs 't lichtblauw water zijne zwanenwacht.
>
> 't Geloof, voor wien geknield om toegang smeekt,
> ontsluit dit slot, de Hoop verkloekt zijn schreden
> door 't hoog vertrouwen dat ze in de ooren spreekt.
>
> En Liefde werpt de feestzaal, waar een meer
> van glorie glinstert, open voor zijn schreden,
> en juicht als hij op 't hart ligt van den Heer.

De Liersche atmosfeer schijnt ook door de muzen te zijn uitverkoren. Daar huist immers een goed procent der jongere Vlaamsche letterkundigen. Buiten F. Verschoren, treffen wij daar de Begijnhof-dichters F. Timmermans, F. Thiry en Jozef Arras aan, en nu is zich daar in de laatsten tijd nog Reimond Kimpe komen bij aansluiten. De geest van Tony zal zich in dien ongewonen letterkundigen bloei van zijn stad wel verkneukelen. Reimond Kimpe heeft zooeven *Langsheen den gulden Middenweg* laten verschijnen (Antwerpen, 't Kersouwken). Met dit boek neemt hij niet alleen onder de Lierenaars een afzonderlijke plaats in, maar onder al zijn Vlaamsche tijd- en vakgenooten. Zijn boekje is een verzameling aphorismen over levenswijsheid, godsdienst, wijsbegeerte en dies meer, vaak omsluierd als sibillijnsche uitspraken, altijd plechtig en voornaam, zoowat in den vorm overhellend naar de wijsheid, die Zarathustra eens sprak bij monde van Nietzsche.

Ziehier het oordeel van Prof. Dr. G. Kalff over dit boekje:

... 'Langsheen den Gulden Middenweg', dat ik met veel belangstelling doorlezen en op menige plaats herlezen heb. Het is altijd belangwekkend iemand met het geestesoog te volgen, die zijn weg door het leven zoekt, en die ons verslag doet van hetgeen in hem woelt en werkt met behulp der kunst, waarin Thomas à Kempis, Bacon, Pascal, La Rochefoucauld, Nietzsche en anderen, meesters zich hebben getoond. Dat gij die moeilijke kunst reeds beheerscht, zult gij wel niet

meenen; daarom getuigt uw boekje van te veel bescheidenheid, doch op meer dan één plaats schijnen mij gelukkige grepen gedaan.'

Bijna te gelijkertijd liet R. Kimpe bij denzelfden uitgever een tweede werkje verschijnen, *Levenswetten* geheeten. Het proza, dat we hier krijgen, is van verhalenden aard en bezit heel ernstige hoedanigheden; het is lenig en gevoelvol en houdt zich ver van alle banaliteit.

Heoos, *een boek van jeugd* door Ledegouwer (Gent, Ad. Hoste) is de eersteling van een jong dichter, die bijzonder mild begaafd blijkt te zijn. Er ligt in deze beginnelingsverzen een beheerschen van den vorm, die menig ouder dichter mag benijden. De jeugd, die hier bezongen wordt, is een zeer droeve, naar de dichter ons bij den aanvang al meedeelt:

> Ik geef U wat ik geven kan:
> mijn Jeugd was bleek als een kwijnend kind,
> ik wil geen valschen blos op haar wang,
> ik heb haar zóo bemind.
> .....
> Ik rijs uit mijn Jeugd als een zwaar-beproefd man.

Met dergelijke smart bij heel jonge menschen mag men het niet altijd zoo heel ernstig en zwaartillend opnemen. Zeer dikwijls behoort die smart tot de jeugdromantiek, die menig begaafde jonge man doormaakt onder den invloed van lectuur, die hem te pakken kreeg meer dan wenschelijk was. Meer dan eens zouden wij over het levenspessimisme van menig jong dichter moeten zeggen: *das kommt vom Lesen!* Zoo het zieleleed van Ledegouwer iets meer is dan de weerschijn van het werk van geliefde pessimistische dichters, zoo de poëzie, die hij ons hier geeft, werkelijk het opflikkeren is van een innerlijken brand, dan mogen wij zeggen, dat ons in hem wellicht een flinke kracht voor de toekomst geboren is. Welke verleidende belofte ligt b.v. in het volgend stukje!

> O bleeke smart zich alleen te voelen,
> alléén met een hart vol wijd geweld! -
> Ach! wáár gevlucht met het groote leven
> dat mijn wezen ontwelt?
>
> Moet ik het smachten, diep in mijn ziele,
> of het gillen, almachtig, in vlammend lied? ...
> Lijd gelaten uw smarte, mijn harte:
> menschen begrijpen dat niet! ...

- De denker laat zijn diepe gedachten
in kalmte rijpen tot rijke pracht:
dan sterrelt hij ze ôpen als tintelend leven....
En de wereld wacht.

Karel van de Woestijne schonk ons den bundel *Interludiën* (Bussum, C.A.J. van Dishoeck). Zijn *Vaderhuis*, *Boomgaard der Vogelen en der Vruchten*, *Het Huis van den Dichter*, die vroeger verschenen, en zijn *Licht der Kimmen*, dat aangekondigd wordt, zijn alle onderling verbonden door ééne leidende lijn van leven, gevoelen en denken; de thans verschenen *Interludiën* staan daar geheel buiten. Zij bevatten spelingen van K. van de Woestijne's verbeelding, die op zich zelf volledig zijn: *De Paarden van Diomedes*, *De Terug-tocht* en *De vliegende Man.* De rijke, volluidende taal van onzen Vlaamschen dichter viert hier hooggetij en de heele bundel ligt in het bereik van elken ernstige lezer.

De nachtelijke Aanranding van Cyr. Buysse (C.A.J. van Dishoeck) is een boek van echt Vlaamsche ‘leute’. Hoe Ivo en Guustje, twee landelijke eenzaten, een groot deel van hun duur gewonnen schat ontstolen worden; hoe de Fnieze's, de schavuiten, die het geld stalen, aan alle vervolgingen ontsnappen, dank zij hun durf en de naïefheid van de gemeentelijke vertegenwoordigers van het gerecht; hoe Guustje verkikkerd is op de dochter der Fnieze's, doch het ten slotte moet opgeven van haar zijn vrouw te maken en zich dan door zijn meid in de huwelijksnetten laat vangen; hoe Guustje naar Deinze rijdt met zijn meid en Meneer den ontvanger, die aldaar met de dochter der Fnieze's een verliefd dagje doorbrengt, in alles zoekt te overbluffen, door ouden minnenijd geprikkeld; hoe Guustje trouwt en nog veel meer; dat alles moet ge u door Buysse zelf laten vertellen, - hij alleen kan dat zoo oolijk, zoo droog-comisch, zoo onderhoudend, dat ge er spijt om hebt als 't gedaan is.

De schoone Droom van Gust van Hecke (Antwerpen, Uitg. *Flandria*) is een stemmingsvol dramaatje in één bedrijf. Het staat om zijn innerlijke dramatiek en zijn fijnere gevoelsschakeering wel eenigszins buiten de gewone voortbrengselen onzer tooneelschrijvers. De tweede helft van het werkje is dramatisch pakkend. Om de eerste helft tot haar volle recht te laten komen zal de schrijver fijnvoelende acteurs noodig hebben, die de lichtere nuanceering der conversatie heel in hun macht hebben.

Charlotte Corday van August Monet (Antwerpen, L. Opdebeek) is een degelijk volksstuk, waarin het den schrijver blijkbaar om te doen was een soort van tegenhanger te leveren voor de vreemde spectakelstukken, die hier zoo gemakkelijk ingang vinden. Nochtans

komen er in dit werk enkele gedeelten voor, zooals b.v. het derde bedrijf, die in psychologisch opzicht zeer interessant zijn en meer op het terrein der hoogere comedie staan dan op dat van het volksche effectstuk. In deze gedeelten vinden wij in zijn volle verdienste den schrijver van *Leven in 't Verleden* en van *Ringeloo*, een flink en bijzonder tooneelwaardig werk. Van *Ringeloo* verscheen er onlangs een Duitsche vertaling, onder den titel *Die letzte Eiche* (Brussel, Uitg. *Les Annuaires*, 3, rue du Bois Sauvage); zij is het werk van Alfred Ruhemann.

Wij ontvingen ook *De Barricade*, spel van opstand, in één bedrijf, door Jan Lefevre (Gent, Samenwerkende Volksdrukkerij). Het is een ‘dramolett’, zooals de Duitschers dat heeten, naar Heyermansch recept: een episode uit den arbeidersstrijd met wat propaganderedeneering, pakkend ingrijpen van den socialen strijd in het familieleven en een bruske, dramatische ontknooping. *De Barricade* herinnert ons sterk aan *Het Antwoord* van Heyermans. In werkliedenmiddens zal het stukje van Lefevre wel inslaan: 't heeft er buiten de propagande-aantrekkelijkheid, dramatische hoedanigheden genoeg voor.

Een en ander uit de Geschiedenis der Nederlandsche Literatuur voor de Jeugd door H. van Kalken (Brussel, Van der Linden) is in zekeren zin een jubeluitgaaf. Het is immers het vijftigste boek van dezen verdienstelijken schoolman, die zijn beste krachten heeft gewijd aan de verspreiding van de studie onzer taal te Brussel. Het doet ons genoegen hem nu nog zoo frisch en boeiend te hooren vertellen over de geschiktste lectuur voor de jeugd. Met de ervaring, die hij gedurende zijne lange loopbaan opdeed, weet hij met zekerheid den weg te wijzen in de Nederlandsche kinderliteratuur. Er ligt leering in dat boekje voor al wie zich met opvoeding en onderwijs bezig houdt.

MAURITS SABBE.

Maurits Sabbe, De Nood der Bariseele's, 2 delen (Bussum, Van Dishoek. 1912).

Eerst toen zijn vrouw stierf werd de stugge, in zich gekeerde Fons Bariseele gewaar dat zij de zon in huis was en dat een mens niet alleen van brood leeft. Nu *voelde* hij eerst wat zijn bekrompenheid hem had belet duidelik te *zien.*

Hoeveel liefdevol beleid er noodig was om de duizenden misverstanden te ontwapenen, die tussen kleine zielen gedurig ontstaan en ze van elkander dreigen te verwijderen en te vervreemden, dat had Marie altijd geweten.

Nu begreep ook Fons dat niemand haar ooit zou kunnen vervangen; zeker niet Flavie, zijn schoonzuster, een harteloze vrouw, die tijdelik zijn huishouden kwam besturen, en die vertrok zodra zij inzag dat Fons haar niet zou huwen. Hij blijft dus alleen met zijn twee jongens, Jean-Baptiste, zijn evenbeeld, die zijn voorkeur heeft, en Monne, de jongste, wiens fijn, zacht, dromerig gemoed niet begrepen en geminacht wordt.

Het misverstand heerst nu ongehinderd in het liefdeloos huis; en dat is de nood der Bariseele's.

Uit zijn gunsteling Jean-Baptiste kweekt de vader een egoïstiese, neuswijze notarisklerk; de kleine is ‘voor niets goed’, dient in het vaderlik huis als knecht, en wordt op alle manier als een onnozelaard beschouwd en behandeld. Als vader oud oud, krijgt hij meer en meer behoefte aan genegenheid; hij zoekt die niet bij Monne, dien hij veracht, maar bij Jean-Baptiste, die te eigenzuchtig is om ze hem te geven, en nu feitelik baas is in huis. Dan verlangt hij naar zijn dode vrouw en naar rust en verdrinkt zich. De twee broeders, alleen gebleven, leren niets van het leven, omdat zij er geen deel aan nemen; de jongste is gebonden aan zijn slafelik werk, de oudste kent niets dan zijn kantoor en zijn huis. Enkele aanvechtingen om met de rest van het heelal kennis te maken lopen uit op ontmoedigende avonturen, zoals onze lezers er reeds één kennen uit ‘Jean-Baptiste en het Venusboefken,’ het kapittel dat in dit tijdschrift reeds het licht zag.

Eindelik leven de twee broeders in volkomen vijandschap, de ene als harde meester, de andere als onderdrukte knecht. Zo verlopen lange jaren.

De dood der moeder had de liefde uit dit onzalig huis verdreven. De geboorte van een kind brengt ze er weer in.

Jean-Baptiste wordt ‘peetje-lap’ van het jongste kind van zijn notaris, een meisje. Als Monne dat verneemt, verstout hij zich een voornaam voor te stellen: ‘Marie, moederkens naam, dat is de schoonste van al...’. Zijn broer haalt de schouders op en vindt ‘Jeanne’ deftiger; ten slotte heet ze Zenobie, volgens de keus van de meter. Nu ontwikkelt de schrijver op meesterlike wijze de verandering van gemoedstoestand der twee oude jonggezellen onder de toenemende invloed van Bietje. Jean-Baptiste stelt eerst belang in haar omdat hij zeer gevleid is door de gewichtige rol, hem door de notaris toegedacht. Naarmate het kindje groeit, verovert ze hem meer en meer, komt bij hem aan huis, verovert ook Monne, vertedert en verbetert ze beiden. Hoe kunnen ze nog lang op elkander wrokken, nu de liefde, onder haar zuiverste vorm, weer in huis is gedrongen?

De verzoening gebeurt stilzwijgend, en een nieuw leven van

eendracht en vrede breekt aan voor de Bariseele's: hun nood is ten einde, wanneer Monne sterft.

Dit alles wordt ons verteld in die voornaam-eenvoudige, pittige stijl, waardoor Maurits Sabbe zich gelukkig onderscheidt van zovele onzer moderne prozaschrijvers. Geen overlading hier, geen vergezochte samenstellingen, geen drommen epitheten vóór elk naamwoord; maar overal de juiste, doelmatige term.

De schrijver behandelt een nieuw, volkomen eigenaardig onderwerp, waarvoor het moeilik was de lezer te interesseren. Immers, we hebben hier te doen met een bekrompen wereldje van kleine mensen met kleine zielen en banale gevoelens en gedachten. Anderen brengen ons ook wel onder minder beschaafden; maar dan grijpen ze naar één of andere drift, de geslachtsliefde, de jaloersheid, de drank, de hebzucht, de heerszucht, om hunne handeling te stofferen. Hier is er ‘geen vrouw in 't spel’, dan juist genoeg om terloops te tonen dat zij geen hoofdelement kan vormen. Ook gebeuren er geen gewichtige, geweldige dingen; van de nood der Bariseele's verneemt men achter de hoek van de Rolleweg niets. En toch is die nood een grote nood, en wettigt de ingehouden aandoening waarin de schrijver ons zo goed weet te doen delen. In een heel klein spiegeltje kan men het zonnelicht zien stralen, wegsterven en weer dagen; in het nederige huis van de Rolleweg zien wij de liefde wijken voor de dood en terugkeren met een kind, na een lange, smartelike nood, die de hoofdnood is: eerst als die overal zal verdwenen zijn, zal het mensdom het ware geluk kennen.

De karakters zijn fijn en treffend ontwikkeld; dat van Bietje, is, evenals het gehele gedeelte van het boek waarin zij optreedt, een verrukkelik meesterstukje, vol fris gevoel. Ook het figuur van Monne, vooral als kind, is uiterst eigenaardig en natuurlik, twee hoedanigheden die niet gemakkelik te verenigen zijn. De passage waar de kleine naar bed wordt gezonden door zijn harteloze tante, terwijl hij weet dat zijn moeder morgen vroeg begraven wordt, maar zich inbeeldt dat zij eens terugkeren *moet*, zal niemand onverschillig laten:

> Vooraleer zijn bedje in te stappen bekeek hij Flavie aarzelend, alsof hij haar iets vragen wou en niet dorst. Eindelijk kwam het er uit:
> - Tante, mag ik moeder nog eens zien?
> - Toe, toe, toe! 't Is nu al wel, 't is hoog tijd om te slapen. Kom, zijt ge in uw bed? En er morgen niet uitkomen vooraleer ik u roep. Verstaan?
> Dit was het ijskoude antwoord op Mondje's verzoek, dat, hoe bedeesd ook geuit, de smachtende kreet van zijn verlangend kinderzieltje was. Het was de eerste maal, dat hij bij 't slapen gaan moeders zachte hand zijn wangetjes niet voelde aaien en haar sussende, bezaligende streelwoordjes niet hoorde. En lang bleef hij slapeloos in zijn bedje liggen; hij hoorde op den St-Annatoren de doodsklok weenen, een hond

> in de buurt klaaglijk huilen, den wind aan de wankele ramen schudden, de meubels kraken en de muizen in den wand wroeten, en in zijn hoofd en hart ankerde zich de smartelijke vraag vast: ‘Moedertje, moedertje, wanneer komt ge weer?’

Dit is ook één van de talrijke plaatsen waar men kan waarnemen hoe de schrijver, door geschikte biezonderheden, de omringende atmosfeer weet te scheppen. Hij verplaatst u niet alleen in de *aanwezigheid* van zijn personen, maar doet u ook duidelik voelen *waar* die zijn, wat weer het is, wat voor een straat, wat voor een stad het is, wat voor geest daar in 't algemeen heerst. Zijn kennis van de folklore komt hem daarbij meer dan eens uitstekend te pas.

Wij hebben waarlik maar een verwijt te maken aan het boek: het is te lang. De handeling, die niet zeer ingewikkeld is, is slepend gedurende bijna het gehele eerste deel, omdat schrijver te lang verwijlt bij biezonderheden van ondergeschikte aard. Waarom b.v. van naaldje tot draadje uitleggen hoe de notaris er toe kwam om zijn klerk tot peter te kiezen? Een paar volzinnen hadden kunnen volstaan. Nu komen er toneeltjes en gesprékken, die op zich zelf zeer verdienstelik zijn, maar die, in verhouding tot het geheel, te veel plaats innemen. Eens te meer blijkt dat de Vlaming - en de Germaan in 't algemeen - zelfs wanneer hij aan alle andere eisen van de letterkundige kunst voldoet, vooral één eigenschap moet betrachten: zelfbeperking.

Wij wisten reeds van Maurits Sabbe dat hij mensen en zaken goed kon zien en goed schilderen; dat hij kon voelen en doen meevoelen; dat hij natuurlik, gemoedelik, bescheiden humoristies, dichterlik kon zijn. Nu is het vooral gebleken dat hij ook moeilike zielsontledingen met sukses kan aandurven. Een volgende maal zal hij ons daarbij nog bondige handeling geven, en plaats nemen onder onze beste romanschrijvers. In afwachting zal ieder lezer hem geluk wensen met zijn eersteling op dat gebied. Hij heeft zijn boek aan zijn vrouw opgedragen; een kostbaarder geschenk kon Mevrouw Sabbe niet aangeboden worden, dan dit nieuwe, flinke, eigenaardige, roerende bewijs dat zij mag trots zijn op haar man.

M. BASSE.

Een en ander betreffende het Rijk der Zwarte Bergen.

Met meer dan gewone belangstelling heeft het verder Europa den strijd in het Oosten gadegeslagen, het verloop van dien strijd aanschouwd en de ontwikkeling reeds der gebeurtenissen, die tot dien strijd de naaste aanleiding vormden, gevolgd. Eene belangstelling, welke begrijpelijk mocht heeten, omdat de mogelijkheid niet uitgesloten was dat dit verder Europa indirect in dezen strijd zou worden betrokken; eene belangstelling echter, die ook zonder dit indirecte gevolg werd opgewekt door het onverwachte schouwspel van den vereenigden Balkanbond, dien men zag voortgaan in gelijke beslotenheid, en dien men in overeenstemmend handelen bleef zien, bezield blijkbaar met de gedachte, dat de groote verschillen, welke er zijn en welke niet worden ontkend, eerst dan op den voorgrond behoeven te treden, wanneer de gemeenschappelijke vijand is verslagen.

Maar niettegenstaande Europa den Balkanbond zag handelen en in de politiek niet elk der afzonderlijke Rijken, doch slechts deze Balkanbond zich deed gelden, bleven toch juist die afzonderlijke Rijken belangstelling inboezemen en vroeg men meer dan ooit naar wat zij waren, wat zij zijn en wat zij zullen worden. Men herdacht hoe korten tijd geleden het nog was dat Bulgarije een vazaalstaat van den Turkschen sultan heette en hoe nog op de eerste Vredesconferentie in 1899 de vertegenwoordigers van dit land slechts onder aan de lijst mochten teekenen, niet dus in de gewone alphabetische volgorde. Men herdacht hoe Servië zijne onafhankelijkheid alleen heeft gekregen dank zij de tusschenkomst der Mogendheden en hoe Griekenland in het begin dezer eeuw eerst vrij is geworden dank zij den Engelschen Minister Canning, dank zij de vlootactie der groote machten. Doch men verzuimde wel eenigermate om tegelijkertijd te doen uitkomen,

dat het kleine Montenegro, 'twelk den eigenlijken strijd aanbond, aanbond op eene wijze die onbegrijpelijk of maar al te begrijpelijk scheen, nimmer van de gunst dezer Mogendheden iets heeft gevraagd; steeds niettegenstaande zijn geringe macht en zijn geringe oppervlakte, is gebleven onafhankelijk, het eenige, zij het ook zeer kleine deel van den Balkan, waar de Halve Maan niet in staat is geweest het Kruis te verdringen. Een feit van beteekenis ook nog in deze dagen, omdat alleen daardoor het karakter van het Montenegrijnsche volk, hetwelk de moeite van het bestudeeren waard is, valt te begrijpen; omdat alleen daardoor ook de afgeslotenheid en de teruggetrokkenheid van dit land logisch valt uiteen te zetten. Montenegro heeft de onafhankelijkheid, die het bewaarde, zeker niet voor het minst daaraan te danken, dat zijn volk bleef het wilde en natuurlijke volk van de Zwarte Bergen; dat het voorzag in zijne eigene behoeften en dat het zich door de natuur van zijn land geen rijkdom wenschte, die aan het moreel van zijn volk ten kwade ware gekomen.

De geschiedenis van Montenegro is werkelijk een geschiedenis, waarop niet alleen het land trotsch kan zijn en trotsch is, maar waaruit te leeren valt welk een macht er schuilt in gevoelens voor vrijheid en voor geloof. Die geschiedenis leert ons den oorsprong van dit Montenegrijnsche volk, dat half in de Avaren, half in de Serviërs wortelt; leert ons dat het kleine Rijk als zoodanig zijn bestaan eerst begon in dezelfde dagen, dat het groote Servische Rijk ineenstortte en een prooi werd van de Turksche overweldigers. Die geschiedenis spreekt ons van den Zwarten Iwan, den volksheld die leefde in de zestiende eeuw en die voor de eerste maal pogingen deed om het Montenegrijnsch gebied, hetwelk zich toen slechts uitstrekte over het dal der Zeta en het oude Montenegro, te vergrooten. Zij spreekt ons van de drie meest bekende en meest belangrijke in de rij der Montenegrijnsche vorsten: van Danilo I, den bevestiger der tegenwoordige dynastie, van Peter I, en van Peter II.

Danilo was het, die den grondslag heeft gelegd voor de vriendschappelijke betrekkingen met Rusland en die het eerst naar Petersburg is gegaan om de hulp in te roepen van den grooten Czaar.

Peter I, die leefde in het laatst van de 18^{e} en in het begin der 19^{e} eeuw, was een vorst van groote staatkundige bekwaamheid, die

aan het land uitbreiding gaf en wiens weerstand tegenover de geharde Fransche troepen bekend is.

Peter II, ten slotte, was de vorst, die voor het eerst werkelijke beschaving van daad en van gedachten in zijn klein Rijk bracht; die van den eenvoudigen landsvader een werkelijken vorst maakte en die de Montenegrijnen deed breken met de ellendige gewoonte om de schedels hunner verslagen Turksche tegenstanders alle op te hangen aan dien toren daar buiten Cettinje, den Tabja!

De tegenwoordige vorst, die sedert 1910 de eerste Koning is, welken Montenegro kent, heeft deze drie figuren van beteekenis uit de Montenegrijnsche geschiedenis op den voet gevolgd en schijnt de grondlegger te zullen worden van een nieuw Montenegro, een Montenegro dat van zijne oude deugden het noodige niet wil vergeten, doch dat zich tegelijkertijd wil aanpassen bij de deugden, die ook het Westen bezit en dat zich wil doen opnemen in de rij der volkeren van Europa. Nikita is de vorst van beschaving, van ontwikkeling, van bevordering van verkeer voor het kleine Montenegro en, hoewel langzaam, is de invloed van deze pogingen merkbaar naar binnen en naar buiten.

***

In geheel Europa en ook daarbuiten kent men gewis geen land, dat zoo eigenaardig gevormd is als Montenegro, althans zoolang de politieke omstandigheden het doen begrenzen gelijk het thans nog begrensd wordt. Montenegro is het land van de hoogvlakten, die zich het sterkst verheft geheel in het Westen, in het oude Montenegro, ook wel de Katunska genoemd. Wanneer men dan ook langs den meest gebruikelijken weg het Koninkrijk betreedt en, hetzij van af Triest, hetzij van af Fiume, per boot de schitterende reis langs de Dalmatische kust naar Cattaro maakt, ziet men van de wateren van de Bocche di Cattaro als naar den hemel op tegen het Koninkrijk, dat daar zoo hoog boven op die schijnbaar ontoegankelijke bergen ligt. Daarentegen, neemt men zijn weg van uit Albanië, van uit de interessante Oostersche stad, die Skutari mag heeten, dan is de eerste indruk, die men van Montenegro verkrijgt, er een van vriendelijkheid en liefelijkheid; dan gaat het wonderbaar verlatene van het meer van Skutari, dat tot de grootste van Europa behoort, langzaam en gestadig over in het

zonnige en vruchtbare van het lage dal der Zeta. En komt men van den derden kant, van welken men Montenegro kan naderen, het land binnen; heeft men zijn weg genomen door den Herzegowina of van uit oud-Servië, dan heeft men te voren reeds kennis gemaakt met een zoodanig wild en maagdelijk landschap, dat ook de Montenegrijnsche Brda geen nieuwe plotselinge impressies meer biedt, zich schijnt aaneen te schakelen aan het voorafgaande.

Met deze indrukken is tevens geteekend het karakteristiek verschil, hetwelk de drie deelen, waarin Montenegro geographisch is te splitsen, onderscheidt. Het oude Montenegro, dat, waarheen het moedige bergvolk zich terugtrok telkenmale dat de Turken het land binnentrokken, is arm en beschikt slechts over een grooten rijkdom van rotsachtige steenen; zoo hier, als uit de oude geschriften is af te leiden, eenmaal bosschen zijn geweest, dan zijn deze door de Turken terneergehaald of door de bewoners gebruikt als brandstof. Het lage dal van de Zeta echter, dat vrij spoedig na het verlaten van Cettinje, gelegen op een hoogte van 640 meter boven de zee, zichtbaar wordt, is vruchtbaar en doet, ook wat klimaat en vegetatie betreft, denken aan de meest zonnige streken van Dalmatië en de Zuidelijkste deelen der Riviera; hier is het niet alleen, dat de tabak welig groeit en Montenegro eenige verdiensten geeft, maar hier zijn het olijven en vijgen, welke zich vertoonen, groeien zelfs de dadelpalmen hoog op. En ten slotte is er de Brda, het Alpenland van Montenegro, waar nog ontoegankelijke en maagdelijke wouden met de uitgestrekte weiden afwisselen; waar de landbouw met succes kan worden gedreven en van waar Montenegro zijn wol en zijn beesten naar het buitenland uitvoert. Hier is ook de winter het sterkst merkbaar en nog in Mei is de grond bedekt met sneeuw, terwijl daarnaast boomen en heesters reeds schitterende bladerpracht dragen.

Montenegro had de grootste oppervlakte in de oudheid, toen een betrekkelijk korten tijd Skutari zijn hoofdstad was en het zich uitstrekte tot aan de zee. Later, toen de strijd tegen de Turken aanving, werd het grondgebied teruggebracht tot het oude Montenegro en tot de hoogere deelen van het dal der Zeta en eerst de Zwarte Iwan is het geweest, die aan uitbreiding kon gaan denken. In de laatste eeuwen is deze uitbreiding met kracht voortgezet en vooral het vredestractaat van

Berlijn van 1878 gaf eene vergrooting, die met verdubbeling gelijkstond. Thans beslaat zoodoende Montenegro een oppervlakte van ongeveer 9100 vierkant K.M., die, nadat een 35.000 Mohammedanen en Katholieken uit het veroverde gebied uittrokken, een 240.000 inwoners telde, welk bevolkingscijfer in de laatste jaren, in stede van toe te nemen, merkbaar is gedaald. Bijna geheel deze bevolking behoort tot de Servisch-Orthodoxe Kerk, welker Metropoliet in Cettinje resideert in het historische klooster, terwijl in het Oosten in het klooster Ostrog een bisschop verblijf houdt. De Katholieken hebben hun bisschop te Antivari, terwijl de ongeveer 1500 Mohammedanen van Servischen en Albaneeschen stam, die in het land worden opgemerkt, het hoofd hunner kerk te Podgoritza hebben.

Montenegro is thans nauw ingesloten door het omliggende gebied van Turkije en Oostenrijk. In het Westen wordt het voor een deel van de Adriatische Zee gescheiden door de smalle Dalmatische kusttrook, waarop zich Cattoro bevindt; naar het Zuid-Westen grenst het onmiddellijk aan deze zee. Overigens is het nog geheel door Turkije omsloten, waarbij niet uit het oog mag worden verloren, dat dit juist die gebieden zijn, welke na de aangeknoopte vredesonderhandelingen te Londen, waarschijnlijk in Servische handen zullen komen en evenals in vroeger eeuwen Servië weer rechtstreeks met de broeders van Montenegro zullen verbinden, al moet de mogelijkheid van het groot-Servisch Keizerrijk na de definitieve inlijving van Bosnië en den Herzegowina bij Oostenrijk, voor langen tijd worden opgegeven. Geheel het karakter van Bosnië en van den Sandjak Novibazar sluit zich bij het Oostelijk deel van Montenegro, de Brda aan; het is vooral in dit gedeelte, dat zich het Montenegrijnsch hooggebergte verheft en met toppen als van den Dermitor, op 2528 Meter, en van den Kukikon, op 2448 Meter, zich tot hoogten van het Alpenhoogland vertoont. Daarnevens is in het Noorden de groep der Orjen, die boven Risano reeds, bij het binnenkomen van de Bocche di Cattaro, zich spits en dreigend verheft; daarnevens is in het Westen de Lovcen, waartegen men opziet in Njegus en waarboven men bemerkt het praalgraf, dat de overblijfselen van den vorst-dichter Peter II bevat. Zoowel de bergen in het Westen als in het Oosten van Montenegro zijn toegankelijk en het kan niet met genoeg nadruk gezegd worden, dat tochten daarheen ten opzichte

van den aard der bevolking met de meeste zekerheid kunnen geschieden en dat overal van de zijde dier bevolking voor vreemdelingen alle hulp is te wachten. Vooral bergtoeren op de Lovcen loonen de moeite, want niet ten onrechte worden zij de Rigi van Montenegro geheeten; niet ten onrechte om ligging en om het schitterend uitzicht, dat men van daar heeft over geheel deze bergachtige streek, om het denkbeeld, dat men zich hier kan maken van de milde hand, waarmede de Schepper steenen en rotsen er heeft opeengehoopt!

In Montenegro zijn de plaatsen van beteekenis weinige in aantal. In de tien gouvernementen en 76 capitanaten, waarin dat land burgerlijk en administratief wordt verdeeld, vindt men eigenlijk niet meer dan negen plaatsen, die op den naam van steden of dorpen kunnen aanspraak maken. De eerste daarvan is de hoofdstad Cettinje, de belangrijkste in politiek opzicht en door hare ligging; niet de belangrijkste ten opzichte van het bevolkingsaantal, aangezien tegenover de 4355 inwoners, welke Cettinje in 1910 telde, het meer Oostelijk gelegen Podgoritza er 10063 en de havenstad Dulcigno er 5081 kan stellen. Van Cettinje naar Podgoritza gaande, komt men langs een ander plaatsje van eenig gewicht, het kleine en schilderachtige Rjeka, zich door zijn naam al voldoende aanduidende, omdat Rjeka niet anders dan haven beteekent en zoodoende Fiume voor de Hongaren ook slechts een Rjeka is. Podgoritza kent een bepaald Turksche wijk, waar de Albaneezen handel drijven en markt houden; vandaar is een vrij goede verbinding met het binnenland van Bosnië en den Herzegowina en is een dienst per auto naar Plawnitza, onmiddellijk aan het meer van Skutari gelegen, van waar weer kleine stoomvaartbootjes gaan naar Rjeka, naar Virpazar en naar Skutari. Plawnitza is het douanestation aan de Noordelijke zijde van het meer, terwijl Virpazar het is aan de Zuidelijke zijde; het laatste vooral daarom van eenig belang, wijl van hieruit begint de eenige spoorweg, die Montenegro telt, de 44 K.M. lange verbinding, die leidt naar Antivari. Meer naar het Oosten dienen ten slotte nog genoemd het kleine Danilovgrad, dat terrasvormig gelegen is tegen de boorden der Zeta en een 1126 inwoners telt, en Nikchitch met 3875 inwoners, vroeger eene versterkte Turksche plaats, thans een der meest aantrekkelijke stadjes van Montenegro; aantrekkelijk door den ouden bouwstijl, door de regelmatige straten en door de eenige inrichting in dit geheele Koninkrijk, welke men een

behoorlijk bierhuis kan noemen! Er is nog niet zoo heel lang geleden sprake van geweest om dit plaatsje tot hoofdstad te verheffen, in plaats van het minder gunstig gelegen en minder gezonde Cettinje, en zeker zou het in dat geval spoedig het bevolkingsaantal van Cettinje hebben verkregen; de redenen van financieelen aard, die bij elke 'verhuizing' dienen te worden overwogen, hebben echter voorloopig dit plan doen opgeven.

Dit is in groote trekken het land, waarover Koning Nikita regeert; dit zijn de steden, die de voornaamste zijn van zijn klein en weinig bevolkt Koninkrijk. En toch ziet de eenvoudige Montenegrijn in de Bergen van de Kantunska of in de wouden van Brda met eenige bewondering op naar deze plaatsen en spreekt hij er van als van de groote stad, waarheen hij niet wil gaan omdat het eenvoudige leven, dat hij als het zijne kent, hem te lief is en omdat hij niet anders verlangt!

Montenegro heeft jarenlang, eigenlijk tot in de helft der vorige eeuw, geen bepaald staatsbestuur gekend: het werd beheerd naar patriarchale zeden en op patriarchale wijze, en de vorsten, die geestelijke en wereldlijke macht in zich vereenigden en door deze vereeniging voorkwamen, dat religieuse twisten de eenheid van het hecht aaneengesloten bergvolk konden komen verstoren, regeerden met eenvoud en voelden zich als vaders van eene groote familie. Peter II bracht daarin verandering en deed zich als vorst kennen; Nikita I is nog verder gegaan, en heeft aan zijn volk geheel vrijwillig een Grondwet gegeven, een Volksvertegenwoordiging, dateerend van 1905 en bevattende een enkele Kamer tot een totaal van 61 afgevaardigden. Desniettegenstaande is het ook thans nog in Montenegro een zuiver patriarchale en aartsvaderlijke regeering; is het eenige verschil met vroeger daarin gelegen, dat thans van een werkelijk staatsbestuur kan worden gesproken, terwijl in vorige eeuwen aan den Staat niet gedacht werd, en alleen aandacht werd geschonken aan de behoeften, welke deze groote landfamilie onder elkander verbonden. Toen de Grondwet in werking trad en een eerste maal de Montenegrijnsche Skuptchina zitting nam, scheen het werkelijk, dat, geïnspireerd door zuiver Westersche denkbeelden, ook een parlementair leven met al de aankleve van dien, in Montenegro zich zou ontwikkelen; er kwam een oppositioneele partij,

die niet alleen in het Parlement zelf, maar ook verder in het land zich wilde doen gelden, en aan de bepalingen der Grondwet, meer vrijzinnig geschreven dan bedoeld, formeele uitvoering wenschte te zien gegeven. Doch de Koning, die van de Westersche gewoonten, de parlementaire gewoonten allerminst voor adoptatie bij zijn volk vatbaar achtte, wist daaraan spoedig een einde te maken en verbanning, fusilleering en gevangenisstraf deden weldra hen, die zich een parlementair leven in Montenegro gedacht hadden, tot de uitzonderingen in het land behooren. Niettegenstaande alle Grondwet, regeert Nikita als absoluut souverein, autocratischer dan van den meest autocratischen monarch te denken is. Zijn ministers zijn verantwoordelijk in naam, maar evenzeer als hij ze benoemt, ontslaat hij ze naar welgevallen en al naarmate ze aan zijn inzichten voldoende gevolg geven. Ook de hooge functionarissen in andere betrekkingen worden door den Koning benoemd en ontslagen. Het is waarlijk geen uitzondering, dat een hoog beambte, zelfs al stamt hij af van de oudste familiën en al is hij een der meest aanzienlijke Woiwoden, aan zijn ambtelijke loopbaan een plotseling einde ziet gemaakt, wanneer hij of te veel op eigenbelang heeft gelet of te weinig den koninklijken wil heeft verstaan. Nikita is een autocratisch heerscher, die regeert met straffe en harde hand; die zijn volk begrijpt en weet dat het eenige middel om in het hart van dat volk te leven en om voor de oogen van dit volk nieuwe perspectieven te openen, daarin bestaat, dat de man, die het van zijn eeuwenoude gewoonten wil doen afwijken, voor alles wordt geacht, ontzien, gevreesd.

De meest voorkomende vorm van belastingen is in dit land nog steeds die, waarbij elk onderdaan, uitgezonderd de vorst, maar uitgezonderd geenszins de prinsen van het vorstelijk huis, gedwongen zijn zich een aantal van zes dagen te wijden aan arbeid voor den Staat; maar ten einde te voldoen aan de steeds groeiende behoeften van het bescheiden staatsbudget, heeft Nikita belastingen geheven van directen en indirecten aard, belastingen in geld van de bewoners, en belastingen in geld van al wat in Montenegro wordt binnengebracht. Wel eigenaardig is, dat de eerste niet berekend worden naar de uitgestrektheid van het bezit, maar gerekend worden per ralo, waarmede aangeduid wordt het stuk land dat in een enkelen dag te bewerken valt; eigenaardig ook, dat in dit kleine Rijk de invoerrechten exorbitant hoog zijn,

terwijl geen enkele inheemsche industrie valt te beschermen en diegenen, die zich van luxe-artikelen het meest bedienen, te weten zij die met de vreemde ambassades meer of minder nauw in betrekking staan, natuurlijk vrijdom van invoerrechten hebben. Hoezeer het Gouvernement van den tegenwoordigen Koning uit alles wat weet te halen, bleek ons wel toen de koetsier, die ons van Cattaro naar Cettinje had gebracht, in zijn prijs om ons van daar naar Rjesa te brengen aanmerkelijk hooger moest zijn dan de Albaneesche koetsier, die in de hoofdstad gevestigd was, wijl deze laatste zijne verplichte vergunning voor dat deel van het land reeds betaalde en de ander er slechts een had voor het meer Westelijk gedeelte en dus voor dezen enkelen rit eene nieuwe vergunning had moeten koopen. Men meene niet, dat zoodanige voorschriften slechts op papier bestaan; integendeel, men kan de Montenegrijnsche departementen, die alle te zamen in een niet eens groot gebouw zijn ondergebracht, moeilijk er van beschuldigen te veel papier te gebruiken, en wat verordend wordt, wordt ook uitgevoerd. Dat is wel het merkwaardige in deze kleine autocratische omgeving, dat de bureaucratie er niet bloeit en zeker niet den minsten invloed heeft om den Koning gescheiden te houden van zijne onderdanen. Men kan in dit land met eenvoudige middelen te werk gaan, omdat men te doen heeft met een volk, hetwelk gedisciplineerd is in de achtereenvolgende vrijheidsoorlogen, en in zijn jarenlangen strijd om onafhankelijkheid wel de vrijheid heeft liefgekregen, maar tegelijkertijd begrepen dat aan elke individueele vrijheid ten bate van het algemeen een grens dient te worden gesteld. De inrichting van het militaire Montenegro, hetwelk eene mobilisatie in tweemaal 24 uur mogelijk maakt, is er een bewijs van.

Montenegro is verdeeld, administratief en burgerlijk, in vijf districten, die staan onder het toezicht van een gouverneur, Oblast geheeten, en ressorteeren onder het Ministerie van Binnenlandsche Zaken; deze vijf districten zijn in capitanaten onderverdeeld, aan wier hoofd de capitan staat, die tegelijkertijd chef der politie, rechter in eerste instantie en vertegenwoordiger van den fiscus is; tevens berust bij de gouverneurs en hunne onderhoorige capitans het militaire gezag. Deze absolute macht zou in een grooten Staat met verre afstanden bezwaren van verschillenden aard met zich brengen; maar in Montenegro gaan deze bezwaren niet op, daar ieder onderdaan weet, dat er

in Cettinje rechters zijn, aan wier hoofd dikwijls de Koning zelf zich stelt. Peter II was de vorst, die het eerste burgerlijk wetboek voor Montenegro invoerde, dat echter met ingang van 1888 vervangen werd door het nieuwe, geredigeerd door Professor Bogilic, van de Universiteit te Odessa en naar dezen genoemd. In elk district is een rechtbank met een president en een of twee bijzitters, die sommige zaken in eersten aanleg behandelen, andere ter revisie of ter bekrachtiging van de door de capitans gegeven vonnissen. Het Hof van Appel is gevestigd te Cettinje en houdt geregeld zitting; de rechters daarin hebben eene juridische opleiding aan een der buitenlandsche universiteiten op kosten van den Staat genoten, waardoor de rechtbank aanmerkelijk beter is geworden dan toen, jaren geleden, naar de schilderachtige, maar weinig zekere gewoonten, de Koning, of in diens plaats de Woiwode van het district, naar eigen inzicht strafte of vrijsprak.

Geheel deze wetgeving, waarop de uit te spreken straffen berusten, is eenigszms eigenaardig geregeld; eigenaardig althans naar onze Westersche begrippen, maar ten slotte naar de zeden van dit eenvoudige volk vrij logisch doorgevoerd. Hij, die een ander doodt voor eene aangedane beleediging, is niet strafbaar, mits de wraakneming onmiddellijk geschiedt; ontaardt deze wraakneming in eene werkelijke vendetta, waarbij geheele families worden betrokken, dan houdt de politie een wakend oog om slechts in te grijpen, wanneer *te veel* dooden vallen. Diefstal, die zelden voorkomt, wordt streng gestraft; hij die een dief op heeterdaad betrapt en dezen doodt, ontvangt daarvoor eene belooning van het gouvernement; de dief daarentegen, die slechts een klein vergrijp tegen het goed van anderen pleegt, wordt overgegeven aan de afstraffing zijner medeburgers, die hem geheel uitkleeden en hem dan op een soort van pijnbank binden, om hem daar te ranselen. Zoodanige straf wordt erger geteld dan gevangenisstraf, en doet uit schaamte het land verlaten. Inderdaad zullen degenen, die de Montenegrijnsche gevangenissen te Cettinje en te Podgoritza hebben gezien, moeten erkennen, dat er groote overeenkomst bestaat tusschen deze gevangenis en die uit den ‘Bettelstudent.’ De gevangenen zijn er vrij, kunnen zelfs met ketenen aan den voet door de stad gaan, mogen vrienden en kennissen ontvangen en mogen rooken; op feestdagen dansen zij evengoed den nationalen dans, de Kolo, als hunne vrije

medeburgers en worden daarbij door muziek begeleid. Voor ontsnappen behoeft de waker niet te vreezen, juist omdat de behandeling niet van de strengste is; bovendien, omdat ontsnappen in dit militair georganiseerd land en te midden van eene bevolking met zoo eigenaardige denkbeelden moeilijk, zoo niet onmogelijk is; en meer nog, omdat na ontsnappen de medegevangenen de voornaamste speurhonden zijn. En dan, den ontsnapte wacht met zekerheid de ten doode toe pijnigende bastonade of de kogel, en het Montenegrijnsche Gouvernement is zeer liberaal in de toepassing van deze beide!

Post en telegraaf zijn in Montenegro nog in de allereerste stadia van ontwikkeling. Het aantal kantoren bedraagt niet meer dan zeven, wat per hoofd der bevolking zeer gering is; de totale lengte van het telegraafnet is niet meer dan een paar honderd kilometers, waarbij niet vergeten mag worden dat dit net zich slechts uitstrekt over het meer bewoonde deel van het land en niet gaat tot in de verlaten berggedeelte van oud-Montenegro, evenmin gaat in de weiden van de Brda. Merkwaardig is het, dat terwijl Montenegro door een langjarige politieke verbintenis nauw met Rusland is verbonden en ook op tal van andere wijzen zich de weldadige gaven van het Slavisch Keizerrijk laat welgevallen, het Montenegrijnsch geld, dat koperstukken van een en twee paras, zilverstukken van een en vijf perpers kent, geheel naar Oostenrijkschen trant is ingericht, zoodat de para met den Oostenrijkschen heller, de perper met de Oostenrijksche kroon is gelijk te stellen. Ook de postzegels, die in fraaiheid voor die van meer geciviliseerde Staten niet behoeven onder te doen, zijn naar Oostenrijksch model, en in Montenegro maakt men er den bezoeker geen geheim van, spreekt daaruit zelfs een zekere trots, dat zoowel muntstukken als postzegels aan Oostenrijksche vrijgevigheid te danken zijn. Toch haat men Oostenrijk in Montenegro met een haat, die alleen door den afkeer jegens den Turkschen erfvijand wordt overtroffen; en is deze haat zelfs zoo sterk, dat ieder, die naar Duitsche origine of afstamming riekt, die een ‘Schwab’ schijnt, heel wat minder voorkomend wordt behandeld dan de bezoeker, die van Romaansche afkomst is. Men doet in Montenegro het best Servisch te spreken, al is het ook een bijzonder soort Servisch, dat de landstaal uitmaakt; daarnevens is Italiaansch vooral aan de kust gebruikelijk; maar beter is het, vooral in de hoo-

gere Montenegrijnsche kringen, Fransch te gebruiken dan Duitsch. De klanken van het Duitsch schijnen bij deze bevolking geen aangename gewaarwording op te wekken. En beslist valt wel te constateeren hoezeer in Cattaro, dot Oostenrijksch grondgebied is en door Oostenrijksche forten goed wordt bewaakt, niets Oostenrijksch valt te bespeuren dan de soldaten in de uniform van de Donaumonarchie en het Oostenrijksch geld, dat overigens ook in Montenegro gangbaar is. De geest is er Montenegrijnsch, en voor ieder Montenegrijn, die thuis keert na korter of langer afwezigheid, is het dan ook reeds op den bergweg van Cattaro naar Krstk, dat hij in gedachten den vaderlandschen bodem betreedt!

Sedert de regeering van Peter II heeft Montenegro eene staatsbegrooting, al is deze er eene van eigenaardige samenstelling. Voornamelijk wel daarom, wijl men met zekerheid kan nagaan dat de posten, voor uitgaven uitgetrokken, te laag moeten zijn en alleen daarom zóó laag gehouden worden, wijl men blijkbaar de niet geheel regelmatig ontvangen inkomsten niet officieel op deze begrooting wil brengen. Het eerste budget, hetwelk dateert van het jaar 1832, beliep in uitgaven niet meer dan 28.000 gulden, welke uitgaven gedekt werden door eene belasting van 1 gulden per huis. Het tegenwoordig budget van Montenegro geeft aan inkomsten en uitgaven ongeveer anderhalf millioen gulden. Van deze uitgaven geniet het Koninklijk huis rond 100.000 gulden; wordt aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken betaald 78.000; aan het Ministerie van Justitie 79.500; aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken 350.000; aan het Ministerie van Oorlog 105.000; aan het Ministerie van Onderwijs 103.000; aan het Ministerie van Financiën 235.000; aan de openbare schuld 380.000; aan pensioenen 92.500; en aan diverse uitgaven rui. 33.000 gulden. De inkomsten bestaan uit belastingen tot een bedrag van 424.000 gulden; douanegelden tot 349.000; monopoliën tot 357.000; exploitatiën van den Staat tot 156.000, en verschillende inkomsten tot 283.000 gulden.

Wanneer men nu nagaat, dat Montenegro vrijwel geregeld een leger van 36.000 man zich laat oefenen in het schieten, dan zal men erkennen, dat het op de begrooting uitgetrokken bedrag juist voldoende is voor het betalen der munitie en dat blijkbaar andere bronnen vloeien

voor het voldoen van de bedragen van het dagelijksch onderhoud, van de traktementen, van de opleiding der officieren in het buitenland, van het aanleggen der goed onderhouden versterkingen. Wanneer men nagaat, dat de financiën niet meer dan 235.000 gulden eischen en dat daaronder alle openbare wegen ressorteeren, dan zal men tot de erkenning komen, dat in Montenegro het zeer kostbare onderhoud van deze nog kostbaarder van aanleg zijnde wegen voor uiterst weinig geld geschiedt. Wanneer men nagaat, dat voor onderwijs niet meer dan een groote 100.000 gulden is uitgetrokken en men bedenkt, dat daarvan alleen voor het lager onderwijs worden onderhouden 200 scholen, bezocht door 20.000 kinderen, wier ouders niet alleen geen schoolgeld hebben te betalen, maar de schoolbehoeften voor hunne kinderen gratis krijgen, terwijl toch de salarissen van het onderwijzend personeel in verhouding tot de behoeften van het land niet laag zijn, dan zal men als waar erkennen dat Montenegro zuinig weet te administreeren. En ten slotte, wanneer men weet dat, naar officieele gegevens, de openbare schuld in 1907 een totaal van ruim 800.000 gulden bedroeg, en dat voor amortisatie en rente op de begrooting van dat jaar was uitgetrokken ongeveer 380.000 gulden, dan zal men eenigszins verbaasd staan, dat het land van nationale schuld nog niet geheel vrij is, terwijl de zekerheid toch groot mag gerekend worden dat zulks niet het geval is. De tegenwoordige nationale schuld van Montenegro kan worden geschat op 660.000 gulden, wat per hoofd der bevolking een bedrag van 2 gulden 40 cent uitmaakt: intusschen, het laagste bedrag dat onder de Staatsschulden der verschillende landen gekend wordt, waar zelfs China een cijfer van 3 gulden 80 cent per hoofd der bevolking had en nu zeker méér heeft te noteeren.

Zoodoende, wanneer men deze opmerkingen maakt, verkrijgt wel kracht de meermalen gehoorde en nimmer tegengesproken bewering, dat de Koning van Montenegro voor zijne civiele lijst wordt bijgesprongen door Oostenrijk en Rusland beiden; dat Rusland in de kosten van het leger en in de bewapening van dit leger aanmerkelijk bijdraagt en dat Oostenrijk debet is voor het onderhoud der voortreffelijke wegen. De Staatsbegrooting van Montenegro wordt officieel door de Volksvertegenwoordiging vastgesteld, maar er is alle reden om aan te nemen, dat de wil van den Koning aan deze Volksvertegen-

woordiging wordt opgelegd en dat zij eenvoudig heeft goed te keuren wat haar wordt voorgedragen.

Voor hen, die het kleine Montenegro goed kennen, kan het bijna niet anders of de financieele politiek boezemt eenige ongerustheid in. Immers, weinige zijn de bronnen, waaruit Montenegro zelf kan putten en gering is de financieele draagkracht van dit land. De vreemdelingen, die daarheen komen, helaas steeds talrijker in aantal - helaas omdat zij er toe zullen bijdragen Montenegro zijn eigen karakter te ontnemen - brengen er geld in circulatie en evenzoo doen de betrekkelijk vele Montenegrijnen, die in den vreemde zijn gevestigd en van daaruit hunne familiën onderhouden. Werkelijk gefortuneerde aanzienlijke geslachten zijn er in dit land niet; er zijn er wel, wier inkomsten vele malen de uitgaven overtreffen en wat zij overhouden wordt gebruikt voor het aankoopen van vee, van land of van huizen; nimmer voor speculatieve doeleinden. Een Bank heeft op dit oogenblik in Montenegro nog geen recht van bestaan en wat zich als zoodanig in Cettinje betitelt, is dan ook een zeer bescheiden instelling. Wel is het reeds een teeken van vooruitgang, dat op het land enkele spaarkassen worden aangetroffen, welker totale inlagen waarden van eenige beteekenis vertegenwoordigen.

Het is juist dat gebrek aan geld, hetwelk Montenegro verhindert zich industrieel te ontwikkelen en hetwelk vreemdelingen er van moet afhouden om er zoodanige industrieele doeleinden te gaan verwezenlijken. Toch mag men aannemen, dat eenige industrie te midden der Zwarte Bergen zou kunnen bestaan, en op dit punt is niets leerzamer dan een vergelijking van de cijfers van invoer en uitvoer. Het zeer goede geschrift van den heer M.C. Verloop, dat verschillende statistische gegevens omtrent dit land bevat, toont aan, dat in 1907 de uitvoer van 4973 stuks vee opbracht 350.772 kronen. Daartegenover stond, dat aan verwerkt leer in datzelfde jaar werd ingevoerd 195162 kilo, met een totale waarde van 581.439 kronen; dat werden ingevoerd wollen artikelen tot eene totale waarde van 328.783 kronen. Meer cijfers behoeft men niet te geven om reeds duidelijk vastgesteld te achten, dat Montenegro schatten verspilt en groote onkosten zichzelf onthoudt, doordat geen enkele leerlooierij aanwezig is; eveneens niet naar de eigen behoeften voldoende vraagt, door te verzuimen zorg te

dragen, dat fabrieken voor wollen stoffen geheel naar den nationalen aard de eigen wol kunnen verwerken. Het geheel der cijfers van invoer en uitvoer staat een conclusie toe; ingevoerd werd in 1907 voor een totaal van 6.259.890 kronen en uitgevoerd voor 1.338.264 kronen. Zoodoende heeft men in dit jaar, waarvan de cijfers vrijwel overeenstemmen met die van andere jaren, vijfmaal zooveel goederen aangekocht als men aan waarden voor eigen voortbrengselen uitvoerde, wat er toe moet leiden, dat Montenegro uitgeput raakt, tenzij het zich andere bronnen geopend ziet om aan zijne behoeften te voldoen.

Behalve de landbouw en wat daarmede samenhangt, is er slechts één tak van geldwinning, die in Montenegro op eenige bijzondere vermelding mag aanspraak maken; het is de vischvangst, waaraan in de laatste jaren gemiddeld voor 100.000 kronen werd uitgevoerd; een aanmerkelijk cijfer, wanneer men ziet naar welke ouderwetsche procédés de Montenegrijnen zich daarbij gedragen in het vischrijke meer van Skutari; een laag cijfer, wanneer men bedenkt, wat niet de ontvangsten van een enkel Hollandsch, Engelsch of Noorsch visschersdorp zijn. De Montenegrijn is geen handelsman, en ziet in zekeren zin zelfs op zulk een handelsman neer. In Podgoritza is een gansche Turksche wijk handelaars, wier bedrijf zoodoende bloeit en tegen welker voortdurende ontwikkeling de Montenegrijnsche volksgeest zich in geen enkel opzicht verzet. In Podgoritza ook is het een Engelsche groothandelaar, die er uitgebreide zaken drijft en zich verdiensten verwerft, welke het voor dit gaarne monopoliseerende land zeker niet moeilijk zou zijn in de eigen Staatskas te brengen. Het mag verwondering wekken, dat Koning Nikita, die zich een zoo uitnemend organisator en een kundig diplomaat heeft getoond, de waarde van commercieele en economische verheffing van zijn volk niet beter schijnt te beseffen, tenzij men moet aannemen, dat bij hem de overtuiging bestaat - een zeer gerechtvaardigde overtuiging - dat men niet alles in eens kan willen en dat een land, hetwelk zoo eeuwen achtereen onder geheel andere omstandigheden heeft geleefd dan eenig ander land van Europa, langzaam en geleidelijk aan moderne inzichten moet worden gewend.

Dat echter door dezen Koning voortreffelijk wordt ingezien hoeveel in de toekomst misschien in Montenegro is te verkrijgen,

bewijst wel het feit, dat vreemdelingen zich alleen met speciale koninklijke vergunningen eigendommen op Montenegrijnschen bodem kunnen verwerven. Zoodoende is uitgesloten, dat door kunstmatige of toevallig verkregen concessies het vreemdelingen zouden zijn, die geologisch Montenegro gaan ontginnen en zich kapitalen zouden verwerven door het verkrijgen uit zijn bodem van kolen en petroleum, welke, naar men wil, in dien bodem in rijke mate voorkomen. Zelfs datgene echter wat het voornaamste verkeer uitmaakt, is op dit oogenblik in vreemde handen, want het is de Italiaan Volpi, die niet alleen een stoomvaartdienst heeft ingericht van Antivari naar Bari, doch die ook met Italiaansch geld de ‘Compagnia de Antivari’ heeft opgericht, welke geheel den bootdienst op het meer van Skutari in handen heeft en tevens met behulp van den Staat de spoorlijn van Virpazar naar Antivari heeft aangelegd. Tot op dit oogenblik zijn de inkomsten van dezen spoorweg gering, omdat het vervoer via Cattaro met veel minder moeilijkheden te kampen heeft; de ontvangsten van den bootdienst maken echter het nadeelig saldo van den spoorweg geheel goed, wat niet te verwonderen is, wanneer men nagaat dat voor een biljet eerste klasse op deze baan, van Rjeka naar Skutari, over een afstand van niet meer dan 45 K.M. varen, een prijs van 20 kronen dient betaald.

Een tak van industrie, die nationaal mag genoemd worden, is de aanplant van tabak. De Montenegrijnsche tabak is uitnemend; zij groeit in het dal der Zeta en overtreft de Turksche in hooge mate. De Montenegrijnsche Staat heeft natuurlijk de regie ingevoerd en deze aan eene Italiaansche maatschappij overgedaan, welke haar zetel te Podgoritza heeft en ook handel drijft in cigaretten. Deze Montenegrijnsche cigaretten worden tegen vrij billijke prijzen verkocht en de fiscus trekt ook van den verkoop een voordeel van niet minder dan 80% in het eigen land en 20% in het buitenland. Indien het doel had voorgezeten om hier voor Montenegro een speciaal uitvoerartikel te kweeken, men zou het niet anders dan kunnen toejuichen; maar het eenig doel is geweest en kon tegenover de verklaarde voorliefde der Montenegrijnen voor eigen gekweekte tabak ook niet anders zijn dan het verrijken van den fiscus, die eveneens ten opzichte van de noodzakelijke zoutaanwinning zich het monopolie heeft voorbehouden.

Wat in de toekomst aan handel en industrie en ook aan land-

bouw Montenegro te zien zal geven, is op dit oogenblik onmogelijk te voorspellen. Men mag niet beweren, dat de Montenegrijn van weinig werkzamen aard is, want de Montenegrijnen, die zich in het buitenland vestigen, zijn als werkkrachten ten zeerste gezocht. Echter dient niet vergeten, dat tegenover een langzaam ontwakend, in modernen zin genomen eigenlijk nog geheel slapend volk, zeker krachtiger maatregelen noodig zijn om een werkelijk handelsleven te doen ontbloeien dan de Montenegrijnsche Staat er op dit oogenblik te zien geeft. Staan eenmaal de omstandigheden den Koning en zijn Raadslieden toe ook hierin verandering te brengen, dan schijnt het geenszins onmogelijk en vooral niet, wanneer het buitenlandsch kapitaal te hulp zal worden geroepen, om hier eene wijziging te brengen in den volksaard, die zeker eene groote verbetering zal mogen heeten.

Maar of de gevolgen van den oorlog van thans, zelfs al wint Montenegro daarbij roem en grondgebied, dezen vooruitgang zullen bespoedigen, is weer ten zeerste twijfelachtig.

Januari 1913.

HENRI VAN DER MANDERE.

De twee Molens.[1]

In hetzelfde schuimende water der heldervlietende beek, een groene vallei zilverend doorscheurend, hotsten en botsten de twee zwarte raderen van den slagmolen en den graanmolen.

Achter het prachtige dal, met weelderig-vette grasweiden, slanke canada's en stevige eiken, liggen zandige bergen, van wier kruinen men een verren kijk over de landouw heeft.

Torens, waarvan de haantjes flikkeren als gouden vlammen in den zonnebrand, staan voor de week-blauwe hemelgordijn. Rechtstammige boomen steken hun donkere reuzenkoppen in de zonnige ruimte. Roode, blauwe en grijze daken kleuren in bonte mengeling door het boomengroen.

Rondom het dorp deinen gele graanvelden in breede golving, bruinen braakliggende akkers.

Heerlijk woonden zij hier met hun talrijk kroost, de olieslager en de graanmulder, die beste buren waren, totdat op zekeren namiddag de vriendschap op eens ruw en geweldig afgebroken werd. De mulder, anders lief en minzaam in zijn omgang, kwam bleekdriftig aanloopen. Met bitsig, kort-afgebeten zinnetjes vroeg hij naar Jan, den olieslager. Die was niet thuis. Hij was op jacht, maar hij zou tegen het vallen van den avond terug zijn. Daar had de mulder Klaassen geen vrede mede. Hij was gekomen om af te rekenen, om onmiddellijk alles uit elkaar te doen; het buur-zijn was uit, gedaan voor altijd, voor eeuwig. Vrouw Hansen was bedremmeld, zij giste de reden niet, waarom de mulder zoo kort aangebonden was, en vroeg daarom wat er scheelde, wat er mocht voorgevallen zijn dat.... Zij moest maar eens te zijnent naar zijn tweede dochter komen zien, naar Greetje, dan wist zij potverdommen waarom.

(1) Fragment uit een dorpsverhaal.

Zijn stem stikte in de keel, zijn lippen verwrongen en vertrok ken zich, zijn oogen gloeiden en zijn beenen sidderden.

‘En dat heeft uw gemeene smeerlap gedaan.’

Machteloos viel des olieslagers vrouw op een stoel neder en slaakte een pijnlijken schreeuw, die haar kinderen, opschrikkend, weenend beantwoordden: ‘Moeder, moeder.’ De kleinsten vlogen haar op den schoot en om den hals. ‘Moeder, o moeder,’ snikten zij.

Nu rolden over zijn tong de woorden snel en krachtig, evenals het stortend water over zijn molenrad. Oude koeien haalde hij uit de sloot.

De familie van haar man had nooit gedeugd en Jan was ook weder het vuile ingespoord. ‘Ha, die godvergeten smeerlap.’

Duiveljagend, verwenschingen uitspuwend, ijlde Klaassen naar het verkoelende buiten, latend de deur zwaar achter zich toeploffen.

Met gebogen hoofd liep de molenaar de straat over; zijn keel wrong dicht, moe van opvlammende woede en pijnigend verdriet. Zoo 'n schandaal moest hij in zijn huis krijgen van zijn naasten buurman. De eer van zijn familie was gekrenkt. Op een zijner dochters rustte een schandvlek, die ook nog op zijn andere kinderen zou voortzwarten. Zijn leven was onberispelijk geweest. Hij had geslaafd, gewroet en gesjouwd en de molenbeek had veel geld, overvloedig geld door het waterrad gedreven. Het zachte, innemende beeld van zijn eerste vrouw, van de moeder van zijn reeds groot geworden kinderen, zweefde voor zijn geest. Had hij die nog maar in het leven mogen houden! Met zijn tweede vrouw konden de kinderen niet over de baan. Het moederlijk gezag was weg en daarmede het wakend toezicht. Nu dit kruis, dat was te erg. Dat zouden zijn oude breede schouders, die zooveel graan en rogge naar omhoog getorst hadden, niet meer kunnen dragen.

Olieslager Hansen mat met tragen stap de stoppelige en de invoren-omgeploegde akkers, waarover lage mistige herfstwolken dampend hingen.

In de laatste dagen was hij meer van huis afgegaan om alleen te zijn met zijn gedachten en pijnigend zieleleed, dan wel om het schaarsche wild neer te vellen. Nu voelde hij dieper en dieper de erge gevolgen van zijn misstap en peilde den afgrond. Op veler vrienden-

gezichten meende hij gelezen te hebben dat ze iets van 't zaakje afwisten. 't Kon niet uitblijven; het zwarte onweder, dat dreigend boven zijn hoofd hing, zou weldra losbarsten. Als hij twee, drie boeren bijeen zag staan praten, meende hij aan heel hun houding en gebaren te merken dat zij het over hem hadden. IJskoude rillingen gingen over zijn lijf bij al die overpeinzingen.

De hazen vierden kermis voor den anders zoo fijnen scherpschutter, die thans de noodige veerkracht niet meer had om het geweer aan den kop te brengen. De droomerig-vragende oogen van den hond, die 't wild stond en verjoeg, schenen hem naar de reden van zijn niet-schieten te vragen.

De vroege avond verdonkerde snel de grijze nevels tot donkere wolken. Dat hij nu weder naar huis moest! Hoe dichter hij zijn woning naderde, hoe beklemder zijn hart werd, hoe walgelijker de komende dingen hem leken. Een schrijnend wee doorsneed zijn kuchende borst, als hij dacht aan vrouw en kinderen, zijn goeden naam, verbonden aan dorpsinstellingen. Zou hij nog naar huis toegaan, zou hij wegloopen ver, ver weg? Maar dan verweet hem zijn vaderhart dat hij zijn twaalf kinderen niet in den steek mocht laten zitten. Hij moest naar huis, dat hem een toekomstige hel leek; hij moest er terug, zich houden alsof er niets gebeurd was en zich sterk toonen. Even bleef hij bij zijn huis nog weifelend staan.

Binnentredend in de keuken zei hij goeienavond, dien 'n knecht koel beantwoordde. Zijn jachttuig legde hij aan kant en trad huiverend met een pijnlijk voorgevoel de kamer in, waar zijn vrouw luid snikkend hem begroette.

'Jan, toch....' en ze weende door haar smart.

Zijn gezicht verkleurde en vertrok geweldig.

Hij wou wèg, maar zijn beenen wilden niet mede.

'Jan, Klaassen is hier geweest.... en heeft me....'

Met zwaar hijgenden boezem zonk zij achterover op haar stoel.

Lam was zijn lijf, stom bleef zijn tong. Een sterke ontroering kastijdde en priemde zijn lichaan. Hij wou op de knieën vallen, om vergiffenis smeeken, alle offers plengen. Machteloos stond hij als aan den grond vastgeschroefd.

'Ware 't niet voor mijn kinderen, gij had me hier niet meer gevonden,' kreet zij onder warme tranen.

‘En mij ook niet,’ stotterde hij.

Een wanhoop van machteloosheid voelde hij zwaar neerzinken op zijn bestaan, dat gansch ontredderd lag. Zwarter en droever werd zijn leed. Hij voelde zich een ellendeling. Een drang om zijn droefheid luide uit te klagen, werd hij in zich gewaar. Op een stoel bij de gedekte eettafel smakte hij neder en lei zijn hoofd in z'n handen. Hij weende hard, dikke tranen van leedwezen en spijt.

De vrouw was opgestaan van heur zitplaats, had de kinderen naar de keuken geleid, spaarde hem nu de bittere verwijtingen, die in haar keel opwelden. 't Was nu eenmaal zoo. Berouw kwam altijd na de zonde. Hij moest maar eten en zich er niet ziek bij maken.

Hij at niet, hij moest nog naar het dorp ten gemeentehuize, waar nog heel veel schrijfwerk in den sekretariswinkel lag en om acht uur had hij raadsvergadering. Hij sleepvoette zich de deur uit met een benauwd even hoorbaar ‘Tot straks... vrouw.’

De eerste statie van zijn lijdensweg had hij achter zich.

Naar het dorp nam hij den minst gebruikten weg, om de menschen, die hem met vingers zouden nawijzen, te ontvluchten. Helderder dan ooit zag hij in hoe hij van den weg was afgedwaald. Hier zou hij worden verstooten en verschopt, ginder gelaakt en gebrandmerkt.

Als een dief sloop hij het raadshuis in. Toen hij de dossiers, wetboeken en verordeningen zag liggen, het gansche kantoor aanzag, martelde hem opnieuw zijn geweten. Hier had hij vroeger fier getroond. Invloed en krediet waren van hieruit over de menschen gegaan.

Nu lagen op eenmaal zijn gezag en verdiensten op straat. Mogelijk zouden eenige vijanden in 't geniep zijn handelwijze aan 't hooger gezag overbrieven. Er hing van alles in de lucht en het volk was leelijk. Zoo ging het altijd: als iemand ter aarde ligt, willen ze hem ook nog 't hart instampen.

Verschillende stukken onderzocht hij met bevende hand, die niet bij machte was neer te schrijven, wat hij anders zoo snel machinaal afwerkte. Hij verlegde en herlegde zijn dossiers, rammelde alles door elkaar, niet wetend met wat te beginnen of te eindigen. Niets verrichtte hij. Met angstig gemoed verwachtte hij de raadsleden, die

stellig reeds van de zaak afwisten en wondere gezichten zouden opzetten. Lachende stemmen van luidruchtige jongelingen en gichelende meisjes kletterden tot op zijn kantoor en leken hem als zoovele sarrende kreten, die hem recht door zijn hart vlijmden. Geruchten van klossende stappen en stil stemmengefluister naderden. Daar waren ze. Krampachtig snuffelde hij in papieren om den schijn te geven dat hij druk bezig was. Kortweg werd er gegoeienavond. Hij keek eens vluchtig op met waterig-deemoedige oogen, als van een gezweepten hond. Er stond niet veel op de dagorde. De burgemeester gaf bericht over een aanzoek van den gouverneur, die de gemeente verplichtte tot onmiddellijke uitbetaling van het onderhoudsgeld voor een inwoner, die zonder toestemming in een gasthuis zijn oude dagen versukkelde. Met de beslissing hadden ze geen vrede. Ze zouden den gouverneur een verzoekschrift laten geworden om verzet aan te teekenen tegen de duurte van het kostgeld en hem daarbij doen opmerken dat, indien alle menschen der gemeente zich in dergelijke gasthuizen lieten opnemen, de kas met een groot deficit zou sluiten. De leden knikkebolden en waren het eens met den burgervader. De sekretaris moest dit rekwest opmaken en het den leden laten teekenen. Dit was de eerste maal dat de burgemeester iets op eigen handje deed. Anders vroeg hij altijd het advies van zijn schrijver, die zijn rechterhand was. 'n Kouden goeienavond en de raadsleden trokken herbergwaarts. Vroeger ging de sekretaris altijd mede een pintje snappen en een kaartje leggen. Die tijden waren geweest, evenals die van het oud doof geworden wijfke dat zei: ‘De tijden veranderen; in mijnen tijd kraaiden de hanen, nu gapen ze maar.’

Hun intrede, hun houding, hun weggaan zegden hem dat de mannen op de hoogte waren van zijn toestand en hem zelfs niet meer in hun gezelschap wilden. Mogelijk zouden ze hem 't leven nog lastig maken. Wat al dingen zou hij niet op den hals krijgen! Een verterende spijt maakte zich van hem meester. Gansch zijn leven ontrolde zich voor zijn vochtige oogen. Lang bleef hij droomend, denkend, zuchtend en klagend zitten, in de hoop dat ze dan te zijnent ter ruste zouden zijn.

Vrouw Hansen zat in de bleeke kamer voor een korf stukke sokken. Voor zoo 'n twaalftal viel er alle dagen wat te verstellen. Als

zij die van heur man in handen kreeg, vielen haar armen moedeloos op haar schoot. Nu dacht ze weder aan hem... Zwaar had hij tegen haar gezondigd. Wat al rampen hadden boven haar huwelijkswegen gezweefd! Een martelares was zij geweest. Vijftien kinderen had zij ter wereld gebracht en het zestiende zou er moeten komen als 't ander... Luid huilend viel ze met haar hoofd op het stopmandje.

Nu griezelde ze op eens voor hem. Ze wou den leelijkerd niet meer zien. Was hij maar weg... voor altijd... maar weg uit haar oogen! ... Dat hij zich verongelukte! Hij was niet meer waard dat de zon hem bescheen... Met zoo 'n dier wilde zij niet langer meer huizen... Maar dan schrikte zij plots op van hare verwenschingen. Neen, dat mocht zij toch niet willen en op haar geweten hebben. Zij bad om vergiffenis voor haar en ook voor hem. De straf liet zij aan God over. Zij wilde niemands dood en ook dien van hem niet. Kalmer werd zij. Nu dacht zij aan de jonge verleidster. Die was de schuldige. Zoo 'n dwaas wezen... Thans begreep zij die overdreven vriendelijkheid met de meisjes uit de buurt. Nu verstond ze waarom hij in den zomer als een oude gek liep met roosjes en viooltjes. Die waren voor haar. Die aardbeien... die pruimen... die appelen onttrok hij aan zijn eigen kinderen om ze te geven aan dat schepsel, zijn lief... Ha, de deugniet! Dat moest zij geweten hebben! ... De valschaard! Stil-woedend wrokte zij tegen hem en Greetje. Ze keek naar de tikkende hangklok. Zou ze op hem blijven wachten of naar bed gaan? Maar neen, om geen nachtschandaal in huis te hebben, zou zij hem van avond niets zeggen... Morgen en later had ze tijd genoeg om hem zijn plicht voor te houden. Ze voelde hoofd en oogen zwaar van slaap worden. Met warrelende gedachten sliep zij in, afgemat van al de pijnlijke aandoeningen.

Moedeloos, angstig, ging Hansen huiswaarts, kroop stil in het bed, zonder dat zij het merkte. Lange, droeve uren bleef hij wakker. Zijn geweten folterde hem. De gedachten kwamen en gingen en keerden weder terug. Dood wenschte hij zich. Eindelijk dood-moe roesde hij in...

* * *

Eerst was er een vaag stil gefluister door het dorp heengemompeld. Eenigen vertelden het nieuws nog maar aan hoek en kant, onder

vier oogen en op voorwaarde dat men er verder stipt over zweeg. Valsche geruchten konden het zijn, want de menschen waren venijnig met hun tongen. Het goede zwegen zij gewoonlijk en het kwade schreeuwden en bazuinden zij over de straten uit. Enkel voor een doode hadden zij woorden van lof en medelijden over en brandden voor hem geurenden wierook.

Man en paard durfde men in den beginne nog niet noemen. 't Gefezel ging zijn gang en woekerde van op straat stil voort onder de daken en achter de bedgordijnen. Men giste en raadde. Zware vermoedens koesterde men. Iets geheimzinnigs hing in de dorpslucht, dat zich weldra zou ophelderen. Wat de nacht nog met een duisteren sluier omhulde, zou de lichtende dag opklaren.

's Morgens reeds, bij het ter kerke gaan, begonnen de tongen te roeren. Uit huizen, langs straten en wegeltjes kwamen groepjes menschen bijeen, die wederzijds vroegen of zij het jongste nieuws vernomen hadden. Velen, die lont geroken hadden, deden alsof zij niets gehoord hadden. Weinigen waren er, die bepaald niets van de zaak afwisten. Onder vertraagden stap, met verwonderde oogen en beteekenisvolle gebaren, werd het nieuws verteld, opgevangen en besproken. Tot dichtbij de kerk, tot onder den toren werd er stil gefluisterd totdat zeven zware slagen hen onthutst ter kerke uiteenjoegen, waar zij meer dachten over het gebeurde dan wel aan godvruchtige gebeden.

En na de mis keerden de lui weder naar huis, stil pratend, en bleven lang staan bij het scheiden en het uiteenloopen van hun wegen. Te laat kwamen zij in hun woningen, waar zij het vernomene nog eens oprakelden, maar dat toch nog geheim moest worden gehouden.

Zij waren vrienden van beide families en het was meer dan erg bedroevend.

Over heel het dorp, in al de huizen, op het veld en onder het werk werd er den ganschen dag in 't geniep over de triestige mare gesproken.

Maar het ding werd op eens zoo goed ruchtbaar, op eenmaal publiek door het heftig optreden van den mulder op den slagmolen, die nu niet langer zijn leed verzwijgen kon en het luide uitweende aan allen, die het hooren wilden. Nu vloog het nieuws rond in en buiten het dorp en verspreidde zich snel als knepperende heidebrand.

Dien avond nog werden Jan en Grete fel gehekeld.

De geschiedenis werd hoe langer hoe meer gerekt en met bijkomende omstandigheden aangepropt en vermeerderd. Verontwaardiging en medelijden wisselden zich beurtelings af. Zoo 'n streek was gemeenheid. Zij was nog maar een kind, maar hij had meer verstand moeten hebben.

Anderen noemden het een groote dwaasheid, die beiden ongelukkig maakte, die twee huishoudens vernielde. Jan werd nu de kwade hond van het dorp. Zijn ouders, zijn voorouders hadden niet gedeugd, en meer dan een meid had hem met recht en reden op zijn grijpvingers getokkeld.

De jonge vrijers gekten er mede. In hun oogen waren de getrouwden enkel de zondebokken. Die vroeger een oogje naar Grete gepinkt hadden, wisten nog olie op het sissende vuur te gieten. Zij hadden sedert lang bij haar iets bespeurd en het rondazen van Jan was hun niet ongemerkt voorbijgegaan. Zij vroolijkten het schaterlachend uit, dat zij bijtijds van hun hart een steen gemaakt hadden, want anders had een jonge vent den bal aan zijn voeten gekregen. Dat was wel gemeen, maar het was meer gebeurd dat zij zoo iets iemand in zijn schoenen geschud hadden.

Anderen, van de lichtere soort, schertsten in herbergen over Jan's slag. Zoo 'n man moest geprimeerd worden.

Maar verreweg de meesten van het dop spookten en duivelden tegen Jan.

In de smidse, waar de bonkende hamer hel en zwaar nederbonsde en de boeren hun leege uren doorluierden, op de scheerbank, waar meer verteld en gelogen dan geschoren werd, stond het geval van Jan op de spreekorde.

Niemand mocht hem meer als hoofd van dorpsvereenigingen.

De zonen van den mulder hadden een buitengewone zitting der fanfaren, waarvan Jan de kapelmeester was, belegd en drongen op zijn ontslag aan. Zij en eenige vrienden wilden niet meer spelen onder het bestuur van zoo 'n gemeenen vent.

Velen stemden dadelijk er mede in, anderen stribbelden tegen en beweerden, zoo Jan niet meer bestuurder was, dat de vereeniging met de kaars in de hand stervend lag.

Daar was geen gevaar bij. Er waren onder de spelers bekwame muzikanten genoeg om den bestuursstok in handen te nemen.

Ten slotte viel er te kiezen: fanfaren zonder Jan of geen muziek meer.

Met eenparige stemmen werd dan toch besloten een brief te zenden om Jan te bedanken als bestuurlid hunner vereeniging.

De oude mulder, die voorzitter van het armenbestuur en het schoolcomité was, had al de leden opgeroepen.

Eerst had hij hun het schrikkelijk geval onder heete tranen verteld.

Mogelijk hadden zij er allen van gehoord. De meesten beklaagden hem en hadden innig medelijden met hem, die in zijn oude dagen zoo iets in zijn huis kreeg.

Op voorstel van den mulder, die anders dreigde het voorzitterschap niet meer waar te nemen, kreeg Jan ook als lid hiervan zijn ontslag.

De mulder had bij al wat hem dierbaar en lief was, gezworen zich eigenmachtig op zijn buur te wreken.

Dien avond betaalde hij veel drank in al de koffiehuizen van het dorp, waar sterk tot laat in den nacht gedronken werd.

Al de inwoners, door het rumoerend lawaai bijeengetromd, hielden het met den mildgevenden mulder, die overal vuur en haat tegen Jan uitspuwde.

En allen werden het eens dat de man van alles moest afgezet worden.

Op zijn molen zou hem de mulder inkerkeren en laten uithongeren.

Dat had hij verdiend, de godvergeten deugniet....

Boeten zou hij de misdaad, die nu in ieders oog vurig-rood, wraakroepend opvlamde.

* * *

De vroege Zondagstilte werd ingeluid door klinkenden klokkenklank. Groepjes boeren in hun dagelijksch werkpak en boerinnen in hun feestgewaad kwamen stil of onder zacht gefluister ter eerste misse. De pas begonnen dag nevelde nog steeds voort; uit boomtakken, die langs de wegen neerhingen, leekten zware druppels neder.

Jan, om het minst gezien te worden, treuzelde onder weg ter kerke tot de andere menschen reeds biddend in rijen zaten en de priester in gouden gewaad aan 't offeraltaar stond.

Schuw sloop hij de trappen van het hoogzaal op, opende heel zachtjes de deur en kroop in een hoekje achter het orgel, waar de lamp een bleeken schemer weerkaatste.

Deemoedig knielde hij neder om God vergiffenis af te smeeken. Maar de woorden stokten in zijn keel.

Hij kon niet bidden. Wat hij het meest voelde waren de menschen, die voor hem, rond hem, onder hem zaten.

De geloovigen stonden recht bij het Evangelie, dat door rammelend stoelengewring, hoestbuien en schetterend neuzengesnuit aangekondigd werd.

Als de stem des herders van uit den stoel der waarheid te midden der muisstille kerk aanhief, werd het jan erg benauwd. Zijn geweten wakkerde op. De tekst der preek scheen op hem te doelen.

Hij meende terug naar huis te gaan en zich van schaamte onder de voeten uit te maken. Een rilling ging over zijn lijf. Zijn hoofd werd duizelig. Zouden de woorden van uit den kansel op hem gemunt zijn? In angstige afwachting luisterde hij toe. De pastoor sprak nog in 't algemeen. Maar opeens donderde zijn stem over ergernisgevers.... ... over huwelijksplichten.... over plichtvergeten mannen....

Dat was op hem..... Een gefluister ging door de kerk.... Dat was op Jan.... Zijn schandelijke daad vlamde vuurrood voor zijn oogen. 't Verband der vervloekende woorden kon hij niet meer samenhouden.

Forscher en krachtiger galmden de woorden onder de gotische gewelven... Jan voelde zich van de aarde weggerukt en neergeploft in het diepste der helle....

Het einde der kanselrede had hij niet meer gehoord, het rinkelend schellen voor de consecratie bracht hem tot het bewustzijn weder. ‘Heer, vergeef me,’ stotterde hij....

Tranen van leedwezen hingen aan zijn oogen en dreven over zijn wangen. Verder bidden kon hij niet....

De woorden, zoo juist uitgesproken, hamerden nog zwaar in zijn fel bewogen hersens; zijn wandaad spookte weder voor zijn geest.

‘Ita missa est.’ Snel plofte hij de trappen af om de vurige oogen der menschen te ontvluchten en beende huiswaarts.

Het sermoen drukte als een logge last op hem en rukte zijn zielewonde nog feller open. Op eens moest hij zijn ijligen gang vertragen. Hij voelde zijn knieën knikken, zoo zwaar werd zijn lichaam.

Rusten wilde hij, maar naderende voetstappen dreven hem verder. Dat konden die van den anderen molen zijn.

Met oogen als van een geranselden hond kwam hij te zijnent. De rookende koffie met pannekoek stond ter tafel gereed. Eten kon hij niet. Enkel slorpte hij een paar kopjes koffie, om zijn verschroeide keel te koelen. Zijn vrouw hielp hij in het aankleeden der kinderen evenals de andere Zondagen. Maar geen gezegend woord werd er gewisseld.

Toen zijn huisgenooten op weg naar de goddelijke diensten waren en de andere kleinen buiten speelden, sloeg een wilde smart hem opeens de tranen in de oogen. Een zware beklemming drukte op zijn hijgende borst. Hoe diep was hij gevallen! Hoe scherp had de pastoor gesproken! Iedereen wist en verstond dat die woorden op Jan, den olieslager, toepasselijk waren.

Andere lui, die zich zoo erg misgrepen hadden, waren er in de parochie niet.

Nu maakte hij zich ongerust voor de dingen van de hoogmis. Daar zou hetzelfde nog eens herhaald worden en dit in tegenwoordigheid van zijn vrouw en kinderen, waarvan de oudsten het zaakje al konden begrijpen.

Het leven werd ondragelijk.

Zelfmoord moest hij plegen. Maar, daar waren de kinderen en de vrouw niet mede gered. Had hij daar vroeger toch aan gedacht, dan had hij het zoo ver niet laten komen. Hij vervloekte Grete, die hem nog meer en met meer recht zou verwenschen.

Vrouw Hansen ging over de straat met neergeslagen oogen. Liever had zij niet onder de menschen gekomen, die haar zouden aankijken voor de zware fout van haren man. Maar wat wilde zij, zij moest toch mis hooren.

De menschen wisten het toch, hun den mond stoppen ging niet. Van haar konden zij toch niets zeggen. Zij had zich altoos netjes

gedragen. Hoe dichter zij bij de kerk kwam, hoe banger het haar werd. Voorbijgaanden groette zij zonder op te zien. Op hare gewone plaats ging zij zitten, zonder de naastzittenden vriendelijk toe te knikken. Haar hoofd bloosde. Zij meende dat de oogen der gansche kern op haar gevestigd waren.

De orgelklanken zetten geweldig in en overstroomden de volle kerk. Aan 't altaar begon de priester in gulden kasuifel en witte rokkelijn de mis. Zware mannenstemmen zongen de aanvangshymne. Ze keek naar den offeraar. Heur zieleleed pijnigde haar. Toch moest zij zich inhouden voor de lui en zij deed haar uiterste best om zich te bedwingen en kalm te houden. Stil, zonder dat iemand iets merken kon, veegde zij hare tranen weg.

'Heer, help me,' verzuchtte zij. Meer woorden kon zij niet uiten. Maar in dat één woord lag heel haar nood, geheel haar smart.

Kracht en steun had zij noodig, om in deze beproevingen niet te bezwijken. Evenals de anderen, ging zij luisterend na het Evangelie zitten. 't Was hetzelfde sermoen van heden morgen.

De pastoor duivelde zoo leelijk over het gebeurd schandaal, dat bij zekere oogenblikken vrouw Hansen meende dood te vallen. Zij voelde de bank, van menschenlijven zwaar, onder haar gloeien.

De heele kerk had haar in 't oog. Het leek of alle hoofden naar haar gedraaid waren, of de halzen in hare richting scheef luisterden.

Na de preek ging zij met haar hoofd in de handen knielend zitten, van schaamte wegbergend haar roodgekleurd aangezicht.

Dat was te wreed! Die publieke schande...

Bidden kon zij niet meer. Zij voelde alles weder terug wat er sedert een dag of drie in haar en rond haar was omgegaan en schrikte voor al hetgeen nog komen moest. Zij had willen sterven. Hier zelfs wilde ze doodgaan. Al dien smaad, al die kruisen moest zij verdragen om zijn wangedrag.

Op eens voelde zij voor hem een walgende minachting, die opvlamde tot bitteren, venijnigen haat.

Geëindigd was de kerkdienst. De menschen drongen naar buiten. Biddend bleven de godvruchtigsten zitten of gingen den kruisweg.

Onder smeekend lippengeprevel bleef zij wachten tot dat het volk weg was.

Op het kerkplein stonden nog eenige jongens te schaterlachen.

Dit luide oplachen doorgriefde haar hart. Zij strompelde voorbij zonder op te kijken, op weg naar huis. Zoo iets kon zij niet overleven. Een zwaard van droefheid had haar moederlijk hart doorstoken.

Dood-moe liet zij zich in de kamer op een stoel vallen, waar Jan het weekblad las. In een huil van jammerwoorden brak zij uit. Toen begon ze hakkelend van het sermoen te spreken, hoe zij daar in de kerk beschaamd gezeten had. Dat alles om hem...

Jan zat op zijn stoel te wiegen, alsof hem scherpe dorens in de beenen staken. Maar nog erger troffen hem de tranen en de verwijtingen zijner vrouw. Vreemde, ontzettelijke dingen ontwaakten in zijn gemartelden geest...

De vrouw preekte heftig door. Ruw, maar raak waren haar driftig opbruisende woorden.

Een wanhoop van machteloosheid voelde Jan zwaar neerzinken op zijn bestaan, dat tegen hem in opstand stond. Felle trillingen doorliepen zijn lichaan.

Geen woorden kon hij vinden om zich te verklaren, te verschoonen, om voor goed vergiffenis te vragen.

* * *

Nu kwamen droevige dagen van grijze-laag hangende luchten boven de wegdorrende herfstaarde, korte dagen van gutsende regenbuien en gierende windvlagen, lange, angstige nachten.

Boomen en hagen stonden als naakte magere wachters op tapijten van gele-roestige bladeren; enkel groende nog het jonge opschietende winterkoren tusschen bruin-vale en zwart-kale akkers, waarover krassende kraaien en schaterende eksters azend op en neder klapwiekten.

Geruchten van rammelend-knarsende dorschmachienen, dreunend geklop van op maat neerploffende dorschvlegels, geluiden van wielend-ratelende karren, van akelig beestengeloei en scherp paardengehinnik klankten op en stierven met den avond ver weg...

Die prangende, nijpende triestigheid der natuur stemde Jan nog treuriger en alles leek hem toe als een trouwe weerspiegeling van zijn eigen leven, waaruit alle levenskracht en lust scheen uitgedoofd.

Sedert dagen kwamen op den molen geen menschen meer, die Jan schuwden en navingerden. Knecht en meid hadden hun dienst opgezegd. Zij wilden niet langer weer wonen onder het dak van iemand, die twee families in zwaren rouw gedompeld had.

Vrienden, aan wie hij zijn diep ingeslagen hart wilde luchten, had hij niet meer. Ook hij zelf ontvluchtte elke ontmoeting. In den stil liggenden molen, in schuur en stal frutselde hij, zonder eigenlijk degelijk werk te verrichten.

Wat vielen hem de avonden lang in den huiselijken haard, waar hij vroeger zoo een genot vond en waar thans een waas van droefheid over heen sluierde! Hoe verveelde hij zich nu 's Zondags, als de andere boeren in de herbergen genoeglijke uren samen doorjubelden! Wel voelde hij een innerlijken drang om weder bij de menschen te komen en met hen te leven zooals vroeger. Gezelschap zou hem opknappen.

Broodnoodig had hij het. Maar hij durfde niet meer in aanraking komen met het volk, dat hem verachtte en hem links zou laten zitten. Een naklank van het sermoen zoefde weder door zijn ooren.

Alleen doolde hij langs de triestige akkers, de stomme getuigen van zijn zieleleed.

Een wilde smart sloeg hem de tranen in de oogen, en luide schreide hij ze uit, te midden der doodsche natuur.

Dan voelde hij voor enkele oogenblikken zijn leed lichter, maar ook zwol het weder sterker aan van de nieuwe tranen, zooals een spons vol inzuigend water.

Zonderlinge gedachten en dingen warrelden en spookten voor zijn geest. Angsten, waarvan hij vroeger het wezen en het bestaan niet eens vermoed had, dreigden boven zijn hoofd, deden hem beurtelings heet-warm en ijskoud worden.

Zang, die uit de verte galmde, stemde hem vol melancholie. En met het hoofd omlaag ging hij, als 'n snuf-zoekende hond, verder. Meer dan eens meende hij onder aanwassend windgeruisch gedaver van aangonzende stemmen te hooren, die hem uitschreeuwden, uitjouwden en verwenschten. Verschrikt joeg zijn hart. Zijn bevende wijsvingers stak hij in de ooren om die tergende geluiden te versmoren en te ontvluchten. Duizelig werd zijn hoofd. Hij waande zich achter-

volgd door een woedende bende. En nu gifte in hem een wrok tegen dat volk, dat platte boerenvolk, dat steeds bereid was den eersten steen te slingeren; tegen de menschen, waarmede hij vroeger zoo innig verkeerde en die zich nu zoo brutaal van hem afwendden. Maar hoe schrikte hij op als hij de muziektonen der fanfaren van uit het dorp, opeens in zijn ooren hoorde ruischen! Het was om stapelgek te worden. Een ongeluk zou hij zich doen.

De aanhoudende akkoorden joegen hem door al zijn leden, schokten geweldig zijn vermoeide hersens. Het leek hem of die klanken door zijn kop heensloegen, of zij alles uit elkaar deden spatten, of die klanken zijn knagend geweten wilden opwakkeren.

Ruw-weg wilde hij zich van het leven afscheuren; en nu voelde hij brandend sterk hoe dat leven met zijn ellendig menschengedoe hem zoo vast omknelde, zoo ijzervast omkluisterde en duiveltergde. Hij wenschte zich in het diepste der zeeën. Niet langer wilde hij den levenslast dragen....

Zijn lippen beefden, zijn gelaat verbleekte en zijn glazige oogen spanden zich wijd open, als die van 'n kwaden zinnelooze....

Toen de muziek een tijdje verstomde, kalmeerden ook zijn geprikkelde zenuwen....

Als van een onderaardsche wereld teruggekeerd, kwam hij terug tot het werkelijke leven.

Naar huis, naar het huis dat hem vroeger een hemeltje was en nu op een hel geleek, moest hij, naar zijn kinderen.

De vroege herfstavond lag laag en mistig over het land. Als een zieke, die neergemokerd was, kwam hij te zijnent en vermeed de huisgenooten, om zijn ontroering niet te laten blijken. Stil kroop hij in zijn bed, waar hij onder rillende koortsen zwaar inroesde....

Vrouw Hansen weende stil heete tranen, en als langzaam vergif drong de schuld van haar man in haar bloed.

J. BOONEN.

Een ‘fraaie’ Historie.

Het heel oud Pannestraatje, te Heist, is leuk verlicht door de hoog-rood dalende zon. De huisjes, blauwsel-blauw, geel-groen of zalm-roos, lijken wel sprookjes-hutjes in de toverschemer van 't late zonnespel.

Voor de openstaande deurkens zitten, lam-lui ineengedoken, rijen babbelende vrouwen, de handen ledig in de schoot, maar mond en tong heel druk aan 't werk met ‘razen en kommeren.’ Over de bijeengestoken hoofden wiegelen de aan touwen geregen, drogende, fel geurende ‘scharretjes’.

Onder oordovend gerucht en ‘gekris’, lopen en briesen ‘knechtjes en meissejongens’ door het eng-vernepen straatje. Voor een der properste huisjes vullen vijf kakelende vrouwen heel de breedte van 't schril-blauw geveltje. Een hunner, een kloeke bruingebrande, noch jonge, die ‘karren op 't strand’ heeft, raast er wild op los, hoog klagend over de ‘slecht gelotte plaatse,’ de ‘te letter baden,’ 't ‘vort[1] seizoen,’ de ‘kale duvels van vreemdelingen, die geen drinkgeld geven en die ‘loeders van controleurs.’

De luisterenden stemmen daar luidkeels mee in. ‘Bah ja; 't is e krotte seizoen, en, gaat er geen beternisse komen, 't en gaat er geen muziek[2] bi onze vier-urenstutten[3] zien te winter’!

Na die der ‘badkar-eigenaresse’ kwam de schrille klacht van een ‘weeve’, die kostvolk hield, bestaande uit Italiaansche muzikanten en uitheemse ‘marchands’, de eerste ‘luzig-vuul,’ de andere ‘stief oneerlik’ in 't betalen.

‘Al veel te klauwieren[4] voor letter profiet om met wrochten

(1) Rot.
(2) Iets lekkers.
(3) Boterham.
(4) Werken.

en arbeiden drie jongens te kweeken, 't en is ook geen ‘kleentje,’ kwam er een derde tussen vallen, ‘werkwuuf’ van beroep en noch jong[1], alhoewel moeder van drie meisjes.

‘Ja! Ja! ge zie gie e duts,’ stemden in koor de andere toe.

De oudste van alle, in ‘oudewets’[2] gekleed en de grijze haren onder 't katoenen ‘klakkertje[3]’ met zwart zijden strik glad gestreken, mompelt iets van ‘driemaal bedrogen’ en ‘zotte jonkheid.’

‘Wel, Moeder, in joen tied was 't toch geliek, ge weet gi 't ook wel,’ viel haar eigen dochter haar in de rede, een prachteksemplaar van Westvlaamsche kusttype: brede heupen, brede schouders, mooie kop op forse hals, de mond ietwat groot, doch fraaibezet met hagelwitte tanden, de haren pekzwart, weelderig-golvend; donker de fel schitterende grote ogen, de bewegingen hoekig, onzacht, zelfs ruw, en een stem, als kwam ze uit een uit ijzer gegoten gorgel. - Sinds twee jaren gehuwd met een nochal welhebbende visser, die zelf een ‘schute[4]’ bezit, is ze maar half tevreden; kinderen heeft ze niet, ledige tijd te veel, en zonder er zelf van bewust te zijn, is haar doelloos en ledig leven haar lastig. Ze had het zich heel en al anders voorgesteld en op veel meer leute[5] en geestigheid gerekend; kermis hier en kermis daar, 's Zaterdags naar de ‘Brugse markt’, 's Zondags met haar vent langs het ‘plankier[6]’ tot aan de ‘schuulhaven’ wandelen te Zee-Brugge, en daar ton en pinte pakken, 's navends e keer naar de cinema gaan: zo had hij het haar met schone woorden toch voorspeld, toen ze thuus noch jonge dochter was; en dáárom had ze hem gepakt. Want van grote liefde was er nooit sprake geweest tijdens 't verkeren, er vóór noch er na. Maar 't was al bi schone beloften gebleven. Peer ging alleen zen pinten pakken, alleen op het plankier, alleen naar de kermissen, en zag stief letter naar haar om. In den beginne was ze daarvoor ‘dul[7]’ geweest, en had er ook soms

(1) Jonge dochter.
(2) Zekere antieke stof.
(3) Muts.
(4) Visschersloep.
(5) Plezier.
(6) Dijk.
(7) Kwaad.

om gekreschen, maar 't en baatte al niet. Nu sprak ze er niet meer over, doch - tevreden? Tevreden was ze *niet.*

‘Goen avond allemaal’, klinkt een heldere vrolike mannenstem.

‘'n Avond, Flippe, zet j'en betje,’ hoorde men uit vijf monden te gelijk, en Flippe zette zich tussen de vrouwen op de stoep.

Wat een kerel, die Flippe! De schoonste, de sterkste, de krachtigste, de olikste en de vrolikste van de plaats, door de mannen geschuwd, doch door de vrouwen op verschillende wijzen bemind en gewaardeerd. Was hij het niet, die bij Leonie Vincke, zijn oude buurvrouw, toen ze te bed lag met de ‘slunse[1]’, haar bij haar inwonend kleinzoontje ging oppassen en met moederlike tederheid verzorgde, als het zo ‘stief de ro-korsen’ had? Redde hij niet het leven aan zes jonge meisjes, wanneer op eerste Mei-avond de geestelike lichtstoet uitging en de verlichte praalwagen vuur vatte juist voor de kleine kapel van O.L.V. der vissers en de lichte maagdekenskleren reeds aan 't vonken waren? Had hij Pieter Kootjes meisje niet op eigen levensgevaar aan de dood ontrukt, als 't klein ding door de ‘billes van den ijzeren weg’ was gekropen en heel rustig te midden van de spoorwegriggels zat, toen in volle vaart de trein kwam aansnellen? Maar hij was het ook, die, acht dagen voor haar trouwen, met het mooie Mietje Savels ging lopen en tweemaal vier en twintig uren met haar wegbleef. Waar? De duivel weet het, Flippe en Mietje ook, doch de aanstaande onnozele sukkel, die nu Mietje's man is, wist het niet, en geloofde maar liefst wat men hem vertelde, namelik dat Mietje in een ‘vrouwenklooster’ te Brugge vertoefde, om noch eens ‘in volle ruste’ na te denken, of ze trouwen zou of niet!!!

's Avonds op den Diek, achter de villa's, of in de dunen, en is Flippe nooit alleen. Altoos omvat zijn gespierde arm de mollige heup of de poezelige schouder van een of andere jonge deerne, die met blinkend oog tot hem opkijkt, zich dichter en dichter tegen hem aanwringt; soms wel eens ‘neen’ schudt, maar nooit in dat ‘neen’ volhardt.

En kegelen en gaaischieten[2] en dansen, zingen en leute maken, - neen, lijk Flippe is er maar een!

(1) Influenza.
(2) Schieten met de wip-handboog.

Nu zit hij daar naast Peers schoon wuuf! Eensklaps springt hij recht, loopt haastig heen, komt weer, in de hand een pakje met spekken(1) houdend.

‘Da's voor e zoete moendje,’ zegt hij, en voegt er stiller bij, 't zakje aan Steffe reikend: ‘Jen smokjes(2) gaan ton noch beter smaken.’ Even bloost ze en kijkt hem dan vlak in 't gezicht, terwijl ze een spekke tussen haar rode, gulzige lippen steekt, en zegt tot hem half luide: ‘Kom e keer van den avond... Me man is in zee.’

Een korte rilling doorloopt Flippes kloeke leden. Zo, zo lang reeds sinds jaren en dagen, begeert hij met ingehouden, doch wilde drift, die snelle zwarte Steffe; nooit echter had hij het laten merken; 't was toch zonder hope; ze was zi te rike, te treffelik, en bovendien getrouwd en toch zo schone. En nu, zo op eens, door een stout woord en een zoet spekske, zal hij wellicht! ... ‘Ah non de dji! de dji! de dji!’

Wijde zoete hope vergroot Flippes hart; heter stroomt het bloed er heen en doet het wilder slaan en bonzen.

Zonder afscheid te nemen gaat hij voort. - In 't halfdonker schijnt hij noch groter dan bij 't komen.

‘Zou hi wel in zo'n laag huzetje kunnen?’ vraagt Steffe zich af. Zij ook staat op, zegt kort-weg: ‘Elk z'n goe'n avond;’ en ‘Tot morgen, Moeder’, en gaat haar woning binnen, zorgvuldig 't deurken sluitend achter zich.

Nu kijkt ze overal rond, en opeens, vol ijver en courage, begint ze te vagen en te stuven. In een ommezien blinken koperen koffiekan en moor als goud in de zon; de kachel wordt glimmend en zwarter, de rode vloer gevaagd en met sierlike zand-kringen kunstig gestrooid; een vuurrode papieren bol, uit een doos gehaald, en onder aan de hang-quinquet gehecht; alle de ‘zantjes’ en prentjes aan de wand recht gehangen; het beeldeken van 't Heilig Herte en van St-Antonius met ze zwien - ‘patroon van de plaatse’ - fijn afgestoven en meer naar voren op de kast geschoven; van de tafel alles weggeruimd; uit een lade komt een splinternieuwe ‘toile cirée’ te voorschijn, die zorgvuldig ontrold en over de nu ledige dis gespreid wordt; twee glazen en een fles ‘roodzoet’ - 't is alles in gereedheid.

(1) Suikergoed.
(2) Kusjes.

Nu zij zelve! Zere[1] de eikenhouten kleerkast opengesnakt, en 't zondagsgoed er uit gehaald: een blauw wulle kleed met roo' paane[2]; een wit onderrokje met spellewerk[3] - van Metje[4] g'had met de bruloft - en paar fien brune kousen en de beste schoenen, die blinkende fraaie krakers. Gauw nu de kloefen[5] uit, ook de dikke sjette[6] sokken, en in grote haaste zich herkleed met al het beste. Ras is ze gereed en terwijl ze een tevreden blik in 't spiegeltje werpt, staat de oud antieke kas-horloge negen keer... Zo laat al! Zou die Flippe? .... Maar juist wordt er geklopt; nu aarzelt ze even, een oogwenk slechts, want 't deurken gaat al open en: ‘Goên avond, Steffe! Ga 't je wel?’

- ‘Welgekomen, Flippe! Stukt j'en hoofd niet aan de quinquet, ge zi gi er al na en bi, en 't zou'n al brokken[7] zien!’

- ‘'t Is azoo! 'k Ga oppassen voor je lucht! 't Is bevallig bi joen; 'k had dat toch gepeinsd.’

- ‘Zet je! Belief j'en druppeltje?’

- ‘Bah ja'k, en gi toch ook! Gezondheid, Steffe!’

- ‘Gezondheid, Flippe!’

Veel werd er niet ‘gekout.’ Ze zaten zinder meer te kiken ‘en te peinzen’ of te spreken, en 't was stief stille in 't proper, rustig kamertje.

Toen't tiene sloeg, stond Flippe recht, zette z'en stoel aan zids en reikte Steffe d'hand.

‘Wel te ruste, jonk, en 'k dank joe voor de geestige avond, en 'k ga ton noch e keer weerekeeren.’

- ‘Ga j'al zo zere voort? J'en e gi toch geen kleine jongens t'huus die krieschen! Bluuf nog e letje!’

Flippe vraagt niet beter, maar zegt noch ja noch neen, en zet zich ook niet neer. Stijf recht staat hij bachten[8] Stefkens stoel, heel

(1) Vlug.
(2) Fluweel.
(3) Garenkant.
(4) Meter.
(5) Blokken.
(6) Saaie.
(7) Stukken.
(8) Achter.

dicht bij haar, en onbewust streelt haar zwart kroezelig haar heel zacht zijn brede, bruine handen, die op de leuning rusten: haar hoofd is achterover in de nek gegooid en lachend ziet ze alzo met ‘averechtse kiekers’ Flippe in 't gezicht, en door 't gapend rood paane kraagje stijgt een luwe lichaamsgeur omhoog. Tegen al die warme bekoring is Flippe niet bestand; en eensklaps, krachtig-wild, trekt hij Steffes zetel achterwaarts, en haar oprichtend, want de onverwachte schok had haar bijna doen vallen, drukt hij haar, half versmacht, tegen zijn forse lijf en houdt haar daar gevangen.

‘Maar Flippe! Flippe toch!’

- ‘Zwieg, zwieg, ... zwieg, ... zwieg!’

En kussen sloten Steffes mond, kussen tot nu toe haar onbekend, kussen zo hemelzoet, kussen van storm en gloed; ... kussen van Don-Juan....

Het was rond twaalf en Flippe was noch altijd daar. Op zijn knie zat Steffe, de kloeke armen om zijn hals gestrengeld en 't hoog blozend gezicht stralende van liefdewonne.

‘Zeg, Flippe!’ en een kus vergezelde ieder woord, ‘zeg, Flippe, ge ga gi toch alle dagen komen?’

- ‘Wel zeker, Steftje, alle dagen.’
- ‘'s Nuchtens, Flippe? ...’
- ‘Bah ja'k, me puppetje!’
- ‘En ton, as 't noen is?’
- ‘Ton ook, me zoete lieve!’
- ‘En 's navens dan?’
- ‘'s Navens, Stefke? Elke navond, me fraai wuvetje! Elke avond, me schoon zwart lief!’ En driftig wild prest hij weer de gulzige lippen op die van Steffe, die rood en vochtig blinken, en toeven daar dan lang; hijgend geniet hij de heerlike warme teugen en omsluit noch enger het zwoele vrouwenlijf.

Als de akelige, nare klacht van een groot stervend dier, zo luidt de misthoorn van 't Wielingenschip en wijd en zijd, tot ver in 't land, dringt door de lange bange klacht van 't toetend vuurschip; ja, wijd en zijd; doch niet tot in de oren van 't kussend, kozend paar.

En groteliks verschrikt springt Steffe recht, op 't ogenblik dat

een zware mannestap voor 't deurken stilhoudt en een heese stemme kortweg zegt: ‘'t Is ik! doe open; 't is mist in zee, de schuten zien al binnen! Toe, haast je wat, 't is hier maar koele!’

‘'t Is me vent!!! Duuk(1) je zere, Flippe, al bachten op 't vertrek(2) of wel in 't keunekot(3), maar zere, zere, zere! 'k Ben zo benauwd! 'k Heb den daver aan men harte... 'k Ga slecht worden! Ons Here sta me bi! Toe, zere! zere!’

Geen stap verzette Flippe! Hij stond daar paalstijf, hoog recht en dwars, met loense, stugge blik en heel 't gezicht vol koppigheid en zei:

‘'k En ga me nie duken! 'k En ga hier toch ni voort! Laat gi joen vent maar binnen komen! 'k Gaan hem ton wederom butensteken en wellicht en davering geven, en 'k blijf met joe toe dat het nuchtend is! Ontsluut gi maar de deure.’

Bevend, doch vol bewondering zag Steffe Flippe aan en deed wat hij beval... Ze ontsloot de deure!

Eerst viel, zwaar klotsend, een natte oliejakker op de vloer, gevolgd door hoge vissersbotten en ledige manden; toen, doch met meer voorzorg, een paandertje(4) vol verse garnaars(5) voor eigen gebruik. Toen eerst kwam Peer; doch, amper binnen, of hij stond wederom buiten! Half bedwelmd door de onverwachte aanval, zich afvragend wat er met hem eigenlik was geschied, want gezien had hij niets, noch Flippe, ja zelfs Steffe niet; alleen *gevoeld* hoe reuzensterke armen hem omklemden, optilden en door de noch openstaande deur op strate smeten. Noch niet begrijpend, hoe en wat, kijkt hij naar 't gesloten deurke, nu *achter* hem, daar juist *vóór* hem gesloten. En woede, grote hete woede stijgt hem naar 't hoofd; drie daverende vloeken ontlasten zijn opgekropte keel en stampen tegen 't deurke zijn gespannen zenuwen; - dan noch gevloek; - dan stilte, en nu hardop geuit het volgend besluit:

‘'k Ga bi de Zwakken en pinte pakken; 't is noch open, en 'k

(1) Duik, verberg.
(2) Gemak.
(3) Konijnenhok.
(4) Mandje.
(5) Garnalen.

ga ton werekeren! En G.V.D., ge gaat 't gi weten, gi duvelinne! Gi vule kupe, gi, gi, - gi, G.V. doemsche teve, gi...'

't Overige ging verloren in binnensmonds gemompel.

In t huiske luisterden beiden naar de weggaande stappen en 't uitstervend gevloek.

Als het al weer stille is, bezien ze elkaar en Flippe proest het eensklaps uit; een hoge harde schaterlach doet hem daveren en schudden. Heel opgewonden, vat hij Steffe bij de schouders en doet haar springend draaien, terwijl hij luidkeels zingt:

Vivan 't Noorden!
Vivan Heist-aan-Zee!
Hadde er Flippe niet geweest,
Nooit hadde er leute geweest!
Vivan 't Noorden!
Vivan Heist-aan-Zee!

Ze dansen alzo tot ze stuiken en struikelen over al de bucht[1], door Peer in huis gesmeten; de garnaars rollen over de vloer; op de knieën kruipend, zoeken en rapen ze de 'crevetten' bijeen en vergaren ze weer in 't paandertje, zetten het op de dis en beginnen met lust van de lekkere zoute dierkens te eten.

Rond tweeën eerst gaat Flippe henen, voldaan en tevreden en gerust in de toekomst.

Steffe ook heeft moed en courage en welgezind gaat ze te ruste, en voor noch de misthoorn driemaal heeft getoet, zijn hare zwarte kijkers slapend gesloten.

Hoog stond de zon en nog sliep Steffe. Geklop op de raamkens; en luide vrouwen- en mannenstemmen wekken haar uit zoete dromen.

'Doe open, jonk! We zien hier met je vent!'

'Wel Here, toch niet versmoord[2]?'

'Versmoord?' Allen lachen. 'Versmoord? In den drank al lichte! Peer is almachtig dronken! Hi lag hi op de kassei[3] al voor de Zwakken z'n huus te slapen en te ronken as e zwien. W'hen hem

(1) Tuig.
(2) Verdronken.
(3) Trottoir.

ton opgenomen en meêgedregen tot an zen huus. Hi zou moeten braken, 't zou hem deugd doen! Maak zere e potje koffie! 't Ga allicht baten! We gaan hem in de bedsteê doen.'

En 't zwaar zakachtig pak, door twee mannen gesteund en gedragen, wordt op het noch warme bed gelegd, waar 't neerklotst als een levenloze massa. 't Gelaat is echt verbeest, de ogen rood dooraderd, door tranen halfgesloten; de haren, wild dooreen, hangen over 't gezwollen rood gezicht; de mond, met hangende onderlip, kwijlt voortdurend en 't koude zweet komt door z'en 'sjette baaie' heen; een ratelend geluid ontsnapt de droge keel. Nu vallen de ogen helemaal dicht: hij slaapt en snorkt.

Als Steffe met haar dronken vent alleen is, peinst ze lang. - Diep in de nanoen wordt Peer wakker, kijkt eerst verdwaasd, dan kalmer, rond, naar alles, ziet ook Steffe en zegt: ''k Ben 't thuus!' en dan: 'Een teugskje water.'

Met vriendelik, doch bedroefd gelaat geeft Steffe hem het gevraagde, en zegt:

'Wel Peer, 't is toch niet schone van joen, alzo te zupen, en van den nacht tot aan de deure geweest! 'k Hen je gehoord! En ruze en geweld, en je bucht vóór 't huus gesmeten! 'k Hen 't al binnen gedaan... 't Is toch niet wel, niet wel! En gaat het noch gebeuren, 'k ga ton an je moeder spreken. Waarom toch niet binnen gekomen van de nacht?'

- ''t Is curieus,' denkt Peer, 'stief curieus..., stief curieus!!'

En mompelend slaapt hij weer in.

ELLEN CORR.

Ontgoocheling.

Meisjeszielen zijn als broeikasplanten, zoo broos en teer! ...

Rusteloos liep ze de kamer op en neer, als wilde ze iets ontvluchten, dat haar vervolgde. Een angstig droeve trek stond om haren mond. Nu eens sloeg ze de handen saam, hief ze dan weer als in machteloosheid ten hemel, en hare oogen staarden verschrikt in de ruimte, alsof ze iets vreeselijk wanhopigs zagen. Eindelijk zonk ze neer op een stoel bij het venster en sloeg de handen voor de oogen. - Zij kon zich niet meer herinneren hoe het kwam dat het gesprek plotseling zulk eene onvoorziene wending nam. Zij voelde zich zoo zonder wensch, zoo blij en gelukkig, en als in een droom luisterde zij naar zijne woorden, die zacht en eentonig vielen, gelijkmatig als het murmelen van een beekje. En dan... Heel duidelijk hoorde ze hem weer zeggen:

‘Alle jonge mannen hebben vrouwen bezeten, zonder haar lief te hebben - dat is toch hun voorrecht!’

Ze hoorde die woorden vallen, één voor één, zwaar als hamerslagen, en alles verbrijzelen wat ze in hare ziel als een tempel opgebouwd had! Het was een tempel waarin ze geleefd had, verre van het gewoel en de onrust des levens; - niemand had er ooit een blik in geworpen. Daar had ze de liefde aanbeden en gevoed, in stilte, als de vestalinnen het heilige vuur. Nu stond de tempel in lichtelaaie, - een oogwenk onoplettendheid, en het heilige vuur, zijne banden verbrekend, werd boos en verslindend als alle ontketende passies en elementen. Zij stond er bij en wrong de handen; ze hadde willen redden, blusschen, - 't was onmogelijk. Nu stond ze bij de puinen, die smeulden...

O ja, toen ze voelde hoe de grond onder hare voeten wegzonk, hoe ze haar evenwicht verloor, had ze naar redding uitgezien, naar

woorden gezocht om te doen herroepen wat ze niet gelooven wilde, niet gelooven kon! Neen, neen, er moesten uitzonderingen zijn, vele, vele, en hij moest tot hen behooren! - Hadde zij hem dat kunnen zeggen! Maar ach, geen woord kwam over hare lippen!

Hij zag niet den pijnlijken indruk, dien zijne woorden op haar maakten, en sprak verder, hare ziel verwondend:

'Hoe velen zijn niet reeds op vijftien, zestienjarigen leeftijd gevallen?'

Neen, neen, zij moest afwenden, - als een drenkeling klampte ze zich vast aan de hoop.

'Maar gij gelooft toch aan de liefde? - Gij hebt toch ook wel een ideaal? - Hebt gij er nooit aan gedacht, dat er eens een gevoel over u komen zou, grootsch en machtig, onweerstaanbaar als de dood, een gevoel dat het leven vullen zal met ongekenden glans en heerlijkheid? - Als dan die groote passie komt, dan zijt gij arm, dan kunt ge niet rein en zuiver als zij, die gij uitverkoren hebt, de liefde ontvangen, omdat ge vroeger al genomen hebt, zonder te minnen, omdat gij de natuur geweld hebt aangedaan!'

Zij schrok zelve over haren moed, zulke gedachten te uiten, gedachten waarvan ze voorheen het bestaan nog niet vermoedde. Hartstocht had op den bodem harer ziel gesluimerd, en de moed der vertwijfeling gaf haar die woorden in! Haar hart klopte tot springens toe; - zij voelde maar al te wel dat het een strijd was om leven en dood, om geluk of bittere vertwijfeling. Hij moest herroepen, moest zeggen dat velen, velen werkelijk goed en zuiver waren, en dat van hen die één enkel maal gestruikeld en gevallen waren, velen afschuw en berouw gevoeld hadden, en zich weer hadden opgericht, en sterk en moedig hunnen weg gingen - beter en grooter nog dan de anderen, omdat ze verleiding kenden en haar weerstonden!

Zij sidderde in verwachting van wat komen zou - nog was immers niet alles verloren? - Was er niets in hare trekken te bespeuren van den storm, die woedde in hare ziel? - Vermoedde hij niets van wat er in die meisjesziel omging of achtte hij het beter haar elke illusie te ontrooven?

Koelglimlachend sprak hij:

'Waarom zouden wij onze driften bedwingen? De wereld ver-

langt dit niet van ons - aan hemel of hel gelooven we niet! Het leven is kort, kort als een droom. Waarom zouden we niet genieten van alles wat ons geboden wordt? - Het ware onzinnig zich plichten op te leggen, die geene vruchten dragen!'

Een oogenblik was ze als door den bliksem getroffen, het woelde vreeselijk in hare ziel.

'De wereld!' Hoe klein, hoe nietig! Alsof eene deugd, die alleen beoefend werd voor het oog van de wereld, nog langer eene deugd was! Hoe klein waren zij, die het oordeel van de wereld moesten vreezen, om zich recht te houden, om goed te zijn!

En dit waren de sterke mannen en gebieders van haar geslacht, diegenen naar wie zij en hare gezellinnen hunkerden als naar den verlosser, aan wie zij hunne ziel, geheel hunne persoonlijkheid overgeven wilden in volle vertrouwen, niets meer eischend, geheel versmeltend met hen, omdat ze de grooteren, de sterkeren zijn, voor wie zij neerzinken in bewondering en aanbidding! .... Welke ironie!

Zoo was de laatste slag gevallen. Uiterlijk was ze kalm gebleven; - zij was wel wat stil, maar dat was zij dikwijls! - Toch was er iets in haar gestorven. - Een verraderlijke nachtvorst was gekomen; alle botten en bloemen, die, door de eerste warme lentezon uitgelokt, sproten en bloeiden, had hij plotseling met zijnen kouden adem vermoord. Zoo was ook alles wat goed, warm en hoopvol in haar was, vernietigd, en zij voelde zich ledig als eene pop, een levenloos werktuig.

Nog was ze als verpletterd onder den slag; - ze kon niet schreien, er was immers niets gebeurd? Zij was jong, gezond en blozend, verstandig en bemind door allen die haar kenden. Wat wilde ze meer? - En toch, toch....

Een droom was verdwenen, eene illusie verwoest. - Waarom moest die in haar wortel schieten en groeien, groeien, tot ze een noodwendig deel van haar zelf was, als ze toch onmogelijk, onbereikbaar bleek? Met open oogen was ze door het leven gewandeld en was toch blind geweest. Plotseling had men den blinddoek haar voor de oogen weggerukt, haar ziende gemaakt. Het licht was overweldigend helder binnengedrongen, maar het had haar verplet, vernietigd. - En nu snakte zij er naar, toch weer blind te mogen worden, dit vreeselijke,

leelijke te mogen vergeten. Helaas, ze wist maar al te goed, dat ze dit niet kon, dat ze voortaan alle ellende, al het ruwe in zijne leelijkste vormen zou zien, dat het haar verwonden zou met scherpe doornen, en zij nooit weer rust zou vinden, - nooit weer!

Of zou ze soms niet eindelijk, vermoeid door die eeuwige worsteling, doen als zoovele anderen, zich schikken in het onafwendbare, overeenkomsten sluiten met het leven en zich tevreden stellen met eenige armzalige brokken, droog en beschimmeld, om toch niet geheel arm en vreugdeloos door het leven te gaan, om toch ook iets te ontvangen van den disch des levens? ....

Neen, o neen, zij moest sterk zijn, sterk en moedig, trouw aan hare grondbeginsels, alleen en verlaten, maar zonder berouw, ongeknakt door storm en onweer, onberoerd door het leven.

Zij voelde hoe klein en hulpeloos ze werd, hoe arm, zonder het ideaal dat ze nagestreefd had, en neergezonken bij het venster, schreide zij om hare zwakheid en hulpeloosheid als een kind.

MARIA SILS.

[Verzen]

Dat had ze nooit verwacht!

Dat had ze nooit gedacht,
Dat eens die heldre wonnedag
Vol gouden glans van zonnelach
Verduistren zou tot nacht!

En dat haar hoog Geluk,
Dat zonnig mocht geboren zijn,
Des avonds zou verloren zijn,
Verbrijzeld stuk voor stuk.

Dat had ze nooit vermoed,
Dat eens die Liefde-aanminnigheid
Zoo stilaan van haar innigheid
Verliezen zou voor goed!

En dat ze, moegeschreid,
Nu moed- en doelloos zwerven moet
En zelfs de Illuzie derven moet
Tot in de oneindigheid.

Ach, had ze dat verwacht,
Dat, wat moest eeuwig weten zijn,
Zoo ras reeds zou vergeten zijn,
't Had heur den dood gebracht.

O kindeke kleen!

Voor Herman...

O kindeke kleen,
O kindeke blank,
Met uw mollige, rozige perzikwang,
Met uw poezelige armpjes verlangend gericht
Tot een kus op uw knijpende handjes, lief wicht,
O kindeke kleen!
Met uw lippekens lachende zoetekens,
Met uw wroetende, stampende voetekens,
Kindje dat vol leven zit,
Kindje, enkel roos en wit,
Kindeke kleen!

O kindeke stil!

O kindeke stil,
O kindeke blank,
Met uw wassige, droevige stervenswang,
Met uw levenlooze armpjes langsuit gestrekt,
Kindeke, dat geen één meer wekt,
O kindeke stil!

Ach, is de lach van uw lipjes geplukt,
Wie heeft die kracht uit voetjes gerukt?
Kindeke, lach en stamp toch weer...
't Rilkille kindeke kan niet meer!

Lieve met uw bleek gezicht,
Kindje met uw oogjes dicht,
Kindje, dat zoo rustig ligt
En maar niet ontwaken wil...
Kindeke, kindeke stil!

Wanhoop!

Voor mijn dood zoontje.

En niets te kunnen, niets, dan 't machtloos zien gebeuren
En hoop- en moedloos staren moeten, stom en staag,
Met de armen slap langs 't lijf en 't zeere hoofd omlaag,
En dulden dat ze uw heil stilaan aan flarden sleuren.

En weenen moeten, en, niet weenen kunnen - traag
Den wrangen krop verdrukken die, door 't eeuwig treuren,
Opwringen wil met kracht, als om de keel te scheuren,
En dan een vruchtloos bidden, smeeken, met de vraag

Of Hij die groot en goed is, zegt men, dulden mag
Dat zoo een zware slag valt, als hij 't weren kan
Al met een enkel woord: uw zieke zal genezen!

Geen redding, niets, dan dol van lijden blijven vreezen,
Bevend van koorts, voor wat er komen zal en dan
Dien goeden God vervloeken in een wanhoopslach!

KAREL CASTEELS.

Blonde kerels van de Kempen....

Blonde kerels van de Kempen,
forsche zonen van het land,
mannen in de zon geboren,
mannen van den heidekant;

zware wroeters van de dagen,
stille droomers van den nacht,
uitverkoren vrome kindren,
die het leven licht verwacht;

vrijers van de blonde deernen,
minnaars van den lentewind,
mannen van de volle vrouwen,
vaders van het blonde kind;

mannen van de woeste vreugden,
mannen van de veege vuist,
wilde kerels van de kermis,
harten waar de drift in bruischt;

zangers langs de late huizen,
vierders van den drank en 't spel,
bonte boeren van de Kempen,
vechtend volk, u min ik wel.

A.W. GRAULS.

Muzikaal Overzicht

Door de goede zorgen van den Heer Alfons Moortgat, kapelmeester der O.-L.-Vrouwekerk te Hal, werden achtereenvolgens twee sierlijke bundels uitgegeven, bevattende samen ongeveer 180 één- of méérstemmige kerkliederen van verschillende toondichters, meest allen in volkstrant, getoonzet. Er zijn daar pareltjes in te vinden, welke niet weinig zullen bijdragen 'tot het te keer gaan van den nog immer voortwoekerenden wansmaak.' Door het verzamelen en laten verschijnen van zijnen uitgebreiden *Geestelijken Liederkrans* heeft Heer Moortgat zich dus zeer verdienstelijk weten te maken, en diegenen welke iets weten van de hoedanigheid der hedendaagsche kerkmuziek, zullen er hem oprecht dankbaar voor zijn.

In den eersten bundel mochten we ons in menig liedje verheugen, dat, om zijnen hartelijken eenvoud, als echt meesterstukje gelden kan. Meest al de toondichters der Kerstliederen hebben den juisten toon weten te treffen; doch bijzondere melding dient gemaakt van de bijdragen van D. Cooreman en vooral van zijn liefelijk 'Eerste Communieliedeken.' De liederen van Fr. Verhelst munten uit door hunne fijngevoelde begeleiding; ja, soms neemt deze toondichter eene hoogere vlucht. Zijn zieleroerend liedeken 'Hooger als mijne oogen dragen,' een kleengedichtje van Guido Gezelle, kan men als een voorbeeld beschouwen van wat men vermag met de eenvoudigste middelen. Dat is verheven poëzie in klank en woord!

Meldenswaardige bijdragen leverden insgelijks Remi Ghesquière, Pater Didacus Van Geyseghem, J. Petit, E. Hullebroeck, C. Hinderdael, A. Moortgat en anderen.

De tweede bundel, welke reeds eene derde uitgaaf mocht beleven, zal voor een groot deel dezen bijval wel te wijten hebben aan het toevoegen eener Fransche en Latijnsche vertaling der Nederlandsche

teksten, welke eene ruimere verspreiding mogelijk maakt. Alhoewel men er hier en daar eenige degelijke liederen in aantreft, zooals die van Aug. De Boeck, Oscar Koels, J. Haagh, J. Rheinhard en anderen, toch zal hij, als kunstwaarde in zijn geheel, voor den eerst verschenen bundel moeten onderdoen.

Het spreekt van zelf, dat men bij de beoordeeling van dergelijke verzamelingen niet al te veel-eischend mag zijn, en men niet uit het oog hoeft te verliezen, dat ieder uitgever in zulk geval, den gemakkelijk-te-vergeven wensch koestert, zijne verzameling zoo uitgebreid mogelijk te zien worden. In dezen gemoedstoestand zet hij dan soms wat al-te-licht de deur wagewijd open voor allerlei 'ik-wenschte-ook-iets-gedrukt-te-zien', dat maar liefst hadde moeten buiten blijven. Hier was dit ook het geval, en wanneer men sommige gedichten (!?) leest, denkt men onwillekeurig aan 'Midzomernachtsdroom', waar Shakespeare de poëtasters van zijnen tijd nog al erg in het ootje neemt, zooals bijv. in het volgende: (pathetisch voor te dragen)

'O muur, o muur, toon mij uw spleet, o muur,' enz.

Hier vindt men ook, gelukkig zeer zelden, verzen, welke aan den vinder geene hersensontsteking zullen bezorgd hebben, daar ben ik geheel zeker van. Eenig regels:

Op Golgotha.

Daar hangt Hij dus! Treedt, volken, nader!
Ziet hoe een God voor uwe dwaasheid sneeft.
Geen foltering ontwapent zijnen Vader
Die, in zijn toorn, zijn kind verlaten heeft.
Duik weg, o zon, verscholen
In neevlen, bloedig rood geverfd!
O aarde, dreun en daver op uw polen:
Helaas! uw Schepper sterft.

En zoo gaat het voort!

Ver, zeer ver zijn we daarmede van het somber drama, dat de dichter (!?) meende voor te stellen, en ik vraag me af hoe het aan een muzikant mogelijk was, zich met zulke dingen bezig te houden.

Voorzeker zijn deze woorden niet van toepassing op Alf. Moortgat, want telkens hij als toondichter optreedt geeft hij duidelijke bewijzen van goeden smaak, zoowel in de keus der gedichten (soms

door hem zelven gemaakt) als in de uitwerking er van op muzikaal gebied; doch, ik zal het maar dadelijk zeggen, noch in zijne 20 motetten (als bijvoegsel aan den *Geestelijken Liederkrans*), noch in de twee liederen in *Het Vlaamsche Lied* verschenen, heb ik die ontroering kunnen gewaar worden, welke onafscheidbaar is van alles wat in die heerlijke taal der klanken uitgedrukt wordt; nergens heb ik dien drang kunnen voelen of ontdekken, welke den toondichter noopte geheel en al zijn-door-hem-gekozen onderwerp mede te... leven.

Laat me den toondichter Moortgaat waarschuwen tegen het al-te-veel en het al-gemakkelijk voortbrengen, en hem tevens de gekende spreuk herinneren:

> Was nicht vom Herzen kam
> wird nie zum Herzen gehen!

Veel beter werk leverde hij met zijne *Missa secunda* voor drie - en zijne *Missa tertia* voor twee stemmen, eenvoudig geschreven en gemakkelijk uit te voeren, alsmede met een ‘Recitatio textûs liturgici’ in *Missa solemni*, welke geroepen schijnt om groote diensten te bewijzen op den buiten, waar er nog vele kosters en organisten te vinden zijn welke van eene degelijke begeleiding weinig verstand hebben.

Bij G. Alsbach & Co te Amsterdam verschenen *5 Gezelle-liederen*, gecomponeerd door Louis de Haas. Aldus noodigt allervriendelijkst het titelblad tot nadere kennismaking van den inhoud. Maar, ach! Hoe deerlijk voelt men zich ontgoocheld, te meer daar de naam van Guido Gezelle reeds voldoende was geweest om u op ware muzikaliteit voor te bereiden. Niets vindt men hier dan slechte aaneenschakelingen van slechte perioden! Onkunde vooral en overal! Hoe is het toch in Godsnaam mogelijk zich te wagen aan het laten drukken van eigen werk, wanneer men zelfs de eerste beginselen der harmonieleer niet goed machtig is?

Geheel geschikt om onze kwade luim te verdrijven is die andere reeks: *12 liederen* van Kees Andriessen, op gedichten van René de Clercq, bij dezelfde uitgevers verschenen. ‘Schommelschuitje’, ‘Roodpioeneke’, ‘In 't groote bed’ zijn als zoovele liefelijke tafereeltjes, met fijnen toets bewerkt. Juichend en jubelend weergalmen ‘Het lied der Terwe’ en ‘Kind van mijn liefde’. Ja, door de geheele reeks waait die frissche wind u tegen, welke ons reeds

bekoorde bij het lezen der eerste gedichten van onzen geliefden en uitgelezen volksdichter René de Clercq.

Hij werd door Kees Andriessen goed begrepen, en de reeks volksliederen van dezen laatsten verdient ten volle de warmste aanbeveling.

Het *Comiteit van het Willemsfonds ter bevordering van den Nederlandschen Zang* zet onvermoeid zijne werking voort, en liet onlangs eene nieuwe reeks verschijnen, reeds de negen en twintigste, ditmaal uit 8 liederen samengesteld.

Zooals bij de vroeger verschenen reeksen, kan men hier ook vaststellen, dat de verschillende toondichters welke er hunne medewerking aan verleenen, zich inspannen om iets degelijks te leveren, alsmede allen invloed trachten te weren, welken aan het Germaansch karakter onzer muziek zou kunnen schaden.

In *Schemer* zijn de gemoedstoestanden nog al uiteenloopend voor een gedicht van zulken kleinen omvang; doch zij werden door den toondichter A. Averkamp op behendige wijze aaneengeschakeld; tevens gelukt hij er in den warmen en liefdevollen toon te behouden, in overeenstemming met:

> De lent', de zon, het zonnig bosch
> Vol geur en zoeten zang....,

behalve in de laatste stroof, waar de muziek ons toch een beetje stroef voorkomt.

Van J. Toussaint De Sutter krijgen we een heerlijken *Ouderszang*, in den vorm van wiegelied opgevat.

De toondichter hoede zich echter voor dissonanten, zooals in de 2^{e} maat van het refrein, vooral, wanneer hij onze gevoelssnaren zoo fijn heeft weten te stemmen door hetgeen voorafgaat; overigens ware deze nog al schrille toon gemakkelijk te veranderen.

Zacht, *o spreek zacht*, van H. van Nieuwenhoven, is een uiterst teeder liedeken, haast niet om gezongen te worden, maar wel om te neuriën bij stillen zomeravond. Zulke liederen zijn tamelijk moeielijk van voordracht en vragen eenen goed-geschoolden zanger.

Geheel in tegenstelling met het vorige is *Lente*, van L. van Tetterode, waar de uitbundige toondichter allen ‘Weltschmerz’ over

de haag werpt en, zonder schroom, zijn levensvreugde uitjubelt! Het veelvuldig onderschragen der melodie door de linkerhand is echter een wat al te gemakkelijk middeltje, waarvan men geen misbruik mag maken, wil men het gevaar niet loopen afbreuk te doen aan de distinctie.

De Groote Maaiers, van Hendrik Waelput, heeft ons bijzonder bevallen, en het was eene voortreffelijke gedachte deze bijna onbekende compositie van den afgestorven Vlaamschen Meester in de reeks op te nemen. Men kan ze moeilijk als lied rangschikken; ze is eerder eene concert-aria. Als onderwerp stemt het gedicht overeen met 'Droeve tijden' van Gentil Antheunis' en 'Kollebloemen' van Pol de Mont. Zooals meest alle compositiën van Waelput munt deze ook uit door hare soberheid. Flink is ze uitgewerkt, klaar en duidelijk, zonder gezochtheid. De baryton of baszanger welke ze op concerten zal willen voordragen, is op voorhand zeker daarmede eenen grooten bijval te oogsten. Indien het noodig is zal de ondergeteekende met genoegen de begeleiding voor orkest bewerken; maar, misschien bestaat ze reeds van Waelput zelf; dit ware verkieslijker.

Verder vinden we nog in dezelfde reeks *Op de Heide*, van Aloïs De Smet, *De lustige Mei*, van Edw. van Aelst, en *Sterrennacht*, van Hendrik Willems.

Wie jaarlijks eene bijdrage stort van minstens zes frank heeft recht op ééne, soms meer liederenreeksen, gedurende het jaar uitgegeven.

Door de zorgen van hoogervernoemd Comiteit, dat ieders belangstelling en geldelijken steun oververdient, werden reeds meer dan driehonderd Nederlandsche zangstukken onzer beste toondichters van Noord en Zuid gedrukt en verspreid.

Ongetwijfeld zullen deze verschillende uitgaven niet zonder nut geweest zijn en veel bijgedragen hebben, zoowel in Holland als in Vlaanderen, tot het ontgroeien aan den vreemden invloed, welke loodzwaar begon te wegen, en allengs alle gezonde muzikale kunstuiting in de kiem zou versmacht hebben. Peter Benoit zag dit wel in, en bewees menigmaal, dat hij het streven van het Willemsfonds ten hoogste waardeerde. Het voorzitterschap der Muziekafdeeling bleef hij tot aan zijnen dood waarnemen, en tevens bestemde hij zijne beste liededeeren voor deze uitgaaf.

Misschien vermoedde hij toen reeds dat daaruit die beweging zich ontspinnen zou, welke nu zulke groote uitbreiding genomen heeft, en algemeen gekend is als ‘De liederen voor het Volk.’ Te Gent begonnen, in den schoot van het Willemsfonds, verspreidde zij zich op zeer korten tijd over geheel het Vlaamsche land, zelfs tot over den Moerdijk, en weldra is er geene stad noch dorp meer te vinden, waar geene afdeeling gesticht is. Zooals men ziet: een ware verovering door het volkslied, welke ons des te meer verheugt wijl zij nieuw leven bracht.

Men voelt er den polsslag van het volk, dat naar deze gelegenheid scheen gewacht te hebben, om zijn lief en leed in alle mogelijke tonen naar hartelust uit te zingen.

Toonkundigen van alle slag, ja, het moet gezegd worden, vele toon*on*kundigen, dagen langs alle hoeken en kanten op met heele stapels volksliederen, en gelukken er toch niet in de bijna ontzaglijke zingbegeerte van het volk te voldoen. Het is een ware roes, welke nog eerder schijnt toe dan af te nemen. Dat er een heele rommel volksliederen gezongen worden welke beneden alle kritiek staan, zal niemand verwonderen; immers, om een waar volkslied te scheppen dat alle tijden trotseeren zal, rijk aan rhythmus en eenvoudig-voorname melodiek, hoeft er wat meer dan alledaagsche muziekkennis. Hoe zonderling het ook moge klinken, het is onze innigste overtuiging dat een echte volkstoondichter aristokratisch moet zijn, of... niet zijn. Het spreekt van zelf, zulke begaafde kunstenaars loopen er niet met de vleet. Het was dan ook voor mij eene zeer aangename verrassing het bundeltje met 8 liedekens van den Heer Gust Pape te leeren kennen. Dat zijn nu eens prachtige volksliederen, sierlijk van opvatting, met hier en daar een guitig tintje, nergens iets banaals en toch volksch, soms fijn bewerkt en toch niet stroef.

Hoe gemoedelijk de twee eerste: *Oude Liefde* en *Zusterke Begijn;* hoe kunstrijk en toch eenvoudig dat *Jesuke-vriendjes;* hoe liefelijk die tweezang voor gelijke stemmen *Ik weet een lampken staan*, alsmede het *Slaaplied.* Het *Spiegelken aan den Wand*, half volkslied, half kunstlied, is een der hartelijkste welke ik ken. De twee kinderliederen *Het zwarte Trommelaarke* en *Krijgertje spelen* zijn pittige stukjes, voortreffelijk uitgewerkt.

Na al dien lof zou men wellicht kunnen denken dat men ons heeft kunnen verblinden door de knapheid der bewerking. In het geheel niet; deze beperkt zich tot het hoogst noodzakelijke en past immer aan de uitdrukking der melodie. In *Krijgertje spelen* is er bijna geene begeleiding; een unisono, eene kwint, hoogstens drie volledige accoorden, nog een trompetterke, en daarmee is het uit; en toch is het volmaakt in al zijnen eenvoud.

Deze liederen, uitgegeven te Aalst bij de Wed. Vernimmen en zoon (2 fr. 50), kunnen als voorbeeld dienen, en mogen onder de beste gerekend worden, welke in de laatste jaren verschenen. De toondichter weze er hartelijk om geluk gewenscht.

HENDRIK WILLEMS.

‘Tille.’ De laatste roman van Lode Baekelmans.

Eerst als feuilleton verschenen in ‘Carolus, Het weekblad der Vlamingen’, nu uitgegeven in een knap bundeltje ter drukkerij ‘Plantin’, bij Ed. Secelle te Antwerpen(1).

Vooraf staat een opdracht, aan des schrijvers Vrouw ‘dit arm, eenzaam leven van een meisje.’ Zóó zijn we van meet-af voorbereid op wat de roman zal geven. En zoo ook moeten wij ten tweeden male - een eersten keer omdat beide bundels simpel weg betiteld zijn naar den naam van de respectieve hoofdpersone - terugdenken aan *Geertje*, den twee-deeligen roman van Johan de Meester, dat ‘boek van liefdesverlangen’, eveneens door den auteur aan zijne echtgenoote gewijd.

Tusschen deze twee werken is er dus die gelijkenis, welke natuurlijk slechts eene zeer uiterlijke is, - gelijkenis in de manier van optreden zou 'k zeggen, die heel even het spel onzer gedachten onwillekeurig in gang zet; van gelijkenis die tot het diepere, innerlijke wezen zou gaan is geene de minste spraak: want kende Geertje het leed dat het leven breekt door hare liefde, onaantastbaar door woord of gebeurtenis, voor den onwaardigen verleider, dien ze niet vergeten wil noch kan, - Tille gaat ten onder, omdat de liefde haar mangelt, omdat haar verlangen naar de liefde onbevredigd bleef en zij daardoor als een eenzame in het leven komt te staan.

Minder durvend van opzet dan het Hollandsche werk, minder bedoeld naar de gróóte - gróótste prozakunst, zal het simpelere boek van Baekelmans óns, Vlamingen, toch liever zijn: omdat het ruikt naar onzen grond; omdat Tille echt een vrouw is waarmeê wij soms als 't ware elleboog tegen elleboog komen te staan in het leven, waarvan we, nadenkend, weten dat we als de zuster zullen vinden zoo wij ron-

(1) Spijtig maar de ijselijk vele drukfouten van allen aard!

dom ons willen staren, - terwijl Geertje de toch wat vreemde jonge vrouw blijft, opgegroeid in de ons niet door-bekende atmosfeer van thuis bij haren grootvader, den dominee-achtigen ‘meester’ in het echt Hollandsche dorp.

Daarom zal het heviger in ons ná-schrijnen, dit boek van leed, van diepe tragiek, van somberste rampzaligheid.

Ze was een kind van het wondere Schipperskwartier onzer groote havenstad, meêdoend op school en op straat met de meisjes en bengels uit de buurt van ‘De Stad Bergen’, de treffelijke slaapsteê van haar vader, Niels Hansen, een Noor die in 't vaderland zijner Vlaamsche vrouw bleef. - Tot wanneer hare moeder, die het eenig kind wou houden boven de verdorvenheid van het leven in hunne wijk, haar omtrent den eerste-communietijd naar het nonnenpensionnaat te Zwijndrecht zond.

Maar de plots invallende dood van de liefdevolle vrouw voert Tille nu opnieuw naar de groote stad. En thans voor goed: want op den begrafenisdag wordt het uitgemaakt dat de zeventienjarige dochter, bijgestaan door Line, de oude aanhankelijke meid, hulp zal brengen in de zaak, ontredderd door het heengaan van de flinke huismoeder.

En plots na den vijfjaar-langen tijd van kalm, rustig leven, als onder glazen stolp, in het vrome en veilige klooster, draait het weer aan haar voorbij, het rustelooze, uitbundige bedrijf van het Schipperskwartier, waarvan de herinnering slechts heel even nu en dan was komen opspoken; opeens staat Tille opnieuw te midden den krioelenden hoop van afgemonsterde, genieting-zoekende matrozen en joelende venusdierkens.

Doch rein en kuisch gekomen, zal ze opgerept blijven tot haar laatsten stond: reeds uit zichzelf weet ze zich te doen eerbiedigen in haar deftige woning, waar de liefdevolle vader en de hondstrouwe Ole en Line, die mede lid zijn van haren huiselijken kring, haar bovendien nog beschermen.

Niet het passieleven rondom heur is voor Tille een gevaar: maar het eigen gemoed haalt haar neder. Geleid door gestadige mijmerij, gelokt door grillige fantazie, vervalt ze onvermijdelijk tot verveling in de dagen, die haar te rustig en te éénzelvig van uitzicht zijn.

Haar onbegrepen onvoldaanheid - in werkelijkheid heeft ze 't immers zóó goed, wordt ze zóó zeer verzorgd en diep bemind - brengt haar tot durende neerslachtigheid; wordt die al eens opgeschrikt door even weinig verklaarbare aanvliegingen van uitbundige zenuwachtigheid, dadelijk daarop gaat ze toch weer zwaarder beklemmen.

Een onafwendbaar gevoel van verlatenheid weegt op haar. En hoe ze er aanvankelijk wil tegen ingaan, - verveling en verlatenheid blijven haar bij, ondanks haar morgentoertjes door de stad, langs de bloemenmarkt, waar zij de ophitsende streeling zoekt van de sterke geuren, of langs de haven in schoone bedrijvigheid. Overigens, weemoediger wordt Tille nog onder den drang der aldus gewekte herinneringen - ook aan Walt Bremer, het trouwe speelkamaraadje, heur vrijertje van toen, nu zoo lang al uit het oog verloren, sinds zijn moeder uit de straat verhuisde.

Na zulke bepeinzingen voelt ze zich nog ellendiger eenzaam, thuis, waar ze den tijd tracht te dooden door lectuur van aantrekkelijke drakenromans.

Dan is het bezoek van 't luchtige Mitje Jensen, een schoolvriendinnetje vroeger, een aangename afwisseling en 't wordt een eenige namiddag van prettig gebabbel onder 't lepperen aan een glaasje likeur. Het is Tille een vreugde Mitje half te beloven, dat ze dra naar het buiten te Hoboken komt, waar de Jensens - de verre van altijd eerlijke slaapsteêhouders - thans rentenieren; en 's avonds, als Niels graag daarin heeft toegestemd, wordt hare stemming prachtig: de glazen bier die ze zich keer op keer móét tappen, verminderen hare uitbundigheid niet en voor 't eerst sinds Moeders dood doet Tille de piano opleven, dat de ronddolende matroosjes worden aangelokt, door wie zij zich onbevangen laat trakteeren. Maar lang duurt het niet of de neerslachtigheid bemeestert haar weder en 's nachts ligt ze te snikken in haar bed, uit zelfbeklag.

Weinig vroolijker gestemd aanvaardt ze den volgenden Zondag den tramrit naar Hoboken, nadat ze voor de eerste maal ging weenen op het graf van Moeder. Doch onbehaaglijk voelt ze zich bij de ruwe parvenu's; dubbel, als in den nanoen Mitje, die verloofd is, over de liefde begint en onverbloemd vraagt of Tille soms nog aan Walt denkt - wat haar diep kwetst in haar nog onbewust gewaarworden voor den vriend uit de kinderjaren.

Net denzelfden avond ontmoet ze Walt Bremer en beiden herkennen elkander zonder aarzelen; zwijgend stappen ze een straat ver naast elkaar en gaan weg met een simpelen groet. Doch dien nacht weent Tille, zonder te weten waarom.

En sindsdien leeft in haar het verlangen naar den blonden Walt, die in hare droomen komt rijzen soms. Maar onbevredigd blijft ze immer en opgewektheid wisselt als vroeger met triestigheid in hare dagen. Stilaan, ten spijte van goede voornemens en een paar loffelijke pogingen, is ze verontchristelijkt. Genoegen en verzet zoekt ze nu in wandelingen met Line, ook langs het foorplein, waar ze zich bij een waarzegster laten binnentronen; die doet Tille smartelijk aan door te verkondigen dat een blonde man haar zoekt, maar door een andere blonde vrouw weerhouden wordt en dat een nieuw sterfgeval op haar huis ligt.

Onverwachts komt Walt bij hen in de herberg en blijft met Tille een tijdje als onverschillig keuvelen over gebeurtenisjes uit de verre jaren, over de kennissen, - ook over zichzelf: dat hij moet uitzien naar een betrekking en dat Tille maar liever niet dáár moest blijven wonen. En even onverschillig beweert Walt, dat hij nooit zal trouwen - wat Tille ook van haren kant verzekert. Dan speelt ze piano voor hem en onderwijl zingt stil geluk in haar: dat ze goede vrienden zullen kunnen blijven, die elkaar dikwijls zouden zien.

De najaarsdagen brengen grootere bedrijvigheid in ‘De Stad Bergen’, waar Tille thans de hartelijke waardin geworden is, die met het dáár komend volkje weet om te gaan, - monter en berustend nu in den gang van haar leven.

Dat was het heilzaam uitwerksel van hare liefde voor Walt, die ze er niet aan dacht zich te bekennen en welke toch al-verweldigend in haar bloeit.

Want als ze, zekeren dag uitgetogen op visite bij de half-gekke mammesel, die uit medelijden bij Hansen aan de piano haar broodje mocht verdienen, van op de kamer dààr Walt herkent met blonde Nelly, een allemanslief, aan 't stoeien in hun vertrek, dan komt over Tille de grootste smart, die haar voortjaagt naar huis, waar ze ongewoon, wild luidruchtig doet en zich tot laat in den nacht bedrinkt.

En haar levenslot is nu beslist. Vroeger al had ze zich vroolijker

mogen voelen worden na een glaasje bier of likeur, steeds binnen haar bereik, gedurende dagen van verveling en onvoldaanheid en stonden van leed; nu zoekt ze natuurlijkerwijze opnieuw troost voor de smart harer ontgoocheling en gebroken liefde in den drank.

Geen hand meer om haar tijdig tegen te houden op het pad van 't verval! Want de vader ligt dood te bed op Kerstdag en de huisknecht Ole, als voogd aangesteld, noch Line hebben den moed de achttienjarige weeze door waarschuwingen te grieven.

Opnieuw begint haar leven van diepe verveling, die ze weer in drakenromans tracht te ontgaan, zich telkens wat benevelend in drank. Uitspanning zoekt ze niet meer en Mitje Jensen, gereed te trouwen, kan haar zelfs naar het bruiloftsfeest niet krijgen. Slechts om bloemen te bestellen komt ze er, met Lille Hanne, heur nieuwe kennis uit de buurt; en andermaal vat haar hevig een gevoel van afgunst bij 't zicht der bruid met het blanke wazen vool, als toen ze met Mitje aan het stadhuis te Antwerpen stond om te zien trouwen. Heur droefenis stijgt tot radeloosheid bij de biecht van de arme Hanne, die zegt dat ze weg móét van haren broodgoeden, liefdevollen man, omdat ze niets anders wezen kan dan het matrozenlief. Ze weet dat Lille Hanne als 't ware haar zuster is tegenover het noodlot, dat met hun beiden speelt; dat het arme passie-meisje waarheid spreekt als ze zegt dat ook Tille ‘liefde noodig heeft, liefde en zorgen om den tijd te vullen.’ Het is nu een ontegensprekelijke wisheid dat, omdat ze liefde noch zorgen voeden mag voor Walt, ze geen houvast heeft - en omdat ze geen houvast heeft haar leven moet verloren gaan.

Vier jaren volstaan.... en Tille is de dronkenlot geworden uit de buurt. Toch blijft haar gevoel gansch ongerept Walt behooren. En daarom moet ze de stil ontloken liefde van Lars, het innemend Deensch matroosje, weigeren, al bevroedt ze dat ze veel geluk verbant.

Ten laatste begint ze aan delirium tremens te lijden en moet de huisdokter haar waarschuwen dat het einde onvermijdelijk is, zoo ze zich niet wil in dwang houden. Maar Tille gelooft niet meer en geeft zich bij voorbaat verloren. Even fleurt zij op als Walt, uit Amerika weergekeerd na vergeefschen levensstrijd, haar dikwijls bezoekt: dan verzorgt ze vrouwelijk koket opnieuw haar uiterlijk. Doch als hij haar vraagt, weigert zij het eindelijk aangeboden geluk, gedroomd en be-

tracht gedurende hare heele jeugd; want zóó 'lijk ze geworden is, wil ze zijn echtgenoote niet wezen: slechts een betere vrouw is den geliefde waardig. Ook van hem gelooft ze 't niet, dat het nog zou kunnen beteren: ze hoopt niet meer, bezwijkt welhaast opnieuw en wil zich nu dood drinken, haar einde bespoedigen.

Op het ziekbed martelt haar echter de begeerte toch zijne vrouw te worden en Walt stemt gaarne toe in hare aarzelend uitgebrachte vraag. Nog vier dagen wacht ze den dood, na het huwelijk op haar krankenleger gesloten, en sterft dan zielsgelukkig als zijn ongerepte bruid.

Zóó luidt het verhaal in dit boek van schoone kunst.

Dit werk, voelbaar zonder eenige strekking geschreven, enkel en alleen geschapen onder onweerstaanbaren gemoedsdrang, roert tot diepste medelijden voor Tille, het arme slachtoffer van haar onontkombaar noodlot, - pleit zonder één luid woord, dat zou wijzen of betoogen, tot meewarig beklag van de rampzalige vrouw, die oogenschijnlijk van te verregaande zwakheid genoeg te betichten ware.

De meesterlijke weergave harer gemoedsgesteldheid heeft dit bewerkt: want allerfijnst wordt het zieleleven van Tille onthuld; geen trek gaat er van verloren en in ieder zijner uitingen wordt het gadegeslagen met meer dan belangstellenden blik. - 't Begint met de grievende en toch nog kinderlijke smart bij den dood van de moeder; 't eindigt met haar vervoerend zielsgeluk als haar levenswensch in vervulling gaat wanneer de dood over haar buigt. En tusschen-in sleept zooveel u meê: haar troostelooze triestigheid en haar stil geluk soms, - haar onbegrepen onvoldaanheid en heure uitbundige vroolijkheid, al even ongemotiveerd voor haar. De weemoed ook, gewekt door de herinneringen en haar wrevel bij het bezoek aan de Jensens; - haar pijnlijk geluk in de nabijheid van Walt. En vooral de gang harer liefde, eerst onbewust gekoesterd, dan voor geheel haar leven bewust gedragen door het zielebrekend wee bij het zicht van den jonkman met blonde Nelly; maar ook de verlokking tot den drank, zoo gemakkelijk gemaakt voor de dochter uit de herberg. Dit doorheen het eerste deel.

Want twee duidelijk van elkaar gescheiden deelen bevat de

roman, waarvan het eene ons Tille toont, die naar den afgrond gaat en 't andere, hoe ze is neergeploft.

Omdat dit eerste reeds zoo hoog staat in opzicht van het heerlijk naspeuren der roerselen in haar ontvankelijk gemoed, van onovertroffen nuanceeren van haar gevoel van verlatenheid, mag het wel boud klinken te beweren, dat het volgende nog hóóger staat: wijl de tragiek hier nog grooter werd! - Vooraf ging diep aangrijpend de suggestie van Tille's schrijnende smart, wanneer ze keer op keer terugvalt in den klauw harer onvoldaanheid en neerslachtigheid en te vergeefs heul zoekt in best bedachte uitstapjes en vroom voorbereide familiefeestjes; of de onvergetelijke biecht van Lille Hanne; of vooral de tragedie van de twee minnende menschen, die in gemaakte onverschilligheid tegenover elkaar komen te staan, met scherts op de lippen en moeilijk bedwongen begeerte in het bonzende hart. Maar naderhand daartegenover de ellende van Tille, die angstig de liefde weet opbloeien in het gemoed van 't droomerig matroosje en ook al weet, dat ze smart zal brengen en bevroedt, dat ze voor zichzelve geluk zal moeten weigeren: het meesterlijk opgevoerde drama van den bitter geslagen Lars en de radelooze Tille. Dan weer als ze moet inzien, dat ze niet anders dan ‘neen’ mag zeggen, wanneer Walt eindelijk komt bieden wat ze iederen stond als haar beste begeerte wenschte. Opnieuw als ze meenen moet, dat geene hoop meer kan overblijven en het beste wat ze doen kan is zichzelf te moorden. En ook bij hare laatste uren 't gedurig zelfverwijt, dat dit besluit wellicht toch voorbarig was.

Tille staat er als een prachtig beeld van de zuiverste menschelijkheid: omdat het in de eerste plaats om hare psychologie ging, is het hoofddoel dus bereikt.

Daarom hoefde men reeds vrede te hebben met Baekelmans' werk, zelfs indien de naast Tille levende figuren minder geslaagd waren dan ze zijn.

Want heel hoog staat ook de uitbeelding van den ouden Niels, den in zich zelf gekeerden man, toch met zoo'n vurig hart vol liefde, - den type van den uitgewekene, die het best heeft in het aangenomen vaderland en toch het heimwee verkroppen moet naar den eigen grond, al zou hij er als een vreemde belanden.

Velen staan rond dochter en vader; maar allen, gelijk Niels

reeds, passend tot bijfiguren gehouden en met de vereischte bondigheid tot ons ingeleid. Doch telkens dan met zoo teekenende en juiste weergave, dat ze allen naast elkander leven vóór ons oog, ieder met het eigen wezen dat we hen moeten geven als aan wie ons goed bekend zijn. Terloops mag het worden gezeid, dat daaronder onze bijval het meest gaat naar Baekelmans' scheppingen van Niels en Ole en Lars en vooral Lille Hanne - wonder genoeg de vier uitheemschen in het Vlaamsche huis; maar ook van ieder der anderen weten wij dat we nimmer vruchteloos op zoek naar hen door de stad zouden moeten dolen.

Het is van de schoonste, grootste kunst zoo juist alles in de verhoudingen te bewaren: het is een stout stuk zoo talrijk eene groep in volle leven te durven stellen om de bizonderste figuren heen. Dat Tille midden in dien dichten kring op iedere bladzijde de hoofdpersone blijft, - dat met uitzondering van géén enkel moment onze blik eerst dan op Niels of Walt of de anderen kan vallen nadat hij langshenen Tille streek, getuigt van een ongewoon compositorisch vermogen.

Dat we dit bij Baekelmans gerechtigd zijn te constateeren wijst op een verblijdenden vooruitgang zijner kunst. Want al te dikwijls schoot hij in dit opzicht te kort voorheen. West gij nog af van dien anderen roman van hem, *De Doolaar en de weidsche Stad*, nochtans met zoo schetterend geluid aangekondigd en op ons afgezonden vóór acht jaren? Wie heeft dien kunnen lezen zonder ontstemming, omdat zoo hopeloos veel ons vóór moest komen als nuttelooze, schadelijke slingerplanten, die 't sap van den verzwakten stam opslorpen? Dat werk konden we voelen als een hulde aan de groote handelsmetropool en die met zoo breeden, zwierigen toon gezongen, dat het goed aan 't harte deed. Maar te dieper werd dan de teleurstelling gewekt om het onbehendig ineenzetten van den roman met zijn uitgerafelden insteê van strakken draad onder de er bij-gesleurde, gansch losgeschakelde tafereelen, waarin geen spoor van den doolaar nog te ontdekken was en van zijn verhalen, waarbij alle heugenis aan 't hoofdpersonnage verloren ging, zoodat het telkens mirakuleus moest herrijzen.

Nog gaf Baekelmans zich nu opnieuw als den Sinjoor wien de trots op zijn moederstad in het bloed zit. Ook *Tille* mag gereedelijk een bijdrage tot de kennis van haar leven in 't algemeen en van haar

Schipperskwartier in 't bizonder worden geheeten. Alweer rijst in woel en joel haar uitzicht op in dit boek, gelijk op een cinema-doek; - doch in ieder geval ziet men haar met Tille: mét haar kuiert men langs de haven, langs straat en foorplein; mét haar wacht men op 't vuurwerkgesprankel of onder de kijkers naar de trouwenden; wordt men naar het kerkhof geleid of naar den Scala-schouwburg, men vergeet géén oogenblik, dat ze aan onze zijde gaat. Hoboken en Brasschaet worden mét haar bezocht; het gedane verhaal wordt niet opgevangen dan in haar voelbaar bijzijn en bij het bezoek in hun herberg blijft ze voor ons nog steeds de eerste getuige.

Zoo ook is het Schipperskwartier wat het moest zijn: décor - bleef het achtergrond en werd niet meer naar voren gerukt.

Dat is het beste bewijs voor de zelfbeheersching, die Baekelmans op zichzelf veroverd heeft: die soberheid, welke een tot nog toe bij hem ongewone, deugdelijke waarde geeft aan zijn werk is alleen te winnen door wie het vergund was zijn ontroerd gevoel te bedwingen en zijn onderwerp totaal in de hand hield.

Daarom kon ditmaal de groote kieschheid niet achterwege blijven, die ook tot dusverre Baekelmans minder eigen was. Nog wordt de vieze Breugel opgevoerd in den persoon van den grappigen George en een onvergetelijk tooneel geschetst, van de dronkebroers met den Ierschen geestelijke op den eersten rang; - en ook weer het dierlijker leven van de venusdierkens, Victoria en, hoewel anders, Lille Hanne.... dat moést, wijl het hoort als bestanddeel in het afgeschetste kwartiersbedrijf. Doch nu niet meer, als vroeger steeds, om het er bij te hebben: ieder tafereel werd geborsteld op zijn eenig juiste plaats en niet meer beschreven om het te beschrijven; - en dit ook legt blijk af van een al te weinig gevonden knapheid.

Ten volle komt ditmaal de groote ernst bij den arbeid uit, die vermoedelijk ook in 't ander werk van Baekelmans te waardeeren was, maar dan jammer genoeg zich zelfs aan den meest goedwilligen lezer te weinig handtastelijk opdrong. Hier nu stroomt u, behalve liefde voor stad en wijk en landelijke omgeving, groote eerlijkheid tegen bij het afmalen, tot zelfs van een kortstondig tooneeltje als vóór de opengedraaide brug, dat allerliefst in dit boek werd verwerkt. Voortdurend moeten we aan ‘Momentaufnahme’ denken, des te

zekerder daartoe geleid door de korte volzinnen waarin het verhaal voor zijn grootste deel wordt ontwikkeld. Te veel wellicht, naar mijn bescheiden meening: want ook dáár, waar om 't pathetische in de voorstelling of de breed-deinende strooming van gevoel betere verklanking zou te vinden geweest zijn in meer uitgezwierde periode.

Niet ieders gemoed zal zich goedschiks neerleggen bij het zoo echt romantische slot van de stervende jonge-vrouw in bruidstooi en bloemenweelde op haar doodsbed gestrekt. En toch.... ook dit kan best verdedigd worden: niet alleen omdat het niet langer aangaat ieder greintje romantiek ‘per se’ te verketteren; maar omdat het niets minder is hier dan een slot dat sluit - omdat het verlangen met het witte vool te liggen te midden van geurende bloemen natuurlijk aandoet in het romantische meisje, dat zoo'n romantische liefde heeft gedragen.

Den zwartgalligen ter eere, die het niet zetten kunnen dat een critiek uitsluitend opbouwend te werk gaat, zij hier nog gezeid hoe Baekelmans het aandorst enkele woorden in minder juiste beteekenis te bezigen; - of éénzelfde al te ras te herhalen, zoodat hij blank staat voor den blaam van slordigheid van taal. Hunne vinnige oogen, nijdig speurend achter den grammaticalen bril, mogen vervaarlijk schitteren, omdat ze meer dan eens op een ‘had.... geweest’ moeten blikken!

Lode Baekelmans, uw vroegere werken kon men waardeeren; - dit, *Tille*, zal men liefhebben!

Mechelen, December 1912.

Dr. ROBERT FONCKE.

Fransche Letteren.

Oyez, seignor, tout li amant,
Cil qui d'amors se vont penant,
Li damoisel, les damoiselles....

Het is der moeite waard, want het geldt hier de lieve idylle van Aucassin en Nicolette. (*Aucassin et Nicolette*, chante-fable du XIIe siècle, mise en français moderne par Gustave Michaut, préface de J. Bédier: Fontemoing & Co, Paris; fr. 2.-). Dank zij den Heer Gustave Michaut, hoogleeraar te Fribourg, is de onder de hoogstudenten welbekende cantofabel in ieders bereik gebracht, ook van diegenen, die met het Oud-Fransch niet genoeg vertrouwd zijn om den oorspronkelijken tekst te genieten.

Hier kan geen spraak zijn, dit middeleeuwsch gedicht te verhalen. Volstaan zal het de aandacht mijner lezers op deze moderne uitgave te vestigen. De bewerking van den Heer Michaut is uitstekend: zeer getrouw en toch vloeiend. Zij kan dus gerust ter hand genomen worden.

Zooals de Vlaamsche landouwen en de Kempische heide, bezit ook Limburg zijn vereerders onder de Fransch-Belgische schrijvers; voor de eersten hebben wij o.m. Camille Lemonnier en Georges Eekhoud, - voor Limburg, met minder virtuositeit, maar toe met onbetwistbaar talent, Georges Virrès. Deze romanschrijver heeft in al zijn werken zijn groote liefde voor het Limburgsch land uitgesproken en steeds getracht er de schoonheden van weer te geven. Hij is daar niet zelden in geslaagd en vooral waar hij het tragische van de streek onafscheidbaar maakt van dat zijner bewoners, wordt hij werkelijk aangrijpend: zoo in *L'Inconnu tragique*, waar ik hem het liefst heb (Vromant & Co, Bruxelles, met 25 tekeningen van François Beauck; 1907; fr. 3.50). Daar maakt het land een deel der behandeling uit en is er zelfs een der voornaamste elementen van. Dat is niet het geval met den nieuwen roman van den Heer Virrès, waar het

eigenaardig-schoone Limburg slechts tot achtergrond dient en de eigenlijke Limburgers als figuratie. *Le Coeur timide* (G. Mertens, Bruxelles, 1912; fr. 3.50) speelt inderdaad in de ‘hoogere kringen’ en wel grootendeels op en om het kasteel van den Ridder Robert de Hérin te Limmel. Pierre de Hérin, de zoon, is een verstandige, ernstige jongen, wiens grootste gebrek beschroomdheid, of eerder besluiteloosheid is. Hij heeft zijn diploma van doctor in de rechten behaald, maar weet eigenlijk niet wat hij zal uitvoeren, tot zijn vader op den ongelukkigen inval komt hem in de politiek te ‘lanceeren’ en hem, om te beginnen, als kandidaat-provincieraadslid aan het werk zet. Daar Pierre van zijn vader een automobiel krijgt en hij op automobielrijden verzot is, gaat het propaganda-maken in de omliggende dorpen nog al vlot, doch in den poll valt hij er door! ... Later blijkt het dat bedrog in 't spel was, maar intusschen is een eind gesteld aan Pierre's politieke loopbaan, - waar hij eigenlijk blij om is. Intusschen is onze jonge ridder weer in aanraking gekomen met een jonge vrouw, die hij vroeger gekend en gewaardeerd heeft, en die thans - waarschijnlijk door de schuld van Pierre's bedeesdheid - met een ander getrouwd is: met een baron d'Asberg, al een man op leeftijd. De oude liefde wordt wakker en breekt uit, voor één oogenblik slechts; dat is echter genoeg om beiden tijdelijk ongelukkig te maken. Als kort daarop d'Asberg sterft, vermoeden wij wel, - hoewel zijn boek hier eindigt, - dat Pierre met de jonge weduwe trouwen zal. Als ‘intrigue’ moge dit slechts mager schijnen, toch is het boek zeer onderhoudend en boeiend door treffende schildering van het kasteelleven en de fijne ontleding van Pierre's gemoed, terwijl de kiezing-episoden pittig en vermakelijk zijn. Heel het boek trouwens getuigt van ongewoon talent.

La meilleure Part, roman door Emile Poiteau (2e édition, Bern. Grasset, Paris, 1912; fr. 3.50). Een dood-braaf roman van een schrijver, die blijkbaar Henry Bordeaux als meester en voorbeeld genomen heeft. De geschiedenis van een jongen geneesheer, die te kiezen heeft tusschen een rijke, mooie parvenusdochter, zonder hart noch deugd, en een engel van een meisje, zonder fortuin, is aangenaam, hoewel niet altijd sierlijk en boeiend verteld. De lezer wordt al spoedig met genoegen gewaar, dat de dokter met de deugdenrijke trouwt en ondervindt dat zijn vader gelijk had door steeds te beweren: Het beste deel in het huwelijk is de vrouw.

De koloniale romans schijnen tegenwoordig veel aftrek te vinden in Frankrijk; althans, ze worden met de vleet op de markt gegooid. Aan het Fransch Staatsbestuur kan die produktiviteit niet altijd welkom zijn, want de meeste dier romans zijn alles behalve aanmoedigend voor de aspirant-kolonisten. Dit is weer het geval met

Sao-Tiampa, *épouse laotienne*, door Strarbach-Baudenne (B. Grasset, Paris; fr. 3.50) en *Les Errants*, door J. Renaud (id.). Het eerste werk is de psychologische ontleding van het leven van een ‘délégué’ in een afgelegen dorp van Laos. De man verveelt zich vreeselijk, heeft te lijden van de koorts, trouwt met een Laotiaansche, die hem naar 's lands wijs met elkeen bedriegt, wordt ontmoedigd door de inertie der bevolking, waarop al zijn goede voornemens van beschaving en ontvoogding afstuiten, en is ten slotte blij, dat zijn verloftijd aanbreekt om terug naar Frankrijk te keeren. - Het boek, hoewel niet erg knap van opzet, heeft mij wel een indruk gegeven.

De tweede roman, *Les Errants*, is woeliger. Hij behandelt het zwervend leven der koloniale officieren; en ook dezen vinden de eene ontgoocheling na de andere. Zij komen er wel toe het kruis van het Eerelegioen, benevens de noodige ‘galons’ te winnen, maar dit in een stakings-oproer in de Antillen of door bijna van honger omgekomen te zijn, eenige dagreizen van Dakar, - en niet, zooals zij het wenschen, door manhaftigen krijg. Wat in *Les Errants* vooral interesseert, is het antagonism tusschen creolen en kleurlingen, dat op de Antillen alle eensgezindheid onmogelijk maakt, ondanks de loffelijke pogingen van het Fransch Bestuur om werkelijk verbetering in de toestanden te brengen.

Dat de literaire waarde dezer werken niet zeer hoog is, hoeft niet betoogd te worden. Zij zijn echter fatsoenlijk geschreven, en daar de behandelde stof wel boeiend is, maakt het lezen er van toch een aangenaam tijdverdrijf uit. Onder dit oogpunt mogen ze dus aanbevolen worden.

De gravin F. de Baillehache verhaalt ons in haar jongsten roman *Les Ombres passent...* (Bernard Grasset, Paris, 1912; fr. 3.50) de geschiedenis van een Hollandschen jongen, Willem van Ameringen, zoon van een welhebbenden molenaar van Zaandam en neef van den rijken stoker Jacob van Steen. Willem heeft aanleg voor de schilderkunst; thuis gaat dat niet op, maar hij vindt aanmoediging bij den ouden Jaspar Griethuisjen, den kruidenier, die hem Fransch leert en hem boeken uitleent, en ook bij zijn rijke tante van Steen. Dank aan de vrijgevigheid dezer laatste, wordt Willem naar Parijs gezonden om te studeeren onder de leiding van den grooten schilder Jules Rondat. Willem, die niet alleen veel talent heeft, maar ook een fiksche kerel is, wordt door zijn meester in de ‘wereld’ binnengeleid en daar met open armen ontvangen. Willem, die nochtans zeer rein van leven blijft, laat niet na de Hollandsche stijfheid en protestantsche koelheid te toetsen aan de Parijsche hartelijkheid en den katholieken vergevingsgeest. Dit onderscheid valt hem het meest op gedurende

een bezoek aan zijn geboorteplaats, waar ‘praatjes’ hem voorafgegaan zijn, wat voor gevolg heeft, dat hij door bijna iedereen, ook door zijn verloofde, zeer koel ontvangen wordt. Een beetje nadien worden hem door zijn tante de levensmiddelen afgesneden. Hij moet nu werken voor een agentuur en wordt van lieverlede levensmoe, zoodat hij eindigt met in België Trappist te worden. - Dit is, in zijn groote lijnen, het onderwerp van dien boeienden roman. Dadelijk wordt men gewaar, dat de schrijfster haar middens kent - zoowel het Hollandsche als het Parijsche - en ze ook weet scherp tegenover elkaar te plaatsen, hoewel ze eenigszins streng is voor onze koele Noorderburen. Men meent te droomen als men de blijkbaar waarachtige werking volgt der ‘Agence modeste’, waar onbekende talenten anoniem hun mooi kunstwerk aan lagen prijs komen verkoopen, om het later met een beroemden naam geteekend ergens te ontmoeten en te hooren prijzen. De ‘bekeering’ van Willem, hoewel lang en handig voorbereid, schijnt ten slotte nog plotseling en bevredigt eigenlijk niet. Men vraagt zich inderdaad af, hoe het mogelijk is, dat Willem, door zijn meester openlijk als zijn knapste leerling geproclameerd en daarenboven in alle groote salons ontvangen, er niet in slaagt als kunstenaar zijn naam te vestigen en alzoo, - wat in Parijs dan het geval is, - zich rijk te werken! Maar de schrijfster wilde, naar 't mij voorkomt, den Calvinist tot Trappist bekeeren, nadat zij van den Hollander een Franschman gemaakt had. - Hoe het ook zij, Mevr. de Baillehache heeft een zeer boeienden roman geschreven en dat is voor ons hoofdzaak.

Een stille, treurige geschiedenis, die André Fontainas verhaalt in zijn roman *Les Etangs noirs* (Mercure de France, Paris, 1912; fr. 3.50). Joris Helmius, de zoon van twee menschen die elkaar volstrekt niet begrepen en afzonderlijk gaan leven, eerst te Brussel, dan te Parijs, heeft weinig vreugde in zijn jeugd gekend. Hij heeft wel karakter, maar weet niet op het goede oogenblik uit zijn schelp te komen; hij heeft wel talent, maar het verdrinkt in het moeras zijner huiselijke twisten, want hij ook is ‘mistrouwd’; hij zal dus zijn leven slijten in eeuwige grauwheid der ziel eenerzijds en in eeuwig twisten met zijn vrouw anderzijds.

Die treurige geschiedenis wordt op eenvoudige, sympathieke wijze verteld door een schrijver, die zijn goeden naam ook in dit werk hoog houdt.

Alfred Machard is een naam, die mijn lezers voortaan te onthouden hebben. Deze nog jonge Fransche schrijver geeft ons thans zijn derde en merkwaardigste boek, dat weer gewijd is aan de Parijzer straatjeugd: ‘à la vraie marmaille de Paris, celle des sales mômes,

des malmouchés, des pisse-au-pieu, fraternellement', zooals de opdracht luidt. Het boek heet *Les cent Gosses. L'Epopée du Faubourg.* In een reeks schetsen krijgen wij het doen en denken van dit levenslustige en onbarmhartig volkje in al hun kleurigheid en leelijkheid, in al hun onzedelijkheid en grootschheid. Wij weten het allen waartoe die bengels in staat zijn, want de verwaarloosde jeugd der groote steden zal in het eene land niet veel beter zijn dan in het andere; maar om er ons al het wonderbare eenerzijds en al het akelig-wreede anderzijds van te doen beseffen, is er een buitengewoon talent als Alfred Machard noodig. Het is niet mogelijk hier, ook maar bij benadering, een denkbeeld te geven van den inhoud, van den aard en van den geest dezer meesterlijke schetsen. De meeste laten wel een pijnlijken indruk na, zooals 'Papillon', 'Sous les armes' en 'Les dernières amazones.' Niet alles echter is wreed in dit boek en men kan zich, - ondanks al de ruwheid van het uiterlijke, - geen aandoenlijker geschiedenis denken dan die van 'Boule de gomme'. - Dergelijke boeken steken wel zonderling, maar toch voordeelig af bij de meeste Fransche romans. De kunst van Alfred Machard is voor Frankrijk iets bijna geheel nieuws.

Het eerste nagelaten werk van Jean Moréas, dat ik in mijn vorige kroniek aankondigde, heeft geenszins mijn verwachtingen te leur gesteld: *Réflexions sur quelques Poètes* (Mercure de France, Paris, 1912; fr. 3.50) bestaat uit zoowat vijf en twintig kortere en langere opstellen over meestal weinig gekende Fransche dichters. De toon is nu eens onderhoudend-luchtig, zooals in 'Louise Labé', dan weer bewonderend-geestdriftig, - zie 'Ronsard', - diep-ernstig, b.v. waar hij 'Rotrou' nevens Racine zet; maar hij is zeer dikwijls bijtend sarcastisch, vooral waar hij minderwaardig en toch maar met den hoop mee hooggeprezen werk van groote glories als Corneille en Hugo van dichterbij bekijkt. Het boek wemelt van eigen gedachten, treffende bedenkingen en scherpe aanmerkingen. In het opstel over Théophile de Viau, den beruchten auteur van dit beruchte distichon:

> Ah! voici le poignard qui du sang de son maître
> S'est souillé lâchement! *Il en rougit*, *le traître*!

teekende ik een paar overwegingen aan, als deze: 'Hélas! la juste opinion a sa tare comme la fausse. Saisir un avis et l'appliquer chaque fois à point, mais c'est le diable.' En verder: 'Ne soyons pas tout à fait intolérants avec la nouveauté, même équivoque. Et j'ajouterai: Admettons une pointe de mauvais goût capable de relever à l'occasion

le beau immuable. Mais il ne faut pas qu'elle l'encanaille.' Niet minder kenschetsend voor Moréas is deze uitroep: 'Ah! que ces éternels modernistes prêtent à rire! Ils tremblent de devoir la moindre des choses à l'antiquité et ils se contentent de promener, la mine étonnée, les oripeaux de la veille!' - Ik zei reeds hoe geestdriftig Moréas over Rotrou spreekt. Inderdaad, na eenige zeer schoone deelen uit Rotrou's 'Venceslas' overgeschreven te hebben, niet zonder op de schoonheid daarvan te wijzen, besluit hij met deze profetische woorden: 'O Jean Rotrou, doux héros! tu es le trait d'union entre Corneille et Racine, et le temps ne cessera point de mettre sur ton front, chaque jour, de plus fraîches couleurs.' Corneille wordt daarentegen duchtig onder handen genomen, vooral om zijn 'OEdipe.' 'Vous savez, ce qui est du bon, du meilleur Corneille, n'est jamais sans mélange.' Verder: 'Je prends un extrême intérêt, sinon beaucoup de plaisir, à la lecture des derniers ouvrages de Corneille. Au milieu de tout ce fatras, de toutes ces fautes contre la langue, il y a parfois des initiatives inattendues, des entreprises pleines de risques et toujours si engageantes.' - Ik mag me niet laten verleiden nog meer aanteekeningen te doen. Laat me nog zeggen, dat het boek van Moréas, dank zij de welgekozen en talrijke aanhalingen, tevens een goede en betrouwbare bloemlezing uitmaakt. In onzen tijd van snel en druk leven is het niet meer mogelijk de oude schrijvers volledig te lezen. Welnu, Moréas heeft dat voor ons gedaan en wat hij mooi en wetenswaard vond, heeft hij aangeduid of overgeschreven. En ook dààrom heeft zijn werk zooveel waarde.

De dichter Paterne Berrichon zet zijn werk van piëteit tegenover zijn schoonbroeder Arthur Rimbaud voort. Hij bezorgde reeds een volledige uitgave der werken en een biografie. Thans heb ik voor me liggen: *Jean-Arthur Rimbaud. Le Poète: 1854-1873.* (Mercure de France, 1912; fr. 3.50). Het is een zeer grondige studie van zoowat 300 blz., gestaafd door gedichten, brieven en onuitgegeven documenten, en opgeluisterd door een portret in heliogravuur en een autograaf. - Bijna dag voor dag schetst de schrijver ons Rimbaud's leven, ook het innerlijke, van den schooltijd tot op het oogenblik, dat de dichter zijn handschriften in het vuur wierp en nooit meer schreef. De biograaf heeft een onbegrensde bewondering en liefde voor den 'genialen' Rimbaud en men kan hem dan ook eenigszins vergeven als hij wat scherp wordt tegen hen, die zijn aanbidding niet deelen. Men beweert, dat het boek geschreven werd om te bewijzen dat Verlaine alleen schuld heeft aan Rimbaud's fataal besluit. Dat laat de Heer Berrichon inderdaad dikwijls vermoeden, waar hij het niet uitdrukkelijk verklaart. Even dikwijls echter beweert de biograaf, dat de invloed der beide vrienden niet wederkeerig was, maar alleen van den 'genialen',

onweerstaanbaren Rimbaud naar den zwakken Verlaine ging. Hoe rijmt men die twee tegenstrijdige beweringen te zaam? ... Het laatste woord is over dit geval nog niet gezegd geworden. Reeds zal op dit boek met een ander boek geantwoord worden (ik meen door F. de Miomandre), waarin natuurlijk juist het tegenovergestelde zal betoogd worden. Hoe het ook zij, - deze drie dingen zijn alvast zeker: Verlaine is een genie; 'Le bateau ivre', 'Les voyelles' en 'Une saison en enfer' zijn wonderbare kunstwerken, en het pleidooi van den Heer Berrichon is een zeer belangwekkend boek.

De bibliografie over Gustave Flaubert werd in de laatste maanden aangevuld door drie of vier boeken, waarvan ik één heb uitgekozen, omdat het meer dan de andere voor Flaubert's lezers van gewicht is: *Gustave Flaubert. Avec des fragments inédits*, door Louis Bertrand (Mercure de France, 1912; fr. 3.50). De meeste studies over Flaubert geven ons slechts den groeten schrijver als realist en pessimist, - soms, in zoover het 'Salammbô' betreft, als archeoloog. Er bestaat echter een ander Flaubert, weinig of niet bekend en die nochtans dichter bij den gewonen ontwikkelden lezer staat: de lyrieker, de romantieker, de aestheet, die zich zeer bewust is van zijn kunst, de reiziger, die dweept met het Oosten en de Grieksch-Latijnsche Oudheid, een geleerde en een Franschman, die zijn land liefheeft. Deze Flaubert wordt ons ten voeten uit en met flinke hand geschilderd door zijn discipel, den knappen romanschrijver Louis Bertrand. De beschouwingen van dezen laatste zijn zoo nieuw, - ten opzichte van Flaubert, wel te verstaan, - dat ze ons innemen en boeien, reeds bij den aanvang van het boek. Wat vooreerst blijkt uit aanhalingen, uit brieven en nota's, is, dat het Flaubert eerst en voor alles te doen was om schoonheid, - schoonheid in het onderwerp als in den vorm, en zoo is het natuurlijk, dat hij minder van 'Madame Bovary' hield dan van 'Salammbô' en van de 'Tentation de Saint-Antoine'. Van meer gewicht nog is Bertrand's verdediging van 'Salammbô' als roman, waarover zooveel gezegd en geschreven werd. Flaubert heeft van dit boek niets willen maken dan een roman, waarin het kleurige oud-Afrika met moderne middelen wordt weergegeven. - De belangrijkste en aantrekkelijkste hoofdstukken van dit zoo gedachtenrijke boek zijn die over de eerste versies van de 'Education sentimentale' en de 'Tentation de Saint-Antoine'. Het is nog maar al te weinig bekend, dat de twee versies van dit laatste werk slechts zeer weinig punten van overeenkomst vertoonen, dat ze als gedachten en vooral als stijl geheel van elkaar onafhankelijk zijn. Nog zonderlinger is het geval met de 'Education sentimentale': hier is in de twee versies niets meer gemeens dan de titel! Dat in beide

gevallen geen der twee bewerkingen de andere in den weg staat, weet de Heer Bertrand te bewijzen; meer nog, van de ‘Tentation de Saint-Antoine’ bezorgde hij een uitgave der eerste versie en het valt dus niet moeilijk vast te stellen, dat Flaubert hier althans twee meesterwerken onder eenzelfden titel schreef. De laatste vijftig bladzijden zijn gewijd aan eenige fragmenten, overgenomen uit Flaubert's talrijke ‘carnets’. Ze zijn welgekozen en doen, meer dan uitvoerige proefschriften het zouden kunnen, Flaubert kennen als schrijver, als denker en als mensch. Onnoodig te zeggen, dat dit gedeelte minstens zoo belangrijk is als de andere en in het boek van den Heer L. Bertrand een kostbaar element van diens betoog uitmaken.

Ik kan al mijn lezers, en hun die met de moderne Fransche letteren nader bekend zijn meer dan de anderen, een groot uitspanningsgenot verzekeren met de lezing van *A la manière de....*, *Edition complète*, door Ch. Müller en Paul Reboux (Bernard Grasset, Paris, 1912; fr. 3.50). Dit boek bestaat uit een rijke verzameling novellen, schetsen en gedichten, door de Heeren Reboux en Müller geschreven ‘à la manière de’ Octave Mirbeau, E. Zola, A. Daudet, M. Barrès, J.M. de Hérédia, en wel twintig anderen! De schrijvers hebben dit soort pasticheeren volvoerd met een virtuositeit, die soms aan het geniale grenst. Ieder stukje (op zichzelf boeiend van inhoud) vormt natuurlijk de essencie der eigenschappen, - hoedanigheden en gebreken, - van den nagebootsten schrijver. Dat bij mannen als Lamartine, Loti, Mirbeau, Barrès, vooral de fouten in 't oog springen, ligt hem eerder aan de schrijvers zelf dan aan hun handige nabootsers. Het meest treffend is wel *La Parure*, een novelle in vier hoofdstukken, waarvan ieder hoofdstuk respectievelijk geschreven werd naar de manier van Concourt, Dickens, Daudet en Zola. Het onderscheid van stijl is opvallend van in de eerste zinnen. Het gedicht in den trant van José Maria de Hérédia is een meesterstukje. - Dit boek is nochtans meer dan een gelegenheid tot uitspanning. Het vormt een eigenaardig, niet te versmaden element bij de studie der behandelde schrijvers.

Een boek van Léon Bloy kan nooit onopgemerkt voorbijgaan, en zijn laatste zal zeker weer wat pennen in beweging brengen. In *L'Ame de Napoléon* (Mercure de France, 1912; fr. 3.50), waarvan hij zegt ‘le plus important, peut-être, de tous ceux que j'ai pu écrire jusqu'à ce jour’, wil hij betoogen en bewijzen, dat Napoleon ons rechtstreeks door God gezonden werd en hij aldus zijn zoogenaamde fouten en wreedheden ondanks zichzelven beging. Zooals naar

gewoonte heft het boek op van paradoxen en is het een samenhang van scheldwoorden op alles en iedereen - behalve op Napoleon - maar met een virtuositeit uitgebracht, die ondanks alles bewondering afdwingt. Eenige staaltjes zullen den lezer wel eenige oogenblikken amuseeren, en, wat hier meer van pas komt, hem een idee geven van Bloy's meesterlijken stijl. Het boek begint met een paradoxalen zin: ‘L'histoire de Napoléon est certainement la plus ignorée de toutes les histoires.’ Zijn thesis is deze:

> Napoléon est inexplicable et, sans doute, le plus inéxplicable des hommes, par ce qu'il est, avant tout et surtout, le Préfigurant de **Celui** qui doit venir et qui n'est peut-être plus bien loin, un préfigurant et un précurseur tout près de nous, *signifié* lui-même par tous les hommes extraordinaires qui l'ont précédé dans tous les temps. (p. 8-9).

Als men dit aanneemt, dan heeft Bloy natuurlijk zijn pleit gewonnen.... Lees deze prachtige, ongeëvenaarde bladzijde, die hem volstaat om Napoleon's triomftocht te beschrijven:

> Un jeune homme vient, qui ne se connaît pas lui-même et qui doit se croire infiniment éloigné d'une mission surnaturelle, - si toutefois l'idée d'une telle mission peut tomber dans son esprit. Il a le sens de la guerre et ambitionne une situation militaire. Après beaucoup de misères et d'humiliations, on lui donne une pauvre armée et, tout de suite, se révèle en lui le plus audacieux, le plus infaillible des capitaines. Le miracle commence et ne finit plus.
> L'Europe, qui n'avait jamais rien vu de pareil, se met à trembler. Ce soldat devient le Maître. Il devient l'Empereur des Français, puis l'Empereur d'Occident, - l'**Empereur** tout simplement et absolument pour toute la durée des siècles. Il est obéi par six cent mille guerriers qu'on ne peut pas vaincre et qui l'adorent. Il fait ce qu'il veut, renouvelle comme il lui plaît la face de la terre. A Erfurt, à Dresde surtout, il a l'air d'un Dieu. Les potentats lui lèchent les pieds. Il a éteint le soleil de Louis XIV, il a épousé la plus haute fille du monde; l'Allemagne, sourcilleuse et parcheminée, n a pas assez de cloches, de canons et de fanfares pour honorer ce Xerxès, qui se souvient avec orgueil d'avoir été sous-lieutenant d'artillerie, vingt-cinq ans auparavant, de n'avoir possédé ni sou ni maille et qui traîne maintenant vingt peuples à la conquête de l'Orient.

Personen of dingen, die hij minacht, worden nooit eenvoudig met den naam genoemd. Hij spreekt o.a. van ‘la vieille fange des Bourbons’, ‘notre salope de République’, ‘le protocolaire Louis XIV... l'un des plus médiocres bellâtres qu'on ait jamais vus...’, ‘l'odieuse Elisabeth (d'Angleterre)... cette jument couronnée’ en ten slotte ‘Avec la Prusse on est en plein goujatisme et chez les bandits.’

Dit moge volstaan om de hoedanigheden en gebreken van dit zonderlinge boek te doen uitkomen.

Ik vestig de bizondere aandacht van diegenen mijner lezers, die in ethnografische en anthropologische werken belang stellen, op het laatste boek van den grooten Italiaanschen socioloog en ethnograaf Alfredo Niceforo. Het werk verscheen oorspronkelijk in 't Fransch door de zorgen van den 'Mercure de France' en heet: *Le Génie de l'Argot. Essai sur les langages spéciaux*, *les argots et les parlers magiques*. Ik heb me nooit nader met ethnographie en anthropologie beziggehouden, hoewel ik steeds met genoegen de werken daarover las, die mij onder de hand kwamen, en heb te veel eerbied voor die wetenschappen om er oppervlakkig in te liefhebberen, zooals thans de mode het schijnt te vereischen. Ik zal me derhalve wel wachten over bovenvermeld werk een kritiek uit te spreken. Ik las het met genoegen, met belangstelling, ja, met het heimelijk verlangen, - groeiend naarmate ik met de lezing vorderde, - meer over die zaken te weten en ze grondig te onderzoeken, en met een klimmende en thans onbegrensde bewondering voor de kennis en het talent van den schrijver; - en dit alleen wilde ik mijn lezers mededeelen, om hen aan te zetten dit boek te koopen. Het is geen vulgarisatiewerk, maar ernstige wetenschap, die nochtans voor iedereen genietbaar is; het is wetenschap gesteund op tallooze ernstige dokumenten, waaruit blijkt dat de schrijver niets onaangeroerd heeft gelaten, wat hem voor zijn onderwerp dienstig kon zijn, en medegedeeld met een klaarheid, een logiek, een levendigheid en een talent, die ongemeen zijn. Meer kan ik over dit boek niet zeggen, en dat spijt me zeer. Maar neem het ter hand, lezer, en ge zult mijn bewondering begrijpen en deelen.

Alvorens deze reeds lange kroniek te sluiten, wensch ik mijn lezers een pas verschenen 'Nachschlagebuch' aan te bevelen, dat geroepen is om veel diensten te bewijzen en om zijn billijken prijs - en handigen vorm! - in ieders bereik is: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, par L. Clédat, Professeur à l'Université de Lyon (Hachette & Co, Paris, 1912; fr. 4). Ik weet niet wat het boek waard is in wetenschappelijk opzicht, hoewel de naam van den schrijver mij een waarborg schijnt te zijn, - en laat aan de philologen over dit te bepalen. Nadat ik het verschillende malen heb nageslagen, dunkt het mij zeer bruikbaar, voor den profaan ten minste. Voor den hoogstudent lijkt het mij minder geschikt, daar het niet altijd den oorsprong van de woorden bepaald aangeeft en de evolutie der woordvormen, indien ik het zoo noemen mag, minder duidelijk en methodisch is dan b.v. Vercouilie's *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat ik veel hooger stel. Maar wellicht heb ik, profaan, in mijn

kritiek ongelijk. Waarschijnlijk is de Fransche student voldaan, als hij b.v. bij het woord ‘Beffroi’ niets anders vindt dan ‘origine germanique’. Als wij hier meer wenschen, is het misschien enkel uit ijdelheid... Fouten in aanhalingen uit vreemde talen zijn we bij Franschen gewoon en waar we lezen ‘... du flamand *bell*, clochette...’ (bl. 55), moeten we ons niet ergeren. Die kleinigheden kunnen geen beletsel zijn tot de verspreiding van dit boek en het is te wenschen, dat het ook in die scholen van het Vlaamsche land, waar de studie der Fransche taal ernstig en grondig geschiedt (zonder vulgarisatie-bedoelingen), bekend en in bruik gerake.

Memento. - Een lezer, wien de ‘Mercure de France’ te duur komt, vraagt mij welk Fransch tijdschrift ik kan aanbevelen om dit te vervangen. Tusschen de zoowat tweeduizend Fransche tijdschriften is de keus nogal moeielijk. Van de ‘goedkoope’ schijnt mij ‘La Renaissance Contemporaine’ het deugdelijkste. Ik vind ten minste in ieder nummer iets lezenswaard en de ‘revue de la quinzaine’ is tamelijk volledig. De prijs bedraagt 60 centimes per nummer. Ik kan het in alle opzichten aanbevelen.

Januari 1913.
LEO VAN RIEL.

Engelse Letterkunde.

Upton Sinclair. *Love's Pilgrimage* (Heinemann, 1912).

Dit is de geruchtmakendste Engelse roman van het afgelopen jaar. In Amerika, het vaderland van de schrijver, werd hij op grote bijval onthaald, zowel door het publiek als door de kritiek. Maar toen Sinclair hem ook in Engeland wilde doen uitgeven, vond hij de Britse firma's daar weinig toe geneigd; de onderneming werd als gevaarlik beschouwd, hoewel ditmaal een zeer vleiende aanbeveling van een gevierde *Engelse* romanschrijver, Hall Caine, het boek zou voorafgaan. Sinclair wilde de openbare mening van Engeland niet trotseren, en onderwierp zijn werk aan een ‘drastic expurgation,’ zoals hij zelf zegt in een brief aan *the Athenaeum*, waaruit wij die biezonderheden putten. Nu waagde de firma Heinemann de uitgave. Andere Engelsen van naam, zoals Eden Phillpotts, Israel Zangwill, Arnold Bennett, hadden de *oorspronkelike* uitgave gelezen en Sinclair warm geprezen. Wat nu nog aan het sukses van het boek ontbrak kwam van de voorzitter der kommissie, die in Engeland belast is met het keuren der boeken voor de leenbibliotheken bestemd. Die heer sloeg de geëxpurgeerde uitgave van *Love's Pilgrimage* in de ban en het is daartegen dat Sinclair in hoger vermelde brief protest aantekent. Die veroordeelde uitgave hebben wij gelezen en onze deugd werd er niet door geschokt; nu, wie weet hoe die verschrikkelike censor over onze deugd zou denken....

Wat er ook van zij, het is een ernstig en een eerlik werk, dat de lezer onweerstaanbaar boeit, o.a. door de stoutheid van verschillende gedachten, maar vooral omdat het met nauwgezette waarheidsliefde en met de nodige macht toestanden veraanschouwelikt, waarover iedereen wel eens nadenkt, maar die men slechts zelden in de letterkunde besproken vindt. Met veel van wat er in gezeid wordt kunnen wij niet instemmen; maar steeds wekt de volkomen oprechtheid van het boek de sympathie en nergens kan er aan onzedelike bijbedoelingen gedacht worden.

Een jonge man, die, ten gevolge van ongelukkige huishoudelike omstandigheden, een sombere, eenzame kindsheid heeft gehad, is daardoor gemaakt tot wat hij in het begin van het verhaal is: een opstandeling tegen de huidige inrichting der maatschappij, een verachter van de gewone konventies, die blaakt van verlangen om de boze wereld te hervormen, maar die, jong, onervaren en 'alleenloper' als hij is, de wereld niet zeer goed kent. Hij is echter begaafd met genie en met een onverzettelike wilskracht, en begint als schrijver zijn strijd tegen alle maatschappelik kwaad. Als elk waar genie, leeft hij slechts in en voor de kunst. Daar hij echter arm is, en toch geen 'positie' wil aanvaarden, die hem van zijn ideale taak zou afleiden, moet hij ook *van* zijn kunst leven. Hij twijfelt geen ogenblik of dit zal het geval zijn. Zijn eerste poëma is een schitterend werk, hij voelt het, hij weet het, en bevoegde mannen zeggen het hem. Maar geen uitgever wil het drukken: het valt niet in de gewone smaak, het zou niet verkopen, 'het is te nieuw'. Als hij van een dertigtal firma's een dergelijk antwoord heeft ontvangen is er eindelik één, die het uitgeven toch waagt en het bittere bewijs levert, dat de vorige gelijk hadden: het boek wordt niet gekocht. Intussen wordt hij verliefd op een meisje, dat beeldschoon is en bovendien geestdriftig opgaat in bewondering voor zijn heldhaftige hervormersnatuur.

Aldus begint wat Sinclair zelf, in meervermelde brief, aanduidt als het eigenlike onderwerp van zijn boek: 'het konflikt tussen liefde en genie in de ziel van een jonge schrijver - de vernielende oorlog tussen zijn menselike impulsies en zijn kunstenaarsdroom'.

Hij voelt wel het gevaar, en waarschuwt het meisje er voor: 'ik moet leven, kan niet anders leven, dan eerst en vooral voor mijn kunst; daardoor kom ik in botsing met de gehele wereld en zal veel moeten lijden; trouwen wij, dan sleep ik u mee in dat harde leven; ik zal u ongelukkig maken.' Zij wil wel *met hem* ongelukkig zijn, en ze trouwen. Boek op boek wordt geschreven, te midden van omstandigheden die met de dag moeiliker worden, hoewel hij, om den brode, tussenin ook novelletjes en artikeltjes schrijft die hem walgen, maar die betaald worden. Zij willen leven buiten en tegen de Wereld en het Leven; trapsgewijze, door honderd nietigheden, door honderd even weinig vermoede, zeer gewichtige feiten, dringt Wereld en Leven in hun woning en blijken al meer en meer oppermachtig. Die woning bestond b.v. aanvankelik uit twee kamertjes, omdat de dichter van geen gewoon huwelik wilde horen: het moest een verbond van twee zielen voor één ideaal (het zijne!) zijn. Als hij geen twee kamers meer kan betalen, slapen zij in één, maar niet met elkaar; totdat de natuur tussenkomt en bij monde van een dokter zegt: gij zijt niet

sterker dan de natuurwetten en uw vrouw verkwijnt omdat zij bestemd is om moeder te worden. Zij wijken dus voor de natuur, maar het ideaal en het toekomstig boek verliezen er bij. En als het eerste kind geboren is, en de armoede nog nijpender wordt, terwijl iedereen hem de steen werpt omdat hij elke 'positie' van de hand wijst en de uitgevers zijn handschriften blijven terugzenden met of zonder beleefde uitvluchten, dan wordt beider leven moeiliker en moeiliker en het bestaan der vrouw een echte foltering. Eindelik komt zij in verzoeking bij een ander man, een clergyman, rustiger dagen, maar vooral minder van dat onbuigzaam, naïef egoïsme, dat het genie eigen is, te zoeken. De echtgenoten hebben elkaar beloofd te zullen scheiden zodra de liefde van een hunner ophoudt te bestaan. Uit haar eigen mond verneemt de dichter dat zij een ander bemint; hij schrijft zelf aan de clergyman dat hij van al zijn rechten afstand doet en bereid is zijn vrouw op te geven. De clergyman, die haar ook bemint, blijft aan zijn opvatting van de plicht getrouw, en ontvlucht de stad en de verzoeking, waarop de twee echtgenoten weer bijeenkomen. In hoeverre die nieuwe liefde echt was, in hoeverre de weer opflakkerende oude liefde bestendig zal zijn, is niet zeer duidelik. Maar het boek eindigt met een duidelike verklaring ten voordele van de vrije liefde, het onderwerp van het volgend boek dat nu de dichter zal schrijven. Wat hij daarin zal zeggen over het lot der kinderen bij die nieuwe inrichting van het huwelik, vernemen wij niet; ook niet of hij rekening zal houden met het feit dat niet alle mannen genieën zijn, die hun vrouw martelen en geen prozaïsche broodwinning willen aanvaarden, terwijl hun die toch meer rust en vrije tijd zou verschaffen dan ellende en hongersnood kunnen doen.

Van elk nieuw werk, door zijn held geschreven, krijgt de lezer een inhoudsopgave die steeds boeiend is en hem gelegenheid verschaft om de mening van de schrijver te vernemen aangaande de hoofdvraagstukken der huidige maatschappij: o.a. komt daarin voor, zoals wij zagen, het seksuële vraagstuk, dat nu voor de lezers der Engelse leenbibliotheken niet *mag* bestaan. Ook de vraag der vrouwenemancipatie: het boek is opgedragen aan 'diegenen, welke de wereld door' daarvoor strijden.

Love's Pilgrimage bevat dus veel meer dan wat de schrijver in *the Athenaeum* als zijn onderwerp aanduidt. Wij zouden daar niet over klagen, indien wij niet hadden gemeend te bespeuren dat die overvloed wel wat aan de eenheid schaadt. Maar prachtig gestyleerd, volkomen eigenaardig, machtig van karaktertekening is die roman zeker. Wie hem begint te lezen, leest hem in een adem uit.

H.G. Wells, *Marriage.* (Macmillan, 1912).

Deze roman heeft met *Love's Pilgrimage* veel gemeens. Ook hier wordt het vraagstuk van het huwelik onzer dagen onderzocht, maar met dit verschil, dat de beschouwingen van Wells over dit onderwerp van meer algemeen geldende kracht zijn. Sinclair immers had het over het samenleven van een genie, een 'Uebermensch', een uitzonderlike man met een gewone vrouw; hij wilde, behalve zijn huweliksstudie, ons ook een psychologiese ontleding van het genie geven, en in dit laatste pogen is hij schitterend geslaagd. Misschien beter dan welk ander schrijver het ooit deed. Maar daardoor verzwakte hij zijn gehele redenering aangaande het huwelik in 't algemeen.

Wells, integendeel, heeft het over een paar mensen zoals er vele zijn, hoewel de held, Trafford, een geleerde is, die ook opgaat in een ideaal: zijn wetenschappelik onderzoek. Deze is zo weinig egoïsties, dat hij op zeker ogenblik zich afvraagt of hij wel het recht heeft Marjorie, zijn vrouw, ongelukkig te maken en laboratorium en onderzoek verlaat om zich op het geldmaken toe te leggen, opdat Marjorie's zucht naar weelde, vooral naar mooie kunstvoorwerpen, zou bevredigd worden. De liefde, die ze eerst verbonden had, is het stadium der eerste passie voorbij, en beiden voelen dat er nu, gelijk in elk huwelik, wat anders nodig is om ze te zamen te houden. Dit heeft ook Sinclair gezien. Maar zijn oplossing is van zeer negatieve waarde; hij zoekt ze in het vergemakkeliken van het scheiden en hertrouwen, en vergeet daarbij niet alleen de kinderen, maar ook de omstandigheid dat het problema nu eenvoudig verplaatst wordt.... in een nieuw huishouden.

Wells gaat doelmatiger, 'wetenschappeliker' te werk. Zijn echtgenoot onderzoekt de vraag: van waar de oneenigheid? Eerst antwoordt hij zich zelf: 'Omdat ik te veel aan mijne, en niet genoeg aan mijn vrouws behoeften heb gedacht.' Maar als hij zich en haar rijk heeft gemaakt, zijn ze daarom toch niet één, zoals ze waren in de wittebroodsweken. Hij is onbevredigd omdat hij zijn liefste plannen heeft laten varen; zij lijdt daaronder, wil hem dan in zijn werk helpen, *maar kan niet.* En daar ligt, volgens Wells, de knoop. Vroeger was de zorg voor de kinderen en het huishouden genoeg, de man speelde daarin een gewichtige rol, de vrouw, als moeder, een niet minder gewichtige. Ze dacht aan niets hogers. Maar nu is de vrouw genoeg 'geëmancipeerd' om naar meer te verlangen, en juist te weinig om in de werkzaamheid van de man te kunnen delen. Van

daar een gebrek aan gezamenlik willen, aan een gemeenschappelik levensdoel. Als Trafford dat gewaar wordt, en ook hoe de wereld met zijn talrijke maatschappelike konventies en modes en plichten van nietige, tijdrovende aard hem, maar vooral zijn vrouw, gekneld houdt, komt hij op het plan die wereld tijdelik te verlaten voor de eenzaamheid. En net zoals de helden van Sinclair de behoefte gevoelen om in een houten hutje, ver van alle woning, ergens in een wild landschap te gaan wonen, trekken Trafford en zijn vrouw naar Labrador. Ze toeven er één jaar, te midden van sneeuw en wilde dieren, zonder één menselik wezen te zien, hebben te kampen tegen dezelfde koude, gevaren en ontberingen, *moeten* nu *één* leven lijden, en worden weer, maar nu op een vaster, rijper, bedaarder wijze op elkander verliefd. Dan keren ze terug naar huis. Zij hebben geleerd voor een gemeenschappelik doel te leven... in Labrador.

Hoe ze nu echter de opgedane wijsheid zullen toepassen wanneer ze weer te midden van hun rijke meubels en rijke vrienden en kennissen, niet ver van zijn laboratorium en hare geliefde winkels zullen zitten, wordt ons niet gezeid. En dat was juist de vraag. Zullen ze *nu* vinden wat ze getweeën kan bezig houden? En hoe zullen ze dat? En hadden ze niet beter gedaan dit te huis te onderzoeken dan in Labrador avonturen te gaan beleven, waarvan te Londen nooit spraak kan zijn?

Maar dit ware misschien de stof voor een tweede roman. Laat ons niet te veel vergen; de schrijver verdient reeds de dankbaarheid van zijn lezers door deze boeiende behandeling van een moeilike vraag. Want moeilik is die zeker: hoe zouden ons anders die twee romans, zo uitstekend uit vele oogpunten, ons toch geen bevredigend antwoord geven?

Maarten Maartens. *Eve*: *an Incident of Paradise Regained.* (Constable, 1912).

Een meisje is door lichtzinnige ouders opgebracht en is bijgevolg niet ernstig; zij wordt verliefd op een door-en-door ernstig man, die haar huwt: wat zal er van dat huwelik geworden? Dat niet zeer nieuwe thema kennen wij o.a. reeds uit Johanna van Woude's *Tom en ik*, waarmee *Eve* veel gemeens heeft. Gelijk Madelon juist door de degelikheid van Tom aangetrokken werd, is ook Eve vatbaar voor bekering tot een ernstiger levensopvatting, en trouwt met Rutger Knoppe omdat ‘hij zoveel was, wat men moet zijn en zij niet was. Omdat hij werkte, en hield van plicht, niet alleen van nietigheden en spel...’. Maar Tom wordt bijtijds gewaar dat zijn vrouw tot wat beters kan ontwikkeld worden; Rutger geeft het geval als ongeneesbaar op.

Terwijl dus Madelon ten slotte en voorgoed haar man gaat beminnen, loopt de Engelse roman uit op echtbreuk en scheiding, terwijl nochtans Eve intussen haar ijdele kindergewoonten volkomen ontgroeid is.

Tom en Madelon ontdekken meer en meer punten van overeenkomst in hun karakters; Eve en Rutger stuiten elke dag op een nieuwe oorzaak van onenigheid; *achting* bewaart Eve tot op het einde voor haar man; het is door *redenering* dat zij daartoe gekomen is. Maar zij heeft geheel anders leren *gevoelen* en dat doodt de liefde. Zij is opgebracht door een vader en een moeder die het volkomen eens waren en bleven, dat het doel van het leven moet zijn: alle onaangenaamheid vermijden, alles rooskleurig zien, zich om niets bekommeren; dus, geen werk, geen studie, geen andere dan plezierige lektuur, geen politieke, geen godsdienstige overtuiging: leven, en leven laten.

Een aanzienlik vermogen en een flinke gezondheid stelt de familie Melissant in staat om dat optimisties, egoïsties leventje ongestoord door te brengen in hun modern, lachend, luchtig landhuis, te midden van een tuin vol grote bomen en een overvloed van rozen. Uit dit paradijs volgt Eve haar man naar het dorp waarvan hij burgemeester is, en leeft nu in een deftig, ouderwets, somber huis met lage zolderingen en kleine vensters, te midden van oude, zware meubels, in het gezelschap van een tachtigjarige tante, die met hare gedachten nog steeds in de 17^{e} eeuw vertoeft. Met de streng calvinistiese omgeving komt Rutger goed overeen; Eve is daarin een vreemdelinge. Ook voelt zij zich meer en meer aangetrokken tot de Roomse kerk van het naburig dorp, en tot de sympathieke oude pastoor er van, die zijn leven wijdt aan het versieren van zijn gotiese tempel met alles wat de kunst en zijn persoonlik fortuin vermogen om er een wonder van te maken. Hier vindt ze de schoonheid terug, die zij van kindsbeen af heeft leren liefhebben; in de protestantse kerk vond ze alleen kale muren. Zo wordt de kloof tussen beide echtgenoten dieper en dieper, vooral nadat haar eerste kind doodgeboren wordt. Trapsgewijze is haar, buiten Rutger, ieder en alles vijandig geworden, zelfs de hond van haar man, wanneer haar tweede kind ter wereld komt, het kind van Udo Gallas, en dat is blind! Als deze wat later sterft, bekent zij haar liefde tot hem aan Rutger, en treedt in het klooster, haar kind medenemend, alles met toestemming van haar man, die haar zonder één verwijt laat gaan.

Het verhaal is boeiend en pakkend, de karakters zijn goed getekend en de stijl is zeer kernachtig. Maar wij hebben een bedenking die de twee laatste punten betreft; behalve in pathetiese ogenblikken spreekt zowat iedereen de pittige, grotendeels epigrammatiese

taal van de schrijver. Dit schaadt aan de karakterschildering en werkt soms eentonig. Wij verdenken ook Maarten Maartens van enige toegeving aan de smaak van het groot publiek en van het ogenblik. Voor Udo Gallas kon er anders een edeler bedrijf gevonden worden dan dat van luchtvlieger; en de Hollandse boeren zijn nog wat anders dan de lummels met wijde broeken en enge verstanden, die van Engelse prentkaarten, maar niet van de werkelikheid afgekeken schijnen. Maarten Maartens, hoe verengelst ook, had zich wat duideliker kunnen herinneren dat zijn echte naam Vander Poorten-Schwartz is.

Agnes and Egerton Castle. *The Grip of Life.* (Smith, Elder and Co, 1912).

De echtgenoten Castle zijn vruchtbaar; in een goed tiental jaren hebben zij zestien papieren kinderen op de wereld gebracht en bovendien is Egerton Castle alleen nog verantwoordelik voor negen andere romans. Letterkundige vruchtbaarheid is voorzeker een deugd, een bewijs van weelderige fantasie en van werkkracht tevens; maar zij heeft haar keerzijde. Wie te veel kinderen moet kweken kan ze wel alle gelijk liefhebben, maar aan elk de nodige zorg wijden, waarop het recht heeft, valt soms moeilik. Dit hebben wij aan *The Grip of Life*, hoe verdienstelik ook uit menig oogpunt, menen te bespeuren.

Een jonge, arme geleerde, die het door zijn Hellenistiese studies tot ‘fellow’ van zijn geliefde Universiteit van Oxford heeft gebracht, wordt onverwachts schatrijk. Het toeval, dat in deze geschiedenis een nog al gewichtige rol speelt, bewerkt wat iedereen onmogelik dacht: de dood van een drietal jonge, gezonde verwanten, die een adelstitel en het daarmee verbonden domein van Honor Maxwell moesten erven. Wat zal nu de machtige, rijke *Sir* Ughtred Maxwell doen met de wetenschappelike plannen en levensidealen van die eenvoudige Ughtred Maxwell? Aan zijn vereerde leermeester schrijft hij (er komen wat te veel brieven voor in de roman) dat hij denkt uitsluitend voor de dienst van de wetenschap en dus voor het celibaat geboren te zijn. De vrouw in 't algemeen zal hij ontwijken, alsook de gehele artistokratiese wereld, waartoe hij nu behoort. Zijn leermeester antwoordt hem: ‘Jonge dwaas, gij denkt aan het gemeenschappelik lot te kunnen ontsnappen, en reeds heeft u het leven in zijn greep vast: het zal met u doen wat het wil.’

De wereld, die hij heeft afgezworen, brengt hem reeds in de eerste week van zijn aankomst op zijn kasteel, meer bezoeken dan

hem lief is, zonder dat hij middel vindt om die af te weren. Er is o.a. die joviale Belgiese graaf de Braye, die een gedeelte van het jaar in de omstreken doorbrengt, en zijn sphynx-achtige, kinderloze vrouw, en Solange, het nichtje dat hij, bij gebrek aan eigen kinderen, heeft opgebracht. Deze is te oprecht en te wild en verwekt dadelik afkeer bij de onervaren hellenist, die zij hartstochtelik bemint. Maar de verfijnde, geleerde, talentvolle, geheimzinnige Aglaé de Braye wint zijn gehele sympathie. Die sympathie gaat over tot vriendschap en dan tot een 'zielsliefde', waarvan de held eerst tegen het einde van het boek gewaar wordt dat zij eenvoudig *de* liefde is. Aglaé, die dat van voren af aan geweten heeft, is het eigenaardigste karakter uit het werk. Zij speelt met die arme Ughtred als de kat met de muis, en heeft het vroeger met andere slachtoffers gedaan. De achttienjarige Solange begrijpt ze volkomen; de geleerde Ughtred blijft blind tot op het laatste, hoewel de oude Vaucelin hem er voor waarschuwt, dat zij een 'mangeuse d'âmes' is, die hem geheel zal nemen, alles van hem zal vergen, en niets zal geven. Er komt een ogenblik dat Aglaé door haar man verdacht wordt; hij hoort van een kompromitterende samenkomst tussen haar en Ughtred, die haar bijna ten val brengt. Zij vertelt aan haar man dat hij eigenlik om de hand van Solange kwam vragen; en dwingt hem aldus deze te huwen om haar eer te redden. Dit vervult de hartewens van de graaf, maar de gedwongen echtgenoot heeft natuurlik een lange tijd nodig om zijn vrouw te leren verdragen. Hij leert het, en nog veel meer. Hij leert haar achten en beminnen en trots de duivelachtige listen van Aglaé worden zij ten slotte onscheidbaar en gelukkig, terwijl men van de 'mangeuse d'âmes' verneemt dat zij gestorven is van wanhoop, omdat zij Ughtred eindelik ook was gaan beminnen: dat is haar straf.

Agnes en Egerton Castle kunnen vertellen en boeien; ook karakters tekenen. Maar over de waarschijnlikheid doet hunne fantasie gedurig gevaarlike sprongen. Zo moeten wij geloven dat Ughtred verscheidene dagen na zijn zonderlinge verloving in het huis van de Braye vertoeft, mee aan tafel zit, en ijskoud blijft voor zijn bruid, zonder dat zijn schoonvader daar wat anders in ziet dan jeugdige bloodheid. Als het jonge paar later uitstekend overeenkomt en Aglaé heeft leren kennen voor de giftige slang die ze is, wordt die toch in huis genomen, wanneer ze weduwe is geworden. Zij sticht natuurlik allerlei interessant onheil, dat iedereen zou vermeden hebben door met haar af te breken.

Het boek had ons bizonder aangetrokken, omdat de aankondiging er van meldde dat de handeling gedeeltelik in België speelde. Dat doet ze inderdaad. Maar die Belgiese gedeelten konden evengoed

in Engeland of in Droomland geplaatst worden. Van lokale kleur is er niets te ontwaren. Hier en daar spreekt graaf De Braye en andere ‘Belgen’ wat Fransch. Maar dat deze gedurig aan zijn jovialiteit lucht geeft onder de vorm van ouderwetse interjecties als *Ventre-Saint-Gris*, *Palsembleu*, enz., is noch Belgies, noch modern Frans.

De levendige belangstelling, waarmee men het boek leest, komt van de boeiende verhaaltrant, de eigenaardigheid van karakters en toestanden, de soms fantastiese, maar altijd treffende kracht van de passietonelen, maar vooral, dunkt ons, van die schrikwekkende Aglaé de Braye, die de gehele handeling als een nachtmerrie beheerst, en er de eenheid van uitmaakt. *Zij* en niet the *Grip of Life,* schijnt ons het ware onderwerp van de schrijvers te zijn geweest.

H.C. Bailey. *The Suburban.* (Methuen, 1912).

H.C. Bailey is reeds sedert verscheiden jaren wel bekend als de schrijver van *Colonel Stow*, *Storm and Treasure*, *The Lonely Queen*, en andere historiese romans, die hem een benijdbare plaats onder de beoefenaars van dat letterkundig vak hebben verschaft. *The Suburban* is zijn eersteling op een ander gebied; hij verlaat hier de vervlogen eeuwen voor het leven van en in de moderne stad, en zijn nieuwe poging belooft veel. De titel van zijn boek is van aard om aanvankelik te misleiden; immers, in de Londense ‘suburbs’ wonen niet alleen armen van verschillende rang, maar ook welstellende, rijke en zeer rijke lieden. Hier nu krijgen we het leven van wat wij de kleine burgerij zouden noemen.

De kleinburger is Jimmy Lane, die met zijn zuster Emily en zijn moeder in een klein huis een zeer benepen leven lijdt. Hij is echter goed begaafd, zodat hij in het begin der geschiedenis zeker is door het examen te geraken, dat hem een studiebeurs zal verschaffen om te Oxford te kunnen studeren. Zijn wens is tot een winstgevende betrekking te geraken, die hem voor goed van de gedurige zorg om huishuur, kleermakersrekeningen en zelfs dageliks brood zal verlossen. Een hoger ideaal heeft hij vooralsnog niet. Te Oxford krijgt hij wel hogere gedachten en edeler ambities, door de aanraking met die geheel nieuwe wereld. Hij gedijt er zelfs tot een schrijver van erkend talent; maar nog lang drukt op hem de stempel van zijn eerste, benepen, kommervol leven, dat hem altijd, in alle zaken, zal doen rekening houden met het onmiddellik prakties nut. Mensen gelijk Ayrton, de sceptiese anarchist, die met Nietzsche dweept, en met de gewone moraal de spot drijft, hebben geen vat op hem. Hij ontwikkelt zich

tot een man van aanzien, maar blijft in vele opzichten ‘suburban’. Middelerwijl wordt ons menig kijkje gegund in allerlei kringen, waarmee hij in aanraking komt: het eerlike en het omkoopbare journalisme, de socialistiese partij en hare redelike en onredelike voorvechters, de kantoren van de onmenselike en van de menselike geldmagnaten, enz. De schrijver is het met zijn ‘suburban’ is zoverre eens, dat hij tegen alle overdrijving opkomt en o.a. tegen de geijkte verachting voor alle rijken, die in zekere metings pasmunt is. Misschien heeft schrijver ongelijk van op zekere uiterlike karaktertrekken van zijn personages te dikwijls aan te dringen: daardoor vervalt hij in nodeloze herhalingen. Maar zijn boek is te prijzen als een aantrekkelike beschrijving van mensen en zeden, die sedert Dickens wat op de achtergrond waren geraakt.

Mrs. R.S. Garnett. *Amor Vincit.* (Duckworth, 1912).

De strijd tussen haat en liefde is het onderwerp van deze flinke roman, en wordt ons beschreven te midden van die sombere dorpsatmosfeer, die Engelse schrijvers schijnen te verkiezen wanneer zij het leven op de buiten behandelen. Zijn de Engelse boeren werkelik zulke ruwe, wilde, onbuigzame, egoïstiese wezens, of hebben wij nog altijd te doen met de reaktie tegen het zeemzoet idylliese van vroegere tijdperken der letterkunde? Wij kunnen het niet zeggen, maar een feit is het, dat onze, zeker minder beschaafde buitenlieden veel beter varen onder de pen onzer schrijvers, dan de Engelse dorpelingen onder die van de romanschrijvers uit hun land.

De liefde is vertegenwoordigd door Ellen Brindley, een engelachtig karakter, de haat door de oude voedster van Richard Hollinsclough, de man die Ellen bemint. Richard is wel verstandig en goed van inborst; maar de invloed van de oude Hannah op hem is zo sterk gebleven, dat zij hem haar eigen haat weet mede te delen als een vreselike ziekte; zo wordt hij er toe gedreven een meisje te huwen, van wie hij niet houdt, en van wie hij weet dat zij een ander, de reuzensterke, schrandere Beresford, bemint. Als zijn ongelukkige vrouw sterft, woedt er een strijd op leven of dood tussen de twee mannen, en het heeft eerst alle schijn of de haat zal zegevieren en de handeling zal uitlopen op de verdelging van alle hoop op eenig geluk bij de meeste betrokken personages. Toch zegeviert de liefde, in de persoon van Ellen, en het is merkwaardig dat deze eigenlik eerst verschijnt wanneer het boek reeds ver gevorderd is. Men hoort *van* haar, maar zelf blijft ze lang achter de schermen. Aldus krijgt

men de indruk van een machtige, verborgen, menselike voorzienigheid, die door al dat sombere heen blijft schijnen als een groeiende hoop op betere dagen. Die eigenaardigheid werkt ook dramaties: zoals het effekt, op een echt toneel voortgebracht, als er iets ongeziens, maar gewichtigs achter de schermen gebeurt en meer gevoeld dan ondervonden wordt.

De verdienste van het boek lijdt wat door iets conventioneels in de gesprekken en ook soms door de zucht van de schrijfster om ons steeds op de hoogte te houden van de verschillende uitzichten van het landschap. De stijl is van de sobere soort, die naar pakkende eenvoud streeft en daarin slaagt.

* * *

Nog andere romans zouden wij willen bespreken: *Larkmeadon*, door Marmaduke Pickthall (Chatto and Windus), ook een niet al te optimistiese boerenroman, *The Forest on the Hill*, door Eden Phillpotts (Murray) en *The Ordeal of Silence*, door iemand die zich noemt ‘a Peer’ (Long).

Wij hebben verder enige interessante dichtbundels ontvangen, waar veel goeds van te zeggen is: *Songs of Joy and Others*, door W.H. Davies (Pifeld); *The Hill of Vision*, door James Stephens (Dublin, Maunsel) en *The Everlasting Mercy*, door John Masefield (Sidgwick and Jackson), dat tussen November 1911 en Augustus 1912 zes uitgaven beleefde!

Ons bestek laat ons echter niet toe ditmaal naar behoren over die - en nog andere - boeken uit te weiden. Wij hopen het te doen in ons volgend artikel.

M. BASSE.

Spaansche Letteren.

Marcelino Ménendez y Pelayo.

Dit recht moet men aan Spanje laten wedervaren, dat het zijn groote mannen eert, eert op een wijze, welke meteen getuigenis aflegt van groote piëteit en diepe erkentelijkheid.

Een paar voorbeelden onder meer.

Vóór luttel maanden werd de 300e verjaring der verschijning van Cervantes' *Don Quijote* herdacht en kort nadien een huldebetoon op touw gezet voor den, met den Nobelprijs begiftigden, dichter José Echegaray. Bij een en andere gelegenheid waren het niet alleen de letterkundigen van naam en de aan literatuur laboreerenden die, in gebonden of ongebonden stijl, bij middel van 't schrift of van 't levende woord, aan hun licht ontvlambaar enthousiasme uiting gaven. Heel de natie kwam in beroering,, indien al niet omdat zij de kunstwaarde der werken van beide mannen wist te schatten, - daar, zoowel als elders, helaas! blijken, voor de vernalatigde massa de scheppingen der artisten met penseel, beitel of pen, rozen voor de varkens te zijn - dan wel omdat het kunstenaars gold, die hun land tot roem verstrekken. Dit volstond opdat de Spanjaards hun ingeboren indolentie, bij tijd en wijle door uit de laagte opborrelende sociale gistingen gestoord, totaal afschudden en op openbare pleinen en in schouwburgen een welgevallig oor leenden aan alles wat, naar aanleiding der gevierde helden, hun nationalen trots vermocht te streelen.

Wij, bezadigde noorderlingen, kunnen ons bezwaarlijk een denkbeeld vormen tot welk een roes van blakend patriotisme het, in 't gemoed van iederen Spanjaard gegrifte en zoo vaak van zijn lippen vloeiende ‘espanol sobre todo’ hem vervoert, wanneer bij hem de gevoelige snaar wordt aangeraakt.

Dit geschiedt in droeve zoowel als in blijde dagen.

Don Marcelino Ménendez y Pelayo's dood leverde er het bewijs van. Nauwelijks was, den 19n Mei jl., de treurmare van zijn overlijden te Santander over gansch het Iberische schiereiland geseind, of de loop van het dagelijksche leven werd er plotseling door gestremd. Op de verrassing, welke de noodlottige tijding verwekte,

volgde een neerslachtigheid, bijzonder aangrijpend tusschen de ontwikkelde standen, doch ook merkbaar daarbuiten. De een krant voor, de andere na zond een extra-nummer met rouwband in 't licht. De leden der ‘Sociedad Filarmónica de Madrid’ gaven een concert; zij staakten onmiddellijk, na, rechtstaande en met ontdekten hoofde, de doodmarsch ‘El ocaso de los dioses’ aangeheven te hebben. In alle scholen werden de leergangen opgeschorst. De gemeenteraad van Santander, voorafgegaan door den ‘alcade’, begaf zich naar 't sterfhuis, waar reeds telegrammen van deelneming vanwege Koning en Ministers waren toegekomen. ‘Cortes’ en ‘Senado’ beslisten, dat de aflijvige op staatskosten zou begraven worden en duidden hun afgevaardigden aan. Een gedrukte stemming, een algemeene rouw - ‘un duelo nacional’ - heerschten zoolang Ménendez y Pelayo's lijk boven de aarde rustte.

Marcelino Ménendez y Pelayo werd geboren den 3^{n} November 1856 te Santander, evenals zijn, eenige jaren jongere boezemvriend, de door sommigen bij Loti vergeleken romanschrijver, Pereda. Zijn ouders waren eenvoudige burgerluidjes, die hun tobben beloond achtten, wanneer het vooruitzicht op een beter maatschappelijk bestaan voor hun kroost geopend bleef. Groote geldelijke opofferingen moesten zij zich getroosten, vooral voor Marcelino; hoe hoog die uitgaven ook liepen, aan hèm waren zij goed besteed.

Van op de banken der lagere, doch vooral van op de banken der middelbare school toonde hij een vinnigen opmerkingsgeest, een wonderlijk trouw geheugen, een diepen ernst en een verbazenden arbeidslust te bezitten, welke hem steeds zijn bijgebleven. ‘La muerte le ha sorprendido trabajando’, zei, bij de lijkplechtigheid, een zijner lofredenaars. In zijn geboortestad behaalde hij den laagsten akademischen graad en toog daarna naar de universiteit van Barcelona, waar toen leeraars van eerste gehalte als Mila y Fontanals, Rubio, Ors y Bergnes de las Casas onderwezen. Gedurende zijn verblijf aldaar trad hij in het ‘Ateneo’ op en hield er een lezing over Miguel Cervantes - zijn proefstuk - waarmee hij niet weinig succes behaalde. Einde 1874 verwierf hij zijn licentiaat te Valladolid en bij den aanvang van 1875 zijn doctoraat bij de centrale hoogeschool met een studie, getiteld: ‘La Novela entre los Latinos.’

In ditzelfde jaar ontving hij van den gemeenteraad van Santander een toelage, om een onderzoek nopens de openbare bibliotheken in de voornaamste steden van Europa te doen. Portugal, Italië, Frankrijk, België, doorreisde hij beurtelings en dolf, hier en daar, bruikbaar materiaal, in den vorm van oude Spaansche oorkonden, op,

welke hem later wel te sta zouden komen. Van die periode zijns levens dagteekent al zijn trek naar geelgeworden folianten, waarover hij, in de voorrede van zijn ‘Epistola à Horacio’ gewaagt: ‘Yo guardo con amor un libro viejo’.

Zijn oponthoud in den vreemde heeft heilzaam op hem ingewerkt. Verruimd werd zijn geestelijke horizont, gelouterd zijn kunstsmaak, gesterkt zijn drang om nader kennis te maken mèt en op de hoogte te blijven van wat elders op literair gebied, in 't bijzonder, op artistiek terrein, in 't algemeen, werd voortgebracht. Meteen genas hij van die aanstootgevende zelfgenoegzaamheid, waarmee soms ook de meestontwikkelde Spanjaards zijn behept en die haar oorsprong vindt in hun onbekendheid met den kultuurtoestand der andere, ook der hoogststaande volkeren van 't vasteland. Hoe hef is gebeurd dient hier niet nader onderzocht, doch waarheid is, dat de thans met hun tijd meegaande Spanjolen zich van die hebbelijkheid hebben genezen. Misschien wel juist omdat hun in hun jeugd voorgehouden werd, dat een zoolang en werkdadig mogelijk verblijf tusschen andere rassen behoort tot de onmisbare vereischten eener doelmatige karaktervorming.

In Spanje wedergekeerd, vroeg en bekwam Ménendez y Pelayo het ambt van leeraar aan de Centrale Universiteit, opengevallen door het overlijden van José Amador de los Rios. Zijn mededingers waren Canalejas, het vóór enkele dagen vermoorde kabinetshoofd en Sanchez Moguel. Eerst dan trad hij in functie, wanneer de ‘Cortes’ een wet had gestemd, waarbij bepaald werd, dat degenen die amper den ouderdom van een en twintig jaren bereikt hebben, in een hoogeschool mogen doceeren.

Den 22^{n} Juni 1898 werd hij tot bestuurder der Nationale Bibliotheek benoemd. Wat zij nu is, is zij door hem geworden en een alleszins bevoegd man, die aan deze instelling onlangs een studie wijdde, verklaart, dat zij geroepen is, om een der beste in haren aard te worden. De kostbaarste aanwinsten, waarmede Ménendez y Palayo haar in de laatste jaren verrijkte, werden door hem aangebracht en die voorraad was zoo groot, dat zij 's mans weeklacht, enkele dagen voor zijn dood geslaakt, volkomen wettigt: ‘Que lastimà morirse cuando me queda tanto que leer!’

Na het afsterven van den dichter Eugenio Hartzenbusch werd hij in den schoot der Spaansche Akademie opgenomen (6 Maart 1881). Het onderwerp van zijn ‘maidenspeech’ luidde: ‘La poesia mistica’. Niemand minder dan Juan Valera gaf de repliek. Een koppel jaren nadien deed Ménendez y Pelayo zijn intrede in de Academia de la Historia.

De tijd, welke niet door zijn professoraat in beslag werd genomen, besteedde hij aanvankelijk aan de vertaling van Shakespeare's drama's; wanneer hij zich genoegzaam met het Fransch, het Engelsch en het Duitsch had vertrouwd gemaakt, werden meesterwerken uit die talen in het Spaansch overgebracht. 't Was hem te doen om belangstelling voor de wereldliteratuur bij zijn landgenooten op te wekken. Dit lukte hem uitstekend. Bovendien stond hij José Gallardo, alvast voor de samenstelling van diens boek ‘Ensayo para una biblioteca de libros raros’ ter zijde en leverde bijdragen in ‘La Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos’, o.m. over Spaansche vertalers uit Grieksch en Latijn en ‘Horacio en Espana’, in de revue ‘La Tertulia’ over ‘Los Jesuitas espanoles en Italia’, enz. enz.

Studies in den aard dergene, welke de Engelschen ‘essays’ noemen en artikels over allerlei, maar vooral over literarische, soms over historische en weleens over wijsgeerige onderwerpen, volgden elkander op. Zij droegen de sporen van de haast, waarmede zij op het papier werden gesteld. Schril steken zij af tegen lateren arbeid, onberispelijk wat den vorm, bezadigd wat den toon, degelijk wat den inhoud betreft. En toch getuigen die eerste pennevruchten van een ongemeenen ideeën-voorraad, van een eigenaardige, nu eens subtiele, dan weer brutaal-ingrijpende zeggingskracht, en van een drieste combativiteit, ten dienste van een hoogopgevoerd ideaal. Met evenveel recht als destijds van Villemain mocht van Ménendez y Pelayo gezegd worden, dat hij was een ‘allumeur d'esprits.’

Eenmaal de jongelingsjaren achter den rug, schreef hij werken van langen adem, nu en dan afgewisseld met brochures over aktualiteiten. De polemist ging in den geleerde nooit volkomen onder. Achtereenvolgens zagen het licht: Escritores montaneses; Trueba y cosio; Estudios poetcios; Arnaldo de Vilanova; Historia de las Heterodoxos espanoles; Calderon y su teatro; Historia de los ideas estéticas en Espana; Horacio en Espana; La Ciencia espanola; Antologia de poetas americanos; Antologia de poetas liricos espanoles; Historia de la Novela; enz., enz. Die lijst is op verre na niet volledig en vertegenwoordigt slechts een greep uit de verzameling van de door den Meester geschreven boeken. Evenwel, zooals zij is samengesteld, geeft zij een denkbeeld van zijn bedrijvigheid en zijn veelzijdige ontwikkeling.

Al ging hij soms op verkenning op historisch en wijsgeerig gebied, met voorliefde bewoog hij zich op 't terrein der literaire kritiek.

Als criticus is hij bij Taine en Sainte Beuve in de leer geweest: aan den eerste ontleende hij zijn methode, aan den tweede de gevat-

heid om, heel gezwind en toch duidelijk, een gansch tijdperk voor den geest te roepen met den bestudeerden schrijver als hoofdpersonage. Gewaagd is het niet te beweren, dat Ménendez y Pelayo de literaire kritiek in Spanje heeft geschapen, dit weze gezegd zonder Clarin in het minst te na te komen. Vóór hem was 't met haar treurig gesteld. De ofschoon goed onderlegde, maar met een ergerlijke virtuositeit vleiende Juan Valera en de ultra-godsdienstige Canovas, wiens naam ‘va convirtiendose en bandera de combate para amigos y enemigos’[1], waren geene volkomen betrouwbare gidsen. Onvermeld blijven tweede- en derderangscritici, wier aanmatigende aanstellerij, indien mogelijk, slechts door hun onbevoegdheid werd geëvenaard en die er schuld aan hadden, dat menig ontluikend talent in den dop werd gestikt. Vruchteloos - gelukkiglijk - poogden zij Echagaray, Pereda, Perez Galdos bij hun eerste optreden den voet dwars te zetten.

Vreemdelingen, de Duitschers Herder, Schlegel, Wolff, von Sack, in het eerste gelid, hadden de letterkundige productie van Spanje, hetzij broksgewijs, hetzij in haar geheel, aan een gezet onderzoek onderworpen. Hun arbeid kwam Ménendez y Pelayo wel te pas. Ook hij bestudeerde met onverholen voorliefde de schrijvers uit de Gulden Periode, de ‘representative men’ die haar voorafgingen, of volgden ‘aus überreicher Fülle von quellenmäszigen Nachrichten’[2]. Doch meteen vonden de nieuwelingen in hem een belangstellenden vriend en een beslagen raadsman.

‘Hij bezat,’ aldus verkondigt zijn bentgenoot Julio Cejador[3], ‘een scherpen blik, een juist oordeel en een sappigen, kleurrijken stijl; niet een heeft hem, in dit driedubbel opzicht, tusschen degenen, die zich van het Spaansch bedienen, overtroffen. In eenige trekken teekende hij het portret van een schrijver en wel zoo, alsof Goya er de laatste hand hadde aan gelegd; in luttel bladzijden vatte hij een leer samen, in enkele perioden ontleedde hij een boek.’ Al straalde zij in al zijn schriften door, toch liet hij zich op zijn belezenheid niet voorstaan en de wijze, hoe hij ze schreef, verraadde duidelijk het kenmerk zijner persoonlijkheid.

Ofschoon hij op historisch gebied niet was wat Macaulay en Hume in Engeland, von Sybel, Lamprecht, Niebuhr in Duitschland, Blok in Noord-Nederland, Sorel, Aulard, Masson, Houssaye en Frankrijk, Pirenne en Paul Fredericq in België waren of nog zijn, toch heerscht hij daar, zij 't dan al niet met een door allen erkend

(1) Francisco Blanco Garcia: La literatura espanola en el siglo XIX.
(2) Dr. Rudolf Beer: Spanische Literaturgeschichte, deel I.
(3) Las Lunes del Imparicial, 1 de Julio 1912.

gezag. De studie der historische feiten verkreeg bij hem, als bij weinige zijner voorgangers en tijdgenooten, een streng wetenschappelijk karakter. Sommigen betwistten dit op grond van enkele stellingen, welke hij vooruitgezet en ondanks zeer ernstige tegenwerpingen, gehandhaafd heeft. Beweerde hij niet, dat de Inquisitie op de menigte niet neerdrukkend heeft gewerkt? dat het Huis van Oostenrijk, in de landen waarover het den schepter zwaaide, geene tyrannie oefende? dat aan niet een geleerde door Troon en Altaar het leven zuur werd gemaakt? Gewaagde stellingen, voorzeker, die konflikten moesten uitlokken. In dagbladen en tijdschriften werden hem noch bittere verwijten, noch honende spot, noch bijtend sarcasme gespaard. 'Desde la inclusa del periodismo,' vertelt zijn geloofsgenoot Blanco Garcia, le calificaban los gacetilleros de raton de bibliotecas y rebuscador ocioso de papeles viejos[1].'

Gedurende een heele spanne tijds doorsnuffelde hij de werken der Duitsche wijsgeeren, bij voorkeur boven Fransche en Engelsche en al trokken zij hem minder aan, ook de hoofdfiguren van de philosophie der Oudheid boeiden hem. Van lieverlede beperkte hij zich tot de schoonheidsleer; haar wijdde hij een werk van blijvende waarde.

Het is ons niet te doen geweest Marcelino Ménendez y Pelayo's beeltenis ten voeten uit te schetsen, zijn beteekenis nauwkeurig te omschrijven, zijn werken uit te pluizen. De ruimte, welke ons hier uitgemeten wordt, belet het en trouwens meer bekwamen dan wij mogen dàt aandurven.

Onze bedoeling was de aandacht der lezers van dit tijdschrift te vestigen op een man, die met de gaven van een veelomvattenden geest en de opoffering van een gansch menschenleven, de bijzondere kultuur van Spanje, ja, maar tevens de algemeene kuituur heeft gediend.

Het genot, dat de studie bezorgt, is daarbij de sterkste, niet de eenige prikkel geweest: de heropfleuring van zijn land, het een toekomst voor te bereiden, de glansrijkste jaren uit zijn verleden waardig, is het ideaal dat hem aangelokt, is de wensch, dien hij stil in het intiemste hoekje van zijn gemoed heeft gekoesterd. Dàt heeft het ontwikkeld gedeelte zijner medeburgers 'begrepen'. Dat heeft de massa 'gevoeld'! En dit verklaart en wettigt de eerbiedige hulde, welke, onder den vorm van warme sympathie, over Ménendez y Pelayo's lijk is gestreken, voor het in de groeve ter ruste werd gelegd.

Willen de Spaanjaards, op het voetstuk van het standbeeld, dat zij eenmaal ter eere van dezen edelen denker zullen doen verrijzen,

(1) Historia de la Literatura espanola en el siglo XIX.

in een paar verzen dezes streven erkennen en herdenken, zoo beitelen zij er de ontboezeming in, die eens, in een passievolle opwelling, aan Eugenio Hartzenbusch's lippen ontvlood:

> ‘No aspiro à màs laurei y à màs hazana
> Que una sonrisa de ma dulce Espana.’

EMIEL UYTERHOEVEN.

Wet van 15 Mei 1912 op de Kinderbescherming[1].

Hoofdstuk I.
De ontzetting van de ouderlijke macht.

§ 1. *De eigenlijke ontzetting van de ouderlijke macht.*

De Code Napoleon kent aan de ouders een gezag toe, gegrond op de natuur en strekkende tot bescherming en bewaking van het minderjarige kind, met beperkt recht van tuchtiging in geval van gewichtige redenen van misnoegen, beheer over de goederen, alsmede genot van de inkomsten, waar tegenover echter staat verplichting tot onderhoud en opvoeding.

Volgens de vorige wetgeving werd de ontzetting van het ouderlijk gezag alleen in buitengewone omstandigheden uitgesproken; doch de rechtspraak, steunende op de algemeene beginselen van het recht, ging verder en nam aan dat de onwaardige ouders van hunne rechten ten aanzien hunner minderjarige kinderen konden beroofd worden, maar zij verbrak alleen de banden die de gezagsoefening noodzakelijk doet ontstaan.

De nieuwe wet bepaald, in haar art. 2, § 2, dat de ontzetting het verlies medebrengt van al de rechten die uit de ouderlijke macht voortvloeien.

De ontzetting doet de volgende rechten te niet gaan:

1° de regeling der opvoeding en verzorging van het kind naar lichaam en karakter;

2° de bevoegdheid om het onderwijs te bepalen;

3° de beslissing over het toekomstig beroep;

(1) Bij de behandeling van ons onderwerp hebben wij, telkens wanneer de Belgische wet de Nederlandsche navolgt, het werk geraadpleegd van Mr. J.A. van Hamel, *De Practijk der Kinderwetten.*

4º de bevoegdheid om de dwangopvoeding uit te lokken (art. 14);
5º de bezorging van de materieele belangen der kinderen (art. 5, § 7);
6º het recht voor den langstlevende der ouders, om de belangen der kinderen te behartigen door over hen eenen voogd te benoemen (art. 397 B.W.);
7º de toestemming tot het huwelijk;
8º de bevoegdheid om, door de toestemming van den ouder, eene akte van zijne kinderen of afstammelingen geldig te maken (art. 2, § 3);
9º de bevoegdheid om benoemd te worden als voogd, zelfs dienstwillige voogd, medevoogd, toeziende voogd, lid van eenen familieraad, curator of raadsman der moeder-voogdes (art. 2, § 4).

Het erfrecht blijft bestaan onafhankelijk van de ouderlijke macht; het rust niet op de verplichting der ouders om voortdurend voor de belangen van het kind te waken, doch op de afstamming.

De gronden voor de ontzetting van de ouderlijke macht zijn:

1º de veroordeeling van den vader of de moeder wegens aanranding der eerbaarheid, verkrachting en koppelarij gepleegd met hunne kinderen;
2º de veroordeeling van den vader of de moeder tot eene lijfstraf wegens eene misdaad gepleegd tegen hun kind, behalve vruchtafdrijving en kindermoord.

De wetgever heeft geacht dat de daders van de onder de nrs 1 en 2 vermelde misdrijven ongeschikt blijken voor de uitoefening hunner verplichtingen jegens al hunne kinderen, en niet meer alleen jegens de kinderen met of tegen wie het misdrijf was gepleegd, zooals de art. 378, § 2, en 382, § 2 van het Wetboek van Strafrecht het voorschreven.

§ 2. *De uitsluiting van de ouderlijke macht.*

Terwijl de ontzetting ten gevolge heeft, dat de ouderlijke macht, in haren geheelen omvang en jegens al de kinderen, ontnomen wordt, maakt art. 3 een onderscheid ten opzichte van de uitgestrektheid der rechten en van de toepassing op al of op eenige der kinderen.

De gronden voor de uitsluiting uit de ouderlijke macht zijn:

1° het houden van een huis van ontucht;

2° mishandelingen, misbruik van gezag, slecht levensgedrag, grove verwaarloozing van de wettelijke verplichtingen der ouders (art. 385, 2°, B.W.), waardoor zij de gezondheid, de veiligheid of de zedelijkheid van hun kind in gevaar brengen;

3° de ontzetting uit de oefening der familierechten door toepassing van de art. 31, 32 en 33 van het Wetboek van Strafrecht;

4° de veroordeeling tot eene lijfstraf wegens eene misdaad, waaraan de ouders hun kind of afstammeling hebben doen deelnemen, uitgezonderd de staatsmisdaden;

5° de veroordeeling tot eene tegen hunnen pupil gepleegde misdaad, waaraan de voogden, zelfs de dienstwillige voogden, hebben deelgenomen als daders, mededaders of medeplichtigen (art. 3).

De uitsluiting kan ook uitgesproken worden tegen de vrouw welke eenen persoon huwt die uit de ouderlijke macht ontzet is (art. 4).

§ 3. *De rechtspleging.*

De ontzetting wordt ambtshalve aangevraagd door den Procureur des Konings, en uitgesproken door de rechtbank van eersten aanleg (art. 2).

Behalve het hierna door art. 6 voorziene geval, doet de rechtbank eerst uitspraak nadat zij het geschreven advies van den vrederechter der woonplaats of, bij gemis aan woonplaats, der verblijfplaats van den vader en van de moeder heeft ingewonnen (art. 8, § 1).

Behoudens hetzelfde geval, zal zij insgelijks de moeder hooren of oproepen, die noch afwezig is noch onmondig werd verklaard, alvorens over de vervanging van den vader uitspraak te doen (art. 8, § 2).

Bij het vonnis waardoor de ontzetting of de uitsluiting wordt uitgesproken, beveelt de rechtbank dat de familieraad zal worden bijeengeroepen om, overeenkomstig de art. 405 en vlgde B.W., eenen voogd over de kinderen te benoemen (art. 5, § 1).

Wanneer de kinderen door ontzetting der ouders aan hun gezag worden onttrokken, is de verzorging door voogden noodig. De voogdij

door familieleden of belangstellenden is reeds eene lang bestaande instelling, die door de kinderwet een nieuw aanzien heeft gekregen.

Vooreerst zullen voogden vaker benoemd worden, meer voor de verzorging der zedelijke en geestelijke dan wel voor de geldelijke belangen der pupillen, terwijl, volgens het Burgerlijk Wetboek, de voogd voor een goed deel slechts beheerder was. Juist door de benoeming van voogden bij ontzetting der ouders, hoopt men kinderen, die vroeger verliepen, tot goede burgers op te voeden. Ook tegenover de ouders zullen nu de voogden vaak hebben op te treden. Van de instelling der ontzetting is weinig heil te verwachten, indien niet goede voogden er kracht aan bijzetten om de kinderen vooruit te helpen.

Daarenboven, naar de gewijzigde wetgeving, kunnen ook vrouwen en verder vereenigingen, stichtingen en instellingen voogden worden (art. 442, 442bis B.W., en 5, § 2).

Ter vervanging van den vader wordt door den raad aangewezen, bij voorkeur, de moeder, of, bij ontstentenis van de moeder, een lid der familie, indien het belang van het kind er zich niet tegen verzet (art. 5, § 3).

Vindt de raad den geschikten persoon niet, dan kan hij het kind toevertrouwen aan eene vereeniging of aan eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van onderwijs (art. 5, § 2). Wordt het kind aan eene vereeniging of eene instelling toevertrouwd, dan wijst deze onder hare leden den persoon aan, die in het bijzonder belast is het kind te vertegenwoordigen. Deze aanwijzing wordt onmiddellijk aan den Procureur des Konings medegedeeld (art. 5, § 7).

Het benoemingsrecht van den familieraad is aan de goedkeuring van de rechtbank onderworpen welke, in het belang van het kind en op de vordering van het openbaar ministerie, de gedane keuze kan wijzigen, en welke, alsdan zelve, of eenen persoon of eene instelling zal aanwijzen (art. 5, §§ 4 en 5).

De rechtbank kan zelfs, ten allen tijde, hare eigene keuze wijzigen, hetzij op de vordering van het openbaar ministerie, hetzij op het verzoek van de personen aan wie het kind werd toevertrouwd (art. 4, § 6).

Zoodra het geding tot ontzetting is ingesteld, en zelfs in geval eener strafvervolging welke tot de toepassing van de art. één of drie

zou kunnen leiden, alsook in elk spoedeischend geval, kan de rechter van het kortgeding, op de vordering van het openbaar ministerie, zoodanige maatregelen nemen als hij het voor de zorg van het kind nuttig acht (art. 6).

Wanneer, bij toepassing van art. 5 of 6, het kind wordt toevertrouwd aan eenen anderen persoon dan de moeder, aan eene vereeniging of aan eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van onderwijs, kan de rechtbank of de rechter van het kortgeding aan deze eene toelage verleenen, waarvan zij het bedrag bepalen en welke tot het onderhoud en de opvoeding van het kind zal dienen (art. 10).

Deze beschikking kan ten allen tijde worden gewijzigd overeenkomstig art. 5, § 6.

De kosten worden voorgeschoten door den Staat; zij komen, voor de helft, ten laste van den Staat en, voor de wederhelft, ten laste van de gemeente der onderstandswoning (art. 10).

Tegen de beslissingen, genomen door de rechtbank, kan hooger beroep worden ingesteld. De termijn is op vijftien dagen bepaald.

In het geval van art. 6 heeft het beroep geene opschorsende kracht (art. 9).

§ 4. *De voogdij.*

De rechten en verplichtingen van elken voogd zijn dezelfde als die van den ouder, dus ook die welke uit de ouderlijke macht voortvloeien: zorg voor onderhoud en opvoeding, het handhaven der ouderlijke tucht op eigen gezag of door de vordering voorzien in art. 14. De voogd bepaalt de plaats waar het kind zich zal ophouden; hij alléén vertegenwoordigt het kind bij al de handelingen van het burgerlijk leven. Hij is ook verplicht tot zekerheidstelling (art. 55 en volgende der wet van 16 December 1851).

Is de aangewezen persoon niet de moeder, dan moet het inkomen der goederen van het kind hoofdzakelijk worden besteed voor dezes onderhoud en opvoeding (art. 8, § 8).

In hetzelfde geval wordt, voor al de handelingen van den minderjarige waarvoor de wet de toestemming van den vader of van de moeder in het bijzonder eischt, gehandeld alsof de vader of de moeder niet bestonden (art. 8, § 9).

De gehuwde vrouw moet, in de gevallen voorzien bij de voorgaande artikelen, niet worden gemachtigd om in rechten op te treden (art. 9).

Hoofdstuk II.
Maatregelen ten aanzien van de in rechten vervolgde minderjarigen.

Titel I. De rechterlijke inrichting.

De wet van 15 Mei 1912 over de kinderbescherming heeft, in navolging van hetgeen in de Vereenigde Staten van Amerika en in Engeland, reeds sedert jaren bestond, een bijzonder kindergerecht ingevoerd.

Aan deze rechtbank wordt eene algemeene en uitsluitende bevoegdheid opgedragen ten opzichte van alle strafbare feiten welke de minderjarigen beneden den vollen leeftijd van 16 en somtijds van 18 jaar begaan hebben. De opdracht geldt, niet alleen de overtredingen, de wanbedrijven en de misdaden, maar ook sommige feiten welke tot hiertoe slechts tot tuchtmaatregelen aanleiding gaven.

Het kindergerecht bestaat uit eenen enkelen rechter welke, zonder eenigen anderen bijstand dan dien van het openbaar ministerie, recht spreekt.

Bij iedere rechtbank van eersten aanleg, wordt één der rechters door den Koning belast met de berechting der minderjarigen gedurende eenen termijn van drie jaar. Hij is hernoembaar.

Indien de noodwendigheden van den dienst het vereischen, kunnen er meerdere aangesteld worden.

Ontstaat door de tijdelijke verhindering van den kinderrechter of, zoo er meerdere zijn, door die van een hunner, de behoefte om diens plaats te doen vervullen, dan wordt, zoo geen ander kinderrechter den verhinderden kan vervangen, door den voorzitter der rechtbank in de behoefte voorzien (art. 11).

De kinderrechter behoudt het recht, in strafzaken zoowel als in burgerlijke zaken, te vonnissen.

Hij wordt bijgestaan door een lid van het openbaar ministerie, door den Procureur des Konings aangewezen (art. 11 en 12).

Eén of meerdere magistraten van het parket zijn belast met den tak van den dienst waartoe de wet over de kinderbescherming aanleiding geeft (art. 12).

Op deze wijze verkrijgt de strafvervolging de noodige eenheid, en handelt de vervolgende partij in overeenstemming met den kinderrechter.

Het kindergerecht wordt volledigd door een griffier, bijzonderlijk belast met dezen dienst.

Bij de rechtspleging worden al de bepalingen in acht genomen, betreffende de strafvervolgingen in correctioneele zaken (art. 64).

Het spreekt van zelf dat de afwijkingen, welke door de wet zelve voorgeschreven worden, de algemeene bepalingen van het Wetboek van Strafvordering ter zijde stellen.

De kinderrechter kan de voorloopige tenuitvoerlegging van zijne beslissingen bevelen (art. 32, § 2).

Doch, over het algemeen, zijn zijne uitspraken, binnen de bij de wet gestelde termijnen, vatbaar voor hooger beroep; zij worden alsdan onderworpen aan eenen magistraat benoemd door den Koning onder de leden van het Hof van beroep, eveneens gedurende eenen termijn van drie jaar (art. 32, § 3).

De kinderrechter in hooger beroep is, zooals de kinderrechter in eersten aanleg, hernoembaar (art. 32, § 3).

In geval van verhindering, wordt een plaatsvervanger aangewezen door den eersten voorzitter van het Hof (art. 32, § 4).

Het ambt van het openbaar ministerie wordt waargenomen door den Procureur-generaal, door eenen Advocaat-generaal of eenen substituut van den Procureur-generaal.

Eindelijk wordt vereischt voor de samenstelling van het Hof de aanwezigheid van een griffier, die de notulen houdt (art. 32, § 3).

Titel II. De vervolging.

§ 1. *Vooronderzoek.*

Te dien opzichte heeft de nieuwe wet talrijke wijzigingen gebracht aan den bestaanden toestand van zaken, zoodat de rechtspleging tegenover de minderjarigen, in vele deelen, verschilt van de strafvervolging ten opzichte van volwassenen.

Voorop moet worden gesteld, dat de ambtenaren van het openbaar ministerie, als van ouds, bevoegd blijven geene vervolging in te stellen, wanneer hun bijv. wegens de onbeduidendheid van 't gepleegde feit, of wegens het ingrijpen van weldadige instellingen en samenwerking met deze, het stilzitten doelmatig voorkomt.

De Procureur des Konings is dus niet steeds verplicht persoonlijk op te treden, integendeel, hij is gerechtigd, al werd er een strafbaar feit gepleegd, toch om eenige reden van maatschappelijk belang de vervolging achterwege te laten. Door eene ernstige vermaning van wege de politie, ofwel door tusschenkomst van beschermende of hulpbetoonende particulieren of vereenigingen, kan daarbij eene soort van voorwaardelijke opschorsing der vervolging worden doorgevoerd.

Zooals wij het reeds deden opmerken, bepaalt art. 64, § 2, uitdrukkelijk dat al de regelen, betreffende de gewone rechtspleging in strafzaken, toepasselijk blijven, behalve de door de wet van 15 Mei 1912 voorziene afwijkingen. *Posteriores leges ad priores pertinent nisi contrariae sunt.*

Het openbaar ministerie is dus niet gehouden, met terzijdestelling van alle overwegingen aan het algemeen belang, aan menschelijkheid en zedelijkheid ontleend, alle, zelfs de nietigste vergrijpen tegen de strafwet te vervolgen. De Procureur des Konings kan de strafvervolging doen doorgaan of niet. Na het opsporingsonderzoek zal hij, naar aanleiding van het daardoor aan 't licht gekomene, beslissen of verdere berechting gewenscht is.

Zoo daartoe besloten wordt, dan nemen dadelijk de verrichtingen van den kinderrechter hunnen aanvang.

Deze overtuigt zich van de eenzelvigheid en den leeftijd van het kind. Hij stelt een onderzoek in naar zijn lichaams- en geestestoestand, alsmede naar de maatschappelijke en zedelijke voorwaarden waarin het leeft (art. 27, § 1).

De grondgedachte der nieuwe wetgeving is de volgende: vóórdat de rechter het vonnis uitspreekt, moet hem de gelegenheid worden gegeven zich over al de omstandigheden van den beklaagde een oordeel te vormen, dus niet alleen over de vraag of de minderjarige het gedaan heeft en of hij daarover verantwoording schuldig is, maar ook over de omstandigheden waarin het kind verkeert, de invloeden waaronder het staat en gestaan heeft.

Om over dit alles te beslissen zijn steeds nasporingen vereischt. Daardoor alleen kan eene doelmatige beslissing verzekerd worden.

Ziehier een kort overzicht van de belangrijkste punten waarover dit onderzoek behoort te loopen:

Het kind (art. 27, §§ 1 en 2).
Burgerlijke staat;
Lichamelijke gesteldheid en gezondheidstoestand;
Opvoeding en ontwikkeling, geregelde school, beroep;
Hoe is het opgegroeid?
Ziekten, ongevallen;
Karakter, ondeugden, neigingen, gewoonten, zwerven;
Vóórgeschiedenis (processen-verbaal, vroegere veroordeelingen);
Woning (bij wien? toestand der behuizing).
De ouders (art. 27, § 2).
Burgerlijke staat (gehuwd? onderling verwant?);
Lichamelijke gesteldheid en gezondheidstoestand (erfelijk belast, alcoholisme, tuberculose), aantal kinderen (uit verschillend bed?);

Gedrag jegens kinderen (onderhoud, opvoeding), ontwikkeling en opleiding, zedelijkheid, gedrag, karakter, neigingen, gewoonten (vooral op gebied van zedelijkheid en alcoholisme), toestand van 't gezin (zindelijkheid, ordelijkheid, inkomsten), wenschen ten aanzien van 't kind (bij zich houden? in een ander gezin of in een gesticht? opleiding tot welk beroep, hoe geestelijke opleiding?);

Woont het kind bij anderen in, dan soortgelijke inlichtingen over deze inwinnen.

Omgeving (art. 27, §§ 3 en 4).

Namen, leeftijd, aard en zedelijkheid van kameraden, alsook van de volwassenen onder wier invloed het kind kan staan.

Zeer vaak zal de medewerking van geneeskundigen, psyschiaters, moeten worden ingeroepen (art. 27, § 4).

Men bedenke vooral dat de leek reeds niet met zekerheid kan beoordeelen of de noodzakelijkheid eener geneeskundige nasporing niet aanwezig is. In aansluiting daarmede moet door medici onderzocht worden of het kind lichamelijk, geestelijk of zedelijk abnormaal is.

De kinderrechter zal voorts, hetzij rechtstreeks, hetzij door bemiddeling van '*probation officers*', het advies inwinnen van de gemeentebesturen, van de bedienaars der eerediensten, van de onderwijzers der school welke het kind bezocht heeft, van de werkgevers bij wie het gewerkt heeft, van de bezoekers der armen, van de beschermingscomiteiten, van de vertegenwoordigers der vereenigingen die zich met het kind hebben bezig gehouden, enz. (art. 27, § 4).

Van de door deze lieden gegeven mededeelingen zal wel, in de eerste plaats, afhangen welke maatregel de rechter zal opleggen. Het kan niet twijfelachtig zijn dat, wanneer een oud-patroon den beklaagde beter en langer kent dan de tegenwoordige, allereerst de vroegere gehoord zal moeten worden. De ouders en bloedverwanten of voogden zullen vaak getuigen doen kennen die aangaande den dader den juisten indruk weten te geven. Tot deze getuigen zullen veelal behooren de personen, die in art. 27, § 4, opgenoemd worden en die den beklaagde wel kennen. De rechter zij er zich van bewust dat zijne onderzoekingen op dit gebied van het grootste gewicht zijn voor de later door hem te nemen beslissing.

§ 2. *Voorloopige verzorging.*

Moeten het openbaar ministerie, de kinderrechter of de onderzoeksrechter eenen verdachte of beklaagde in verzekerde bewaring stellen, zoo is daartoe, wanneer het eenen jeugdigen persoon betreft, de gevangenis eene weinig geschikte plaats.

De wet van 15 Mei 1912 schrijft dan ook voor, dat de kinderrechter, gedurende het opsporingsonderzoek ten aanzien van den vervolgden minderjarige, de vereischte maatregelen van bewaking zal nemen (art. 28, § 1).

Als plaatsen van bewaking noemt art. 28, § 2, de woning van een bloedverwant of van een gezin, waarin de beklaagde tijdelijk opgenomen wordt, een gesticht, hetzij dat de beklaagde daar reeds verblijf hield, hetzij dat er zich een voor 't bijzonder doel van opneming der voorloopig gehechten beschikbaar stelt (art. 28, § 2).

Doen zich gevallen voor van dusdanigen aard dat oogenblikkelijk ingrijpen noodig is, om verdere misdrijven te voorkomen, enz.,

dan is de Procureur des Konings geroepen om dadelijk in den weerloozen toestand te voorzien (art. 29).

Het parket is bevoegd, zooals in de gevallen van betrapping op heeter daad, dwangmiddelen ten opzichte van den jeugdigen misdadiger te nemen; doch dit kan alleen plaats hebben in buitengewone omstandigheden en slechts in geval van volstrekte noodzakelijkheid (art. 12 en 29). De dwangmaatregel, bestaande in het bewaken van den verdachte, moet dadelijk ter kennis van den kinderrechter worden gebracht, die alsdan zijne bevoegdheid herneemt (art. 29).

Het is dus duidelijk dat het ingrijpen van den Procureur des Konings te dezer zake slechts dan is gewettigd, wanneer de noodzakelijkheid het voor het belang van de kinderen vordert en hunne verwijdering uit hunne omgeving door de omstandigheden vereischt wordt.

Over het algemeen zullen de ambtenaren van het parket hunne voorlichting van de politie behoeven; doch ook elk belangstellende, die een geval van buitengewone gewichtigheid heeft ontmoet waarin onmiddellijke voorziening noodig is, kan zich deswege tot het parket wenden om deszelfs aandacht erop te vestigen.

De maatregel, door den Procureur des Konings genomen, is slechts tijdelijk, en moet onverwijld ter kennis van den kinderrechter worden gebracht, die dan verder over de voorloopige hechtenis zal beslissen.

Het zal ook voorkomen, dat het openbaar ministerie de zaak betreffende de minderjarigen niet behoorlijk zal kunnen toelichten, en dat een onderzoeksrechter zal moeten tusschenkomen om de noodige dwangbevelen te nemen.

De wet voorziet dit geval in art. 12, § 1; zij schrijft voor dat één of meerdere onderzoeksrechters daartoe door den voorzitter van iedere rechtblnk bijzonderlijk zullen aangewezen worden (art. 12, § 1).

De wetgever heeft het wenschelijk geacht, in het belang der eenheid van werkzaamheden, dat dezelfde persoon zich met deze zaken zou bemoeien.

Doch de gedingen zullen bij den onderzoeksrechter niet aangebracht worden dan alleen in buitengewone omstandigheden en slechts in geval van volstrekte noodzakelijkheid (art. 12, § 2).

In de practijk schijnt het wenschelijk dat al de strafzaken, waarin meerder- en minderjarigen betrokken zijn, en waarin dwangmiddelen vereischt zijn, bij den onderzoeksrechter, belast met de kindervervolgingen, aanhangig gemaakt worden.

Door deze regeling bezit de onderzoeksrechter, aangesteld ingevolge art. 12, § 1, jurisdictie ten aanzien van al de verdachten: inderdaad het ambt waarmede hij bekleed is verleent hem de bevoegdheid om alle noodige dwangmaatregelen te nemen waartoe de vervolging der volwassenen aanleiding mocht geven; en de bijzondere opdracht welke hij, overeenkomstig art. 12, § 1, verkregen heeft, laat hem toe dezelfde werkzaamheden, bij de vervolging der minderjarigen, te verrichten.

Bij het sluiten van zijn onderzoek, is hij dus insgelijks bevoegd om, eenerzijds, verslag te doen aan de raadkamer over de vervolging der volwassenen, en, anderzijds, de minderjarigen buiten vervolging te stellen of naar den kinderrechter te verwijzen (art. 12, § 3). Hierover zullen wij verder handelen.

Gedurende het onderzoek is de verzekerde bewaring van den minderjarige verdachte somtijds noodzakelijk. Doch de voorloopige hechtenis van den minderjarige of hetgeen daarmede gelijk gesteld wordt, wijkt, in vele opzichten, af van de gevangenneming of -houding der volwassenen.

De wet vereischt, ten opzichte der kinderen, niet alleen buitengewone omstandigheden, die de voorloopige hechtenis wettigen, maar zelfs volstrekte noodzakelijkheid. Er is hier geen spraak van openbare veiligheid noch van duur der op te leggen straf; het belang van het kind dat, zonder verwijl, aan zijne omgeving moet onttrokken worden en in verzekerde bewaring dient te blijven, ten einde wegloopen of ontvluchting te vermijden, is overheerschend (art. 30).

Daarenboven bepaalt de wet dat de voorloopige hechtenis niet zal mogen ondergaan worden in de gevangenis of het huis van bewaring.

In verband met de gronden, waarop men de ongetemperde afzondering in de gevangenis, als straf voor de jeugdige personen heeft doen vervallen, is het ook gewenscht, dat de verzekerde bewaring aldaar, tijdens het vooronderzoek, zoo weinig mogelijk plaats hebbe.

De wet noemt als plaatsen van bewaring: de woning van den beklaagde, het gezin van een familielid of eenen anderen persoon, het gesticht eener vereeniging of eener openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van onderwijs (art. 28).

De bevelen tot voorloopige gevangenneming of -houding zullen die plaats aanwijzen en tevens bepalingen bevatten omtrent de nauwkeurige uitvoering en het behoorlijk toezicht.

Nadere voorschriften zijn hiervoor niet gegeven, zoodat de rechterlijke macht in dit belangrijk onderwerp zelve regels moet scheppen. Daarbij staat vierderlei voorop:

1° dat de voorloopige hechtenis spaarzaam worde toegepast, namelijk in buitengewone omstandigheden en alleen in geval van volstrekte noodzakelijkheid;

2° dat zij bijwijlen zal moeten ondergaan worden in het huis van bewaring, bijv. wegens de bedorven inborst van het kind of wegens de feitelijke onmogelijkheid om eenen privaatpersoon of eene instelling te vinden die zich het kind zullen aantrekken;

3° dat zij zoo kort mogelijk dure en, in de gevangenis, niet langer dan twee maanden (art. 30, § 1);

4° dat er, in de huizen van bewaring, naar gestreefd worde om de voorloopige hechtenis zoo min mogelijk schadelijk te doen zijn voor het kind, bijv. door het geven van onderwijs, zoodat de tijd nuttig en niet in ledigheid worde doorgebracht (art. 30, § 2).

Het verdient opmerking, dat de kinderrechter in hooger beroep bevoegd is de voorloopige maatregelen te nemen, welke door art. 28 voorzien worden (art. 32, § 5).

Na de sluiting van het onderzoek, keeren de stukken van het geding in handen van het openbaar ministerie terug; nadat de Procureur des Konings de stukken onderzocht en de noodige vorderingen genomen heeft, worden de stukken wél opnieuw naar den onderzoeksrechter gestuurd, doch deze brengt de zaak niet ter kennis van de raadkamer, maar neemt zelf de noodige beschikkingen.

De onderzoeksrechter, alleen beslissende over den uitslag van zijn eigen onderzoek, zal ofwel den minderjarige buiten vervolging stellen, indien er geene voldoende aanwijzingen van schuld tegen den verdachte zijn opgerezen, ofwel hem naar den kinderrechter ver-

wijzen, indien de bezwaren, uit het vooronderzoek voortspruitende, voldoende zijn (art. 12, §).

§. 3. *Onderzoek ter terechtzitting.*

I. *Aanwezigheid der ouders of voogden.* - Art. 24 beveelt, dat de aansprakelijke persoon telkens met den minderjarige zal gedagvaard worden en dat beiden, elk voor het geheel, zullen veroordeeld worden tot de kosten, de herstelling en de schadeloosstelling.

Door deze bepaling wordt zijdelings voorgeschreven dat de ouders of voogden tot de terechtzitting opgeroepen worden, waar het betreft de belangen van eenen minderjarige te behartigen.

Welke is de bedoeling van de aanwezigheid van ouders of voogden? Allereerst is het van groot belang het kind te doen gevoelen, dat het gerecht, niet buiten de ouders of voogden om, doch met dezen wenscht te handelen. Bij de vervolging mag het derhalve ook niet van hen worden afgerukt; de kinderrechter mag over het kind niet beschikken zonder ouders of voogden te raadplegen; gezamenlijke belangstelling jegens het kind is noodig.

Ook voor het geven van inlichtingen omtrent het karakter, de ontwikkeling en voorgaand gedrag van den beklaagde is de aanwezigheid der ouders of voogden veelal onmisbaar. Van 't geven van verklaringen kunnen zij zich, ten gevolge hunner dagvaarding ter terechtzitting, niet verschoonen. De verklaringen worden echter steeds buiten eede afgelegd; en tot het geven van verklaringen, die loopen over de schuld van hun kind of pupil aan het hem ten laste gelegde feit, kunnen ouders of voogden niet genoodzaakt worden.

Voorts zal de maatregel, dien de rechter op het kind toepast, voor een zeer groot deel afhangen van wat ouders of voogden met den kinderrechter bespreken.

Ten laatste echter rust op de ouders of voogden ook de plicht om, bij het onderzoek ter terechtzitting, te waken dat hun kind of pupil zich niet zonder grond bezware door de zaak verkeerd uit te leggen of den rechter niet goed te begrijpen; ook om te beletten dat het niet door onjuiste getuigenverklaringen worde benadeeld, of dat in het algemeen de rechter eene verkeerde voorstelling van het geval krijge.

Om dit alles te voorkomen zal het er vaak op aankomen, dat de ouders of voogden nauwlettend het verhoor bijwonen; zij kunnen dan, tegen hetgeen door het kind of door getuigen verklaard wordt, alles inbrengen wat tot verdediging kan dienen.

De ouders of voogden hebben, daarenboven, een persoonlijk belang om ter terechtzitting te verschijnen, daar zij, ingeval het kind aan het hem ten laste gelegd feit schuldig wordt verklaard, allen voor één en één voor allen, aansprakelijk zijn wegens de kosten, de herstelling en de schadevergoeding.

II. *Niet openbaarheid der terechtzittingen ten aanzien van minderjarigen.* - De openbaarheid der terechtzittingen, door art. 96 der Grondwet voorgeschreven, wordt beperkt ten opzichte der minderjarigen: zij die den vollen leeftijd van 18 jaar nog niet bereikt hebben mogen de terechtzittingen der hoven en rechtbanken, alsmede der kinderrechters, niet bijwonen dan alleen:

a) wanneer het onderzoek en de vervolging tegen hen zelven gericht zijn;
b) wanneer zij aangezocht werden om voor den kinderrechter te verschijnen;
c) wanneer zij als getuigen gehoord moeten worden.

Zelfs dan mogen zij in de gehoorzaal niet langer vertoeven dan gedurende den tijd dat hunne aanwezigheid noodig is (art. 36).

Titel III. De met minderjarigen te nemen maatregelen.

§ 1. *Algemeene beginselen.*

De wet van 15 Mei 1912 over de kinderbescherming heeft de bepalingen van de art. 72 tot 75 Sr. afgeschaft, wat betreft de minderjarigen beneden den vollen leeftijd van 16 jaar (art. 64).

Zij stelt als beginsel dat de minderjarigen, die voor den kinderrechter verschijnen, niet meer gestraft worden, dat er te hunnen opzicht alleen maatregelen tot bewaking, opvoeding en behoeding dienen genomen te worden (art. 13).

Evenals het jeugdig lichaam door gepaste oefeningen vervormd kan worden, evenzoo is de geestesgesteldheid van den jeugdigen persoon kneedbaar, en kan men dus bij het kind, dat tot het plegen van

misdrijven aangelegd is, den lust, de neiging tot het kwaad, door verpleging doen verdwijnen.

Het kind is, in 't algemeen, verbeterlijk, al is ieder kind het niet. Daarom gaat de wetgever, bij de jeugdige personen, uit van het beginsel der verbeterlijkheid, en hoopt dit doel te bereiken door het toepassen van maatregelen welke strekken tot toezicht en bescherming veeleer dan door het tenuitvoerleggen van maatregelen van tuchtiging en bestraffing.

Opvoeding, lager- en vakonderwijs worden dus gesteld in de plaats van straffen. De jeugdige leeftijd is bijgevolg geen grond van rechtvaardiging, maar wel een grond van uitsluiting der strafwaardigheid(1).

De wetgever heeft aangenomen dat het algemeen belang strafontheffing in plaats van strafoplegging vereischt. De jeugdige dader zal, wanneer hij eene goede opvoeding krijgt, zich voortaan onthouden van het plegen van strafbare feiten, zoodat de straf overbodig geacht wordt.

Daaruit volgt dat vervolgingen kunnen ingesteld worden tegen alle kinderen beneden den door de wet gestelden leeftijd.

Vroeger gold dat de toerekeningsvatbaarheid van kinderen beneden den leeftijd van tien of twaalf jaar was uitgesloten; dat bij hen van geene eigenlijk vrije wilsbepaling, van geen juist inzicht in hetgeen goed of kwaad, geoorloofd of ongeoorloofd is, alzoo van geene strafrechterlijke toerekeningsvatbaarheid de rede kon zijn.

Derhalve werd, als regel, aangenomen, dat kinderen beneden eenen zeer jeugdigen leeftijd niet te recht werden gesteld, omdat zij niet genoegzaam ontwikkeld waren om de gevolgen hunner daad te berekenen en om er het strafbaar karakter van te beseffen. Daar *nu* geene straffen meer worden toegepast, doch alleen maatregelen om het kind terecht te brengen en zijn verantwoordelijkheidsbesef op te wekken, is de leeftijdsgrens naar onder vervallen en bestaat dus ook de gelegenheid om den jeugdigen misdadiger, hoe jong hij ook zij, voor den kinderrechter te doen verschijnen.

Integendeel, naar boven toe, is de leeftijd, waarin bijzondere

(1) Zie *Grondbeginselen van het Belgisch Strafrecht*, blz. 14-17.

voorschriften gelden, in sommige gevallen, van 16 tot 18 jaar opgevoerd (art. 13 en 14).

Een tweede gevolg van de nieuwe wetgeving is, dat de vraag naar ‘het oordeel des onderscheids’ is afgeschaft.

Vroeger moest de strafrechter zich afvragen, niet alleen of de jeugdige beklaagde, in het algemeen, recht van onrecht kon onderscheiden, maar bovendien of hij tot dien graad van verstandsontwikkeling gekomen was, welke vereischt wordt om dat te doen ten opzichte van de concreet gepleegde handeling, alsook ten opzichte der kenmerken welke haar als strafbaar karakteriseeren, en of hij in staat was te begrijpen dat zijn plicht hem gebood die bijzondere handeling na te laten.

Men ging uit van het denkbeeld dat niemand kan gestraft worden, indien hij niet bij machte is de gevolgen zijner handeling rijpelijk in te zien en te overwegen. Het was dus niet voldoende dat het kind toerekeningsvatbaar werd verklaard; het werd daardoor nog niet op denzelfden voet gesteld als de normaal ontwikkelde mensch. Er moest, in ieder voorkomend geval, met zekerheid worden aangenomen dat de toerekenbaarheid ten opzichte van het gepleegde feit aanwezig was.

Daar men, onder de werking van de nieuwe wet, uitgaat van het beginsel, dat het er bij de misdadige jeugd minder op aankomt om te weten of de beklaagden verantwoordelijk zijn, dan wel of en welke maatregelen moeten genomen worden om de toekomst te redden, zoo is de afschaffing van het vraagstuk omtrent het oordeel des onderscheids gewettigd.

Vroeger moest de rechter straffen, wanneer hij het oordeel des onderscheids bij den beklaagde aannam, al was hij overtuigd dat de straf niet op haar plaats was, of dat een opvoedingsmiddel voldoende was om dat doel te treffen. Tegenwoordig behoeft de kinderrechter zich niet meer af te vragen of de bewuste schuld vaststaat; daar alleen zuivere maatregelen van opvoeding worden genomen, heeft hij slechts te onderzoeken welke maatregel, in het belang van het kind, de meest gewenschte is.

Binnen de ruime grenzen door de wet gesteld, kan de kinderrechter, bij de beantwoording dier vraag, zich vrij bewegen.

Doch het is niet genoeg dat de kinderrechter de volgende vragen beantwoorde: Is het ten laste gelegde feit gepleegd? en, zoo ja, is het bedreven door den beklaagde? De kinderrechter heeft ook te onderzoeken hoe de dader tot zijne daad is gekomen, door verkeerd voorbeeld of slechte opvoeding. Deze gegevens zijn voor de juiste beoordeeling van het bedreven feit van het hoogste gewicht, daar zij den maatregel zullen bepalen welke door den kinderrechter zal gelast worden.

Heeft de kinderrechter uit de ingewonnen inlichtingen den indruk gekregen, dat het strafbaar feit bestaat en dat de minderjarige het gepleegd heeft, doch dat de dwangopvoeding zou misplaatst zijn en in verkeerde richting werken, dan kan hij den schuldige zonder toepassing van eenigen maatregel laten heengaan en, zooals art. 13, 1°, dit noemt, 'hem berispen en hem aan ouders of voogd teruggeven, met aanzegging aan dezen er voortaan beter toezicht op te houden'.

Dezen wordt aldus de taak opgedragen, hun kind of pupil het verkeerde zijner handeling te doen inzien, hem daarvoor op verstandige wijze te vermanen en door wijs beleid te zorgen, dat de jeugdige misdadiger nimmermeer op het zondaarsbankje behoeft plaats te nemen. De berisping is bedoeld als de maatregel voor jeugdige personen, tegen wier daad wel eene reactie gewenscht schijnt, doch bij wie geene verwaarloozing, verwildering of verkeerde aanleg, evenmin ernstige tuchteloosheid of weerbarstigheid, zijn op te merken, zoodat er geene reden bestaat tot het toepassen van dwangopvoeding. Als aanmaning voor het vervolg, in lichte gevallen, meer nog dan als eene zedekundige leerrede, moet de berisping opgelegd worden.

Zijn de ouders of voogd onmachtig of onwillig om zelven het kind te verbeteren, ofwel geven het karakter van het kind, de omstandigheden, waaronder het leeft, te denken dat, om het terecht te brengen en zijn verantwoordelijkheidsbesef op te wekken, eene langdurige en stelselmatige verzorging gewenscht zou zijn, dan zal de kinderrechter dwangopvoeding moeten toepassen.

De voorziening in de opvoeding kan geschieden in gezinsverpleging, ofwel in verzorging in een particulier gesticht of in een Rijksopvoedingsgesticht.

Art. 13 bepaalt inderdaad dat de kinderrechter:

‘2° den schuldige tot zijne meerderjarigheid zal toevertrouwen aan eenen persoon, aan eene vereeniging of aan eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van onderwijs;

‘3° den schuldige tot zijne meerderjarigheid ter beschikking der Regeering zal stellen.’

De opvoeding heeft voor gevolg, dat de ouderlijke macht geheel of ten deele ophoudt en dat, op last van den kinderrechter, de aan de ouders ontnomen bevoegdheid wordt opgedragen aan den persoon, aan de particuliere of openbare instelling, ofwel aan den Staat, welke voortaan het gezag over de hun toevertrouwde kinderen zullen uitoefenen.

Naast de Rijksopvoedingsgestichten, laat de wet van 15 Mei 1912 toe, dat de verzorging in gezinnen en in particuliere of openbare gestichten geschiede.

Daarbij wordt bepaald dat de opdracht tot verzorging plaats heeft ‘met eerbiediging van de godsdienstige en wijsgeerige overtuiging der gezinnen waartoe de kinderen behooren’ (art. 47).

§ 2. *Jurisdictie van den kinderrechter.*

I. *Kinderen beneden den leeftijd van 16 jaar.* - Kunnen voor den kinderrechter te recht staan de minderjarigen beneden den vollen leeftijd van 16 jaar:

a) welke zich aan prostitutie of aan ontucht overleveren, of hun bestaan zoeken in spel ofwel in handelingen of bezigheden die ze aan prostitutie, bedelarij, landlooperij of criminaliteit blootstellen (art. 15);

b) welke een strafbaar feit, - overtreding, wanbedrijf of misdaad, - begaan.

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat het begrip van misdrijf ten aanzien van kinderen eigenlijk vervalt. De wet bepaalt wel dat zij zullen vervolgd worden wegens eene daad die, over het algemeen, het karakter van strafbaar feit draagt; doch, tegenover hen, verandert in wezenlijkheid de begripsomschrijving van het feit dat niet meer strafbaar is en alleen maatregelen van toezicht, opvoeding en voorbehoeding kan ten gevolge hebben.

II. *Jeugdige personen beneden den leeftijd van 18 jaar.*

A. Kunnen daarenboven voor den kinderrechter te recht staan, de minderjarigen beneden den vollen leeftijd van 18 jaar:

a) welke bedelend of zwervend worden gevonden, of welke de gewoonte hebben zich aan bedelarij of landlooperij schuldig te maken (art. 13);

b) welke, door hun wangedrag of hunne tuchteloosheid, ernstige redenen tot misnoegen aan hunne ouders, voogden of andere met het toezicht over hen belaste personen geven (art. 14).

De maatregelen welke tegenover hen door den kinderrechter kunnen genomen worden zijn die voorzien onder art. 13, n^{rs} 2 en 3, te weten de verpleging in particuliere of openbare zorg, en het stellen ter beschikking der Regeering, met uitsluiting van de berisping, waarover hierna zal gehandeld worden.

Doch, ingeval het bedelen en het zwerven nog niet tot eene gewoonte zijn geworden, is berisping insgellijks toegelaten.

De feiten waarvan hierboven *sub littera a,* spraak is, werden voorheen door art. 24 der wet van 27 November 1891 voorzien.

Wanneer een minderjarige beneden den leeftijd van 18 jaar leegloopt, zonder opzicht leeft, ofwel door luiheid zijn onderstand in het bedelen zoekt, dan zijn er, voor de verschillende gevallen en voor de verschillende karakters, ook verschillende maatregelen, waarmede men kan trachten hem te verbeteren.

Geldt het een afzonderlijk feit, en blijkt de omgeving geschikt te zijn om de verkeerdheden te verbeteren, zoo kan de berisping volstaan, en den overtreder aan oudere of voogd overgelaten worden, des gewenscht met steun in den vorm van ouderlijke tuchtmiddelen of door eene indrukwekkende vermaning.

Integendeel, blijken invloeden uit de omgeving eene slechte werking gehad te hebben, blijkt die omgeving niet opgewassen te zijn tegen de ondeugden van het kind, of laat zij zich niets aan het kind gelegen liggen, dan is aangewezen onttrekking aan die omgeving en verdere opvoeding door particulieren of instellingen, ofwel terbeschikkingstelling.

Jegens de onverbeterlijken is de berieping uitgesloten en is het bijgevolg noodig maatregelen van maatschappelijke veiligheid te stellen.

De feiten, voorzien *sub littera b*, zijn de ondeugden, als ordeloosheid, tuchteloosheid, ongehoorzaamheid en gemeenheid, waartegen vroeger de ouderlijke tuchtmaatregelen werden toegepast en welke bestonden in de opneming in eene gevangenis gedurende eenige weken of maanden (art. 375 tot 383 van het Burgerlijk Wetboek).

De ondervinding heeft geleerd dat het kind door zijne eenzame opsluiting in de gevangenis, waar het aan zich zelven werd overgelaten, niet gebaat is. Overigens de korte termijnen voor den duur der opneming beantwoordden evenmin aan de bedoeling.

De maatregelen, welke nu kunnen genomen worden, strekken om den minderjarige, voor wien door de wettelijke verzorgers zelven de behoefte aan eene meer menschkundige en strengere leiding wordt gewenscht, in een daartoe dienstig tehuis over te brengen. Het is dus een steun of eene medewerking voor goed gezinde ouders, en behoeft er op berekend te zijn, dat de minderjarigen, na gedurende eenen zekeren tijd onder strenge tucht te zijn gebracht, tot goede burgers opgeleid worden.

De maatregelen die wij hier behandelen zijn hulpmiddelen bij de ouderlijke opvoeding, doch kunnen ook dienen, wanneer het noodzakelijk is, om deze in haar geheel over te nemen. Maar zij zijn hoegenaamd niet bestemd om aan eenen ouder, die zijn kind niet goed behandelt, de gelegenheid te geven zijne kwade gevoelens jegens het kind bot te vieren.

Het zal eene zeer ernstige taak der rechters zijn door een onderzoek uit te maken, of de verpleging of de terbeschikkingstelling nuttig kunnen zijn.

De opvoeding trede op den voorgrond.

B. Art. 37 der wet van 15 Mei 1912 is de herhaling van art. 26 der wet van 27 November 1891 en luidt als volgt:

‘De hoven en rechtbanken kunnen, wanneer zij eenen persoon beneden den leeftijd van achttien volle jaren tot gevangenisstraf veroordeelen, bevelen dat hij ter beschikking der Regeering worde gesteld te rekenen van de uitvoering zijner straf tot zijne meerderjarigheid toe’.

Het tweede, nieuw ingevoerde, lid, voegt er bij:

‘In dit geval wordt de veroordeeling ten uitvoer gelegd binnen acht dagen na den dag waarop zij onherroepelijk is geworden’.

De oplegging van dezen maatregel is den rechter vrij gelaten, wanneer hij eenen dader voor zich heeft tusschen 16 en 18 jaar, die in ontwikkeling en karakter geheel met eenen minderjarige gelijk staat, van wien te verwachten is dat hij door eene doelmatige opvoeding verbeterd zal worden en tegenover wien dus de voor de kinderen bedoelde maatregel bestemd en geschikt is.

§3. *Beschikkingen van den kinderrechter.*

A. *Teruggave aan ouders of voogd met berisping.* - Na het onderzoek ter terechtzitting kan de rechter het kind aan ouders of voogd teruggeven (art. 13, 1°, en 17).

Ligt het geval bijv. zoo, dat de rechter meent aan de ouders of voogd, misschien ook in samenwerking met den onderwijzer, te kunnen overlaten het kind terecht te wijzen, en kan hij van hen voldoende paedagogische maatregelen verwachten; - trekt een particulier of eene vereeniging zich het geval aan, of ook, is de door het strafbaar feit veroorzaakte schade van wege den jeugdigen dader aan den getroffene vergoed geworden, en meent de rechter dat aldus voldoende gestraft is; - blijkt het feit gepleegd te zijn onder omstandigheden van uitersten noodtoestand, bijv. bittere armoede van het gezin, dan mag de rechter het kind aan de ouders of voogd teruggeven zonder eenige toepassing van straf.

Zoowel het kind als de ouders zullen, in dit geval, reeds door het gevoerde proces eenen levendigen indruk krijgen, dat er voor 't vervolg dient opgepast te worden.

Ook als de voogdij door eene vereeniging, stichting of instelling wordt uitgeoefend, kan de teruggave aangewezen zijn; dat zal namelijk geschieden, wanneer bij de hoofden der inrichting geenerlei verzuim blijkt aanwezig te zijn geweest en aan dezen de disciplinaire afdoening kan worden overgelaten.

Daarbij legt de wet aan den kinderrechter de verplichting op, het kind te berispen en de ouders of voogd, alsook de bestuurders der betrokken inrichting, te vermanen er voortaan beter toezicht op te houden. Het behoeft aan beiden, - aan den dader en aan de over hem aangestelden, - duidelijk te worden gemaakt, dat de bedoeling niet

is het kind straffeloos te laten, doch alleen de oplegging van straf aan hen over te laten.

De teruggave zal kunnen geschieden naar aanleiding van elk strafbaar feit - zwaar zoowel als licht - waarvan de dader den leeftijd van 16 jaar nog niet had bereikt. Intusschen zal, in het algemeen, de maatregel slechts voor lichte en, in gansch bijzondere omstandigheden, voor zwaardere gevallen worden toegepast.

B. *Verpleging in particuliere zorg* (art. 13, 2°, en 17). - Geven het karakter van het kind, de omstandigheden waaronder het leeft, de toestand van 't gezin waarin het verkeert, te denken dat, om het terecht te brengen en zijn verantwoordelijksbesef op te wekken, eene langdurige en stelselmatige verzorging gewenscht zou zijn, dan zal de rechter een opvoedingsmaatregel toepassen. Hij doet dit door te bevelen dat de schuldige, tot zijne meerderjarigheid, aan eenen persoon, aan eene vereeniging, aan eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van onderwijs zal worden toevertrouwd (art. 17).

De stelselmatige medewerking van particulieren, vereenigingen, stichtingen of instellingen, aan de verzorging van jeugdige personen, zoowel verwaarloosden als misdadigen, is eene gewichtige nieuwigheid, door de kinderwet van 15 Mei 1912 ingevoerd.

Kon, volgens de oude wetgeving, de particuliere zorg wel haren gang gaan, doch zonder voldoende wettelijke macht en zonder toelage van overheidswege, zoo is zij thans toegerust met het gezag dat de kinderrechter geeft; zij kan ook geldelijke hulp erlangen (art. 41).

Gezinsverpleging, uitbesteding bij eenen bepaalden persoon wordt door de wet toegelaten, evenals plaatsing in kostscholen of andere gestichten van weldadigheid of van onderwijs De keuze staat geheel ter beoordeeling van den kinderrechter.

Voortdurende verzorging van de opvoedelingen dient de grondslag te zijn van de verplichting die de bedoelde persoon of instelling op zich neemt. Om het door de wet gestelde doel te bereiken, moeten de persoon of de instelling die met de onmiddellijke hoede van het kind belast worden, zich niet vergenoegen met de tijdelijke en gedeeltelijke verzorging, - zooals de vereenigingen die zich bezig houden met voeding, kleeding, enz., zooals vacantiekolonie's, enz., - maar wel voor de volledige opvoeding van het kind zorgen. Doch niets belet dat de opvoedelingen, op eenen bepaalden leeftijd, hun brood elders

verdienen dan bij hunnen beschermer of buiten het gebouw der instelling.

Tegenover deze uitgebreide macht, staan beperkingen die de verpleging der opvoedelingen medebrengt:

a) De Minister van Justitie is bevoegd toezicht uit te oefenen over de woningen en gestichten, waarin de minderjarigen worden opgenomen. Voorts moet hem jaarlijks verslag over hunnen toestand worden gedaan (art. 38).

Bij elke plaatsing van eenen minderjarige, door den kinderrechter bevolen, moet aan den Minister eene schriftelijke mededeeling worden gedaan, bevattende: naam en voornamen van den minderjarige, omschrijving en aanduiding der plaats van de woning of het gesticht waar deze is opgenomen.

Het uitoefenen van het toezicht heeft voor gevolg het beoordeelen van den toestand der minderjarigen, het recht om steeds tot de woningen of gestichten toegelaten te worden en alle gewenschte inlichtingen omtrent de verpleging te ontvangen.

In Nederland werd het vraagstuk van het toezicht der Regeering over de particuliere gestichten uitvoerig behandeld. Mr. A. de Graaf, in een rapport voor den Centraal-Bond van christelijk-philanthropische inrichtingen uitgebracht in de vergadering van 18 April 1911[(1)], zegt daarvan: ‘Dat de Staat alléén de kinderen beter zou kunnen opvoeden, zelfs misdadige kinderen, dan particulieren, geloof ik niet, hoezeer wij de Rijksgestichten waardeeren, maar dat, op den duur, particulieren het op groote schaal zouden kunnen doen zonder de hulp en de controle van den Staat, geloof ik evenmin. Door de samenwerking is het peil der particuliere verpleging ongetwijfeld nu reeds verhoogd’ (bl. 21). ‘Tot de voordeelen verbonden aan samenwerking met de Regeering reken ik de controle. Een mensch moet er tegen kunnen gecontroleerd te worden. Aan den anderen kant zij de controle billijk en verstandig’ (bl. 23).

Het toezicht belet niet dat de particuliere gestichten zelfstandige inrichtingen blijven, dat zij hunnen eigenen weg voortgaan; maar zij moeten voldoen aan al de vereischten die de verpleging van verwaarloosde en misdadige kinderen, in lichamelijk, zedelijk en geestelijk opzicht, medebrengt.

(1) Uitgave van A. Oosthoek, Utrecht. 1911.

De kinderrechter heeft het recht, ten allen tijde, de genomen maatregelen in te trekken of te wijzigen en binnen de perken der wet, ten beste van de belangen der minderjarigen, te hendelen (art. 31).

Deze onbeperkte macht heeft voor gevolg, niet alleen dat de kinderrechter bevoegd is om de gezinsverpleging zoowel als de gestichtsverpleging gade te slaan, maar ook om voorwaarden te stellen voor de verzorging van de opvoedelingen.

Deze voorwaarden betreffen, uit den aard der zaak, gezondheid, zedelijkheid, schoolonderwijs, vakonderricht.

Gezondheid. - Het gebouw, hetzij woning (gezinsverpleging), hetzij gesticht, moet gezond gelegen en ingericht zijn, en voldoende ruimte bevatten voor het daarin te huisvesten aantal personen.

Voor de reinheid moet nauwgezet zorg worden gedragen.

Aan de verpleegden moet worden verschaft gezond voedsel in voldoende hoeveelheid, alsook behoorlijke kleeding en ligging.

Aan iederen verpleegde moet een afzonderlijk bed worden verstrekt.

De verpleegden mogen slechts worden belast met arbeid die evenredig is aan hunne krachten.

In geval van gestichtsverpleging drage het bestuur zorg dat de verpleegden dagelijks, wanneer het weder dat toelaat, beweging in de open lucht nemen en op gezette tijden geregelde lichaamsoefeningen verrichten.

In geval van gezinsverpleging mogen de verpleegden niet in meerdere mate met huiselijke bezigheden worden belast dan het belang hunner opvoeding gedoogt.

De verpleegden moeten, in de gestichten, worden onderworpen aan een geregeld geneeskundig toezicht; bij gezinsverpleging moet, vóór de uitbesteding, eene geneeskundige verklaring worden ingewonnen, dat de gezondheidstoestand van het gezin geen gevaar oplevert voor de huisgenooten.

Orde en zedelijkheid. - Tenzij in geheel van elkander gescheiden afdeelingen, mogen in hetzelfde gesticht geene verpleegden van verschillend geslacht worden opgenomen.

Van deze bepaling kan afgezien worden in gestichten of afdeelingen van gestichten, waarin uitsluitend kinderen beneden den leeftijd van tien jaar worden opgenomen.

In de gestichten moeten, zooveel mogelijk, de jongere verpleegden van de oudere afgezonderd worden.

Onderlinge afzondering des nachts, althans geheele of gedeeltelijke afscheiding door tusschenschotten, wordt in beginsel gewenscht. Andere regelingen behooren aan goedkeuring te worden onderworpen. In elk geval echter moet toezicht aanwezig zijn.

Het personeel aan de gestichten verbonden moet zijn van goed zedelijk gedrag.

In geval van gezinsverpleging moeten de leden van het gezin, bij wie de verpleegden worden uitbesteed, zijn van goed zedelijk gedrag en behoorlijke beschaving.

Schoolonderwijs. - De verpleegden moeten, ten minste tot het bereiken van den vollen leeftijd van 13 jaar, het gewone schoolonderwijs volgen; zij, die dit onderwijs niet meer volgen, moeten, ten minste tot den vollen leeftijd van 16 jaar, deelnemen aan het herhalingsonderwijs, of een daarmêe gelijk te stellen onderwijs.

Aan verpleegden, die ongeschikt zijn om aan het bedoelde onderwijs deel te nemen, moet afzonderlijk onderwijs worden gegeven.

Vakonderricht. - Zoodra de verpleegden den daartoe vereischten leeftijd hebben bereikt, moet hun doelmatig vakonderricht worden gegeven.

Bij de keuze van het vak moet rekening worden gehouden met aanleg en neiging van de verpleegden.

Indien het vakonderricht in het gesticht niet wordt gegeven, dan moeten de verpleegden, evenals bij gezinsverpleging, de lessen van ambachts-, teeken- of industriescholen, land- of tuinbouwcursussen volgen, ofwel bij eenen patroon in de leer worden gedaan.

Wanneer het vakonderricht buiten het gesticht wordt gegeven, dan is het bestuur der vereeniging verplicht daarop toezicht te houden en zich met name van de vorderingen der verpleegden te vergewissen.

Onze wet van 15 Mei 1912 bepaalt, dat de godsdienstige en wijsgeerige overtuigingen der gezinnen waartoe de kinderen behooren, zullen worden geëerbiedigd. Derhalve mag aan de opvoedelingen, op zon- en feestdagen, geen arbeid opgelegd worden, behalve in gevallen van nood, en moet hun de gelegenheid verschaft worden om zich van hunne godsdienstige verplichtingen te kwijten.

C. *Veroordeeling tot dwangopvoeding met eenen proeftijd* (art. 23). - Hier wordt bij de kinderwet ingevoerd, wat reeds de wet van 31 Mei 1888 ten opzichte van volwassenen toeliet, met name de voorwaardelijke veroordeeling of liever de voorwaardelijke tenuitvoerlegging der uitgesproken plaatsing in een Rijksopvoedingsgesticht.

Om twee redenen is deze maatregel opgenomen.

De tenuitvoerlegging der opgelegde straf kan voorwaardelijk zijn: allereerst omdat de vrees voor eene bepaalde reeds uitgesprokene en terstond uitvoerbare straf voor jeugdige overtreders eene machtige drijfveer ten goede zal zijn, waardoor zij tegen verleiding gesterkt worden, - eene sterking wier heilzame werking zal voortduren, ook nadat de proeftijd voorbij is; voorts omdat de vorige maatregelen (teruggave aan de ouders met berisping, verpleging in particuliere zorg), op zich zelven vaak te onbeteekenend of van te onzekeren invloed zijn, zoodat er dan eene krachtigere, zij 't niet onmiddellijk werkende, reactie kan worden bevolen.

De voorwaardelijke strafoplegging heeft slechts dan nut, wanneer zij wordt verbonden aan de in het vonnis vermelde voorwaarden.

Alleen dan toch blijft de veroordeeling eenen voldoenden krachtigen invloed uitoefenen.

De proeftijd duurt tot aan de meerderjarigheid; hij blijft doorloopen in geval van onbeduidende feiten die volstrekt niet getuigen van gebrek aan goeden wil of inspanning om zich goed te gedragen.

Aan den vrijgelatene kan het verboden worden zekere plaatsen te bezoeken, en kan zelfs het verblijf in eene door den rechter aangewezene gemeente opgelegd worden.

Dronkenschap, ontucht, wangedrag, alle overige handelingen, in strijd met de in het vonnis uitgedrukte voorwaarden, zijn gronden tot tenuitvoerlegging der straf. Bij schuldverklaring aan een tweede feit, kan de rechter natuurlijk eene tweede straf uitspreken die dan bij de eerste wordt gevoegd. De regelen omtrent den samenloop zullen dan geene toepassing vinden, daar het tweede misdrijf ná de berechting van het eerste heeft plaats gehad.

Begaat de veroordeelde gedurende zijne minderjarigheid geen vergrijp tegen de hem gestelde voorwaarden, dan vervalt de opgelegde straf.

D. *Voorziening in de opvoeding van regeeringswege* (art. 13, 3°, 17 *in fine*, 18 en 19). - Vindt de kinderrechter geene termen om de opschorsing der terbeschikkingstelling te bevelen, dan geschiedt de tenuitvoerlegging der straf zoo spoedig mogelijk.

De dwangopvoeding heeft voor gevolg, dat de jeugdige dader, tot diens 21ste jaar toe, in een Rijksopvoedingsgesticht opgenomen wordt. Deze maatregel, - hij moge dan al wettelijk geene straf genoemd worden, - berooft den betrokkene van zijne vrijheid gedurende eenen langen tijd, en is een voor hem veelal aanmerkelijk ernstiger en onaangenamer maatregel dan de Kortstondige straf van de volwassenen. Hij behoort dus door de bijzondere omstandigheden wel zeer degelijk gerechtvaardigd te zijn.

Terbeschikkingstelling zal bijv. gewettigd zijn, indien de minderjarige reeds te recht heeft gestaan, doch de alsdan genomen maatregelen geen doel hebben getroffen.

Terbeschikkingstelling kan worden uitgesproken wegens een misdrijf, overtreding, wanbedrijf of misdaad, zelfs voor de eerste maal gepleegd.

De beslissing omtrent de opneming in een der rijksopvoedingsgestichten wordt genomen door den kinderrechter, overeenkomstig het Koninklijk besluit van 24 November 1904, waarvan de regeling hieronder samengevat is.

Leeftijd van den opvoedeling ten tijde van het vonnis:	***Provincie waarin de uitspraak doende rechter gevestigd is:***	***Bestemd Rijksopvoedings gesticht:***
	I. JONGENS.	
Min dan 13 volle jaren	De negen provinciën	Ruysselede
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Brabant }	Ieperen (1ste afdeeling)
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ West-Vlaanderen }	Ieperen (1ste afdeeling)
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Henegouwon }	Ieperen (1ste afdeeling)
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Antwerpen }	Moll
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Oost-Vlaanderen }	Moll
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Namen }	Moll
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Limburg }	Moll
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Luik }	Moll
13 volle jaren en min dan 16 volle jaren	{ Luxemburg }	Moll

16 volle jaren en daarboven	De negen provinciën	St Hubert

II. MEISJES.

Min dan 13 volle jaren	De negen provinciën	Beernem
13 volle jaren en daarboven	De negen provinciën	Namen

De jongens, wier voorwaardelijk ontslag of overdracht aan particuliere zorg zijn ingetrokken, en voor wie eene strengere behandeling noodig is, worden geplaatst in eene afzonderlijke afdeeling, gehecht aan het Rijksopvoedingsgesticht te Ieperen; de opvoedelingen, wier tuchteloosheid en onzedelijkheid bijzondere waarneming vereischen, worden opgenomen in de tuchtafdeeling, gevestigd voor de jongens, te Gent, en voor de meisjes, te Namen.

De terbeschikkingstelling biedt de gelegenheid om, gedurende eenen langen tijd, den jeugdigen misdadiger buiten de samenleving te houden.

Er zijn echter gevallen zoo ernstig, dat dwangopvoeding tot het 21ste jaar de maatschappij niet genoegzaam beveiligen kan. Daarom is voor zulke ernstige gevallen de mogelijkheid toegelaten, dat de minderjarige, na afloop der opvoeding, niet zal ontslagen worden.

Indien de minderjarige eene misdaad begaan heeft, dan kan de terbeschikkingstelling verlengd worden tot na de meerderjarigheid van het kind:

a) voor eenen termijn die den leeftijd van 25 jaar niet mag overschrijden, ingeval de misdaad niet strafbaar is met doodstraf noch met dwangarbeid (art. 18);

b) voor eenen termijn van ten hoogste twintig jaar, ingeval het geldt eene misdaad strafbaar met doodstraf of met dwangarbeid (art. 19).

Deze bepalingen betreffen louter zeer ernstige misdrijven; zij zijn uitsluitend bedoeld voor abnormale gevallen van gevaarlijke en weinig verbeterlijk schijnende daders. Opmerkelijk is ook dat, in deze gevallen, de dwangopvoeding, in afwijking van hare natuur, meer het karakter van opsluitingsmiddel dan van verbeteringsmiddel krijgt.

Doch de tenuitvoerlegging van den strengen maatregel kan steeds door den kinderrechter worden gewijzigd (art. 31).

Blijkt, na de dwangopvoeding, dat de jeugdige misdadiger zich inderdaad afdoende heeft gebeterd, en zijn waarborgen voor goed gedrag aanwezig; is hij, door het aangeleerde vak, in staat zich zelf te onderhouden; kan eventueel de verklaring verkregen worden van iemand die hem in dienst wil nemen; heeft hij zelf eene woonplaats gekozen en plannen voor zijn toekomstig bestaan gevormd, - zoo

schijnt het wel aangewezen te zijn dat hij voorloopig in vrijheid kan worden gesteld. Deze invrijheidstelling is echter, ten allen tijde, herroepbaar, ingeval de resultaten der dwangopvoeding blijken overschat te zijn en de vrijgelatene zich slecht gedraagt of in strijd handelt met de voorwaarden, in zijnen verlofpas uitgedrukt.

E. *Plaatsing in eene Rijkstuchtinrichting* (art. 22). - De oplegging van dezen maatregel wordt door den rechter bevolen, wanneer hij voor zich heeft den dader van eene midaad of een wanbedrijf die zedelijk te diep bedorven is om in een gewoon opvoedingsgesticht geplaatst te worden.

De minderjarige wordt bewust geacht van hetgeen hij wetens en willens uitrichtte, zoodat tegenover hem de voor kinderen bedoelde maatregelen niet bestemd en geschikt zijn. Hij is, op zedelijk gebied, reeds te diep gezonken, en zijn samenzijn met min bedorvenen zou zeer verderfelijk kunnen werken.

Deze maatregel zal alleen in uitzonderingsgevallen dienst doen. Niet lichtelijk behoort de rechter aan te nemen, dat de minderjarige beneden den leeftijd van 16 jaar niet meer kan verbeterd worden, dat van het opvoedingsgesticht geen heil meer voor hem te verwachten is, en dat zijn verblijf aldaar veeleer storend op den geest dier inrichting dreigt in te werken.

De toepassing van den maatregel heeft ten gevolge, dat de dader opgenomen wordt in eene Rijkstuchtschool gedurende ten minste twee en ten hoogste tien jaar, en zelfs, in het bij 't artikel 19 voorziene geval, gedurende eenen termijn van twintig jaar na het bereiken zijner meerderjarigheid.

F. *Plaatsing in krankzinnigengestichten*, *ziekenhuizen of inrichtingen voor zenuwlijders*, enz. (art. 21). - Wanneer de rechter vermoedt dat de minderjarigen lichamelijke of geestelijke afwijkingen vertoonen, dan zal hij ze in observatie stellen en een geneeskundig onderzoek inwinnen.

Lichamelijke gebreken zijn hardhoorigheid, bijziendheid, spraakstoornissen, traagheid in bewegingen, vermoeibaarheid, zenuwachtigheid, enz.

Tot de geestelijke afwijkingen behooren de gevallen van krankzinnigheid of ernstig zenuwlijden, alsook de psychische onregelmatig-

heden, welke, aangeboren of verworven, zich kenmerken hierdoor, dat de abnormalen of achterlijken niet deugen voor de wettelijk thans bestaande krankzinnigengestichten noch voor de gewone inrichtingen van weldadigheid of van onderwijs.

Deze minderwaardigen worden dus aanvankelijk in een observatiehuis verpleegd, alwaar zij aan een geneeskundig onderzoek worden onderworpen; en, zoo het blijkt, dat de jeugdige persoon in eenen staat van lichamelijke of geestelijke minderwaardigheid verkeert, welke de heerschappij over zijne daden onmogelijk maakt en aldus de toerekenbaarheid uitsluit, dan gelast de kinderrechter dat hij van het observatiehuis zal overgebracht worden naar een krankzinnigengesticht, een ziekenhuis of eene andere inrichting, bestemd tot behandeling van zoodanige lijders welke in een Rijksopvoedingsgesticht niet behoorlijk kunnen verpleegd worden.

G. *Veroordeeling tot eenige andere straf met eenen proeftijd.* - Art. 25 bepaalt dat de minderjarigen die, alhoewel schuldig erkend, niet in een Rijksopvoedingsgesticht worden geplaatst ofwel daaruit worden ontslagen, tot hunne meerderjarigheid onder toezicht van eenen '*probation officer*' worden gesteld.

De wet beveelt dezen maatregel telkens, wanneer, in eene der in de voorgaande artikelen voorziene onderstellingen, de opvoeding niet werd bevolen of behouden.

De proeftijd, '*probation*', is ontleend aan de wetgeving van de Vereenigde Staten van Amerika, alsook van Engeland. Aldaar wordt het kind, in tal van gevallen, niet veroordeeld, doch onder toezicht gesteld; de rechter neemt voorloopig geene beslissing omtrent de straf, maar draagt de behartiging der belangen van den verwaarloosde minderjarige aan eenen kinderambtenaar op, die, zoo noodig, zijnen beschermeling aan diens omgeving onttrekt en hem op het goede pad zoekt terug te brengen.

Bij ons, integendeel, doet de rechter dadelijk uitspraak, en bepaalt daarbij dat de jeugdige misdadiger onder toezicht zal worden gesteld.

Het toezicht wordt uitgeoefend door eenen '*probation officer*', of 'afgevaardigde ter kinderbescherming' (art, 25, §3), die met de familie van den vrijgelatene samenwerkt, en dezen door raad en daad, door het verschaffen van arbeid en geldmiddelen, bijstand verleent.

De kinderrechter is volkomen vrij in de keuze van de personen, belast met het toezicht over de vrijgelatenen. De wet legt hem geene andere verplichting op dan, bij voorkeur, zijne keuze te vestigen op personen behoorende tot de vereenigingen voor kinderbescherming of bijzondere instellingen van weldadigheid of van onderwijs (art. 25, §2).

Benevens mannen kunnen ook vrouwen aangesteld worden, welke dezelfde rechten bezitten als de mannen.

Eene bezoldiging kan aan de '*probation officers*' toegekend worden.

De taak van kinderambtenaar eischt zelfopoffering, persoonlijke belangstelling in de kinderen en de gezinnen; zij vraagt takt, goed humeur, sympathie, geduld en vooral kennis van het kinderleven en het kindergemoed. De kinderambtenaar moet er naar streven 'de oudere broeder' te worden van het onder zijn toezicht geplaatst kind.

De medewerking van de '*probation officers*' is onafscheidelijk verbonden en maakt een integreerend deel uit van het stelsel van kinderbescherming en -berechting.

Art. 26 legt aan de kinderambtenaren de volgende verplichtingen op:

a) 'Zij blijven in betrekking met den minderjarige en, naar gelang van de omstandigheden, bezoeken zij de ouders, de personen, de vereenigingen of de instellingen die er voor moeten zorgen'.

b) 'Zij zullen de omgeving, waarin de minderjarige verkeert, zijne neigingen, zijn levensgedrag gadeslaan'.

c) 'Telkens als zij het raadzaam achten en, ten minste eens per maand, brengen zij bij den kinderrechter verslag uit over den zedelijken en stoffelijken toestand van den minderjarige. Zij stellen aan den kinderrechter al de maatregelen voor, die zij achten voor den minderjarige voordeelig te zijn' (art. 26, §3).

d) Als tegenhanger wordt voorgeschreven dat 'de ouders, op bepaalde tijdstippen, omtrent den toestand van hunne kinderen ingelicht worden' (art. 26, §4).

H. *Veroordeeling tot de kosten, de herstellingen en de schadevergoedingen.* - Ingeval het feit bewezen is, wordt het kind veroordeeld tot de kosten en, zoo er daartoe gronden bestaan, tot de herstellingen en de schadevergoedingen waartoe het misdrijf aanleiding heeft

gegeven (art. 24, §1, der wet van 15 Mei 1912, 44 Sr.; 161, 162, 187, 194, 213 Sv.).

De aansprakelijke personen, - ouders of voogd - en het schuldig erkende kind worden, allen voor één en één voor allen, tot de kosten veroordeeld (art. 24, §3).

De kinderrechter beveelt, daarenboven, dat de in beslag genomen voorwerpen, alsook de voorwerpen voortkomende van het strafbaar feit, aan de benadeelde personen zullen teruggegeven worden en stelt daarvoor aansprakelijk, elk voor het geheel, den veroordeelde zelf en zijne ouders of voogden (art. 24, §3).

Hetzelfde geldt voor de veroordeeling tot schadevergoeding (art. 24, §3). Hieromtrent bepaalt de wet dat, ingeval de schadevergoeding 50 frank niet te boven gaat, de kinderrechter deze zal toewijzen op de klacht van den belanghebbende, geteekend voor ‘gezien’ door den burgemeester en vergezeld van een proces-verbaal tot beraming der schade, kosteloos door dezen ambtenaar opgemaakt (art. 24, §3).

De Burgemeester van Brussel heeft het volgend formulier voorgeschreven, dat wij hier als voorbeeld meêdeelen:

‘Het jaar 1900 en..... den..... der maand ..... overeenkomstig de voorschriften van art. 24 der wet van 15 Mei 1912 over de kinderbescherming, hebben wij, Burgemeester van Brussel, na de bevestigingen van den opsteller van het hiervoren vermeld proces-verbaal gehoord te hebben, de schade voortgebracht door het misdrijf waarvan gebleken is, geschat op de somme van..... Waarvan akte.’

§4. *Hooger beroep.*

Het hooger beroep kan binnen de wettelijke termijnen ingesteld worden,

a) door het openbaar ministerie in alle gedingen;

b) door den minderjarige, de ouders, voogden of personen die het kind verplegen, alleen ingeval de beslissingen van den kinderrechter ten gevolge hebben den minderjarige aan zijne omgeving te onttrekken (art. 32, §1).

De algemeene beginselen betreffende de vereischten voor de ontvankelijkheid van het beroep worden door de nieuwe wet, in verschillende opzichten, gewijzigd.

De desbevoegde beroepende partijen zijn:

a) de minderjarige beklaagden,
b) de ouders, voogden en verplegers van het kind,
c) de Procureur des Konings,
d) de Procureur-generaal.

De voor beroep vatbare uitspraken zijn de eindvonnissen en alle andere beslissingen welke daarmede gelijk worden gesteld.

De regel geldt alleen, in zijne volle uitgestrektheid voor het openbaar ministerie; doch eene uitzondering wordt gemaakt voor de personen vermeld *sub litteris a* en *b:* van de vonnissen die eene eenvoudige berisping uitspreken kunnen de beklaagde en de aansprakelijke personen niet in beroep gaan (art. 32, §1).

Over het nut en de noodzakelijkheid van twee aanleggen in de vervolging van minderjarigen heerschte verschil van meening tusschen de Regeering en de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het oorspronkelijk wetsontwerp voorzag het hooger beroep niet; doch het behoud van den tweeden aanleg, zooals in gewone strafzaken, werd wenschelijk geacht als tegengewicht van de inderdaad zeer groote macht welke aan den alleen zetelenden kinderrechter wordt toegekend.

De nieuwe behandeling in beroep zal dienen als middel tot herstel zoowel van de hardheid van het eerste vonnis als van dwalingen en verzuimen die bij het eerste onderzoek mochten begaan zijn.

De kinderrechter in hooger beroep bezit, ter terechtzitting, dezelfde macht als de kinderrechter in eersten aanleg, ook wat betreft de tijdelijke verzorging van de minderjarigen (art. 32, §5); doch zijn werkkring is veel min omvangrijk, daar hij niet gestadig in de verzorging der misdadige kinderen zal tusschenkomen, zooals art. 31 het aan zijnen ambtgenoot in eersten aanleg voorschrijft.

De inlassching van het bedoelde rechtsmiddel, gedurende de bespreking van het wetsontwerp, heeft niet toegelaten de wederzijdsche bevoegdheid van den hoogeren en den lageren rechter nauwkeurig te bepalen.

§5. *Tenuitvoerlegging der beslissingen.*

Overeenkomstig de art. 165 en 197 Sv, is het openbaar ministerie belast met de uitvoering der strafvonnissen; doch aan den kinderrechter is het toezicht over de verpleging der minderjarigen, welke voor hem zijn verschenen, opgedragen.

Indien degenen, onder wier gezag de minderjarige zich feitelijk bevindt, weigeren hem af te geven aan wien hij krachtens de wettelijke uitspraak behoort, kan de rechthebbende het desnoods *met den sterken arm* naar zich doen overbrengen.

Een dienaar van het gerecht, met het afschrift van het vonnis in de hand, kan het kind weghalen; hij zal, zoo noodig, de hulp van de politie inroepen, en hij mag, tot uitvoering van de opdracht, ook besloten ruimten en woningen binnentreden.

De kinderrechter kan de voorloopige tenuitvoerlegging zijner beslissing bevelen, d.w.z. niettegenstaande verzet of beroep (art. 32, §1).

Voorts zal hij het toezicht houden over al de kinderen welke door hem schuldig werden erkend, hetzij dat zij eenvoudig berispt werden, hetzij dat zij aan particuliere verpleging ofwel aan de Regeering werden toevertrouwd.

Hij zal dus moeten nagaan of aan de voorwaarden voldaan is, die aan de gezinnen en aan de particuliere instellingen noodzakelijk dienen gesteld te worden. Hij kan zich derhalve de statuten, de stichtingsbrieven of reglementen doen overleggen, de wijze van opleiding toetsen aan de belangen van den minderjarige; de waarborg vorderen dat de opvoeding geschiede in de gezindte waartoe het kind behoort, en ook met de wenschen van de ouders te rade gaan.

Art. 39 houdt eene bijzondere bepaling in betreffende de ter beschikking gestelden.

Alhoewel de kinderrechter de minderjarigen aan de Regeering toevertrouwt, zal deze maatregel niet altijd dadelijk ten uitvoer worden gelegd.

Art. 39 bepaalt inderdaad dat, wanneer geene bijzondere aanwijzing door den rechter bij zijn bevel werd gevoegd, de Minister van

Justitie de ter beschikking gestelden voorwaardelijk zal kunnen laten bij de personen onder wier hoede zij staan ofwel ze in een observatiehuis kan plaatsen; doch de Minister is ook bevoegd de kinderen in een Rijksopvoedingsgesticht op te nemen of ze aan elke andere inrichting, voor hunnen staat geschikt, toe te vertrouwen, ofwel ze te doen verplegen in een gezin of in een gesticht (art. 39).

Het opperbestuur over het Rijksopvoedingswezen berust dus bij den Minister van Justitie. De Staat moet zorg dragen voor de minderjarigen welke ter beschikking der Regeering werden gesteld, en moet ze weerbaar maken tot den strijd voor het bestaan.

Elke verandering van verblijfplaats moet ter kennis van den kinderrechter worden gebracht, welke dan de noodige, door den toestand vereischte, maatregelen treft (art. 33); bijv. de ouders van den minderjarige vertrekken als landverhuizers, of de verplegers verlaten het midden, waar zij gevestigd waren en dat genoegzame waarborborgen van zedelijkheid aanbood, en gaan elders wonen.

De bekrachtiging is gelegen in de bevoegdheid van den kinderrechter om den oorspronkelijk genomen maatregel te wijzigen.

Wanneer het kind voortaan in een ander arrondissement gaat wonen dan dat van den kinderrechter die er toezicht over hield, zal deze de bewaking aan zijnen ambtgenoot van de nieuwe verblijfplaats opdragen (art. 33, §2).

In geval van overlijden, zware ziekte, niet geoorloofde afwezigheid of wangedrag, moeten de verplegers en de kinderambtenaren er dadelijk kennis van geven aan den kinderrechter (art. 34).

Deze bepaling geldt voor al de minderjarigen, hetzij zij in hunne familie werden gelaten, hetzij zij elders verpleegd en opgevoed worden.

De kinderrechter bepaalt het gebruik van het loon verdiend door de minderjarigen welke in of buiten gestichten worden verpleegd (art. 40, §1).

Deze zorg wordt overgelaten aan den Minister van Justitie ten opzichte der Rijksopvoedelingen (art. 40, §2).

Beiden kunnen beslissen dat de sommen, die geheel of ten deele op een boekje van de spaarkas werden gestort, niet zullen uitbetaald worden aan den opvoedeling, voordat deze den leeftijd van 25 jaar hebbe bereikt (art. 40, §3).

De verplichting om te voorzien in de kosten voor onderhoud en opvoeding der kinderen rust op hen zelven of op hunne wettelijke verzorgers en, indien zij onvermogend zijn, op den Staat. Voor de landloopers en bedelaars worden de kosten, voor de helft, ten laste van den Staat en, voor de tweede helft, ten laste van de gemeente hunner onderstandswoning gesteld (art. 42).

Indien de minderjarige geene onderstandswoning in België heeft of indien deze niet kan worden ontdekt, worden de kosten, die ten laste van de gemeente der onderstandswoningen zouden vallen, gedragen door de provincie waartoe de uitspraak doende rechter behoort (art. 43).

De Staat, de provincie en de gemeente hebben wederzijds eene vordering tot uitkeering der kosten van onderhoud en opvoeding, tegen de minderjarigen en tegen de personen die aan dezen onderhoud verschuldigd zijn, indien zij in staat zijn om te betalen (art. 43, §2).

De rechtsvordering vervalt door verjaring, overeenkomstig de bepalingen van art. 2277 B.W. (art. 43, §3).

Daartoe is het noodzakelijk dat de kosten van onderhoud en opvoeding worden vastgesteld. Het onderhoud omvat, in het algemeen, voeding, kleeding en huisvesting; de opvoeding begrijpt de uitgaven tot het aanleeren van handwerk of bedrijf.

Een Koninklijk besluit zal deze kosten jaarlijks bepalen (art. 41, §2).

Hetzelfde geldt voor den Minister van Justitie ten opzichte der Rijksopvoedelingen die hij aan particulieren of aan openbare of bijzondere gestichten toevertrouwt (art. 41, §2).

Van zijnen kant, bepaalt de kinderrechter voor iederen minderjarige afzonderlijk de toelage welke hij aan den verpleger verleent; doch, naarmate van de omstandigheden, kan deze toelage steeds gewijzigd worden (art. 41, §3, in verband met art. 31).

De subsidie bestrijdt alleen de dagelijksche kosten voor opvoeding en onderhoud, doch niet de oprichtingskosten van de gestichten waar de minderjarigen geplaatst worden, noch de huishuur van de particuliere verplegers (art. 41, §4).

De kosten worden door den Staat voorgeschoten (art. 41, §5).

§6. *Intrekking of wijziging der genomen maatregelen.*

De wet van 15 Mei 1912 bevat nieuwe bepalingen wier werking in het geheele stelsel van kinderbescherming buitengewoon gewichtig is.

a) De kinderrechter oefent een algemeen toezicht uit op de tenuitvoerlegging zijner beslissingen, alsmede op de naleving der voorwaarden waaronder de ter beschikking der Regeering gestelden of de aan particuliere zorg toevertrouwden worden verpleegd.

Art. 31, §1, bepaalt inderdaad dat, ten allen tijde, de kinderrechter uit eigen beweging, op de vordering van het openbaar ministerie, op het verzoek van den minderjarige zelven, van zijne ouders, voogden of verplegers, ofwel op het vertoog der kinderambtenaren, de genomen maatregelen kan intrekken of wijzigen en, binnen de perken der wet, zoodanig handelen als de belangen van den minderjarige het vereischen.

De kinderrechter erlangt dus feitelijk eene zeer uitgebreide macht, welke hem toelaat over het lot der verwaarloosde of misdadige jeugd, naar goeddunken, te beschikken.

De genomen beslissing zal veranderd worden, telkens wanneer de omstandigheden het wenschelijk doen achten. De regel '*non bis in idem*' geldt dus te dezer zake niet meer.

De herziening zal plaats hebben, o.a. ingeval het gedrag van het kind verbeterd of verslecht is, ingeval de voorwaarden waaronder het verkeert tot de deugdelijke verzorging niet gunstig zijn, enz.

Doch elke verandering, aan de vorige beslissing toegebracht, zal niet altoos door middel van een voor beroep vatbaar vonnis geschieden.

Hieromtrent dient een onderscheid gemaakt te worden: indien de aard van de rechterlijke uitspraak blijft voortbestaan, doch slechts in hare uitvoering wordt gewijzigd, dan wordt wel de vorm veranderd waarin de maatregel zal worden ten uitvoer gelegd, maar niettemin behoudt de uitspraak hare wezenlijke kracht; integendeel, wanneer de eerst voorgeschreven maatregel in eenen anderen wordt omgezet, omdat, naar het oordeel van den rechter, eene andere voorziening nood-

zakelijk is geworden, zoo zal een nieuw vonnis worden uitgesproken, waartegen de partijen zullen kunnen opkomen.

Zoo worden dus, eenerzijds, bestuursmaatregelen genomen, die aan het uitgesproken vonnis niets te kort doen; en, anderzijds, zal de zaak zelve andermaal voor den rechter aanhangig gemaakt worden, die dan eene nieuwe uitspraak verleent.

b) De herziening moet, van rechtswege, om de drie jaar plaats hebben (art. 31, §2).

Na verloop van eenen termijn van drie jaar wordt de minderjarige opnieuw voor den kinderrechter opgeroepen, welke alsdan eene nieuwe uitspraak zal te doen hebben *(Commentaire législatif,* bl. 427).

Blijkt na de dwangopvoeding dat de jeugdige misdadiger zich afdoende heeft gebeterd, en zijn waarborgen voor zijn goed gedrag aanwezig; is hij, door het aangeleerde vak in staat zich zelf te onderhouden; kan de verklaring verkregen worden dat iemand hem in dienst wil nemen; heeft hij zelf eene woonplaats gekozen en plannen voor zijn toekomstig bestaan gevormd, - zoo kan hij voorloopig in vrijheid worden gesteld; deze invrijheidstelling kan echter, ten allen tijde, herroepen worden, ingeval de resultaten der dwangopvoeding blijken overschat te zijn en de vrijgelatene zich slecht gedraagt of in strijd handelt met de voorwaarden, in zijnen verlofpas uitgedrukt.

Evenals de toestand van den minderjarige, na het verstrijken van den termijn van drie jaar, kan verbeteren, evenzoo kan deze ook verergerd worden, d.w.z. dat strengere maatregelen diegene, welke oorspronkelijk bedoeld waren, zullen vervangen, ingeval de jeugdige misdadiger het vertrouwen niet verdient, dat eerst in hem werd gesteld.

Tot tempering der hardheid van de maatregelen welke noodzakelijk geacht werden voor gevaarlijke en weinig verbeterlijk schijnende daders, is de wijziging van de oorspronkelijke uitspraak, steeds na drie jaar, voorgeschreven.

Hoofdstuk III.
deelneming aan strafbare feiten begaan door minderjarigen.

Mededaderschap of medeplichtihgeid aan *overtredingen* is niet strafbaar. Alleen de daden van overtredingen vallen onder de toepas-

sing van de strafwet. De grond, voor dezen regel gegeven, is dat de inbreuken op de maatschappelijke orde, bij lichte misdrijven, te gering zijn om een strafgeding te rechtvaardigen, daar het middel erger zou zijn dan het kwaad.

Doch, in de kinderwet wordt de deelneming aan overtreding strafbaar gesteld; anderszins zouden de ouders welke bijv. hunne kinderen aansporen om strooperijen te begaan, hoegenaamd geen gevaar loopen, alhoewel de uitlokking zich door misbruik van gezag of van macht heeft geopenbaard.

Art. 44 straft, bijgevolg, als daders van het feit begaan door een kind beneden den leeftijd van 16 jaar, hen:

1° die, door een der middelen aangeduid in de alineas 3 en 4 van art. 66 Sr., deel nemen aan een feit omschreven als overtreding;

2° die, op dezelfde wijze, deel nemen aan een volgens het Boschwetboek strafbaar feit.

Doch de nieuwe wet gaat nog veel verder in haar art. 45: de verpleger van het kind, die door gebrek aan voldoende bewaking het strafbaar feit gemakkelijker heeft gemaakt, kan eene politiestraf ondergaan (art. 45).

De strafbare deelneming wordt niet vereischt; de hierboven aangehaalde bepaling treft de nalatigheid in het toezicht die het begaan van het misdrijf gemakkelijker maakt; bij voorbeeld, de verpleger heeft het kind laten zwerven, heeft het laten of heeft het doen bedelen, heeft zijn onderwijs of zijn vakonderricht niet gadeslagen. Daaronder worden ook begrepen alle andere feiten, die van aard zijn om het kind zelfs door verzuim onzedelijk te maken; m.a.o. de verpleger heeft in eenen averechtsten toestand, waarin het kind verkeerde, niet ter verbetering ingegrepen.

Het nieuw misdrijf is gegrond op het nalaten eener der voornaamste verplichtingen van het ouderlijk gezag.

De wetgever hoopt dat, met inachtneming der grondbeginselen van het strafrecht ten opzichte van het persoonlijk plegen der strafbare feiten, de bedoelde strafvervolging den doorslag zal geven om de onachtzame ouders te treffen welke tot hiertoe aan de gestrengheid der wet ontsnapten.

Het geldt hier eene grove verwaarloozing van de verplichting

tot toezicht. De uitdrukking ‘gebrek aan voldoende bewaking’ moet den rechter waarschuwen, dat niet voor feiten van geringe beteekenis de straf mag worden uitgesproken.

Art. 46 straft nog, daarenboven, de verhelers van voorwerpen die door een kind beneden den leeftijd van 16 jaar, ten gevolge eener overtreding, werden verkregen.

Voorts wordt door art. 35 eene politiestraf ingevoerd tegen de verplegers van het kind die, wanneer de minderjarige voor den kinderrechter opgeroepen wordt, zijn verstek niet kunnen rechtvaardigen; eene veel zwaardere straf treft de ouders die hun minderjarig kind onttrekken of pogen te onttrekken aan de rechtsvervolging, tegen hetzelve ingesteld ingevolge de wet over de kinderbescherming, die het onttrekken of pogen te onttrekken aan de verplegers aan wie het werd toevertrouwd, die het niet vertoonen aan hen die het recht hebben het te vorderen, of die het, zelfs met zijne toestemming, wegvoeren of doen wegvoeren.

Eindelijk worden een aantal strafbepalingen verscherpt, welke de tegen de kinderen gepleegde misdrijven voorzien.

Daarmede is een overzicht gegeven van de nieuwe wet over de kinderverzorging. Wij hopen dat zij tastbare weldaden zal teweegbrengen, en dat hare uitkomsten er toe zullen leiden om hare gebreken en tekortkomingen te verbeteren en aan te vullen.

H. DE HOON.

Remy.

Door de grauwe, kille donkerte van den regenachtig-droeven winteravond, stapte Remy naar huis. De breede baan, diep doorploegd van gapende karresporen, lag vol troebele plassen slijkerig water, waarvan de vale oppervlakten rillend rimpelden onder den gierenden adem van den wilden wind, die scherp uit het Westen loeide.... Dicht en somber hing de vroeg-ingevallen duisternis over het wegdoezelend land. De hoogstammige boomen, blinkend van het neerzijpelend nat, die in eindelooze reeken langs beide zijden van den door de velden kronkelenden weg de grijze lucht schenen vaneen te scheiden, leken reuzige spookgestalten, een zwarte wacht dreigende gedaanten, de naakte, lange tak-armen als wraakroepend boven de kaal-ontbladerde kruinen stekend... De grachten die de baan bezoomden waren halfgevuld door de gevallen winterregens en op hunne vochtig-klamme boorden lagen in vuile, gestadig-verminderende hoopen, de laatste herfstbladeren te sterven... Alles was angstig-stil en eenzaam in den avond: alleen de groote stem van den aanstormenden wind huilde in bulderende vlagen, met wisselend, af- en toenemend geraas, over de eentonige effenheid der velden. Soms klonk het nijdig-verwoed geblaf van een waakhond door de zwijgende alleenigheid en in de donkere, spokerige verte geel-glansde dan het flauwe licht eener vaag-vermoede pachthoeve, waar de menschen, tegen hunne gewoonte in, nog op waren...

Rillend in zijne lompen van kleeren, die, veel te wijd, hem om het schrale mizerielijveken flodderden, schreed Remy voort, zoo haastig als het zwaar-dom gewicht van het piepend orgelkasken, dat aan een lederen riem op zijn beenderigen rug bungelde, en de stekende pijn in zijn voet het hem toelieten. Hij hinkte. Juist toen hij

daar straks, van onder de gapend-donkere welving der steenen stadspoort, in het vrije veld trad, werd hij omgeworpen door een dronken velorijder, die met uitgedoofde lantaren stoutweg doortrapte over de stikduistere baan... De twee wielen rolden over Remy's rechtervoet, die pijnlijk gekneusd en gepletterd werd; den linker had hij snel kunnen intrekken.

De man was met zijn machien, over Remy's lichaam heen, lomp en zwaar neergevallen op den smerigen weg. Onverwacht en onaangenaam opgeschrikt uit zijn dwalende dronkemansgepeinzen, was hij, ietwat bevreesd voor de gevolgen zijner onvoorzichtige daad, waggelend-vlug rechtgesukkeld. Toen hij zag dat het maar een bedelknaap was dien hij omgeworpen had, en de baan eenzaam-verlaten lag, begon hij te razen en te vloeken als een bezetene: ‘Gij leelijk snotjong, waarom ziede godverd.... niê waar ge loopt!’ Dan was hij terug op zijn rijwiel gekropen en zig-zaggend, met breed-uitspatten van dikke slijk-stralen opsprenkelend uit de plassen, in de duisternis verdwenen...

Nog bevend van de zoo pas doorgestane ontroering, was Remy den man enkele oogenblikken wezenloos-verstard blijven nakijken. Zijn rechtervoet, die in een gebarsten klomp stak, was erg opgezwollen en deed hem geweldig pijn: moedig kneep hij de dunne, bleeke lippen op elkaar, greep het orgelkasken, dat met den riem van zijn schouder geschoten was, en sukkelde moeizaam verder. De verschoten pet, die scheef-gezakt over zijn smal hoofd getrokken stond, was heel en al doorweekt van den regen, en ook zijne lobberende kleeren hingen klam en zwaar om zijn mager lijf. Ondanks het tastbaar donker trachtte hij zooveel mogelijk de plassen te mijden, want telkens dat hij, door de blikkering misleid, in het ondiepe water eener voor terecht kwam, drong het, kil en klam, door de reet van zijn gebarsten klomp tot tegen zijn voet, die spoedig ijskoud werd: op den grond trampelen of vlugger voortstappen hielp niet meer; hij bleef als een dood, onnut werktuig aan zijn stram-wordend been hangen....

Het was een heel eind ver, van de stad naar huis. In verbeelding zag hij den weg, dien hij nog af te leggen had. Nog drie bochten moest de baan maken: eene nabij de afgebrande hoeve, waar het immer zoo schimmig-stil was. Hij verhaastte daar eiken avond den

stap en sloeg in het voorbijgaan bevend een kruis. Een tweeden nabij het witte kasteel, dat heel aan het einde eener lange dreef van gladde en hooge beuken te prijken stond, en waarvan de ingang afgesloten was door een breed-ijzeren hek met scherpe, vergulde punten. Eindelijk een derden bij het begin van een vrij-uitgestrekt mastenbosch. Daar tegenaan, op een zijpad, doemde de vaag-omlijnde houten romp op van den kramerswagen, waar ze huisden: hij, vader, moeder en zijn zusterken Marieken.

Er was heel wat veranderd in hun dagelijksch bestaan... Eenigen tijd geleden nog was het een recht aangenaam leventje geweest: vader verstelde tinnen potten, tapte versleten regenschermen; moeder zorgde voor het eten, of hielp vader als er eens bijzonder veel en haastig werk was. Hij en Marieken mochten de gedane bestellingen bij de menschen aan huis afleveren. Dat was soms heel prettig, vooral in het weerkeeren, daar ze dan niets meer te dragen hadden en naar hartelust konden loopen en ravotten.

Was de Lente in het land, dan keken ze nieuwsgierig naar het eerste jonge groen, dat als een teer dons aan takken en twijgen begon te schemeren, of trachtten zoekend den koekoek te ontdekken, wanneer hij hoog in de wit-en-blauwe lucht zijn schallenden blijheidsroep zond....

Strooide de Zomer met kwistig-grage hand zijn gulden, rijpenden zegen over bosch en veld en wei, dan plukten ze langs de baan de gele boterbloemen, de groote, witte madelieven met gouden hartjes, de bleek-blauwe, lieve vergeet-mij-nietjes, bonden ze samen tot een lijvigen ruiker en boden hem moeder ten geschenke aan, die hem telken keer dankbaar-glimlachend aanvaardde.

Wanneer de herfstwind over de vlakte rende en langs den weg de eerste bont-getinte herfstbladeren in dolle dwarrelvlucht omlaagschudde, slopen ze, zonder het hoog-ijzeren hek (dat gewoonlijk aangeduwd stond), ook maar even te doen krijschen, in de breede dreef van het kasteel en vulden gretig-gauw de diepe zakken met een welriekenden schat blinkend-bruine beukennootjes, die in heele hoopjes rondom op den grond verspreid lagen...

Omkleedde de strenge, kille Wintervorst boomen en struiken met witten, blinkenden rijp, tooverde zijn verstijvende adem vinger-

dikke ijsschalen op grachten en slooten, dan gleden ze gierend van gezonde pret elkander achterna en kwamen, na welgedane boodschappen, opgewekt tehuis met oogen, nog stralend van de genoten wintervreugd en wangen, rood getint van het spel en de bijtend-frissche vrieslucht.

Dat was alles nu gedaan.

Zekeren avond dat vader ter kermis geweest was in het naaste dorp, kwam hij bleek en met verwilderd gelaat tehuis. Seffens werd er opgebroken: het oud-afgejakkerd paardje ingespannen, ketels en potten onder en over elkaar in den wagen geworpen, en voort ging het, met knarsend geluid der krom-getrokken wielen over den slechtbekasseiden weg, door de groote stilte van den nacht...

Remy had eerst niet begrepen waarom dat vertrek nu zoo opeens, haastig en bangelijk-stil gebeurde. Het leek wel een vlucht. Kort daarop was alles hem duidelijk geworden. Uit de af en toe fluisterend-gevoerde gesprekken tusschen vader en moeder, maakte hij op dat vader in een herberg twist gekregen had. Een gevecht was ontstaan en in een ongelukkige worsteling, die bloedig eindigen zou, had vader een jongen boer zijn mes in den rug geploft... In de algeheele verwarring, die na dat vreeselijk tooneel ontstaan was, had hij, begunstigd door het vallende duister, kunnen vluchten, dwars door de velden. En nu moesten ze weg, voort, verder, want de gendarmen zochten hem op, ze zaten hem misschien al op de hielen....

Van dien dag af was alles veranderd. Nu doolden ze hier, dan daar. Lang kon het niet meer duren, dat begrepen ze allen wel en daarom ook had vader geen rust meer in 't lijf. Hij werkte niet langer, werd zwijgend en somber, in zich zelf gekeerd. Heele dagen lag hij achter in den wagen, op een bundel verhakkelde kleeren, door het kleine raampje te turen, dat uitzicht had op den weg. Remy en Marieken waren er bang van geworden. Moeder ook verkwijnde onder den pijnigenden angst, en de immer zenuwachtige gejaagdheid waarin ze verkeerde... Dan was vader beginnen te drinken. Daar hij geene bestellingen meer durfde aannemen, uit vrees herkend of verraden te worden, moest Remy er op uit met zijn orgelken, om eenige centen te verdienen. Van dat luttel geld bedronk vader zich: zoo verdreef hij de vrees, die als een nooit-verzade worm aan zijn hart knaagde.

Alle morgenden werd Remy ruw gewekt. Bevend en met den slaap nog in de oogen kleedde hij zich, kreeg een homp brood in den zak en wanneer hij, loom en moe, met zijn orgelkasken op den rug de baan, die naar de stad leidde, betrad, klomc de schorre stem van vader, gedempt-dreigend hem achterna: ‘Vooruit, haast u. Kom niet terug vóór ge veertig centen hebt, anders!... En opgepast voor de gendarmen!....’

Dat.... ‘anders’ kent hij heel goed, want als hij er aan denkt, sluit hij een oogenblik, bangelijk-verschrikt, de schuwe, grijze oogen en voelt om zijn tusschen de schouders weggetrokken hoofd, klinkendnijdig de klappen vallen van die groote, zware, vereelte hand... Dezen avond toch zou hij er zonder slagen afkomen en die eenig-goede gedachte troostte hem, en maakte den scherp-drukkenden last van het orgelken minder zwaar, deed hem de stekende pijn in den gezwollen voet manmoedig, lijdzaam-geduldig verdragen... Diep in zijn wijden zak, klein hoopje koper- en nikkelgeld, lagen de veertig in te brengen centen. Af en toe stak hij de magere hand in den broekzak en betastte ze, met beefvingers van blij genot en dan verlichtte een flauw lachje eventjes zijn bleek, vermoeid oudmannetjes-gezicht.... Hoe hij ze bij elkaar gekregen had wist hij zelf niet recht meer. Eén ding slechts herinnerde hij zich nog.

't Was al vrij laat tegen den avond aan: hij moest naar huis; anders zou vader boos zijn en vloeken om zijn lang uitblijven... En hij had maar vijf en dertig centen!... Wijl hij door de slecht-verlichte straten langzaam voortdrentelde, kwam hij voorbij een kleine herberg waar nog licht brandde... Door een reet van het venster keek hij naar binnen. Het lokaaltje was bijna ledig. Achter den toog zat de dikke waardin te dutten... Aan een tafel een elegant-gekleed heer achter een bittertje; in den anderen hoek een oud, grijs mannetje, poverkens aangestooten: hij dronk met voorzichtige slokjes van zijn nog halfgevuld glas en rookte een kort, steenen pijpke. Remy voelde de hoop hem ontzinken: indien beiden hem elk een cent gaven, zou hij er toch nog drie te kort komen, en het was bijna dwaas dat te denken: het oud ventje in den hoek had zeker geen cent te veel voor een armen orgelknaap....

Met loome hand duwt hij de deur der herberg open en treedt

binnen. Vlug grijpt hij den ijzeren draaier van zijn orgelken en door het kleine, stille vertrek, waar alleen het suizend branden van het gaslicht eentonig de stilte breekt, zeurt hortend en stootend, als de stem van iemand die geen adem meer heeft, de ‘Valse bleue.’ - Opgeschrikt uit haar dommel-slaap opent de waardin even de oogen, maar knijpt ze even spoedig weer dicht. Het liedje is uit... Remy's hand glijdt in zijn zak en grijpt er het vettig-houten schaaltje... Heel voorzichtig, bang de reeds omgehaalde centen te doen rammelen, brengt hij het boven... Met een smeekend-onderdanigen blik in het oog duwt hij het den welgekleeden heer onder den neus... Deze neemt een dagblad dat vóór hem ligt, schudt even koel-afwerend het hoofd en verdiept zien in de oogenschijnlijk-zeer-belangwekkende bijzonderheden van het nieuwsblad... Remy's laatste hoopsprankel is heel en al weg nu. Een oogenblik denkt hij er aan de herberg kortdaad ie verlaten, zonder zelfs het grijs ventje in den hoek lastig te vallen... maar toch, zonder dat hij het zelf wil, staat hij voor het tafeltje in den hoek en houdt den bejaarden heer zijn ledig schaaltje voor... Deze bekijkt hem een wijl met zijn vinnig-grijze, gedurig-knippende oogjes, haalt dan traag en bedaard een versleten, van grijze-stof gevlochten geldbeursje uit den zak, pikt er vlug een muntstukje uit en legt het, altijd even voorzichtig, in Remy's schaaltje. Deze blijft er verbaasd op staren: het is een nikkelstuk van vijf centen... Een vaag-roode gulp van plots-ontroerende vreugd jaagt naar zijne wangen. Heel en al van zijn stuk trekt hij de pet van het hoofd, stamelt iets, wen hij aldoor het grijs ventje blijft bezien, dat stil-vergenoegd zit te glimlachen en weer een langen, smakelijken trek aan zijn pijpje doet, komt hij tot bij de deur, geraakt buiten... opnieuw in de donkere kilte van den treurigen winteravond...

Daaraan denkt hij nu, terwijl hij over de beslijkte baan naar huis trekt. 't Is gelukkig niet heel ver meer: hij nadert de afgebrande hoeve. Plots blijft hij staan en luistert: zijn scherp-geoefend oor heeft gerucht vernomen achter zich op de eenzame baan; het lijkt wel paardengetrappel... ‘Jezus-Maria, als dat eens de gendarmen waren!’ Ze mochten hem niet zien, vader had hem nog zóó gewaarschuwd, want zeker zouden ze hem aanspreken, misschien van alle vragen stellen... ‘Waar hij vandaan kwam? Waar hij naartoe ging? Wie zijn vader was? Waarom hij met dat orgelken langs de straat loopen moest?’... Wie weet wat nog al!

Hij begint opeens heel heftig te beven: zijne tanden klapperen op elkaar alsof hij koorts heeft. Dan, plots wilskrachtig opgeschrikt, neemt hij een besluit, springt den kant der baan af, en duikt weg achter den dikken, zwarten stam van een boom, het lichaam half weggezakt in de gracht... ‘Hu... wat is de grond vochtig en kil’... Maar het trappelend geluid wordt sterker, nadert meer en meer... En daar verschijnen, opdoemend van tusschen de boomen, de groote, dreigende silhouetten van twee gendarmen, in hunne lange, blauwe kapmantels gehuld, de sabel kletterend aan de zij, de korte karabijn dwars over den schouder geworpen. Hunne paarden stappen snel door, snuiven ongeduldig de lucht op en blazen dan dampend den warmen adem, die onmiddellijk verstijft, uit de trillende neusgaten...

Remy, de schemerdonkerte doorborend met ontsteld-zoekenden blik, ziet ze dichterbij komen en zijn hart begint te kloppen, luider, immer luider, zoo geweldig-hard, dat hij denkt dat ze het hooren zullen... Nu zijn ze vlak bij hem. Door de slecht-geweven stof van zijn dun pak heen, dringt de huiver-kilte van den doorweekten grond tot op zijn bloot lijf, waarop het klamme angstzweet in dikke droppeis parelt... Hij voelt het niet: zijn borende blik volgt de twee gestalten, die, als de levende verpersoonlijking der wrekende gerechtigheid zelve, op hunne donkere paarden tragisch-somber voorbijrijden en eindelijk verdwijnen in het duister-omneveld verschiet.

Voorzichtig en stil is Remy rechtgekropen. Hij ademt vrijer, geruster nu. Vader vinden ze toch niet: de wagen staat op een zijweg, wel verscholen in de breed uitgespreide schaduw van het mastenbosch. Met nieuwen moed vooruit.

De wind, die tot nog toe van uit het Westen loeide, is plots omgeslagen en bijt nu nijdig-scherp van uit het Noorden. De hemel, overdekt met somber-zwarte wolkenkoppen, wordt op enkele oogenblikken schoongevaagd en van achter den wilden wolkenstoet uit, die als een verslagen leger van booze geesten over de boomen wegdrijft, komt lichtend het kopergeel, bolrond gelaat der maan te voorschijn geschoven en overgiet heel het wintersch avondlandschap met bleek, fantastisch licht... 't Zal vriezen vannacht. Remy ziet de glinsterende oppervlakten der plassen langs den kant der baan betrekken: er vormen zich glas-broze ijsschaaltjes, waarin de flauw-gele glans der maan

helder weerspiegelt... Hij kijkt nieuwsgierig naar de blinkende schijf, daar hoog en vrij opgehangen in de ronding van den hemel en hij knikt even... ‘'t Is toch wel raar, zoo'n maan! En dat die nu den heelen tijd met hem meegaat?’

Zóó bezig met zijne eigene, kinderlijke gedachtetjes, is hij tot bij de afgebrande hoeve gekomen... Evenals elken avond verhaast hij den stap, verlangend die nare plaats voorbij te zijn, als dreigde hem van daaruit een of ander onheil. Plots, en zonder dat Remy begrijpt vanwaar ze gekomen is, staat een gestalte vóór hem; ze verspert hem den weg, en een ruwe stem gromt: ‘Zeg kleine, waar gade naartoe?’

Remy raapt al zijn moed te zamen, overwint voor een oogenblik zijn doodelijken angst en kijkt onderzoekend den man aan. Voor zooveel hij kan onderscheiden is het een vierkantig-gebouwde, ruige kerel, met verhakkelde kleeren en woesten blik, een van die landloopers, zooals er wel meer langs de wegen zwerven bij winterdag. Misschien was hij het wel, dien de gendarmen zochten, wanneer Remy ze straks zag voorbijrijden... En nu gevoelde hij spijt, omdat ze hier niet meer waren om hem te helpen of te verdedigen, wanneer die vieze schooier hem kwaad moest willen.

Hij antwoordt niet en blijft stom den kerel aanstaren. Deze werpt vlug een speurenden blik in 't rond en gromt dan, de stem wat verheffend. ‘Awel?’ Weer blijft Remy zwijgen, als begreep hij dat die taktiek de beste is, die hij, met eenige kans op welgelukken, volgen kan... ‘Gade nu spreken, of zijde stom en doof?’ Ruw grijpt de vent Remy bij den schouder en schudt hem door elkaar. In zijn zak rinkelen de omgehaalde koper- en nikkelstukken. Een wilde glans van dierlijk genot glijdt over het verweerd gelaat van den baanstrooper. ‘Ha, ha, ge hebt toch geld, al spreekte niê!’ En ineens, met een ongezienvlugge beweging, is zijn groote hand in Remy's zak en grijpt er de moeizaam-bijeengebrachte centen.

Als keerde hij plots van uit een boozen droom, tot een even akelige werkelijkheid terug, zoo schrikt Remy op... ‘Neeë! ...’ schreeuwt hij, wanhopig-woest en zijn twee magere handen omklemmen den gespierden arm van den man... Een ruk, de gevulde, zware hand duikt op uit den zak, Remy glijdt uit en valt op den grond... De landlooper schimplacht: ‘Wel, gij misbaksel van een jong, wilde gij

tegenspartelen?' Maar Remy geeft het niet op, er is bij hem slechts éene gedachte, eene enkele die alle andere verdringt: zijne centen moet hij terughebben! Hoe hij daartoe geraken zal weet hij niet, en hij wil het ook niet weten, maar het *moet*, *moet*, anders...

Elken dag van de week reeds is hij thuisgekomen met minder dan veertig centen; vader is als razend. Als het vandaag weer gebeurde, zou hij hem de keel toenijpen, had hij gezegd... 'Of hij het werkelijk, waarachtig doen zou? Of het slechts een in kokende drift uitgesproken bedreiging is?' Remy wil niet doodgaan; liever nog de straten afloopen met zijn zeurend orgelken, in wind en regen op de baan, klappen krijgen elken dag als het moet, maar niet doodgaan, nog niet... En heel zijn verschrompeld lichaaampje trilt, en zenuwachtig-taai spannen zich de slappe spieren.... Hij heeft den man bij een been gegrepen. Zijne scherpgepunte tanden plant hij in het dik-vleeschig gedeelte en hij bijt door, zelf razend nu, moedig uit wanhoop, onwrikbaar besloten het niet op te geven...

Als gestoken door een giftslang slaakt de ruige kerel een slechtonderdrukten kreet van heftige pijn en schudt woest het been heen en weer, vloekende: 'Gade nu godverd.... loslaten, klein serpent?' Nijdiger klemt Remy zich vast. Plots een nieuwe schok. Een trap van een zwaren schoen treft hem op het voorhoofd. Hij duizelt; alles draait voor zijne oogen. Zijn zwakke, opgespannen krachten laten hem in den steek. De handen laten los. Hij botst tegen het orgelken aan, dat bij den aanvang der ongelijke worsteling tegen den grond gevallen is; dan blijft hij roerloos liggen. Nog flauw hoort hij het geluid van voetstappen, die zich snel verwijderen; dan niets meer. Enkele oogenblikken blijft hij, vormeloos schaduw-pak te midden der baan, uitgestrekt op den rug.

De wintersche avondkilte wekt hem op uit zijne voorbijgaande verdooving. Hijgend, en zich steunend met de handen, geraakt hij weder te been. Hij waggelt als een beschonken man; verdwaald blikt hij rond, weet niet meer wat er met hem gebeurd is.... Stil en zwart staan de boomen; duister en verlaten ligt het land, nijdig-prikkend en scherp hangt de lucht, vol bijtenden vorst...

Nu herinnert Remy zich alles weer: den kerel, het gevecht, den stamp, de geroofde centen, vader, wat hem te wachten staat....

alles. En wanneer door zijn verward brein één voor één, onduidelijkafgeteekend, die beelden getogen zijn en hij den omvang van zijn ongeluk meent te begrijpen, begint hij zacht, doch pijnlijk, allengs luider, klagelijk te kreunen: ‘Moeder, moe...der.’ Hij sukkelt voort, op goed geluk af. Het orgelkasken, dat op zijn eenen kant in het slijk eener voor steekt, blijft achter... Zonder dat Remy het merkt is hij van de baan op een zijpad geraakt, en nu dwaalt hij verder, niet wetend waarheen, want naar huis durft hij niet meer. Hij is moe en mat; heel zijn lijf doet hem zeer, en hij heeft kou en rilt. Rusten nu, slapen, lang, warm. slapen en vergeten alle pijn en alle mizerie. En ineens komt over hem een vizioen van een heerlijk-zacht bed met donzigdikke dekens, waar hij diep en lekker in verscholen ligt; ... en hij glimlacht....

Tegen den ruigen stam van een knoestigen knotwilg, die staat in den grauwen avond als een dikhoofdige, bultige dwerg, zijgt hij uitgeput, met een langen zucht van niet meer kunnen, neer. Eerst is het wel kil, maar stilaan voelt hij over heel zijn schraal lijveken een vreemde warmte komen, een groote roerloosheid, een goede rust...

Hoog boven de kim, in den klaren winterhemel, staat thans de maan te lachen. De scherp-snijdende Noordenwind knakt nog nijdig de laatste, dorre takjes van de naakte boomen. In de grachten ligt het troebele water met vaag-hellen weerschijn te blinken... Een broze, witte vorst dekt heel het land: velden en weiden, wegel en struik...

En alles geheimvol-zwijgend, alles nachtelijk-stil... heinde en ver....

Antwerpen, Augustus 1912.

FRANS DE WILDE.

Aan Zee.

We waren er na 't souper nog even op uitgesjouwd... Zoo'n kalm avondtoertje - eigenlijk flaneeren - vind ik altijd iets prettigs, bijzonder aan zee. Daarbij we wilden nu eens eenige dagen lekkertjes leven, als voorname deftige lui die hun wereld kennen, en mochten dus ook over zulk noodzakelijk versnaperingetje niet kibbelen. Anders liepen we gevaar buiten ons gedistingueerd, vast-besloten voornemen te schrijden en onze aartsvaderlijke, simpele burgersmanieren te verraden!

Donker-blauw welfde de hemelkoepel, wijd-uit. De stemmigpinkende sterren geleken zilveren spijkerkoppen die blonken rond het bleeke maangezicht... Wijd-ruischend suisde de sonore galmzang der brons-groene zee over het verlaten strand: een statig-deinende hymne aan den genakenden nacht. Van uit de gevulde hotels gulpte het trillende licht der electrische lampions ons tegen... Hoog-klankig, boven het trage voetengestommel der talmende vreemdelingen, bloeide-óp week-sidderende muziek van symphonische orchesten...

- Blijven we hier rond-drentelen? - waagde mijn vriend, een gezellige kerel, erg-sympathiek.

Och nee! Kom... en we belandden in de Rocher de Cancale.

Cognac deux! bestelde ik een voorbij-beenenden bediende, en weinige oogenblikken daarna zaten we netjes te paffen met permantige opsnijderij-bewegingen, in rieten leunzetels en met katterig-deugdvolle oogknijpjes cognac te slurpen uit kristallen tulpen.

't Was er één opbruising van licht, oogenverblindend licht dat te monkelen lag in de rild-gesteelde champagne-bekers, tintelde in de topaas-gele elixirtjes der popperige juffertjes, mat-rood schemerguldde in de volle wijnroomers van corpulente dames met bepoeierde wezens, wazige stippels penseelde op de violet-glanzige groseille's van wel-

gevleesde parvenu's, of fonkel-laaiend leekte van koperen kandelaren onstuimiglijk-weerkaatst in groote wandspiegels.

Soms huiverden, tusschen de witte balgewaadjes óp, parelgrijze rookwolkjes en dan was het een stil gewuif van donzige waaiers, tot ze open-pluimden en bevallig wegfladderden.

Het heerlijkst van ál was de mooie muziek, die zacht wiegelend de feest-stemmige zaal doorsidderde...

Ze zaten met hun vieren op een stellage te musiceeren, allen in zwarte smokings, met wapperende lavallières en ernstige gezichten achter de witte muziekbladen... Ze speelden trippelende tarantella's en luchtige operette-walsjes met omhaligen zwier; soms ook een scherts-juichende rhapsodie of een melodieerend zigeuner-aria vol van teedere melancolie... En dan straalden hun wezens van heerlijken gloed.

Nu poosden ze eventjes.

Om ons rinkelde van tijd tot tijd het schalks-uitproestend zilverlachje van een jokkend juffertje, dat ze versmachtte in de plooiing van een room-wit baptisten zakdoekje... En dan keken we even om met aanmoedigend gelonk, nerveus-snokkend de pulverige assche onzer cigaretten.

Plots vlinderde het door de luisterrijke zaal, heel schuchter, weifelend nog, en dán luider, aanzwellend als de schroomvallige aanhef van een bedeesde meisjes-stemme... De viool schreide al haar leed uit, dat nu de teedere innigheid van het stille interieur beroeren ging, zoetekens. De weenende klanken waren éen lichte streeling in den druiligen avond. Toen vloeide het uit de cello; een hartstochtelijke prelude, als wilde zij ontzwachtelen het vrome geheim der viool. Deinend zeilde het aangevatte lied op de schommelende rythmusbeving, waartusschen druppelde uit ivoor-bruin klavier, een heldere parelregen; de klanken neurieden weg en hingen te bijzen ergens in 't ijle... boven de glinstering van goud èn licht èn rijke toiletten.

't Werd als een droom-zoete openbaring van geluid, en als de alto er zijn mineur-droeve klacht door-vlocht, kon ik niet begrijpen al die weelde van klank... Zoo had ik gehoord, in de purpere avondschemering een grijzen herder, die al fijferend op rieten fluit zijn lammeren naar de stallingen dreef; en thans kwam me dat weder even

mooi voor: die pastorale groetenis aan den sprakeloozen avond, mij dezelfde ontroering brengend als toen.

Het klagend motief snikte uit, en het groeide nu tot één juiching aan, als de borrelende uiting van een zegevierende menschenziel. De bleeke, donkere man die de toetsen met vluchtige vingers beroerde, liet nu zijn blanke handen dartelen over de elpenbeenen tonenrei en schudde in de stilte schalmeiende klanken, als brachten daar kraaiende kinders hulde aan een glimlachende vrouw.

Hoóg-op bouwden de tonen een toren van geluid, opfonteinend als een ontastelijke apotheose... Weg was nu de smart, de schrijnende Smart... Nu was het één jubeling van Liefde, argelooze, blijde, volzalige, eeuwige Liefde geworden. En dat duurde... duurde... tot ineens het juichende thema afbrokkelde, en met een gil ineentuimelde.

Weer schreide toen de viool haar treurnis boven uit, heel licht als 't gereutel van doodstrijd, de laatste rilling van een gewond hart, tot weer de cello inviel en in de suizing van het lied heur miserie stortte... Lange weende zoo de klacht - als gazelle die opschrikt en heur opalen oogen uitvorschend turen laat in de looverwemelingen. Wat een smachting: het stille verlangen van twee gelieven, dat passie werd, onstuitbare passie die uitbreken moest, luide... héél luide...

't Leek of daar een ziel gekastijd werd, scherp. Schrille gilletjes wirrelden er door... Alles werd toen opnieuw rustig; een effen klankenmeer dat kalm te droomen lei.

Eén diepen uithaal en het schertsende motief juichte óp: de droefenis tartend-jubelend op de puinen van verwoeste illusiën.

Het tengere artistje, dat de viool bespeelde, liet zijn lichaam meegaan op de wiegel-cadansen van het schrijnend lied, in extase voor zijn eigen spel; zijn freele vingers huppelden streelend over de snaren en in zijn oogen flonkerde soms een vunzing. Hij begreep die aangrijpende schoonheid wuivend daàr en oprankend tot een klaterend klankpoëem... Het was *zijn* leed, *zijn* liefde welke hij uitstrooide, kwistig: een vloed van innig genot, de essence zelf der smart lang bedolven in zijn ziel, maar nu losgerukt uit het teedere schrijn en genadevol uitgereikt als een god die milde schatten verleent.

Konden zij die luisterden begrijpen die immens-genadige ziel, vatten de liefde van zijn spel?

In de beweging der fulpige klanken spoelde een ebbe van innigheid, klotste een zee van liefde.

En wanneer het aanvangsmotief weder open-ruikerde, - schijnend een Japansche vaas met klankbloemen - toen bloeide mijn ziel weerom óp, ontluikend in die weelde van muziek, en luisterde... luisterde... drinkend de overstelpende schoonheid welke haar zoo innig beroerde...

Eventjes nog, een gorgelend crescendo - een beeld-naakte vrouw gelijk, zingend om eigen schoonheid, de zware lokkenvracht golvend over de elpen-bleeke borsten met in heur bloedende hart de bedwelmde smachting van onbegrepen liefde - en dan de trage uitsterving van het gewonde lied, teeder als verre geswatel van palmen die met hun kruinen wuiven...

Toen nog een korte poos stilte, en dan de losbarsting van daverend handgeklap...

Mijn vriend juichte mee, erg-enthousiast...

Ik tikte op zijn schouder en we gingen buiten, sprakeloos. In mij lag de kostelijkheid begraven als iets heiligs...

Buiten ruischte de deinende zee in week maangezilver haar sereene nachtlied in den wijdings-stillen vrede.

Wenduyne, 1912.

FRITZ FRANCKEN.

[Verzen]

Huiselijk.

Aan mijn Jonge Vrouw.

Door 't venster dringt een dof, verward geraas
van vogels, in de boomen en de hagen;
seringen staan, uit louter zelfbehagen,
te geuren in een porseleinen vaas.

Een ketel dampt met pruttelend geblaas
en zingt 't eentonig liedje van de dagen.
Hoe rustig in 't vertrek! De dingen dragen
een kleed van schaduw, als een vredewaas.....

Hier woont en leeft een vrouwken, stil van zeden,
die liefde spreidt en kalme goedheid legt
in alles wat ze meent en doet en zegt.

Ze voelt om zich 't geadem van den tijd
en 't wondere genot der huislijkheid:
ze peinst en lacht... en gaat met zachte treden.

Vreugdedorst.

Laat, vrouwken, vrij de zon door 't venster schijnen
en hullen ons vertrek in vlammend goud,
al schonk ze steeds mij onbestemde pijnen:
heur licht was donker en heur warmte koud....

Nu straalt ze heerlijk. Open de gordijnen,
geheel, dat ze ongehinderd binnenschouwt
en leed en kommer voor altijd verdwijnen: -
ge zijt me, lieve, wat ge wezen zoudt.

Wat gij door liefde in liefde wedervondt,
't geluk - vloeit uit uwe oogen en uw mond
tot mij, in hartelijke teederheden.

Uw bijzijn maakt me goed en stil-tevreden;
'k heb vreugdedorst, en - wat ik lang niet kon -
ik wil me laven aan dien stroom van zon!

Als ik ga sterven...

o Vrouwken, als, na lange jaren zwoegen
voor 't klein bestaan, dat bitter was en snood,
de rust mij eindelijk tot sterven noodt,
wijl diepe rimpelen mijn voorhoofd ploegen;

zal ik nog eens, met mijmerend genoegen,
herdenken al hetgeen me 't leven bood:
wat droeve verzen en wat schamel brood;
de teere liefde, die uwe oogen droegen....

Druk dan een kus nog op mijn veegen mond,
opdat uit hem de laatste mijner zangen
hoog-helder klinke, bij mijn laatsten stond, -

en weet dan wat mijn dichterhart begeert,
waar 't roode licht herkleurt mijn wangen
en de avondzonne groot te sterven leert!

Lier.

ERNEST DE WEERT.

[Verzen]

In den Leuningstoel.

Eens werd ik weeze, en liet me lijze rijzen
In mijner Oudjes ouden leuningstoel.
De hand van magen - klam, van vrienden - koel,
Van buren - koud, van vreemden - kil om te ijzen;

En hard, alléen verjaren en vergrijzen;
Heel dagen, deuren dicht voor wind en woel,
Hier zitten-liggen druilen...! Doch, dan voel
'k Me, als vroeger zacht omklemd, op veeren bijzen:

Die stoel! - 't zijn vaders knieën, moeders armen,
Me dunkt, die weer me wiegen, weer me warmen!
o Zie, van deugd wat aan mijn wimpers perelt...

We rijden met ons beiden door de wereld,
Te vierpoot, knap in kussens en op wieltjes;
En 'k waai van dáar mijn handkus naar ‘de Oû Zieltjes.’

Films.

I.

Een stemmige aanblik, vroeg in vroegen lentemorgen,
Nog vóor een eerste glimp als door een brandglas glaast,
Nog vóor een wekker kraait, nog vóor een koetje graast,
Nog vóor een ossenboer aan 't stomlen ging en zorgen:

Hoe lief het land, in wei gebrokkeld, nat geborgen;
Wijl karnemelksche mist gebouw en boom omgaast,
Eer dweersch de wind ontwaakt, die nijdig 't floers verblaast...
- Wat wederhoudt me dan dien brekespel te worgen?

Doch liever, later, thuis alwaar 'k mijn pijpje naast,
En lijk een weide damp; dat heel de kamer haast
Hangt weggedoezeld, zoldring, rek en wandpapier!

Totdat een frommelfee, min toornig dan verdwaasd,
Verschijnt, het spel verbrodt, en kuche-kuchend raast
Van paffen! stikken!! vlug het venster op een kier!!!

II.

Gedaan, met luilekker te liggen en droomen;
Want winden en tochtjes, waar halen ze 't zoeken?
Verzwonden, *the fog* langs mijn Delftsch en de boeken,
In schamele naaktheid als, buiten, de boomen.

Hier, vlakken en vormen al vaster van zoomen;
Daar, beelden, die dagen uit hagen en hoeken
Met lijnen en kleur, - nu er klaarte kwam stroomen
Door delling en lucht, lijk een Claus die kan doeken!

Lag 't landschap in stilte en van kilte versnoterd,
- De vogelen schuiflen, de zuivelmeid botert,
Gebroei en gegroei, dat ge hoort hoe het kraakt.

Ook thuis: nu ik vuur trok, den pijpkop gekoterd,
Ewat aan de punt van mijn potlood geloterd,
En plots, als een zonne, mijn dichtergloed blaakt...

JAN JANS.

Landschap.

De breede rotsen rijzen hoog
en forsch en sterk in 't blauw geluchte:
daarboven zingt de zachte zuchte
van sprankelbeek, in Hauwen boog
neerglinstrend door het groene venster,
dat heesters vormen; lijst van steen
hangt statig om dien spiegel heen,
waar op het glas een roode genster
van 't stralend zonlicht kleuren schiet,
die almaar naar beneden stroomen,
doch, eer zij daar zijn aangekomen,
verwazen in een kleurloos niet.

Leiden.

ALB. DE LA COURT.

Liedje.

De lampe zingt een gouden liedje
en kijkt al zingend in mijn oog.
Ik droom een vroeger liefdeliedje,
waarvan 't geluk voorbije toog:

Het waren rijke zonnedagen
en blauwe lichten in den nacht,
de grootheid uit de oude sagen
en stille vreugden lang herdacht.

Het klinkt zoo ver, zoo ver, zoo verre,
een naam waarvan het vreemde woord
zoo bleek is als de wintersterren
en toch zoo innig mij bekoort.

Het leven gaat door droeve droomen
de wegen van mijn eenzaam bloed.
Wat zal er in de stilte komen,
dat weer mijn harte huivren doet?

De lampe spint een treurig liedje,
belicht den weemoed in mijn oog.
Ik zing een vroeger liefdeliedje,
waarvan 't geluk voorbije vloog.

A.W. GRAULS.

Een onuitgegeven gedicht van Albrecht Rodenbach.

In de zoogenoemde ‘Volledige uitgave’ der gedichten van A.R. staat een fragment van *Het Voorspel van Wagners Tannhäuser,* eene *gedenkenis* uit een volkskoncert. Dit fragment, eerst in ‘de Vlaamsche Vlagge, 1878’, verschenen, is het herziene deel van een groot gedicht, waardoor de Dichter met potlood heeft neergeschreven: ‘*Te herdichten.*’ Hoewel de rest niet herzien werd, verre van herdicht te zijn geweest, geven wij hier het geheele stuk, zooals het in één nacht uit de pen is gevloeid, behalve de 38 eerste verzen, waarvan wij den verbeterden tekst hebben overgenomen.

Deze verbetering staat op het handschrift niet, dat wij bezitten; wat doet veronderstellen dat de Dichter al uitschrijvend slechts het deel, dat bestemd was om gedrukt te worden, verbeterd heeft, zonder echter de verbetering tevens op het oorspronkelijk handschrift te maken, van gedacht zijnde geheel het gedicht te herdichten.

Leo Van Puyvelde schreef (A.R. bl. 99): ‘'s Avonds trok hij (A.R.) nog wel eens meê (met zijne west-vlaamsche vrienden) naar Brussel, om er de uitvoeringen van muzikale werken en tooneelstukken bij te wonen. Bij het terugkeeren zat hij gewoonlijk in een hoek van den wagen te dichten; zoo ontstonden *Het Voorspel van Wagners Tannhäuser, Der Walkuren Rid, Het Lied van Mignon* en de vertalingen van liederen, die hem ontroerd hadden.’

Dat is, mijns dunkens, eene bloote veronderstelling, die daarenboven moeilijk aan te nemen is, ten ware zijne vrienden zich aan 't slapen zouden gezet hebben om den Dichter niet te storen, en dergelijke terugkeer lijkt niet zeer studentachtig te zijn. Het doet er weinig aan te weten waar het gedicht geschreven werd; doch om wille

der waarheid en tevens om van zijne rustelooze werkzaamheid een nieuw bewijs te geven, vroegen wij naar inlichtingen, te meer daar er mij iets daarvan onduidelijk in het geheugen lag; en ziehier wat mijn oom, Felix Rodenbach, antwoordde:

'Sachez que le cher et regretté Albert venait fréquemment chez moi, à Ixelles, pour aller au théâtre. Ce que j'ai dit, je le répète; il logeait chez moi et, chaque fois, nous avons remarqué que sa bougie ou ses bougies (il en avait souvent deux) étaient consumées le matin. Il travaillait encore nuitamment en sa chambre; le matin, après son déjeûner, il jouait un air au piano, parfois l'air qu'il avait entendu au théâtre, et puis partait fugitivement pour Louvain. Voilà comme il se consumait par l'épuisement, par le travail nocturne. Vous pouvez hardiment dire que c'est au N° 5, Rue de Longue Vie, à Ixelles, qu'il a écrit ses impressions sur Tannhäuser et la nuit.'

Overigens, onder het handschrift leest men: *Brussel, 1878;* en het geschrift verraadt 's Dichters gejaagdheid in 't neerpennen van een dezer dichterlijke uitstroomingen, waarvan spraak in het werk: 'A.R. en de Blauwvoeterie.'

FERDINAND RODENDACH.

Het Voorspel van Tannhäuser.

(Gedenkenisse uit een musiikfeest).

Vol zit d'halfverlichte zaal,
smeltent ronkt de stem der bonte menigt;
ginter reeden zich de spelers. Kloppend
slaat een teeken. - Rillend spreidt het zwijgen
over 't gonzend volk en langzaam, langzaam
sterft het bont gerucht weg in een doodsche
stilte. Roerloos wacht het volk, de blikken
sterlings ginter op 't orkest gevestigd,
levend, machtig, tooverend ding van stroomen
goddelik' harmonie, dat een genie nu
gaat bezweren, klangen en gezangen
eischend die zijn reuzig oorbeeld schetsen;
levend, glanzend, grootsch en zielenboeiend.
Statig matig roert een teeken in het
plechtig zwijgen. Zware galmen stijgen,
traagzaam, grootsch, eenvoudig, zielentemmend.
't Is gelijk de golfslag eener kalme
zee, die eenzaam, meteloos, tegen hare
duinen breekt, den stillen eenzaamheden
grootsche klachten klagend, zingend van het
eeuwig wee dat zij in haren afgrond
wiegt, ontzaglik, rusteloos, diep verborgen.
O! het is der lijdenschappen golfslag
eener groote ziel: een pijnlik, rusteloos,
diep verborgen, onderdrukt begeren;
't is een hemelpeilen uit de diepten;
't is het treuren eens gevangen adelaars,

als met wroeging en berouw gemengeld.
Machtig toovert 's grooten meesters schepping;
machtig gaan de onstoffelike zinnen
onzer ziel, begeesterd, aan het werken:
bonte walmen baren hun die galmen,
nevelen stijgen en gedaanten zweven;
t' midden van een glanzend kleurig schingen,
beelden worden, roeren, handelen, leven,
bont en krielend. En de ziel, begoocheld,
in bewondering verslonden, spant haar
zinnen op het grootsch getooverd drama.....
Ziet. Daar smelt de heime Venusgrotte
open. Blank, gestrengeld, wellustserrend
legeren gestalten in 't halfdonker.
Schingend als het ware ligt der helsche
schoonheid koninginne in het midden,
hare rozige blankheid, golvig, trillend,
hijgend, vol bekoring, op het vlottend
bedde harer blonde lokken spreidend,
reikend met dien wellustzieken arrem,
roepend met die wellustdronken oogen,
zuchtend uit dien wellustgierigen boezem
naar den wild beminden minnezanger,
die zich, even schielik uit zijn wulpschen
tooversluimer opgeschrikt, zijn snaartuig
klemmend, uit haar geil omarmen loswrong.
Trotsig dat bereden bedde vluchtend,
lust haar weigerend, de oogen wrijvend, staat hij
rechtgesprongen, en vol angstige wondering,
schijnt hij als verschijnsels te vervolgen,
wijl zijn oore klanken uit de verte
schijnt te willen vatten. Stom bezien
hem van alom de ontwaakte nymfen. Angstig
kwelt een voorgevoel der schoonheid liefde
licht gekweld gelijk de naakte wonde
die een slierend windeken doet smerten.

Hij herroept ontvlogen heugenissen,
schijnt het, twijfelt of een nare droom hem
pijnt of wezenlike dingen, die hij
vreugdig zage in ijdelen droom verwenschen.
Neen geen droom! Gelijk na nevelig onweêr,
helle zonne door gescheurde wolken
straalt, zoo breekt het bliksemend geheugen
door het warren der slaapdronken ziele.
Bevend slaat hij d'handen over 't aanzicht,
wijl zijn snaartuig zuchtend voor zijn voet valt.
Smertelik ontluikt de ontwaakte ziele.
Halvelings walgend, bij het flauwer prikkelen
der verzadingmoede wellust, zucht hij,
machteloos gevleide man, gelijk een
slave, naar der helsche vreugden nymfe;
spreekt van zonnige velden, helderen hemel,
wouden, vrij geluchte, wilde geuren,
vogelenzang en klokkentoon, verwarde
heugenissen, snel vervlogen tijden,
geerten zijner menschelikheid; doch durft slechts
halvelings zijn innig langen uiten;
en dat, in dier onderaardsche weelde
zondige wellust, zijne dichterziele
smert en treurt en onweerstaanbaar naar der
wereld vrijheid weder wil, en naar des
menschen kamp en wisselvalligheden.
Smeekelend, hare vrees bedriegend, antwoord
mijdend, haren grilligen lieveling vleit der
driftige wulpschheid liefde. Onwederstaanbaar
lachend, duwt zij hem de ontvallen harpe
in de handen, lokt met lustenwekkend woord
en driftensarrend zingebaar het
lieve lied des lieven minnezangers.
Treurig en ondanks zijn zelven, dwingt hij
stemme en snaar tot minnevierend zingen.
Pijnelik edoch klaagt van langsom droever

des wanhopigs rouwen bittere klachte
't flauw begeesterd lied zijn tonen boven.
Der bekorende almacht trotschheid temde
langzaam ingezogen minne: weenend
vraagt zij haren zanger harer liefde
misdrijf of nalatendheid. Doch somber
breekt als een verwijt zijn heimelik langen
door zijn klachte, ondanks zijn eigen zelven,
wreedelik verraden zijne nieuwe
geerten doodgenoten liefde. Schrikkelik
ondervindt de wilde wulpsche minne
hare straffe met dier voorgevoelde
smerte zekerheid en tot uitzinnigen
toren sart het weedom die misprezen
liefde. Woedend berst ze in tranen los en
vreeselik verwijten. Medelijdend
valt, het hert vol tegenstrijdige driften,
haar te voete de arme twijfelende
dichter, lijk een vrijheidzuchtige slave,
dien het brijzelen zijner ketens fel de
lang geboeide naar den band gegroeide
leden pijnt. Doch nauwliks knielt hij, of door
hare tranen zijne ontroering ziende,
lijk een schipbreukling, in woedend pogen,
eene door den storm gewiegde planke
zijne laatste hope vast snakt, zoo ook
grijpt wanhopig hem de dolverliefde
godheid weder en omklemt zijn leden,
lijk in blindgewoelden kampe dolle
slangen eene machtige prooi omklemmen.
Trillend, bevend, smeekend, weenend, zuchtend,
door haar wilde kussen hem bezeerend,
schrikkelik streelend, vol leeuwinnen-
liefde, poogt zij ten wellustigen leger
haren dichter weêr te wringen. Vlammend
als het ware vlotten hare blonde

lokken bij haar angstig wentelen. Hijgend
golven hare wellustgierige borsten.
Vurig gloeien hare wangen, laait haar
vonkelende ooge. Dorstig brandend stort haar
mond de kussen en der dolgesarde
liefde taie met den warmen adem
uit haar woelig lijf. In wild bekoren
wringt zij hare leden op het bedde,
put met al der vrouwelike wanhoop
onbewuste fijnheid in dit opperst
pogen der wellustige liefde teêrheên
uit en der begeerlikheden scherpste
prikkelingen. Uit der grotte diepten
snellen wellustwilde bacchantinnen,
wulpsche nymfen hunne koningin ter
hulpe. Met den monde en tergende oogen
lachend, in een warrem rozig schijnen
rond hem krielt, vol onweerstaanbaar lokken,
der bekoorlikheden helsche dans, wijl
uit blauwwendig lustenbergend water,
vreemd van wemelend tooverlicht doorschongen,
der meerminnen wondere stemme, met der
baarkens diep harmonisch klateren parend,
lachelend en jankend zalig wee klaagt.
Hevig kampen tegenstrijdige driften
om des aarzelenden dichters ziele.
Weerom bij dat schrikkelik bekoren
ijlt het wild begeren door zijn bloed en
zet der zinnen blinde woede lijf en
ziele in stoore. Doch de mannelike
trots, der schoonheid koninginne smeekend
hem te voet zien, verstaalt zijn weigeren,
helpt het diep verlangen zegevieren.
Overhands beziet hij ze, genegen
haar in woedend zingenot te omknevelen;
overhands wendt hij de blikken van haar

smeeken af, en sterk de omboeide leden
rechtend, weert hij haren mond en hand weg,
en ontwringt zich uit der duivelinne
slepend prangen. Uitgeput, ontzenuwd,
zijne knieën nog omarmend, zinkt zij
als bezwijmend neder. Zegepralend
rukt hij zich, den langen toover brekend,
los; en ziet, ter zelver stonde in stikkend
poelgewoel van purperwendigen zwavel-
smook, ijlt krielend alles rond hem weg; hem
straalt een blank en plotseling schijnen blind, en
dom vertwijfelend als ontwakend, wrijft hij
de oogen. Zuivere luchten waaien, blijde
kleuren schemeren rond hem: gulden bergen,
groene dalen, donkere wouden, blauwe
zonnige ruimte. God! het is de wereld!
Och hoe diep verzucht hij in die koelte.
Vreemde tranen perelen in zijne oogen.
Blij, onrustig en wanhopig tevens,
staat hij daar. Onmachtig hem te kwikken
dauwen frissche lucht en blijde kleuren
in dier arme ziele en zinnen onrust;
want op ooge en lippe voelt hij nog der
wilde minne kussen gloeien; dreigend
voelt hij ondanks zijn verzeeuwde wellust,
ondanks der verzadingmoede zinnen
walg, begeerlijkheid als ingedronken
gift door eiken ader zijner leden
trillen, en te midden van het sluimerend,
ja, doch immer levend nog en dreigend
wagen naar der zondige liefde toover,
pletterend benauwt de ontwaakte ziele
der afgrijselike zonde zwaarte
en der kwade lust wanhopige wroeging.
Onverdragelik wordt allicht den zondaar
der nature jeugdige lentepracht, en

onverdragelik in zijn oore zingt des
herders wonnig lentelied. Weêrdeunt gij,
der boetveerdige pelgrims zware zangen,
stort door angstige wroeging neergepletterd
in het stof den fel gepijnden zondaar.
Naderend riddersvolk vermeldt der hoornen
zoet gedeun. Doch voor de wereld als het
ware doof in zijne wilde bede,
blijft hij liggen. Nadert ridderlike
maten en verstomt bij 't vreemde schouwspel
dezer stalen trotschheid plat ter aarde.
Spaar des medelijdens en der vriendschap
redens dezer diep ontstelde ziele.
Klink hem gij in de ooren, langvergeten
naam der onbewuste maagdelike
minne. Trek hem aan gelijk een zeilsteen.
Open door het zwart gewolkte zijner
ziele een gerre waar der hope laatste
straal door zifte, frisch bedauwde warmte
lijk het licht der wonnige morgenzonne,
o Elisabeth!
Vooruit, gepijnde
zondaar. Nu begint het drama dezer
dichterziele, tusschen Venus wagend,
van haar wilde min helaas! doordronken,
en der maged doodelike teêrheid,
zoenend offerlam te wege zijner
onbewuste wreedheid aan 't onmenschelik
onverbiddelik zondenstraffend Noodlot.

Hijgend als het ware zwijgt 't orkest en.
lost het volk een diepen zucht, gelijk wie
langzaam uit een lange geestverrukking
zijn gespannen zinnen voelt herleven.
Donderend gejuich begroet des meesters
genie wiens drijvuldige volmaaktheid

alle kunsten tot eene enkele kunst smelt
en in eenen stroom van goddelike
harmonie oorbeeldige dichten schept tot
zinnenboeiend zielenroerend schouwspel.

En in zijne donkere logie, 't lijdend
hoofd zwaarmoedig op den arrem leunend,
denkt de dichter, met een soort van schrik, aan
deze tooverkracht, die hare schepping,
echt en waar gelijk eens rechters vonnis,
uit den afgrond van des menschen ziel leest.

ALBRECHT RODENBACH.

Brussel, 1878.

Een verdienstelijke Vlaming.

Dien dag zal ik blijven gedenken, dat ik naar Lier mocht om persoonlijk met Frans Verschoren kennis te maken: eerst dat uurtje van innemend gekout in zijn vriendelijk studeervertrek met het breede raam, dat uitzag op den diepen herfstelijken tuin; - de wandeling dan met hem door de kleine Brabantsche stad en over het Begijnhof, dat ik toch al meende te kennen en onder zijne leiding gansch nieuw zag nu.

In één opzicht was dat bezoek me een tegenvaller: want als Mechelaar, die voelt voor zijn moederstad en haar naam en faam, was er een wensch in mij Verschoren slechts als een halven-Lierenaar te beschouwen en hem voor Mechelen op te eischen, ter wille van zijne geboorte - op 5 Maart 1874 - in het daar dichtbij gelegen dorpje Sint-Kathelijne-Waver.

Doch uitdrukkelijk zei hijzelf, dat hij zich gansch los ziet van zijn geboortestreek: reeds omdat zijne ouders naar Turnhout gingen wonen, toen hij pas drie jaren telde; - en voor goed was het er meê uit hem als een stadgenoot van mij te willen denken, te Lier slechts ingeburgerd omdat hij er werkzaam is als regent aan de Staatsmiddelbare school, na er enkele jaren als studiemeester aan de Normaalschool te hebben gefungeerd: want wie hem bezig hoort over zijn huidig stadje, hoe hij daarvoor voelt, hoe hij dat bewondert en hoe hij er heelemaal in opgaat, beseft dat Lier zich geen liefdevolleren zoon kan wenschen.

Er klinkt dan ook trots in zijn woord, als Verschoren u opmerkzaam maakt op den grooten naam, dien het kleine Lier in de kunstgeschiedenis draagt.

Van den kunstsmid Van Boeckel weten we natuurlijk allen af, dien wonderen man, die het koude ijzer kan bezielen.

Daar leeft ook op het Begijnhof, te midden van zijne onderwerpen, de gunstig bekende schilder Isidoor Opsomer.

Maar 't is vooral op letterkundig gebied, dat Lier zijn grootere nabuur - mijn eigen stad - beschaamd doet staan: want werd en wordt Mechelens naam in den laatsten tijd vrij dikwijls genoemd, het is toch slechts dank zij den verdienstelijken Maurits Sabbe, die ons echter niet meer dan een, als leeraar aan 't Koninklijk Atheneum, ingeburgerd Bruggeling mag zijn.

Lier daarentegen zag jaren lang Jan Frans Willems binnen zijn muren, toen de 'Vader der Vlaamsche Beweging' er als zoontje van den Bouchoutschen koster bij de Bergmanns aan huis verkeerde. Jan van Beers is er werkzaam geweest aan de kweekschool voor onderwijzers en na hem Domien Sleeckx, de verdienstelijke romanschrijver. Mevrouw Courtmans ook heeft er ettelijke jaren gewoond, toen haar man er onderwijzer was. Dáár verbleef nog Anton Bergmann, of Tony, die er geboren werd en overleed, na den naam van zijne moederstad alom bekend te hebben gemaakt door zijnen verrukkelijken 'Ernest Staas'.

Nu leeft er nog als leeraar aan de Normaalschool Gustaaf Segers, lid van de Vlaamsche Academie, die reeds meer dan ééns een waardeerbare novelle in het licht gaf. En naast hem een schaar 'jongeren' met goed klinkenden naam: Timmermans, Thiry, Arras, de gebroeders De Weert - waarvan één de woorden leverde van het overbekende 'Schoentje-lap' -, sinds maanden nu weer de Oostvlaming Reimond Kimpe... en ook dan Frans Verschoren, hij, die van hen allen zeer zeker de beste faam geniet.

Dit door de vele verdiensten van zijn letterkundigen arbeid, anders zoo opmerkelijk laat begonnen. Want 1908 is het jaartal, dat we op zijn eersten bundel gedrukt vinden.

Toch bewoog de lust tot schrijven hem reeds zeer vroeg: van te Turnhout al, waar hij zijn eerste onderricht ontving; - nog meer als student te Gent, waar hij de lessen volgde van de lagere en van de middelbare Normaalschool; - en niet minder, toen hij te Lier was aangekomen. Voor eigen plezier moest hij dan zijne indrukken na een zwerftocht door de lieflijke omstreken van 't vriendelijk stadje opteekenen, of het verhaal van een verre herinnering gaan schrijven.

Doch dit alles gebeurde in het Fransch! Weer eens een droevig gevolg van de rampzalige toestanden in ons onderwijs, ook het nor-

male te Gent, waar in Verschorens tijd de boekerij nagenoeg niets dan Fransche werken bevatte. Nog eens een werkelijke kracht, die, als zoo ontelbaar vele, dreigde verloren te gaan voor Vlaanderen, dat al te gewillig de toegediende verbastering verdroeg en verdraagt! Gelukkig maar dat ditmaal het toeval heeft meêgewild...

De eerste Nederlandsche pennevrucht van Frans Verschoren is niets anders geweest dan een model-opstel, dat hij schreef ten dienste van zijn vrouw - regentes aan de middelbare school voor meisjes te Lier eveneens - die als huiswerk ‘Allerzielen’ had opgegeven.

Toen, bij de verbetering, zijn vrouw dit in hare klasse voorlas, trof het hare leerlingen als iets uitzonderlijks, zoodanig dat zij er aan tafel thuis moesten over vertellen. Zoo iets volstond opdat ieder belangstellende in het kleine stadje te weef kwam, dat Meneer Verschoren ‘zoo'n meesterstukje’ had geleverd en al dadelijk werd er op aangedrongen, dat hij het daarbij niet laten zou voor onze Vlaamsche letterkunde. De aanwakkering kwam in de eerste plaats van den flinken flamingant en letterkundige, Lambrecht Lambrechts, die nu aan de Gentsche Normaalschool doceert, maar toentertijd de collega van Verschoren was te Lier. Hij ook was het, die kennis nam van de kort daarop geschreven novelle ‘De Meulderkes’ en ze opstuurde naar ‘Vlaanderen’, dat ze dadelijk drukte.

De eigenlijke spoorslag echter om voort in ónze taal te schrijven kwam uit het genot, dat Frans Verschoren smaakte bij de lezing van den zeer geprezen roman door Herman Robbers: ‘De Bruidstijd van Annie de Boogh.’

Misschien is het dus uit een gevoel van dankbaarheid, dat Verschoren - na den val van ‘Vlaanderen’ - hoofdzakelijk is gaan meêwerken aan ‘Elseviers Maandschrift’, dat onder leiding staat van Robbers.

Een enkele maal vinden wij nog bijdragen van hem in ‘Nieuw Leven’, in ‘De Wereld’ en in ‘De Nieuwe Gids’. Ook nog in ‘Mork's Magazijn’ met een relaas over *Stijn Streuvels te Lier* (Augustus 1911), dat allergelukkigst een vroegeren brief in ‘Elsevier’ (10 October '09: *Iets over Tony Bergmaan en over Lier)* completeert. Voor ons zijn beide opstellen gewichtig, omdat de schrijver

daarin zijn liefde voor de huidige verblijfplaats vermondt en tevens meesterlijk vóór de oogen stalt het tooneel voor veel van zijn later werk.

Voor zijn vroegere voortbrengselen is dit nog niet altijd het geval: aanvankelijk is het dikwijls Turnhout, waar hij kinderjaren en jeugd doorbracht, dat hem vóór de oogen speelt met al de dáár opgedane herinneringen.

Anders, de titel van zijn eerste bundel - *Uit het Nethedal* - roept onweerstaanbaar Lier op, waar Groote en Kleine Nethe samenvloeien.

Ik ben nog niet vergeten hoe ik op een goeden avond dat werk, kort na zijn verschijnen, opensloeg om 't niet weg te leggen vóór alle de zeven novellen, die het bevat, gelezen en genoten waren.

Toch rep ik hier niet van de vele hoedanigheden die *Uit het Nethedal* tot een degelijk kunstwerk verheffen: schóóner vallen ze nog aan te stippen in de volgende bundels; alleen wil ik er op wijzen, dat in dezen eersteling de sleutel kan gevonden worden tot nagenoeg al het later werk van Frans Verschoren.

Behalve ‘Doodzonde’ - voor mij de beste der opgenomen novellen - zijn er nog twee, ‘Hun Broerke’ en ‘Op de Foor’, waarvan de helden kinderen zijn, wier speelsche daden en gedachten ons worden vóórgebracht: zóó is dit drietal een inleiding tot het latere *Jeugd.*

‘Zomerfeest en Waterkermis’, dat leutig verhaalt van de paardenjaarmarkt in een kleine stad, die door heerlijk, zonnig weder begunstigd wordt, terwijl den daaropvolgenden Zondag al het plezier van de inwoners wordt verdronken in ongenadig neerplonsenden regen, bevat reeds in zich een eerste kiem van de humoreske.

Het verhaal van den wonderen droom van den torenwachter, wiens verbeelding opgehitst was door de lezing in een boek van mirakuleuze avonturen, staat geboekt met den titel ‘De Nacht’: en deze derde schets wijst op het mystieke bestanddeel, dat zich nu en dan in den letterkundigen arbeid van Verschoren doet gelden.

‘Nonkel Sooi’ is een blik in het familieleven van kleine burgerluidjes: twee broeders die in vijandschap leven, omdat de afgunst

den eenen met een kwaad oog doet zien, dat hun vader, die wat geld bezit, bij den anderen gaat inwonen en die dan door de gevaarlijke, doch ten laatste nog gelukkig afloopende ziekte van Sooi's petekind weder worden samengebracht. Met het openingsstuk van den bundel: ‘Maandag vieren’ - waarvan de hoofdpersoon een werkman is, die den Zondag nog in het lijf heeft en daarom onwillig aan het werk is, die zich doet afdanken door zijn baas en daarop voort aan 't drinken gaat, om eindelijk wild aan het vechten te vallen met zijn broer, met wien hij in onmin leeft, zoodat hij in 't kot zijn roes zal mogen uitslapen - is ‘Nonkel Sooi’ het voorspel van den tweeden bundel, *Dompelaars,* die ons naar Turnhout verplaatst, in den kring der fabriekarbeiders.

Net, een twintigjarige fabriekwerkster, móét trouwen met heur kermislief - Toon Verboven - een papiermarbreerder, nog jonger dan zij, die bij de loting een slecht nummer uit de bus haalt, maar gelukkig wegens te zwakke borst afgekeurd wordt voor den soldatendienst. Nu kunnen de moedige vrouw en de toch wel werkzame en verre van ruwe man hoopvol hun huishouden beginnen. Natuurlijk blijft ieder van hen zijn werk op de fabriek voortzetten, ook nog nadat een vijftal snel op elkaar volgende kinderen hun last verzwaren komen: dapper bieden zij het hoofd en mogen zich in betrekkelijken welstand verheugen.

Tot wanneer Toon aan tering begint te sukkelen en voor goed moet afzien van zijnen gewonen arbeid: dan treedt de armoede binnen in hun huis.

Net begrijpt, dat met háár gewin alleen geen stand te houden is en daarom laat zij ook haar werk varen om een herberg te openen. Aanvankelijk beantwoordt dit nieuwe bedrijf aan hun beste verwachting en alles gaat naar wensch, want de werkmakkers van Toon zijn den vroegeren gezel goedgezind en maken veel verteer; doch allengskens loopen ze weer van lieverlede in de voorheen bezochte herbergen, waar het ook plezieriger is dan bij den ziekelijken, kuchenden baas.

Benarde tijden beginnen opnieuw voor de jonge huismoeder en de plotse dood van Toon is in werkelijkheid toch wel een verlossing: en betere dagen breken weer aan, omdat vreemden, aangedaan met het ellendige lot van de weduwe en kinderen, Net nu hulp bieden. Zijzelve

geeft echter spoedig den slechten keer aan hare fortuin: ze hertrouwt met Toons vriend, Dolf, die steeds veel bij hen in de herberg bleef komen; niet alleen haalt ze zich daardoor de vijandschap van hare familie op den hals, maar het spreekt van zelf dat het nu ook uit is met den onderstand, door de medelijdende menschen verstrekt.

Lang duurt het niet, of Net moet haar tweede huwelijk als haar domsten stap beklagen: Dolf ontpopt zich heel gauw als een onverbeterlijken luiaard en dronkaard, die de laatste spaarcenten van zijn vrouw verdrinkt. Omdat hij den socialist uithangt, wil men van hem niet meer op de fabriek; de herberg gaat zoo mogelijk nog slechter dan vroeger en ellendiger dan ooit wordt het lot van Net.

Nuchter gemaakt door de armoede, wil Dolf weer aan 't werk: maar de fabriekpoorten gaan voor hem niet open, wiens omgang gevaarlijk wordt geacht voor de werkgezellen. Op alle manieren tracht hij aan geld te komen: hij wordt rioolgraver, maar dien ruwen arbeid houdt hij niet uit; hij loopt den boer af met een hondenkar, maar al gauw moet hij ook het venten opgeven. Dan gaat hij duivenmelken, aangelokt door de hooge prijzen die bij de wedstrijden te verdienen zijn; doch hij speelt voortdurend met verlies. Ten einde raad sluit hij zich aan bij smokkelaars, die 's nachts tabak over de Hollandsche grens binnen brengen; maar na een paar tochten wordt hun hoopje door tolbeambten verrast. Dolf valt hun bijna in de handen en vreezend, dat zijn gezellen hem verraden zullen, bang voor de dreigende gevangenisstraf, vlucht hij met vrouw en kinderen in den winternacht naar de Walen, waar hij in de koolputten zal trachten werk te krijgen.

Zooveel bijval Verschorens *Uit het Nethedal* te beurt viel, zoo kwade pers kreeg dit tweede boek.

Wel zijn hier van de vele hoedanigheden van zijn eersteling nog te genieten de vlotte verhaaltrant, de prettige eenvoud, de goed geziene détails en raak weergegeven tafereelen. Doch aan den anderen kant lijdt *Dompelaars* aan overlading van bizonderheden, die al te dikwijls geheel en gansch buiten het kader vallen en soms ook aan slordigheid van taal, die aan overhaasting doet denken en ongewoon is na de vroegere, zuivere novellen.

Wie dan nog wijst op het weinig diepe in het uitbeelden der opgevoerde personnages en het al te schetsachtige van het verhaal heeft,

naar mijn meening, den vinger gedrukt op de vlekken, die dit werk leelijk ontsieren.

Waar was Verschoren nu, die zoo'n klaren blik bezat in het gemoedsleven van Tuurke, dat met zijn verbloemden vloek door een gruwelijke doodzonde zijn zuiver eerste-kommuniekantenzieltje bevuilde? - van Nonkel Sooi, den haatdragenden broeder, maar liefdevollen peter-oom? - van Maantje zelfs, het Maandagvierende broertje van Dolf om zoo te zeggen? In zijn eerste gebundelde schetsen verstond Verschoren toch de schoone kunst ons zeker in kennis te brengen met het zieleleven van zijn menschen en ons geleidelijk gansch vertrouwd te maken met hen. En nu? Nu was de veel minder knappe, de grovere manier wel van noode, allerhande overwegingen en uitroepingen Net of Toon of Dolf in den mond te leggen, om met nog wat anders dan hunne bloote daden bekend te raken. Het verhaal is alles behalve geleidelijk vervloeiend: de gebeurtenissen hokken soms wonderlijk lang en verspringen dan al meteens onnavolgbaar en onnatuurlijk snel. Niemand, die *Dompelaars* doorleest, zal beweren dat er mangel is aan aangrijpende momenten, welke met ontroerende kracht worden voorgesteld: de vlucht in den nacht langs de eendelijke, besneeuwde baan, b.v., vergeet men niet licht... Toch kan ik van *Dompelaars*, in zijn geheel gezien, maar weinig genieten.

Zelfs nu nog dat ik weet, dat Verschoren dit werk nimmer als een roman heeft bedoeld, zooals ieder het onjuist heeft opgevat - maar als een fries, wetens en willens zonder perspectief gehouden, als een handvol zichten uit het volksleven in onze Vlaamsche gewesten, die aan éénzelfden draad geregen werden omdat de schrijver dezelfde personen et hetzelfde midden wou bewaren - wat echter bij lange niet een vereischte was.

Want de opgevoerde ‘dompelaars’ zijn de verzinnebeelding van ons Vlaamsche volk. Deze schijnbare roman is tendenzwerk met zoo edele strekking, dat we dáármeê allen kunnen instemmen.

Gewoonlijk heeft men haar over het hoofd gezien: de meesten vergenoegden zich het werk spottenderwijze ‘den roman van 12 ambachten en 13 ongelukken’ te heeten; anderen, met kwaderen zin, smaalden dat het weer eens één van die werken was, die er genoegen in vinden den zwartsten kant van ons volk in zijn diepste, ruwste ellende

bloot te leggen. En wel integendeel, bedoeld was het als een hulde aan het Vlaamsche volk: want het wijst op zijn natuurlijke rampzaligheid, omdat het als massa verstoken blijft van het noodige onderwijs, van de verdiende ontwikkeling; daardoor kan het niet scherpziend genoeg worden om te bevroeden dat de drank, waarin het zijn eenigen troost zoekt voor zijn miserie, juist de oorzaak is van zijn verval, aldus door het eigen slachtoffer aangekweekt. En dát toont *Dompelaars* nu: dat dit door het noodlot neergedrukte volk in het noodlot niet berust, zich wel altijd opnieuw laat medesleepen, maar toch ook altijd opnieuw naar boven streeft - zich immer hoopvol verzet tegen dat noodlot, dat feitelijk buiten 's volks rechtstreeksche schuld op hen ligt te lasten; - een huldezang is het aan de taaie wilskracht der Vlaamsche massa, die, in de laagte staand, toch altoos hoogerop wil - aan hen, die dompelen ‘altijd voort, zoolang ze (zullen) kunnen, tot er nieuw licht (zal) beginnen te grauwen op hunne baan...’, zooals de eindzin luidt, die de synthese is van de edele tendenz, welke Frans Verschoren tot dit, zijn tweede werk bewoog.

Die strekking waardeer ik als een verdienste van dezen bundel en ook zijn ongekunstelden eenvoud, zonder het minste aanstellerig lawaai.

Toch zal ik niet beweren, dat Verschoren vooruitgang liet aanteekenen sinds de vroeger gebundelde novellen. En wie in de ontwikkeling van zijn kunst één oogenblik stilstaat, misdoet even goed als wie achteruitgaat: derhalve had, ook naar mijn meening, Frans Verschoren met zijn volgend werk een soort van weerwraak te nemen.

Die is genomen met zijn verzameling van andermaal kortere stukken, *Jeugd* genoemd met een algemeenen titel, waarvan na korten tijd een tweede druk mocht noodig blijken.

Hier is het werk, dat door de kleinere helft van de novellen van *Uit het Nethedal* wordt aangekondigd: *Jeugd* - en die benaming zegt het dadelijk - handelt in ieder zijner zes schetsen over kinderen.

Voor dit vak staat Frans Verschoren niet alléén in onze hedendaagsche letterkunde: want indien het uiterst moeilijk is *voor* kinderen te schrijven of te dichten, zoodat wij maar bitter weinige goede kinderboeken hebben aan te wijzen, er is met méér geluk *over* kinderen geschreven in onze literatuur.

Doch allergunstigst steekt het werk van Verschoren in dit genre af tegen de meeste vertellingen over kinderen die ons worden opgedischt. Reeds door zijn taal, die heel wat keuriger, juister, passender en meer verzorgd is dan die waarin zijn spitsbroeders hunne verhalen kleeden; dan ook omdat hij zoo echt de beschrijver van de kinderziel is, terwijl zoo menig moderne zich bezondigt door die als de reductie van de groote-menschenziel te zien, gelijk het lichaam van het kind is het uitgangspunt van dat van den volwassene. Door en door heeft Verschoren begrepen - en als man van de school in dagelijkschen omgang met kleuters en jongens was hij er gansch toe aangeduid - dat het kinderzieltje is iets vreemds, iets wonders, iets onbegrijpelijks, waarvan de roerselen niet nader te bepalen zijn, waarop het nuchter verstand nooit vat zal hebben.... iets van nature uit onbezonnens en niét de groote-menschenziel in het klein.

'Alleen uit liefde wordt een kunstwerk geboren.' Tastbaar gaat ons uit iedere bladzijde hier tegen de groote liefde, die Verschoren bezielt bij zijn schilderen van kinderen. Hij heeft ze lief uit den grond des harten, de roerende kleinen, en dáárom weet hij hun gemoed zoo meesterlijk te onthullen, 'tzij ze bewogen worden door hunne idealen, ronddartelen in kommerloos spel, juichen van de vervoerendste vreugde of samenknappen onder de zoo wreede pijn van hunne desillusie en uitsnikken hun onmenschelijk verdriet. Kunstig leidt hij daarbij zijn verhaal en verleent het de passende locale kleur, terwijl hem een taal ten dienste staat, zoo typisch en frisch en waar 't noodig is echt kinderlijk, dat ze niet anders dan bekoren kan; allergeschiktst, geen ander beeld brengt hij bij en uit den kindermond heeft hij de rake uitdrukkingen afgeluisterd.

Een enkele maal wijdt hij woorden van het roerendste medelijden aan het ziekelijk, kreupel Janneke - laat ons deelachtig worden aan zijn vreugde als het in zijn stoeltje op straat zit, zielsgelukkig met zijn eigen vlieger hoog in de lucht, en aan zijn brekende smart wanneer de draad geknapt is en het speelgoed reddeloos verloren zwiert. Maar de béngel trekt hem voornamelijk aan, de ruwe, doch goedhartige straatjongen, die als een klein moederke zorgt voor zijn tamme ekster - of de centen achterhoudt als hij met de geit naar de groote hoeve moet, zoodat de hoop van 't arme weverke, zijn vader, op dartele geit-

jes in de lucht is gevlogen met de gekochte vuurpijlen. Hij volgt de wilde baasjes, als ze, liever dan naar school te gaan, wegsluipen, niettegenstaande het vooruitzicht van het zeker nákomend pak troef, om vogeleieren te rooven; hij heeft pret in de poetsen, die de jongen ‘die altijd geluk had’ den meester bakt in de klasse.

Voorwaar een zware taak, wanneer men het beste uit dezen bundel wil doen kennen en zich tot één enkele schets bepalen moet bij 't bespreken in de bizonderheden. Na lang wikken en wegen hield ik mij dan nog liefst bij ‘Sooike en zijn vriendjes’, dat wel een drama in het klein mag heeten.

Op een Donderdagnamiddag, als ze los van de school zijn, moê van 't voetbalspelen met wat samengerolde vodden, moê van de meisjes in de straat te plagen, besluiten een viertal rakkers naar den Konijnenberg te trekken - zoowat een uurtje buiten de stad - om er in het heidezand te gaan huishouden en tegen de boerenjongens te vechten. Maar eens aan de beek gekomen, vergeten ze alle voornemens voor het baden en op één, twee, drie plonsen ze in het water. Sooike, het haantjevooruit, begint zijn kunst in het zwemmen te toonen; doch halsstarrig houden de makkers vol dat hij in de ondiepe vliet telkens grond raakt. Gekwetst in zijn heiligste eergevoel, zet Sooike daarop zijn pindop tegen twee uitgeblazen fluisterseieren, die Rikske alléén in zijn collectie bezit, en wedt dat hij over de diepe vaart zal zwemmen. Werkelijk brengen wilskracht en moed hem over het breede water, maar bij den terugtocht verdrinkt Sooike jammerlijk, opgeschrikt door het speelsch uitgestooten noodgeroep van een zijner vriendjes - waarbij Frans Verschoren weder tot schoonst glanzende bladzijden komt, omdat hij zoo aangrijpend den kamp tegen den verstikkenden vloed weet uit te beelden en Sooike's laatste opspokende gedachten onvergetelijk weer te geven.

De rij der werken van Frans Verschoren is in 1912 met twee bundels aangegroeid: de eerste, *Zonnig Leven,* hoeft ons niet langer bezig te houden, omdat hij - bedoeld als prijsboek voor de school - niets anders dan herdrukken van reeds geboekte schetsen bevat; - maar de andere, *Langs kleine Wegen*, is het krachtig bewijs, dat het talent van Verschoren altijd aan in rijpheid en sterkte toeneemt.

Ten getale van acht zijn de novellen, welke met dien algemeenen titel gebundeld werden; daaronder bekenden van jaren geleden reeds: ‘Op het Begijnhof’ en ‘De Meulderkes’ en ook ‘Grijze Dagen’, waarin het vroeger vermelde opstel ‘Allerzielen’ werd verwerkt, met Rik - het oude manneke dat op 't graf zijner vrouw gaat bidden in den neveligen November-namiddag - den grootvader van den schrijver, als model.

Geen van de vroegere bundels van Verschoren staat op de hoogte, die *Langs kleine Wegen* inneemt: al de hoedanigheden, die zijn werk kenmerkten, zijn hier weer en wel in vergroote mate. Zelfs één enkele vlek, die men hem verwijten mocht, is thans weggemaakt: hiermeê bedoel ik den, denkelijk onbewusten, invloed van Stijn Streuvels, dien ik nu en dan meende te moeten opmerken. Want in de oudste bundels en zelfs in *Jeugd,* den besten daaronder, kan het niet volgehouden worden, dat bij het medesleepende verhaal van ‘Sooike en zijn vriendjes’, wier blijbegonnen verlofdag jammerlijk tragisch eindigt, naar het patroon van ‘Een Speeldag’ werd gewerkt? - was er naar mijn oordeel al te dikwijls iets in zinbouw en woordenkeus, dat aan den West-vlaming deed denken. Het model was zeker groot genoeg, dat men er zich niet moet om schamen; maar toch voelde ik het als een vernedering van Verschoren en smaakte meer zijn eigen, zijn frissche, oorspronkelijke kunst, die we weer gansch kunnen gaan genieten in dit jongste boek.

Het lijkt wel of Verschoren daarin zijne kunst in hare onderscheiden gedaanten heeft willen vóór ons stellen. - in ‘Droom of Werkelijkheid?’ doet zich opnieuw het mystieke bestanddeel gelden, waarvan het oudere ‘De Nacht’ een eerste uiting was. Bij zijn verhalen over kinderen sluiten zich ‘Onnoozele Kinderdag’ en ‘Het Onverwachte’ aan: want van her legt hij daardoor blijk af van zijn bewonderenswaardige kennis van het gemoed van knapen en meisjes en van de groote liefde, die hem in staat stelt deze kunst, klein in zichzelf, volkomen te maken. Daarnaast vermag hij het op ons de ontroering te doen overgaan, die - in ‘Op het Begijnhof’ en ‘Grijze Dagen’ - de gedachten en daden van oude menschjes in hem wekken. De ouderling en het kind zijn zijne dankbaarste en, men voelt het, zijne meest geliefde onderwerpen. En wie hem geniet als beschrijver van het

gemoed en leven der volwassenen moet getroffen staan door de in dit opzicht ontwikkelde vaardigheid bij het verhaal van ‘Het oolijke wedervaren van Maruske Vanlier’.

Houden wij den ontwikkelingsgang van Verschorens kunst in 't oog, dan is de daar pas genoemde schets vooral merkwaardig. Niet omdat wij hier opnieuw, hoewel dan ook met tot nog toe door hem ongeëvenaarde knapheid, het gedoe in de kleine Brabantsche stad levendig, waar, gansch natuur-getrouw uitgebeeld vinden, - maar wel, omdat we hier ten volle ontplooid zien wat te kiemen lag in ‘Zomerfeest en Waterkermis’ uit zijn eersteling reeds; dan later in 't relaas van het trouwfeest van Net en Toon in *Dompelaars* en niet minder in tal van zijn schetsen, die den plezierigen bengel afschilderen... omdat we hier staan vóór de Vlaamsche humoreske, waaraan de schrijver zich naar zijn eigen bekentenis nu in de eerste plaats wou gaan wijden.

Met de herinnering aan het daareven aangewezen deel van zijn ouder werk was het niet mogelijk te beweren, dat hem tot het genre de noodige aanleg ontbrak; met Maruske Vanlier vóór oogen gaat het niet aan te betwijfelen, dat hij het met niet even groot talent als bij zijn andere motieven weet te geven.

Want ziet! dat ‘oolijke wedervaren van Maruske Vanlier’ - méér is het niet dan het verhaal van een grap. - Maruske, het schoenmakerke, dat onder de plak zit van zijn bijdehandsche wederhelft, is een eenvoudige, goedzakkige vent, die het leven met philosophischen blik bekijkt en zich naar bestwil schikt in de heerschappij van Fien, welke hem ook verplicht uit zijn weinig diepgaande kennis der vioolspeelkunst munt te slaan door op Zondagavonden in de herbergen zijn deuntjes te laten hooren.

Maar nu is het ruzie geweest tusschen Marus en Fien. Want lang had hare familie heur een kwaad hart toegedragen, omdat ze getrouwd was met het schoenmakerke, dat van wat lageren kom-af was dan zij; was dit allengs bijgelegd en vergeten, Maruske wouden ze thuis bij haar nog maar altijd niet kennen. Morgen trouwt de zuster van Fien; Marus is natuurlijk niet genoodigd op de bruiloft en toch wil Fien er alléén naar toe. ‘Zoude me dat affront willen aandoen?’ heeft hij haar gevraagd, maar zij blijft er bij: ‘Ze gaat...’ En dáárom is er ruzie geweest in het huishouden, en dáárom drinkt Maruske zich zat met de

opgehaalde centjes, in plaats van ze als gewoonlijk eerlijk naar huis te brengen. Veel later dan op andere Zondagen keert hij huiswaarts met allerlei groote gedachten van wilskracht-toonen en wraak-nemen; maar hoe dichter bij Fien, hoe kalmer hij wordt en stillekes kruipt hij in 't bed, al werd er ditmaal geen avondeten voor hem klaar gezet.

's Anderen daags laat opgestaan, met pijn in het hoofd, houdt Maruske zich nog koezer en gaat ijverig op zijn pikkel aan't werk. Even, omdat hij Fien in weekdaagsche kleeren ziet en in haren gewonen doen, mag hij hopen, dat ze nog wel van 't feest zal wegblijven. Doch almeteens hoort hij ze in den tuin haar zijden rok uitborstelen: in groote woede komt hij dreigend vóór Fien staan; maar wel voelend dat hij tegen haar niet opkan, scheert hij zich weg, besloten, om zich tóch te wreken, op tralaliere te gaan.

Reeds ver in den wind landt Marus tegen den noen in een herberg aan, waar hij op Toontje, den steenkapper en grappenmaker van de stad, valt. En ineens komt het in hem op, om nog grooter wraak op Fien te nemen, één van hun eigen kiekens uit de ren te halen, bij den poelier te laten klaar maken en dan in een herbergje, waar vroolijke dochters zijn, lekker met Toontje te gaan smullen.

Doch het steenkapperke bakt hem een nieuwe poets en laat het kieken als met een boodschap van Marus bij den poelier weghalen, zoodat onze schoenmaker hongerig, maar tevergeefs te wachten zit. Geen spoor krijgt hij nog van zijn hoen te zien, al stuurt hij er iemand op uit om daarna zelf met dronkemansheftigheid bij den poelier te gaan ruziën: behalve 's anderen daags, 's morgens, in zijn brievenbus de pooten van zijn kieken, dat Toontje met andere sloebers naar binnen heeft gespeeld.

Wel een echt oolijk wedervaren, dat, verhaald gelijk Verschoren dit kan, meer dan ééns doet schaterlachen. Doch niet aan de stof op zichzelf wordt de kunstwaarde dezer novelle ontleend, maar wel aan Verschorens steeds grooter geworden compositorisch vermogen, aan de passende samenstelling van het kader en de rake schildering van de toestanden en niet minder aan de knappe weergave van de gemoedsgesteldheid der opgevoerde personen.

Daarom mogen we hoopvol op verder werk van Frans Verschoren wachten, met de zekerheid, dat we hem spoedig als onzen Vlaamschen humoreskenschrijver zullen begroeten.

Dit wordt hem dan een nieuwe titel bij de vroegere, die reeds zoo schoon luidden: onze kinderpsycholoog bij uitnemendheid, de kenner van het menschelijk gemoed en de schilder van de kleine Brabantsche stad.

Maar toch doet men hem te kort, zoo men hem als beschrijver van het hart der Moeder vergeet te waardeeren. Want dier gemoed doorschouwt hij ook ten volle, met al haar trots en zelfopoffering voor haar kind.

Meermalen stelt hij ze voor in groot geluk of brekende smart, als troosteres of als zielsbedrukte. De tocht van Net, in *Dompelaars*, blijft ons bij, als ze urenlang over de wegen spoedt men den last van haar deerlijk verbrand dochterje naar het oude vrouwtje, dat mogelijk haar kind nog kan genezen. In ‘Sooike en zijn vriendjes’ vonden we in hunnen natuurlijken gang vertolkt de overwegingen der moeder, die al de onderstane moeilijkheden met den onverbeterlijken bengel bepeinst en zichzelf toch moet bekennen dat ze onder al hare kinderen het meest van hém houdt. En nu weer in den laatsten bundel de schets ‘Moeder’, gewijd aan 't oude boerinneke, dat naar de stad trekt bij den senator met een smeekschrift, tot den koning gericht, ter wille van haren zoon, die wegens doodslag reeds jaren gevangen zit - waarin zich eens te meer de wondere kracht doet gelden, die uitgaat van het meêsleepende werk, ál het werk van Frans Verschoren.

Groot is het aandeel daarin van de rake, dadelijke voorstellingswijze waarvan hij het geheim bezit wat het opvoeren van zijne personen aangaat. Hij begint er mede ze vóór ons te zetten en algauw zien wij ze leven, worden wij gansch met hen vertrouwd en leven we met hen meê. Daarbij voelt men dan telkens de eerlijkheid die hem leidt bij zijn letterkundigen arbeid en het genot dat hij zelf daarin vindt, zoodat hij nog immer blijft schrijven omdat en gelijk het hart hem dringt, zonder zich om welkdanige theorie te bekommeren, en het dus ook doen zou indien hij op geen publiek kon rekenen.

Want aldus is het op heden niet: in Noord-Nederland, zoowel als hier, heeft hij zijne plaats onder diegenen, die het meest genoten worden. Die bezorgt hem de bekoring, welke uitgaat van zijn gaaf, gezond werk, knap van verhaal en diep van gevoel, sterk omdat het zóó ongekunsteld, zonder de minste pretensie is.

Natuurlijk, hier en daar begeerden wij een fijneren toets of een keuriger woord of - dit vooral - een beperktere weergave van détails, waarbij Verschoren soms te kort schiet in zelfbeheersching, meêgerukt door zijn belustheid op klank, die hem tot te verregaande geluidnabootsing durft verleiden en schaadt aan zijn plastisch vermogen. Maar alras vergeten wij deze kleine vlekken bij het dankbaar bedenken, wat het heet voor hem in zulke mate schoonheid te schenken, wanneer dit toch slechts gebeuren kan in uren aan zijn nachtrust ontwoekerd - als zijn hoofd reeds wee is van 't leven in de klasse en zijn hand moede van met rooden inkt bezig te zijn.

Verlangend blijven wij uitzien naar verder werk van Frans Verschoren: nog staan zijn dagen in het groene blad en véél mogen we van hem verwachten in komende jaren. Laat maar eens voor goed voorbij zijn de bedroevende tijd zijner ziekte, van de overwerking, die voor hem, den noesten arbeider op meer dan één gebied, zoo goed als onontkoombaar was; - die er schuld aan heeft, dat, - behalve 'Het Onverwachte', de laatste schets uit *Langs kleine Wegen,* heel in 't begin van Januari verschenen - het jaar 1912 ons niets nieuws heeft gebracht van zijne hand; - die hem belet de vele plannen uit te werken, die hij omdraagt.

Nu reeds heeft hij het recht op onze welgemeendste toejuichingen veroverd en zijn naam mag klinken met dien van Streuvels en Buysse, Teirlinck en Sabbe, Baekelmans en Stijns. - Ook van Staatswege werden zijne verdiensten vóór enkele weken erkend; en laten we nu dusdanige officiëele hulde niet hooger dan naar hare juiste waarde schatten, laten we te dier gelegenheid tevergeefs gezocht hebben naar namen, die we niet graag hebben gemist en anderen wrevelig hebben moeten lezen - Frans Verschorens benoeming tot ridder in de Leopoldsorde kon niet anders dan éénstemmig als allerrechtvaardigst verleend worden beschouwd.

Mechelen, December 1912.

DR. ROBERT. FONCKE.

BUNDELS: *Uit het Nethedal.* - Meindert Boogaerdt Jun. Zeist, 1908.

1. Maandag vieren.
2. Hun Broerke.
3. De Nacht.

4. Doodzonde.
5. Zomerfeest en Waterkermis.
6. Op de Foor.
7. Nonkel Sooi.

Dompelaars. - Meindert Boogaerdt Jun. Zeist, 1909.

Jeugd. - Bandversiering van Isidoor Opsomer. - Meindert Boogaerdt Jun. - Zeist, 1910.

1. De Vlieger.
2. Van een Jongen, die geluk had.
3. Van Ouderzorg en Kindervreugde.
4. Sooike en zijn Vriendjes.
5. Karossen.
6. IJelheid.

Zonnig Leven. - L. Opdebeek, Antwerpen. - 1912.

1. Onnoozele Kinderendag. (Langs kleine Wegen).
2. Trezeke's Dood (Hoofdstukken X, XI en XII uit 'Dompelaars'.).
3. De Vlieger (Jeugd).
4. Van een jongen, die geluk had (Jeugd).
5. Hun Broerke (Uit het Nethedal).
6. Op de Foor (Uit het Nethedal).

Langs kleine Wegen. - Vlaamsche Boekhandel L. Opdebeek te Antwerpen, 1912.

1. Op het Begijnhof.
2. De Meulderkes.
3. Grijze Dagen.
4. Het oolijke wedervaren van Maruske Vanlier.
5. Droom of Werkelijkheid?
6. Moeder.
7. Onnoozele Kinderendag.
8. Het Onverwachte.

Flandria's Novellenbibliotheek (Gent, Drukkerij Plantijn), n^{r} 85: Grijze Dagen (Langs kleine Wegen). - Nonkel Sooi (Uit het Nethedal).

Duitse Letterkunde.

De historiese roman beleeft een tijdperk van hoge bloei in Duitsland; de beste schrijvers beproeven er hun krachten aan en leveren zeer merkwaardig werk. En zo komt het, dat het grootste deel van de romans, die ik in deze kronijk wil bespreken, tot dit gebied behoren. Het zijn zeker niet alle meesterwerken, maar enige van hen stijgen toch boven het gewone peil. De schrijvers zijn er in gelukt gehele tijdperken uit vervlogen eeuwen te doen herleven en hun werken bezitten aldus, naast hun hoge kunstwaarde, een niet geringe kultuurhistoriese betekenis. Ik bedoel in het biezonder de romans van G.O. Knoop, Ricarda Huch, Lily Braun en F.K. Ginzkey.

Wel is de naam van de eerste van hen, Gerhard Ouckama Knoop, nog niet doorgedrongen tot in het grote publiek, maar de kenners waarderen reeds lang zijn groot en voornaam talent. Zijn laatste werk: *Die Hochmögenden* (Fleischel, Berlijn; ing. 5 Mk., geb. 6,50 M.) bewijst weer ten volle dat hij mag gerekend worden tot de beste en persoonlikste kunstenaars van Duitsland. De handeling grijpt plaats in de Hollandse stad Enkhuizen, waarvan wij de geschiedenis meeleven: een snelle stijging tot bloei, rijkdom en macht en een nog sneller verval. Eerst een welhebbende, werkzame burgerij, met aan haar spits overrijke patricieërs, daarna verfijning, maar ook verzwakking, verval en volkomen ondergang.

Het leven in deze typiese Hollandse stad wordt prachtig geschilderd; kleine naijver en, grote pogingen, alledaags gedoe en ongewone voorvallen, we leven het alles mee. De bevolking zelve staat duidelik voor ons: klein en groot, aristocraten en werklieden worden geportretteerd met de scherpe opmerkingsgave en de juiste karakteristiek der oude Hollandse schilders. De prachtigste gestalten hebben wij maar voor 't grijpen: Edzard Ornia, waarin de tragiek van het onbegrepen genie meesterlik wordt behandeld, Pieter Janszoon, de armlelui'sjongen die zich opwerkt tot een rijk koopman, de prachtige, hoogmoedige figuur van Rebekka Ornia, en vele anderen.

De stijl is sober, zonder gezochtheid en een fijne humor verlevendigt menige bladzijde. Ik wens dit mooie werk vele lezers toe.

Ook de jonge Franz Karl Ginzkey, die door een paar dichtbundels en twee romans gunstig bekend was geraakt, heeft ons met zijn laatste werk: *Der von der Vogelweide* (Staackmann, Leipzig; ing. 5 M., geb. 6 M.) een mooi en rijp boek geschonken. Hij onderneemt het, de levens- en liefderoman van de grootste aller Duitse minnezangers, Walther von der Vogelweide, te schrijven en hij is zijn stof waardig gebleven. Temidden de wilde pracht van het landschap der Dolomieten herleven de stormachtige dagen, waarin deze edele zanger zijn liederen schiep, en ook hijzelf wordt diepmenselik geschilderd. Roerend wordt de liefde beschreven van de oud-wordende man voor de dochter van de vrouw, die hij in zijn jeugd lief had, maar niet wist te winnen. Zeer mooi wordt ook zijn ontmoeting verhaald met Franciscus van Assisie. Het is een voortreffelik boek, dat de schrijver een eigen plaats aanwijst in de moderne Duitse literatuur.

Nog hoger stel ik *Die Liebesbriefe der Marquise,* van Lily Braun (Langen, München; ing. 5 M., geb. 6,50 M.), de gekende schrijfster van de ‘Erinnerungen einer Sozialistin.’ Deze eigenaardige roman bestaat uit de liefdebrieven, gericht tot de markiezin Delphine de Montjoie, gedurende de jaren die de omwenteling van 1789 onmiddellik voorafgingen. En geheel dit tijdperk herleeft voor ons, met al zijn zinnelike pracht, zijn geestelike rijkdom en zijn tragies einde. De brieven worden geschreven door helden van het salon, het zwaard of de pen: Prins Montbéliard, Beaumarchais, Graaf Guibert en andere karakteristieke vertegenwoordigers van hun tijd: Kardinaal Rohan, Cagliostro, enz. Ze voeren ons aan het hof te Versailles, in het slot der Dubarry, in het paleis der danseres Gui nard, maar ook in de kringen der Encyclopedisten en de salons van Mademoiselle de Lespinasse en Madame Geoffrin. Wij wonen de triomfantelike aankomst van Voltaire te Parijs bij, zijn ontvangst in de Académie en zijn dood, alsof we zijn tijdgenoten waren. Dit alles in het kader van het leven eener grote dame uit die tijd.

De stijl is zeer goed in overeenstemming met het werk: prikkelend, vol geest en fijne opmerkingsgave, weet hij de aandacht in de hoogste maat te boeien. De lezing van dit lijvige boek is een lang genot. Een woord van lof mag ook gezegd over het keurige uiterlike, waarin de uitgever het op de markt heeft gebracht.

Een werkelik epos is de roman in twee delen: *Der Roman des dreissigjährigen Krieges*, van Ricarda Huch (Insel-Verlag, Leipzig; ing. 7 M., geb. 10 M.).

Met Clara Viebig is deze schrijfster een der beste vertegenwoordigsters van de moderne Duitse literatuur. Op elk gebied heeft zij uitgeblonken: haar mooie, hartstochtelike gedichten mogen gerekend worden tot de allerbeste der laatste jaren; hare talrijke romans uit het moderne leven, waarvan ik alleen noemen wil 'Ludolf Ursleu' en 'Aus der Triumphgasse' openbaarden een buitengewoon talent en dwongen ieders bewondering af, terwijl hare studies over de romantiek nog niet overtroffen werden. In hare historiese romans en studies zoals 'Das Risorgimento' toonde zij de benijdenswaardige gave zich in te kunnen leven in de geest van vroeger eeuwen en die weer te geven op weergaloze wijze. Haar laatste werk is haar faam overwaardig. Streng van compositie en trouw vasthoudend aan de historiese feiten, heerlik mooi van stijl en karaktertekening, beduidt dit epos van de dertigjarige oorlog een toppunt van de hedendaagse letterkunde in Duitsland. Te betreuren is het alleen dat dit werk nog niet volledig is; een derde deel wordt aangekondigd om binnen een paar maanden te verschijnen; wij zien het met spanning te gemoet.

Een boeiend vertelde en humorvolle geschiedenis schenkt ons Karl Hans Strobl in: *Die Streiche der schlimmen Paulette, oder die Insel der Enttäuschung. Ein Roman in Weiss und Blau* (Ullstein, Berlijn; geb. 3 M.).

Hij voert ons op het eiland Elba, gedurende het verblijf van Napoleon. Tussen zijn klein gevolg komt plotseling zijn lieveling zuster Paulette Borghese opduiken, gelijk een lichte zonnestraal na droevig weder. De elegante, mooie vorstin wint dadelik de liefde van de gehele bevolking, en alhoewel zij door allerlei dolle streken het stille leven op het eiland in de war brengt, werkt ze per slot van rekening toch als een goede geest, waaraan Napoleon ook gedeeltelik zijn ontsnapping van het eiland te danken heeft. De draad tussen de 'dolle streken van Paulette' is de nog al sentimentele liefdehistorie van een Duits bewonderaar van Napoleon, die aan alle verleidingskunstjes van Paulette weerstand biedt en eindelik zijn geluk vindt bij een jong meisje van Elba.

Dit boek munt uit door een losse verhaaltrant, fijne humor en is zeer knap ineengezet. De zeer eigenaardige stijl getuigt van een sterke opmerkingsgave en wemelt van verrassend-nieuwe, hoogst aanschouwelike beelden.

Een groot succes heeft de wel een beetje te veel gevierde schrijver Rudolf Hans Bartsch met zijn *Schwammerl. Ein Schubert-Roman* (Staackmann, Leipzig; ing. 4M., geb. 5M.) behaald en dit maal was het succes verdiend. Deze roman verhaalt de laatste levensjaren van Schubert op meesterlike manier; hier is een kunstenaar

van eerste gehalte aan het woord. Ik weet niet wat ik het meest aan dit werk loven zou: de prachtige, stemmingsvolle bladzijden, gewijd aan de tekening van de stad Wenen en het landschap, de levendige, plastiese personenuitbeelding, de fijne, lichte schrijftrant, het toont alles Bartsch op zijn best. Personen als Schubert zelf, als de oude Gupf, het oerbeeld van Mozarts Papageno, vergeet men niet meer, evenals het verrukkelike 'Dreimaderlhaus', dat een gelukkige vondst van de schrijver is. Het boek doet niet alleen Schubert beter begrijpen, doch geeft ook een zeer mooi beeld van zijn omgeving. Het is daarbij uiterst schoon uitgegeven en met stemmingsvolle tekeningen van Alfred Keller versierd.

De kunstenaar die 'Schwammerl' schreef, is een kind van het verfijnde, overbeschaafde Oostenrijk; een fris natuurtalent is de Zwitser Heinrich Federer, de schrijver van *Pilatus* (Grote, Berlijn; ing. 3 M., geb. 4 M.). Reeds zijn eerste werken, 'Lachweiler Geschichten' en 'Berge und Menschen', hadden de algemene aandacht op hem gevestigd; zijn laatste werk toont hem in de volle rijpheid van zijn talent. De hoofdfiguur, naar zijn lievelingsberg Pilatus geheten, is een gestalte van oorspronkelike, wilde kracht, zoals ze alleen mogelik schijnt in een land waar de natuur zelf zulke wilde grootsheid bezit. Pilatus is herder, jager, gids, maar hij kan zich niet in de samenleving voegen en wijkt terug voor de cultuur, de bergen op, waar hij, door iedereen verlaten, een grootse dood sterft. Deze figuur alleen zou volstaan om de faam van een schrijver te vestigen; een aantal personen van minder betekenis zijn even goed getekend en de prachtige natuurschilderingen verhogen de aantrekkelikheid van dit mooie boek. Federer is een schrijver, die zekerlik nog van zich zal laten horen en van wie men het beste mag verwachten.

Of men hetzelfde zou mogen zeggen van de vruchtbare Georg von Ompteda, van wie in elke kronijk een of twee boeken te bespreken vallen? Zijn laatste werk is de roman *Der zweite Schuss* (Fleischel, Berlijn; ing. 5 M., geb. 6,50 M.). Ik geloof dat geen nieuwe zijde van zijn talent nog te voorschijn zal komen; alles wat hij kan heeft hij reeds in zijn vroeger werk gegeven. Alle hoedanigheden, die in zijn laatste boek voorhanden zijn, kent men reeds van vroeger. De rake karaktertekening, de plastiese personenuitbeelding, de vlotte, onderhoudende schrijftrant vinden wij hier weer. Een figuur als bijvoorbeeld de oude majoor von Werck is werkelik knap getekend; maar men bemerkt ook een zoeken naar effecten, die Ompteda's echt talent onwaardig zijn en hem dreigen te doen ontaarden in een schrijver van boeiende ontspanningslectuur, maar niets meer.

Een ernstig pogen is merkbaar in de roman van Helene von

Mühlau: *Das Kätzchen* (Fleischel, Berlijn; ing. 3,50 M., geb. 5 M.), waarin een typiese moderne vrouwengestalte getekend wordt. De heldin is een schilderes, die na lang zoeken en arbeid, na harde strijd met zichzelf en met de wereld, inzien moet dat zij niet tot de uitverkorenen behoort, dat zij slechts een talent van tweede rang is. Hulpbehoevend en wankelbaar van gemoed als zij daarna is, geraakt zij in liefdebetrekkingen met een man van rijpe leeftijd, betrekkingen die droevig eindigen en haar zwak gestel geheel ondermijnen.

Om van dit onderwerp een volmaakt kunstwerk te maken, was het talent van Helene von Mühlau niet rijp en niet krachtig genoeg; men voelt nog al te zeer het zoeken en de onmacht om de stof te beheersen.

Hoger staat de nieuwe roman van Max Dauthendey: *Der Geist meines Vaters* (Langen, München; ing. 4,50 M., geb. 6 M). Het is een famieliegeschiedenis vol oorspronkelike kracht en frisse aanschouwelikheid; de schrijver verhaalt er het leven in van zijn vader en tevens zijn eigen kindsheid en jeugd. Daardoor bezit deze roman, benevens zijn hoge kunstwaarde, een grote aantrekkelikheid voor de talrijke vereerders van Dauthendey, die een van de biezonderste lyriese dichters van Duitsland is.

Ook Richard Huldschiner, de gewaardeerde schrijver van zeer mooie romans en novellen, heeft een nieuw boek geleverd: *Der Tod der Götter.* Is het philosophie, is het de roman van een romantieker? Het is een vreemd mengsel van beide, dat zeer mooie bladzijden bevat en de lezer dikwels tot diep nadenken dwingt.

Gedurende de laatste jaren hebben de klassieke sprookjes in Duitsland talrijke uitgaven beleefd, en af en toe verschenen ook wel bundels met moderne sprookjes, die echter gewoonlik bitter weinig om het lijf hadden. De naïeveteit was gezocht, de stijl gekunsteld; geen wonder dan ook dat ze volstrekt geen succes hadden en de voorliefde van het grote publiek gaan bleef naar de oude sprookjes van Grimm, Musàus, Hauff, en andere. Doch nu verscheen een zeer mooi uitgegeven bundel van Margareta Bruns: *Die Märchen der Salamanderhöhle* (Bruns, Minden i. W.; geb. 3 M.). Hij bevat een aantal meesterlike sprookjes, die door hun frisse humor, hun dichterlike fantazie, hun ongekunstelde volkse stijl aan groot en klein zullen bevallen.

Van nieuwverschenen dichtbundels valt weinig aan te stippen. Een bundel nochtans dient met nadruk aanbevolen te worden: *Die Gedichte* van Max Bruns (Bruns, Minden i. W.; ing. 4,50 M., geb. 5,50 M.). Tot nog toe waren deze verzen verspreid in verschillende bundeltjes en tijdschriften en het is daarom een verheugend feit dat

de dichter thans besloten heeft een definitieve keuze te doen tussen zijn verzen en ze in een deel te verenigen. Max Bruns is een van de persoonlikste dichters van het moderne Duitsland; naast Dehmel, Rilke en Hofmannsthal mag zijn naam met eer genoemd worden. Weinige hebben als hij de gave zoveel stemming, zoveel melodie in hun verzen te leggen; weinige beheersen even goed de uiterlike vorm en bezitten zoveel dichterlik temperament. Zijn *Gedichte* wegen op tegen een geheel aantal verzenbundels van jonge dichters; men kope en geniete dit heerlike boek, het is het overwaard.

Op het gebied van de literatuurgeschiedenis zijn twee werken verschenen die de grootste opmerkzaamheid verdienen: de uitvoerige studie van Dr Albert Soergel: *Dichtung und Dichter der Zeit. Eine Schilderung der deatschen Literatur der letzten Jahrzehnte* (Voigtländer, Leipzig; ing. 10 M. 50, geb. 12 M. 50) en Hans von Müllers boek: *E.T.A. Hoffmann im persönlichen und brieflichen Verkehr* (Paetel, Berlijn).

Men had tot nog toe vele algemene geschiedenissen van de Duitse literatuur, maar er ontbrak een goede studie over de moderne letterkunde. Deze heeft Soergel thans geleverd in zijn groots opgevat en goed geschreven werk. Hij onderzoekt er in de vreemde invloeden die op de Duitse letterkunde ingewerkt hebben: Franse, Scandinaafse, Russiese invloeden en geeft goede ontledingen van de biezonderste vertegenwoordigers dier literaturen; Balzac, Zola, Ibsen, Tolstoï worden aldus op uitstekende wijze geanalieseerd. Dan bestudeert hij uitvoerig de verschillende stromingen in de Duitse letterkunde van het begin van de jaren tachtig af tot op onze dagen. Afzonderlike hoofdstukken worden gewijd aan de grootste van haar hedendaagse schrijvers, zoals Hauptmann, Liliencron, Nietzsche, Dehmel, Spitteler. Welgekozen uittreksels worden gegeven van de voornaamste auteurs, vooral van de dichters en een overvloed van mooie platen, portretten en illustraties uit verschillende werken versieren het lijvige, goed gedrukte boek. Men moet Soergel werkelik dankbaar zijn voor zijn verdienstelik werk. Men staat verstomd over zijn belezenheid en over het juiste oordeel dat hij heeft over schrijvers van de meest verschillende richting. Ik wens dit mooie boek de grootst mogelike verspreiding toe, evenals aan het werk van Hans von Müller over E.T.A. Hoffmann, dat met evenveel recht een standaardwerk mag genoemd worden.

Het is de vrucht van jarenlange opzoekingen en van onvermoeibare arbeid, die hier geboden wordt. Hans von Müller is thans zeker de man die het best Hoffmanns werk kent en zijn studie zal geraadpleegd moeten worden door iedereen, die deze geniale schrijver

wil bestuderen. Het bovengemelde werk bestaat uit twee delen, het eerste betieteld: *Hoffmann und Hippel. Das Denkmahl einer Freundschaft (Hippels Erinnerungen an Hoffmann und Hoffmanns Briefe an Hippel);* het tweede, in drie boekdelen: *Hoffmanns Briefwechsel, mit Ausnahme der Briefe an Hippel,* en een derde deel is aangekondigd om spoedig te verschijnen.

De delen, die voor me liggen, bevatten een schat aan gegevens over Hoffmanns persoon en werk en zijn versierd met een aantal portretten, karikaturen en fac-similes. De werken van Hoffmann, die gelukkiglik weer in de mode komen, eisen dikwels opheldering; nergens zou men deze beter en vollediger kunnen vinden dan in het boek van Müller. Wanneer het derde deel zal verschenen zijn, zal een werk voorhanden zijn zoals er tot nog toe geen over een ander schrijver in Duitsland bestaat.

Er blijft mij thans nog over te wijzen op twee herdrukken van oudere werken en in de eerste plaats op *Gockel, Hinkel und Gackeleia,* van Clemens Brentano, dat door de firma Morawe en Scheffelt, in Berlijn, in een zeer mooie uitgave werd op de markt gebracht. Men kent dit schone sprookje, dat onlangs nog door Stijn Streuvels in het Nederlands werd bewerkt. Het werd thans uitgegeven als fac-simile van de uiterst zeldzaam geworden druk van 1838, bij Schmerber, in Frankfort verschenen, en is versierd met vijftien gravuren van Caspar Braun naar de oorspronkelike lithographieën van deze uitgaaf. In mooie halflederband gebonden, kost dit werk 12 Mk.; voor boekenliefhebbers een buitenkansje.

De grote verdienste van de tweede herdruk van de *Sämmtliche Lieder und Balladen,* van Moritz Graf Strachwitz (Grote, Berlijn; ing. 3 M., geb. 4,50 M.), is dat hier het levenswerk van een echt kunstenaar geboden wordt, dat onbegrijpelikerwijze vergeten was geraakt. Ook van deze dichter mag gezegd worden: ‘wien de goden liefhebben, nemen zij vroeg tot zich’; hij is slechts vijf en twintig jaar oud geworden (13 Maart 1822-11 December 1847) en heeft een wenk nagelaten, dat door zijn volmaakte vorm en het mannelik talent dat er in uitgesproken ligt, ook thans nog volstrekte bewondering afdwingt. Deze uitgave bevat een uitvoerige studie over de schrijver en aanmerkingen van de hand van Hans Martin Elster en zal vele vrienden aanwerven voor deze ten onrechte vergeten dichter. H.M. Elster en de uitgever Grote verdienen daarvoor alle lof.

Bij het eindigen dezer kronijk ontvang ik nog een nieuwe roman van Clara Viebig: *Das Eisen im Feuer* (Fleischel, Berlijn; ing. 5 M., geb. 6 M.), die ik een volgende maal zal bespreken.

FRANS DELVAEN.

De Middenstand.

Het is een algemeen verspreide bewering, dat de neringdoende middenstand en de kleinhandel met verdwijning bedreigd zouden zijn.

Zeer overdreven is die meening!

Zorgvuldig opgemaakte statistieken in Duitschland bewijzen dat, integendeel, kleinhandel en kleinnijverheid zich nog steeds sterk uitbreiden en ontwikkelen. In 1882 was er slechts één neringdoener op 60 inwoners. Nu is er één op 39.

Maar het is niet te ontkennen dat de middenstand groote moeilijkheden doorworstelt en aan eene crisis lijdt, die zijne natuurlijke ontwikkeling in gevaar brengt. Bij deze crisis is de ernstigste faktor het feit dat de hoofdoorzaken van wat den middenstand benadeelt te zoeken zijn in den algemeenen vooruitgang van de oekonomische inrichting onzer maatschappij.

Het inrichten van coöperatieven door de kleinere of minder begoede verbruikers is op zich zelf eene onbetwistbare verbetering. Ook kan niet geloochend worden dat de kleinhandel in het groot, zooals hij door bazaars, algemeene magazijnen, enz. gedreven wordt, hoe schadelijk ook voor de neringdoeners, slechts de uiting is van de oekonomische vrijheid, basis van zegenrijken vooruitgang.

De groote verbeteringen van het vervoer, het goedkoop tarief voor postpaketten, de uitbreiding der pers en de daardoor gemakkelijker geworden publiciteit, al de middelen die het veroveren en uitbreiden der kliënteel eenvoudiger en doelmatiger maken, werken natuurlijk voor hen, die den kleinhandel in het groot drijven, tegen den middenstand, waar deze zijn bedrijf in ouderwetschen vorm en met ouderwetsche middelen voert.

Hoe uitgebreider verder de kliënteel van de bazaars en andere

groote warenhuizen wordt, hoe lager deze hunne prijzen kunnen stellen, des te gemakkelijker wordt het voor hen, nog meer in macht toe te nemen. Ook de handelsreizigers, die vroeger slechts de groote steden bezochten, dringen nu door tot in de kleinste plaatsen, terwijl het in West-Europa voor geen bewoner van het platteland meer moeilijk is, zich in de groote steden van velerlei behoeften te voorzien, waarvoor hij vroeger op zijn dorp of in het naastbijgelegen stadje ter markt ging.

En dit alles wordt nog in de hand gewerkt door den grooteren welstand, waardoor meer behoefte, meer verfijning, meer modezucht en meer veranderingsliefde op hunne beurt hunnen invloed ten voordeele van het groote magazijn tegenover de kleine doen gevoelen.

Al deze toestanden houden rechtstreeks verband met de grootsche oekonomische ontwikkeling van onzen tijd en niemand kan er aan denken, deze ontwikkeling te belemmeren. Geen middel ook zou bij machte zijn, het te doen. Het is zaak van den middenstand zich aan deze gewijzigde toestanden aan te passen.

***

Maar er bestaan zekere misbruiken en onrechtvaardigheden waaronder de kleinhandel lijdt. Anderzijds zijn er positieve middelen om zijn weerstandsvermogen te verbeteren en te ontwikkelen.

Onder de misbruiken en onrechtvaardigheden kan in 't bijzonder op het belastingstelsel gewezen worden.

In België is het belastingstelsel eene grove onrechtvaardigheid voor den kleinhandel. Belasting op huurwaarde, deuren en vensters gaan in nederdalenden zin: progressief voor de armen en degressief voor de rijken.

Te Antwerpen brengen nauwkeurige opzoekingen het volgende resultaat voor de belasting op de huurwaarde:

huurprijs	800 tot 1000 fr.	belasting per duizend 63
	1000 tot 1500	duizend 50
	2000 tot 2500	duizend 43
	2500 tot 3500	duizend 39
	3500 tot 7000	duizend 27

Daaruit blijkt dus dat wie zevenmaal rijker is naar de huis-

huur te oordeelen, in verhouding driemaal minder belasting betaalt. De middelmatige handelsman en nijveraar betaalt in verhouding veel méér dan zijne rijke medeburgers.

Elke verandering in ons financiewezen zou het herzien van het bestaande belastingstelsel noodzakelijk moeten maken, zoo groot is dezes onrechtvaardigheid.

De Staat blijft zijne belastingen innen volgens begrippen en basissen, die 30 en 50 jaar oud zijn en nog meer.

In naburige landen, en vooral in Duitschland, is een rechtvaardiger systema voor de belasting ingevoerd en worden de groote magazijnen en bazaars naar hunne oekonomische kracht belast. Zoo bestaat in Pruisen eene belasting op den jaarlijkschen omzet, die 1% bedraagt voor een zakencijfer van fr. 500.000 en tot 2% rijst wanneer het zakencijfer fr. 1.250.000 te boven gaat, en die ook in aanmerking neemt of het magazijn eene min of meer groote verscheidenheid van artikelen te koop biedt.

Ook tegen oneerlijke concurrentie, door uitverkoop, leugenachtige reklame, bedrog in den aard der koopwaar en niet minder tegen de doodende kloosternijverheid en de nijverheid in gevangenissen en gestichten moet de kleinhandel beschermd worden.

Het misbruik van vrouwen- en kinderarbeid in menig klooster, dat tot een echt nijverheidsgesticht herschapen is, moet beteugeld worden.

Het grootste deel van de wetten tot de bescherming van vrouwen- en kinderarbeid in den handel heeft slechts voor uitwerksel gehad dien vrouwen- en kinderarbeid naar de kloosterindustrie te verjagen.

In al die richtingen is het zeker wenschelijk dat wetgevende maatregelen genomen worden.

Zij zullen onrechtvaardigheden en misbruiken verminderen. Maar het is van den middenstand zelven, van zijne wilskracht, zijn initiatief, zijn begrip van samenwerking, dat men ware verbeteringen van den toestand moet verkrijgen.

Allereerst hooren daartoe betere kennis en beter onderwijs. Uit die twee oogpunten is ons Belgisch volk en voornamelijk onze Vlaamsche burgerij zeer ten achter bij Duitschland.

Ook hier zijn de meeste openbare besturen zeer aan hunnen

plicht te kort gebleven. Maar de zeden moeten ook helpen. Als bij onze kleine burgerij een jongen de lagere hoofdschool heeft afgedaan of een paar klassen der middelbare school, dan wordt hij als volleerd beschouwd. Die bagage is volstrekt onvoldoende. Op het Atheneum, waar kinderen der begoede klassen zijn, ziet men na de 4de klas de leerlingen reeds de school verlaten. Dit is nog onvoldoende: die paar jaar uitgespaard wegen later zwaar op het individu en zijne maatschappelijke ontwikkeling.

De eerste plicht van het Staatsbestuur zou moeten zijn, het middelbaar onderwijs, dat niet minder belangrijk is voor de volksontwikkeling dat het lager onderwijs, veel meer uit te breiden en op technischen voet in te richten.

* * *

Beter toegerust op verstandelijk en op technisch gebied, hoeft de middenstand ook over grooter kapitaalkracht te beschikken en naar andere en meer uitgebreide velden van werkzaamheid uit te zien.

Dit brengt ons tot een ander punt dat wij in aanmerking moeten nemen: het krediet voor den middenstand.

Krediet is de ziel van handel en nijverheid. Gezond krediet bestaat bijzonder in het vóórschieten, door den bankier, aan nijveraar of handelaar, van de kapitalen, noodig tot de loopende zaken, waarvan de regeling op termijn geschiedt, hetzij uit hoofde van den tijd, vereischt voor de uitvoering, hetzij uit hoofde van den tijd, verleend voor de betaling van den prijs; wissels, eenerzijds, en opening van krediet, anderzijds, zijn de gewone vormen van zulk krediet. In het eene geval overhandigt de bankier onmiddellijk aan den nijveraar of aan den handelaar het bedrag, dat kooper of schuldenaar hun slechts op termijn zullen betalen; in het andere geval doet hij voorschotten, hetzij uit hoofde van bepaalde, nog niet geheel uitgevoerde overeenkomsten (belofte van betaling tegen levering of tegen documenten), hetzij uit hoofde van het vertrouwen, dat hij heeft in de gezamenlijke ondernemingen van een handelshuis en de waarborgen en voordeelen, welke hij vindt in getal en regelmatigheid van gedurig zich herhalende zaken, waarvan de financieele dienst hem wordt toevertrouwd.

Welnu, wat aan den middenstand ontbreekt, zijn juist zulke grondslagen van krediet, en zoo lang men er niet zal toe komen daarin te voorzien door het oprichten van nieuwe juridische instellingen, in overeenstemming gebracht met de vereischten van den tegenwoordigen tijd, zal het van zeer ondergeschikt nut zijn, aan den industrieelen en handeldrijvenden middenstand een krediet aan te bieden, dat hij niet zal kunnen gebruiken of dat slechts onder bezwarende voorwaarden zal kunnen werken.

Kleinhandelaar en neringdoener hebben geene wisselbrieven af te geven aan hunnen bankier, vermits hunne klanten de facturen niet onder den vorm van wissels betalen. Zij bezitten ook geene belangrijke contracten, die zij aan hunne bank kunnen vertoonen, ten einde deze er toe te bewegen hun de sommen, tot het uitvoeren van deze contracten vereischt, vóór te schieten; de beweging hunner nijverheids- en handelsverrichtingen, eindelijk, is niet genoeg omvattend en regelmatig opdat ze op zich zelf een waarborg voor krediet kunne uitmaken. Dit is zoo waar, dat een ieder weet hoe loodzwaar de flesschentrekkerij en de wissels in de lucht drukken op den kleinhandel en op de kleinnijverheid.

Een ander gevolg van dezen zelfden toestand is, dat men, rondom sommige discontokantoren der Nationale Bank, kleine discontobanken of discontobemiddelaars ziet opdagen, die, hunne handteekening gevende, aan den middenstand toelaten het krediet der Nationale Bank te benuttigen, doch door hunne tusschenkomst tevens de kosten van dat krediet merkelijk doen stijgen.

Terwijl, eindelijk, het groot magazijn alleen voor gereed geld waren verkoopt, die het in 't gros en betaalbaar op 90 dagen heeft gekocht, zoodat het dikwijls den prijs van den verkoop uit de tweede hand heeft geïncasseerd, alvorens zelf den koopprijs te hebben betaald, moet de keinhandelaar aan zijne dikwijls zeer bemiddelde klanten een lang krediet geven en, ingeval van rechtsvordering, al de kosten eener langdurige rechtspleging op zich nemen.

In de eerste plaats, behoort de grondslag van het krediet heringericht te worden; in de tweede plaats, is het noodig, de misbruiken, waardoor de kleinhandel in zijne betrekkingen met zijne klandizie benadeeld wordt, uit den weg te ruimen.

Hoe is dit dubbel doel te bereiken? Naar mijne meening door het invoeren van het pandrecht op handelszaken en van het disconto der factuur, eenerzijds, door verschillende praktische maatregelen van rechtsvordering en proceduur, anderzijds.

Deze gedachten zijn ontwikkeld in de bepalingen van het wetsontwerp, door schrijver dezes neergelegd in de Kamer.

* * *

Naar luid van het ontwerp kan de handelszaak, onder de bij de wet bepaalde voorwaarden, in pand gegeven worden.

Het pand omvat het geheel der waarden, die de handelszaak uitmaken, met name de klandizie, het uithangbord, de handelsinrichting, de merken, het recht op de huurceel, het mobilair van het magazijn en het gereedschap, tenzij ander beding. Het mag den aanwezigen voorraad opgeslagen waren tot een bedrag van 50 t.h. hunner waarde omvatten.

De waarde van het pand wordt vastgesteld bij authentieke of bij onderhandsche akte.

Natuurlijk moet de pandakte eene zekere openbaarheid verkrijgen. Dit geschiedt door de inschrijving ten kantore der hypotheken, in een daartoe gehouden afzonderlijk boek.

Tot het bewerkstelligen der inschrijving, geeft de schuldeischer, hetzij zelf, hetzij door tusschenkomst van een derde, aan den hypotheekbewaarder een afschrift der pandakte, indien deze eene authentieke akte is, of een der dubbele exemplaren, indien het eene onderhandsche akte geldt. Hij voegt er twee op gezegeld papier geschreven bordereelen bij, waarvan het eene kan worden gebracht op het afschrift van den titel. Deze bordereelen behelzen:

1°) de namen, de voornamen, de woonplaats en het beroep van den schuldeischer, met keuze van woonplaats in het arrondissement waar het kantoor is gelegen;

2°) de namen, de voornamen, de woonplaats en het beroep van den schuldenaar;

3°) de bijzondere aanwijzing van de in pand gegeven handelszaak, met vermelding of het pand, ja dan neen, den aanwezigen voorraad opgeslagen waren begrijpt;

4°) de bijzondere aanwijzing van de akte, die het pand vestigt en de dagteekening der akte;

5°) het bedrag van het kapitaal en de bijkomende zaken, tot bedrag waarvan de inschrijving wordt gevorderd, en den termijn voor welken het pand is gegeven.

De bewaarder vermeldt in zijn boek den inhoud der bordereelen. Het weglaten van één of van meer der hierboven voorgeschreven formaliteiten brengt dàn alleen de nietigheid mede, wanneer daardoor schade wordt berokkend aan derden.

Met deze publiciteit zijn de belangen van derden gewaarborgd, juist als dit nu het geval is met de inschrijving der hypotheken.

Maar misbruiken zijn te vreezen.

Het pand op eene handelszaak kan daarom maar worden gegeven aan banken of kredietinrichtingen, door de Regeering toegelaten en die zich onderwerpen aan de voorwaarden, bepaald bij het besluit van toelating.

Woekeraars, verkoopers op lang krediet worden hierdoor geweerd.

Het pand is nietig ten aanzien van de massa, wanneer het is gegeven sedert het tijdstip, door de rechtbank bepaald als zijnde dat der schorsing van de betalingen of binnen tien dagen, aan dit tijdstip voorafgaande, of ten voordeele van een schuldeischer, wien de slechte staat der zaken van den schuldenaar bekend was.

De inschrijving behoudt het pand gedurende drie jaren.

Nog moest worden voorzien dat het den schuldeischer niet belemmerd werd, zich, bij niet-betaling, in het bezit van het pand te stellen.

Daarom kan het beding, waardoor tot afstand van huur in het huurceel verboden is, niet worden ingeroepen tegen den pandhebbenden schuldeischer of tegen zijne rechtverkrijgenden, die denzelfden handel in den verhuurden eigendom wenschen voort te zetten en dezen genoegzaam van meubelen voorzien.

Wordt de door het pand gewaarborgde schuldvordering niet betaald op den vervaldag, dan kan de schuldeischer, acht dagen na eene in-mora stelling, aan den ontleener beteekend en mits hij zich bij verzoekschrift wendt tot den voorzitter der rechtbank van koophandel,

machtiging bekomen tot het verkoopen van het pand, hetzij in 't openbaar, hetzij uit de hand, naar keuze van den voorzitter en door den persoon, dien deze daartoe aanwijst.

Bevat het pandverdrag eene bepaling van dadelijke uitvoering, dan kan de schuldeischer zich in het bezit laten stellen op eenvoudig rekwest. De voorzitter benoemt in zulk geval een boedelbeheerder, die zich in bezit stelt, na inventaris te hebben opgemaakt en die voor rekening en risico van den schuldeischer den handel kan uitvoeren tot dat het pand verkocht wordt.

Op dit verzoekschrift wordt eerst uitspraak gedaan ééne maand nadat het werd beteekend aan den schuldenaar, met uitnoodiging intusschentijd opmerkingen te doen geworden aan den voorzitter, indien er grond voor is.

Het aldus verkregen bevel is dàn alleen uitvoerbaar, wanneer het werd beteekend aan den ontleener, met aanwijzing van den dag, het uur en de plaats der verkooping.

Dit bevel wordt een eindbevel en is niet vatbaar voor beroep, indien, binnen tien dagen na deze beteekening, de schuldenaar daartegen niet in verzet komt, met dagvaarding voor de rechtbank van koophandel.

Men heeft acht dagen om hooger beroep aan te teekenen tegen het vonnis, verleend op dat verzet.

Uit dit alles blijkt dat de heele inrichting zeer eenvoudig is.

Goed toegepast, kan zij uitstekende vruchten afwerpen voor de ontwikkeling van het krediet, dat een hoofdbehoefte is geworden voor den middenstand.

* * *

Spreken wij nu over het disconto en over het in pand geven der factuur.

Benevens zijne handelszaak, bezit de kleinhandelaar of de kleinnijveraar, indien hij geene wissels heeft, toch facturen. Maar in de praktijk worden deze hem slechts bij het einde des jaars en, over 't algemeen, nog later betaald. Intusschen blijft al dit kapitaal werkeloos. Om het beschikbaar te stellen, voert het nieuwe wetsontwerp het indossement van deze facturen, als afstand of pand, in, ten voordeele

van de banken of kredietinrichtingen, door de Regeering gemachtigd, alsmede ten voordeele van de leveranciers van den handelaar of den nijveraar, houder van de factuur. De kleinhandelaar zou bij dezen maatregel gelijksoortig gemak van krediet vinden als de groothandelaar geniet door op zijne koopers wissels te trekken.

Bij eenvoudigen brief, tot den schuldenaar gericht, bekomt de drager van het indossement zijnerzijds de verzekering dat de betaling slechts in zijne handen zal mogen gedaan worden. Hij, die, niettegenstaande het door hem toegestane indossement, zelf het bedrag zijner factuur incasseert, is strafbaar met de straffen voorzien bij artikel 5 der wet van 20 Juni 1873 op de checks.

De straf wordt echter niet toegepast indien de schuldeischer, vóór alle rechtsvervolging, de geïncasseerde som heeft gestort in handen van den houder der factuur.

Met de checks heeft die strafbepaling afdoende gewerkt.

Onder de misbruiken, die den kleinhandel en de kleinnijverheid zwaar zijn, werd terecht gewezen op de klachten en betwistingen welke zich laattijdig, lang na de levering, voordoen.

Zoo, onder kooplieden, het eenvoudig in ontvangst nemen geldt als aanvaarding van het geleverde, is de rechtspraak op verre na niet zoo streng ten opzichte van de niet-handelaars en het is billijk dat hun zekere termijn worde verleend. Heeft echter een klant een bewerkt product of eene koopwaar ontvangen en deze gedurende een redelijken tijd - ééne maand volgens het wetsontwerp - in zijn bezit gehouden zonder schriftelijke opmerkingen te maken of zonder een onderzoek door deskundigen te vragen, zoo is het billijk dat de levering, als aan de overeenkomsten beantwoordende, gelde.

Moet er worden overgegaan tot een onderzoek door deskundigen, dan moet dit kunnen geschieden bij eenvoudig verzoekschrift, en met oproeping der partijen bij brief.

Deze vereenvoudigde rechtspleging wordt reeds bij de wet op het vervoercontract, alsmede bij de nieuwe wet op de zeevaart toegepast en leidt tot de beste uitslagen.

Kleinhandel en kleinnijverheid klagen insgelijks, en met reden, over te hooge gerechtskosten. Daarom stelt ons voorstel eene vereenvoudigde rechtspleging in voor het invorderen van facturen. Voortaan

zal men, op eenvoudig verzoekschrift, voor facturen die 500 frank niet te boven gaan, van den voorzitter der Rechtbank van Koophandel eene cedel kunnen bekomen, waarbij wordt bevolen te verschijnen op een bepaalden datum, hetzij voor den voorzitter, hetzij voor een der rechters dien de voorzitter aanwijst. De verzoeker moet zijne factuur ter griffie neerleggen, in dubbel. Door de zorgen van de griffie wordt een afschrift van de cedel en van de factuur gezonden aan den schuldenaar. met aanwijzing van den dag en van het uur waarop hij moet verschijnen. Op dezen datum doet de voorzitter of de aangestelde rechter uitspraak over het verzoekschrift en het beschikkend gedeelte van het bevelschrift wordt, nogmaals door de zorgen van de griffie, aan den schuldenaar gestuurd, bij aangeteekenden brief, met bericht dat de schuldenaar ter griffie inzage van de beschikking zelve kan nemen en dat hij in hooger beroep voor de Rechtbank van Koophandel kan komen, bij verklaring ter griffie gedaan binnen een termijn van acht dagen. Deze rechtspleging, alhoewel zeer eenvoudig, geeft nochtans alle waarborgen.

* * *

Opdat de handeldrijvende en neringdoende middenstand eenig nut zou kunnen trekken uit eene centrale kas voor burgerkrediet of gelijkaardige inrichting, is, onzes inziens, eene wet in bovenstaanden zin onontbeerlijk.

Feitelijk kan eene kas voor burgerkrediet zeker aan den kleinhandelaar geldelijke hulpmiddelen ten dienste stellen, maar het zijn niet de geldelijke hulpmiddelen alléén, waaraan de kleinhandel en de kleinnijverheid ten onzent het méést dringend behoefte hebben. Wat hun ontbreekt is eene gezonde, stevige basis voor krediet.

Zoolang men deze basis niet verbetert, zal het krediet voor den kleinhandel wisselvallig en dus kostbaar blijven, omdat het gepaard zal blijven gaan met gevaren, die voor het groothandelskrediet niet bestaan; en in zake krediet wordt elk gevaar uitgecijferd en betaald.

Ongetwijfeld zijn er aan de inrichting eener centrale kas voordeelen verbonden, op voorwaarde dat dergelijke instelling weer niet met politieke bijbedoelingen in het leven wordt geroepen, en niet ten voordeele van ééne partij wordt uitgebaat, zooals dat met de ‘Boerenbonden’ het geval is.

Maar veel beter is, voor nieuwe toestanden ook nieuwe wetten te maken, en den kleinhandel in de gelegenheid te stellen om te werken volgens de methode van den handel in 't groot.

De wet kan nimmer het recht hebben om het bedrijf der warenhuizen of groote bazaars te verhinderen of te belemmeren, maar zij heeft tot plicht, den kleinhandel dezelfde wapenen ter beschikking te stellen als die van zijne machtige konkurrenten. Dit geldt ook voor het belastingwezen.

Verder is het wenschelijk dat de kleinhandelaars zich meer en meer vereenigen in bonden tot aankoop van hun grondstoffen in het groot, een zeer doelmatig middel, waarvan in ons land nog lang niet genoeg gebruik wordt gemaakt.

***

En nu een woord tot slot.

Al deze en welke andere wettelijke hervormingen, hoe praktisch en ingrijpend ook, hebben altijd nog minder te beteekenen, dan hetgeen de kleinhandel zèlf vermag tot verbetering van zijn toestand.

In de allereerste plaats moet de middenstand zelf omhoog willen. Minder dan wie ook heeft hij, zonder krachtige en doordrijvende inspanning van al zijn eigen krachten, redding te verwachten van Regeeringstusschenkomst.

Zijn eigen wilskracht, zijn eigen initiatief moeten in zijn ontwikkelingsproces de hoofdrol spelen.

De ambachtsman, de kleine nijveraar, die aan de mededinging der groote fabrieken met succes het hoofd bieden wil, moet streven naar het nieuwe, het eigenaardige, het verrassende in zijn vak. Kan hij niet sterker zijn dan zijn machtige mededinger, dan moet hij er zich op toeleggen om beter en schooner werk te leveren.

Schoonheid, eigenaardigheid zijn niet afhankelijk van stoffelijke macht, veel minder van Staatstusschenkomst, van wetten of reglementen.

In een land als het onze, waar de zin voor de schoonheid en de natuurlijke aanleg voor de kunst in alle uitingen van menschelijke bedrijvigheid zoo groot zijn, moet de kleine fabrikant op zijn produkten

zoo sterk mogelijk den stempel drukken van het vernuft en van de kunst, twee eigenschappen, die immer en overal samen kunnen gaan.

De grootindustrie in België mag nóg zoo sterk geworden zijn, op de wereldmarkt nóg zoo'n voorname plaats innemen, - het blijft er eene niet minder treurige waarheid om, dat zij hoofdzakelijk zùlke produkten levert, waarvoor weinig of geen kunstzin vereischt worden. Het zijn de voortbrengselen van ruwen en ongeschoolden, dikwijls alleen mechanischen arbeid, als staal, ijzerwerk, glas, cement en dergelijke.

De kunstnijverheid is ten onzent lang niet zoo sterk ontwikkeld, als het roemrijk verleden van ons volk het zou doen veronderstellen. Wil onze kleinnijverheid, dat door nieuwe wetten haar toestand verbetere, dan moet zij beginnen met zichzelve te verbeteren. Op het gebied der kunstindustrie is voor het individueele initiatief, voor het fijne vernuft nog des te méér plaats, daar de grootnijverheid, met haar geweldige, zoo moeilijk telkens te verbeteren of te vervangen middelen, de grillige, kronkelende paadjes van smaak en mode niet volgen kan.

Laat de grootnijverheid voorzien in de groote, ruwe behoeften van de samenleving, en laat de kleinnijverheid zich vooral toeleggen op alles wat het leven vergemakkelijken en veraangenamen kan, het fraaier en edeler maken.

Dâár is haar behoud en dâár is hare toekomst. Om deze te bereiken gaat de snelste en de zekerste weg langs de lijn van zelfverheffing en zelfontwikkeling.

LOUIS FRANCK.

Van twee die dienden.

Ze was van Schrieck tegen Pullaer, waar alle blozende jongens kromlemmerige lierenaars in hun tesschen bergen, blinkend en fijn scherp op snee. Klein en met kwakkelend vet om de heupen stapte ze met rasse, besliste stapjes in heur nieuwe woon, vlug bij de hand, pootig als een jonge boerendochter bij het werk. Op heur bolle voorhoofd groeven talrijke rimpels een stapeling van lijnen boven de kleine, ronde oogjes, pierend naar 't sekure werk: aardappels schillen. Ze sneed doorzichtig fijn en kretste met het mespunt de zwellende oogvlekjes uit. Ze wist hoe ze naarstig en nauwlettend heur taak opnam. En dan ging ze, met heur zwaren doorploffenden klop-klop-gang, aan 't spoelen en schrobben onder de waterstraling, tot ze de vrucht gul-zuiver in 't frissche water naar de stoof droeg.

Lena bedacht, hoe ze 't getroffen had in den dienst. Mevrouw had lieftallig en bezorgd alles fijn klaar uitgelegd, de kinderen vond ze schoon en beleefd met heur, menheer was 'n groote, pronte vent en scheen zich met 't huishouden niet te bemoeien.

Van heur vroegere betrekking, bij den reeder te Antwerpen, behield ze maar weinig, uit belangeloosheid. Die Menheer en Mevrouw reden altijd uit en spraken zelden met de dienstlui. Nog heel jong had ze zich aangeboden in 't heerenhuis, als een paleis zoo schoon, en reeds in de gang had ze uit beleefdheid heur schoenen uitgeschoten, om 't zuivere wit van den vloer niet te besmeuren. Nooit vergaf ze 't de anderen er om te hebben gelachen; ze verbeet heur gramschap en knarsetandde, dat ze geen jongen was. Men toonde heur den weg naar de breede laan, waar ze met 't kinderwagentje heen en weer rijden moest. Stipt voerde ze uit wat heur bevolen werd, zonder ommezien, noch afwenden van heur baan, tot men heur halen kwam en weer naar 't groote huis bracht.

Stug bleef ze, ongenaakbaar, de kleine meid. Als ze 't kon wennen hier, kocht ze met de kermis een nieuw kleed en een nieuwen hoed; ze zou schoon zijn om naar 't hof bij moeder te keeren en Gust, de schoone blozer, zou heur achternazitten en met heur dansen.

Plots was 't voorgevallen, 't leelijke! Op een avond, nadat ze van de keukenschouw heur keersepan had gelangd om naar heur zolderkamerken te stijgen, was de eerste knecht heur stil nageslopen en in 't donkere van den trap, heel boven, had hij plots de keers uitgeblazen, heur zoenend gepakt en scharrelend betast.

Ze had geworsteld, geroepen... 't Dienstvolk uit den huize kwam toegeloopen. De keukenmeid schold den knecht voor 't gemeenste wat er rondliep, maar hij antwoordde driest dat 't heur niet aanging en dat hij ze voor zijn part leelijk verwenschte.

Lena sliep dien nacht niet. Ze pakte heur zaken; 's anderen daags, zeer vroeg, trok ze weg. Weg, dat ankerde ze in heur hoofd. Te Schrieck, stelde ze zich voor in heur jagende drift, te Schrieck had hij 't moeten probeeren! Heur jongens hadden hem op de baan wel gevonden, hadden messen getrokken; ze zouden hem wel gesneden, gekorven en gebloed, met verlodderde, gescheurde heeren-plunje in de gracht hebben geworpen! Maar hier?

Dat ze 't niet gewroken had wilde ze bewaren als 't geheim van heur leven; ze verkeerde sterk met heur Gust, en hoe, 't waren heur eigen zaken.

Te huis weergekeerd, repte men er ook verder geen woord over. Maar ze moest op dienst weer. Sedert den dood van vader, had Tist, de oudste, de hofstee genomen met scheer-molen en getouw. Zware lasten wogen op de hofstee en Tist kon 't maar aanleggen dat hij met den notaris effen geraakte. Hij mankte en dronk geweldig. Moeder woonde bij hem in, de andere kinders hadden werk gezocht. Lena moest dus weer voort. Zoo was ze op een Zondag naar de plaatskens-bezorgster in Lier getrokken en aan dezen dienst geraakt.

Hier, meende ze, zou ze rustiger leven; ze was er eenige meid. 't Huis groot aangelegd, met drie keukens onder, vijf bovenplaatsen, een zestal slaapkamers, de kleerkamer niet eens meegerekend, vergde duchtig veel arbeid. Evenwel in heur klein, in elkaar gedrongen lijf, jaagde kracht genoeg om daarvoor niet te schrikken; daarenboven, heur pree stond er deftig en mild naar.

Ja, hier zou ze wel wennen! In heur drie keukens, waarin ze gaan en keeren mocht naar geliefte, schoone, heldere vertrekken; aan de éene zijde gelijk met de straat gelegen, waarvan men de doening vrijelijk door de katoenen gordijnen naspeuren mocht, leidden ze langs de achterdeur naar 't open ruim, gelegen vóor een prachtigen hof met hooge vruchtboomen.

In 't blije glanzen van 't blinkend keukengerief aan de rekken, de zuiverheid glimmend op den klets-reinen tegelvloer, bij 't ronken van heur vuur lekker doorbrandend, waar ze felle schepels beste kolen uit den hoop-vollen bak op laden mocht; in heel heur onbelemmerd beweeg in die luchtige, klare, stralende gezelligheid, voelde ze een nog vage genegenheid heur harte warmen en praamde 't heur tot praten. En werkelijk:

- Wel, ventje - sprak ze een grooten, zwarten setter aan, die naast de kachel de geur van het bradend vleesch met trillende neusvlerken opsnoof - wel ventje, geef gij mij nu eens een pootje.

De hond lichtte gewillig zijn poot en sloeg hem in de uitgestoken hand. Toen streelde zij hem, krauwde hem op 't hoofd, ja, pakte hem langs achter om hem nog eens goed op de borst te kloppen en de hond likte haar.

- Och - zei ze, hem hertelijk tegen heur aandrukkend - 't is toch zulk een brave lebbes!

En wanneer ze naar de achterkeuken zich repte, om de aardappels in den pompbak af te gieten, liep de hond heur kwispelend na, uit ware vriendschap.

- He - babbelde ze door - wel die lebbes, en zij-de gij zoo met mij meegeloopen? Wacht, ventje, straks krijgt ge beetjes... Pas op, pas op... ge gaat u verbranden, ja, ja, ... bekijk me maar....

De hond, het hoofd op zij gebogen, met éen oor half op en 't andere neer, luisterde met belangstelling naar 't gekeuvel, en de Mevrouw, die heur tot boven snateren hoorde, trappelde naar beneden om 't vleesch te overgieten en moest er stil om lachen, hoe schoon ze elkaar schenen te verstaan.

- Lena - zei mevrouw - dezen avond komt Serafien, de knecht, een handje toesteken. Hij brengt frisch drinkwater, poetst de schoenen, wet en glimt de messen.

Ze antwoordde niet. 't Lag op heur tong te weerleggen dat ze 't best alleen gedaan kreeg. Een knecht!

Weer strakte heur gezicht en groeven de vele rimpels op heur bolronde voorhoofd. Ondoortastbaar, heimelijk koud staarden heur ronde grijze oogen, met spannend gladde oogleden, uitzwellend als van een kikker.

Ze stugde zoo door, met fijn geknepen mond van niet meer spreken willen.

Mevrouw liet heur alleen.

Lijzekens keerde tegen den valavond de deur der achterkeuken open en Serafien trad binnen, toen Lena bij 't afwasschen stond.

- 't Is Lena, geloof ik, is 't alzoo niet?

- Ja - antwoordde ze en dweilde voort heur schotels af.

- Wel, ge zijt gij hier welgekomen in huize!

Hij slefte vlug naar 't venster, knoopte almeteen drie ondervesten los en wierp ze, scherp ruikend naar zweet, in een verfrommeld pak over de vensterbank.

- 't Is te warm bij 't werk - meende hij - met twee heb ik genoeg.

En zonder meer kreeg hij den bak met 't schoengerief uit de kast, scharrelde het bestoven schoeisel bij elkaar, speekte duchtig in 't doosje met smeer en onverwijld, met fel lijfbewegen, schrobde, en blonk, en borstelde hij.

- Zoudt ge 't wennen hier, dat ge peinst? - vroeg hij, zonder opzien van den schoen dien hij poetste.

- 't Zien er brave menschen uit.

- Da' geloof ik! - bevestigde hij, met een bewonderend opjagen zijner stem.

Wat een raar manneken, meende Lena, en wat een rare taal hij spreekt!

Zijn zwaar borstelig haar glom als een mollenvacht op zijn hoofd. Midden 't geschoren wezen, blauwig rood, vol sproeten en geschonden van de pokken, puntte een scherpe spitsneus; verwarde wenkbrauwen streuvelden boven grijze oogen met rood-ontstoken leden. Zijn ooren - groot als blafeturen - wuifden zacht heen en weer als hij sprak. En altijd dat gejaagd frotten en wrijven, reppen en roeren.

- 'k En verlette geen tijd, zulde, meisken - sprak hij met een onmogelijken glimlach, koddig zijn geschoren lippen omkrullend. Ter bevestiging bespeekte hij nog eens heftig den schoen, op zijn vuist gestoken en borstelde alsof het leder dóór moest.

Plots zong hij met een klaroenende kopstem, schuddebollend en starend altijd naar zijn rappe handen:

- Kyrie... Ele-e-ison... Ky-rie... Eleison! ....

Gepakt door de vertrouwelijke doening van den knecht, 't gezellig, leutig ventje, bedwong Lena heur gepeinzen niet meer.

- Wel, wat 's nu? lachte ze - ge zingt gelijk de koster in de kerk, Serafien!

- Da' geloof ik - gekscheerde hij met overdreven overtuiging - maar, meisken, en verschiet gij nie', k' hee 'k ik koster geweest ook... Ja 'k... Toen mijn broer Domien schoolmeester was op ons dorp.... He, maar 'k ben ik van Vive-Sint-Elooi, zul-de, in de Vlaanders... Kyrie-e-e... E-leison....

- Zijt g'hier al lang?

- 't Vijfde jaar... ja maar, ja maar... 'k en zoek ik er zoo gauwe nie' te vertrekken, zul-de... Da' moet-e nie' peinzen...

- Ik ben van Schrieck... Wete datte... Schrieck?

- Neen-ik...

- Daar woont moeder nog op ons hofken met mijn broer Tist... Dat is 'ne wever,... kende datte?

- Ja-'k.

- Maar 'n zatlap is 't, zul-le... Hij geraakt er van zijn leven niet uit...

O 't was heur of ze er in eens weer heel en al thuis hoorde in de ouderlijke woon, thuis bij den heerd na 't voleinde dagwerk, toen ze nog begoed waren en de boerenjongens hun pijpken bij de meiskens kwamen dollen; en ze lichtte heur herte, praatte in een harrewarije van gepeinzen heur borst vrij, vol tintelende zaligheid herlevend heur jeugd, terwijl 't kosterken heur vol belangstelling aanhoorde, maar naarstig, naarstig voortijverde om geen tijd te verletten.

Zij vertelde hem van ginder uit de Kempen, de verre heide en de stille venen; heur zotte jeugd en kommerloos spel, bloemen vlechten en eier-rijgen in de Lente; 't garen der bosch- en krakebeziën in den

Zomer; hun huizekens verscholen in de endelooze korengolving; hun kruipen door braam en hage naar 't vruchten pikken in den Herfst; en de endelooze rijzebaantjes waarop ze na de school hun holleblokken sleten, wanneer tot blindens toe de verte blankte van de sneeuw over 't land. Maar 't joligste, 't guitigste herschiep ze de Zondag namiddagen, als, Tist uit borrelen en moeder uit babbelen bij de geburen, zij de heerschappij voerden over 't huis. Roef, stormde de heele bende, gastjes en meisjes, den zolder op naar den scheer-molen. Kosterken, kosterken, wat draaide hij! Zij reden te peerde op de dwarsbalken en zwaaiden rond, triomfantelijk als op een draaimolen. Wannes, heur broer, bracht het spel in gang, schuifelde en riep: ‘Partez!’ gelijk Suske de kermisvent. Plots keef de stem van moeder daar onder in de kamer:

- Ha, die sakkernonsche deugenieten... Zijn ze weer bezig, ja, ...'k zal ullie draaien... wacht een beetje... de ribben uit uw lijf!

Wat stoven ze hals over kop langs 't zoldergat de schelf op en beenend en pootelend de schuur uit en de velden in!

En ze prees hem Gust, heur vrijer, den pronten jongen, blozend als een belle-fleur, heur voerend naar de kermissen in den omtrek. Ze werd vertrouwelijk heel en gansch, met kosterken, zoo oprecht op zijn wezen zijn deelneming betuigend; ze zuchtte 't hem uit, hoe ze 't zonder 't genot van dien jongen niet keeren kon; ze wist niet of zij hem houden zou; andere meiskens zaten hem na; als hij heur nu maar elken Zondag medenam, 't was heur voldoening en, hoopte ze, als ik met de kermis mijn schoon nieuw kleed zal krijgen en daar al mijn goud op hangen, 'k zal ik wel de schoonste zijn!

- En gij, Serafien - vroeg ze - gaat gij 's Zondags uit?
- Neen ik.
- Gaat gij naar de herbergen niet?
- 't Is heel zelden.
- He, Jezess', en rooken doet ge ook niet?
- Neen-ik, neen-ik, meisken. Dat is al te kostelijk. Ik leg al mijn geld op de lijfrentkas. Onze baas heeft mij daar ingebracht. Als ik vijftig ben, dan trek ik drie en halve per dag... 't Is dan uit met labeuren, zul-de. 't Kosterken koopt 'nen gemakkelijken armstoel... ik hure een kamer... 'k smoor er mijn sigaar en 'k leze de ‘Petit Parizien.’
- Kunt ge Fransch? onderbrak hem Lena verwonderd.

- Nie vele, nie vele... Maar da'n doet er nie' toe... A's 'k van mijn rente leef... 'k wil 'nen heer zijn... en 'k leze de ‘Petit Parezien.’

- Jezess... kosterken!

Ze zwegen nu beiden, wegdroomend in hun gepeinzen, een beetje mistroostig vaag. Lena dacht aan heur blozer en giste... En Serafien, hoe kwam het, had hij 't vroeger nooit overwogen, hoe schoon en zeker hij ook woonde, wat zou de tijd er rekken op zijn kamerken, zoo heel alleen...

- Credo in unum Deum! - juichte plots weer zijn hoogscherpe neusstem. Bah, meende hij, zoo ver nog is de tijd. Heden toch doortintelde hem de zoete warmte, in 't gezellig samenzijn met die hartelijke meid.

- Wel, kosterken, kosterken, lachte ze.

Tegen half-elf borg hij de plank weg, waarop hij na 't schoenenblinken de tafelmessen had gekuischt en gepolijst. Hij schoot zijn drie vesten weer aan en slofte vlug naar de achterdeur.

- 'k Moet me haasten - zegde hij - 'k hee geen tijd te verletten, tot morgen dan.

- Goe'n avond, tot morgen, - antwoordde zij.

Serafien, voelde ze, bood heur, warm genegen, de hulde zijner trouwe vriendschap. Ze overkeek een laatste maal heur keuken; 't roode licht vlamde in 't zuivere koper der pannen, ordelijk, daar alle gerijd tot morgen. Ze borg zorgvuldig al de schotels in de kast, schoof heur stoel aan den muur en de keuken scheen te wachten, roerloos.

He, heur keerspan had ze daarboven gelaten - herinnerde ze zich plots.

Nu, bang behoefde ze hier wel niet te zijn. Ze draaide de gaspit uit en kalm, in de donkerte, toog ze ter ruste.

* * *

Ja, dit was nu eerst een dienst!

Jaren wentelden keer op keer en telkens nadat ze met Serafien op Oudejaars-avond, stipt middernacht, den warmen wijn naar boven droeg, telkens herhaalde de knecht, ernstig en statig, evenals het de plechtigheid der omstandigheid gebood:

- Mijnheer en Mevrouw, jonge Heeren en Juffrouw, ik wensch ulder een goede en voorspoedige gezondheid en veel geluk en voorspoed en ik hope als dat wij nog lange jaren, Mijnheer en Mevrouw, jonge Heeren en Juffrouw, te zamen mogen blijven...

- Ja, maar Serafien - onderbrak hem Lena - en dat is voor mij ook zelle...

Daarop tikten ze met de familie aan en Mevrouw schonk Lena een nieuw kleed.

Elkeen in de stad, met enge straten, kende Lena's klein, waggelend figuur. Als ze heur witte schort ombond, op heur sletsen toch, bij den kruidenier ‘In de drie karpers’ om boodschappen ging, werd ze vriendelijk ontvangen en zuiverlijk geriefd. De zwart gekapte kruideniersvrouw woog en vulde met de gewenschte traagheid, om Lena gelegenheid te bieden, heur hart te luchten en den last en zwarigheden van den dienst in zoo'n groot huis uit te spinnen. Des te aangenamer hoorde de kruideniersvrouw heur radde gesnater aan, dat ze heur gerust maar hoefde te laten uitbabbelen en alleen maar eventjes met het hoofd te bevestigen.

Ze kende heur klanten; met Lena mocht men niet mee-praten.

Eens had ze uit louter aanhalerigheid en dan nog met een oratorische vraag geopperd:

- Ja en is ullie Madam soms ook niet zoo'n beetje vies gezind bij tijds?

Lena's oogen hadden geflikkerd als 't lemmer van een lierenaar.

- Halt, zulle - had ze 't afgebeten - want ons Madam da's een brave... en onze Mijnheer ook... en de kinderen ook... zoo zijn er nie' meer... in de heele stad nie... al zijn da' geuzen...

En nu wist de kruideniersvrouw het wel. Lena alleen mocht kwaad spreken van heur meesters... omdat ze 't niet meende, maar gedoogde niet dat anderen kwaad stookten.

O, neen, zij meende 't niet erg, de kleine fiksche deerne, die schrobde en waschte, kookte en diende voor 't heele huis.

's Morgens vroeg wekte heur Serafien, door zijn bezigheid tijdig in 't gesticht geroepen; en tot den laten avond, wanneer ze met hem gezellig in de achterkeuken koutte, altijd roerden heur nijvere

handen. Mettertijd ankerde heur dagelijksche doening zoo sterk in heur vast, dat ze 't kwalijk opnam en een heelen halven dag mokte, wanneer Mevrouw maar eventjes den schijn aannam heur iets te bevelen.

Een portier is monkerig wanneer hij zijn deur moet openen; een goede knecht wil niet worden bevolen.

Treurige dagen in huis. Toen de kinders, in 't begin, alle drie naar de kostschool vertrokken, woog de verveling der eendlijk-groote kamers met naren weemoed op Lena's stil gemoed. O, dat doode, doode huis, waar geen lachende stemmen meer schalden, geen dreunend joelen de trap opstormde, geen klavier-tonen meer klaterden! Ze neep om 't prangen der smart, stoer den mond tot een streep in 't mat bleeke wezen, stugge rimpeltjes schaduwden op 't voorhoofd. Trok ze dan naar boven op 't klabetterend draagbord de glazen in de kast bergen, daar zat Mevrouw bij 't venster te naaien, met tranerige, roode oogen en vorderde geen steek.

- Neen - zuchtte ze - neen, hier houd ik het niet langer uit, 't is nu te eendlijk!

Het werk vlotte niet meer, 't rekte zonder beteekenis, vulde maar amper den dag. Mevrouw oogde heur gestadig achterna, wilde helpen en de meid had al zoo weinig te beredderen. Eens kwam het tusschen beiden tot een venijnige kijverij; ze bedwong zich niet langer meer:

- Och, 'k zie wel dat ik niets meer naar uw goeste kan doen... 'k blijf hier niet meer, 'k geef mijn acht dagen!

- 't Is goed... 't Is goed.

Mevrouw en heur meid kopten een heelen tijd, toen plots Lena heur weer aansprak:

- Ja, maar... en als hier en ander in huis komt... ik steek ze omver... wa' peinsde wel... ik ben hier al zeven jaar.

Ze was van Schrieck, tegen Pullaer... ze bleef.

* * *

Gelukkiglijk zonnigden heur uitgangsdagen op 't einde der week.

's Zondags in den namiddag, zocht ze Gust op in ‘De Raap’, waar hij heur verwachtte bij een frissche pint gersten. Als ze de ker-

missen van Jut, Kessel of Balder niet afliepen, slenterden ze van de eene herberg naar de andere. Gust goot, zwak weg, zijn pintje in twee teugen door de keel, Lena zabberde aan heur rozijntje. Bij 't invallen der duisternis, zochten ze 't roode licht op van ‘De Vapeur,’ het eenige ‘Café chantant’ der stad. Lena begreep niet veel van al wat op het tafeltje bij 't klavier gezongen werd, lachte toch hartelijk om 't zonderlinge gebaren der koddige figuren. Krijschte men een voozeken, hun door de zingende straatjongens reeds bekend, dan schaterde Gust in breeden lach en pletste op zijn bil. Lena genoot van die leute van heuren vent, zoo'n felle, zoo'n pronte, zoo n blozer, al die klinkende woorden vattend. Zij schoof nader, drong zich tegen hem aan, leunde in volle overgaaf op zijn borst, hij dan, warm van den drank, sloeg zijn arm om heur leest en streelde heur in driftig begeeren Heel de zaal scheen heur een scheierend licht en tintelende zaligheid, ze droomde dat heur Gust heur in zijn armen optilde, rennende, stormende door gloed en zonne.

Tegen tienen troonde hij heur uit de zaal. Zijn arm om heur heupen, heur prangend aan zijn forschig lijf, leidde hij zijn lief langs de vesten. De schaduw van boomen en struweel verhool er de passie hunner zoenen. Wat brandde in Lena's hart immer 't verlangen naar die stonde waar Gust heur 't begeerigst omhelsde, tot ze wegzonk, als dood in hem. Altijd had ze kunnen blijven, warm tegen hem gekoesterd, zich nestelend aan zijn breede schouders, als ze hem zoo maar voelde, meer begeerde ze niet.

Wanneer ze thuis kwam, wachtte 't kosterken heur af, bij 't messenwetten.

- Ha! Lena, zijt ge daar, meisken, groette hij. Zij voelde al zijn blijheid in die simpele woorden.

Mat, gebroken, niet eens den moed heur mantel af te werpen, liet ze zich op een stoel neer en koutte nog een stondeken met hem.

't Arme kosterken, hij was toch zoo alleen geweest den ganschen dag, meende ze, en had zulk een schik in heur nieuwtjes.

Serafien had den ganschen Zondag-namiddag de verwachting dier blijde stonde om zijn hart voelen prangen; een beklemming, die lijzekens in gelukkige bevrediging zou verkeeren.

Wat hing er de stilte te spieden uit het vale wit der gepleisterde

muren van 't zwaar opblokkende gebouw, waar hij zijn dienst binst den dag waarnam. Geheimzinnig gaapten de plots opengeduwde vensters, kuilen van donkerte, waar geen leven uit opdruischte, nu alle kostgangers 't gebouw verlaten hadden. Zelfs de knechten trokken op wandel. Meermaals had Serafien, 't pokkerig ventje met zijn mollenoogen en gekloven ooren, nergens welkom - ten ware hij schijven toogde, zijn zuur gewonnen centen, zoo neerstig 't hoope gescharreld - meermaals had hij zijn vrijen namiddag aan een jeugdigen makker verkocht, die heel zijn zotte zinnen op 't vrijen zette.

Serafien liep, her en der, de lange gaanderijen langs, plots stakend zijn vluggen slef-slef-gang om een kostelijk stukskcn potlood op te rapen of een tot vezels gezogen pennesteel.

- 't Kan al nog dienen - meende bij - 't en is geen rede om 't te vermorsen.

Of hij ontdekte een boek, te reien op een vensterbank; sloeg het op en spelde de woorden; hij schudde het hoofd omdat hij er zoo weinig van vatte en zuchtte:

- 't Is toch schoone, de geleerdheid!

Vlugger repte hij zich voort, gejaagd door den kostelijken tijd, plots ommekeerend, zenuwachtig bedenkend, dat hij daar ergens zijn sleutels had neergelegd en niet meer en wist waar dat was.

Weer holde hij 't gesticht op en af, speurend en snuffelend, nergens te vinden en overal te ontmoeten.

De zaal naast den refter glipte hij schuw binnen. Hoog reikte het gewelf boven de barre, wit-gekalkte muren; fletsch en grauw belicht door 't hooge venster zonder voorhang. De verveling kilde bestendig in dit vertrek, zonder doel, noch bestemming, meubelloos. Alleen tegen een der muren blokte, vuil-geel, de kast van een oud harmonium. Binst de week kwamen er enkele leerlingen op leeren, meer uit tijdverdrijf dan uit waren lust.

Nochtans, wat vreugde gensterde plots in Serafiens knippende oogskens! Vlug trok hij naar 't speeltuig, zoo blij als het niet gesloten was; den sleutel bij den portier halen hadde hij nooit gedurfd. Hij wist te goed hoe die steeds loerde om hem in 't geniep te beschimpen en bespotten.

Nog eens vergewiste hij zich, pierend langs de deurkier het

groote speelplein over, of niemand hem hier vermoedde; toen ging hij ook beslist bij 't speeltuig aanzitten. Zijn korstig, paars-roode gezwollen vingers sperden open en zijn zware arbeiderspollen gleden bevend over de toetsen; hij duwde de blaasbalgen leeg en toeter-dreunend, hoornend en jankend en valsch, kloeg het harmonium zijn verminkte akkoorden.

- Kyrie eleïson - klaroende de schetterende neusstem van 't kosterken boven 't geronk der pijpen uit. - Christi eleïson! - En in koortsige drift sloegen de klauwende handen op de blanke toetsen, sidderend een wijle als om de geluiden daverend op te jagen... ver...

o zoo ver... in de ijlte zijner fantazij.

't Kosterken zong en 't schalde als een triomfelijk juichen in 't gewarrel van dien roes van tonen... donderend of zagend, wauwelend en fluitend, hobbel en sobbel, hotsend en botsend tegen elkaar, als in zotte drift zich reppend om vrij te zweven, verloren, tot weer andere gichelend en schaterend aanstormden.

En 't kosterken droomde dat hij ergens heel hoog op 't doksaal zat, boven de pijlers eener blanke kerk en het orgel zijn zweef-tonen uitspon. Hij, kosterken, bestierde van hier 't heerlijk uitgalmen der akkoorden langs de blanke gewelven, dragend de trilling van zijn stem tot in de harten der biddende menschen daaronder.

En hij droomde, in den roes der dreunende tonen, dat daar ook Lena zat onder de vromen, en dat ze gebogen over heur getijboek horkte naar hem en voelde dat hij zoo schoone speelde voor heur.

- Gloria in excelsis Deo...

En hooger, schriller, schetterde zijn neusstem, en dwazer, woester sloegen zijn handen de toetsen aan, persten zijn voeten de balgen. 't Jaagde in hem een angst, al die heerlijkheid te zien vergruizelen en de zinderende deugdelijkheid te voelen wegkoelen in de barheid van zijn werkelijk bestaan.

- Dominus van bisschop! ...

- Wascht uw gat met zeepsop! ...

Treiterend jokte daar een stem, Serafien uitlachend achter het venster. Hij schrikte, wist hoe de portier hem beloerde, vond een zijdeurken en muisde er stillekens van onder.

Doch hoe hulpeloos hij nu weer rondslefte, de menschen

mijdend in 't gesticht, hoe armzalig hij zich bevond, bepaald een ongelukkige duts, sukkelend om die sleutels, die hij altijd mislei, iets toch bleef daar warmen in hem: de stille hoop dat hij van avond Lena weer zou zien, Lena, om met hem de genoten vreugde van den dag te herleven.

Ofschoon de gedachten der moede meid aan Gust hingen, den schoonen blozer, die heur zoo deugdelijk pakken kon, bleef ze dus uit deernis een poos met Serafien praten, omdat ze 't voelde hoe hij naar heur had gewacht; bijna warmde even genotvol in heur de vertelling van heur vreugde, inniger hier met heur vriend, dan de woeste werkelijkheid.

Ja, Serafien, heur vriend, vertrouwde ze alles, heur angsten en blijdschap, meer eigen met hem dan met Gust. Aan Gust moest ze heel wat dingen verzwijgen, uit schrik dat hij heur mocht laten loopen en dan...

Dat wist ze niet goed. 't Was de leegte voor heur, de ijle leegte, 't leven geen leven meer waard. Wat gaf ze er om hoe 't vergaan zou, ze kende zoo heel weinig uit Gust zijn dagelijksche doening... maar hem missen kon ze niet, zou ze nooit kunnen. Ze kende geen enkel geluk zoo groot, zoo volledig als wanneer hij heur in zijn armen prangde, 's avonds in de schaduw der boomen langs de vesten. Serafien, dacht ze, had ze altijd gekend en als een goede broer zou ze zelfs ver van hem zich nooit gescheiden voelen.

Peiselijk endden alle dagen, wanneer ze samen met hem 't mindere werk beredderde. In de schuif, bij 't saïet om kousen te stoppen, borgen ze wormstekige appels en verneutelde peren; 't was hun mouternest. Ze peuzelden 't fruit samen op vol lust en herdenkend hun vreugd in de boomgaarden hunner jeugd. Soms flikte Lena Serafiens kleeren of stopte zijn sokken; 't ventje ijverde dan dubbel om heur werk ook op te ruimen. Hoe jolig hij zich repte! Zaten ze hier niet beneden in de gezellige keuken, als een paarken bij elkaar? Zoo eender verliepen jaren, dat ze 't niet eens merkten en vol fiere verwondering gingen ze bij 't kruidenierken boffen over den schoonen tijd, welken ze reeds bij zulke brave menschen hadden gediend.

Plots grijnsde 't gevaar, dreigde dit heerlijke leven aan scherven te slaan.

't Ergste was gebeurd uit Lena's vrijagie met Gust en nog scheen de kerel aan geen trouwen te denken.

Lena borg heur verdriet achter heur gerimpeld voorhoofd, maar ze werd stug-koppig, onhebbelijk.

Weer grauwden dagen in het stille huis, waar Mevrouw en heur meid, zoo onafscheidbaar bij elkaar hoorend, zoodat de dienstboden de meid benijdden om heur mevrouw en de dames mevrouw om heur meid - dagen waar ze elkaar meden en schuwden.

- 'k Kan 't hier niet meer uithouden - klaagde ze 's avonds, 'k kan niets meer doen naar heur goeste, 'k ga mijn acht dagen geven.

Ze beweerde snikkend dat 't nu uit was met Gust, dat ze hem van heur leven niet weerzien wou. 't Arme kosterken had te veel innige vriendschap voor heur om niet te voelen, door heur smart heen, dat ze niet meende wat ze zei, al had hij 't zoo danig gewenscht.

- Neen, meisken, neen - troostte hij - alzoo moet ge niet spreken. 't Zijn al muizenissen die ge in uw hoofd steekt.

- Ons Madam is een braaf mensch, da weet-e wel, ...en Gust en is zoo niet als ge peinst... 'k Ben zeker, als ge d'er eens over spraakt met ons Madam... ze zou zij misschien... ge weet niet... iets kunnen doen...

- Daar kan niemand voor mij wat doen - weerlegde ze, eigenzinnig.

- Lena - betoogde Serafien - ge moogt alzoo nie' spreken, spijtig, meisken, spijtig... we hadden 't samen moeten kunnen bonheuren... maar uw goeste, meisken... uw goeste...

Hij haperde, stotterde, vond zijn woorden niet meer, bedremmeld, dat hij zijn gepeinzen verried.

- Ja - antwoordde ze vaag, met een bangen zucht, maar heur hart trok naar heur Gust.

Serafien schuddebolde mistroostig, toen plots, met die haast, die altijd in hem joeg...

- Wel, meisken, doet gij 't niet, 'k zal ik er ons Madam 'ne keer over spreken en... nie' later of morgen.

't Kosterken hield manhaftig zijn woord. Wat hadde hij al niet gedaan voor zoo'n trouwe vriendin als Lena; maar 't kostte hem, 't kostte hem. Ach, 't vlijmde hem zoo luttel Lena dien blozer te gunnen,

maar dat hij heur innigheid zou derven 's avonds na 't zware werk in het gesticht; dat hij 't niet meer zou gevoelen als de weelde van den dag, de vriendschap samen in de gezellige keuken, levend als blijde flikkering en het simpelste gesprek, aaiend met zachte warming in 't eenvoudige genot van bij elkaar verkeeren, dat schrijnde zijn pover harte veel harder dan hij 't vermoedde, toen hij voor 't eerst 't ijle van zijn latere leven, zoo alleenig, had overwogen.

Hij toog naar Mevrouw Lena's geval bepleiten, praatte zoo openhartig, en Mevrouw beloofde heur best te zullen doen om Gust tot maatschappelijker gevoelens over te halen.

De jongen werd ontboden en in de groote zaal boven ontvangen. Toen hij 't huis verliet, stond het vast, dat hij met Lena trouwen zou. Beter nog, Mijnheer had inlichtingen omtrent Gust laten nemen en 't bleek een eerlijke jongen, gezien en gewaardeerd door zijn boer. Nu werd aan 't jonge paar beloofd een plaats als portier in 't gesticht; 't was voor immer 't gewaarborgde leven.

Weer hoorde men door 't huis 't gesnater der kleine meid, babbelend bij 't werk, kijvend op den hond die door de geschuurde keuken liep. Met Serafien had ze 't erg druk over heur toekomstplannen.

't Arme ventje! Hij beaamde 't allemaal, maar men hoorde hem sinds enkele dagen niet meer zingen als de koster van Vive-Sint-Elooi.

* * *

Indien 't kosterken nog, vlug als een horlogiewielken, vol ijver zich repte bij zijn bedrijf; indien hij nog, tuk op fooitjes, schraapte en potte, er jaagde geen vreugd meer in zijn werk. Wat zocht Serafien zoo heelder dagen de trappen op en af? De knechten betrapten hem op de portalen, het spitse wezen grondewaarts, diep dippend het hoofd schuddend.

- Wel - beweerde de spotlustige portier - zijn lief heeft-ie verloren... Heb-de-hem nu al bij 't harmonium gehoord?... Wel hij zingt, godorre, de lijkmis! ... Maar, waar hij zoo elken avond naar toeloopt, zie, dat zou 'k wel 'es willen weten! ...

't Wist echter niemand. Men moest portiersooren hebben, en achter 't portiers-met zware gordijnen besluierd venster zitten, om

te vernemen en te bespeuren, hoe geruischloos hij in den schemeravond door een kier der zware deur glipte.

Serafien spoedde zich langs de enge straat, Sint-Gommaruskerk voorbij. Achter 't reuzige beeld van kanunnik David, midden 't plein bij de kerk, hielden de vrijers hun verscholen bijeenkomsten. 't Kosterken zag wel hoe vast ze mekaars hand hielden en maar niet scheiden konden en hij bedacht: mocht ik Lena ook liefhebben, ik had 's avonds ook bij heur dus gezeten en niets had ons kunnen van elkaar rukken. 't Gewone vooisken van den toren rammelde de warreling van zijn klokkenzang. Serafien vermoedde hoe in dat simpel liedeken vaag 't geheim spookte van den tijd die heenstrijkt. Zie, de lievekens vluchtten langs tegengestelde wegen gauw naar hun woonsten!

't Knechtje haastte zich, hij wou geen opspraak verwekken; hij knikte vluggelings naar zijn kennissen, die op hun winkeldeuren het avondluchtje schepten. Ze moesten maar gissen dat hij uit boodschappen liep.

Voor den goudwinkel van Thijs op de Groote Markt hield hij stil. Hij onderzocht en vergeleek de zware oorbellekens met de sterreling der flitsende steentjes; den zwier der kettingen aan de koperen staaf. Dat heeft ze al, peinsde hij en keek voorts naar de ringen in fluweelen rekjes gerijd. De prijzen las hij op de witte schildjes; ze waren stijf duur.

- Met dat blauwe steentje - vijf en twintig... 't roode karbonkeltje, twee en twintig - 'k zou er nie' op zien - peinsde hij - dat ik maar wiste! ... Daarbij, Lena is geen meisken om ringen te dragen... kwestie, hoe dikwijls zou ze hem aan heur vinger steken? ...

't Kwaartje sloeg en hij moest onvoldaan terug en, vooral, gebaren van niets.

Onverpoosd sloeg de beiaard den tijd, dag in, dag uit. Nog altijd, wanneer Serafien bij Lena de messen kwam wetten, was hij onbevredigd. Hij zuchtte soms omdat hij maar niet vinden kon, wat hij zijn trouwste vriendin schenken wou, opdat ze veel peinzen zou aan hem. Hij schuddebolde mistroostig.

- Zekere, zekere - mopperde hij.

Zoo peiselijk meenden ze dat; er trilde niet de minste weemoed in hun woorden. Hun leven, 't lag er zoo vredig en onafscheidbaar, als de hemel boven de aarde zijn licht spreidt.

't Kon nog amper veertien dagen voor de bruiloft zijn, toen Serafien zijn tocht vierde tot den ‘Nieuwen Winkel’ van Peerken Ablie in de Antwerp-straat. De menschen, Lena zelf, hadden wonderen gezegd van den ‘Nieuwen Winkel’ en, t' ende raad, was er Serafien heen getogen. Kijk, bij den eersten blik op de uitstalling, scheen het als voorbeschikt daar voor hem. Hoe hij daar vroeger niet aan gepeinsd had!

In een groot, blauw-satijnen schrijn, glommen naast elkaar een twaalftal tafelmessen en een twaalftal dessertmessen. De hechten kleurden rijkelijk uit gepolijst been en de lemmers blikkerden als 't fijnste staal.... 't Is gerieflijk en stevig goed - peinsde hij - 't past in een huishouden en... als ze die messen wet, zal ze nog 'n keer peinzen op mij, die ze heur geschonken heb...

Onverwijld trok hij den winkel binnen.

Peerken Ablie pakte hem de doos netjes eerst in een gestreept zijden-papier en daarna nog eens in een grauw en bond het met kleurig snoertje.

- Ge vindt er zoo geen meer - beweerde hij - 't is echt Engelsch en fijn werk.

Serafien borg het onder zijn schort en liep nog vlugger om er Lena mee te verrassen. Hij keerde in zijn hoofd deftig klinkende zinnen om het als een kostbaar geschenk met de noodige statsie aan te bieden. - Lena - zou hij beginnen - als blijke van trouwe vriendschap, voor de vele jaren, als dat we samen gebleven zijn en in hope... de hope... dat we nog vele jaren...

Neen, zoo ging het niet meer... De vele jaren... Nu ging Lena heur bane en hij, nog zeven jaar en dan trok hij drie en halven van de lijfrentkas en dan zou hij leven als een Heer op een kamer; maar hoe heerlijker had het kunnen zijn, anders... anders.

Ach, Lena was er gelukkig om, 't was zoo nog 't beste. Eh, ja, dat mocht hij niet vergeten... En ik wensche als dat gij vele jaren in geluk en voorspoed met uw... geliefden man.. zult mogen leven...

De woorden wrongen hem in de keel er pikten tranen in zijn oogen... Neen, dat moest geen mensch weten; en de kruidenierster die juist naar hem knikte!

Hij was spoediger in 't groote huis dan hij meende.

Lena zat in de achterkeuken en had een zijner sokken op heur vuist gestoken. Op tafel bloosden twee appels, te wachten op zijn komst.

- Wel kosterken - zegde ze - ge zijt er zoo laat van avond?

- Ja, ja, Lena... maar...

Ze keek hem aan, hoe hij daar stond, onthutst, de hand onder zijn schort en heur niet dorst aanzien. - Lena - stotterde hij met brekende stem - als 't u belieft, 't is met goed herte gejond en 'k hope dat ge zult gelukkig zijn...

Ze had, bijna even geroerd als hij, 't pak genomen; maar toen ze 't opende en de pracht der gave aanschouwde:

- Neen, kosterken, neen - zei ze - dat wil ik nie', dat is veel te schoon voor mij... 't is...

- Lena - smeekte Serafien - meisken, 't kan nie' schoone genoeg zijn... maar 'k peinsde... als ge die kuischen zult, dat ge nog wel ne keer zult denken aan....

Hij kon niet verder; uit zijn leelijke, roode mollenoogskens biggelden de tranen over zijn pokdalige wangen.

- Ja maar... ja maar - weerlegde ze weenend heel en gansch - alzoo nie, alzoo nie, kosterken, ge komt gij iederen avond bij ons... hoorde dat... juist gelijk hier.... Ge zijt gij welkom in mijn huis... zoo goed als mijn vent... Ge komt iederen avond, da' moet-e beloven! ...

- Ja, Lena, - zuchtte hij - en 'k wensche als dat wij zoo nog vele jaren gelukkig zullen leven.. met uw geliefden man.

Ze reikten elkaar de hand en zoenden elkaar, innig-warm, voor de eerste maal na zoovele jaren vriendschap.

Lena ging snikkend in heur schort bij de tafel zitten, zoo weemoedig, met die wisseling in heur hart van overmatig geluk en stille smart... Serafien had heur stil verlaten. De appels bleven ongeroerd op tafel blozen.

Dit was de eenige avond dien zij niet met elkaar in het huis hebben doorgebracht gedurende meer dan veertien jaar.

Brussel, Juni 1912.

HUGO VAN WALDEN.

[Verzen]

Regendag op het Land.

De hemel is een wolkenzee
En houdt de zon verborgen.
De regen zijpeldrupt alreê
Van in den vroegen morgen.

De velden liggen glimmend nat
En dras. En struik en boomen,
Steeds op hun lovers fier en prat,
Staan druipend nu te droomen.

Hun bladen zuchten onder 't leed
En weenen 't uit in tranen.
Het speit en spat, alwaar gij treedt
In slijk-en modderlanen.

Geen vogels in die regenlucht;
Geen menschen op den akker;
Een enkel karpaard hort en kucht,
Een zijpnat oude stakker.

Zijn voerman plomt en plast en stapt,
Een zak om 't lijf geklonken.
De drabbige aarde slikt en slabt.
De wereld ligt verdronken!

Regendag in de Stad.

De hemel is een wolkenmeer
En houdt de zon verborgen.
Droef drupplend dropt de regen neer
Van in den vroegen morgen.

't Glimt al van natheid, wat men ziet:
De straat met haar gebouwen.
En 't regent, 't regent, dat het giet,
Of 't nimmer op wil houen.

Het pletst en kletst en spuit en spat
En klettert allenthenen.
De steenen van het wandelpad
Weerspieglen al de beenen.

Met regenscherm of waterrok,
De menschen plapperwaden.
De rijkoetsier, op zijnen bok,
Hoort men het weder smaden.

En trem en wagens, 't rolt al voort,
Begoten en bedropen;
't Is plets-en-plats, al wat men hoort.
De stede ligt verzopen!

PR. LEFLOT.

Keats.

Studie. - Fragment. *Het Endymion-jaar.* 1817.

Dit is het droef verhaal van een, dien de Goden liefhadden.

> Hij was een kind der menschen, opgevoed
> Bij menschen en als menschen sterfelijk,[1]

Maar de Goden hadden hem lief en hun aller oogen waren gericht, strak, op 't wondre wezen, dat daar zong in eenzaamheid. Hun aller blikken daalden op 't schoone menschenkind met de gouden haren - en hun groote harten sloegen stiller. Stil lagen hun zware handen op de breede knieën: ze schouwden op 't eenzame kind, dat zong; ze schóuwden tot de een den ander vergat en 't stil werd in hun rijk, als na der Oeranionen val, toen ze zaten voor 't eerst op hun gouden tronen, verwonderd over hun eigen jonge Schoonheid....

De eeuwen waren voorbijgegevaren - in eindeloozen stoet....

Op hun gouden tronen zaten ze - even jong.

Maar niet meer hoorden ze de vreugde-zangen der menschen, noch roken ze den zoeten wierook, die opsteeg van de heilige heuvelen naar hen. Vrij van menschen-aanbidding en goden-last, zaten ze op hun gouden tronen, - tevreden met hun eigen, jonge, onverwelkbare Schoonheid....

Zoo zaten ze - na eeuwenlange roerloosheid - in hun rijk, dat stil was, als een verlaten tempel....

Maar een stem steeg op van de Aarde, zoeter dan wierook en

(1) Kloos. - Okeanos.

balsem-geur, de stem van een kind, die droop als honig over hun gebogen hoofden, helder als de eerste Dageraad, die scheen over hun nieuwe rijk, - na der Oeranionen val.

Stiller zaten ze op hun gouden tronen, - en luisterden....

En 't scheen hun, of verre onder de menschen, één het oude lied aanhief, dat altijd jong is als hun eigen, jonge Schoonheid.

Uit verre tijden zong die stem tot hen. Hun groote harten zwollen van sinds-lang-niet-meer-gekende weelde. In stomme verrukking luisterden ze naar die éene stem, die zong van Vreugde-in-Schoonheid:

> A thing of beauty is a joy for ever:
> Its loveliness increases: it will never
> Pass into nothingness; but still will keep
> A bower quiet for us and a sleep
> Full of sweet dreams and health and quiet breathing[1].

Zoo steeg het van de Aarde op tot aan de voeten van de Goden, het morgen-lied van den wonderen zanger, die een kind was, - en nóg niet wist, dat vreugde droefheid is....

Op hun gouden tronen zaten de Goden, - en luisterden.

En de stem, die kwam van de Aârde, zwol. De woorden, die rezen tot aan hun voeten, waren als hun eigen, goddelijke machtwoorden. Ze daverden door de ruimte, - zwaar van eeuwige waarheid. Dat was de rhythmiek der oudste dagen, de muziek der werelden in harmonische vaart door 't Oneindige; de zang van een held na de laatste Daad; de groet van een God, die gaf de Eeuw'ge wet....

En de luisterende Goden, op hun gouden tronen, kregen het kind van de Aarde lief.... Wee hem, dien de Goden liefhebben, wan*t* dien nemen ze tot zich....

> Hij was een kind der menschen, opgevoed
> Bij menschen en als menschen sterfelijk.

En omdat Hij den Goden lief was, vond hij geen troost meer op de Aarde.

Zijn vrienden bezagen elkander en hun oogen zegden, dat veel

(1) Keats. Endymion. Book I, 1-5.

schoons zou óngezegd blijven. Ze stonden allen rond Hem, in warmen kring, en zochten de teerste woorden van hun goedheid, om te streelen zijn kranke ziel. Dat was een droeve Lente, toen ze met Hem wandelden door de weiden en Hij, met diep-doffe stem, zijn droefste verzen zong, waarin Hij telkens en telkens herhaalde - de moeheid van zijn kwijnende ziel.

Ze wandelden, door de Kilburnsche weiden, in stomme schaar.

De Lente-avonden droefden boven hun gebogen koppen. Ze kenden geen Vreugde meer, sinds '*the Joys of all* "*His*" *life were said and sung*'[1]. Daar waren Reynolds en Browne en Rice, de keel vol grappen, die er niet uitkonden, en Dilke, die zijn booze luimen vergat; daar was ook de trouwe Hunt, de oudste van de schaar; Severn, naar wien aller blikken zich richtten[2] en de enthusiastische Haydon, die met weemoed herdacht zijn 'onsterfelijken maaltijd'[3] een jaar geleden - waar Lamb, dronken-dol, op een der genoodigden wou losgaan, en, met het licht tegen zijn gelaat, de kamer rondliep om te toonen wat een.... zóete kerel hij was[4]; zijn onsterfelijken maaltijd, waar de ijdele Wordsworth troonde met zijn stijven halsboord[5] en Hij, in den vreugde-roes van den Endymion-tijd, de vergadering verwonderde door zijn drink-lust, - '*keeping his two glasses at work, in a knoxving way...*[6].

Door de Kilburnsche weiden wandelde Hij, te midden van zijn vrienden, - in eenzaamheid.

Zijn groote, droeve oogen staarden, lusteloos, naar het sterven van den stillen Lente-dag. Met in zijn ziel de wanhoop van één, die twijfelt aan de waarheid van zijn schoonste woorden, ging Hij door den Avond en sleepte, na zich, den zwaren last van zijn onmacht, - als een vloek voor altijd.

* * *

(1) Keats: Eve of St-Agnes.
(2) Severn zou met den stervenden Dichter naar Rome gaan.
(3) The complete works of J. Keats edited bij H. Buxton-Forman: Vol. V, p. 230.
(4) The complete works of J. Keats edited bij H. Buxton-Forman: Vol. IV, p. 53; zie ook Aldine edition (1909) memoir p. XX.
(5) Aldine edition (1909) memoir p. XX.
(6) H.B. Forman-uitgave: Vol. IV, p. 53.

In den overmoed van zijn jeugd had Hij de waarheid gezocht en gevonden. Toen was zijn vreugde mateloos geweest. Zijn vrienden zagen hem in hun vergaderingen, deelend zijn blijdschap met iedereen. Hij zat daar, tusschen hen, breed-geschouderd, de zware borst[1] doorschokt met geweldige lachbuien. Zijn lange gouden lokken dansten in zijn nek, wanneer Hij het hoofd keerde links en rechts; zijn donkere oogen gloeiden van geestdrift[2] en spoten door de kamer het felle licht van zijn groote vreugde-ziel. Zotte grappen[3] schoten naar zijn keel, telkens uitgestuwd door een enormen schaterlach: heel zijn jonge levenslust brândde in zijn lijf en maakte hem dol.

Soms kon Hij daar stil zitten[4], verloren in zich zelf, de punten van de voeten even aanrakend den vloer[5]; zijn iet-wat-langere boven-lip[6] krulde naar beneden en zijn oogen richtten zich '*on one horizon*'[7].

Dan droomde Hij van een lichter land en hoorde 't zoete lokken van Pans schalmei in Arcadische boschjes. En een groot heimwee vervulde hem; zijn hart was als een verdwaald ree, dat huppelde, over de lichtblauwe heuvelen, naar de koele plaats, waar schuilde de spelende Herder....

Daar was het land van zijn Vreugde. Daar kreeg de Waarheid, die Hij gevonden had, vorm en lijf. Nu zág Hij ze voor 't eerst. Dat was het hoogste genot - voor altijd...

Toen werd Hij heel stil. Voor zich alleen wou Hij behouden het zoet geheim van zijn hart. In zijn stem trilde de aandoening van den Minnaar, die nog voelt op 't voorhoofd den laatsten kus van Háre

(1) H.B.F. uitgave, Vol. I: Memoir p. XXXII.
(2) Id. Vol. IV: Biographical memoranda. § Frances Mary Keats, p. XV.
(3) Dat Keats van luide pret hield, bewijst zijn houding op Haydon's '*immortal dinner*'. Ook moet hij graag een grapje verteld hebben: den 18^{n} October 1818 schrijft hij aan George en Georgiana Keats, in Amerika, over Georgiana's moeder: *She was well, in good spirits and I kept her laughing at my bad jokes.*
(4) Keats's habit of silence in Society: H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 196; Vol. V, p. 4.
(5) Keats had korte beenen: H.B.F. uitgave: Vol. I, memoir p. XXXII.
(6) H.B.F. uitg. Vol. I, memoir p. XXXII.
(7) Id. Vol. IV, p. 5.

lippen. Zacht waren de gebaren van zijn handen, die aflijnden de beteekenis van zijn woorden. Hij sprak over de melodie in het vers[1] - met den eerbied van een priester, die uitlegt den Heiligen Ritus. Het wondere spel van klanken en rhythmen, - dat het geheim is van den Dichter en de vreugde van zijn ziel - wou Hij verklaren in menschelijke woorden. Daar kwam geen einde aan zijn spreken. De jonge enthusiast had Haar kus gevoeld op 't voorhoofd en vertelde aan zijn vrienden, hoe Hij haar dienen wou, - uit Dankbaarheid....

In Arcadische boschjes lokten Pan's zoetste tonen...

Hij sprak altijd maar door - of liever Hij zong zijn woorden, in ondertoon, met door emotie gesmoorde stem[2]. Hunt vergat zijn '*Brieven aan het Engelsche volk*' en Haydon dacht niet langer meer aan zijn enorme doeken, waarvoor er geen plaats zou zijn in het kleine Engeland[3]: Daar vóor hen zat een kind, dat Háar kus droeg op 't voorhoofd - en zijn woorden bewaarden ze in hun ziel, als een schat voor alle tijden[4].

En terwijl Hij sprak rees vóor Hem op het beeld van Haar, die was zijn Al. Zijn geestdrift was Hij niet meer meester. Hij móest tot Háar, die naakt was en alleen. Hij wou ze tooien met kleurenguirlanden van zijn schoonste woorden; zijn heerlijkste ziele-klanken wou Hij samenbinden tot slanke festoenen; Hij wou zacht zijn handen strijken langs haar blanke leden en in verbijstering zijn lippen drukken op haar volle borsten. Dronken Priester, die offerde 't eigen Hart, den heiligen Kelk, in de opgeheven handen, de bloedende rozenkroon om den gewijden priester-schedel, lichtvoetig, wou Hij dansen voor Haar, - den heiligen rhythmen-dans...

(1) H.B.F. uitgave, Vol. IV. IV, p. 81. Note: Bailey informed Lord Houghton, 'that one of Keats's favorite topics of conversation was the principle of melody in verse.....'

(2) H.B.F. uitgave. Vol. II, p. 103 (Note.) - Zie ook Aldine édition (1909) memoir p. XXIV.

(3) H.B.F. uitgave. Vol. IV. Biographical memoranda, p. XX-XXI, § B.R. Haydon.

(4) *.....the authentic quality of Keats's mission was quickly accepted as an article of faith in a growing circle of friends and acquaintances even before he had proved his title by substantive productions.* - H.B.F. uitgave. Vol I, Memoir, p. XXXI.

Pans zoetste tonen verstierven in Arcadische boschjes...

Toen ging Hij heen - met Haar.

En de vrouwen spraken van zijn oogen '*as (of) those of one who had been looking on some glorious sight*'[1].

* * *

Toen begon de vreugde-tijd van Endymion.

Zijn broeders en zijn vrienden had Hij vaarwel gezegd, - om alleen te zijn met Haar. Nu reed hij van Londen uit[2] naar 't Zuiden, vol blijde hoop op wat komen ging.....

Een nieuwe Lente was over 't Land gekomen. Het wonder van elk jaar gebeurde opnieuw. De zilveren berken stonden '*as white as a Lilly and as small as a Wand,*' de donkere hagen groenden rond de hoven, waar versch-gesnoeide boomen wachtten op zwaren Zomer-dos; en overal, langs beide zijden van den weg, op stekelige brem-struiken waren ontbloesemd zwermen gouden vlinders, die hun wiekjes openspreidden ter lichte Lente-vlucht...

Zoo, - langs weiden, vijvers, hagen; bosschen, huizen en dan weer hagen; een bron-nymf, N.B. *stone,* grazende koeien, één ditoezel, mannen, vrouwen, *William seeing his sisters over the Heath; John waiting with a Lanthorn for his Mistress, Barber's Pole, Docter's Shop,* een zonsopgang,... de zee... - kwam Hij op 't eiland Wight: - Gele primula's vierden alom 't blije Lente-feest[3].....

Zijn eenzame vreugde-tijd begon.

Het heele eiland, in groene gracie van April, deinde vór Hem, ten prooi aan zijn Schoonheidslust. Hij wandelde naar alle vier de

(1) H.B.F. uitgave. Vol I, memoir p. XXXVII.

(2) Hij vertrok den 14^{en} April. H.B.F. uitgave. Vol. I, memoir p. XXXIII.

(3) H.B.F. uitgave. Vol. IV. Letters VIII en IX.

windstreken[1], en 't Oosten en 't Westen en 't Noorden en 't Zuiden waren vol van de jonge heerlijkheid van 't nieuwe jaar. Zijn eenzaamheid voelde Hij niet: de Lente van 't land en de blijdschap van zijn ziel waren hem genoeg. Van Carisbrooke uit, liep Hij - langs hellende wouden en weiden[2] - naar Shanklin, '*a most beautiful place*',[3] toelachend de meisjes, wanneer ze huiswaarts keerden, de emmers vol schuimende melk. Van Shanklin liep Hij terug naar Carisbrooke en vestigde er zich, om verscheidene redenen[4]. Kon Hij niet van op een kleinen heuvel - *close by* - zijn oogen laten feesten op het heele eiland, in Lente-pracht, kon Hij niet van op dienzelfden heuvel het vasteland zien waar zijn vrienden waren en zijn broeders en had Hij niet van uit zijn venster een zicht op de puinen van Carisbrooke-Castle, heel bedolven onder klimop; - Carisbrooke-Castle, waarheen Karel Stuart vluchtte om zijn koninklijke hoop - 't eenige wat hem restte - neer te leggen in de handen van Robert Hammond, die, niet wetende wát er mee te doen,[5] ze toevertrouwde aan de goede zorgen van Cromwell en in ruil ontving - *for the Service of the Kingdom, - haste: post haste* - een mooien brief vol lof en raad[6] en drie maand later een nóg mooieren - met verdubbeling van loon! - *Dear Robin! friends were not wanting him*[7]. Daaraan dacht Hij niet. Wát hem 't meeste trof, dat was de Lente-vreugd, die groende om heel het gebouw; dat waren de grachten, bedekt met het zachtste mos en de wallen met klimop én de Slottoren - *a tower of ivy*[8]. Wat was hem

(1) H.B.F. uitg. Vol. IV. Letter IX.
(2) Id.
(3) Id.
(4) Id.
Hij vestigt zich te Carisbrooke. Hij heeft dus zijn 'Endymion' niet begonnen te Shanklin zooals Prof. Herford zegt in zijn werk: The age of wordsvvorth, p. 256, 8th edition (1911).
(5) Th. Carlyle: *Cromwell's Letters and Speeches*, Shilling edition, Vol. I, p. 268.
(6) Th. Carlyle: Cromwell's Letters and speeches: Shilling edition. Vol I: Letter LII, p. 269.
(7) Th. Carlyle: Cromwell's Letters and speeches: Shilling edition. Vol. I: Letter LVII, p. 282.
(8) H.B.F. uitgave. Vol. IV, Letter IX.

het oude Engeland! Wát, het Engeland uit zijne dagen! Zijn ziel en haar vreugde, dát was zijn eenige lust. Had Hij zich daarom niet van Shelley verwijderd, die nu te Marlow[1] zat en droomde van zijn gouden stad[2]. Even glimlachte Hij, toen de Heremijt van Marlow in zijn herinnering oprees. Hij zag hem met Hunt, bij een '*after dinner*', vóor een oude dame, die stil zat en stijf, zooals het een oude Engelsche dame betaamt; hij zag de oude Engelsche dame, plotselings, bleek worden bij Shelley's voorstel: 'Hunt,

> For God's sake let us sit upon the ground
> And tell strange stories of the deaths of kings....

Toen dacht Hij, dat men ook vreemde verhalen vertelt van den dood van Dichters[3].....

Daar zat Hij nu op zijn kamer - en mijmerde.

Aan den muur[4] boven zijn werktafel en zijn boeken - hingen Haydon; Mary, *Queen of Scots* en Milton, met zijn dochters op een rij; daarboven, een Shakespeare-kop, dien de oude Mrs Cook[5] hem gegeven had. Dat was zijn eenig gezelschap op zijn eenzame kamer: Haydon, wiens laatste woorden daverden door zijn ziel als een heerlijke Apocalypsis van zijn eigen toekomstige grootheid[6]; Mary, *Queen of Scots,* tengere passie-bloem, dorstig naar zon- en liefde-weelde, nooit genoeg; Milton, - naast Cromwell - de grootste Engelsche Puritein en Shakespeare, - Engelands grootste Dichter...

Avond-schemering druilde in zijn kamer. Somber bonkte Carisbrooke Castle op, tegen gouden lucht...

In zoet-luie werkeloosheid[7] had Hij den schoonen Lente-dag verspild. Nu zat Hij daar - behagelijk - met zijn vreugde, die

(1) H.B.F. uitgave. Vol. I, memoir p. XXXIII.
(2) Laon and Cythna.
(3) H.B.F. uitgave. Vol. IV, Letter X. Zie ook: Note.
(4) Id. id. Letter IX.
(5) Id. Vol. I, Mrs Cook was zijn hospita.
(6) Haydon's Brief aan Keats: H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 8.
(7) Zijn gemoedstoestand: Brieven uit het eiland Wight.

warmde om zijn heele lijf. Wel verweet Hij zich soms dat lamme nietsdoen, maar dan keek hij naar buiten, waar 't nieuwe leven botte en zong te allen kant - en genoot... Lag zijn leven daar niet vóor hem, - een lánge, blije Lente-dag? Zou Hij dien wonderen Lente-dag niet doorgaan op maat van zijn schoonste rhythmen en moest de Vreugde van zijn leven niet worden tot een heerlijkheid voor alle tijden? ... Hij glimlachte om zijn hoogmoed; verstrooid sloeg Hij een boek open, dat lag in 't bereik van zijn handen - en door 't schemer-donker van de kamer straalden hem tegen gulden woorden(1) uit Engelands roemrijksten tijd. Ze gloorden in glans van gouden majesteit en spreidden over de komende dagen, de rijke heerlijkheid van hun Openbaring:

> The noble heart, that harbours virtuous thought,
> And is with child of glorious great intent,
> Can never rest until it forth have brought,
> Th'eternal brood of glory excellent - ....

In Arcadische boschjes - waar Hij hoedde de verdwaalde schapen, - lokten Pans zoetste tonen. Ze trilden door de Lente-lucht, uitpeerlend hun zilveren blijheid; ze stoeiden elkaar achterna in vroolijke klanken-rij, als korte schaterlachjes van badende nymfen, die, ongezien, hun geheime weelden koelden in heilige bronnen. Dat was Pans zotte vreugde, die daar juichte in de boschjes. De liefde van beesten en planten, van faunen en nymfen; de woeste dolheid der heetste bacchanten en de naakte schoonheid der kuischte boschgodinnen, - álles wat Hij bespied had op zijn eenzame tochten door 't kreupelhout, de Ziel van 't Heelal, zijn groote vreugde-ziel, - uitjubelde Hij op dien wonderen Lente-avond.....

Dien nacht sliep Hij niet.

Door zijn Ziel ruischte, als muziek, de zoete naam van Endymion(2).

* * *

(1) Just now I opened Spenser, and the first Lines I saw were these..... - *Letter to Reynolds.* - Carisbrooke, April 17th 1817.

(2) The very music of the name has gone Into my being... - *Endymion*, B. I, 36, 37.

Nu zag Hij vóor zich den langen, moeilijken weg, die leidde naar zijn Roem.

Dat was een eenig oogenblik, toen Hij daar stond vóor de taak van zijn leven.

Hij aarzelde. Hij zocht of Hij nergens steun vond of aanmoediging, maar de vrienden waren ver. Toen ontbeerde Hij Haydon en Hunt en ál de anderen - en voelde zich eenzaam op het groene eiland.

Tot werken had Hij geen lust. De Lente hing hem in 't lijf, - een zoete weelde, die hem lam maakte en lui. Hij verdroomde zijn dagen, in zaligen roes van al zijn zinnen. Ze waren álle aan 't werk en zogen gulzig de Lente in: Hij zwelgde zich zat aan al de Schoonheid, die daar vóór hem lag uitgestald. Als eenige genoodigde aan rijken disch, stond Hij vóor 't feest van 't jaar - en wist niet, waarmee te beginnen. Met zulk een overvloed van spijzen was de Lente-tafel bezet, dat Hij niet genoeg had met zijn vijf zinnen..... en zijn zésde werd wakker: toen was Hij heel blij, dat de meisjes waren, op dat mooie, groene eiland..... *a little profligate*[1], - en Hij stelde zijn werk uit tot den volgenden morgen.

Reeds had Hij zich een plaatsje uitgekozen - *a delightful place near the Castle*[2] - waar Hij Reynolds zou voorlezen de verzen, die Hij..... nog niet geschreven had. Wel dácht Hij aan zijn kunst den heelen dag, maar elke nieuwe morgen was zoo vol versche schoonheid, dat Hij tijd noch lust vond om te beginnen.....

De wind kreeg booze luimen.

Met zotte ruk-vlagen[3] woei hij over 't huis... naar 't land, waar zijn vrienden waren en zijn broeders. Danig denken aan de verzen, die Hij maar niet schrijven kón, had hem uitgeput; 't genot der laatste dagen was hem een last geworden. - Toen kreeg Hij heimwee naar hen allen en wenschte bij zich, al ware 't maar een inktschets van Reynolds en Tom en George - die Haydon heel zeker zou maken, indien hij wist hoe gráag Hij ze hebben wou - en dat 't hem troosten zou in zijn eenzaamheid...[4]

(1) H.B.F. uitgave. Vol. IV, Letter IX.
(2) H.B.F. uitgave. Vol. IV, Letter IX.
(3) H.B.F. uitgave. Vol. IV, p. 12.
(4) H.B.F. uitgave. Vol. IV, p. 12.

Zoo verliep een week...[1]

's Nachts sliep Hij niet: *(he) thought so much about poetry... so long together... (he) could not get wholesome food... (he) became not over capable in (his) upper-stories... pell-mell for Margate, at least a hundred and fifty miles*[2] - Daar was Tom![3].....

Goede, oude Mrs Cook zal wel vreemd hebben opgekeken, toen ze haar gast er van door zag stuiven... gaf hem toch den Shakespearekop mee: Hij was er zoo blij mee geweest... zonderling, zoo'n jongen, die daar zijn tijd was komen verspillen... 'n beste kerel, toch... had haar dikwijls aan 't lachen gebracht... wat mooie, rijke haar... en óogen! ... *Good bye, dear old boy! God bless you!*.....

Daar zat hij nu te Margate - *a treeless affair* -[4] met Tom... *very comfortable*[5].

Hij ademde weer vrij[6]. Het stille bewegen van Tom gaf hem het vertrouwen weer in zich zelf. Zijn geestdrift moest Hij niet langer alleen doormaken; al wat Hij dacht en droomde kon Hij nu mededeelen aan een andere.

Dat moet hem een vreugde geweest zijn, dat wederzien met zijn jongsten broeder - na zijn lange eenzaamheid op het groene eiland. Nu kende Hij al het goede nieuws uit Londen; hij wist hoe Hunt het stelde, Reynolds, Haydon en George en diens bruid, het wondere meisje met iets vreemds om haar, voor wie Hij voelde een kuische teederheid en een groote bewondering[7]. Tom liet hem maar uitvragen en antwoordde geduldig op alles wat Hij weten wou... Daar was toch geen ontkomen aan... Hij kende zijn broeder door en door... niemand kende Hem beter dan hij... Arme, goede Tom, die daar gekomen was, om wat zon voor zijn kranke lijf en zijn gebroken kin-

(1) Hij bleef 'n week op 't eiland Wight. H.B.F. uitg. Vol. IV, pp. 16, 19.
(2) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 16.
(3) Z'n broer.
(4) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 16.
(5) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 16.
(6) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XI; Endymion, B.I, 5.
(7) Id. Vol. I, pp. 22, 23. (Note.)

der-ziel, en die nu zag, dat zijn eigen, zwakke restje leven, zijn sterkeren broeder zoo blij-gelukkig maakte[1].....

Nu keerde zijn werklust terug en zijn dorst naar Roem, die eeuwige vreugde is voor de Hoogmoedigen. Verzen van Shakespeare rolden door zijn hoofd en vulden hem met weelde-van-oneindigheid:

> Let Fame, that all pant after in their lives,
> Live register'd upon our brazen tombs,
> And so grace us in the disgrace of death:
> The endeavour of this present day breath may buy
> That honour which shall bate his Scythe's keen edge
> And make us heirs of all eternity....[2]

Nu werd zijn leven een blijde triomftocht naar den Roem. Wat waren hem de kleine vervelingen, die de gang der dagen met zich medebracht; zij staalden zijn wil; *they (made his) Prime Objects a Refuge a well as a Passion. The Trumpet of Fame is a Tower of Strength, the ambitious bloweth it and is safe...*[3]

Toen werd het stil rond Hem. Van uit de oneindigheid beschouwde Hij de dingen op de Aarde, waar eeuw'ge Lente was en zon.....

En uit zijn bevende ziel, ruischte door de Meien-lucht, het stilblije praeludium van zijn Zomer-zang.....

Zoo was Endymion ontstáan.

En sindsdien weten de menschen op deze droeve Aarde, dat toch één vreugde eeuwig is: *dat is de Vreugde om de Schoonheid...*[4] Dat had Hij hun gezegd; dat was zijn overtuiging, die Hij verkondigd had aan allen. Zelf stond Hij er verwonderd over. Hij vroeg zich af, waarom Hij een Dichter was en niet een andere, Hunt bijvoorbeeld -

(1) Tom was ziekelijk.
(2) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XI. Zie ook Note.
(3) Id. id. Letter XI
(4) A thing of Beauty is a joy for ever. Endymion, B.I. I.

'*Kind Hunt*' -[1] die zóo zijn best deed om het te zijn - en zich zelf bedroog.

Hij was vol hoop - *notwithstanding occasional depressions*[2]: maar dan rees telkens vóor hem op een mooie gedaante - *a shape of Beauty* -[3] die hem toelachte en hem den weg wees óver '*this little eminence.*'[4]

Hij werkte '*arduously*'; las en schreef omtrent acht uur, elken dag.... tot zijn geest vermoeid werd. Hij vond er 'rhyme nor reason'[5] meer in - en begon zijn eigen werk te haten[6].... Toen kwam een brief van George: 't scheen, dat '*Money Troubles*'[7] hem gingen teisteren.... Dát was lijk een netelblad in zijn bed[8].... Hij hield het niet meer uit te Margate.... Naar Canterbury '*where old Chaucer used to sing*'[9]!

.....

Den zestienden Mei-avond[10] van het Endymion-jaar[11] vertrok Hij met Tom.

Stilzwijgend liepen ze naast elkaar, schrale Tom, lang uitgeschoten, op-mastend met dun-mager karkasje boven het kort, breedgeschouderd lijf van zijn broeder; Hij, daarnaast, met kleine, snelle pasjes, trachtend Tom bij te houden.... droomend - misschien - van ridders en mooie vrouwen, zooals oude Chaucer er heel zeker moet gekend hebben aan het hof van den derden Edward, den wellustigen, die zijn glorie-rijke jeugd versleten had in de armen van gravin Salisbury en ze dacht terug te vinden bij Alice Perers, die hem verkocht[12].....

(1) Sonnet written on the day when Mr Leigh Hunt left prison. - Aldine edition 1909: p. 63.
(2) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XI.
(3) Endymion, B. I, 12.
(4) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XI, p. 19.
(5) Id. id. Letter XII, p. 23
(6) Id. id. Letter. XI, p. 18.
(7) Id. id. id. p. 19.
(8) Id. id. id. id.
(9) Endymion Book I, 134.
(10) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XII, p. 23.
(11) 1817.
(12) Jusserand: Epopée mystique de William Langland, p. 13.

De Lente vierde feest te Canterbury.... - Hij vierde mee! - De blijheid kwam terug in zijn rustige ziel nu Hij zat in Engelands tuin en luisterde naar de wondere geluiden om hem heen. Al de duizend klare Lente-toontjes, die juichten in oude wouden en over groene valleien, gaven hem nieuwe vreugden, onuitsprekelijk. Hij zag en hoorde álles. En de verzen kwamen opgeborreld uit zijn te vol gemoed en zegden de weelde van het jaar. Ze stoeiden naar voren, alle te gelijk, elkaar verdringend en juichend en al maar door juichend om zooveel schoonheid.... Soms werd Hij angstig, toen Hij die ordelooze bende daar voorthollen zag, dragend den last van ál zijn sensaties; - maar dan rees telkens vóor hem op de schoone licht-gedaante, die was zijn groote vertrouwde. Hij vouwde stil de handen saam - en zijn Hart bad:

> O Kindly Muse! let not my weak tongue faulter
> .....
> But let a portion of ethereal dew
> Fall on my head, and presently unmew
> My soul: that I may dare, in wayfaring,
> To stammer where old Chaucer us'd to sing....(1)

In Arcadische boschjes juichten Pans zoetste tonen...

De gracie-gestalten van zijn verbeelding - op maat van herderszang en fluitenspel - dansten voorbij, in witte feestgewaden....

In Arcadische boschjes juichten Pans zoetste tonen...

De vroolijke stoet trok voorbij.

Daar waren jonge maagden, met mooi gelaat en ruischenden feesttooi; daar was ook

> A crowd of shepherds with as sunburnt look?
> As may be read of in Arcadian books;(2)

dezelfden, die negen jaar lang hadden zitten luisteren naar Admetus'

(1) Endymion, B. I, 128-134.
(2) Endymion, B. I, 139-140.

schaper[1], toen hij, door de valleien van Tessalië, zijn heimwee kloeg naar den verren Olympos.... Dan volgde een oude priester '*in his sacred vestments*', 't grijze hoofd omkroond met krans van beuken-loof; in zijn rechterhand droeg hij een wijnschaal, '*outsparkling generous light*,' en in zijn linker een korf met ál de zoete kruiden, die 't zoekend oog kon vinden:

> Wild thyme and valley-lilies whiter still
> Than Leda's love, and cresses from the rill.[2]

Daarna kwam een nieuwe herders-schaar; daarop een menigte

> that rear'd
> Their voices to the clouds[3]

en daar, midden-in,
Eén

> (whose) youth was fully blown
> Showing like Ganymede to manhood grown.[4]

Een groote glimlach lag op zijn gelaat:

> he seem'd
> To common lookers on, like one who dream'd
> Of idleness in groves Elysïan.[5]

Dát was Endymion! ....
In Arcadische boschjes weeklaagden Pans zoetste tonen....

En nu Endymion vóor Hem stond, '*his breast half bare,*' - en droomde, voelde Hij weemoed-van-één-oogenblik, omdat Hij zag

(1) Apollo.
(2) Endymion, B. I, 157, 158.
(3) Id. id. 164, 165.
(4) Id. id. 169, 170.
(5) Id. id. 175, 176, 177.

het beeld van zijn eigen Ziel, die zocht en misschien niet zou vinden.... Arme, hoogmoedige Dichter, die dacht de waarheid in schoonheid te vinden, die vreugde was! .... IJdel kind, dat nog niet kende de groote weeën der droefste liefde-dagen en meende dat vreugde-zonder-smart mogelijk was....

In Arcadische boschjes weeklaagden Pans zoetste tonen....

Zoo weende zijn groote Ziel, toen '*trembling Syrinx*' hem ontvluchtte en hij moe-geluisterd was naar '*the dreary melody of bedded reeds....*'

Toen zong 'Hij' den lof van den Sater-koning en den Dank van heel de Aarde, ten troost aan Dryope's grooten Zoon, in een heerlijk choraal, dat de menschen verblijdde en de Goden bekoorde....

Hij zong uit volle borst. De klanken orgel-dreunden door de ruimte - als goden-kreten. Dat was de Trots van een Kind, die heendaverde over de Heilige Bergen, gedragen op breede maat van zware heroën-verzen. Nû voelde Hij zich een Bevoorrechte onder de menschen. Zijn Hoogmoed doortrilde hem met lange rillingen van genot. Zijn woorden kreeg Hij lief, omdat ze waren de rhythmische verklanking van zijn Vreugde en zijn Weemoed. Dat was zijn eenige Liefde in dit heilige jaar. Hij wás niet meer van deze Aarde. Hij sprak met de Goden - in hûn taal. Hij wás een God - en de kuische zinnelijkheid van zijn jong Godenlijf vergestaltte Hij in teere beelden van antieke gracie[1].....

En nu Hij uitgezongen was, zat Hij daar en mijmerde, omvattend, met zijn stilste denken, zijn heerlijken Lente-zang...

In Arcadische boschjes juichten Pans zoetste tonen....

* * *

(1) Hymne aan Pan: *In a few passages* (*esp. the description of the procession to the altar of Pan-and Adonisasleep*) *he* [*Keats*] *imparts to the heroic verse much of its proper harmony. - Such masterpieces as the hymn to Pan and the Roundelay reveal that Keats's sensitiveness to music only needs training to find a fitting expression in the heroic rhyme.* (Wolff: An Essay on Keats's Treatment of the Heroic rhythm and the blank verse: Ed. 1909, p. 74). Dat Keats zelf deze Hymne lief had bewijst het feit dat, toen hij uitgenoodigd werd door Wordsworth eenige verzen op te zeggen, hij deze verkoos boven de andere.

Waarom moet dit worden het droef verhaal van Een, dien de Goden liefhebben? Waarom mag Een, die zoo goed is en zoo schoon, niet láng vertoeven onder de menschen tot meerdere Vreugde van hen allen? Zullen de Goden dan nooit gedoogen, dat de schoonste menschenkinderen leven blijven, tot koningen over de anderen en moet deze droeve Aarde dan altijd bestierd worden door de onvruchtbaren van geest en de drogen van hart? ... - En dit is nog wel het aller-droevigst, dit: - dat groote Zielen breken - en de Goden danken.....

Deze was goed onder de goeden.

Te teer was zijn fijne ziel voor deze ruwe wereld. Hij durfde niet denken aan de ellende, die was te allen kant. Het sombere begin van zijn eeuw woog hem te zwaar, en de wanhoopskreten, die stegen uit dichter-borsten, deden hem pijn. Veel vroeger hadde Hij moeten leven, in den tijd van de teedere liefde-verzen, toen Troïlus Cressida beminde en gelukkig was. Heel graag hadde Hij zich onderworpen aan de statuten van de '*cours d'amour*', die slechts éene wet erkenden: de liefde en éene deugd: de ridderlijkheid. Was Hij-zelf, nog kind, op oom Jennings' knieën, niet in begeestering gebracht door dezes zee-verhalen[1], en had Hij dan niet gedroomd van groote daden? Had Hij niet gevochten, op school[2], met en voor iedereen - en herinnerde Hij zich daar niet, hoe zijn ziel in teerheid wegsmolt toen zijn moeder[3] Hem streelde, zijn moeder, die Hem liefhad als haar schoonste kind, wier vroolijkheid Hij zag verkwijnen met heur zieKe lijf, vóór wier kamer Hij wacht hield met getrokken zwaard[4] en die Hij, dagen lang, beweende... onder Mr Clarke's lessenaar[5]...

Zoo was zijn leventje van kind-op-school geweest een mengsel van behoefte aan daden en zucht naar eindelooze teerheid.

Ongeschonden had Hij die mooie kinder-ziel bewaard.

Het goede deed Hij rond zich - gelijk ridders uit oude verhalen.

Zijn vrienden hielp Hij, waar Hij kon, met eigen, bekrompen middelen; voor George schreef Hij minnedichtjes aan de bruid; zijn

(1) H.B.F. uitg. Vol. I. Memoir p. XXV.
(2) Id. id. id. p. XXVIII.
(3) Id. id. id. p. XXV.
(4) Id. id. id. p. XXV.
(5) Id. id. id. p. XXIX.

zusje - kleine ouderlooze Fanny - troostte Hij met zoete woordjes, toen ze kloeg, over.... winter aan heur voetjes, en Tom - poor Tom - ging Hij koesteren en oppassen tot aan zijn dood. Zijn lust in daden als die van een ridder, vierde Hij bot in Spenser's Faerie Queene en de teederheid van zijn eigen ziel zong in de verzen van Troïlus en Cressida.....

> Daar is iets droevigs in het leven van elken dichter.
> Maar 't zijne was droevig als dat van geen.
>
> En nu ik dit schrijf is Lente om mij - overal.
> Vogelen zingen te allen kant, - op hoornen en op daken.
> 't Is Lente, die naar Zomer neigt....

Dat was de tijd, toen Endymion Hem verscheen....

Eens had Hij gedacht het verhaal, in volle vreugde, neer te schrijven[(1)] - maar 't mocht niet. Want, nu Hij in Endymion het beeld van zijn eigen ziel herkend had, zag Hij zijn onmacht en kreeg medelijden met zich zelf. Zoo werd Endymion het hopeloos verhaal van Een, die vreugde zocht en droefheid vond. En de verzen schreef Hij neer met het angstgevoel van den Dichter, die wéet, dat het eerste kind van zijn gedachten - sterven móet....

Maar vóor Hem rees de groote vertrouwde, die Hij aanbad. Een glimlach van eindeloozen weemoed lag op haar gelaat, en, zich heenbuigend naar Hem, lei ze hare handen, als bloemen op zijn droeve ziel - en zei Hem den groet van de Goden, die Hem liefhadden....

* * *

'*Money troubles*' hadden toegenomen. Het'netelblad' in zijn bed stak erger, elken nacht - en joeg hem naar Londen. - Zijn Lente-vieren was uit.... Liever hadde Hij zich daar niet vertoond vóor

(1) 't is with full happiness that I will trace the story of Endymion
Endymion. Book 1, 34, 35.

Endymion af was[1], maar '*unreasonable*' Abbey[2], met gesloten hart en.... beurs, werd lastig. Zijn belofte, aan het gedicht een einde te maken in den Herfst[3], had Hij reeds herroepen. Wat er nu ging van komen wist Hij zelf niet....

In Well Walk, Hampstead, nam Hij - met zijn broeders - intrek in het huis van postman Bentley[4] -: *Tom, unfit for work;* George, uit zijn betrekking bij Abbey, stijfhoofdigen Abbey en zijn altijd maar door ratelend wijf, - en Hij, met als eenig beschikbaren rijkdom: zijn groote ziel en een paar duizend.... verzen. Kleine Fanny - wanneer ze niet op school was - verveelde zich bij Mrs Abbey en hoorde geduldig haar eeuwig gezanik aan over '*obligations*' en trachtte zich te troosten '*against her reproaches*'[5] .... Ze moest maar eens lachen om Mrs Abbey's *foolish tattle*[6], placht Hij haar te zeggen; het gekrijsch van een oud wijf kunt ge zoo min tegenhouden als dat van een kind.... en Mrs Abbey was nog een érger kwaal dan een kind: - die was te oud voor de roede.....

Weelde kende Hij niet in dien tijd; Hij zou ze nooit kennen - ten minste zoolang Mr Abbey 't geld vasthield. - En dat deed hij![7]

Toch hadde Hij 't nog slechter kunnen treffen.

Zijn oude vrienden had Hij teruggevonden: Haydon, die immer leed aan zijn dubbele kwaal: geldgebrek en dorst naar Roem; Hunt, trouw als op den eersten dag, en Reynolds, die de nieuwen aanvoerde: ziekelijken Rice, geestig en edelmoedig[8], '*shrewd and critical minded*' Dilke[9] en Brown, '*a jolly companion*'[10], die 500£ gewonnen had met een Russisch zangspel, '*serio-comic*'[11]. Ook Jane en Mariane, Reynolds'zusters, zullen hem wel komen opzoeken zijn

(1) H.B.F. uitg. Vol. II, Letter XI.
(2) Voogd.
(3) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XI.
(4) Id. Vol. I, Memoir p. XXXIII.
(5) Id. Vol. V, Letter XCVIII, p. 13.
(6) Id. id. Letter CXC, p. 173.
(7) Id. Vol. IV, Letter XXVII, p. 54; vol. V, Letter CLIX, p. 151.
(8) H.B.F. uitg. Vol. IV. Biographical memoranda, p. XXIV.
(9) Id. id. id. id. pp. XXVI, XXVII.
(10) Id. id. id. id. pp. XXVI, XXVII.
(11) Id. Vol. I, Memoir, p. XXXIII.

om wat te gekscheren en Georges' Bruid ook, aan wie Hij den heelen tijd gedacht had, toen Hij de zachte Peona uitbeeldde[1]....

Mr and Mrs Bentley waren beste lui; dat viel ook al mee - '*attentive and useful Mrs Bentley*'[2] - die zwakken Tom heel zeker met moederlijke zorg zal opgepast hebben toen de broeders uit waren en luide pret gingen maken met de vrienden.

Gebrek aan geld gaf hem geen onrust meer; nû lachte Hij er om, met al de anderen.... en liet Mr Abbey stikken. Zijn '*maidenhead with respect to money matters*'[3] had Hij reeds verloren. Zijn verzen - ook die welke nog niet geschreven waren - had Hij reeds overgemaakt aan uitgever Taylor.

En nu te midden van zijn broeders en zijn vrienden, met, den heelen dag rond zich '*the horrid row*'[4] van Bentley 's kinderen, dichtte Hij het verhaal voort van Endymion

> whose days [were] wild
> With love.....[5]

Hij zong van liefde, die droefheid is; Hij zong van liefde-pijn, die Goden roerde, - van liefde sterker dan de dood. Zijn geest vermeide zich in den tijd, toen de schoonste Godinnen verliefden op de schoonste kinderen der Aarde. De teederste gestalten uit Engelsche dichterharten geboren, groette Hij met zijn kuischte gedachten en noemde ze bij hun zoeten naam, zacht, één voor één....

Hij zong van liefde, die zoet is als honig; Hij zong van liefde, die teer is als muziek, - zóo teer, dat menschen zachter treden, wanneer ze komt

> more softly than the east (can) blow
> Arion's magic to the Atlantic isles;
> Or than the west, made jealous by the smiles
> Of thron'd Apollo (can) breathe back the lyre
> To seas Ionian and Tyrian...[6]

(1) H.B.F. uitg. Vol. I, Memoir, p. XXXI. Zie ook 'The Muses Library': Keats-Introduction by R. Bridges. Vol. I, p. XXIX.
(2) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 196.
(3) Id. id. Letter XIII.
(4) Id. id. p. 37.
(5) Endymion. B. II, 549, 550.
(6) Endymion. B. II, 339-343.

Hij zong van bloemen, die bloeiden en geurden en vruchten droegen voor de verliefden; Hij zong van Venus' tranen en Adonis' liefde-slaap; Hij zong van liefde, nooit voldaan; Hij zong van liefde, die overdaad was.... Waarom zong Hij van liefde den heelen tijd, dat Hij te Londen vertoefde? Was het de teedere doening van George met zijn Bruid, die zijn eigen ziel beroerde, of was het het lonken van Bailey's oogen naar een van Reynolds' zusteren[(1)]? Was Hij nog vol van 't zonnefeest, dat Hij gevierd had buiten, met zang van Spenser's weelde-verzen in de lichte ruimte van zijn hoofd? Of had Hij toen reeds iets vernomen van de liefde-klacht van dien Franschen Dichter[(2)], van wien elke klank een zoen was? Misschien was het een kuische, krank van liefde, die zinnen-roes zocht in verbeelde toestanden. Want dit is zeker: dat zijn zoekende ziel stil stond - en genoot. En al de verzen, die Hij schreef, verrieden den Dichter, die Hij worden zou - den teederen zegger der kuische liefde-verhalen.....

Daar ligt een droefheid over die verzen gespreid, die komt van twijfel aan eigen kracht. Deze had Hij reeds te Canterbury gekend, toen zijn ziel vreesde niet álles te kunnen uitzingen - en de Muse om hulp bad. Waren het half-uitgesproken woorden en bedekte toespelingen van Hunt geweest, die hem weer hadden wakker geschud? - Hunt, die heel zeker dacht, dat Hij zoo met eens te veel had aangedurfd. Maar dan moet Haydon daar toch ook geweest zijn en diens geestdrift was aanstekelijk. Hij luisterde liever naar Haydon in de dagen van Endymion. Hij ging hem dikwijls opzoeken, en ze bespraken dan elkaars werk - met lof. Haydon was bezig - wanneer hij geld had en goede oogen - aan zijn '*Intrede in Jeruzalem*', waar Hij moest bij zijn, naast Wordsworth. Dan zal Haydon hem wel eens gezegd hebben - zoo onder 't schilderen door - dat Hij geen acht moest slaan op hetgeen Hunt vertelde. Ze begrépen elkaar en met een goed woord trok Hij naar Well Walk - waar Hij Endymion voortdichtte.... Boven zijn werktafel zal dáar ook wel de Shakespeare-

(1) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 24 (Note).
(2) Ronsard: zie Endymion, B. II, 403, 404. Vol. I, p. 119 (Note).

kop[1] gehangen hebben dien Hij gekregen had van Mrs Cook, de goede ziel! .... Hij dacht aan de eenzaamheid der stille uren, die Hij verluierd had op het groene eiland, aan het begin-in-vreugde van zijn gedicht te Margate, waar Hij Tom had weergevonden en aan de herinnering aan Chaucer te Canterbury.... Dat was zijn heerlijke Lente-tijd, dien de Shakespeare-kop hem te binnen riep.

Shakespeare was hem lief, als de trouwe vriend van elk oogenblik. Shakespeare was voor hem de teere ziel, die Imogen dacht en Julia droomde. Shakespeare was de weemoedige Dichter der volmaakte Liefde.

Hoe dikwijls, wanneer zijn dag-taak volbracht was, zal Hij zijn donkere oogen, vol begeerte naar het kale hoofd hebben opgeheven en gemurmeld hebben, in de stilte van zijn kamer, den eenigen wensch van heel zijn leven, in dien naam, die - ondanks zijn beteekenis - zoet klinkt als een liefkoozing, ‘Shakespeare’! Zoo zal Hij hem wel, elken dag, de stille hulde gebracht hebben van zijn vrome ziel, - lijk een Zoon een hoogen Vader groet, diep en eerbiedig.

Niemand kende zijn geheime vereering voor Engelands grootsten dichter; Reynolds niet, Hunt niet, Haydon niet. Wel zochten ze sámen naar nieuwe schoonheden in het wonder, dat Shakespeare's werk is, en deelden ze elkaar hun vreugde mee, maar wát ze niet wisten dat was zijn Aanbidding, zijn Extase[2] van elken dag voor Hem, die was het Hart van Engeland, zooals het sloeg, machtig en geweldig, sedert en voor alle tijden.

Daar was éene, die ze wel kende; dat was de Bruid van zijn

(1) Dien Shakespeare-kop had Hij bij zich te Hampstead, want op blz. [4]5, vol. V, H.B.F. uitgave, lezen we dat zijn schoonzuster hem versierd heeft alvorens naar Amerika te vertrekken. Dat bewijst, hoeveel Keats van dien Shakespeare-kop hield. Eigenaardig is datzelfde feit hierdoor dat wij er uit leeren, hoe Keats en zijn toekomende schoonzuster van elkaar hielden en welk middel deze laatste aanwendt om zich, als het ware, aan Keats' herinnering op te dringen.

(2) Nous y trouvons (dans ses notes marginales jetées sur son édition in-folio de Shakespeare) une subtile intuition du génie shakespearien et cette **stupeur** émue d'une admiration qui ne s'arrête point aux beautés réalisées, mais par delà pénètre jusqu'aux sources mêmes de l'inspiration et demeure **confondue** devant les mystères infinis de la conception poétique, à peine exprimés dans l'oeuvre accomplie. - Wolff, *John Keats: sa vie et son oeuvre*, p. 264.

broeder. Zij had ze geraden, diep in zijn donkerbruine oogen, die weenden van stille blijdschap, alleen door oogen uit te spreken. Meer dan ééns - wanneer ze op zijn kamer kwam, zal Hij haar geleid hebben tot vóor het beeld, dat hing boven zijn boeken. En terwijl ze daar stonden, hand in hand, als twee goede vrienden, die elkaar verstaan, zal Hij haar verteld hebben wat schoone verzen Die schreef, zooals Hij er later ook wou schrijven, láter wanneer Hij verlost zou zijn van den Endymion-last. Misschien zong Hij er eenige, die Hij heel zeker lief moest hebben omdat ze, eerbiedig-aarzelend, schroomvallige liefde verraadden

> If I profane with my unworthiest hand
> This holy shrine, the gentle sin is this;
> My lips, two blushing pilgrims, ready stand
> To smooth that rough rough touch with a tender kiss.(1)

En toen 't meisje heenging, wist ze dat ze George beminde, heel zeker, maar dat ze Hem liefhad, als haar schoonsten vriend....

Hij dacht aan de verzen van den grooten Man.

Hij vroeg zich af, of Hij ooit tot die hoogte stijgen zou en of álles niet gezegd was, sedert hij het moeë heldenhoofd voor goed had neergelegd, ginds in het stille stadje aan den Avon.

En in het licht, dat straalde van den hoogen schedel, boven zijn tafel, schreef Hij de verzen van zijn Vertwijfeling:

> the count
> Of mighty Poets is made up; the scroll
> Is folded by the Muses; the bright roll
> Is in Apollo's hand: our dazed eyes
> Have seen a new tinge in he western skies:
> The world has done its duty.(2)

Dat was de wanhoop van den Hoogmoedige, die weet wát Hij wil, en, met een groot gebaar, de nuttelooze taak ter zijde legt.

(1) Roméo and Juliet: Cf. sommige verzen: The Eve of St Agnes.
(2) Endymion Book II, 723-728.

Nu was 't de beurt aan de Goden!
Maar de Goden hadden Hem lief....

* * *

Op zekeren dag moet Mr Abbey een goede luim gehad hebben.

De drie broeders hadden er gebruik van gemaakt: George en Tom trokken naar Frankrijk; Hij - met Bailey - naar Oxford, *the finest city in the world*[1].... Mrs Abbey zal wel gezanikt hebben - ze kón niet anders - .... *indolent people*[2] .... te lui om te werken.... maar daar bekommerden ze zich niet om.... ze vlogen uit.... houd u kloek, Mrs Abbey....

In Magdalen Hall leefde Hij als Bailey's gast.

Bailey blokte - Hij dichtte[3].

't Weer was gunstig, de eerste dagen[4] en Hij opgeruimd.

De stad viel hem mee en stemde hem vroolijk. Hij zat daar '*among Colleges, halls, stalls, Plenty of trees, thank God - Plenty of water, thank the heaven - Plenty of Books, thank the Muses - Plenty of Snuff, thank Walter Raleigh - Plenty of segars - Ditto*[5] - wát kon Hij nog meer wenschen.... Na '*Breakfast*' zetten ze zich aan 't werk - vóor dezelfde tafel.... soms ook, ieder vóor zijn lessenaar[6].

Het dichten liep vlot van stapel. Hoe kón het anders - met Bailey vóor hem.... *a capital fellow*[7].... die hem aanmoedigde[8]. Nog nooit had Hij zoo regelmatig geschreven - zonder de minste moeite. Hij gaf er zich overigens nooit.... '*if Poetry comes not as naturally as the leaves of the tree, it had better not come at all*'[9].... 't Sloeg twee uren: zijn vijftig verzen waren klaar. Hij las ze Bailey voor, - die was er tevreden over.

(1) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XV, p. 26.
(2) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XXVII, p. 55.
(3) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XV, p. 26.
(4) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XV, p. 26.
(5) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XIV, p. 24.
(6) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 28 (Note).
(7) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XIX, p. 36.
(8) H.B.F. uitg. Vol. IV, p. 34 (Note 3)
(9) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XLII, p. 81.

Bailey was moe-geblokt.... *sacrificed his Health to Books.... took it too voraciously....*[1]

Ze trokken samen de stad in '*full of old Gothic buildings - Spires - towers - Quadrangles - groves etc. and surrounded more clear streams than ever (he) saw together*'[2].

Elken avond wandelden ze langs één van die klare stroompjes, 't Liefst was hun de Isis met zijn biezen. Daar vaarden ze wel eens op en hadden zoo een '*particularly nice nest*'[3] gevonden waar ze Wordsworth lazen en dat ze *Reynolds's Cove*[4] doopten ter eere van den verren vriend, die ze tot elkaar had gevoerd....

Niet altijd namen ze het zoo ernstig op. Daar moeten heel zeker oogenblikken van luide pret geweest zijn, dat ze elkaar plaagden om het meest. Daarin zal Hij wel de baas geweest zijn. Zoo zal Hij wel eens onder den neus van Bailey, '*reading for the Church*' een aardig versje geschoven hebben. Heel waarschijnlijk moet dat het geval geweest zijn met het nonsense-rijmpje, dat we nu nog lezen. Ernstige Bailey '*reading for the Church*' mocht het gelooven of niet, 't lág daar vóor hem, ... móest het wel gelooven.... 't stond daar geschreven... waarachtig.... zwart op wit.... ging hij nu boos worden of er om lachen? .... wist het zelf niet.... dáarom schaterde hij 't maar uit.... 't stónd er nu eenmaal:

> There are plenty of trees,
> And plenty of ease,
> And plenty of fat deer for Parsons,
> And when it is venison,
> Short is the benison, -
> Then each on a leg or thigh fastens....[5]

Hij voelde zich vrij van zorgen, Hij was gelukkig.... '*the open*

(1) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XX. p. 38.
(2) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XV, p. 26.
(3) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XVII, p. 31.
(4) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XVII, p. 31.
(5) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XVIII, p. 35.

Sky (sat) upon (his) senses like a sapphire - the Air (was his) robe of State - the Earth (his) throne and the Sea a mighty minstrel playing before it...[1]

Zoo vlogen de lichte uren sneller voorbij dan te Londen. Hij gaf er niet om. De dagen telde Hij niet. Hij dichtte en de andere blokte... tot het oogenblik gekomen was, waarop Hij Bailey alleen moest laten - met zijn boeken... Toen ging Hij heen, blijgezind, *from coach to coach*[2], naar Londen, ontlast van duizend verzen. - Dat was het derde boek van Endymion...[3]

Daar was geweldig nieuws te Londen.

De vrienden hadden ruzie. Hij liep van den een naar den ander, maar kreeg er niets uit... *every body scemed at Loggerheads.* Alleen Reynolds was nog dezelfde, en Brown; maar de ánderen... Hunt *infatuated; Haydon's picture in statu quo-, Hunt, up and down his painting room, criticising every head* - 't Zijne ook - most unmercifully; Horace Smith tired of Hunt...[4] Hunt kreeg het ook wat ál te erg... meende álles bést te weten...; had hij niet - toen Reynolds hem vertelde, dat Endymion tot vier duizend verzen zou gaan - zoo maar brutaal-weg geantwoord: nu ja, en zonder mij waren er wel zéven duizend geweest...[5] Ze verveelden Hem allen. '*He was quite disgusted with literary men...*'[6] Wát gaf Hunt het recht te beweren, dat hij eenigen invloed had gehad op zijn werk? ... Was Hij niet vrij zijn gedicht zoo lang te maken als Hij het verkoos, en wat kón het Hem in Gods naam schelen, of Hunt en de heele wereld het goed vonden of niet, Hij deed toch wat Hij wou - en Hij wou een lang gedicht...

Waarom wou Hij een láng gedicht?

Do not the lovers of Poetry like to have a little region to wander in, where they may pick and choose, and where the images are so

(1) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XVI, p. 28.
(2) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XX, p. 37.
(3) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XIX, p. 36.
(4) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter XX, p. 37.
(5) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter p. 37, 38.
(6) H.B.F. uitg. Vol IV, Letter p. 37.

numerous that many are forgotten and found new in a second Reading[1]. Hij wenschte iets dat van hem alleen was, een kleinen eigendom, waarin Hij, dagelijks, het geheime feest kon vieren van zijn Dichter-vreugd. - Misschien was het de hoogmoed van een kind, dat, in den overmoed van zijn jonge krachten, gedacht had de wereld te verbazen door een '*coup d'essai*', die een '*coup de maître*' zou zijn. Of was het louter plezier in 't zingen om 't zingen - zooals een eenzame vogel, met gezwollen keeltje, fluit den heelen dag?

Toen Hij uit Oxford terug was, was de Zomer voorbij[2].

Het werd tijd een eind te maken aan zijn gedicht, want had Hij zelf niet gewenscht:

> O may no wintry season, bare and hoary
> See it half finish'd: but let Autumn bold,
> With universal tinge of sober gold
> Be all about me when I make an end.[3]

Het werk begon hem te vervelen. De verzen kwamen moeilijker dan te Oxford[4]. Hij durfde niemand om raad vragen, - Hunt wel het minst[5] en Haydon liep daar ook nog met zijn zuur gezicht. Toen werd Hij droevig en schreef voort

> to the end in lowliness of heart.[6]

Maar de groote Vertrouwde bracht hem den Troost van de Goden, dien de menschen hem weigerden: dat was deez' nieuwe wijsheid: *dat droefheid niet te verjagen is en uitziet als vreugde*[7].

(1) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XX, p. 38.
(2) At the end of this Book (III) Keats wrote in the draft, 'Oxf: SEPT. 26.' H.B.F. uitg. Vol. I, p. 172.
(3) Endymion Book I, 54-57.
(4) I don' t suppose I've written as many lines as you have read volumes, or at least chapters, since I saw you. - H.B.F. uitg. Vol. IV. Letter XXI to B. Bailey, P. 39.
(5) Haydon says to me, Keats, don 't show your lines to Hunt on any Account. - H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XX, p. 37.
(6) Endymion Book IV, 29.
(7) Zie Roundelay in Endymion (Book IV.)

Toen zong Hij van dansenden Bacchus en dronken Silenus en al de vroolijke nymfen en guitige saters, die hen volgden, - '*like to a moving vintage - for wine! for wine! for wine! for wine!*'[1].

Zoo had Hij zich weer eens in volle vreugde geworpen - hals over kop - *good or ill betide...*[2]

Veel goeds bracht het echter niet te weeg... Zijn vreugde duurde nooit lang...[3] Hoe kón het ook anders? ... Die gespannen toestand tusschen de vrienden! ... *Tom, looking very unwell... in this world there is no quiet, ... nothing but teazing and snubbing and vexation...*[4] de vijfhonderd verzen, die Hij nog schrijven wou[5] konden er onmogelijk te Londen uit... dan maar weg... naar Burford Bridge... *to change the scene - ... change the Air*FN6.....

Daar vond Endymion Cynthia weer en

> Before three swiftest kisses he had told
> They vanish'd far away....

* * *

Daar was een wonder gebeurd in dien laten Herfst van het Endymion-jaar.

De menschen - te Burford Bridge - gingen en kwamen en wisten het niet. Zoo is het altijd met de menschen.

Maar het wonder was gebeurd - in stilte.

Engeland had maar één gedachte, in die dagen, één droefheid en één haat: prinses Charlotte was in 't kraambed gestorven en dokter Croft had haar niet kunnen redden. Dat was Croft's eenige zonde geweest en de arme man, die voorzeker geen groote ziel had, leed er onder. De menschen verborgen hun woede niet, - want prinses Charlotte was populair. De menschen bekommeren zich altijd om de zaken

(1) 'Bacchus and his Crew'. Book IV, 193 e.v.
(2) Endymion. Book IV, 224.
(3) Nothing startles me beyond the moment: H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XXV, p. 48.
(4) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XXI, p. 39.
(5) H.B.F. uitg. Vol. IV, Letter XXV, p. 48.

van het hof, alsof al heil van daar kwam. Ze vergaten eigen droefheid en beeldden zich in dat 's konings leed, 's lands leed was.

Hij liet de menschen begaan en vermaakte zich om al het gerijmel over den dood van de prinses.

Hij las Shakespeare's sonnetten, in den Herfst, waarin het wonder gebeurde; - nooit had Hij zooveel schoonheden in de gedichten gevonden: dat was omdat zijn ziel begon te rijpen, - omdat het wonder gebeuren ging...

Stil en eenzaam leefde Hij te Burford Bridge. Zijn gezondheid liet eer te wenschen over. - - Volk van Engeland! houd Hém in eere, want zijn dood zou een grooter ramp zijn dan die van uw grootsten koning. - -

Den heelen dag hield Hij zich bezig met zijn eigen gedachten, Het doen en laten der menschen, dáar lette Hij niet op. Afgezonderd van allen, met in zijn ziel den weelde-weemoed van de groote Denkers - trachtte Hij naar WAARHEID en vond ze, waar Hij vroeger vreugde had gezocht, -

IN SCHOONHEID.....

Nu was het wonder gebeurd en de menschen wisten het niet... De menschen dachten aan prinses Charlotte. Ze merkten het niet aan het licht, dat feller straalde uit zijn donkere oogen, noch aan den glans van zijn rijke haren - gouder goud. Ze vermoedden niet, dat daar tusschen hen een kind liep, dat hun een nieuwe wet ging schenken, zooals nooit één koning er één had uitgedacht - en die Hem verhief tot Koning onder de Koningen, - - door den wil der Goden.....

Zoo eindigde het Endymion-jaar, - het wondere jaar, dat geen Winter had.....

* * *

Nu begint het droef verhaal.....

St-Gillis-Brussel, 13-6-1912.

JULIUS VERBRUGGEN.

De Eenheid der Natuur.

Uit de aandachtige beschouwing van den sterrenhemel heeft de menschheid twee groote lessen geput: de eerste betreft het bestaan van wetten der natuur; de tweede belangt de rol der aarde aan als zeer gewoon lid van het heelal, die geen bijzonderen stand inneemt en waarop geen andere wetten heerschen dan de algemeene wetten die dat heelal regeeren. Aldus heeft ons de aanblik van den sterrenhemel onze ware plaats aangewezen, en onze nietigheid geleerd in een onmetelijk en welgeordend geheel.

Van in de vroegste tijden waarin de menschelijke geest begon te ontwaken, bij onze voorouders uit Chaldea, China, Hindostan en Egypte die zich toelegden op de kuddenteelt of een bestaan vonden in den landbouw, wekten de regelmatigheid van den op- en ondergang der sterren, de geregelde opvolging der jaargetijden, de periodieke beweging der maan midden de sterrenbeelden, het eerste voorgevoel der natuurwet op. In den beginne bevolkten zij hemel en aarde met bovennatuurlijke wezens, waarvan zij, door gebeden en offers, gunsten afsmeekten of het weren van onheilen verlangden; uit welke doenwijze het geloof blijkt, dat de godheden macht over de natuurverschijnselen bezaten, en naar beliefte op den gang ervan ingrepen. Van lieverlede brak zich echter het bewustzijn baan, dat eenige der meest in het oog loopende dier verschijnselen, namelijk die, welke de hemellichamen vertoonen, een standvastig verloop bieden. De hedendaagsche studie der steenen tafelen met nagelschrift heeft bewezen, dat de Babyloniërs reeds in de vijfde eeuw vóor onze tijdrekening de groote perioden kenden, in dewelke de schijnbare omloopen der planeten geschieden; en omstreeks hetzelfde tijdperk, in de eeuw van Plato, kenden de Grieken de omloopstijden der wandelsterren en haar ingewikkelde schijnbare

banen met verbazende nauwkeurigheid, en was daardoor de orde en harmonie bevestigd, die Herakleitos en Pythagoras in de natuur bespeurd hadden, en die de oudste tot ons gekomen, nog halfduistere uiting is van datgene, dat zich allengs tot het begrip van natuurwet heeft ontwikkeld.

Het besef, dat achter de bonte afwisseling der verschijnselen iets onveranderlijks schuilt, waardoor deze verschijnselen onderling zijn verbonden, was een groote stap vooruit op de baan onzer geestelijke ontwikkeling. De erkenning van den nexus, die de werkingen der natuur als een keten van oorzaken en gevolgen aan elkander schakelt, maakte het mogelijk, dat deze laatste een voorwerp van studie werd. Zij werd het inderdaad, en van nu af kon de menschheid dien weg van nimmer gestuiten wetenschappelijken vooruitgang bewandelen, die haar niet alleen een zekere meesterschap over de natuur, ten bate van practische doeleinden, deed verwerven, maar haar ook toeliet, dat verfijnde geestelijk genot te smaken, dat met de bevrediging harer weetgierigheid gepaard gaat.

De waarneming en de studie der natuur waren bij de Grieken der Oudheid, ten tijde hunner bloeiperiode, reeds tot een aanzienlijke hoogte gestegen; en van het oogenblik, waarop de astronomie zich in de school van Alexandrië tot den rang eener empirisch-theoretische wetenschap verhief, is zij, tot in de eeuw van Newton en zelfs later, de volmaaktste der natuurwetenschappen gebleven. De sterrenkunde heeft den bodem voorbereid tot den ongemeenen bloei der natuurkunde en der verwante takken van de menschelijke kennis; en zoo zijn de ontdekkingen, waarvan wij heden zoo ruim genieten, als stoomwerktuigen, télégraphié, enz., de laatste schalmen van een onafgebroken ketting, die we tot in de astronomische oerstudie der natuur kunnen volgen. En aldus is de sterrenkunde werkelijk de moederschoot, waaruit gansch onze beschaving is gesproten, en haar oorspronkelijke en onschatbare verdienste is geweest, ons het begrip van *natuurwet* te hebben geschonken.

Onder dit begrip verstaan we heden de hetzij in woorden, hetzij in wiskundige symbolen uitgedrukte formule, waarin het verband der verschijnselen zich laat vatten. Zoodra dit begrip in de menschelijke gedachtenwereld vasten voet had gekregen, - naarmate de verschijn-

selen, die zich in onze onmiddellijke nabijheid, aan de oppervlakte der aarde, voordoen, en de natuurlijke agentiën, zwaartekracht, licht, warmte..., meer en meer in hun bijzondere werkingen nagegaan en beter bekend werden, - wanneer de standvastigheid en de algemeenheid daarvan op onze planeet werden ondervonden, dàn kon een stap verder worden gedaan door het stellen der vraag, of dezelfde wetten der natuur, die we hier beneden aan den arbeid zien, ook voor de lichamen des hemels gelden. Hoe deze vraag te beantwoorden is, en door welke middelen het antwoord wordt verkregen, is het ons doel, hier in het kort na te gaan.

Niet eensklaps rees die vraag, en niet in éénmaal werd ze beantwoord; langzamerhand kwamen de natuurwetten te voorschijn als samenvattingen en synthesen van lange reeksen van waarnemingen; één voor één werden er enkele met grootere of kleinere waarschijnlijkheid buiten den aardbol uitgebreid; en men kreeg vertrouwen in de eenheid der natuur, vertrouwen dat nu sedert lang een dogma is geworden, en waardoor we ons veroorloofd wanen, iedere nieuwe, op aarde ontdekte wet onmiddellijk te beschouwen als toepasselijk op het gansche heelal tot in zijn verste verten.

Of dit vertrouwen volstrekt mag zijn, of het meer is dan een bloot vermoeden, weze voorloopig daargelaten; echter is het nog nooit bedrogen geworden, en ofschoon de bevestiging van dit geloofspunt nog slechts zeer gedeeltelijk is geweest, vinden we dâarin een sterke betooggrond in zijn voordeel.

Dat het geloof aan deze eenheid niet altijd heeft bestaan of althans niet algemeen werd aangenomen, bewijst de leer van de Ouden aangaande de incorruptibiliteit der hemelen. De Oudheid sedert Aristoteles, alsmede de westervolkeren van Europa die tot aan het einde der middeleeuwen dezes invloed ondergingen, geloofden veeleer aan een scherpe tegenstelling tusschen de aardsche en de hemelsche natuur. Terwijl op aarde niets bestendig, en alles integendeel aan voortdurende verandering onderhevig scheen, merkte men aan zon, maan, planeten en vaste sterren niet de geringste wijzigingen, behalve de *locale beweging.* Vandaar die wezenlijke indeeling der natuur in *hemel,* het rijk van den aether en van de onveranderlijkheid, en *aarde,* het gebied der vier elementen, in aanhoudend komen en gaan verkeerend. En dit

denkbeeld was zoo vast geankerd, dat het optreden van cometen, vallende sterren, en bolieden, van welker cosmischen oorsprong we heden zoo goed overtuigd zijn, toen als iets van zelf sprekend voor aardsche verschijnselen gehouden werden.

Er is dienaangaande, dank zij den vooruitgang der wetenschappen, een volstrekte ommekeer in de gedachten geschied. Het geloof aan de tegenstelling en de onvereenigbaarheid, heerschende tusschen den hemel en het aardrijk, heeft plaats gemaakt voor de monistische opvatting die in de gansche schepping een zelfde werkelijkheid ziet. Om die omwenteling in de geesten mogelijk te maken, is eerst noodig geweest de erkenning der beweging der aarde, harer zeer kleine afmetingen vergeleken met de meeste andere hemellichamen van beteekenis, en der werkelijke plaats die zij in het heelal bekleedt; daartoe is in de tweede plaats noodig geweest een onophoudelijke en moeitevolle physische navorsching der aardsche verschijnselen en hun vergelijking met die des hemels; maar de eerste stap was de gewichtigste en moeilijkste, omdat hij de oeroude opvatting onzer woonstede als middelpunt en hoofdlichaam van het heelal ineen deed storten, en deze laatste neerhaalde tot den rang eener gewone, rond de zon wentelende planeet. En het is welbekend, welk een gevaar de roomsch-katholieke godgeleerden daarin zagen voor de godsdienstige, en derhalve ook voor de sociale en staatkundige begrippen, waarop de maatschappij gesteund was; hoe het onsterfelijke werk van Nicolaus Copernicus, *De revolutionibus orbium coelestium*, door de Heilige Kerk op de lijst van verboden boeken werd gebracht, terwijl zij tevens de leer der onbeweeglijkheid der zon voor kettersch verklaarde, en op den grijzen voorstander der copernicaansche denkbeelden, den grooten Pisaner Galileo Galileï, in een beroemd geworden en niet genoeg te schandvlekken proces de afschuwelijksche zedelijke gewelddaden pleegde.

Doch ondanks dezen tegenstand moest de leer der aardbeweging zegepralen, en weldra een eenvoudig corollarium worden der gansche waarnemende astronomie. De zorgvuldige waarnemingsreeksen van Tycho-Brahe voerden Johan Keppler tot de ontdekking der elliptische beweging der planeten om de zon. Gelijktijdig ontwikkelde zich de theoretische mechanica, waarvan reeds de grootste Grieksche wiskundige, Archimedes, en onze geniale Simon Stevin de grondslagen gelegd had-

den, in de handen van Galileï en van Christiaan Huygens. En aldus werd een groote schrede voorwaarts in den ontwikkelingsgang der sterrenkunde voorbereid, die beslissend zou worden voor ons wereldbeeld: terwijl tot dan toe de theoretische astronomie zuiver meetkundig was gebleven, ging zij met een dynamisch hoofdstuk verrijkt worden; de bewegingen der hemellichamen gingen in het bereik worden gebracht van de mechanica der lichamen op aarde, tengevolge waarvan het geloof aan het verschil tusschen de hemelsche en aardsche verschijnselen voor goed zou verdwijnen.

Schier zonder ander hulpmiddel dan de meetkunde der Ouden, leidde Galileï, met overweldigende geestkracht, de wetten van den val der lichamen en de wet der traagheid der stof uit een reeks eenvoudige proefnemingen af, en doorgrondde Huygens met buitengewone schranderheid de wetten der middelpuntvliedende kracht. Maar in veel ruimere mate nog dwingt ons onze bewondering af die reus zijner eeuw, en van alle tijden misschien de grootste, Isaac Newton!

Deze stelde de grondwetten der mechanica in haar grootste abstractie en algemeenheid op; hij dorst daarna de enge grenzen der aarde verlaten en werd door de wiskundige ontleding der wetten van Keppler tot de gevolgtrekking gevoerd, dat de bewegingen der planeten kunnen opgevat worden als een gevolg van de traagheid der stof en de werking eener centrale kracht, welke, van de zon uitgaande, de planeten zou beïnvloeden in de omgekeerde verhouding der tweede machten hunner afstanden tot dat lichaam. Daarna vroeg Newton zich af, of de door Galileï bestudeerde zwaartekracht zich tot aan de maan uitstrekte; en hij kwam tot het besluit, dat het inderdaad dezelfde kracht is, welke op aarde den val van een steen veroorzaakt, en die de maan in haar baan rondom de eerste weerhoudt. Dit alles verschafte hem het begrip en de wet der algemeene aantrekkingskracht tusschen al de deelen der stof, in rechtstreeksche verhouding der aantrekkende massa's en in omgekeerde reden der tweede machten der afstanden. Om deze wet te verificeeren, ging hij ze in omgekeerden zin in haar gevolgen na, en toonde aan, dat zij den sleutel levert zoowel van de wetten van Keppler als van de maanbeweging en van de zwaartekracht, en zelfs van de tot dan toe zoo geheimzinnig gebleven beweging van den oceaan, bekend als ebbe en vloed. Door zijn bewonderenswaardige schepping verhief

Newton het begrip van natuurwet tot zijn volle hoogte; zijn wet was inderdaad een causaalwet; zij smeedde een band tusschen duizenden verschijnselen, waarvan de menschen sedert altijd getuigen waren geweest, zonder dat ooit iemand de universeele kracht bevroed had, onder welker heerschappij zij allen staan. Hetzij we de maan zich te midden der sterren zien verplaatsen, hetzij we den val eener vrucht van den boom waarnemen, hetzij we de heen- en weergaande beweging van een balans of van een opgehangen lichaam, als een uurwerkslinger, gadeslaan, hetzij we de mooi gebogen gedaante bewonderen van den waterstraal in de fontein of van het neerstortende vocht in den waterval, of een voortgeworpen lichaam in zijn parabolische baan nablikken, hetzij we de bekoorlijke bewegingen volgen van een draaienden top, hetzij we een last torsen, steeds hebben we met verschijnselen te doen, die door de Newtonsche aantrekkingskracht geregeld worden.

De wet van Newton vierde haar eerste triomfen in de verklaring, die zij gaf van de kegelvormige beweging der omwentelingsas der aarde, welke de oorzaak is van den teruggang der nachteveningen en van de nutatie; in de bevestiging van de door Newton voorspelde afplatting van den aardbol; in de eerste berekening van cometenbanen door Halley en dezes daaruit gewonnen ontdekking der eerste periodieke comeet; en vooral in de snelle ontwikkeling der hemelmechanica, die de storingen berekent, welke de onderlinge aantrekking der planeten op haar elliptische banen uitoefent. Doch de negentiende eeuw heeft een misschien nog schitterender bewijs aangebracht, namelijk de beroemde ontdekking van de planeet Neptunus, bloot op grond der aantrekkingstheorie.

De van al de toen bekende planeten het verst van de zon verwijderde, Uranus, vertoonde tusschen haar werkelijke en haar berekende beweging verschillen, die zich niet uit de aantrekking der andere planeten lieten afleiden. Ver van daarom aan de waarheid der wet van Newton te twijfelen, sloeg Bessel de onderstelling voor, dat de onregelmatigheden veroorzaakt werden door de werking eener nog niet bekende planeet, waarvan de baan buiten de Uranusbaan moest liggen. Zonder andere hypothesis dan de wet van Newton, berekenden U.J. Le Verrier en J.C. Adams de baanelementen en de massa welke deze planeet moest bezitten, opdat zij door haar aantrekking op Uranus, de

vereischte storingen van dezer beweging zou teweegbrengen. En toen Galle en Encke hun telescoop naar het punt van het uitspansel richtten, waar volgens Le Verrier de nieuwe planeet zich moest bevinden, stond zij daar werkelijk zeer dicht bij de plaats, die haar door de berekening was aangewezen.

Het ontbreekt ook niet aan rechtstreeksche bewijzen van de wet der aantrekkingskracht. Bijvoorbeeld geeft de berekening der massa van Jupiter dezelfde uitkomst, hetzij men uitgaat van de beweging zijner trawanten, of van de storingen die hij uitoefent op in zijn nabijheid voorbijtrekkende cometen; waaruit volgt, dat de aantrekking dezelfde is, die de massa-eenheid der planeet, in de eenheid van afstand, uitoefent op de massa-eenheid zijner met betrekkelijk groote dichtheid begaafde satellieten, of op de massa-eenheid der zeer ijle stof der cometen. Op aarde hebben de studie van den slinger op verschillende aardrijkskundige breedten, de afwijking van het schietlood in de nabijheid der meeste bergen, en de beroemde proef van Cavendish, waarin de aantrekking tusschen twee metalen bollen zichtbaar wordt gemaakt, de werkelijkheid der Newtonsche kracht aangetoond. De wet van Newton kan dus, sedert lang, ten minste als uiterst benaderd, niet meer betwijfeld worden; en we moeten aannemen, dat de zwaartekracht, waaraan alle lichamen op aarde zijn onderworpen, over de gansche uitgestrektheid van het zonnestelsel heerscht.

Nu moest de vraag zich opdringen, of die wet ook nog geldig is in andere stelsels dan het onze. De vaste sterren zijn, zooals het spectraalonderzoek ons noopt aan te nemen, gloeiende gasballen van denzelfden aard als onze zon; doch uit hoofde harer overgroote verwijdering van ons, kennen we geen ander planetenstelsel dan datgene waartoe we zelf behooren; en de oplossing onzer vraag zou thans nog niet mogelijk zijn, indien er geen stelsels bestonden, waarvan de samenstellende lichamen van vergelijkbare glansrijkheid zijn, derwijze dat we de componenten, van de aarde uit, afgezonderd kunnen waarnemen en haar bewegingen bestudeeren. Gelukkig zijn zulke stelsels ontdekt geworden, en door de studie ervan heeft W. Herschel onsterfelijken roem verworven; het zijn de systema's van dubbel- en meervoudige sterren, d.w.z. van twee of meer sterren, die niet door perspectivisch gezichtsbedrog naast elkander schijnen te staan, maar zich werkelijk in hetzelfde punt

van het heelal in elkanders nabijheid bevinden. De componenten van zulke stelsels voeren rond het zwaartepunt van het systeem periodieke bewegingen uit, hetgeen haar onderlinge physische verknooping buiten kijf stelt.

De vraag is, de krachten te bepalen, welke die bewegingen beheerschen. De theoretische mechanica heeft het zoogezegde vraagstuk der drie lichamen, d.i. de beschrijving der algemeenste beweging van drie willekeurige massa's, die elkaar volgens de wet van Newton aantrekken, nog niet opgelost. Indien de hemelsmechanica de bewegingen in ons zonnestelsel weet te berekenen, zoo is dit enkel door benaderingsmethoden, die door de kleinheid der planetenmassa's, vergeleken met de massa der zon, mogelijk gemaakt zijn. In de sterrenstelsels zijn de massa's der componenten van dezelfde grootheidsorde en derhalve kunnen we theoretisch slechts de bewegingen der dubbelsterren behandelen. Nu heeft de waarneming geleerd, dat deze laatste bewegingen aan de wetten van Keppler gehoorzamen, en bijgevolg ook dat de drijfkracht in de Newtonsche aantrekkingskracht bestaat, en dat de mechanische wetten van Newton, zooals b.v. het beginsel van traagheid en de daaruit afgeleide wet der middelpuntvliedende kracht, ook gelden voor die hemellichamen, welke, zooals de meting hunner parallax bewijst, in ontzettende afstanden van ons hun lotsbestemming vervullen. Meer, in een paar gevallen hebben de periodieke eigenbewegingen van sterren, die in werkelijkheid dubbel waren, doch tengevolge der lichtzwakte van een der componenten enkel schenen, het voorhandenzijn dezer componente laten vermoeden. Zoo heeft b.v. Peters in 1851 uit de bewegingen van Sirius, op grond der wet van Newton, de baan van een door Bessel in 1844 voorspelden begeleider dezer ster berekend, en in 1861 gelukte het Clark met behulp van een reusachtigen kijker dezen trawant te zien; hij bevond zich werkelijk op de plaats, die uit de berekening van Peters volgde. Schitterende bevestiging der wet van Newton buiten ons zonnestelsel!

We hebben nu een sterken steun voor het geloof aan de eenheid der natuur gewonnen; de mechanica, die we door proefnemingen op kleine schaal hier op aarde hebben opgebouwd, blijkt een algemeene waarde te bezitten ook buiten onze woonplaats, en de aantrekking veropenbaart zich als een de geheele wereld omvattende kracht. De

philosophische beteekenis dezer gevolgtrekking zal wel aan niemand ontsnappen; zij bezit een fundamenteel belang voor onze natuurbeschouwing. En werkt het tevens niet aangrijpend op ons gemoed, als we bedenken, dat de bal, door de hand van een spelend kind in de hoogte gedreven, zijn kromlijnige baan beschrijft onder den invloed van juist dezelfde krachten, die ginds, in niet voorstelbare verte, haar juk op de kolossale sterrenmassa's drukken?

Maar niet alleen van het mechanische standpunt uit, ook in natuurkundig en scheikundig opzicht blijkt het heelal één lichaam te zijn. Reeds in de 17e eeuw berekende Olaus Roemer de voortplantingssnelheid van het licht in de ruimten van ons zonnestelsel, door middel der verduisteringen der Jupiter-trawanten; en de uitkomst stemt overeen met de door tal van andere methoden bepaalde voortplantingssnelheid aan de oppervlakte der aarde. De snelheid van het licht in het luchtledige is dus dezelfde binnen de grenzen van het zonnestelsel, en niets laat de meening toe, dat zij daarbuiten een andere zou wezen. Zoodat we in de voortplantingssnelheid van het licht weer een universeele constante bezitten, die in de laatste tijden als een der gewichtigste standvastigen der natuur is erkend geworden.

De onderzoekingen op spectraalanalytisch gebied hebben ook de aanname gerechtvaardigd, dat het licht in de gansche wereldruimte aan dezelfde wetten onderworpen is als op aarde; zij hebben in het spectrum der zonnevlekken het Zeemaneffect getoond, waardoor het voor handen zijn van sterke magnetische velden in die reusachtige wervels wordt bewezen; en dit laat toe aan te nemen, dat de op aarde bestudeerde wetten van de electriciteit, erin begrepen het magnetisme, ook aldaar over de verschijnselen regeeren.

Niet alleen de wetten der verschijnselen toonen zich onveranderlijk in gansch het zichtbare heelal, ook zijn stoffelijke bouw is dezelfde, want een der eerste onthullingen der spectraalanalyse is die der scheikundige samenstelling van een menigte hemellichamen geweest, en deze samenstelling bleek dezelfde te zijn als deze onzer aarde, of er slechts weinig van te verschillen. Waterstof, ijzer, magnesium, calcium, in één woord de groote meerderheid der elementen, die onze aardsche chemie kent, zijn in de hemellichamen teruggevonden geworden; de sterrenkundigen kenden zelfs het helium door zijn spec-

trum, lang vooraleer Ramsay het in het cleveïet ontdekte. Ook enkele verbindingen, als waterdamp, zijn met groote waarschijnlijkheid in sommige planeten, als Mars en Jupiter, nagewezen, alsook koolwaterstoffen in de roode sterren. En, alhoewel niet al de ons bekende elementen met zekerheid in den hemel zijn aangetoond, en ofschoon de zonnecorona en de nevelvlekken elementen, en de dampkringen der vier uiterste planeten, vooral Uranus en Neptunus, verbindingen schijnen te bevatten, die op aarde nog niet werden aangetroffen, staat het toch vast, dat de chemische structuur van het zichtbaar heelal overal in hoofdzaak dezelfde is. En de studie der aëroliethen, waarvan de oorsprong nog in duisternis is gewikkeld, doch die zeer zeker uit de planetaire ruimte stammen, toont, dat zij niet alleen uit dezelfde scheikundige elementen bestaan als de eruptieve gesteenten onzer planeet, maar dat zij bovendien grootendeels uit dezelfde mineraalsoorten zijn samengesteld; zoodat bij de vorming dezer lichamen dezelfde mineralogische, cristallographische en chemische krachten werkzaam zijn geweest, als bij het ontstaan der eruptieve rotsen der aarde.

Weliswaar zijn de rechtstreeksche bewijzen nog schaarsch; doch de inductie schijnt niettemin gewettigd, die ons uit dat alles doet besluiten tot de eenheid der gansche natuur, - ten minste binnen de palen van het begrensde sterrenstelsel, dat de zichtbare sterren en den melkweg omvat, en waarvan onze zon een lid is. Dit laatste voorbehoud is noodig, daar de afstanden, die ons van de verste bekende sterren scheiden, ondanks haar ontzaglijkheid geheel in het niet verzinken, wanneer onze geest ze vergelijkt met de afmetingen, die het geheele stoffelijk heelal misschien bezit. Zonder ons te willen inlaten met de vraag naar het wezen der ruimte, is het toch toegelaten de meening uit te spreken, dat we ons de ideëele ruimte niet eindig kunnen denken. De ruimte echter, waarin het ons bekende heelal zijn bestaansmogelijkheid vindt, en die opgevuld wordt door den hypothetischen lichtaether, zou wel kunnen beperkt zijn, alhoewel er redenen zijn om te gelooven, dat zij zich nog uiterst ver buiten ons sterrenstelsel uitstrekt. Een dezer redenen wordt gevonden in het bestaan van nevelvlekken met doorloopend spectrum, die zelfs met de machtigste kijkers niet in individueele sterren opgelost kunnen worden, en die wellicht op te vatten zijn als zeer ver afgelegen, afzonderlijke sterrenstelsels, onafhankelijk van het onze.

Een andere reden ligt in het bestaan van sterren met opvallend groote eigenbeweging, zoo groot, dat gansch ons sterrenstelsel die door zijn aantrekking waarschijnlijk niet zou kunnen voortbrengen; deze sterren schijnen dus ons stelsel te doorkruisen zonder tot hetzelve te behooren, en dragen er toe bij, te doen onderstellen, dat dit stelsel niet het geheele universum uitmaakt. Eindelijk strekken de arbeiden van Kobold en van Kapteyn, betreffende de eigenbewegingen der sterren, ertoe, te bewijzen, dat ons sterrenstelsel een spiraalvormige gedaante bezit; en daardoor wordt de hypothesis zeer verleidend, dat de spiraalvormige nevelvlekken, welke aan den hemel zijn waar te nemen, gelijkaardige systemen zijn als het onze.

Het komt dus als waarschijnlijk voor, dat de cosmische ruimte zich nog ver buiten ons sterrenstelsel uitstrekt, en bevolkt wordt door een menigte andere sterrenstelsels, die wellicht over afstanden van millioenen lichtjaren(1) van elkander verwijderd zijn, terwijl zij afzonderlijk afmetingen bezitten, die volgens de onderzoekingen van von Seeliger, naar tienduizendtallen van lichtjaren zijn te schatten. De eenheid van ons sterrenstelsel in opzicht van stoffelijke structuur en der de stof beheerschende krachten, kunnen we nog wel met een zekere waarschijnlijkheid uitbreiden op de sterrenstelsels, die het dichtst bij het onze zijn gelegen, maar het zou ongetwijfeld een vermetelheid zijn, die eenheid te verkondigen ook voor de aan onze waarneming geheel ontoegankelijke ruimten, en ze willekeurig uit te strekken over het inbegrip van alles, wat bestaat(2).

Maar op ons eigen sterrenstelsel, en zelfs op het zichtbaar heelal, mogen we, met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, de mechanische, physische en chemische wetten uitbreiden, die we door de waarneming van zich rondom ons afspelende verschijnselen of door proefondervindelijke ervaring in onze laboratoria ontdekt hebben. Identiteit der stof, identiteit der krachten, mogen we aannemen in al de punten van ons heelal, en de plaats, waar wij ons toevallig bevinden,

(1) Een lichtjaar is de afstand, in een jaar afgelegd door het licht, hetwelk zich voortplant met een snelheid van 300.000 kilometer per sekonde.

(2) Zie O. CHWOLSON, *Dürfen wir die physikalischen Gesetze auf das Universum anwenden?* Scientia, Rivista di Scienza 8 (1910).

is door niets bijzonders gekenmerkt, in niets bevoorrecht. Trots haar groote schijnbare verscheidenheid is de natuur, binnen die perken, overal één en dezelfde; en wij voelen ons niet enkel kinderen der aarde, maar bewoners en medeleden van dat omvangrijk en grootsch geheel. En aldus is bewaarheid de kreet van Giordano Bruno: 'Wij zijn in den hemel, en de hemel is in ons!'

C. De Jans.

Nederlandsche Letteren.

Richard de Cneudt is geen nieuweling in ons Vlaamsch letterwereldje. Sedert verscheidene jaren (zijn eerste bundel verzen, *Gevoel en Phantazie*, dagteekent van 1895) is hij werkzaam zoowel op het gebied van het proza als van de poëzie, en de vermoeiende dagtaak van den nederigen onderwijzer heeft in hem den edelen drang naar het hoogste schoon niet kunnen onderdrukken. Trots allerlei levensmoeilijkheden heeft hij den weg naar het ideaal geen oogenblik verlaten, aldus afdoende bewijzend, dat de literatuur voor hem geen ijdel dilettantisme is, maar een werkelijk deel van zijn leven. Ook beschouwen wij den nieuwen dichtbundel, dien hij voor enkele weken de wereld inzond (*Naar lichtende Wegen*, A. Herckenrath, Gent), als den hoogsten top, dien zijn poëzie tot nog toe bereikte. Als elk oprecht kunstenaar groeit De Cneudt in kracht en gevoel met de jaren en 't komt ons voor, dat zijn kunst haar vollen bloei thans bereikt heeft. Zijn techniek is vaster dan in *Wijding* (1902) en de menschelijkheid, die wij uit *Naar lichtende Wegen voelen* opleven, schijnt ons voller en rijker.

Uit De Cneudt's werk spreekt de taal van iemand, die veel geleden heeft en van de vreugden des levens maar een schaarsch gedeelte kreeg. Vaak komt zijn klacht de wanhoop nabij. Doch trots alles blijft het leven den dichter lief. Hij bemint het met een soms weemoedige, maar meest hartstochtelijke liefde. Als de zon schijnt, de bloemen bloeien, de vogelen zingen, de beiaard speelt, een heldere meisjeslach zuiver opstijgt naar den blauwen hemel, dan overweldigt hem de schoonheid van het leven en alle leed geraakt vergeten in het genot dier schoonheid. Diepzinniger levensbeschouwing is er uit De Cneudt's werk niet te halen - doch die levensbeschouwing is ‘de zijne’ en ze is hem voldoende om mooi werk te scheppen. Het omzetten van zijn leedvolle gevoel in klank en rhythme wordt hem een troost, een vreugde.

.... Ik behield, berooid en deerlijk,
Van al wat rijk was en begeerlijk,
Alleen de glorie des gedichts.

Mij bleef alleen der stilte tale,
door geen onedel woord ontwijd,
mijn droom, waarin ik zingend dwale,
en zacht mij leidt ten vreedgen dale,
waar 't aardsche raakt aan de eeuwigheid...

Mij bleef het gulden zonnegloeien,
der vooglen lied, der kinderen lach,
de vreugden, die verborgen groeien
als wind en wolk en water stoeien
in 't zomersch bloeien van den dag...

Maar - door de menschen moet ik schrijden
gewond, in 't grauwe kleed des noods,
en - niet mij gansch der Schoonheid wijden,
maar uur aan uur, genaadloos, strijden
den strijd der schaamle bete broods...

Maar - 's levens rijkste wijnen schonken
voor mij hun purpren weelden niet;
toch - rijk aan liefde en levens-dronken,
hoe ook aan donkre zorg geklonken,
zing ik, ten troost, mijn lichtend lied...

(*Blz.* 23).

Al wat te lande en in de oude Vlaamsche steden De Cneudt's naar schoonheid dorstende oogen en ooren treft, laat hij in zijn poëzie tot mooie beelden en welluidende klanken vergroeien, en die verheerlijking van Vlaanderen's schoonheid is het tweede leitmotief, dat door De Cneudt's woordmuziek geweven werd.

De Cneudt's vers is klaar, eenvoudig en vooral zangerig. Waar het in licht-speelsche bui huppelt om lieve stemminkjes heen is het vol bekoring.

Op zilvren voetjes trippelen
mijn vreugdetjes in het rond
en buitelen over den grond...

Soms schiet het vers fiksch vooruit, raak op het doel af, door een onverzwakt gevoel gedragen.

O vrij te zijn langs de aardsche wegen,
zijn wil te wenden naar zijn luim,
te wandlen in Gods blauwen zegen,
den geest zoo licht en 't hert zoo ruim!

Geen kille plicht te voelen drukken
op al wat vleuglen in u heeft;
zijn laatsten kluister los te rukken,
te voelen dat men denkt en leeft!

Te gaan, waarheen het hert u drijft,
te wandlen waar uw droomen wenken
en uw verlangen dralen blijft;
aan al wat bloeit uw liefde schenken,

en jublend, vrij van ijdlen schroom,
voor al wat schoon is, neer te knielen...
O Vrijheid, die 'k zoo geren droom,
o drang der vrije dichterzielen!

Elders klinkt het vers breed en edel, hooggespannen, zooals in het mooie sonnet: *Aan mijne vrouw.*

Gij, die mijn zonden en mijn zwakheid weet,
en mij uw liefde biedt als gouden gave,
waar ik mijn naakte ellendigheid aan lave,
en jublend, ál mijn klagend leed vergeet;

gij, die mij staalt, als 't leven mij vertreedt,
mijn sterkte en steun zijt, als ik moedloos slave;
o zoete troosteresse van mijn leed,
schutsengel van mijn schamel huis en have; -

laat mij de zoomen kussen van uw kleed,
de paden zeegnen, waar uw Goedheid treedt,
en, zoo ik, zwak nog, in 't gareel der driften drave,
of kreune om wat de wereld mij misdeed -
zoo red mij, help mij, dat ik 't al begrave,
en maak tot schooner leven mij gereed!

Laat De Cneudt's poëzie al een enklen keer ietwat rhetorisch aandoen en het voorbeeld van groote voorgangers als b.v. H. Swarth en K. van de Woestijne (blz. 47, 97) voor den geest roepen, toch

blijft het altijd oprechte poëzie, die velen genot zal verschaffen en duurzame schoonheid in zich draagt.

De goede dichter J. Greshoff heeft weer voor de uitgaaf van *Het Jaar der Dichters* gezorgd (C.M.B. Dixon en C^{o}, Apeldoorn). Deze muzenalmanak voor 1913 bevat verzen van jongere Nederlandsche dichters, zonder onderscheid van aesthetische opvatting of persoonlijke levensbeschouwing. Wij treffen er werk in aan van Th. van Ameide, J.C. Bloem, W. van Doorn, P.N. van Eyck, Franck Gericke, Geerten Gossaert, Jakob Israël De Haan, Henriette Labberton-Drabbe, Aart van der Leeuw, Jan van Nijlen, F. Pauwels, A. Roland Holst, J.J. De Stoppelaar, Nico van Suchtelen en J. Jac. Thomson. Die dichters vertoonen naast uiteenloopende eigenschappen allen de hoofdtrekken van de aesthetische strooming onzer dagen: de obsessie van het zoeken naar het nieuwe geluid.

Velen weten ook daarnaast hun levensgevoel in hun dicht te doen trillen, doch geen overtreft hierin Geerten Gossaert, van wien wij in een vorige kronijk het mooie gedicht *De Boulevardier* meedeelden. In het *Jaar der Dichters* geeft hij o.m. *De verloren Zoon*, een der mooiste, menschelijkste gedichten, die wij in den laatsten tijd van een Nederlander te genieten kregen.

(Op den laatsten heuveltop:)

Vaarwel, mijn wandelstaf! En, gordel, wees ontbonden!
  En, voeten, wees ontschoeid: wij treden heilige aard!
De ballingschap heeft uit: ten langen lest hervonden
  Wenkt ons weer 't vaderhuis in d'ouden bloesemgaard.

En weer, (te lang, helaas, in dwazen trots vermeden,)
  Lokt van den laatsten top mij 't kronkelgrage pad
Naar 't enge dal waar liefst ik 't leven heb beleden,
  Waar, al te argloos kind, ik 't eerst heb liefgehad.

Zal ik nu gáán? Reeds raad ik 't avondmaal genoten;
  't Is de ure des gebeds, vóór 't ingaan van den nacht....
Wat zoude ik aarzelen? Wordt ooit de poort gesloten
  Van een verbeidend huis? En mijner schaamte wacht

Geen schouw-tooneel van vreugd na voetval om ontfarming,
  Geen hokkeling geslacht bij ronkend feestgedruisch...
Slechts moeders schuwe zoen, slechts vaders stomme omarming:
  Mijn zoon, mijn erfgenaam, wees welkom in *uw* huis!

En toch besluipt me één vrees: wat van den dag van mórgen?
Wat, als het dórp ontwaakt? Hoe durve ik ooit weerstaan
Der buren schampren spot, in hoofschen groet verborgen:
Gedenkt ge ons nog? Weer thuis? En... schátten brengt g' ons aan?

Trotseere ik zulken smaad? Wie let, dat ik, vertreden,
Een wreker hunner wraak dien spot met spot betaal'?
Helaas, ik ben te moede. Ik heb te véél geleden...
En 'k ducht dat (dieper smaad) de kracht me ook dáártoe faal'...!

Vergéten dan? Ai mij, hoe zoude ik óóit vergeten
Dat, in 't verrafeld vod van eertijds purpren pronk,
Ik, kijvende om een kans met liederlijke leten,
O wellust, uit uw trog den draf der zwijnen dronk?

Bekennen? Neen. Dit blijv' 't geheimenis mijns levens...
Ontken' mijn strak gelaat de wroeging mijner pijn....!
En, God, schoon 'k buk' voor U, en smeeke om veel vergevens,
Duld, 's werelds hoon ten trots, mijn zéér hoogmoedig-zijn!

Geen boetkleed, opgeschort, vertoone, onverbonden,
In valsche ned'righeid aan 't gapende gemeen
Op 's levens ijdle markt de walging mijner wonden...
Dès wete Die ze sloeg, met die ze U kloeg alléén.

Maar 'k zal voor dag en dauw den smallen gordel snoeren
Om 't wambuis, dat verheelt, (schoon 't schrijne) en innig-stil
In lauwen schemerstal 't juk leggende op de schoeren
Des dommelenden bruins, naar uwen heilgen wil

Bij 't eerste dageraân uittredende uit de schuren
Naar 't braakveld op den enk, op oudgewijden trant
Met kloekgespierden vuist den ruwen ploegstaart sturen
En rèchte voren snijde' in mijner vád'ren land...

Niet opziend, maar omlaag; mijne arbeid, niet de stonden
Bekennende, totdat, bij 't falen mijner kracht,
De Vesper over 't veld welluidend zal verkonden:
Wisch van uw voorhoofd 't zweet: uw dagtaak is volbracht!

En dan, (ontwarende hoe achter alle heggen
Uit purprig avondgoud een malve schaduw schift,)
Naar 't westen heengewend deze avondbede zeggen,
(De ontroerde stem nog heesch van d'oude onreine drift):

Ik dank U, dat Uw licht mijn weelde heeft ontstoken;
Ik dank U voor den trots van mijn ontuchtig hart;
Ik dank U, dat Uw tucht zijn tarten heeft verbroken;
Ik dank voor élke zonde: Ik dank voor élke smart!

Ja, 'k *dank* U. Omdat Gij, met 's levens lust en lijden,
(Tweesnijdend kouterzwaard van Uw volmaakten spot)
De steenrots van mijn hart ten akker woudt bereiden
Voor 't langzaam kiemend zaad van Uwe liefde, o God!

In zijn zeer leerrijk Gidsartikel (Mei 1913) *De Roeping onzer Dichtkunst* drukt Carel Scharten zich als volgt bewonderend over Geerten Gossaert uit: ‘De aard zijner gedichten is: ingehouden kracht en verteerend gevoel. Het wrange zoet van 's werelds lust, het bijtend zout van Gods genade doorproeft hij even fel, want het is een calvinist die hier spreekt, zooals er onder onze dichters sinds Bilderdijk geen was opgestaan. Door de aardsche hel van Baudelaire is hij tot Bilderdijks heete hemelzucht gestegen. Inderdaad, het is het zengende zielshijgen van Bilderdijk en diens bezielde rhetoriek, die hier weerkeeren met den verbetenen hoogmoed en de saamgeronnen vormen van Baudelaire's onvermurwbare schoonheid.’ En over het gedicht *De verloren Zoon* zelf schrijft Scharten t.a.p.: ‘Moet men niet tot Bilderdijk teruggaan, om een kracht gelijk aan die van déze gevoelens te vinden, om te vinden den trotschen zondaar in deze verheffende zelf-vernedering, in dit zelf-ontstoken louteringsvuur? Moet men niet tot Bilderdijk teruggaan, om door een zoo stoute gedachte geslagen te worden als deze, dat 's levens lust en lijden zijn het tweesnijdend kouter van Gods *volmaakten... spot:* het wreede spel van het Grieksche Noodlot, dat in Gods verborgen liefde-raad een werktuig wordt ter bëarbeiding en voorbereiding onzer ziel? Moet men niet tot Bilderdijk teruggaan eindelijk, om aldus het geijkte beeld als opgezogen te zien, lichtend van leven, in den gloeienden adem des gedichts?’

Onze lezers kennen A.Th.A. Heyting's naam door een korte bespreking, die wij hier wijdden aan *Het Boek der Sonnetten*, dat ons den ongemeenen rijkdom van dit letterkundig genre in de Nederlandsche literatuur aantoonde. Onder pseudoniem Gustaaf van Elring en onder eigen naam heeft deze auteur krachtig geijverd als propagandist voor onze oudere letteren. Wij kregen van hem, buiten het *Boek der Sonnetten*, nog *Vondels Lyriek* (1905), *Bloemlezing uit de Gedichten van Willem Bilderdijk* (1906), *De Psalmen* (1907), *De Reien van Vondel* (1910), enz.

In menig Hollandsch tijdschrift verschenen van hem tal van

artikels over poëzie en literatuur, die hem deden kennen als een kunstproever met zelfstandig en goed onderlegd oordeel. Veel opgang maakte o.a. zijn studie over *Busken Huet's Beoordeelingswijze* (Groot Nederland, Februari, 1904), waarin hij tegen het te ver gedreven rationalisme van Busken Huet optrok en aantoonde, dat deze gevierde criticus vaak met groote lichtzinnigheid is te werk gegaan in zijn beoordeelingen der Nederlandsche literatuur. Merkwaardig is ook zijn studie, destijds in den *Amsterdammer* geplaatst, getiteld *De Trilogie der Zonde*, waarin hij zich beijverde aan te toonen, dat Vondel's *Lucifer, Adam* en *Noah* geheel bij elkander behooren als een drieluik en eigenlijk te zamen moesten uitgegeven en bestudeerd worden.

Ook als dichter heeft Heyting zich een mooie faam verworven. In 1902 verscheen reeds een bundel oorspronkelijke *Gedichten* van zijne hand en in 1906 gaf hij ons zijn *Harald de Skalde*, treurspel in verzen. Over dit laatste werk schreef Dr H.C. Muller destijds in den *Gulden Winckel:*

> Ziehier een poging om weer eens groote letterkunde te scheppen.
> De jeugdige schrijver heeft een open oog en oor voor de natuur, voor het leven onzer Germaansche voorvaderen, voor het woud met zijn vogelenzang, zijn donder en bliksem, zijn zonnestralen en zijn avondschaduw, voor hem leeft nog het snarenspel onzer aloude zangers of skalden. De overgangstijd van het heidendom tot het kristendom heeft zijn dichterlijk gevoel doen ontwaken, en evenals Felix Dahn heeft hem de godenwereld en verheven fabelleer onzer Germaansche voorouders, dier stoere mannen en blonde vrouwen, krachtig aangelokt. Dit alles heeft bij hem een muzikalen weerklank. Het skaldenlied bij het verschijnen van Harald is hiervan een fraai voorbeeld. Zoo zijn er meer brokstukken, welluidende verzen aan te wijzen en te genieten. Ik herinner aan het lied van Blidi, aan het lied van de reuzen, die dolen in het eenzaam donker woud, aan het lied van Harigold, die de Hakonsage zonder harp bezingt, een lied waarin de aloude alitteratie zeer rijk en zeer fraai is toegepast, aan den welluidenden rei, waarbij de dooden in den oorlog worden bezongen, en aan zooveel meer dat ons met hoop vervult voor de letterkundige toekomst van dezen schrijver. Deze auteur houdt van zang en dans, er is melodie in zijn ziel en hij jubelt mede met het bruidskoor, dat aan de beste voorbeelden onzer rijke vaderlandsche poëzie herinnert.
>
> En niet alleen zachte en reine en zoetvloeiende klanken weet deze jeugdige dichter aan te slaan. Ook het forsche en krachtige vers, ook de stoere mannentaal, de onverbasterde oerkracht weet hij hier en daar terug te geven, in een taal die aan Bilderdijk en Vondel, onze twee grootste meesters op versgebied, herinnert. Grooter lofspraak kan hem, dunkt mij, niet worden gegeven.
> Juichen wij dus Heyting toe, die groote letterkunde heeft willen scheppen, en met dezen worp reeds veel bereikt heeft. Moge dit een nieuwe stap zijn tot hervorming van ons kwijnend tooneel.

Ook de bekende tooneelschrijver J. Fabricius was met dit werk ten zeerste ingenomen. ‘Zie, schreef hij, ik heb de dagen mijner jeugd ver achter mij, maar nóg vlammen mij de oude oogen, nóg voel ik mijn bloed verjongend door de aderen bruisen, als ik die koperen krachtklanken hoor uit des stoeren kunstenaars mond.’

Nu ontvingen wij ter aankondiging de *Verzamelde Gedichten* van A. Th. A. Heyting (D. Coene, Amsterdam), een zeer lijvigen bundel, in twee kolommen met dichtgedrukten tekst. Een buitengewoon rijke oogst voorwaar voor een dichter, die nu eerst zijn vier-en-dertigste levensjaar intrad! (Hij werd in 1879 te Poerworedjo - Java - geboren). De dichter verklaart die vruchtbaarheid, door als doel van zijn werk voorop te zetten: ‘een caleïdoscopische poëzie te geven, aangezien (zijn) dorst naar schoonheid onverzadigbaar is.’

Dit woord van den dichter over zijn eigen werk zou in zijn ongesluierde eerlijkheid heel licht een vermoeden van verwaandheid en zelfoverschatting kunnen opwekken, doch een nadere kennismaking met het zeer eerbiedwaardige werk zelf behoedt den dichter voor een dergelijke verdenking. Dit woord is de kreet van een geestdriftige, warm bezielde en vertrouwende, zooals de hedendaagsche Hollandsche letterkunde er weinig oplevert.

‘Caleïdoscopisch’ is inderdaad de indruk, dien de bundel op den lezer teweegbrengt. Alzijdig speurt de schoonheidszin van den dichter in het leven rond en geen poëtische vorm laat hem onverschillig. Dit spreekt reeds duidelijk uit het eerste gedicht van den bundel.

Dichterpalet.

In min de poëzie, de eindloos schone,
Ik min de poëzie, de eindloos zoete,
De stoute, lieflike, en smartlike.

Soms is zij als het lied, dat geestdriftvol
Uit honderd stemmen opstijgt tot één lofzang,
Een tempel, door veel pijlers stoer geschraagd.
Dan bruist in d'ader krachtger 't heilig bloed,
In 't diepste van het hart de galmen trillen.

Kan zij niet zijn gelijk de forse leeuw?
Op rotsen staat hij; uitgehouwen schijnen
De brede spieren; 't vlammend oog blikt wijd
De vlakte over, 't verre jachtgebied.

Hij buigt den stoeren manekop, een dof
Gebrom komt langs de tanden; eensklaps, hoor!
Daar rollen, rollen... rollen zware donders
De stille wouden over, en een siddring
Van wild' ontzetting vaart door 't landschap henen.
Dan houdt hij op, en daalt, met staatgen tred.

Tans stormt zij op, een woeste ruiterij;
De gronden daarvren onder 't hoefgestamp;
De rossen vliegen snuivend, hunnen hals
Gebogen; krijgsgeschal weerklinkt rondom
En op den vijand stormt de zee van strijders,
De golven onweerstaanbaar plettrend stuwend;
En duizend zwaarden flikkren, klettren, vlijmen
Gebeent' en vlees; één wreed geschater stijgt.
Het ‘voorwaarts’ dondert en het vaandel vliegt
En wappert over lijken, stromen bloeds,
Die roken nog, en kermende gewonden.

Soms is zij kunstig uitgebeiteld, als
Een kostbaar stuk graniet; witglansend kwarts
En rode veldspaatbrokken grijpen in
Elkaar; met aadren hoornsteen, blinkend zwart,
En zilverglimmer.

Dan is zij weer rein,
Een pronkend lentebos, vol donsen bloesems,
Gesneeuwd op 't frisse groen, door 't licht verguld;
De geurge eerstelingen; flonkerend
Aan elken halm, elk blad, hangt zachte dauw;
De vogels fluiten, fladdren; bonte vlinders
Vermeien zich, veel glansge kevers vliegen,
Of vonken langs den vloer; kleinwereld gonst.
Nu ruist de beek in schaduw, dan in goud,
Doorschijnend, tintlend: boven welft zich blauw.

Een brand breekt uit; de smart beroert het bos.
Een walm doorwaait het vrolik ruisend loof
En dooft de dartelheid der blijde dieren.
Een dichte, dikke rook wolkt neer; een gloed
Van rood stijgt onder 't blauw, een vlammenzee
Golft aan en met haar grilge armen strengelt
Zij zich om 't woud. De dauw vervliegt, het hout
Verzengt en kraakt, valt saam; groen, bloem en dier
Verteert het vuur, dat grauw hun lijkkleed dekt.

En op het graf der smarten treurend, richt
De poëzie een marmren rouwzuil op.

In de *Aanteekeningen*, die achteraan in den bundel voorkomen, geeft de dichter zelf een volledig commentaar op dit gedicht, waaruit ontegensprekelijk blijkt, dat hij de heele schaal der dichterlijke aandoeningen in al hun uiteenloopendheid voor de zijne houdt.

De rijke afgewisseldheid van de in de *Verzamelde Gedichten* behandelde onderwerpen, zich uitstrekkende van de Bijbelsche en Skandinaafsche epiek over de stemmingslyriek, de satire, de politieke actualiteitsbeschouwing tot de gelegenheidspoëzie toe, toont aan, dat de dichter zijn krachten niet overschat.

Op het zooeven aangehaalde gedicht, dat een dichterlijk programma aangeeft, volgt *Verheffing*, dat ons de levensbeschouwing van A. Th. A. Heiting openbaart. Hier geen levensmoeheid, geen pessimisme, alles spreekt hier van levenskracht, van hoopvol opwaarts streven, zonder achteruit te blikken, dan om uit de ervaringen van het verleden wijsheid te putten voor de toekomst.

Door dit optimisme en dezen drang naar leven neemt Heyting onder onze moderne dichters een eigen plaats in. Waar een ziekelijke verfijndheid, gedeprimeerdheid, verzwakking, tranerigheid, verwardheid, angstig zoeken en dies meer als de hoofdkenteekenen zijn van zoovele hedendaagsche dichters, treft het als een nieuwe klank, waar een jong dichter onwankelmoedig zingen gaat van kracht en toekomst.

Bij de lezing van Heyting's verzen dachten wij meer dan eens aan A. Rodenbach, met wien deze dichter meer varwant schijnt te zijn dan met zijn eigen dichtende landgenooten. Hij is eenvoudiger, direkter en vooral rijker aan gloed, hij offert minder aan het ‘bizondere’ en ‘verbizonderde’ dan vele zijner Hollandsche broederdichters. Er zit in hem een stuwkracht en een bloedsterkte zoo groot als weleer in den jongen zanger van *Gudrun*.

In Heyting's gedichten is de uitstorting van het gevoel de hoofdzaak, niet de te ver gedreven woordkunst, die de natuurlijkheid en de spontaneïteit van het vers dikwijls schaadt. Hij bekommert zich blijkbaar niet uitsluitend om de wijze, - de nog niet *dagewesene*, - waarop hij iets zeggen wil, maar ten minste evenzeer om dat iets zelf, dat het zeggen waard moet zijn. In zijn *Aanteekeningen* schrijft hij het volgende: ‘Gaarne houd ik mijn verzen op een algemeen plan, *zodat naast de zinnelike bekoring zonder meer*, *in 't vers ook nog een geestelike betekenis kan gevonden worden.* Wie aan deze geestelike betekenis geen behoefte voelt, zoek die niet, doch neme het vers op zichzelf, zoals

het in zijn uiterlike beelding zich voordoet.' In de inleiding tot de afdeeling *Groei en Bloei* verklaart Heyting ook wat anders te bezingen dan 'de omstandigheden en beperkte lotgevallen van zijn leven.' Nog verder gaat hij in zijn reactie tegen de te enge kunstopvatting der tachtigers en beweert, dat de lyrische poëzie 'niet alleen de werkelikheid, doch ook de visies der fantasie, niet alleen eigen ervaring, eigen lotgevallen, eigen gedachte, eigen gevoel, mag uitzingen, maar ook tijdelijk in een ander persoon mag varen en diens lyriek zingen.'

Een enkelen keer geeft hij ons de parodie van een modern realistisch gedichtje en laat door die ironie nog beter inzien wat voor hem poëzie moet zijn. Hij kan geen vrede nemen met het, voor onzen smaak wèl mooie, bekende versje van Adama van Scheltema, *Voorjaars-middag* (uit *Van Zon en Zomer*, blz. 3), dat in een reeks realistische, direct waargenomen, gemakkelijke trekjes een prettige lentestemming geeft. Zoo'n versje is hem te los en hij mist er de ziel der dingen in. Ook parodieert hij het wel aardig:

Moderne dicht

Een kippetje en een eitje,
Een schaapje en een weitje,
Een koetje en een wegje,
En vrouw, die roept: wat zeg je?
Een boerenkind met vals blond haar,
Twee spreeuwen, snaatrend met elkaar,
Een blommetje aan een struikje,
Een mestvaalt, want dat ruik je,
Een slootje, daar de zon op schijnt,
En daar een wilgestompje kwijnt,
En dan nog iets van wiedewiedewiet;
Mijn andre verzen deugen niet,
Maar dit mooi dichtje maakte ik kwiek
In hoop op lof van de kritiek,
Want dat is nu geen retoriek,
Maar allerliefste kunstmuziek;
Dit is een brokje poëzie
Vol diepgevolde melodie.
Hi! Hi!

De hooge kunstopvatting van Heyting ligt zoo volledig in de volgende, zijne beschouwingen, dat wij niet aarzelen ze hier mee te deelen:

Het meest waardeer ik de dichter, bij wie de artisticiteit geheel is weggewerkt (zoals VONDEL en GOETHE); de techniek, het schoon geluid, het schone beeld zijn er wel, maar dringen zich niet op; zij komen voor den dag, als men ontleden gaat.
De techniek moet geheel middel blijven en de dichter niet zodanig verlekkerd raken op de techniek, dat hij het vers om de techniek en de schone klank schrijft, doch het vers moet uitstorting blijven. - Van de grote artiest valt voor de dichter veel te leren, maar nimmer kan de artiest geheel vergoeden, wat de dichter in de volheid van zijn gemoed en geest, van zijn persoonlikheid geeft. - Om een voorbeeld te geven: Verlaine's vers: 'Les sanglots longs' enz. Dit vers is schoon en heerlik en terecht beroemd; toch voelt men dadelik de 'artiest' in dit vers. Neem ik daarentegen een vers van Heine: 'Leise zieht durch mein Gemüt'. Hier is de artiest geheel verdwenen, dienstbaar gemaakt aan de dichter, hij dringt zich niet meer op en wordt daardoor niet opgemerkt. 'Du bist wie eine Blume' is 30 maal door Heine verbeterd. - Zo ver moet de dichter komen; hij moet alles in zijn macht hebben, doch zonder met het schone beeld of de schone klank te willen koketteren. Dit nu doen onze moderne dichters juist veel, en het is langzamerhand de eis der redaksies geworden, dat de dichter 'koketteert met zijn schoonheid'. Doet hij dit niet, dan vindt men hem duf en droog, of wel retories, en lacht hem in zijn gezicht uit. - Zulk een simpele wordt niet geacht. - Dat de dichter de schone klank lief heeft en verpleegt, dat hij zich met aangename klank streelt, alles goed, maar hij moet nimmer zijn groot-dichterschap en zijn persoonlikheid door de klank gevangen laten zetten, door naar alle zijden fris open houden, of hem dreigt gevaar van verlies. Hij zal dan veel kunnen bereiken nog, doch lang niet zo veel als zonder die eigenschap. - Daarom b.v. ondanks hij tegenwoordig nog wel mooie verzen tussen zijn in elkaar geknutselde schrijft, acht ik de houding van Verwey verkeerd, die schrijft: 'Ik heb mij meer dan eens tot schrijven gezet, zonder dat ik wist wat er komen zou. Ik zou er voorbeelden kunnen geven, dat ik enkel een zekere behoefte voelde aan klanken, aan een woorden-dans'. Het valt dan ook niet te verwonderen, dat Verwey juist iemand is, die met zich zelven koketteert en immer een 'pose' aanneemt. - (zie: De Mannen van '80 aan het Woord).
Nu de theorie wat kunst is. - Ik heb geen vrede gevonden bij de leuze: 'Kunst is passie' en daarna weder: 'Kunst is voorbije passie'. En ik verkondig: 'Kunst is beheerst leven'. Passie is nog geen kunst immers en voorbije passie ook niet. Maar beheerst leven is wel kunst. In zoverre een Napoleon bijv. het leven beheerst heeft, is hij een kunstenaar geweest; waar hij gefaald heeft, faalde hij ook als levenskunstenaar. Hier hebben wij het woord in de uitgebreidste en alles dekkende betekenis. - Leven (de anderen zeggen in veel engere zin 'passie') is nog geen kunst, maar 'beheerst' leven is het. Wat is kunst anders dan de beheersing van het leven en de wereld in al hun verschijningsvormen? Kunst is de synthese van mikrokosmos en makrokosmos, van individualisme en altruïsme. De goede kunstenaar ontvangt de wereld als eigendom, doch geeft zich weder vrijwillig áán die wereld. - Dit is *mijn* begrip van kunst. - Wil men een

grapje van de theorie maken, dan moet men maar zeggen: ‘kunst is alles, wat je niet kunt, want als je het kunt dan is het geen kunst meer’. Daar zit ook nog een diepe waarheid in.
De uitvoerende kunstenaar wil het ogenblik, dat hij als goddelik doorleeft, onsterfelik schouwen, aan de eeuwigheid als een vrome priester teruggeven.
(Kunst is

> de synthese van tijdelik en ontijdelik). - Het ogenblik is zowel deel als eigendom van de eeuwigheid. - De eeuwigheid in het ogenblik terug zien, dat doet de kunstenaar, en nu is het zijn taak dit priesterlik geheim van het eeuwige in het tijdelike te ontsluieren voor de ogen der menigte. Hij is dus de middelaar tussen het onbewuste en bewuste, zijn kunst is daarom het best te gelijken aan een gebed. De onsterfelikheid van het ogenblik kenbaar te maken, dit is zijn opdracht en wens. De schoonheidsontroering, welke is het leven der eeuwigheid, deze geldt het mede te delen. Nu verschillen de kunsten in de wijze, waarop zij dit doen. De musicus deelt de ontroering direct mede door de muziek zijner ziel (alleen heeft hij instrumenten nodig om die rytmiese ontroering over te brengen). De schilder, beeldhouwer daarentegen geeft het voorwerp in de ruimte weer, dat hem de ontroering verwekte, en wel zodanig, dat hij die zijn schilderij of beeld aanschouwt, nog weer dezelfde ontroering ontvangt, als de kunstenaar onderging. De dicht kunst is de synthese dier beiden, nu eens kan de nadruk meer op het beeldende, dan weer meer op de verwekte ontroering zelf komen. - Bovendien beschikt de dichtkunst over het rijk der gedachten en der wijsbegeerte (en de volheid van tragiek) dat voor muziek en beeldende kunst eigenlik gesloten is en slechts door hen kan aangeduid worden, meer niet. - De dichtkunst is dus het rijkst in middelen, het grootst van gebied en omvang.

Het is onbegonnen werk onder de meer dan vierhonderd gedichten, die in den bundel voorkomen, de mooiste aan te wijzen. Wij kunnen enkel deze aanstippen, die ons om de eene of andere reden bijzonder troffen.

Al de Skandinaafsch-mythologische gedichten munten uit door stoere kracht van expressie en schallenden klankenrijkdom. *Baldurs Doodsmare*, *Siegfrieds Kamp*, *Hakon* e.a. zijn wel de rijkste dier Noorsche fragmenten.

Enkele balladen vol middeleeuwsche kleur zooals *De Heidin* en *De Alpenfee* met hun mooie symboliek, *De drie Kinderen*, naar het oud-Vlaamsche lied *Ach Tjanne*, e.a. verschaffen een volledig genot.

De symboliek, de diepere zin van het werkelijke, trekt Heyting als alle ware dichters zeer dikwijls aan, doch hoe vaak hij daaraan zijn aandacht ook leent, nooit verliest hij daarbij de zinnelijke bekoring van zijn gedicht uit het oog. In dit opzicht is *De Dagvlinder* een verrukkelijk gedicht. Het lief-grillige dagspel van den vlinder wordt ons met natuurtrouwe werkelijkheid geteekend, vol kleur voor de oogen en muziek voor de ooren, doch naast deze zinnelijke schoonheid ligt in dit gedicht de geestelijke schoonheid van het symbool.

> Uit de geuren hef ik mijn kleuren
> Naar des hemels aangezicht;
> Heller flikkert, heller blikkert
> Over mij het gouden licht.

'k Ben geweven uit het leven
Aan den hogen tinteltrans,
Die zijn fijnheid en zijn reinheid
Op mijn wiekdons strooide in glans.

Voortreffelijk om het samenweven van het zinnelijk waarnemings- en het geestelijk symbolenelement is ook het prachtige *Spooknacht*, waarin de dichter een harden zeestorm beschrijft, dien hij meemaakte op de hoogte van Ouessant. Het aangrijpend fantastisch schouwspel van de ontbonden zee bij hellen maannacht wordt hier ook tot een levenssymbool. De dichter staat bij 't roer op 't schip.

...Hu! wat huilt toch de wind in zijn holle karkas
En hoe schoon weet het licht het te smukken.
Ik stuur op mijn koers en het vaste kompas
En de Dood tracht mij tegen te drukken.
'Ben ik niet het leven en sterker dan Gij:
Mijn stuurman, waar woudt gij wel henen?'
Een luide schaterlach giert aan mijn zij,
En de Dood, de Dood is verdwenen.

Ook uit legende en geschiedenis haalt hij de geestelijke schoonheid. En het veld waarop hij daarvoor lezen gaat is door tijd noch ruimte beperkt. Zuid-Afrika's worstelstrijd tegen Engeland, de vlucht van Olieslagers en andere moderne gebeurtenissen bezielen hem zoowel als oud-Grieksche of oud-Romeinsche verhalen. Onder die tot dichterlijke wijsheid gegroeide epiek munt uit *Arimeinides de Griek*, waarin de lof der zelfbeheersching verkondigd wordt. Arimeinides vergenoegt zich met de aromen van den kostbaren drank, hem door Zeus geschonken en in plaats van eenmaal het genot van Zeus' gunst te smaken, smaakt hij het zijn leven lang. Zijn verbeelding ondervindt genoeg prikkel om hem de grootsche visioenen voor te tooveren en Zeus' weelde te doen proeven. Die prikkel blijft immer nieuw en zijn steeds verjongende verbeelding werkt immer krachtiger en rijker.

Een der hechtste kwaliteiten van Heyting's gedichten is hun rhythme. Meesterlijk zijn in dit opzicht *Tamboerijnendans* en *Locomotief.* Heel mooi is ook het breed deinende en vlug zwenkende rhythme van *Zwaluwen*, waarmede de sierlijke vlucht dier vogels zoo raak geteekend wordt.

Heyting speelt met de metrische moeilijkheden en het verwondert ons dan ook niet, dat hij, o.m. in de rubriek *Oude Stemmen*, de eigenschappen van den beroemden oud-Griekschen hexameter, afge-

wisseld door den pentameter, voor zijn Nederlandsch-Germaansch werk zoekt te veroveren. Men moge het met zeer veel kunst zoo ver brengen, dat men de Germaansche talen met eenige smedigheid in dien fraaien elegischen vorm kneedt, het blijft altijd een wat te opzettelijk artistiek pogen. Dat wordt men zelfs in de bewonderenswaardige *Römische Elegiën* van Goethe gewaar. Het schijnt ons, dat Heyting de voordeelen van dien Griekschen versvorm wel degelijk voor ons Nederlanders heeft willen bemachtigen. Hij heeft, blikkende in het wezen van dien vorm, de eigenlijkheid ervan overgenomen zonder den uiterlijken lokaalvorm. Hij paste de karakteristieke afwisseling van zacht uitschieten met peinzend, rustgevend stilstaan op het Nederlandsche iambische vers toe, maar hij nam voor den hexameter niet den iambischen zesvoet, maar den iambischen vijfvoet, die inderdaad als van zelf in het oor valt. Deze vorm is echt Nederlandsch en ligt gansch in ons taalrhythme.

Een eigenaardige versvorm, door Heyting persoonlijk bedacht en het *festoen* gedoopt, wordt hier gebruikt ter afwisseling met het klinkdicht. Het berust op een systeem van drie door elkander slingerende rijmklanken in den vorm abcabca-bacbacb. De bouw is symmetrisch en de rijmen c behooren bij regels, die een voet korter zijn dan de andere en daardoor nog duidelijker onderscheiden worden.

Met zijn gevoel voor rhythme en versmuziek in het algemeen moest Heyting ook heel mooie liederen dichten. De componisten, die naar *anregende*, bruikbare teksten zoeken, zullen er in de *Verzamelde Gedichten* een groot aantal vinden, die als het ware van zelf zingen. Er komen daar fijne stemmingsliedjes, zoowel als prettig gevoelde en levendig gescandeerde liederen in voor, die menigen musicus bekoren zullen. We wijzen maar op de *Liedekens van Droefheid*, op het *Liedeken uit den Hage*, *Nu zoek ik droef*, *Liefste*, *Balkonmijmering*, *De wolken trekken verder*, *Mijn hart is krank*, *Wonde*, enz. enz.

Een paar staaltjes:

Bloemken.

Ik legde een bloemken in mijn boek,
Een bloemken hemelsblauwe,
Doch, laas, nu ik mijn bloemken zoek,
Vind ik het glansloos grauwe.
- Ik borg ook mijn herinnering
Gelijk dat bloemken blauwe;
Doch hoe de tijd te bleeken ving,
Dit bloemken wordt nooit grauwe.

Madelieven.

Madelieven, madelieven,
In de glinstergroene wei,
Lentelieven, zonnedieven,
Breidt uw teere, witte sprei.
- Breidt uw teere, witte sprei.
Starend naar het hemelblauw,
Warmt' ontvloten, geuromsloten,
Plengt het leven vreugdedauw.

Roze.

I.

Roze, bloeme van mijn hart,
Dauw' de hemel schoon
Zijn teere lichtjuweelen
Op uw zachte zonnekroon;
Roze, zoet en êele:
Roze, bloeme van mijn hart.

Roze, bloeme van mijn hart,
Laat uw lieflike aromen
Mild en vol en verre stroomen,
Laat uw loome zomerdroomen
Tot mijn beidend harte komen.
Bloem van liefd' in vreugde en smart,
Roze, bloeme van mijn hart.

Roze, bloeme van mijn hart,
Lijk uw blaadren welkend zinken
Langzaam één voor één,
Laat mijn liefste lied verklinken,
Zachte sterven heen.
Roze, u min ik alleen,
Roze, om wie ik juich en ween;
Bloem van liefd' in vreugde en smart,
Roze, bloeme van mijn hart.

II.

'k Min u, bruid van mijne ziel,
Droomerige roze,
Sinds uw lichtschijn in mij viel,
Droomerige roze.

'k Min u, 'k min u, schoone pracht,
Droomerige roze,
't Zij de dag u zegent zacht,
Droomerige roze,
't Zij gij sluimert in den nacht,
Droomerige roze.

't Zij, dat zefir, stil verrukt,
Dartel met u kooze;
Of de storm uw blaadren rukt,
Nijder, ruw en booze;
't Zij de liefde u bevend plukt,
Broze, schoone roze.

Sinds uw lichtschijn in mij viel,
Droomerige roze,
Min 'k u, bruid van mijne ziel,
Droomerige roze.

Th. van Ameide (pseudoniem van J.H. Labberton), dien wij tot nog toe alleen kenden door gedichten in tijdschriften verschenen en door zijn *Lof der Wijsheid* (W. Versluys, Amsterdam 1906), heeft bij C.M.B. Dixon en C^{o} te Apeldoorn zijn *Verzamelde Gedichten* uitgegeven. Deze bundel bevat werk uit de jaren 1906 tot 1912 en geeft een volledig beeld van dezen dichter, die, thans een vijf en dertig jaren oud, de volle rijpheid van zijn talent heeft bereikt.

In het uitgebreid gedicht *Medusa*, den lijvigen bundel (240 blz.) sluit, vinden wij in het gewaad der allegorie interessante kunst- en levensbeschouwingen, die ons in staat stellen om ons een beter inzicht in het werk van dezen dichter te verschaffen.

Th. van Ameide's levensbeschouwing is niet een uitsluitend aesthetische. Voor hem is een aesthetische levensbeschouwing het volmaakt willekeurig en daarom onwijs besluit om te vergeten, dat een volledig mensch, behalve aesthetisch, ook logisch en vooral ethisch is aangelegd, en dat de laatste functies, als onmiddellijk de werkelijkheid rakend, behooren voor te gaan. Eerst het leven, de werkelijkheid, dan de kunst, als uiting en spiegeling van het leven. Voor wezenlijk groote poëzie acht hij een logisch en ethisch waardevollen inhoud beslist noodzakelijk, al kan zonder dien poëzie zuiver en aesthetisch bevredigend zijn. De bloot aesthetische bevrediging is echter niet voldoende voor den vollen, ondeelbaren mensch.

Behalve gevoel hebben ook verstand en wil hun aandeel aan de

tot stand koming van het waarlijk groot menschelijk kunstwerk. De waardevolle inhoud is alleen te krijgen door eigen ervaring, door eigen oorspronkelijke levenspracht. Zonder dat leven is de kunst niets, doode vorm, alleen voor ‘aestheten’ genietbaar. Voor Th. van Ameide bestaat niet alleen het Schoone, ook het Goede en het Ware hebben absolute, eigen beteekenis. Uit *Medusa* blijkt, dat hij ze zelfs hooger stelt, want zonder hen is het Schoone waardeloos.

Al zit er in zijn poëzie ook intellect, toch mogen wij ze, krachtens die opvatting, niet als louter gedachtenlyriek, niet als een bloot cerebraal spinsel, als inbeelding beschouwen, wel als eigen ervaring en werkelijkheid van den vollen mensch, neerslag van een om zich zelf gevoerd leven, uiting van de daarbij ontstane emoties.

Deze opvatting van het wezen der poëzie spreekt uit den heelen bundel. Wij hooren in Van Ameide's lyriek den ernstigen en den blijden toon van het leven. Hetzij de dichter subjectief zijn eigen aandoeningen uitzingt, zooals b.v. in zijn elf mooie *Liederen*, den cyclus *Stille Neiging*, zijn *Sonnetten*, de vijf gedichten *Ziel en Aarde* en zijn eigenaardige balladenreeks *De Levensstrijd;* hetzij hij impressie's, die van buiten op hem inwerken, in zijn poëzie bestendigt, zooals in *Getijden*, *Boomen*, *Blanke verzen*, enz., telkens voelt men er den adem van het doorleefde gevoel over henen varen.

Met mooi geluid en breeden gevoelsgang zingt de dichter wat hem de dichterlijke schepping is.

> Als uit den schok van ziel en wereld
> het streng noodzakelijke woord
> ontspringt, dat ons al lang bekoord,
> dat ons al lang had vaag omdwereld;
> als al wat in den hemel sterelt,
> als al wat in den afgrond gloort,
> zijn vormeloosheid voelt gestoord
> en om ons hoofd ten kroon zich perelt,
> dan voelt de ziel haar eigen woning
> haar eigen zetel weer geschoord,
> waarin zij zit als heer en koning
> en kan doen vloeien op haar woord
> de schoonheid als een gulden koning
> uit alle bloemen opgespoord.

(*Schepping*, Blz. 97).

> Het liefelijk geruisch en hevig kokend klotsen
> van zeeën zonder eind, van stroomen zonder tal,
> de vlucht van vlinders door een zwijgend zonnig dal,
> de schok van werelden, die op elkander botsen,

de donder en zijn dreun en 't hemelschennig trotsen,
de prevel van 't gebed in hooge en wijde hal,
de jubel van de jeugd, het weenen voor den val,
der knoppen open-sprong en 't splijten van de rotsen,
het woord, het fluistrend woord, het orgelzware woord,
was het als zaden niet, die duister in mij zonken,
en drijft er nu naar 't licht niet wondre tak en rank?
Heb 'k siddrend niet in mij den eigen galm gehoord,
den weergalm van den galm, dien gretige ooren dronken,
zal ik de stem niet zijn van zooveel dierbren klank?

(*Dichters Gebed I*, Blz. 85).

En toch grijpt ons het leven uit vele dier verzen niet onmiddellijk aan. De hartstocht, die er in gloeit, slaat niet plots en krachtig op den lezer over. Het is een soort van Helleensche hartstocht, een beheerschte, een begrensde hartstocht, die in een groot gedeelte van Th. Van Ameide's werk ligt. Al is zijn gemoed open voor al de tochten van het leven, toch krijgt het leven onder de werking van de aesthetische persoonlijkheid van dien dichter in de meeste stukken iets kalms, iets koels, iets marmerachtigs. De levensbeelden zonken in zijn poëzie als in een klaar vijvervlak, dat ze in koele schoonheid weerkaatst.

Th. van Ameide's verzen zijn ons het liefst, daar waar ze meer spontaneïteit vertoonen, zooals b.v. in de volgende twee stukken:

Mijn lief, hoe is in deze lentedagen
de zon zoo goed, het kinderlijke land
zoo sterk en frisch, zoo vol de waterkant,
de wind zoo jeugdig met zijn speelsche vlagen.
Stil, wij zijn dicht bij de zee, op wind gedragen
komt ons haar ziltheid van den duinenrand,
daar is de lichte ruimte en tegen 't strand
de golfslag als een eeuwigdurend vragen.
Wat is de wereld goed, wat is de wereld
toch schoon en goed, de wereld, ik bedoel
de zon, de wind, de ruimte en uw twee oogen.
Ach, hoeveel pijnt en schrijnt.... maar stil, geen logen
zijn toch de zon, uw oogen, en 't gevoel
waarvan in eenzaamheid mijn oog soms perelt.

(*Primavera*, Blz. 89).

's Avonds te wijlen in een dichte kamer
met schaarschen lampenschijn
en te vergeten wat een hamer
het hart kan zijn,
en te vergeten wat een harde hamer
het ongeduldig hart kan zijn.

Een vrouw zich licht en zachtjes zien bewegen,
- een hel-klein woordgetik -
en zich te zonnen in den zegen
van haren blik,
en zich te zonnen in den lieven zegen
van haar min-befloersten blik.

De Goede warmte en alle mooie dingen,
die rustig rond ons gaan,
te voelen, of haar handen gingen
mijn voorhoofd aan,
te voelen, of haar kleine handen gingen
mijn onbeweeglijk voorhoofd aan.

Te weten, hoe de last nog moge groeien
van 't in mij wachtend werk,
hoe 's levens vreemde dorre' en bloeien
mij zwakke of sterk;
hoe 's levens peilloos vreemde dorre' en bloeien,
mij deerlijk, heerlijk zwakke of sterk,

te weten, dat ik altijd weer zal mogen
vinden in vast verband
den blik dier ernstig minlijke oogen,
die stille hand,
den trouwen blik dier ernstig minlijke oogen
die liefderijke stille hand.

(*Lied XI*, Blz. 121).

Heel mooi van kleur en teekening is ook het volgende oud-Hollandsche stadsgezichtje:

Zacht grachtje midden in de wilde stad,
droomerig grachtjen, als in drukke ziel
een enkel zelfvergeten scheemrig plekje
van vroomheid en van schoonheid schuilen mag,
wat laagt gij vredig in de zondoorvloten
gepeinzen van uw zomermiddagrust;
- klaterde daar een paard-en-wagen-vaart? -
uw huizen stonden vast van ouderdom,
uw boomen vol van altijd keerend loof,
stil-kleurig in het groene bladerlicht
lag 't groene water; schoolden daar drie schuiten
niet bij elkander, de eerste bruin en geel,

de tweede, brokkig oud, bruinzwart geteerd,
de derde donkerblauw en donkerrood?
Stoorloos te zamen lagen ze op dat groen
in 't groene licht, in stilte en warmte zóó
verzadigd diep van eigen gloed en kleur,
zoo stil meteen en in zich zelf gekeerd,
als zwaar doorleefde heugenissen eener
getrouwe ziel, die alles wèl bewaart.
Maar op de donkerroode randen van
het blauwe schip viel vol een zonnestraal,
ik zag het ronde vlakje al heel van ver
diep gloeien als een donkere robijn:
het rijke hart van al dit stil gepeins,
het leven zelf, dat in die stilte school.

(*Een Zonnestraal*, Blz. 62.)

Tegelijk met zijn *Verzamelde Gedichten* zond Th. van Ameide een kleiner bundeltje de wereld in: *De Balkanstrijd* (C.M.B. Dixon en C^{o}, Apeldoorn). Hier bood hem het leven der gemeenschap emotie en stof tot dichten. Het leven dichtte hem ditmaal werkelijk voor. De ontroerendste gebeurtenissen uit de worsteling in de vlakten van Thracië en Macedonië worden hier met warmte en geestdrift bezongen. Hier heeft men meer de aanvoeling van werkelijke levenskracht, al moge dan de woordkunst minder verzorgd, minder rijk zijn dan in de *Verzamelde Gedichten.*

Aandachtige Gedichten, eene bloemlezing, gekozen door Laurens van der Waals (J.W. Boissevain & Co, Haarlem), wordt door den verzamelaar zelf genoemd: ‘een *onvolledige* verzameling van mooie godsdienstige verzen’. Hiermee wordt bedoeld, dat dit boekje niet een volledig beeld wil geven van de godsdienstige Nederlandsche poëzie in het algemeen gedurende een bepaald tijdperk. Het bundeltje bevat alleen godsdienstige gedichten, die de verzamelaar al lezende ter wille van hun schoonheid heeft bewaard. Er komen stukken in voor van Zuster Berthe, Boutens, Breeroo, A. Byns, Cats, Coornhert, Da Costa, J. De Decker, Heiman Dullaert, Gezelle, Huygens, D.R. Kamphuyzen, J. van Lodensteyn, J. Luyken, C. van Mander, Poirters, Poot, Revius, W. Sluyter, Spieghel, Stalpert van der Wiele, Maria Tesselschade en Anna Roemers Visscher, Vondel en Jacqueline E. van der Waals. Van deze laatste de mooi-gedragene paraphrase van Th. à Kempis:

Die mijns harten vrede zijt,
En de eenig ware ruste,

Reine bron van klare lusten,
Zuivre zon van zaligheid -
Laat mij willen en niet willen,
Wat gij wilt en niet en wilt,
Blijde gaande door het stille
Leven in uw vreê verstild.
Buiten U is niets dan strijd,
Niets dan moeiten, niets dan zorgen -
Laat mij, in Uw rust geborgen,
Slapen gaan in eeuwigheid.

Hendrik Coopman Thzn. heeft de beste zijner opstellen en opstelletjes, die in tal van weekbladen en maandschriften verspreid lagen, in een lief bundeltje *Studies en Losse Bladen* bijeengebracht. (L. Frère, Moderne Drukkerij, Tongeren). Daar heeft hij goed aan gedaan, want menige dier bladzijden verdient bewaard te worden. H. Coopman heeft een scherp en juist inzicht in kunstwerk, het zij woordkunst of plastiek, en wat hij oordeelt zegt hij eerlijk zonder vaar of vrees, zonder vooringenomenheid noch vleierij. Meer dan eens heeft men bij het lezen van zijn critische beschouwingen een opwelling om te zeggen: ‘Goed is 't! t'Akkoord!’ En steeds heeft men plezier van de wijze, waarop dat alles gezegd wordt. Bij H. Coopman valt er niet te vreezen voor holle gezwollenheid of bombast. Integendeel! Hij heeft veeleer een neiging om alles zoo onprotocollair mogelijk - dus *a priori* geestig en luimig, natuurlijk en losweg te zeggen. En toch heeft zijn proza wieken om, daar waar het past, de hoogte in te gaan.

Men zal met genoegen lezen wat H. Coopman schrijft over Rembrandt, Gudrun, Stijns, Edm. Roeland, C. Buysse, F.V. Toussaint, enz.

Blauwe Luchten (L. Opdebeeck, Antwerpen) noemt Dina Demers haar nieuw boek voor de jeugd. Geen twijfel of dit verhaal zal hetzelfde hartelijke onthaal genieten als zijn twee voorgangers *Eenig Dochtertje* en *Op Wolsken.* Al de hoedanigheden, die Dina Demers in zoo korten tijd tot een der geliefkoosde schrijfsters onzer Vlaamsche jongens en meisjes maakten, vinden wij in het nieuwe werk terug en wel in de vierde macht. Dina Demers wordt bepaald onze Tine van Berken of onze Top Naeff (de Top van *In den Dop!*). Haar guitige, boeiende verhaaltrant pakt de jonge lezers dadelijk en van de gezonde levensopvatting, die zij in dit nieuwe boek nog raker dan ooit ontwikkelt, moet over hen een weldadige invloed uitgaan.

Alb. Bielen mocht zich verheugen in den vierden druk van zijn *Leidraad tot de Studie van de Geschiedenis der Nederlandsche Letter-*

kunde, inz. voor de hoogere klassen der athenaea en colleges (Demarteau, Tongeren). In dit werk, waarvan de lof niet meer moet gemaakt worden, heeft A. Bielen de omvangrijke stof weten samen te dringen en paedagogisch te verwerken, zonder dat ze iets van haar belang verloor. Ook behandelt de schrijver de geschiedenis der letterkunde tot op onzen dag en hierbij weet hij te midden der menigvuldige stroomingen het onpartijdig wetenschappelijk standpunt in te nemen, zonder evenwel in saaiheid en kleurloosheid te vervallen. Zoo wij den auteur iets als grief aanrekenen, dan is het alleen zijn te groote bekommering om volledig te zijn. Wij zouden er ons geen gewetensbezwaar van gemaakt hebben sommige werken, die zeker niet voor de eeuwigheid opgeschreven zijn, onvermeld te laten.

A. Bielen geeft hier te veel wat Dr J. Prinsen J. Lzn. in zijn *Schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle) wellicht wat te weinig geeft. In dit schoolboek zijn vooral voortreffelijk de karakteriseeringen van de politieke, godsdienstige en verdere cultureele stroomingen, die invloed op de ontwikkeling onzer letterkunde hebben uitgeoefend. Hier voelen wij wel degelijk, dat J. Prinsen in de geschiedenis der letterkunde een zelfstandig, persoonlijk oordeel uitspreekt, dat rechtstreeks voortvloeit uit onmiddellijke bronnenstudie (b.v. over de Renaissance, de Romantiek, enz.). Ook in de indeeling der stof en in de bondige, maar steeds zakelijke en rake beoordeeling der kunstenaars voelen wij dat J. Prinsen een eigen, zelfgevormde overtuiging uitspreekt.

MAURITS SABBE.

Onze Franschmans.

*Le XX*e *Siècle* van 6 Augustus 1912 kondigt een hoofdartikel af: ‘Le paysan flamand est calomnié par les sectaires’ (De Vlaamsche boer wordt door de sectarissen belasterd), geteekend L. de P.

Zeggen we eerst en vooral dat het ons oprecht genoegen doet in dit eerder Franschdan Vlaamschgezind katholiek blad een ophemeling aan te treffen van het Vlaamsche volk, benevens een vingerwijzing aan de Franskiljons omtrent hun onrechtvaardig oordeel over onze boeren en onze taal: les classes dirigeantes de ces contrées (les Flandres) et les populations wallonnes limitrophes ont longtemps considéré et considèrent encore l'ignorance du français comme une espèce de tare intellectuelle. Les paysans qui ne parlent que leur langue maternelle passent pour des êtres bornés, dignes de pitié, voire de mépris. On dirait que le peuple flamand a fini par prendre conscience de cette injustice; de là l'explosion de flamingantisme à laquelle nous assistons et qui, comme tous les mouvements de réaction, risque de dépasser les bornes; d.i.t.z.: de leidende standen van deze streken (Vlaanderen) en de aangrenzende Waalsche bevolking hebben langen tijd de onkunde van het Fransch als een soort van intellectueel gebrek beschouwd en beschouwen het nog aldus. De boeren, die slechts hun moedertaal spreken, gaan door als bekrompen wezens, die medelijden, ja zelfs minachting waard zijn. Men zou zeggen dat het Vlaamsche volk eindelijk bewust geworden is van deze onrechtvaardigheid; vandaar de uitbarsting van flamingantisme die we bijwonen en die, evenals alle reactiebewegingen, *gevaar loopt de palen te buiten te gaan.*

Ik cursiveer hier, omdat ik niet begrijp, dat iemand, die het goed schijnt te meenen met de Vlamingen en hun taal, durft spreken van een flamingantisme, dat té ver zou gaan, wanneer wij allen weten dat we nog zoo oneindig veel rechten te veroveren hebben, eer we op gelijken voet met de Walen zullen staan. En als we die rechten

zullen gewonnen hebben, worden ze dan nog wel in toepassing gebracht?

Maar, wat erger is, de auteur van het artikel tracht te besluiten dat *alleen* die onkunde van het Fransch de boeren doet aanzien als onwetend te zijn. Zoo is zeker het oordeel van alle Wallonisanten over de gansche Vlaamsche bevolking. Maar, als nu eens inderdaad de Vlaamsche boeren onwetend zijn of ten minste het onderwijs niet bezitten, dat ze zouden moeten hebben, zijn wij dan ook Franskiljons en sectarissen, als we dien toestand aanklagen? Daartoe zijn we alleen gedreven uit liefde tot ons *eigen* volk, en hoegenaamd niet uit kortzichtigen haat tegen den godsdienst, die met de landbouwontwikkeling niets te maken heeft.

Wij beweren volstrekt niet dat de boer niet *geschikt* is om onderwezen te worden, dat hij geen *aanleg* heeft om uit Vlaamschen bodem meer rijkdom te halen, dat hij *van nature* onwetend is. Integendeel, vermits we voor hem vragen den *leerplicht*, en een degelijk wetenschappelijk ingericht lager, middelbaar en hooger Vlaamsch land- en tuinbouwonderwijs. Omdat ik van heel mijn Vlaamsch volk zooveel houd, durf ik het zeggen dat het niet het onderwijs geniet waarop het recht heeft, en bizonderlijk de plattelandbevolking; dat deze de noodige vakkennis niet bezit om het hoogste voordeel uit den arbeid te trekken; meer nog, ik zeg dat er in het arrondissement Aalst dozijnen *jonge* boeren zijn, die niet eens lezen of schrijven kunnen, zelfs hun *eigen naam* niet kunnen zetten. Is dat geen schande? En wie draagt de schuld van die wraakroepende onwetendheid? Het katholiek Staatsbestuur, dat stelselmatig geweigerd heeft de Belgen te onderrichten. De vrijzinnige provinciën en steden hebben daar zelf voor gezorgd. Het Franskiljonisme is de tweede factor, daar de geleerden, de begoeden, die hun invloed zouden willen doen gelden, niet bij machte zijn dit te doen, vermits de Vlamingen en hun ontwikkelde mannen gescheiden zijn door de taal. Oprecht, een ellendige toestand voor ons Vlaanderen! Neen, we *verwijten* niet aan onze boeren dat ze onwetend zijn; we *stellen* slechts *vast* - EN MÉT ONS VEEL KATHOLIEKEN - dat de verachterde toestand van onzen landbouw niet te loochenen valt.

Ingenieur Lodewijk de Raet, verslaggever van de Vlaamsche

Hoogeschool-commissie, waarin alle politieke partijen vertegenwoordigd zijn, zegt in zijn merkwaardig rapport over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent op bl. 110 en 111: ‘De ambtelijke cijfers over de werkzaamheid der coöperatieve genootschappen laten ons toe te zien, dat Vlaanderen, niet in verhouding met zijnen landbouw, den weg van den vooruitgang opgegaan is. Ziehier het handelscijfer der verbruikgenootschappen (boerenbonden) voor een Vlaamsche en een Waalsche provincie:

AANKOOPEN IN 1906, VOOR:	**OOST-VLAANDEREN**	**LUIK**
Handelsmest	197,551 fr.	3,866,500 fr.
Veevoeder	490,584 fr.	4,650,070 fr.
Zaaigoed	2,750 fr.	80,420 fr.
Werktuigen	17,474 fr.	41,350 fr.’

En de provincie Luik telde slechts 85,185 personen in den landbouw werkzaam, terwijl Oost-Vlaanderen er 251,408 telde.

Als *Le XX*e *Siècle* schrijft dat men - om zich te overtuigen dat de boeren niet verstompt en ontoegankelijk zijn voor den vooruitgang, *wat wij ook niet beweren* - slechts op dat oogenblik (Augustus) het Vlaamsche platteland moet doorloopen, getooid met den welriekenden oogst, dan bewijst hij ons hoegenaamd niet ‘dat de boer uit deze streken verwonderlijk voordeel heeft kunnen halen uit de hedendaagsche agronomische wetenschap. ‘We stellen daar tegenover deze regels van den bevoegden professor Dr Julius Mac Leod, die op bl. 28 van zijn verslag over de Vervlaamsching der hoogeschool van Gent, zei:’ Men staat verstomd, als men ziet, welke onbeduidende geschriften, die soms wemelen van onnauwkeurigheden en verouderde begrippen, door hen verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent, zei: ‘Men is ook diep bedroefd als men ziet, welke onbekwame leeraars in menig geval voor de landbouwers het woord voeren!’

In de tweede paragraaf van het artikel ‘Le paysan flamand est calomnié par les sectaires’, schrijft *Le XX*e *Siècle* dat het niet uit armoede is dat onze Vlaamsche boeren jaarlijks naar Frankrijk trekken om er te arbeiden: ‘L'exode annuel, vers la France, de bon nombre de petits fermiers et de tâcherons flamands n'est pas commandé par la

misère, mais par le désir d'amasser un pécule qui leur permette de devenir propriétaires ou d'agrandir leurs biens.' Ik spreek bijna dagelijks met oud-Franschmannen, en met anderen bij hun terugkomst, ken de huisgezinnen van verschillende dier menschen, en bijna onveranderlijk antwoorden ze u op de vraag waarom ze elders gaan werken: 'We kunnen hier niet genoeg verdienen, om onze familie te *onderhouden.* Zie eens, meneer, we hebben 8 kinderen (of 10 tot 14, zelfs 16 kinderen) te voeden en te kleeden, onze huishuur te betalen, en *we winnen hier bijna niets.*'

L. de P. spreekt van een *bon nombre*, ja... een bon nombre, dat soms vijftig duizend bereikt, en die vijftig duizend zouden ieder jaar, en jaren achtereen, soms dertig, veertig jaren vervolgens, vrouw en kinderen verlaten, indien het niet uit armoede was! Er zijn uitzonderingen, mans met een zeer klein huisgezin, die er in slagen met hun zuur gewonnen spaarpot een huisje en wat land te koopen. Maar, laat ons Vlaanderen doorwandelen, en we zullen weinig oud-Franschmans aantreffen, die eigenaar zijn, of zelfs nog eenige spaarpenningen overgehouden hebben. Ik ben geboren en verblijf veel in de streek, die het meest ontvolkt wordt gedurende een groot gedeelte van het jaar, door den trek onzer boerenarbeiders, en houd me met de kwestie bezig. Ik vroeg ook eenige inlichtingen aan ingenieur De Raet, een zeer bevoegd man, en in zijn antwoord staat letterlijk: Wat de menschen van hun dorp drijft is de *miserie* (het woord is onderstreept), - en hij voegt er bij dat de 'overbevolking in onze Vlaamsche gewesten de groote reden is.'

*Le XX*e *Siècle* spreekt ook over het groot aantal kinderen onzer dorpelingen en zegt van deze laatsten: 'Leur morale est pure et ils ont beaucoup d'enfants, ce qui les condamne à un labeur incessant, mais accepté avec joie - hun zeden zijn zuiver en ze hebben veel kinders, wat hen tot een zwaren aanhoudenden arbeid veroordeelt, maar met blijdschap aanvaard.' Over de zeden van menigen dorpeling zou veel kunnen verteld worden, tenzij men als maatstaf nam het kinderen-koopen.... en dan nog, hierover kunnen geschiedenisjes bij dozijnen aangehaald worden. En is het niet immoreel veel kinders in 't leven te roepen, als men op voorhand verzekerd is die meisjes en jongetjes niet te kunnen opkweeken, zooals het behoort? We willen

over *die* zaak niet verder aandringen, want wellicht zou men ons ook als ‘sectaris’ en ‘vijand van den Vlaamschen boer’ Kunnen uitschelden. Laat er me echter nog bijvoegen dat de heer Emile Vandervelde in zijn sterk gedocumenteerde studie over ‘L'exode rural et le retour aux champs’, waarvan een tweede heel heromgewerkte uitgaaf op 324 blz. bij Alcan te Parijs verscheen in 1910, op bl. 49 ook zegt ‘que la *surpopulation relative des campagnes*, l'impossibilité de trouver, sur place, des moyens d'existence, contraignent les ruraux à chercher de quoi vivre en d'autres lieux - dat de betrekkelijke overbevolking van het platteland, de onmogelijkheid ter plaats zelf de bestaanmiddelen te vinden, de landlieden noodzaken elders het noodige te zoeken om te leven.’ En op bl. 179 en 180 zegt de socialistische Volksvertegenwoordiger nogmaals, dat onze boeren-werklieden er jaarlijks uittrekken door den drang der noodzakelijkheid, dewijl ze te hunnent geen geregelde bezigheid vinden gedurende het slechte seizoen en ook geen voldoende loon gedurende het goede (sous la pression de la nécessité, faute de trouver, chez eux, une occupation régulière durant la mauvaise saison et des salaires suffisamment rémunérateurs pendant la bonne).

Weet L. de P. met hoeveel geld de afgesloofde Franschmannen naar huis komen, want afgesloofd zijn ze: hebben ze geen dagen achter hun rug van 14, 15, 16, soms meer uren arbeid in de brandende zon? Hij spreekt van zwaargevulde zakken met blinkende goudstukjes (leurs poches sont lourdes de luisants louis d'or), en die worden gedeeltelijk besteed voor den aankoop van vee, gedeeltelijk op de spaarkas geplaatst, om - met latere sommen - hen in de gelegenheid te stellen een stuk veld of weiland of een kleine hoeve aan te koopen. ‘Aussi le paysan flamand ne connaît-il pas la misère, parce qu'il est travailleur et prévoyant - ook kent de Vlaamsche boer de armoede niet, omdat hij werkzaam en vooruitziend is.’ Deze twee hoedanigheden zijn zeker den Vlaming eigen, maar.... niettegenstaande die hoedanigheden, *heerscht er miserie op het platteland.* Die zwaargevulde zakken houden TEN HOOGSTE - *en slechts na een lang seizoen* - vijf-, zeshonderd frank in of soms iets meer, maar DE MEESTE FRANSCHMANNEN KOMEN NAAR HUIS MET DRIEHONDERD FRANK. Driehonderd frank na een leven van ontberingen en een doodenden arbeid,

door Stijn Streuvels zoo flink geschilderd in zijn ‘Oogst’! 's Winters vinden die menschen haast geen werk in hun dorp; eenigen gaan zich verhuren in de stad, wat hun niet altijd lukt, anderen gaan in de schuren graan dorschen of vlas zwingelen, nog anderen trekken naar 't Walenland of houden zich met konijnenkweek bezig en de rest is totaal werkeloos. De spaarpenningen, gedurende den Zomer vergaard met hard te arbeiden, worden gedurende den Winter weer uitgegeven, daar er alsdan - dat dood seizoen - bijna niets gewonnen wordt. Er kan hoegenaamd geen sprake van zijn - op eenige uitzonderingen na - eigenaar te worden. En 't is een ellendig leven, dat die menschen slijten.

O, 'k weet het wel, 't is een gewoonte bij hen geworden, maar die gewoonte neemt er toch de ellende niet van weg. Nog onlangs sprak ik met een brave huismoeder uit mijn streek, die haar echtgenoot slechts eenige maanden in 't jaar bij zich heeft, en vijf kinders (dus niet te veel) moet opkweeken, terwijl haar man hard zwoegt in de Fransche velden en fabrieken. Ze is een zeer zuinige vrouw, en, eenigen tijd geleden, was ze zelfs niet in staat de noodige zorg te verschaffen aan haar zieken zoon. Dat heeten wij ‘miserie’! Vandervelde zegt het zoo goed in zijn boek op bl. 181: ‘Inactivité presque complète durant quatre ou cinq mois, surmenage le reste de l'année, telles sont les conditions de travail des ouvriers nomades de la Flandre. C'est, en somme, une triste vie que celle de ces pauvres gens éloignés, la plupart du temps, de leur foyer familial - Bijna volledige onwerkzaamheid gedurende vier of vijf maand, bovenmatige inspanning de rest van 't jaar, dat zijn de arbeidstoestanden van de zwervende werklieden uit Vlaanderen. In één woord, 't is een droevig leven dat die arme lieden slijten, den meesten tijd van hun haardstee verwijderd.’

Onze boerenwerklieden trekken niet alleen naar Frankrijk; er zijn er ook, die in Duitschland en in Holland (omstreek van Haarlem) gaan arbeiden. De meesten echter verlaten hun land voor het Zuiden: we onderscheiden:

a) de steenbakkers, in het Noorden en het departement van Pas-de-Calais;

b) de aardwerkers, ook meestendeels in 't Noorden, maar zelfs te en voorbij Parijs;

c) de landarbeiders, verreweg de aanzienlijkste kategorie, in de departementen Pas-de-Calais, Aisne, Eure et Loire, Loiret, Seine, Seine et Oise, Seine et Marne, Oise.

Het gebeurt wel meer dat dezelfde persoon tot de drie kategorieën behoort, en ik heb met verschillende landarbeiders gesproken, die gedurende de maand, welke hun twee campagnes afscheidt - campagne, zoo heet men dien veldarbeid; zoo spreken onze Vlamingen van één of twee campagnes te doen per jaar - ‘terrassier’ worden.

We zeggen dat er twee campagnes bestaan: degenen, die de eerste campagne meemaken, vertrekken in April-Mei en keeren terug in Augustus; de anderen vertrekken in September en komen weer in December. Het aantal campagnes wordt fier door onze werklieden opgeteld, en 't is niet zonder hoogmoed, maar tevens ook met zekere droefheid over de lange reeks jaren van harden arbeid dat ze u vertellen hoe ze dertig, veertig, vijftig campagnes meegemaakt hebben; dat broodnoodig gebruik wordt voortgezet van vader tot zoon. Ze vertrekken met ploegen van 10 tot 15 man en hebben een hoofdman, den *ploegbaas*, die door den Franschen boer jaarlijks verwittigd wordt. Dikwijls ziet men vader en jongens van 15 à 16 jaar samen gaan. Als de hoeve te ver afgelegen is van 't station waar de Franschmans aankomen, zoo wacht de boer ze met zijn wagen op; en zoo ook vervoert deze zijn werklieden iederen morgen naar zijn land, als dit te ver verwijderd is. Er zijn er, die in den kost zijn: dit is gewoonlijk het geval voorbij Parijs; dat zijn de ‘rijke’ Franschmans; anderen, die in 't Noorden werken, vertrekken, geladen als muilezels met hun kleeren, pikhaak, hesp en varkensvleesch: dat zijn de ‘arme’ Franschmans.

Maar, arm zijn ze allebei!

Gedurende de eerste campagne worden de beeten geplant, gezuiverd en wordt er in het aardappelveld gewerkt; daarna begint men den oogst. Daar de oogst in 't Zuiden eerder rijp is dan in 't Noorden, zijn er velen die in 't Zuiden arbeiden en bij hun afreis een tweeden oogst gaan afpikken in de Noorderdepartementen. Er zijn ook streken waar de oogst gemaaid wordt, hetgeen het werk snel doet vooruitgaan, maar zeer lastig is.

De tweede campagne is voor den oogst van de beeten.

Dan zijn er nog, die daarna in de fabrieken (suikerindustrie) blijven arbeiden.

Ik heb me tot verschillende personen gewend om te weten wanneer die jaarlijksche trek voor het eerst begonnen is. Wel gingen van in vroeger eeuwen reeds Vlamingen in Frankrijk werken, maar dat getal was gering. Onze Vlamingen hielden te veel van hun geboortegrond, hun haard, dan dat ze, met duizenden, hun land zouden verlaten, om elders te gaan arbeiden, indien niet bijna onmogelijk te bestrijden oorzaken ze er toe gedwongen hadden. Die oorzaak is te zoeken in de heele omwenteling, die de nieuwe mechanische weeftoestellen teweegbrachten in ons Vlaanderen. Tot dan toe was de vlasnijverheid op het platteland een huisnijverheid, die een betrekkelijk goede winst opleverde. Maar, van 't oogenblik af dat de oude werkwijzen, om lijnwaad te vervaardigen, vervangen werden door nieuwere, was 't aan onze plattelandsbevolking totaal onmogelijk die concurrentie te doorstaan. Die enorme crisis ging gepaard met een landbouwcrisis: slechten oogst, aardappelziekte. Het bedrijf van duizenden dorpelingen was dood. En dan ziet men de Vlamingen bij onze Zuiderburen gaan werk zoeken, waar de beetbouw zeer toegenomen was. Voornamelijk na 1871, zegt graaf Ch. de Grünne in zijn studie ‘Les ouvriers agricoles belges en France’, wordt die beweging zeer belangrijk. De oorlog had immers velen weggemaaid, die vervangen dienden te worden. De suikerfabricatie van het Noorden had het eerst de Vlamingen aangelokt, en naarmate die een uitbreiding nam, dank zij de dalende markt der kolen, en gezien den afkeer van de inlandsche bevolking voor dien harden arbeid, stellen we het toenemen van het aantal uitgeweken Vlamingen vast, die afzakken tot in de departementen van de Aisne en de Somme, zelfs tot in de omstreek van Parijs en tot in Beauce en Brie. Ze boden zich ook aan voor het afsnijden van het graan. Eénmaal dat de Fransche pachtheeren hun arbeid naar waarde geschat hadden, wilden ze geen andere werklieden meer. (Zie Ch. Grünne).

De heer Volksvertegenwoordiger Petrus Daens zegt me dat men ook beproefd heeft Italiaansche werklieden naar Frankrijk te lokken; weinigen beantwoordden aan de vraag; de arbeid van de anderen was onvoldoende.

Een inwoner van Frankrijk zelf, die het vak kent, bevestigde

me dat daar niemand in den oogst en de beeten kan werken zooals de Vlamingen.

Naar mijn zegsman, den heer Daens, en verschillende andere personen, verzette de geestelijkheid zich in 't begin geweldig tegen die uitwijking; een uitzondering maakte de eerwaarde heer Duvillers, pastoor van Woubrechtegem, die er op wees dat het een noodzakelijk gevolg was van de inwendige crisis, die ons Vlaanderen teisterde.

Die geestelijkheid, welke de uitwijking uit een godsdienstig en politiek oogpunt beschouwde, ziende dat haar tegenkanting door den drang der omstandigheden vernietigd werd, oordeelde het geraden, liever dan zich langer nutteloos te verzetten, de uitwijkelingen onder haar bescherming te nemen.

Aldus ontstonden het ‘Berek tot Bescherming van de West-Vlaamsche Tijdelijke Uitwijkelingen naar Frankrijk’ en het ‘Beschermingscomiteit der werkliedenuitwijkelingen van Oost-Vlaanderen.’

De heer Volksvertegenwoordiger advokaat Romaan Moyersoen, lid van het Oost-Vlaamsch comité, schrijft me: ‘Het werk der tijdelijke uitwijkelingen, ingericht door de Bisschoppen van Gent en Brugge, heeft voor doel den *stoffelijken*, *geestes*- en *zedelijken* toestand der uitwijkelingen te verbeteren. De uitwijkelingen worden regelmatig door Vlaamsche priesters bezocht; - maatschappijen van onderlingen bijstand werden te hunnen voordeele ingericht, die onderstand bij ziekte of sterfgeval verschaffen; - advokaten en pleitbezorgers worden hun kosteloos verleend om hunne rechten te doen gelden in geval van betwisting.’

Het West-Vlaamsche Berek staat onder de hooge bescherming van Mgr. Waffelaert, Bisschop van Brugge - die geregeld de vergaderingen bijwoont -, onder het eerevoorzitterschap van den eerwaarden heer kanunnik H. Van den Berghe, vicaarheer, en onder het voorzitterschap van het kamerlid, Vrijheer Karel Gillès de Pélichy. Ridder Stanislas van Outryve d'Ydewalle, van St-Andries langs Lophem, in welke kleine gemeente een twintigtal Franschmans wonen - naar die heer zelf me meldt - is algemeen boekhouder; en de E.H. Edmond Denys is de ‘geestelijke bestierder van de uitwijkende werklieden.’ Deze was zoo vriendelijk me een uitgebreid verslag over het tiende jaar (1910-1911) van hun werkzaamheden, alsook de laatste nummers

van *De Stem uit het Vaderland*, katholiek weekblad, Tolk van 't Westvlaamsch Gouwverbond van Onderlingen Bijstand voor uitwijkende werklieden, te sturen.

Het Oost-Vlaamsch comité heeft Mgr. Stillemans, Bisschop van Gent, en den heer Senator de Kerckhove d'Ousselghem tot eerevoorzitters, - den heer Volksvertegenwoordiger Maenhout tot president. De E.H.A. Bert is directeur van het werk der Vlamingen te Parijs. Ik ontving ook een ‘Aperçu sommaire des Travaux du comité de protection des Ouvriers-Emigrants de la Flandre Orientale’ over de jaren 1908, 1910 en 1911. Dat ‘aperçu sommaire’ is echter zeer uitgebreid.

We staan verwonderd over den verbazenden arbeid van beide beschermingscomités.

Het Berek van West-Vlaanderen belegde in verschillende dorpen 9 vergaderingen gedurende December 1910, 9 gedurende Januari 1911, 10 gedurende Februari, 8 gedurende Maart en 3 gedurende April. De uitwijkelingen kwamen bijeen: van de dekenij van Avelgem, ten getale van 160; van de dek. Brugge-Zuid: 301; van de dek. Diksmuide: 363; van de dek. Gistel: 620; van de dek. Kortrijk: 560; van de dek. Poperinge: 80; van de dek. Roeselare: 650; van de dek. Thielt: 620; van de dek. Thorhout: 2165; van de dek. Ieperen: 550. Samen: 6069. Deze cijfers zijn zeer belangrijk, omdat ze ons naar alle waarschijnlijkheid inlichten, precies niet over het juiste aantal uitwijkelingen per streek, maar, gezien de verhouding van dekenij tot dekenij, omtrent de streek, die het meest aantal Franschmans oplevert. We stellen hier vast dat het de gemeenten van den omtrek van Thorhout moeten zijn. Eigenaardig: Ichtegem belegde een bijeenkomst op twee verschillende plaatsen - één in de kerk, bijgewoond door 98 man en één ‘in den Geuzenbosch’, bijgewoond door 150 man.

In het Fransch Noorden werden drie zomervergaderingen gehouden, en in drie dagen tijds ‘ketste’ de E.H. Denys Fransch-Vlaanderen af en bezocht de ‘maatjes op hun dungezaaide steenovens.’ - ‘Overal, waar ik reed of tort, waren de steenbakkers welgezind. Het weder, dat overjaar gestadig kwakkelde en zeeverde. legde aan om de maatjes te begunstigen met een overheerlijken zomer,’ zegt de pastoor, die. al rijdende, de ‘uitsteekberden’ van

de herbergen leest: A l'estaminet de la Kreule - Au schu (in het schuw) - Au Boerenhol - Au spotterken - Au Peckel - Au Rietveld - Au Paddeveld - Au Klocke-hoeck, - en in zijn geest overloopt hij al de maatjes, die hij sedert negen jaar alhier of aldaar ontmoet had. ‘Allen hebben hem veel troost verschaft, al zijn ze allemaal geene heiligen. Boos en zijn ze niet, neen, maar krank. Het geloof zit nog zoo diep in hunne herten.’

Het Pas-de-Calais kreeg 4 vergaderingen en 't bezoek van denzelfden heer Denys. Wie vertelt het gelijk hij?

‘Ze wrochten zoo neerstig te Douvrin en te Auchylez-Labassée, de steenbakkers, de pressers, de meulemans en de steenzetters. Ze wrochten zonder te verpinken, lijfsgena, altijd werken, geen tijd hebbende schier om den pastor van de Vlamingen een handje te drukken. Maar.... rap met de handen is ook rap met de tanden, en ze speelden ze binnen, de dikke sneden brood en de schellen zwijnsvleesch, als het vier was van den namiddag....

- En gij, meuleman, gaat gij nooit meer terugkeeren naar België?

- Neen ik, heer pastor, neen ik! Waarom terugkeeren naar Beis? *Om er te creveeren van den honger?* Ik vind mijn brood in France, en ik ben hier goed.

Ik heb altijd een bijzonder oog op de meulemans, ik zou haast zeggen op de “beulemans”, want ze moeten toch zoo beulen al krabbelende in den grond met krabber en met schoepe, en voerende bakwagens aarde hoog opgeschoept met een pinne. Ze steken en ze puggen daaraan godgansche dagen en maanden lang, zoodat ze welhaast geenen mensch meer zouden gelijken, ware 't niet dat ze van ijzer en staal zijn. En zweeten dat ze doen! hun baaiken hangt er van te lutsen en te kletsen tegen hun lijf als een natte schoteldoek. En ik weet er, die dit lezende, zullen zinderen bij de herinnering aan den uitgestanen arbeid.

En de pressers, die den steel van hun machien witwrijven, louter van den onophoudenden arbeid! Al wie onze Vlamingen alzoo ziet werken staat verstomd en verslagen over zooveel taaie neerstigheid.’

Is het niet wraakroepend dat onze Vlamingen, die iedereen verstommen om ‘zooveel taaie neerstigheid’, in ‘France’ hun brood moeten gaan vinden, daar ze in hun eigen land zouden ‘creveeren van den honger’?

Dit toont wel aan dat het de miserie is, welke die mannen uit ons Vlaanderen drijft.

In de Somme hadden 8 bijeenkomsten plaats, in de Seine et Oise 4, in de Oise 6, waar Denys de Belgen vond ‘op hun eigen nest, bezig met rogge te pikken. 't Was er heet als in een oven, vernepen als ze daar zaten tusschen de bosschen, waar geen windje waaide. Het zweet liep hun bij beken af en ik had deernis met hun lot, maar ze waren voldaan over hunnen zomer.’

En de pastoor zette zijn tocht voort, hield één vergadering in de Aisne:

‘'t Was toch zoo stikkend heet. Een blauwendige mist, een dunne rook, om zeggens, hong boven de velden en de lucht begon te zanen: des fleurs d'orage, wist de pastor-deken van Vic-sur-Aisne dat te noemen. Geen levende ziel dierf buiten kijken. Iedereen hield zich gesloten in een hoek of kant en roerde niet, want ieder beweging deed het zweet uit de zweetgaten perelen, stroomen. Geen windje waaide, geen trek in de lucht, geen tocht hoe klein, en 't scheen dat de zonne heur laaienden gloed spuwde uit honderdduizend vuurmonden te gelijk. Geen blad, geen vinne trilde of zinderde onder de witte zonne, die ketterde tegen de witsteenen wanden van de dorpshuizen en de torentinnen van 't versterkt kasteel deed gloeien. En dan ging het naar Compiègne en van Compiègne naar Clermont, en daar stonden de velden wit van den zwaargeladen oogst, zegge hagelwit onder de ketterende zonne. Ik zag waarhier waardaar een Belg of twee de gangen maken en de zoomen van de koornstukken afscheren. De pikmachienen, de maaiers, en de binders, met drie peerden bespannen, wiekten met hunne armen als molens door de gulden zee van koorn, en pikten hemelstorme de tarwe af, die elf dagen vroeger gerijpt was dan overjaar. De Belgen stuikten de schooven goudgeel en blond in onafzienbare reken. De menschen zullen brood hebben dees jaar en beterkoop kunnen leven. De Fransche boeren hunne graanzolders zullen proppen en begeven onder den overvloed, maar de Belgen zullen weinig goudvinken te vangen hebben.’

Het is een gekend feit, dat, als de oogst zwaar en recht staat, de Vlamingen minder verdienen, dan als hij plat geregend is; in 't eerste geval worden immers de machines gebruikt.

Reeds in 1902, tijdens een vergadering van het ‘Comité de Protection des Ouvriers-Emigrants’, werd de aandacht gevestigd op den erbarmelijken toestand van de uitwijkelingen, welke, gedurende hun verblijf in Frankrijk, ziek worden. Men besloot over te gaan tot de stichting van mutualiteiten, Franschmansgilden. Einde 1904 bestonden er 24 dergelijke gilden; einde 1906: 66 gilden tellende 3972 leden; einde 1907: 106 gilden met 7042 leden (dat jaar waren er 14 sterf- en 496 ziektegevallen; er werd een vergoeding uitbetaald ten beloope van 8473 fr.). Op 1 Maart 1911 telde de Federatie 147 gilden en 9504 leden; ze betaalde 8679 frank indemniteit voor 24 sterf- en 594 ziektegevallen.

De bijdragen beliepen tot 10.880 frank.

Een herverzekeringskas werd ook ingericht en ontving in 1911, vanwege de aangesloten vereenigingen, 2311 frank en betaalde als aandeel in de vergoedingen aan de gilden de som uit van 1753, 10 fr.

De Federatie van Mutualiteiten en Herverzekeringskas in Oost-Vlaanderen staat onder het voorzitterschap van het katholiek Kamerlid, den heer J. Maenhout.

Ik zei reeds dat onze Franschmans geregeld bezocht worden door afgevaardigden van hun beschermingscomité, over 't algemeen door priesters.

Ziehier wat ik te lezen krijg op bl. 15 van het ‘aperçu sommaire’ (1910):

‘Nos émigrants ont beaucoup souffert l'an dernier de la température inclémente: il y eut de nombreux cas de maladie et un plus grand nombre de décès que les autres années. Lorsqu'un de nos ouvriers tombe malade, il nous en avertit aussitôt par lettre ou par télégramme, et nous nous rendons immédiatement sur les lieux. Nous visitons encore dans bien d'autres circonstances nos émigrants, lorsqu'il s'agit de leur rendre service ou de leur venir en aide. Pour donner à nos lecteurs une idée de l'importance de cette partie de notre travail, il suffira de dire que durant le seul mois de juin, vingt-quatre voyages plus ou moins importants ont été faits dans ce but par nos aumôniers.’

De uitwijkelingen van Oost-Vlaanderen ontvangen het blad *Het Volk van Vlaanderen*, dat vóór 1911 heette *Het Volk der Franschmans.*

Er werd ook een syndikaat der uitwijkelingen gesticht, met het doel betere werkvoorwaarden te bekomen en ook de moeilijkheden, die tusschen patroon en arbeider kunnen ontstaan, te vereffenen. 't Is de heer L. Duprez uit Gent, die het Bureau van dat syndikaat presideert.

In het Fransch ‘Rapport des Travaux du Syndicat des Ouvriers-Emigrants de la Flandre orientale’ over 1907, lees ik op blz. 5:

‘Le Comité de Protection, en créant, en 1900, l'OEuvre des Franschmans, s'était proposé de protéger et de défendre nos ouvriers-émigrants tant au point de vue matériel que sous le rapport moral et spirituel.

La défense des intérêts matériels de nos ouvriers est parfois chose bien délicate et exige souvent une connaissance toute spéciale des hommes et des choses. Pour ce motif, il a semblé bon de laisser la défense de ces intérêts aux ouvriers eux-mêmes, sous la direction de chefs prudents et capables.

C'est là l'origine du Syndicat des Ouvriers-Emigrants, dont le but est d'assurer à nos émigrants des conditions d'existence et de travail plus favorables, et aussi d'intervenir en cas de difficultés personnelles entre patron et ouvrier.

Le Syndicat des Ouvriers-Emigrants comptait au 31 décembre 1907, cent et quinze sociétés affiliées.... Le total des membres s'élève à huit mille.

Le bureau est composé des fondateurs du Syndicats et de quelques autres membres.

Le nombre des membres-ouvriers du bureau augmentera naturellement au fur et à mesure du développement du Syndicat.’

Ik vind integendeel van 1907 tot 1910 een vermindering van leden-werklieden van dat Bureau.

Om de uitgave van het syndikaat - bizonderlijk veroorzaakt door de onkosten van rechtspleging - te dekken, stort ieder lid een bijdrage van 25 centiemen 's jaars. Die bijdrage is uiterst gering en toch moet ik bekennen dat het syndikaat doeltreffend gewerkt heeft.

In 't verslag over 1910 tref ik op bl. 39 het volgende aan:

‘Le syndicat s'occupe exclusivement des intérêts matériels de nos ouvriers.

La défense des intérêts matériels de nos ouvriers émigrants est divisée nécessairement en deux catégories: la défense des intérêts collectifs, c'est-à-dire, communs à un groupe plus ou moins important d'ouvriers; et celle des intérêts particuliers, ou les cas de conflit entre tel ouvrier et tel patron déterminés.

Dans l'une et l'autre de ces deux catégories le Syndicat a rendu des services signalés à nos ouvriers.’

Zoo is het grootendeels aan dit syndikaat te danken dat de *arbeidskontrakten* langs om meer in gebruik komen, dat de *werkliedenlogementen* verbeterd zijn, dat de *belasting op de uitwijkelingen* in Frankrijk niet toegepast geworden is.

De uitwijkelingen, die slachtoffer zijn van een werkongeval, met bestendige onbekwaamheid tot arbeid, hebben in Frankrijk, evenals in België, recht op een lijfrente.

Ten andere, de Franschmans genieten, ondanks de chauvinistische en protectionistische pogingen die mislukken, nagenoeg al de voordeelen der Fransche sociale wetgeving, en dat volgens het Franco-Belgisch verdrag van 21 Februari 1906, dus ook de voordeelen van de Fransche Ongevallenwet van 9 April 1908.

Die Fransche Ongevallenwet gelijkt veel aan de onze van 23 December 1903; maar in Frankrijk is de verzekering voor de bazen verplichtend, hier niet.

Om die rente te kunnen ontvangen, zouden de tot arbeid onbekwame uitwijkelingen zich viermaal 's jaars naar Frankrijk moeten begeven.

Om in die moeilijkheid te verhelpen werd er een overeenkomst gesloten tusschen hoogergenoemd syndikaat en de voornaamste Verzekeringsmaatschappijen, waardoor het Bureau zelf te Parijs het bedrag van de rente ontvangt, dat vervolgens aan de belanghebbenden gestuurd wordt. Aldus wordt te Parijs de rente ontvangen van een dertigtal werklieden, ten beloope van 8419 frank.

Van 1900 tot en met 1910, heeft het syndikaat 276,293 frank als vergoeding doen uitbetalen, en van 1907 tot en met 1910, als rente 18,229 frank.

Het valt niet te betwisten dat het Werk der Franschmans veel goed gesticht heeft, en prijzenswaardig is.

We zullen natuurlijk niet beweren dat dit werk door de geestelijkheid en de katholieken op 't getouw gezet werd uit louter liefde voor den werkman.

Zoo zegt Dr G. Barnich in zijn zeer gedocumenteerd boek ‘Le Régime clérical en Belgique’, nadat hij in het hoofdstuk ‘Les Franschmansgilden et les Aoûteux’ het groot aantal uitwijkelingen vermeld heeft, op bl. 266:

‘On conçoit qu'une action aussi méthodique et aussi attentive que l'est celle du Parti catholique ne pouvait laisser s'échapper une somme d'influence aussi considérable et, soit que les cléricaux aient craint que l'air de la France fît vite oublier à ceux-ci l'indispensable tutelle de l'Eglise, soit qu'il fût jugé en haut lieu que tout au moins la force électorale que représentaient ces 60.000 électeurs devait être conservée à tout prix au parti qui la représente, des moyens fort ingénieux furent imaginés pour s'assurer de leur fidélité.’

Het Werk der Franschmans - niettegenstaande de uitmuntende resultaten, die het opgeleverd heeft en nog dagelijks voortbrengt, en die we volgaarne erkennen - behoort ook wel tot hetgeen Paul Janson in de Préface van Barnich's studie noemt ‘la multiplicité des oeuvres qu'il (le clergé) a créées, beaucoup moins pour défendre et propager la foi que pour assurer dans le pays cette domination politique qui l'opprime depuis de trop longues années.’

We willen wel bekennen dat dit werk een weldaad geweest is voor den armen uitwijkeling, dat het bezield is met een nobelen geest om goed te doen, en we bewonderen de geldelijke opoffering, die velen zich getroosten om dit werk in stand te houden.

In dien zin spreekt ten andere de heer Paul Hymans in *zijn* Préface van 't boek van Barnich: ‘Certaines (oeuvres catholiques) sont inspirées d'un noble esprit de bienfaisance. Et beaucoup de ceux qui s'y consacrent font des sacrifices d'argent et de dévouement qui commandent le respect. Mais presque toutes mêlent adroitement le temporel au spirituel et combinent avec les inspirations du coeur de sordides calculs politiques. L'assistance est subordonnée à des conditions qui humilient la conscience du pauvre et contraignent sa liberté.

La participation aux associations et aux avantages qu'elles procurent est soumise à des engagements de servitude morale.’

En nochtans schijnen in den laatsten tijd - alhoewel het Werk der Franschmans heelemaal in katholieke handen is - de Franschmans zelf aan de politieke macht der klerikalen te ontsnappen.

***

Om mijn studie over de Franschmans zoo volledig mogelijk te maken, heb ik:

1e een vragenlijst gestuurd aan Volksvertegenwoordigers en andere personen, die ik als bevoegd aanzag om me over deze kwestie in te lichten;

2e inlichtingen gevraagd aan Oost- en West-Vlaamsche Bescherming-comité's en aan de succursale te Parijs;

3e een vragenlijst gestuurd aan den burgemeester van talrijke gemeenten, waar veel Franschmans-familiën wonen;

4e een persoonlijk onderzoek ingesteld;

5e werken geraadpleegd die de landbouwkestie en de uitwijkelingen behandelen.

* * *

Ik had de volgende vragenlijst gestuurd aan Volksvertegenwoordigers van de streek der Franschmans en aan eenige andere personen:

1) Welke zijn de oorzaken van den jaarlijkschen trek van zooveel duizenden Vlamingen naar Frankrijk?

2) Welk loon kunnen ze ginder verdienen en welke besparingen kunnen ze doen?

3) Welken invloed oefent de tijdelijke afwezigheid van den vader uit op het achtergebleven huisgezin?

4) Welken invloed oefent het verblijf in Frankrijk uit op de daar arbeidende Vlamingen?

5) Is het mogelijk de Franschmans, gedurende hun verblijf bij onze Zuiderburen, als stamgenooten bij te staan, om ze gedurende dien tijd niet heelemaal van Vlaanderen te laten vervreemden, en hun leven aldaar te verbeteren op *stoffelijk*, *geestes- en zedelijk gebied?* Welke middelen zoudt ge daartoe aanwenden?

6) Kan er intusschen voor het achterblijvende huisgezin iets gedaan worden?

7) Op hoeveel duizenden schat ge de Vlamingen, die jaarlijks naar Frankrijk gaan werken?

8) Denkt ge dat die trek doetreffend kan tegengewerkt worden: 1° voor den arbeider zelf, 2° voor Vlaanderen? Zoo ja, door welke middelen?

Ik heb zeer weinig voldoende antwoorden ontvangen; eenigen bekenden niets van de kwestie af te weten, anderen schreven weinig op de hoogte te zijn en met belangstelling mijn onderzoek te zullen lezen, nog anderen (de talrijksten) verzonden me naar de bescherming-comité's; enkelen (en dit was grappig!) verzonden me naar malkander.

De heer *Petrus Daens* (Christen Demokraat) geeft als oorzaken van uitwijking op: verval van de vlascultuur en de huisnijverheid, gebrek aan industrie op het platteland, lage loonen in Vlaanderen, gemakkelijke vervoermiddelen, nù ook verval van de hoppeteelt, gebrek aan kloek mannevolk in Frankrijk.

Bij onze boerenarbeiders - in vergelijking met hun aanhoudende miserie in Vlaanderen - wordt Frankrijk aangezien als een goudmijn.

De uitwijkelingen keeren naar hun land terug met 3 à 4 à 500 frank; om die som te kunnen meebrengen, hebben ze als slaven moeten arbeiden van 3 uur 's morgens tot als 't donker wordt.

Op vraag 3 en 4 antwoordt het democratisch Kamerlid uit Aalst dat over 't algemeen de oud-Germaansche zeden bewaard blijven; die uitwijking brengt weinige schokken teweeg in 't huisgezin, alhoewel hier en daar wel bespeurd wordt dat het vaderlijk gezag ontbreekt; de vrouw blijft getrouw aan den afwezigen man, nochtans heeft men hier en daar een uitzondering aan te stippen, hetgeen soms voor gevolg heeft dat de uitwijkeling naar België niet meer terugkeert.

De Franschmans oordeelen onafhankelijker dan de Vlamingen, die nooit hunne streek verlaten; de meesten blijven godsdienstig. De pastoor verwacht hen met genoegen omdat hij dan mannevolk in zijn kerk krijgt. Onder de Vlamingen in Frankrijk wordt tegenwoordig veel over Belgische politiek gesproken; er zijn er zelfs, die ginder soms 's Zondags in den namiddag een meeting houden.

Op vraag 5 zegt de heer Daens dat de katholieken Bonden van Franschmans gesticht hebben, maar dat die katholieken nochtans stelselmatig weigeren diezelfde Franschmans in de gelegenheid te stellen hun stemrecht uit te oefenen, daar de verkiezing plaats heeft op een tijdstip waarop al de uitwijkelingen België verlaten hebben. De Aalstersche Volksvertegenwoordiger heeft daarvoor reeds dapper in de bres gesprongen en de heeren Maenhout, Verhaeghen en de Gellinck, hoofden van die bonden, rechtstreeks ondervraagd en geen positief antwoord bekomen. Hij schat de jaarlijksche uitwijkelingen op 55 à 60 duizend.

De Christen Volkspartij heeft in 1904 een onderzoek ingesteld over 't getal afwezigen in verschillende gemeenten van 't arrondissement Aalst en in een zestal buiten 't arrondissement.

Ziehier de lijst:

Binnen het arrondissement:

Baardegem	120 à 140
Gijsegem	75
Hofstade	85
Meire	270
Erpe	160
Herdersem	55
Impe	45
Wanzele	35
Vlierzele	250
Letterhoutem	150
Zonnegem	75
Bavegem	96
Oordegem	170
Smetlede	165
Ressegem	91
Aaigem	150
Woubrechtegem	121
Herzele	125
Sint-Lievens-Essche	135

Grootenberge	48
Leeuwergem	54
Hillegem	175
Borsbeek	140
Sint-Lievens-Houtem	290
Heldergem	180
Neerhasselt	80
Aspelare	85
Velsique	60
Sinte-Maria-Oudenhove	55

Dat maakt samen op 29 gemeenten (iets meer dan het derde van het arrondissement Aalst): 3550 Franschmans.

De heer Daens en ik denken dat men gerust het aantal uitwijkelingen voor onze heele Aalstersche streek op 9 à 10 duizend mag schatten.

Buiten het arrondissement:

Everbecq	500
Cherscamp	194
Denderbelle	85
Wichelen	80
Schellebelle	100
Wetteren	95

Hier dus voor 6 gemeenten uit verschillende arrondissementen: 1054.

De heer Daens is ook zoo welwillend geweest me twee fotografiekaarten te bezorgen, waarop twee ploegen Franschmans (een van twaalf en een van vijftien man), jongeren en ouderen, gefotografeerd zijn. De eerste groep is gewapend met het noodige gereedschap om te pikken; ze zijn allen barvoets en dragen slechts hemd en broek en breede ceintuur; een der mannen draagt een soepketel; de tweede groep zit te drinken en heeft op de tafel een klein bord geplaatst met het opschrift: De Vereenigde Dronke Broeders. Geen enkele rookt;

één hunner (de oudste) leest een blad; ze zien er allen kloek en opgeruimd uit.

Ja, zoo zijn ze, zegt de heer Daens: hard werken, plezier maken, drinken en vloeken, maar eerlijk... Oud-Germanen.

Om een klein denkbeeld te kunnen vormen van den graad van onderwijs dier Franschmans, schrijf ik hier die kaarten over (ongelukkig kan ik de hanepooten en mislukte letters niet weergeven; geen twee letters zijn verbonden):

I

M. Petrus daens
à Alost
Vlandren Oriandale
Belgiex

Tekst: Mijnheer daens ik hebt u hartelijk geluk te wechsen van het geen ik in de gazet vernomen heb als dat gij weder den zegenpraal behaal heb en wij wechen u hartelijk geluk met geheel ons kompaien.

Monseur.....

Citivateur a Neufmontier Par Meaux (Seine a Marne Franse

Pour remettre.....

gezonden door den ploegbaas die daar te miende in staat met zijne klak op en gemoet ons iest laten weten.

II

Mijnheer Petrus Daens
Representent van Aalst
Vlanderen Oriontalle
Belgeiqeu Geen tekst, enkel een naam.

De heer *Hippoliet Meert* van Gent, sekretaris van het Algemeen Nederlandsch Verbond Groep B, welke me tal van namen opgaf, aan wie ik me adresseeren kon om inlichtingen, die me van zeer grooten dienst geweest zijn bij deze studie, duidt ook, evenals de liberale Volksvertegenwoordiger uit Gent, de heer *Arthur Buysse*, als oorzaak van de uitwijking aan: lage loonen in Vlaanderen, betere loonen in Frankrijk. De h. Meert denkt dat de afwezigheid van den vader niet gunstig kan zijn, maar voegt er onmiddellijk bij dat dit enkel een theoretische

gevolgtrekking is. Wat het aantal uitwijkelingen betreft, dat is moeilijk te schatten: hij hoort van 60.000, 45.000, 40.000. En omtrent het laatste punt, meent hij dat die trek alleen dán doeltreffend kan tegengewerkt worden, wanneer betere bestaansvoorwaarden voor de veldarbeiders in Vlaanderen komen. '*Van zelf* slaat de landelijke werkgever de loonen niet op; hij wordt er alleen toe gebracht wanneer *gebrek aan armen hem daartoe dwingt;* ik hoor nu, dat dit gebrek aan armen zich begint te doen gevoelen. Of anders wordt de werkgever er toe gebracht door het *syndicalisme;* doch, ik stel me voor, dat dit onder de werklieden zeer moeilijk is in te richten, daar men ze zoo moeilijk bijeenkrijgt. Doch dat is alleen maar een voorstelling.'

De heer *Buysse* schrijft me nog: 'Die menschen werken zich ginder dood. Ze werken in entreprise, dat wil zeggen dag en nacht en kunnen zeven of acht frank daags verdienen en hun gezondheid kapot maken. Ik ken er zoo! De afwezigheid van den vader is zeer slecht voor het huisgezin, ook voor den vader. Het aantal uitwijkelingen ken ik niet; ik heb hooren spreken van dertig duizend Vlamingen.'

De heer Staatsminister Karel Woeste stuurt me een eigenhandig in 't Nederlandsch opgesteld briefje en verzendt me met zijn 'oprechte groetenissen' tot zijn vriend, den heer Volksvertegenwoordiger Romaan Moyersoen, van wien ik, ten andere, reeds zeer degelijke inlichtingen en verdere adressen bekomen had. Dit katholiek Kamerlid schrijft ook - evenals al mijn berichtgevers overigens - de uitwijking toe aan 'de groote loonen, die in Frankrijk aan landbouwwerkers betaald worden - *het gebrek aan land hier in de.*' Hij zegt dat ze van vijf tot tien frank per dag winnen en van drie tot zeshonderd frank naar huis meebrengen; het aantal Franschmans is hem onbekend.

De heer *Albert Devèze*, liberale Volksvertegenwoordiger van Brussel, is van meening dat het natuurlijk wenschelijk is 'dat de Vlaamsche Belgen in hun vaderland werk genoeg zouden vinden, om niet meer gedurende lange maanden van hunne familie gescheiden te moeten leven.' Inmiddels zou de regeering *alles* in 't werk moeten stellen om de bescherming over de uitwijkelingen te verzekeren.

De socialistische Volksvertegenwoordigers, aan wie ik inlichtingen gevraagd had, verwezen me naar het werk 'L'Exode Rural et le

Retour aux Champs' van E. Vandervelde, dat ik bezat en natuurlijk reeds geraadpleegd had.

De heer *Lodewijk de Raet*, Afdeelingshoofd in het Ministerie van Nijverheid en Arbeid, schrijft me dat het vraagstuk over de Franschmans 'een der minst gekende kwestiën onzer huishouding is, al spreekt men er zoo dikwerf over. Zoo werd eenigen tijd vóór de verkiezing van Juni de Minister ondervraagd over 't getal Franschmans, en hij moest antwoorden dat er geen nieuwe gegevens voorhanden waren: dit was de zuivere waarheid. De afdeeling statistiek van het arbeidersambt is van plan een "enquête" in te richten.' Hij zegt verder dat het grootste getal landarbeiders (hij vermeldt ook aard werkers en steenbakkers) op stuk werken: zóóveel om een hektaar te maaien, enz., en, als ze goed doorwerken, van acht tot tien frank per dag verdienen kunnen. Voor een seizoen van Mei tot einde September kunnen deze werklieden van vijfhonderd tot driehonderd frank (het laatste het meest) naar huis brengen. Het getal Franschmans bedroeg in 1898 van vijftig tot zestig duizend, maar is, naar betrouwbare inlichtingen, met meer dan tien duizend verminderd.

Thans zouden er zijn:

Oost-Vlaanderen:	23.000
West-Vlaanderen:	14.000
Henegouwen:	4.000

Wat de menschen van hun dorp drijft is *de miserie.* In Frankrijk trekken zij hooge loonen, in Vlaanderen onbekend. Maar de groote reden is de *overbevolking* van onze Vlaamsche gewesten. Die trek kan alleen tegengewerkt worden door *de nationaliseering van het kapitaal*, *door de vermeerdering van het productie-vermogen van den landbouw.* Ingenieur De Raet had over de nationalisatie van het Vlaamsch kapitaal ons reeds interessante gegevens meegedeeld in zijn studie over 'Vlaanderens economische ontwikkeling en toekomst', verschenen op blz. 94 van *Neerlandia* (Vlaanderen-nummer. Juni en Juli 1904). Hij heeft dezelfde thesis zoo degelijk behandeld op bl. 75 en 113 van zijn 'Verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent (1909)', en ik vind ze van zoo'n overwegend belang, dat ik niet aarzel ze hier over te schrijven:

Nationaliseering van het Vlaamsch kapitaal.

Dit wil zeggen, dat de talrijke millioenen onzer Vlaamsche spaarpenningen, die nu naar elders verhuizen onder voorwendsel voordeeliger plaatsing te vinden, zouden gebruikt worden tot niet minder winstgevende zaken op eigen bodem: uitbreiding van eigen handel, eigen nijverheid, eigen landbouw, eigen scheepvaart en zeevisscherij. Aan de thans bestaande misstanden komt maar een einde door de vervlaamsching in geest en in taal van Vlaanderens handel, nijverheid en geldmarkt. Het aandeel van de massa der kapitaalbezitters in het oprichten van zaken is uiterst gering. De stuwkracht gaat uit van een klein getal personen en instellingen (banken en groote handels- en nijverheidsfirma's). Het ligt dus aan deze leiders, bij wie men het stamgevoel niet opgewekt heeft, dat deze takken onzer nationale bedrijvigheid niet de gewenschte uitbreiding bekomen; in deze bedrijvigheid op eigen bodem zouden talrijke Vlaamsche werkkrachten benuttigd kunnen worden, talrijke Vlaamsche werklieden en hun huisgezinnen een bestaan in eigen land vinden. Wij komen overigens op deze zeer gewichtige quaestie terug in de volgende hoofdstukken, gewijd aan het hooger technisch en het hooger landbouwonderwijs. Onze mannen van zaken, groothandelaars, bankiers, moeten voeling krijgen met het volk. Daarvoor is een hooger handelsonderwijs er hoogst noodig.

> *Door de overbevolking van Vlaamsch-België wordt een vermeerdering van het productie-vermogen van den landbouw een sociale eisch van het allergrootste belang.*

België met zijn 243 menschen per vierkanten kilometer is een der dichtstbevolkte landen der aarde, maar het is vooral het Vlaamsche land dat een bijzonder dichte bevolking aanwijst. In de provincie Oost-Vlaanderen zijn de gemeenten met minder dan 200 inwoners per vierkanten kilometer uitzonderingen. Men vindt 235 inwoners per vierkanten kilometer in het arrondissement Thielt, 266, in dat van Oudenaarde, 319 in Sint-Nikolaas, 349 in Roeselare, 362 in Dender-

monde, 388 in dat van Aalst. Tusschen Aalst en Zottegem treft men 11 buitengemeenten aan met meer dan 400, 13 met meer dan 300 inwoners per vierkanten kilometer. De hoofdoorzaak daarvan is de voorbeeldige landbouw van deze streek, waar het klein bedrijf de overhand heeft. Maar ook het hoog geboortecijfer. Ondanks den teruggang der jaren 40 en de sterke uitwijking naar het Noorden van Frankrijk, waar meer dan 500.000 menschen uit de Vlaamsche provinciën gevestigd zijn, ondanks de uitwijking naar het Walenland, die sedert veertig jaar duurt, ondanks de uitwijking naar de groote steden, blijft de bevolking van Vlaanderen, uit een sociaal oogpunt gezien, onrustbarend aangroeien. In een studie over Bevolkingscijfer en Stambelang hebben wij bewezen, dat Oost- en West-Vlaanderen de voorraadkamers zijn waaraan de andere Belgische, en vooral Waalsche provinciën, nieuwe levenskracht ontleenen; wij hebben dan ook aangetoond welke noodlottige gevolgen deze uitwijking heeft voor de Vlaamsche volkskracht. De groote oorzaak van de vermeerdering der bevolking is het hoog geboortecijfer: 33 per 1000 inwoners in Vlaamsch België, 21 op 1000 in de Waalsche provinciën. In Vlaanderen zijn de huishoudens met 10 tot 20 kinderen niet zeldzaam.

De gevolgen dier overbevolking, hoe verheugend ook op taalgebied, zijn een der oorzaken van de achterlijkheid van het Vlaamsche land. De landbouw en de schaarsche nijverheid zijn niet bij machte om de bevolking met voldoenden arbeid en ordentelijk loon een menschwaardig bestaan te verzekeren: de overvloed van werkkrachten komt verder het loon drukken; de lage standard of life van de Vlaamsche bevolking werkt de intellectueele en moreele ontwikkeling tegen, terwijl lage loonen en ondervoeding, ziekte en ontaarding na zich sleepen.

Jaarlijks verlaten 50 tot 60,000 Vlaamsche arbeiders (landbouwers, aardwerkers, steenbakkers) hun haardsteden om voor eenige maanden in Frankrijk of de Waalsche landbouwstreek werk te zoeken. Talrijke Vlaamsche werklieden zijn tijdelijk werkzaam in de kolenmijnen en de groote nijverheid van het Walenland. Hoe deze tijdelijke uitwijkelingen, aan den heilzamen invloed van hun oorspronkelijke omgeving ontrukt, daar leven, is voor niemand een geheim meer: zij verwilderen en verbeesten er meestal.

Welnu, deze gedwongen uitwijking met haar misstanden op

Vlaamsch en op sociaal gebied kan slechts tegengewerkt worden door verbetering der bestaansmiddelen in Vlaanderen zelf, mits vermeerdering der vakkenis op landbouwgebied. Hoe productief in Vlaanderen reeds de landbouw ook weze, deze kan stellig nog oneindig hooger opgevoerd worden... Hoe intensiever de landbouw, hoe meer werkkrachten er immers noodig zijn.

En verspreiding van de technische kennis van den landbouw is daartoe de voornaamste voorwaarde: het voorbeeld van Denemarken is daar om te bewijzen, dat het hier voorgeslagen redmiddel geenszins denkbeeldig is.

* * *

De heer De Ra et schrijft me ook dat onze Regeering onze landgenooten beschermt door haar consuls, daar waar er zijn.

Hij acht de beweging noodlottig in taal- en maatschappelijk opzicht, in dit laatste vooral, want door den aard van hun arbeid (op groote hoeven), hebben ze geen gelegenheid om te verfranschen.

* * *

De zeer belangrijke inlichtingen, me door de twee Vlaamsche Beschermings-comité's verstrekt, heb ik reeds medegedeeld.

De E.H. Edm. Denys, ‘Pastor der Vlamingen’, was ook nog zoo welwillend, me al de nummers te sturen van *De Stem uit het Vaderland*, verschenen gedurende de ‘Koornmaand’ 1912. Dat ‘Katholiek Weekblad, Tolk van 't Westvlaamsch Gouwverbond van Onderlingen Bijstand voor uitwijkende werklieden’ kost 1,50 fr., maar de uitwijkelingen krijgen het kosteloos. Het blad beleeft zijn elfde jaar.

Ik tref in het nummer van 4 Augustus j.l. een hoofdartikel aan, dat me zoo interessant schijnt om den inhoud, en zoo poëtisch geschreven is (het is de dichterlijke, diep-godsdienstige ziel van den E.H. Denys, die hier spreekt), dat ik niet weerstaan kan het in zijn geheel over te nemen:

De Dood.

Tusschen Senlis en Crépy-en-Valois, in 't blakke bloote dal van de l'Oise, - een slag van Fransch Veurn-Ambacht, - met dat verschil dat er de grond in zachte golvingen heft en daalt allerwegen, als de hoogten en leegten van een overwijden Engelschen hof.

En heel dit blakke bloote is omzoomd tegen den einder, ringsom, met dicht bewassen en eeuwenoude wouden: benoorden ‘la forêt de Compiègne’; - oostwaarts ‘la forêt de Villers-Cotterêts’; - ten zuiden, de bosschen van Ermenonville, met een witte streep in het midden, de zandwoestijn, die honderd hectaren wijd is, en de bosschen van Chantilly; - en westwaarts ‘la forêt d'Hallate.’

Vijftig dorpen hurken daar, met hunne huizen en hofsteden, rond hunne spitsbogige kerken neder, en liggen zoo vereenzaamd te druilen en te droomen, jaar uit jaar in, als kooien zonder vogels en heerden zonder vonken, want er zijn daar geene of bitter weinig kinderen.

In dit blakke bloote al hemel en beeten en luzerne, een zee van groen; al hemel en tarwe en haver, een golvende zee van witrijpende, zwaargeladen koornaren en haverbellen, die algauw onder de maaiende zeis van den Picard, of de zingezangende pikke van den Belg, of de Fransche moissonneuses-lieuses zullen nederstuiven.

En daarboven een machtig brandende zomerzonne, die haar vuurmonden openzet en lucht en aarde stooft en braadt als in een oven; vijf en dertig kerven in de schaduw en vijf en vijftig in het blakende akkerveld.

Ik stappe daar in het heetste van den dag acht kilometers verre, van Fresnoy-le-Luat, over Duey naar Baron.

Ik ontmoet geen levend hert. Het zweet berst en stroomt bij beken langs mijn lijf. De witte kiezel wentelt en slingert, berg op en berg neer, en slaat mij blind. De kalkachtige grond weerkaatst de gloeiende hitte in mijn gezicht. Geen vogel waagt het uit te vliegen en de brandende lucht te doorklieven. 't Is er zoo doodsch als in de Saharah-woestijn, zoo stil als in een graf. De gruwelijke hitte heeft menschen

en dingen als in doling geslegen. Niets roert of waagt of leeft rondom mij. Ik alleen wikkel voort in die eenbaarlijke roerloosheid.

Maar nog doodscher is het daar in de zielenwereld. De kerken zijn er des Zondags verlaten als in de week, schier zonder volk. Drie maanden lang bleef de parochie Baron zonder goddelijke diensten en niemand kloeg, niemand betreurde dien toestand.

De pastoor immers lag ziek te bed en maar eenmaal kwam er een ander geestelijke misse lezen.

Bijna op alle die vijftig gemeenten van het blakke bloote houdt geen enkel mannemensch zijnen Paschen, en worden er mannen gevonden die hem houden, nooit zijn er meer dan vier of vijf, als het heel wel gaat. Al het werkvolk schuwt, vlucht er de kerk des Zondags; eenige vrouwen uit den boerenstand en een handvol kinderen wonen daar de misse bij.

Het godsdienstig, bovennatuurlijk leven bestaat daar niet.

De eerste Communie heeft hare bediedenis verloren. Zij is de gewenschte gelegenheid om kermis te houden en de weinig onderrichte kinderen hooren er van den naasten Zondag geene misse meer. Ik weet eerste communicanten, die sneukelgoed oppeuzelen, vooraleer tot de H. Tafel te naderen. Doe maar op, zeggen de moeders, maar zwicht u... de pastor mag het niet weten...!

Nooit zag ik des Zondags een jongeling in de kerk! Zegge in vele van die parochiën, die ik zoo goed ken als vele gemeenten van West-Vlaanderen. Ik kan verscheidene parochiën opnoemen, waar niemand, zegge man noch vrouw, zijn Paschen houdt. Als iemand ziek of zuchtig is, roept men den priester niet. Men roept hem soms, toen de zieke den laatsten adem heeft uitgeblazen. Bijna allen sterven zonder sacramenten, en bijna allen worden kerkelijk begraven, de zelfmoordenaars zoowel als de menigte van dezen, die buiten de kerk als doorstekte geuzen leefden.

Het geloof is daar zoo goed als dood. De kerken, die in duigen vallen, zijn het zinnebeeld van den godsdienst, die te niet gaat.

En zijn er daar geen kristelijke menschen te vinden? 't Doet, eenige dungezaaide. Ik ken er een boer, die dagelijks ter H. Tafel nadert, ook nog eenige uitgelezen zielen, die zuchten en weeklagen over het diep verval van die geuzenstreken.

De kasteelheer van Raray zendt jaarlijks eenige werkmenschen naar Lourdes. Meegesleept door het voorbeeld van de duizende bedevaarders, gaan die lieden daar ook te biecht en te Communie, maar zoodra ze op hunne parochiën terugkeeren, zeggen ze wederom vaarwel aan hunne kristelijke plichten.

De werkmenschen werken in de week bij den boer, en des Zondags werken ze in hun eigen lochting.

Ik weet niet in welke gaten men het moet gieten om den kristen geest in deze doodsche streken te doen herleven.

En honderden Vlamingen werken in deze blakke bloote streek tusschen Senlis en Crépy-en-Valois, Nanteuil-le-Haudouin en Pont-Ste-Maxence, of die vijftig dorpen, waar het kristelijk en bovennatuurlijk leven ligt te zieletogen, en zouden ze geenen sprankel meebrengen van dien bedorven geestes- en zieletoestand naar Vlaanderen?

Ik bevestig met recht en met reden, dat onze landgenooten geen deugd en hebben van een lang verblijf in deze ongodsdienstige en diep vervallen gewesten.

Uit Fresnoy-le-Luat, Oise.

Vrijdag, 12^{n} Juli 1912.

E. DENYS, P^{r}.

Dat de Franschmans veel ‘sprankels’ van dien (naar den E.H. Denys) ‘bedorven geestes- en zieletoestand naar Vlaanderen meebrengen’, heb ik meer dan eens opgemerkt bij de bedoelde werklieden, tot wie ik me wendde om inlichtingen.

De zwervende pastor geeft in *De Stem uit het Vaderland* zijn reisverhalen (o zoo eigenaardig!) ten beste in vorm van feuilleton. Verder treft men er briefwisselingen uit het Zuiden in aan; de vergaderingen voor de Vlamingen in Frankrijk worden er aangekondigd, verder ook de vragen naar arbeiders; zoo vind ik in het nummer van Zondag 11 Augustus: Men vraagt een dertigtal mannen, aan 40 en 45 centiemen per ure, voor twee maanden omtrent, in 't begin van Oogst, om te derschen met de machien. Zich te wenden tot M. Bacquart, te Lorgies par Laventie, Pas-de-Calais, France.

Hier is dus sprake van een andere soort van arbeid, dan die,

welke we tot nog toe aangestipt hadden; die arbeid wordt ook op een andere manier betaald.

De kranten, die ik ontvangen heb, bevatten ook een Dagwijzer, de weervoorspelling, kipkap, een inschrijvingslijst ten voordeele van het Werk der Vlamingen in Frankrijk, spreuken, eenige nuttige wenken (goeden raad), lokaal nieuws uit de geboortestreek (overvloedig en uitgebreid), en wekelijks een hoofdstuk uit het Evangelie volgens Marcus.

Het blad is aantrekkelijk geredigeerd, en 'k geloof dat het met veel genoegen gelezen en voorgelezen wordt, want alle Franschmans hebben geen onderwijs genoten.

* * *

Dezelfde vragenlijst, hier reeds aangegeven, heb ik ook gericht tot de ‘succursale’ te Parijs van het ‘Comité de Protection des ouvriers émigrants de la Flandre Orientale’. Benevens drie verslagen over de werkzaamheden, waarvan ik hier gebruik gemaakt heb, ontving ik het volgende antwoord op de acht vragen:

1° De oorzaak der uitwijking:

a) de overbevolking der werklieden in Vlaanderen.

b) de hooge loonen welke in Frankrijk betaald worden.

c) de gewoonte.

2° In de betteraven verdienen ze vijf frank daags, in den oogst tien frank, in de suikerfabrieken vijf frank. De twee campagnen brengen hun zes-, zeven- of achthonderd frank op.

3° Het ware natuurlijk beter kon de vader thuis blijven, bijzonderlijk voor het gezag der moeder, dat dikwijls te wenschen overlaat.

4° Zij deelen natuurlijk mede in de Fransche zeden, gewoonten en gedachten; doch, dat moet men niet overdrijven, vermits de Vlamingen weinig omgang hebben met de Franschen.

5° Zij worden geholpen door de drie beschermkomiteiten van West-Vlaanderen, Henegouwen en Oost-Vlaanderen.

6° De huisvrouwen kunnen aangezet worden hunne mans in de gilden te doen inlijven, gesticht voor de uitwijkelingen.

7° Op 40 à 50 duizend.

8° Kon er zich eene nijverheid uitbreiden in Vlaanderen, waar de werkman werk zou vinden, en wierden de loonen verhoogd, de uitwijking zou ophouden.

* * *

Ik heb ook een lijst met vragen (hierna vermeld) gestuurd aan de gemeenten, vanwaar Franschmans vertrekken. Ongelukkig hebben alle niet geantwoord; zeven en twintig gemeenten (zestien uit Oost-Vlaanderen en elf uit West-Vlaanderen) zonden me officiëel een antwoord, dat, jammer genoeg, bij sommige onvolledig is, en bij enkele slecht beantwoord werd, misschien wel te wijten aan het opstel van mijn vragen zelf.

Ziehier nu die reeks vragen en antwoorden; we zullen *iedere* vraag onmiddellijk laten volgen door *al* de antwoorden:

1) *Hoeveel Franschmans hebben dit jaar (1912) uw gemeente verlaten? Hoeveel Franschmans verlaten gemiddeld per jaar uw gemeente?*

Oudegem: Dit jaar hebben 56 werklieden de gemeente verlaten. Gemiddeld gaan er ieder jaar 70 tot 90 naar Frankrijk arbeiden.
Idegem: een tiental (enkel voor de beeten).
Nieuwerkerken: 25 à 30 jaarlijks.
Wieze: 50; gemiddeld 50.
Ophasselt: 75; 70 à 80.
Bambrugge: 80; gemiddeld 80.
Erembodegem: omtrent 10.
Denderhautem: gemiddeld 150.
Meldert: 3; 6 à 7.
Ottergem: ?
Meire: 325 à 350.
Sint-Lievens-Houtem: 350; gemiddeld 350.
Erondegem: ?
Zonnegem: 48; gemiddeld 45.
Herdersem: 1; vroeger een twintigtal; 't getal is langzamerhand verminderd.
Iddergem: 5, misschien zullen er nog 5 de gemeente verlaten; vroegere jaren 15 tot 25 man.

Hier zou men op dit oogenblik de voorkeur geven aan Amerika als vertrek.
Handzame: 85; gemiddeld 100.
Zedelgem en de wijk *Veldegem:* 487; gemiddeld 500.
St-Andries (bij Brugge): een twintigtal.
Bovekerke: 98; gemiddeld 100.
Ingelmunster: 50; alle jaren omtrent 'tzelfde getal.
Werken: een zestigtal; gemiddeld 70.
Vladsloo: het getal is niet juist gekend; gemiddeld per jaar geschat op 70 personen.
Lichtervelde: dit jaar hebben omtrent 200 Franschmans de gemeente verlaten. 't Is nu het gemiddeld getal per jaar, dat eenigszins verminderd is bij vroeger, door uitwijking naar Amerika.
Eernegem: 450; gewoonlijk van 400 tot 470.
Koekelare: 400; gemiddeld 400.
Thorhout: 370; gemiddeld 4 à 500.

* * *

2) *Welken arbeid verrichten ze ginder? Hoeveel maanden blijven ze weg? In welke streek werken ze? Hoeveel uren per dag arbeiden ze? Hoeveel winnen ze? Met welke som komen ze naar huis?*

Oudegem: Beeten, aardappelenoogst. - Ze blijven telkens (voor iedere campagne *afzonderlijk*) omtrent drie maanden weg, en werken in de departementen Seine, Seine et Oise, Seine et Marne, Oise, Aisne, Eure et Loire, Loiret, Pas-de-Calais. - Ze werken gemiddeld 16 tot 18 uur per dag 's zomers en 12 uur per dag 's winters. - Ze winnen 's zomers van 3 tot 10 frank en 's winters van 3 tot 5 frank. - Ze brengen 's zomers van 100 tot 350 fr. en 's winters van 100 tot 300 fr. naar huis.
Idegem: Lossen der beeten in de suikerfabriek en 't werk op den koer; ze arbeiden in 't Noorderdepartement. Hun winst hangt af van de uren werkens en is dus niet te bepalen.
Nieuwerkerken: ze werken ginder aan den landbouw, blijven er gewoonlijk drie maanden (van half Mei tot half Augustus), en dan nog twee maanden (van half October tot half December) voor de beeten. Op die vijf maanden winnen ze gemiddeld 5 tot

600 frank zuiver geld; er zijn er die meer winnen, dit zijn de goede, en uitzonderingen.
Wieze: Landbouwarbeid. - Gedurende drie maanden. - Meest allen in 't Noorden van Frankrijk.
Ophasselt: Landbouwwerk. - Vijf maanden.
Bambrugge: Beeten en oogst. - Zes maanden. - Rondom Parijs. - 12 à 14 uur. - Van 5 tot 8 frank. - Met 4 à 500 frank.
Erembodegem: Oogst en beeten. - Verder onbekend.
Denderhautem: Arbeiden bij de groote landbouwers, meest in de departementen Oise, Seine et Oise, Seine et Marne, gedurende circa 2 à 3 maanden in den zomer en dan nog 1 maand in den herfst van 's morgens vroeg tot 's avonds laat; winnen er volgens het werk dat zij verrichten; brengen gemiddeld 350 frank mede.
Meldert: Landbouwwerk. - Twee tot vijf maanden. - Rondom Parijs. Verder onbekend.
Ottergem: ?
Meire: Landbouwwerk. - Tot zelfs zes maanden. - Frankrijk door. - Dat is verschillend. - Insgelijks. - De eenen met een onbeduidende som, de andere met veel geld, volgens de omstandigheden.
Sint-Lievens-Houtem: Landbouwwerk. - Gewoonlijk van 15 Mei tot 15 Augustus; nog omtrent 120 van 20 September tot 10 of 15 December. - Seine et Marne, Eure et Loire, Seine et Oise, Loiret, Aisne. - Van 15 tot 18 uur. - Eerste campagne: 300 à 350 frank; tweede campagne: 125 à 175 frank.
Erondegem: ?
Zonnegem: Landbouwwerk. - Van 20 Mei tot 15 Oogst. - Onbekend.
Herdersem: Landbouwwerk. - Omtrent drie maanden. - Omtrek van Parijs. - Omtrent driehonderd frank.
Iddergem: Dit jaar vervaardigen 4 werklieden kareelsteen; de andere werkt in den oogst en de volgenden zullen in den oogst en de beeten arbeiden. - Blijven vijf maanden weg. - Werken meest in de Noorder-departementen van Mei of Juni en van September (2e campagne). - Keeren terug met 4 à 500 frank.

Handzame: Vijf à zes maanden. - Zes- à zevenhonderd frank.
Zedelgem en *Veldegem:* Beeten en oogst. - Zes maanden. - Overal in Frankrijk. - 12 à 15 uur. - 3 à 400 frank.
Bovekerke: Landarbeid: beeten braken en zetten, den oogst pikken en beeten uitsnijden. - Van vier tot zes maanden. - In de Oise en Seine & Oise. - Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. - Van 40 tot 50 frank per hectare. - Van drie- tot vijf- en zeshonderd frank.
Ingelmunster: de helft landbouwwerklieden en de helft steenbakkersgasten; landbouw: departementen Seine, Seine & Oise en Marne, verblijven daar tot half Oogst, keeren terug naar huis, gaan op 't einde van September weer en zijn terug begin November; steenbakkers: voornamelijk Noorderdepartement en Pas-de-Calais, terug half November. - Zoolang als 't klaar is. - Som in hun bezit volgens 't seizoen, de eene campagne meer, de andere minder; 7 à 8 frank per dag.
Werken: zij doen meestal landwerk. - Zij blijven 3 à 4 maanden om beeten te kuischen en in den oogst te werken en 1 maand om beeten uit te doen. - Zij werken in alle streken van Frankrijk. - 10 à 12 uur per dag.
Vladsloo: allen verrichten landarbeid. - De meesten werken daar van Mei tot in 't begin van Oogst; een klein getal blijft tot na den beetenoogst; anderen komen eerst naar huis en keeren dan terug om den beetenoogst te doen; eenigen blijven het jaar door bij de landbouwers, bijzonderlijk in het Noorden. - Pas-de-Calais, Seine & Oise, Seine & Marne en het Noorden. - Gemiddeld hebben zij een zuivere winst van 175 tot 300 frank per campagne.
Lichtervelde: Verrichte arbeid: a) steenbakken (5 maanden), b) steenbranden (invoeren), (2 à 3 maanden), c) chicorei drogen (2 maanden ten hoogste), d) in de koolputten, e) beeten (braken en uitdoen), f) pikken (1 1/2 maand). Velen doen 't werk in beeten en oogst en dan duurt het 5 à 6 maanden; anderen gaan na den oogst naar de chicoreidrogerijen; sommigen (in koolputten b.v.b., ook ander werk) arbeiden er 't heele jaar. - Streek: voor de steenovens: Nord en Pas-de-Calais; voor

landwerk: Seine-et-Oise, Oise, Aisne, Eure, Seine-et-Marne; koolputten: rondom Lens (P. de C.). - Uren per dag: de toepassing der Fransche wet op den arbeidsduur verslapt; hij wordt door de Lichterveldsche Franschmans met omtrent één uur gerekt, meest voor 't landwerk, waar het toezicht minder bestaat. - De steenbakkers winnen van 2,65 fr. tot 3 fr. per duizend, in ploegen van 7 man (voor 't gewoon steenbakkerswerk); ook: drank, logement, huisgerief. Voor het braken van de beeten: 45 frank per hectare, voor het uitdoen: 55 fr. Oogst: verschilt volgens de streek. - Goed steenovenwerk, in spaarzame handen, geeft 100 tot 125 frank overschot per maand. Landwerk zou in 3 à 4 maanden meer dan driehonderd frank winst geven. In één en dezelfde ploeg is, in werkelijkheid, het verschil soms de helft: de winst hangt natuurlijk van den afgelegden arbeid af.

Eernegem: Steenbakken en boerenwerk. - Nord, Pas-de-Calais, Seine et Oise. - 500, 700, 800 frank.

Koekelare: Landbouw, steenovens. - Mei-December. - Gansch den dag werken ze. - Drie- à vijfhonderd frank.

Thorhout: Oogst, beeten, steenovens. - Drie à zes maanden. - Rondom Parijs en in 't Noorden. - Ze werken veel uren per dag en winnen 3 à 5 frank daags. - De eenen keeren naar huis met de helft van hun loon, de anderen met 2/3.

* * *

3) *Waarom verlaten ze hun dorp?* (Hier had ik beter gevraagd: welke oorzaak drijft die menschen jaarlijks naar Frankrijk?)

Oudegem: ze verlaten hun dorp om tijdelijk in Frankrijk te gaan werken en om een sommetje bijeen te krijgen, en ook anderen omdat zij hier geen voldoende werk hebben en onvoldoende loon bekomen.

Idegem: ?

Nieuwerkerken: Voor de groote daghuren.

Wieze: Bij gebrek aan werk in de gemeente zelf.

Ophasselt: Omdat hier te weinig werk is.

Bambrugge: Om hun brood te winnen.
Erembodegem: Om te gaan werken.
Denderhautem: Om te voorzien in de noodwendigheden van 't huisgezin.
Meldert: Om te werken.
Meire: Om geld te verdienen.
Sint-Lievens-Houtem: Om meer geld te winnen.
Erondegem: Om geld te winnen en omdat hier gebrek aan werk is.
Herdersem: Om in de benoodigdheden van het gezin te voorzien. Zoo zij in de gelegenheid zijn hier drie frank te verdienen, dan blijven ze.
Iddergem: ...
Handzame: Om reden van het gering loon alhier.
Zedelgem en *Veldegem:* Om geld te winnen.
Bovekerke: Om meerdere winsten te doen en omdat 't werk alhier niet is.
Ingelmunster: Ten einde meerdere loonen te winnen.
Werken: Omdat er daar zulke groote sommen te verdienen zijn.
Vladsloo: De eenen om werk te vinden en de anderen om wat meer te verdienen.
Lichtervelde:

a) Om meer te winnen dan alhier of bij ontoereikendheid van bezigheid in deze streek; sommigen gedwongen, anderen uit winstbejag en zucht naar vooruitgang;
b) om weg te zijn uit vaders en moeders oogen;
c) om te kunnen ‘binnebeurzen’, 't is te zeggen geld wegsteken en achterhouden voor drink- of beter brasgeld.

Eernegem: Omdat het werk ontbreekt.
Koekelare: Om te werken en meer geld te winnen.
Thorhout: Of om werk te hebben, of om meer te winnen.

* * *

4) *Waaraan wordt de meegebrachte som besteed?*
Oudegem: Aan de uitgaven van het huisgezin.
Idegem: Aan het huishouden.
Nieuwerkerken: Aan het huishouden.

Wieze: Tot onderhoud van hun huisgezin.
Ophasselt: Onderhoud van 't huisgezin.
Bambrugge: Voor hun onderhoud.
Erembodegem: Voor onderhoud van hun gezin.
Denderhautem: Tot aankoop van behoeften voor het gezin.
Meldert: In het huishouden.
Ottergem: Om te leven en om te drinken.
Meire: Aan de noodwendigheden van het huisgezin.
Sint-Lievens-Houtem: Aan de behoeften des gezins, pachten, kroozen, enz.
Erondegem: Om te leven en te drinken.
Zonnegem: Voor de behoeften des gezins en pachten.
Herdersem: Aan 't huishouden.
Iddergem: Aan 't onderhoud.
Handzame: Onderhoud der familie.
Zedelgem en *Veldegem:* Huishouden, pacht, meststoffen, enz.
Bovekerke: Voor 't huishouden, pachten betalen, enz.
Ingelmunster: In 't algemeen gespaard.
Werken: Om pacht en schuld te betalen en kleederen te koopen.
Vladsloo: Om hun schulden te betalen; een klein getal om een spaarpotje te maken.
Lichtervelde: Bij de ernstigen - litt. a) van vorig antwoord -:

a) om te betalen bij bakker en winkelier en voor alle huishoudelijke noodigheden;
b) om spaargeld in de post te vergaren;
c) om de eerste meubels bij jonge trouwers te betalen.

Eernegem: Om gedurende den winter te leven.
Koekelare: Onderhoud van huisgezin.
Thorhout: Huispacht en ook verteer.

* * *

5) *Zijn er die van dat geld iets kunnen besparen om later een huisje of land te koopen? Hoeveel zijn er zoo wel in uw gemeente?*

Oudegem: Er zijn er die iets kunnen besparen, maar dat is de uitzondering; het getal er van is moeilijk te bepalen, omtrent 10%.

Idegem: In sommige gezinnen; moeilijk om te bepalen.
Nieuwerkerken: Er zijn er die besparingen doen en een huis of grond koopen; dit hangt meest af van de min of meer zware lasten van 't gezin. Ik ken er toch een tiental, die een huis gewonnen hebben.
Wieze: Ja, dit getal is onbekend.
Ophasselt: Weinige.
Bambrugge: Ja; een veertigtal.
Erembodegem: ?
Denderhautem: Ja; - onmogelijk om zulks te bepalen.
Meldert: Neen.
Ottergem: Onbekend.
Meire: Ja; - een honderdtal.
Sint-Lievens-Houtem: Ja, ongeveer honderd.
Erondegem: Onbekend.
Zonnegem: Ja; - 10 à 15.
Herdersem: Er zijn er die geld voor een huisje besparen; voor land zelden, omdat ze naar Frankrijk nimmer gaan, wanneer ze de middelen hebben het land te pachten; er wordt veel geld van de Franschmans aan den drank verbruikt.
Iddergem: Er zijn er die gespaard hebben en een huisje gekocht, dat ze gedeeltelijk of geheel betaald hebben: ongeveer 10.
Handzame: Geen.
Zedelgem en *Veldegem:* Ja; - een twintigtal. - 't Geld wordt ook gespaard om huwelijk aan te gaan.
Bovekerke: Misschien wel, want drie, vier hebben reeds gekocht.
Ingelmunster: Ja; -?
Werken: Ja; - een tiental.
Vladsloo: Een heel klein getal zijn eigenaars geworden van hun woning of van een stukje land.
Lichtervelde: Ik ken er drie zulke. Maar, hier steken ze liever hun geld in koeien en zwijnen en landbouwvermeerdering. Dit zijn meest gezinnen met aankomende kinderen.
Eernegem: Ja; - 20 à 30.
Koekelare: Ja; - een twintigtal.
Thorout: Ja; - misschien een goed honderdtal.

* * *

6) *Welken invloed oefent de afwezigheid van den vader uit op het huisgezin?*

Oudegem: Op meerdere plaatsen zijn de kinderen meester.
Idegem: De invloed dier afwezigheid is moeilijk vast te stellen.
Nieuwerkerken: De afwezigheid van den vader maakt in 't algemeen geenen slechten invloed op 't huisgezin.
Wieze: Onbekend.
Ophasselt: ?
Bambrugge: ?
Erembodegem: ?
Denderhautem: Gedurende de afwezigheid van den vader wordt er in het algemeen in 't huisgezin zuinig geleefd; dagelijks wordt er voor den afwezige gebeden.
Meldert: Geenen; - er is maar één huisvader weg.
Ottergem: ?
Meire: Hangt af van den zedelijken en stoffelijken toestand van het huisgezin.
Sint-Lievens-Houtem: Niets aan te stippen.
Erondegem: Profijt bij dezen, die het goed besteden.
Zonnegem: Geenen.
Herdersem: De afwezigheid van den vader is, bij gebrek aan toezicht, nadeelig voor de kinderen.
Iddergem: De afwezigheid van den vader is min of meer nadeelig voor de goede opvoeding der kinderen, doch de vrouw beijvert zich aan te winnen voor hun onderhoud.
Handzame: Slechten.
Zedelgem en *Veldegem:* ?
Bovekerke: 't Zou gebeuren dat de kinders vroeger van school uitblijven om moeder te moeten helpen, en misschien wel wat stouter worden.
Ingelmunster: In 't algemeen geen slechten.
Werken: ?
Vladsloo: Moeilijk te bepalen.
Lichtervelde: De vraag is moeilijk om in 't algemeen te beantwoorden. Er moet voor ieder geval ingezien worden de hoedanigheid der thuisblijvers, vrouw of kinderen. Er zijn huizen waar

alles zeer wel gaat, omdat de vrouw vaders plaats weet in te nemen of in 't land- en huiswerk geholpen wordt door eenen ouden vader of bloedverwant. Daarentegen zijn er Franschmans, die moeten eindigen met alhier te werken omdat ze achteruitgaan met in Frankrijk meer geld te winnen dan alhier. In 't algemeen nochtans is de afwezigheid van vader te betreuren voor 't huisgezin, waar de kinderen talrijk zijn, rond den eerste-communie-ouderdom (10 jaar en ouder), en de afwezigheid langdurig is.
Eernegem: Geen.
Koekelare: Geenen.
Thorhout: Niet slecht.

(*Slot volgt*).

ACH. BRIJS-SCHOUPPE.

Een Avond van Weelde.

Ze tuurden beiden door het open-geschoven raam der luchtige veranda...

Buiten, over de bont-ovalende bloemenperkjes, druilde het bruin-guldige schemerlicht van den geruischloos-neerdoezelenden avond.

't Geluchte huifde over de massieve huizenruggen als een gefestoende triomfboog, bestrikt en bewimpeld met wapperende roode èn blauwe èn malve reepels. Maar in de diepte, waar de zon als een gewond hart bloedde, was de hemel strak en effen, wit-blakerend van de opgeslurpte hitte, soms even bevlekt met een voorbij-zeilende wolk als een wijde, warm-gestookte woestijn doorkruist met eendelijke karavanen...

De wind aaide langsheen het smaragd-groene loover der vlierboompjes; streelde de ruischende blaren van den bloeienden appelaar, tuilend als een groote wit-en-roze ruiker tegen den wit-gekalkten hofmuur, zwatelde een suizel-zacht vooisken in het afgeknot kegeldakje van het verlaten prieeltje; frazelde mysterieus in de donkere struiken, die grillige schaduwen schetsten op de streuvelige vacht van het grasplein, en kwam speelsch-stoeiend wabberen en wuiven om hun droomend aangezicht.

Ze lieten hem spoelen bij volle teugen in hun longen, en snoven er de bedwelmende parfumerie's van op, lange en deugdelijk... De scherp-rokige kruiden en zwoele uitwasemingen van orchideeën en stokrozen vulden de zaluwe lucht met heerlijke geuren, waarvan ze de roezige weelde voelden bevangen hun rillende lijf. Als een intensgevoelen van wulpsch genot doorsidderde ieder vezeltje, en scheen als een fluide langs de poriën van hun gloeiend vel te ontglippen.

Haar beeldig madona-kopje, behelmd met een ebben-zwarte

lokkenvracht, leunde bevallig op zijn ronde, fiksche schouders. Zwijgend kneep hij in de fijne, bleeke meisjeshand, welke zij hem volzalig-glimlachend reikte, en vleide met de palm zijner opene hand over de rozige, transparant-porceleinen nagelschelpjes der freele vingertjes.

Even twintig was ze, slank van taille - als een hinde - met mooi-bochtende, gaaf-ronde vormen, een donzigen hals, albast-witte armen bleek-blauw dooraderd, kleine, lieve voetjes en een kopje om te beitelen uit het puurste marmer.

Onstuimig van temperament, kon ze soms ineens opvliegen om een flauwig nietsje. Dan vonkte er een vlam in haar groote, heldere kinderoogen en persten haar fijn gesneden lipjes met een nijdige plooi opeen, pruilend.

Plagend schertste mama dan: ‘je zet net 'n snuitje van een ouden zeebonk.’ Dat veelde haar amazone-woeste natuur niet! Ze vond het tartend en trippelde nerveus heen en weer in het popperige salonnetje, plukkend aan haar zijden zakdoekje, scheldend snaterende woordjes van gramschap... Later kreeg ze er geregeld berouw over, en beloofde al weenend zich te beteren. Maar hoe ze er ook tegen inwerkte, haar prikkelbaar humeur behaalde telkens de overhand. Mama wist wel dat er geen meenens bij was, in al wat ze gedurende haar opgewondenheid taterde; ‘'t kwam van de neurasthenie,’ vergoelijkte ze. En wanneer haar pop-kindje deemoedig tot haar kwam, nadat de stortbui weggedreven was, om vergiffenis te vragen, nam ze haar moederlijk-bezorgd op den schoot - net gelijk ze nog school ging - en strengelde haar beschermende armen om Fanny's elegante bovenlijf, met een ‘nou, 't was geen erg, m'n lieveling.’ En deze nestelde zich dan veilig aan mama's borst, hartstochtelijk-snikkend om haar onkiesche aanstelling...

Sedert eenige maanden was ze verloofd met Paul, een besten jongen, oppassend, nauwgezet, eerste klerk op 't kantoor, bij de makelaars Metterlinck en Kreyn, en 't leven opvattend met een gezond, luchtig optimisme.

Hij had Fanny leeren kennen op een soirée-dansante bij Madame Van Weddingen-Maes...

* * *

... De paartjes wiegelden op de verrukkelijk-melodieerende walsmaten van het symphonische quatuor-orchest. Aan een tafeltje, heelemaal bezijden onder kunstmatig-aangelegde grotten, zaten meisjes te jokken, waaronder Fanny. Paul hoorde haar zilverig stemmeken giechelen in klink-klare roulades, boven de andere uit, als de juichkreet van een stijgenden leeuwerik. Wat leek ze verleidelijk, in dat lichte, mousselinen baljaponnetje met haar gedeeltelijk-ontbloote borst - als een buste van ongepolijst albast - en haar gloeiend, opgemonterd gezichtje, omlokt door raven-zwarte haarvlechten. Van tijd tot tijd wuifde zij met een Chineesch waaiertje wat koelte op haar warme gelaat, of rook ze, gratievol voorover neigend, aan de ambergele theerozen, die op-ruikerden uit de op-tafel-geplaatste, kristallen vazen.

Paul loerde er al lang heen. Hij had haar zoo dol-graag eens uitgenoodigd om te dansen, maar een bakvischjes-schroomvalligheid weerhield hem. Nog nooit had hij zich zoo schuchter gevoeld.

Eindelijk waagde hij 't met den cotillon.

- Mag ik je engageeren, mejuffer?

- O zeker, meneer!

En ze stapten hupsch-gezwind naar de nog beschikbare plaats om carré's te vormen.

't Liep uitmuntend af. Paul was een perfect danser, flink van stature, met een fraai hoofd op zijn gespierde schouders.

- ‘Je danst héel bevallig, mejuffer’, zong zijn smijdige tenorstem aan haar roze oorschelpen, terwijl ze rond-walsten lijk twee mooie nachtvlinders, op den rhythmischen cadans der weenende muziek, bij hoog-stemmige klankenbuien drijvend door het aristocratische intérieur. Fanny voelde zijn koelen adem verfrisschend glijden over haar lauw-warmen hals. Volzalig liet ze zich omprangen door zijn forsige armen, met teeder geweld haar lenig lijf aanvleiend tegen zijn gewelfde borst.

Na den dans geleidde hij ze weer naar haar zitplaats, met een hartelijk-gul ‘dank-je’ en een ridderlijk-galante buiging. Er sierlijkte een triomfantelijk lachje om zijn brandende lippen.

‘Wat 'n knappe vent!’ gekscheerden Fanny's gezellinnetjes onder mekaar. ‘Zoo'n blonde mag-je hebben voor mijn part!’ spotte

Alida bitsig, tegen haar gebuur, luide genoeg om door Fanny gehoord te worden.

‘Een hoffelijke pronte cavalier!’ bewierookte deze geërgerd, haar woorden door de tergende uitroepjes der wijsneuzige, rondspioneerende meisjes vlechtend, als een uitdaging. Maar ze repte geen sylbe over het vluchtig knipje dat Paul gegeven had in haar lieve, vrouwelijk-fijne hand, noch van de smachtend-hypnotiseerende blikken, welke hij laten fladderen had in haar donkere, levenslustige kijkers.

De conversatie verslapte. Door de zaal rumoerde gedempt het capophonische geroezemoes der vroolijke genoodigden. 't Verwonderde de snaaksche nufjes hoe Fanny nu zoo ineens haar jolig gebabbel staakte en aan 't mijmeren viel.

‘Kijk!’ zei er een, ‘nou zit me die Fanny daar zoo stiekem-stil, als 'n communiekantje!’

- ‘O! jees, scheelt er wat?’ lokte toen Alida.

Fanny schokschouderde even, onverschillig. 't Smeulende gesprek ontvlamde eventjes tot een vinnige woordschermutseling vol schampere ophitsing, die echter afgeleid werd door de komst van Johan, een fatterige saletjonker, in zwarten smoking, wit gedast, fijngehandschoend, en zijn met-pommade-bestreken, lijm-glimmig haar gekapt à-la-vierge.

‘Wat 'n engelkens,’ schaterde hij, ceremonieel-lachend, toen hij den meisjeszwerm genaderd was.

- ‘Welk genoegen... wat een groep godinnen... nou te mooi om gefotographeerd te worden,’ loog hij, handenreikend. Al gauw wikkelde hij zich met hen in een aanstellerige redekaveling, waarbij zijn onbeholpen armen theatraal gesticuleerden, als die van poppen in een marionnettenspel.

Fanny voelde een immense walg voor dat zanikend personage opborrelen naar heur keel. Ze maakte gebruik van een oogenblik onoplettendheid der anderen, om sluipsgewijze de plaat te poetsen en ongemerkt weg te wippen. Ze verliet de drukke, fonkelende balzaal en liep de marmeren gang door, die naar den tuin tunnelde en waar de koelte verkwikkend om haar wangen wabberen kwam. Aan de uithoeken der wandzuilen pronkten rilde oleanders en breed-bladerige palmen in glimmend koperen bekkens, met saterkoppen versierd.

Toen zag ze opeens Paul op haar afkomen, in de schittering van het electrische licht, dat van uit in-rosetten-verscholen lampions bundelde - met zijn bruin, open gelaat, zijn blinkende oogen, zijn zijige, omkrullende snor, en zijn soepele, veerkrachtige lichaam. Ze stond versteld, hem daar zoo plots in levenden lijve voor haar te zien bewegen, sierlijk. Haar hartje klopte sneller, en ze voelde haar bloed jachtiger draven aan de polsaders. Een licht blosje roosde op haar verwonderde aangezicht.

En hij bekeek haar zóo lief-innemend, zóo smachtend-hunkerig. Er vlamde een groot verlangen in zijn gretige oogen, die blonken met de matte glanzing van parelmoer, onder de donker-borstelige wenkbrauwen. Ze vond hem, in den getemperden lichtbloei, met zijn mannelijke, kloeke gestalte en zijn artistieken jonkmanskop, glad-weg charmant! Een lichte huivering doorrilde haar warme vel, en in haar herinnering ontbloeiden onwillekeurig de woorden van haar kameraadje: ‘Wat 'n knappe vent!’

Een vloed van onberijmde ideeën ebde door haar weelde-dronken hoofd, als een wonnige roes. 't Was of er 'n cinemafilm ritste door haar utopieke gepeinzen, van al de spitsvondig-aaneengeknutselde ‘intrigues d'amour,’ die ze vroeger gelezen had in zoetsappige romannetjes. Ze wou een pose aannemen, een bestudeerde actrice-pose om hem te overweldigen met een onweerstaanbare coquetterie, maar haar losse, onbewimpelde natuur kwam in botsing met die dandyeske paradeer-zucht.

Plots, zonder dat hij er zich-zelf rekenschap kon van geven, stond hij nevens haar. Met een modest hoofdknikje stamelde hij - een weinig onthutst door zijn eigen driestheid -: ‘Wat 'n onverdraaglijke atmosfeer daar binnen, vindt U ook niet, mejuffer?’

Het blosje op Fanny's wangen werd als het rood van rijpe appelen. Ze wist eerst niet wat te zeggen. Eindelijk improviseerde ze: ‘Ja, 't is 'r benauwend.’ Haar woorden zilverden als feestelijke bellekens in Paul's ooren. Haar vingers speelden wispelturig met de franjen van haar transparant-blauwen shawl. Ze voelde zich een groot, hulpeloos kind, dat niets weet van de wereld. Och, ze hield zoo weinig van soirée's! In de meeste coterie's welke ze aanvankelijk bezocht, verbaasde men er zich over, dat een bevallig, volgroeid meisje als Fanny, zoo weinig van dans- en feestpartijtjes wilde weten.

Haar verschijning was tot nog toe één volledig succès geweest, én voor haar, én voor mama, die op haar moederlijken schat waakte, als een Turksche pacha op de uitverkorene tzigane van zijn harem. Maar ze liet zich daaraan niet gelegen; al die officieele-étiquette manieren en die overdreven salon-opsnijderij maakten haar steeds zenuwachtig. 't Had dan ook nog een beetje geduurd, eer ze, onder het liefelijk aandringen van mama, de uitnoodiging van Madame Van Weddingen-Maes had aangenomen.

Naar de Opera alleen, ging ze uitermate gaarne.

Ze bezat de partituur van de meeste stukken thuis. De mooiste motieven er uit neuriede ze, terwijl hare vlugge vingers trippelden over de elpenbeenen toetsen van het gepolijste ebben-houten vleugelklavier. Papa vond er zoo'n groot genoegen in, wanneer haar frissche stemmetje - als een gebeier van perels in diverse kristal-roomers - vocaliseerde en daartusschen op-fonteinden de adellijke klankenstralen der begeleiding. Het melodieuse aria uit ‘Louise’ van Charpentier vooral, vooisde ze herhaaldelijk, en als ze dan de woordjes orgelen liet: ‘Je frémis délicieusement,’ was het of er een stortvloed van rozenblaren op haar jubelend lichaam watervalde.

En nu, dat ze voor Paul stond, soesde datzelfde wulpsche gevoel van bedwelming opnieuw in haar gevoelige ziel, innig-deugdelijk. Hij keuvelde over 't bal, de versieringen, de muziek, de pracht, met een buitengewone bespraaktheid.

Toen ineens polste zijn vraag:

- ‘Mag ik je den arm bieden, mejuffer?’

Sprakeloos, met een aanmoedigend lachje, haakte Fanny haar arm aan den zijne. ‘Kom,’ lokte hij opdringerig, ‘laten we even een luchtje scheppen in den tuin...’ Ze wikkelde haar kanten shawl om den gedecoreerden hals en huppelde, jufferachtig, aan zijn zijde, de ruime, vlakke gang uit. Even bleef ze staan aan het uiteinde, waar een monumentale portiek koepelde en een rood-groene hanglamp, ballonvormig, lichtte. De vlamkelk taande op de gekleurde glaasjes als een mat-gele bloem, die er op gepenseeld was.

Fanny frommelde haar balcostuumpje bijeen van achter aan de knievouw, hief lichtjes den langen, ruischende sleep op, en daalde dan met profijtige pasjes, de ijzeren treden van de spiralende wenteltrap af.

Vlak vóor hen pleinden de gazons open als gaaf-gerolde akkers. Evenwijdig-smalle grindpaadjes reepelden er omheen, netjes-onderhouden. In de donkere struiken hieven de ritselende blaarkens een zwatelend geklaag aan, telkens er een grepe wind in spartelen kwam. Héél de nachtelijk-kille hoflucht was doorkruid met sterke azalea-geuren, en muntrokig thymus.

Soms, wanneer het van achter de gloeiend-brons-omrande, gekartelde en uitgerafelde wolkenflarden schoof, keek vriendelijk het matte maangezicht op hen neer, en borduurde wit-satijnen figuren op het zoetekens-schuifelende loover en de parel-grijze gazons.

Ze voelden zich beiden zoo wellig te midden dier prille, nachtelijke schoonheid. Hun trage stappen helmden luidelijk door de alomme stilte. Bijwijlen gluurden ze omhoog, naar 't matte wisselvallige kleurenspel der wolken, belangstellend en dan geleken ze in de ijle, wazige lichtpoeiering, een gebeeldhouwde nymfengroep, opduikelend uit fonteinbekkens, omringd door blauwe schemering van burggrafelijke kasteelparken. De gekke windbuien wapperden door hun losse haarlokken, die op-wuifden lijk geheschen wimpels, en flapperden in de plooien van Fanny's zijden japonnetje. Wanneer de windvlagen zich zoo, dol en onbesuisd tegen haar lijf smeten, spande het lichte gewaad op de volle weelde van hare naaktheid en was als een pleister-witte pij, gemouleerd op de vorstelijke pracht van haar vormrijk-gebouwd vrouwenlijf.

Paul repte geen klinker meer. Een hysterische passie doorzinderde zijn borst en kriewelde door zijn ingewanden, en hij voelde ze langzaam heel zijn getergde lichaam verschroeien.

Van uit de fel-verlichte salons ruischten deinende dansmotieven, dof lijk het verre klankengegons van een orchestrion. Fanny zong binnensmonds eenige maten mede, argeloos. 't Werd Paul zonderling te moede. Nog nooit had hij zich zóo innerlijk-gelukkig geweten. ‘Mocht het immer aldus blijven!’ peinsde hij. Onwillekeurig knelde hij vaster den lieven meisjesarm, die om den zijne strengelde...

Ze waren nu een der gloriëtjes genaderd, die profielden op den maanhellen meinachtsvout, lijk Indiaansche wigwams, pyramide vormig.

- ‘Willen we wat rusten?’ stelde hij voor, vingerwijzend

naar de donkere prieelsilhouette, waarover een knoestige knotwilg zijn volle kruin open-waaieren liet, als een flesch-groen net, gevlochten met spichtig-rilde blaarkens... Er drukte een aarzelende stilte na 't uitsterven der vraag. Door de boomentoppen kwam een guitig windeken gewandeld, dat met de lenige twijgen kwispelde...

Het ontwerp lachte Fanny toe. Zoo'n versnaperingetje vond ze zelfs heèl lekker. Alleen met een knappen vent in een prieeltje, omzwateld van suizelend loovergeruisch en getemperde kamermuziek... wat 'n idée! Ze zou dan ook eens het genoegen proeven van een toevallige, schelmsche ‘intrigue d'amour’! Het geheimzinnige vooral van een dergelijk avontuurtje verleidde haar; ze wou nu eens dapper den sluier oplichten van de menschelijke belustheid en... genieten! ‘Maar wat zullen ze binnen peinzen?’ opperde er een arglistige stem in haar. Ze bekeek Paul, wiens oogen beteekenisvol glimlachten en met een vastberaden hoofdgebaar knikte ze plots bevestigend.

Eéns op de rustbank nevens haar geleund, in de verschoonende schaduwing van het opgesmukte lusthuisje, greep hij haar fijne, bevende handjes en bestrooide ze met gloeiende kusjes, lange en innig. Zij liet hem betijen, machteloos. Het duurde niet lang of hij had haar slanke lenden omsnoerd met bei zijn armen. Ze lag willoos tegen zijn breede borst gevleid, rillend van loutere deugd, en haar luwe adem jachtigde bij korte snokjes - net lijk een vermoeide ree. Zijn warme lippen gleden gezapig langs haar donzig-bepoeierde huid en stroelden als een regen van kussen op haar trillende wangen. Hij zoende maar raak: op haar toeë oogen, haar effen voorhoofd, haar malsch-vleezige, gulle lipjes, haar warmen hals, haar gedecolteerde borst, en 't frazelde er als een goddelijke muziek van kusgeluiden en lieve... lieve woordjes.

't Sloeg als een bacchanale wonneroes door zijn gedachtenlooze hoofd, en langer en inniger suisden de zoenen, die hij goddelijk proefde, lijk teugen fijnen, koninklijken wijn.

Gelijk een speelsche, jonge hond die niet doorbijt, zoo zette hij zijn witte tanden op haar gespannen vel om intenser te genieten de geile weelde van zijn los-geborsten zinnelijkheid. Met kalmen waanzin opgaande in de extaze van zijn breidellooze liefde, mijmerde hij zich weg en fluisterde onzinnige dingen....

Van een nabijen toren druppelden eenige klokkenklanken... Daarna toeterde de veiligheidskreet van den wachter, met de akelige echo van joedelende jachthorens, klaroenend in oer-oude wouden.

Paul en Fanny schrikten uit hunne wulpsche omhelzing op. ‘Terug naar binnen,’ besloot zij gebiedend, terwijl zij den afgezakten helm van haar lokken schikte, en hij parmantig met een handkammetje door zijn los-gewarreld haar streek...

Mama zocht Fanny reeds, vruchteloos. Toen zij haar dochter rood-wangig aan den arm van Paul in het salon binnenstappen zag, ging ze er met een sceptisch lachje op af...

‘Waar heb jelui zoolang gezeten?’ berispte ze ironisch-kijkend naar Paul, die een gelegenheidskuchje chumde.

‘Een lucht je geschept!’ pleidooide Fanny kranig en boud.

- ‘Zoo, zoo,’ orakelde mama nog, gewichtig beklemtoonend de lettergrepen. Paul, die bij de familie van Fanny vroeger nog al eens aan huis kwam, wist op behendige wijze het gesprek van kapittel te veranderen. Lang-vervlogen tijden werden hèropgerakeld.

- ‘Ja,’ overwoog de oude, eerbiedwaardige dame bedenkelijk, zich richtend tot Paul, ‘wat ben je groot geworden, jongen! Heugt het je nog, man, toen je een broekvent waart van vijf jaar, en je met Raf, dien grooten Newfoundlander met zijn mooien, bruinen pluimstaart, rakkerde in den tuin? Wat 'n pret w'r allen in hadden! Fanny was dan pas twee jaar. En zeggen dat je nou allebei reeds zoo groot bent. Jeeses! waar die tijd toch henen vliegt!’

Paul luisterde aandachtig. Hij wriebelde met de toppen van de vingers aan zijn zijige snor, en lonkte schuin-weg naar het aanminnelijke snuitje van Fanny. Hij redekavelde heel gezellig, onderhoudend en er straalde sympathie uit zijn openhartige jongensoogen. Bij Fanny's mama maakte hij al dadelijk een goeden indruk en ze deed of ze er niets van merkte, wanneer Paul's hand - onwillekeurig natuurlijk - die van Fanny raakte, of wanneer ze bij 't drinken de champagneschalen wat langer tegen mekaar getikt hielden, dan wel eigenlijk noodig was om de geijkte gezondheidsformuie te volvoeren...

Laat vleugelde dien nacht de breede koetspoort open bij de Van Weddingen-Maes', en schaterde vluchtig stemgekakel door de kille lucht... Een stoet van wachtende rijtuigen ratelde aan. Wat gesnok

van toegesmakte deurtjes, fluister-zacht gesuis van afscheidkusjes, prettige uitroepjes, geruisch van zijden toiletten, en dan niets meer, dan het verwijderend gedokker der voituren over de kasseien.

Paul keerde te voet huiswaarts langs de verlaten straten, waar druilde week-zilverig maanlicht van vredigen meinacht. Dien nacht bleef hij lange wakker liggen. Hij zag zich weer met Fanny in het afgezonderde prieeltje, minnekoozend. Eindelijk ingesluimerd, droomde hij van een onbekende hetaïre, een vurige, bruin-getaande tzigane, naakt, met oogen waar een vlam in stak; ze danste een woesten szardas, verwilderd-zwaaiend met de kronkelende armen, jongleerend met brandende fakkels, fantasmagorisch in pantherlenige lijfzwenkingen, terwijl haar los-hangende haren wild langs den rug vlaggelden lijk een zwarte sluier en haar vlugge voeten trippelden op den juichenden rhythmus van tartend cymbalengeklingel en klaterende castagnetten... En ze danste... danste al maar door, rapper en woester, wentelend, slingerend, plooiend haar behendig-spartelend lichaam tot ze plots pal stond - lijk een dreigende Vestaal in den rooden gloed van walmende toortsen...

De volgende dagen belde hij bij Fanny aan. Haar papa, met den welluidenden naam van Beaucourtois, was een joviale kerel, dikbuikig, wèlstellend, gewezen kapitein der Burgerwacht, in zich vereenigend de noodige vereischten van een parvenu-type, die op tijd een glaasje lustte en voor zijn vrouw een innige aanbidding veropenbaarde. Hij was dan ook met Paul dikke vriend geworden, genegenheid die nog meer aangroeide toen hij wist dat deze een flinke schaakspeler was. Ja, dat was een zwakje van hem: op 't schaakspel was hij verslingerd en hij nam iedere gelegenheid te baat om zich met welgevallen over te geven aan deze geduld-vergende liefhebberij. Met Paul alzoo lapte hij menig partijtje af, en wanneer hij dan won, wreef hij zelftevreden langs zijn rood-opgeblazen renteniersaangezicht, met een zegevierend gebaar de cognacborreltjes vullend... Uren aaneen kon hij blijven spelen, met talmende hand en ernstig-geplooid voorhoofd de ivoren stukken verschuivend op het vierkante wit-en-zwart-geruite vlak, misnoegd sakkerend bij een ongelukkigen zet, of luidjubelend kraaiend ‘schaak!’ als hij Paul zoo eens properkens in de doekskens windelen kon. Deze speelde enkel om den oude plezier te

doen, berekende geen enkele kans om te winnen, en liet zijn blikken meer boeien door de schelle flonkeringen van de met edelgesteentenversierde knopringen van meneer Beaucourtois, dan door de krijgstactiek waarmede hij zijn koning van alle vijandelijke aanvallen moest vrijwaren. Eén gedachte slechts begeesterde hem: Fanny lospeuteren aan de verknochtheid der echtelingen Beaucourtois, om met haar een eigen, gezellig huishoudentje te stichten. Hare kennismaking had een wond in zijn vrijgezellenharnas gekorven. Hij had zich weliswaar nooit aangesteld als een hater van het huwelijk, maar dat het jonkmansleven hem zoo ras zou tegen-gewalgd hebben, viel buiten zijne berekening. Vroegtijdig wees geworden, opgeleid door een nurkschen oom, moest hij zich aldra zelfstandig gedragen in den gang der dagen. Onverpoosd kampte hij tegen de wisselvalligheden der getijden en wist zich, door zijn ingeboren ijverlust en energieke volharding, op te werken in de maatschappij boven het vulgaire gepeupel. De gelegenheid om zich onbekommerd te vermaken als zoovele jonge lui van zijn ouderdom en stand ontbrak hem meestal, en bleef er soms al eens een vrij uurtje op overschot, dan zette hij zich genoeglijk te lezen, in 't een of 't ander pas-gepubliceerde werk dat ophef veroorzaakt had. Zoo was hem ook Johanna Van Wouden's ‘Hollandsch Binnenhuisje’ in handen gevallen. In één trek had hij dat keurige boekje uitgelezen. Hij vond het bovenmatig-lief, netjes verteld, al beschouwde hij den stijl, in zijn bijbelsche simpelheid, als reeds wat verouderd. Uit ieder blad scheen hem 't opgeruimde geschater van een gezonden meisjeslach tegen te wapperen. Hij herlas het, en telkens blonken er nieuwe sieraden in het gepolijste woordenschrijn, waaronder de ziel van twee benijdenswaardige gelieven lag te ademhalen. Omstreeks dien tijd viel zijn prettig avontuurtje met Fanny voor, en van toen af nevelde er een schrijnende weemoed om zijn gepeinzen, wanneer hij mijmerde over zijn celibatairen toestand. Wat was hij nu eigenlijk met ál zijn jonkmansvoorrechten? Een dompelaar, een foorkramer zonder bediening, een rondreizend straatmuzikant zonder speeltuig, een moderne menestreel die zijn onstandvastige liefde offerde op het zoenaltaar der meisjes, een boheemsche huurling zwalpend van het éene kosthuis naar het andere, waar je nooit of nooit eens een smakelijk brokje, ordentelijk opgediend, te verorberen

kreegt, geen gemoedelijke menschen aantroft om een letje te praten altijd beloerd door eene antediluviaansche waardin of je soms geen ‘lieve-vrouwen-beestjes’ naar je kamer bracht en voor het overige, de boefachtige maskeradentronie van een ontfermden kastelein, waarvan je 's nachts ligt te bibberen onder de lakens...

't Was m' een beroerde boel, brrr! Paul verveelde zich dapper. 't Spleen scharde hem met zijn schabernak... Als hij zoo te dubben zat, werd hem 't leven een verstorven vreugde, een verwoeste hal waar hij over brokkelige puinen wandelde, onder de ontorsbare vracht van zijn vernietigd geluk... De dagen kropen traag lijk slakken voorbij... Hij wilde afleiding vinden in zijn vriendenclub. In gezelschap van snobsen trok hij naar de bar's, maar daar ook ontdekte hij geen verstrooiing. Hij had een hekel aan de wallebakkers, die hun schoon, jong, frisch leven verprosten in nachtelijke orgieën, ofschoon hij nu zelf toch ook geen pezewever was en 't er somtijds nog al kon laten stuiven! Van de zonnige bordeeltjes kende hij zoo goed de bedwelmende mimosa-aromen als wie ook en met zoo'n gedienstig nachtvlinderken had hij ook al wel eens de kristallen tonen der wijnroomers laten beieren, ter eere van een paar mollig-vleezige, schelmsche borsten... Maar dat gebeurde héel raar en wijdde hij al eens een nachtje aan de vereering, de adoratie van het mooie prostitutie-bataillon, dan was het onder den verderflijken invloed van den een of anderen clubgenoot...

Paul verveelde zich, ofschoon hij boeken kocht waarin hij zich soms na zijn lastig bureelwerk vermeide. 't Hielp ook al niet veel. 't Waren altijd toch maar letters te verslinden... letters... koude, doode letters... waar je niets aan had, dan soms een sensueele prikkeling, als de historie in het paroxysme der tragiek kwam, en er luide snikken van wereldsmart in de woorden ontploften. Hij wilde wel bekennen dat het wat kalmte door zijn zenuwdraden voer, maar de eentonigheid in zijn bureaucratische leventje kuilde in zijn ziel, als een afgrond vol grauwe verveling...

Eindelijk toch kwam er bevrediging in zijn verdonkerd gemoed, als een dag van schoonheid doorwapperd met zon, stolpend over het lijk van den verstorven nacht. Want in zijn pure liefde voor Fanny ging hij óp, herdoopt in den schattigen rijkdom van zijn gelou-

terd-herboren geluk. En met die vreugdevolle herrijzenis ontzwachtelden ook weer zijn oude, optimistische gevoelens, en 't was of hij nu krachtiger fleurde in de luisterrijke jonkheid van zijn leven, of het uitzicht der dingen aanlokkelijker scheen, of de wereld rondom hem verruimde en uitzette en alles tintelde van jeugdig licht en baarlijk goud. De dagen renden voorbij, spoedig nu en ze geleken Paul, in hun aaneengeschakelden rits, lijk de vroolijke optocht van een militaire taptoe bij den aanvang van een onvergankelijk-feestvierende, wederlandsche kermis! Opgeruimd dompelde hij zich in zijn dagelijksche beslommeringen, en in zijn hart vedelde er voortaan een liedeken van onbevroedbaar verlangen...

* * *

- 'Hoe mooi zoo 'n zonsondergang,' beweerde Paul, zich neigend naar Fanny, die nog immer staarde naar den veelvoudigen wolkenbrand... Ze antwoordde niet, nog onder den indruk van het overheerlijke hemelvizioen... De avond was allentwege neergeteemsd... als een zwart-gesluierde weduwe, die met wijden worp over al de dingen rouw gezwierd had. Fanny sloot met tastende hand het raam. Vervolgens zich wendend tot Paul, murmelde haar ontroerde stemme: '- 't Geleek net een babylonische stad die vlamde!' In het blinkende, bedauwde safier harer mooie oogen zag Paul zijn eigen beeltenis weerspiegeld.

- 'Melieve,' fluisterde hij diep-innig en haar Joconde-hoofdje teederlijk tot zich trekkend, lei hij een zachten zoen op het matte robijn van haar lipjes...

- 'Smakelijk!' klonk het ergens, plezierig-weg...

't Was papa, die juist in de roze-schemerige lijst der dubbele verandadeur verscheen, met een schelmschen glimlach om zijn gefriseerde snor en een grooten, witten bloemenruiker in de vooruitgestoken handen.

FRITZ FRANCKEN.

Januari 1913.

Herleving.

Il est de clairs matins, de roses se coiffant...
ALBERT SAMAIN.

Gelijk, na zwarten nacht, breekt schemering,
- Een roze streep, waar straks de zon door schiet -
De vogel, dien de klamme schrik beving,
In zilvrend hellen heft een vreugdelied;

En, wordt het dag, na wreede twijfeling,
Hem 't Heelal wondre en blije Schoonheid biedt,
Tot, in den rijkdom van den zonnesching,
Hij gansch de weelde van zijn ik beziet:

Zoo zijt gij, dichter, dien eens 't leven laat,
En somber voortkwijnt met uw diepen haat
En angst verglijdt in uwen droeven droom...

Verschijnt opeens een roze dageraad,
De heele wereld flus in stralen baadt:
Ge veilig zingen kunt, gelukkig, vroom.

FRANZ DE BACKER.

Helleensche Zangen.

Aanhef.

Barst open nu, luid, in galmende klanken
kloppend en bonzend als bronzen klokken,
Zeus, Zeus ter eer.
Tot ze allen hervallen als gloeiende spranken
of zwijgend zijgen als lokkende vlokken
op 't aardrijk neer.

Wiens glorie gloeit zóo fel
door 't lauwe blauwe van versteven leven?
Wiens godheid hangt zóo hel
als zonnewonnë over luide dreven?
Wie is de goudgeloktë in der goden woon
die heerscht op Chronos' gouden troon?

Zeus, de Almachtige, Al-eenig Levende,
die stijgende sterft en stervende stijgt;
Eeuwige, in gloed-aureolen bevende,
donkre Kracht, die 't heelal doorhijgt;
dronkene Wil, zich-zelven gevende,
uit heete begeerte-smart opstrevende,
in eigen martelwoede snevende:
Zeus, de Almachtige, Al-eenig Levende,
die alles weet, en zwijgt.

Geurende etherhitte omwaart
de vlammende handen, den waaienden baard
van Zeus.
De tijden glijden langs wijde baan,
en stoeten van groetende goden gaan
voor Zeus:
Nikè, de fiere, en Hèbè's jeugd,
daad van den arm, en vrucht van de vreugd
van Zeus.
- Alle leven en alle stof
zinge met vollen monde den iof
van Zeus:

Barst open nu, luid, in galmende klanken
kloppend en bonzend als bronzen klokken
Zeus, Zeus ter eer.
Tot ze allen hervallen als gloeiende spranken
of zwijgend zijgen als lokkende vlokken
op 't aardrijk neer.

Eerste zang.

I.

O snoode Stier, en van begeerte zat, verliefde Zeus,
die om het zwoele vleesch vergat uw hooge Huis,
den milden ernst van uwen mond, en ook uw hárt vergat
om 't zwoele vleesch Europa's, die een vat
van geile minne en dartelheid was in het licht
van uw begeerend oog, en om wier aangezicht
een glans van leven nimbde, en door wier volle
vleesch met sappig bloed geheime lusten zwollen
(in heilig beide' op ongeweten dingen
uit roze verte, en die toch komen gingen).
- Gelijk de rijpe vrucht, die weeldrig wacht
op de' aangebeden wil die naar haar volheid smacht:
zoo wachtte Europa op den ongeweten man
die hare weelde wou begeeren, de eerste - en dan:
toen kwam bedwelming, loome, en huiverende vrees
voor 't ongekendë - en 't gezwoeg van 't heete vleesch
in rillende onbewustheid, en bezield verlangen...

- O snoode Stier, verliefde Zeus, wien ik mijn zangen
offer, en mijn needrig woord: ik smeek u, geef mij
veel wijn, veel wellust, sappig-rijpe maagden en een blij
vertrouwen in het leven; en ik dank U eeuwig, groote Zeus.

V.

O Gij, die langs de azuren transen rijdt,
o helle Foibos, met uw vlammend haar
en gloeiend zonnehart, en luid habijt;
die langs de azuren transen rijdt, van waar
de rozenvingerige Heoos 't licht inspant

en Gij, fierrood uitrijdend, rent door wakken damp,
tot waar Hespéra's matte hand de stille lamp
langs 't scheemrig ruim gehangen heeft, en 't grauwend land:
dan zegt ge schoone dinge' in ongeweten woorden,
wijl Gij met koorts'gen kus de dartle huiv'ring groet
van Kalliopè's vleesch, de schoone Muze -:
zóo wordt, uit liefde en lust en gistend godenbloed
Orfeus, de trotsche god van klanken en akkoorden.

VI.

Strak zit hij neer, Orfeus, in staag geklaag,
in staag geklaag en droeve zangen.
Traag omlaag zijgen ze, de doode blaren
op 't water, effen en zonder verlangen;
de boomen zwijgen, en alle wind is stil:

‘O Gij, wier bleeke mond een laatste vaarwel zuchtte,
toen Gij, ten dubbelen dood, in 't duistre Haides vluchtte,
Eurukidè:
Gij die met milden wil me lust en leven bood...
ik sla de schuld'ge borst, wijl ik in zielsnood groot
gezeten ben;
en door der trage dagen nevel merk ik flauw
en door mijn rouw, uw oogen glanzen, hel en trouw,
Eurukidè, Eurukidè.
Mijn blinde blik staart star en strak ten Dood,
dra kleurt het laatste licht de kimmen rood,
Eurukidè:
mijn hand hangt slap, mijn hand wordt moe - ik wacht:
àl leven taant; de starrennacht is zacht
en lelierein;
de blaren kwijnen en de boomen staan zóo stil:
het is de groote stond dat alles sterven wil,
Eurukidè, Eurukidè.’

VIII.

Foibè Selènè, stille sluier-maagd
en kuische zuster van den luiden Foibos
Apolloo, die de lauwe weelde draagt
van Lente's schemer-weemling, en den tooidos
zilvert van Zomer's feestpaleis, en 't zwoele groen
waarin een rose Nimf wellustig hijgt,
of huivrend door de bleeke nachten zijgt
waarin de vrome boomen boete doen,
en alle blaren vallen, alle vallen,
en alle kleuren treure' en alle levens, alle...

- Foibè Selènè, stille sluiermaagd:
zeg zoete groeten wier mijn hart behaagt.

X.

Daar kwam in hel gejoel en klaar kristalgerinkel
Kunthja's lustige troep, zat van lange jacht,
waar koele vijvers blonken in 't gebergte, en lavend
water. Fluks was 't korte kleedsel afgedaan
en dompelden ze juichend in 't paarlend nat
hun heet-bezweete leden.

Dit zag Aktaioon:
hoe Kunthja's glanzend vleesch en zwellende borsten rilden,
en al de weelde van het rijpend lijf.
- Hij stierf er van.

12-12.
LEDEGOUWER.

Henry Bataille[1].

> C'est peut-être là le grand signe qui marque le théâtre nouveau. On ne s'arrête plus aux effets du malheur, mais au malheur lui-même et l'on veut savoir son essence et ses lois.
> MAURICE MAETERLINCK.

Henry Bataille heeft het leven met vrank-geopende oogen bekeken en hij heeft het vastgelegd in zijn werk, grootsch van waarachtige sensitieve uitbeelding, van diepe en subtiele levensaanvoeling, van schrijnend-fijne sensibiliteit, van ontroerenden eenvoud. De menschen uit zijn tooneelspelen staan met bei hun voeten in de werkelijkheid; zij leven niet op hoogten van filosofische ideeën, maar het zijn banale, alledaagsche menschen, met al hun gebreken, hun kleine hoedanigheden, met al wat er ijdel, gewetenloos en loszinnig is; typen die we iederen dag tegenkomen op straat, in de koffiehuizen, in hun

(1) Van Henry Bataille zijn reeds verschenen:
La Belle au bois dormant, lyrisch spel (L'OEuvre 1894);
La Lépreuse (Comédie française 1897);
Ton Sang (1897);
L'Enchantement (Odéon 1900);
Le Masque, comédie (Vaudeville 1902);
La Déclaration (1903);
Résurrection, drama naar Tolstoï (Odèon 1905);
Maman Colibri (Vaudeville 1905);
La Marche nuptiale (Vaudeville 1905);
Poliche (Comédie française 1906);
La Femme nue (Renaissance 1908);
Le Scandale (Renaissance 1909);
La Vierge folle (Gymnase 1910);
Le Songe d'un soir d'amour (Comédie française 1910);
L'Enfant de l'amour (Théâtre de la Porte St-Martin 1911);
Les Flambeaux (Théâtre de la Porte St-Martin 1912).

Behalve deze tooneelspelen:
Le beau Voyage (gedichten 1904);
Têtes et Pensées (album, portretten van Tristan Bernard, Capus, Donnay, Mirbeau, Lorrain, Jules Renard, enz.).
Verder werkte hij mede aan den *Journal des Artistes*, *Mercure de France*, *Revue blanche*, *La Vogue*, enz.

salons, overal waar menschelijke drama's geboren worden, broeien, gisten en ontploffen, menschen die lachen, lijden en weenen zooals wij.

Doch Bataille is niet aan de oppervlakte van hun leven, bij het meestal aanstellerige, pralerig-valsche van hun uiterlijk gedoe gebleven, maar hij is dieper gegaan, hij heeft gezocht naar wat er oprecht, ongekunsteld en instinctief in den mensch leeft. Hij is gegaan tot wat hij zelf noemt ‘le règne intérieur.’ Als scherpzinnig psycholoog heeft hij dat meestal verborgen, maar intens levend inwendige bekeken, beluisterd en ontleed en hij heeft er diepten van huiverwreede en breed-menschelijke tragiek in gevonden. ‘La vérité intérieure, c'est le secret des êtres, ce qui bouillonne en l'individu et qu'il n'exprime pas directement, ce sont ces raisons profondes et déterminantes, ce sont aussi les sphères inconscientes et agissantes de l'être.’

Wat er ons ontroert en doorschokt, het is niet het dood-gewone, bijna kleurlooze bestaan, met de noodzakelijke ervaringen, stil geluk en kleine miseries, maar wel wat er in de menschen woelt en worstelt, wat er bitter en smartelijk in is; het is de botsing van de essentieelste gevoelens en instincten van den mensch. Het is het opbruisen, uit het mysterieus innerlijk leven, van hevig stormende passies, dis plots heel het leven beheerschen, het opstuwen tot momenten van wild en ongekend geluk - zoodat de herinnering er aan steeds als een fel-lichtende schoonheid zal bijblijven - of het neerploffen, onverbiddelijk en onafwendbaar, uit een woeste, beestige vernielingszucht van alle sterk en schoon genot, in de diepte waar het ligt uit te razen en te stuiptrekken, waar het verstart tot grauwheid van onmacht en onderworpenheid.

‘Le scandale,’ zei Bataille in een toelichting bij de verschijning van *Le Scandale*, ‘brusquement s'empare de quelques êtres et

livre le mystère de leur vie, de leur âme, tout à coup, à la brutale publicité et à la sanction; et c'est pour nous, spectateurs, l'effraction soudaine de cette vie muette et secrète des individus qui constitue toujours notre recherche la plus passionnée.'

Niet de oppervlakkige, bijkomende oorzaken zullen bizonderlijk in 't licht gesteld worden, maar wel de eerste, diepe en essentieele, die waarlijk de handelingen van de menschen bepalen, onafhankelijk van particuliere of nationale wetten, welke toch eigenlijk heel klein blijven ten opzichte van onze algemeene menschelijkheid.

* * *

Het is eigenlijk onmogelijk de ware beteekenis en stand van Bataille's werk duidelijk te omlijnen, zonder even terug te keeren tot het ontstaan van het hedendaagsche tooneelspel in Frankrijk.

Het tooneel is de literaire uiting, waarin zich het eerst en het heftigst de noodzakelijkheid van verjonging en bijna algeheele vernieuwing verklaart. Een der oorzaken er van is wel de mindere waarde van de gestadige, loopende voortbrengst, die in enkele jaren de meest oorspronkelijke vormen tot gemeengoed maakt, zoodra ze door den bijval aanvaard en gehuldigd zijn. Dit ligt bizonderlijk aan de middelmatigheid van den volkssmaak, die, bij gebrek aan kritisch vermogen, geen onderscheid maakt tusschen de werken die hem voorgelegd worden. Zooals wij nog dagelijks kunnen opmerken, zijn het spontaan-naïeve en onoverwogen indrukken, die het publiek leiden in zijn oordeel over een tooneelspel.

Is het schoonheidsgevoel van een volk in 't algemeen naar evenredigheid van de beschavingshoogte die het bereikt heeft, de kunstwaarde van de 'pièces à succès' blijft ook in nauwe betrekking met den smaak die ze steunt en toejuicht. Typisch is de erbarmelijke toestand waarin het tooneel in Vlaanderen zich bevindt. Niet de zucht naar kunstgenot ligt onze tooneelbeweging ten grondslag; de fondamenteele lusten van het volk, dat onbeholpen zoekt naar uitspanning en vermaak, moeten voldaan worden. Zoo blijft het Vlaamsche tooneelspel noodzakelijkerwijze naar gelang van Vlaanderens stand op verstandelijk en stoffelijk gebied.

Wie aan de dagelijksche theaterkritiek een leidende en leerende beteekenis wil toekennen, zal de ontmoedigende vaststelling maken dat, niettegenstaande het gedonder van kritiekers, hier en elders de overgewaaide, zoutelooze Duitsche kluchten nog honderden opvoeringen beleven.

Houdt de achterlijke smaak van het publiek nog vele produkten in leven, die met kunst niets gemeens hebben, hij is tevens - en bizonderlijk in Frankrijk - de oorzaak van het vroegtijdig uitbloeien en ontaarden van elk nieuw kunstinzicht. Maar meteen wordt er in den kunstenaar de noodzakelijkheid geboren van een verjonging en herschepping door nieuwe vormen, nieuwe werkwijzen - hij zal zich richten tot andere onderwerpen, zich openen voor een breedere visie van het leven.

Als merkwaardigste voorloopers van het hedendaagsche tooneelspel hebben we te noemen: Dumas fils, Augier en Becque; maar zij ook zijn te leer gegaan bij Scribe. Want hun spelen zijn gebouwd volgens de techniek, het ‘procédé’ van Scribe. Al zien we nu minachtend neer op de tallooze prullerige produkten van dien oppervlakkig voelenden en denkenden kribbelaar, toch moet er aan zijn werk een zekere historische waarde toegekend worden. Want hij heeft eigenlijk den eersten grondslag gelegd van ons hedendaagsch tooneel. Handig technieker, wist hij met buitengewone spitsvondigheid een spel op te bouwen en uit de complexiteit van details, de dooreenmenging en vergelijking van middelen en effekten, de dramatische actie te scheppen, die het publiek ademloos hield van spanning en verwachting.

De latere dramatisten hebben zijn werkwijze gevolgd, natuurlijk met menig verschil van stof en technische bizonderheden, al verhieven zij zich toch niet boven zijn oppervlakkigen kijk op de dingen en zijn losse uitbeelding van karakters. De blijvende grondsteen was: de eeuwige strijd der sexueele liefde. Sommigen bepaalden zich tot het tragische, anderen tot het komische genre. Anderen weer wisten die beide te vermengen. Als voornaamsten vertegenwoordiger van deze laatsten, noemen we Victorien Sardou, heel vruchtbare schrijver en ook bekwame technieker, die vooral door zijn geschiedkundige stukken bekendheid verwierf. Maar het is met Augier en Dumas fils dat het nieuwe genre bepaald werd ingeluid.

Na het werk van Victor Hugo, Alexandre Dumas père en Alfred de Vigny was de romantiek dood gegaan in de onzinnige en dolfantastische produkten van professioneele fabrikanten. De tooneelspelen van Dumas fils en Augier brachten het eerst waarheid en leven, al was er ook nog voosheid van sentiment in en al was er ook een overgebleven invloed van het romantische tijdperk te sterk in merkbaar. Beiden durfden reeds de om hen levende menschen vrij aankijken en ze te voeten uit in hun werk uitbeelden - de eerste soms striemend en bitter-spottend, de andere meer in gemoede, zacht ironisch. Van toen dagteekent werkelijk het moderne tooneelspel, waarin het tragische en komische tegelijkertijd, soms in intieme dooreenwerking, te vinden zijn.

Toch was hun spel een ‘pièce à thèse’, een logisch betoog van een princiep, soms een louter pleidooi ten voordeele van een gedachte. Zoodat de dramatische actie meestal ondergeschikt was aan de verduidelijking van de zedeles, waarmede de schrijver het publiek wilde begiftigen. Sexueele vraagstukken eenzijdig bekeken, meer op sociaal dan individueel standpunt behandeld.

Tot de jongeren, onder den invloed van het naturalisme, weer gingen zoeken naar substantieeler stof, ‘à replacer l'homme dans la nature, dans son milieu propre, en étendant l'analyse à toutes les causes physiques et sociales qui le déterminent.’ Henri Becque bracht met de Balzac en Zola de scherpe, brutale weergave van het driftsleven op 't tooneel en Emile Pailleron begon zich reeds met de psychologische ontleding van zijn typen bezig te houden.

Het was als een wind van vernieuwing, die niet in Frankrijk alleen waaide, maar ook oversloeg naar Londen en Berlijn. Te dien tijde - 1887 - stichtte André Antoine te Parijs zijn ‘Théâtre Libre’, dat de heraut was van de vernieuwde Fransche tooneelliteratuur en de baanbreker van de moderne theaterkunst in Frankrijk. Het bracht het eerst, wel wat schuchter en onzeker, maar toch jong en frisch geluid van een sterk en bewustwordend man.

Midden de dorre en valsch-opgeschroefde conventionaliteit van samenstelling en uitbouw van het drama, schonk het ‘Théâtre Libre’, weliswaar nog geen volle, harmonieuze verbeelding van het actueele leven, maar toch een oprecht-gemeende overbrenging op het tooneel

van een nog eenzijdigen kijk op de werkelijkheid. Het bracht oorspronkelijkheid en verjonging in de keus van het onderwerp, waarheid en natuurlijkheid in den bouw en de uitwerking der dramatische toestanden. Het was de openbaring van een nieuwe, gezonde, levens-sterke strooming in de tooneelliteratuur, die met de jaren zou stijgen in uitdrukkingskracht, in diep en omvattend begrip, in vranke, alzijdige weergave.

Intusschentijd geraakten ook onze landen bekend met de verjongende kunstinzichten van twee machtige Noorsche schrijvers, Ibsen en Björnson. Bizonderlijk Ibsen heeft onloochenbaar een diepen invloed uitgeoefend. Klaar en heftig verkondigde hij den strijd van het individu tegen de maatschappij. En al blijven zijn dramatische produkten ook bij den overeenkomstigen opbouw van de stoffelijke actie, toch verheft zich de leidende gedachte tot een ongekende hoogte. De thesis is niet meer van nationale beperktheid, maar krijgt een algemeen-menschelijken ondergrond. Er is de wieking van het geniale: de peiling van de diepten van 't menschelijk leven, de epische visie, de visionaire gedragenheid. Hij doorzag den stagen strijd van ons moreel en sociaal leven naar de steeds verder reikende idealen; maar hij zag boven alles den schoonen groei van het individu.

Van de naturalisten stammen af - met inmenging van den invloed van uitheemsche schrijvers Ibsen, Björnson, Hauptmann, vooral van Ibsen, die de kracht van het individu en van de liefde profetiseerde - de hedendaagsche Fransche tooneelschrijvers, al verschillen ze onderling zoozeer, zoowel in het wezen van hun kunst als in hun werkwijze.

Brengt iedere maatschappij nieuwe botsingen mede, er zijn ook in 't leven oude, eeuwige conflicten, die door de kunst slechts nauwelijks aangeraakt zijn. Maar het tooneel kan ook de nooden, de verzuchtingen, de passies van een maatschappelijk leven uitdrukken. Zoo bestaan er in de moderne Fransche tooneelliteratuur verschillende stroomingen, zeer verscheiden van elkaar en die toch alle echt en waar willen wezen. Naast de tragische, lyrische, fijn-psychologische liefde-drama's van Henry Bataille, het voldragene, diep-ontroerende, breed-expressieve werk van Georges de Porto-Riche, de scherp-rake beschrijving van geweldige driftuitstorting van Henry Bernstein, staat het werk

van Paul Hervieu met de botsingen tusschen passies en recht, van een Octave Mirbeau met zijn geweldige zeden-comedies, van een Brieux met zijn dogmatische spelen over sociale vraagstukken, geloof, vaderlandsliefde, ziektebesmetting enz., naast de geestige ‘marivaudagen’ van de Caillavet en de Flers.

Is de liefde in al deze tooneelspelen zooniet het leitmotief, dan toch bezielt ze het thema, waarop het gansche werk gebouwd is.

* * *

De woorden van den wijsgeer Schopenhauer, die Bataille vooraan *Poliche* zet, karakteriseeren heel zijn werk:

‘Il est véritablement incroyable combien insignifiante et dénuée d'intérêt, vue du dehors, et combien sourde et mystérieuse à l'intérieur, s'écoule la vie de la plupart des hommes...’

Niet het relaas van simpel en onbelangrijk levensgebeuren, maar de schoone brand van de liefde. Bataille's werk geeft toegang tot de ziel van zijn personen, zoodat wij ons niet bevinden voor een gewone gebeurtenis van het dagelijksch bestaan, of voor een spektakel duizendmaal gezien, maar voor de intensiteit van de smart, de zwakheid en de lafheid van den mensch. De essentie van zijn werk, ‘c'est la position morale autour d'un fait, ce sont les consciences et les caractères qui gravitent autour d'une action.’ Wat hij in andere woorden nog herhaalt: ‘Ce n'est pas l'anecdote en elle-même qui est le point important de mes ouvrages, ce sont les cristallisations d'âme, l'impressionabilité morale de mes personnages et en somme la combinaison des rêves intérieurs avec l'évènement passager et fortuit.’ Bataille neemt een alledaagsche gebeurtenis, ‘un fait-divers’, een simpele liefde- of echtbreuk-historie, doch de menschen die ze beleven worden ontleed, hun karakters worden blootgelegd. Door hun handelingen, door de botsingen van hun inwendig leven met de uiterlijke gebeurtenis komt de ziel omhoog, zoodat de aandacht niet zoozeer getrokken wordt op het voorval zelf, maar wel op de innerlijke beroering, op het tragische van de stemmingen en de toestanden die het verwekt.

Hoe zal de schrijver nu in een kunst van uiterlijkheid, zooals de tooneelkunst, dit mysterieuse innerlijk leven kunnen verduide-

lijken? Hoe zal hij kunnen doen voelen de tragiek van heel die ‘zwijgende wereld’?

‘De tooneel-auteur gebruikt twee talen,’ zegt Bataille, ‘de uiterlijke en de innerlijke, de taal van de onmiddellijke uitdrukking en de onrechtstreeksche, dat is deze die het bizonder vermogen bezit te veropenbaren: ‘les résonnances obscures, tout le langage intérieur, tout le lyrisme refoulé, l'inexprimé des volontés, des souffrances et des désirs.’

Men denke nu niet dat zijn tooneelspelen enkel dit verdoken innerlijke voor ons openleggen. De theaterkunst moet wààr zijn, zegt Bataille, en daarom geeft ze de werkelijkheid. ‘L'art, l'art tout entier, est précisément de styliser la nature sans la déformer, d'agrandir l'observation, mais sans jamais la perdre de vue.’ Maar de werkelijkheid is niet alleen het uiterlijke, het zichtbare - zooals het naturalisme ons gaf - noch het zuiver abstracte - waarin het symbolisme doodliep -; neen, ‘le monde intérieur, le monde extérieur, leurs relations et leurs positions respectives, voilà la grande réalité.’ Deze gedachte heeft hij geformuleerd en tot grondslag van zijn werk gelegd: *Rapport des vérités intérieures de l'âme*, *générales et particulières avec les vérités extérieures.*

Het tooneelspel zal niet alleen wààr zijn, maar ook lyrisch. ‘Vérité ne veut pas dire seulement vulgarité: elle a des faces sublimes et le théâtre peut parfaitement aller même jusqu'au lyrisme; mais non, p.e., le lyrisme littéraire, l'exaltation verbale qu'on entend généralement par ce vocable, l'ivresse des mots qui vient de ce fâcheux Romantisme, dont le théâtre porte encore la tare! A ce lyrisme-là, il faut substituer ce que j'appellerai le “lyrisme exact” et qui est bien le fil direct des vérités artistiques que nous proclamons.’

Deze lyriek wordt geboren uit de essentie, den grond van het leven; uit haar zal stijgen de poëtische schoonheid en haar werking zal de zalige ontroering in u doen oprijzen.

De werkelijkheid, die Bataille in zijn tooneelspelen wil vastleggen, zal ons geven ‘nos conflits intimes et nos sensibilités exactes, toute notre vie moderne avec ses puissances, ses faiblesses, ses simplicités infinies comme ses complications extrêmes, la pauvreté de ses intrigues, l'intensité des sentiments qui l'agitent.’ Daarom moet het tooneelspel ook modern zijn.

De handelingen zijn niet meer onderworpen aan en afhankelijk van de verwerkelijking eener thesis; maar de actie wordt geboren en groeit uit het wezen van den mensch; hij handelt volgens de wetten van zijn eigen zijn - vastgesteld met scherp-rake en wel veelzijdige psychologie, uitgebeeld met eerlijk en harmonieus kunstenaarstalent.

Bataille's werk is stevig van samenstelling en uitbouw. Hij kent zijn stiel. Hij heeft een schilderachtigen, delikaten smaak om tableaux te maken, om personen te vereenigen, te groepeeren, om rond hen door de keus der bewegingen, door de bijkomstigheden een fijnen, subtielen luchtkring te scheppen, die de handelingen verlevendigt of verzacht, waar de schrijver zulks wenschelijk oordeelt. Het is de gang van de dialoog, die nooit recht op het doel afgaat, die vastgemaakt schijnt aan iedere beweging, die dichter en dichter het inwendige wil benaderen, die meer en meer de volle expressie wil zijn van het innigste leven; de dialoog die soms traag-slepend voortvloeit in vlotte, zachte glijding, of plots vooruitschiet hortend en stootend. Het is de geraffineerde keus van woorden, een symphonie van zoete, teedere klankjes of een storm van pijnlijke, snijdende geluiden, een wonderschoone liefdezang of rauwe, heete kreten, die uit 't diepste van uw wezen komen.

Wat er den toehoorder of lezer dadelijk treft, is de poëtische waarde van sommige oogenblikken, de poëtische stemming waarin Bataille zijn personen kan brengen; het zijn vleugen poëzie die plots binnen walmen, die een toestand omwieken en u deinende visies van schoonheid voor den geest roepen.

Er gaat een bizondere bekoring uit van de dialoog, een poëtische ‘charme’ die er over ligt. Het is de toepassing van middelen die nu eens aan de plastische kunsten, dan aan de poëzie toebehooren en die in de meeste gevallen de impressie versterken en een breede, stemmige atmosfeer om de actie scheppen.

Bataille is een dichter en hij is ook schilder geweest, die zelfs schoone beloften gaf. Geboren te Nîmes in 1872, ging hij op vierjarigen ouderdom met zijn vader naar Parijs wonen. Maar jaarlijks verbleef hij enkele maanden in het Zuiden, in de stilte van de zonnige vlakten. Van deze verblijven spreekt hij later met weemoedig verlangen in zijn dichtbundel *Le beau Voyage.*

Na dezen eersten schooltijd ging hij ook schilderen leeren, en alhoewel hij tweemaal eerste werd uitgeroepen in den voorloopigen wedstrijd voor den prijs van Rome, gaf hij toch later het schilderen op. Alleen voor de portretkunst had hij eenigen lust. Later in zijn album *Têtes et Pensées*, schrijft hij dat hij gaarne zou gezien hebben ‘que les littérateurs apprissent le métier de la peinture, car eux seuls pourraient peindre des visages de pensée. La pensée, un littérateur seul en pourrait distinguer les méandres, les finesses, les particularités, la fluidité éparse en un individu, le pli d'habitude qu'elle imprime à la chair, l'endroit où elle se mélange à l'âme avec tout l'être caché, ses peurs, ses angoisses, la lutte secrète, plus ou moins visible, contre la mort ou contre la vérité... tout l'être humain enfin, avec ce que sa pensée propre lui donne ou de spiritualité ou de poids, avec la vie qui l'accompagne, la vie d'apparence et la vie profonde de son destin.’

Deze zinnen zijn heel karakteristiek èn van uitdrukking èn van gedachte voor het wezen van Bataille.

Zijn verzen ‘La Chambre blanche’, ‘Le beau Voyage’, ‘Et voici le jardin’, vereenigd onder den titel *Le beau Voyage* - poëzie die doet denken aan Francis Jammes, zoo kinderlijk naïef is ze soms - getuigen van een subtiele levensaanvoeling, een delikate geaardheid, naïef tot het ziekelijke toe.

> Les souvenirs, ce sont des chambres sans serrures,
> Des chambres vides où l'on n'ose plus entrer,
> Parce que de vieux parents jadis y moururent.

Het zijn smartelijke herinneringen aan het verleden, aan zijn droefheid, aan de bittere ontgoochelingen van 't leven, en toch ook een lofzang van het instinctieve in den mensch. Bataille heeft duidelijk den invloed ondergaan van Baudelaire en Verlaine. Onvast, subtiel en vaag treft u deze poëzie, méer door de gekunsteldheid dan de levenswaarheid. Onze emotie is niet gansch het gevolg van de ontroering van den schrijver zelf, maar ontstaat méer door de geraffineerde keus en schikking van woorden en voorwerpen, en ook wel door de psychologische diepte en raakheid.

Dezen poëtischen oproep heeft Bataille later op 't tooneel willen toepassen, hetgeen hem, door de uiterlijkheid van de theater-

kunst, niet altijd gelukt is. Want menigmaal - daar waar de dialoog niet in volkomene harmonie is met het gebeurde - wordt ons de gezochtheid en gekunsteldheid duidelijk.

De lezing van Bataille's werk doet ons menigmaal aan Maeterlinck denken. Gedachten over het verleden, de vrouw, ons innerlijk leven, brengen ons in herinnering, zijn zelfs nauw verwant aan wat Maeterlinck er over schreef.

Bataille's stijl blijft steeds heel eigenaardig. Het is merkwaardig hoezeer Bataille van de Porto-Riche verschilt in de uitdrukking van het gevoel. Deze laatste geeft de intensiteit, de volheid van aandoening met sobere middelen, zonder versiering, de gansche waarheid echt, frisch, bitter, pijnlijk.

Ik zegde hooger dat een tooneelspel van Henry Bataille nooit méer dan een fait-divers als schema heeft; maar uit die simpele gegevens moeten de ziel en de innerlijke emotie groeien.

L'Enchantement is de geschiedenis van een pril-ontloken, maar heftig en romantisch liefdegevoel van een jong meisje, dat haat en tweedracht brengt in 't huwelijk van haar zuster.

Le Masque is het smartelijk avontuur van een vrouw, die bedrogen en vernederd wordt door haar man, maar die toch haar lijden moedig verdraagt, omdat ze weet dat André niet opgehouden heeft haar te beminnen - zekerlijk op zijn manier, volgens zijn aard, met veel egoïsme en zwakheid. Tot de smart haar te zwaar wordt en zij haar man verlaat. Doch, als enkele maanden nadien André haar vraagt terug met hem te willen samenwonen, zal ze toegeven en zonder verderen tegenstand het lot aanvaarden.... omdat een vrouw gaarne vergeeft aan hem die haar liefheeft.

Maman Colibri: de geschiedenis van een veertigjarige vrouw, Irène, verliefd op een jongeling Georget, die haar zoon kon zijn, en die de vriend is van haar zoon.

Bataille geeft een rake psychologie van Irène's liefde, van haar laattijdig gewekte, zinnelijke passie, vermengd met haar moederlijke liefde. En het is geweldig schoon die vrouw beurtelings haar minnaar te zien verdedigen met den hartstocht, de verbittering en de zelfopoffering die uit haar moederlijk instinct geboren worden, ‘comme les bêtes qui donneraient leur vie, se haussent jusqu'au plus complet

sacrifice pour défendre leurs petits', of haar te zien liefhebben met haar heele wezen, met de vurigheid van een vrouw die weet dat haar geluksdagen geteld zijn, die reeds het verlies van haar schoonheid in den snel-stijgenden ouderdom voelt naderen, die weet dat het leven onverbiddelijk en wreed is. Daarom bemint ze met volle overgave, met een koortsigheid om nog het volle geluk te kunnen smaken en ook wel met de woede van een instinctief verzet tegen het dwaze noodlot.

Na de pathetische scène, wanneer haar zoon Richard de betrekkingen van zijn moeder ontdekt en ze aan zijn vader doet kennen, wordt Irène de echtelijke woning uitgejaagd.

Te Algers, waar Georget zijn militairen diensttijd uitdoet en waar ze sinds enkele maanden verblijven, komt Irène tot de vaststelling dat er liefde ontstaan is tusschen haar minnaar en een Engelsch meisje, dat in de villa nevens de hunne woont. Ze besluit te vertrekken.

Van dit afscheid gaat er een overweldigende emotie uit. Het is een zang, een poëtische litanie van smart; het zijn simpele woordjes, korte zinnen nevens elkaar gezet, maar zoodanig dat zij als verzen en muziek in onze ooren klinken.

Colibri (Irène) gaat terug naar Frankrijk bij haar zoon Richard, waar weer teleurstellingen en vernederingen haar wachten. Eindelijk wordt ze toch als grootmoeder in den huiselijken kring van haar zoon erkend en aanvaard. Doch haar leven is gebroken.

La Marche nuptiale. Een naïef burgersmeisje, dat verliefd wordt op haar pianomeester, ontvlucht het deftige, ouderlijk huis, tot ze op eens ziet dat haar minnaar een oneerlijk man en haar liefde onwaard is. Ze zelfmoordt zich... Zelden werd er een karakter met méer frischheid en oorspronkelijkheid uitgebeeld, met méer scherpte en doorzicht deze mengeling van mysticisme en sensualiteit, van blooheid en zelfverloochening ontleed.

Het is de diepte van menschelijke tragiek in het leven van elk zijner personagen, die zulken geweldigen indruk op ons maakt. Wij ondervinden het eveneens met *Poliche*, die kluchtig doet, aardigheden verkoopt, moppen tapt, alleenlijk om een vrouw te behagen en omdat hij weet dat het 't middel is om in hare onmiddellijke nabijheid te kunnen blijven. De komische Poliche, de 'amuseur' van de luchtig en

oppervlakkig levende, van de coquetteerende vrouwen, Poliche met zijn guitig clown-gezicht, maar die zoo innig veel van een vrouw houdt, die lijdt omdat deze vrouw zijn lieide toch als een nieuwe malligheid van hem zal opnemen. Hij gelukt er nochtans in haar - Rosine - te bezitten, dank zij de tusschenkomst van een vriend, die haar de oprechtheid van Didier's liefde veropenbaart, en ook wel omdat ze woedend is over de afbreuk van haar betrekkingen met een vroegeren minnaar. Doch Rosine is in den grond van den voorganger blijven houden en nu een vriendin er haar over gesproken heeft, begint ze terug naar den anderen te verlangen, zoodanig dat Poliche, na een heftige scène, 't best vindt haar te verlaten.

In *Poliche* is het de dualiteit van het gewild-leutige uitèrlijke met het teruggedrongen inwendig lijden, in *La Femme nue* de blootheid van de passioneele vrouw. Want dit is de gedachte, waarop het spel gebouwd is: Lolette is niet alleen de vrouw van den schilder die tevens tot model dient, maar zij is ook het algemeene type van de vrouw die zich in tragische momenten geeft zooals ze is, oprecht, met de gansche blootheid van haar passie. Lolette is ook wel het beeld van de vrouw die met haar man niet is opgegaan en die, nu dat de roem is gekomen en de schilder zich in hooge kringen der maatschappij beweegt, zich vreemd voelt, bloot staat, te midden van al die menschen met de conventies, die huichelarij en de gecompliceerdheid van hun sociaal leven.

Zekerlijk, het onderwerp is niet nieuw, het werd reeds door velen vóor Bataille in romans en tooneelspelen behandeld - Lolette is de minnares en later de vrouw van den schilder Bernier, die, wanneer hij naam heeft gemaakt en uit de miserie is geraakt, van zijn vrouw vervreemdt; wanneer hij een andere gaat liefhebben zal onvermijdelijk de scheuring komen - maar alles van Bataille draagt den stempel van zijn eigenaardige werkwijze en zijn scherpe psychologische ontleding doet op het onderwerp een verrassend nieuw licht vallen. Bizonderlijk het eerste bedrijf - de dag der stemming over de eeremedalje in het paleis van de ‘Société des Artistes français’ - is merkwaardig van samenstelling, schitterend van geest en beweeglijkheid. Maar het waarlijk grootsche van het drama begint in het 3e bedrijf: de inval van Lolette in de kamer van de prinses, waar de beide verliefden bijeengekomen zijn. Daar staan de twee vrouwen in

vijandschap tegenover elkaar; zij betwisten elkaar den man, die aan de eene nog gehecht is met de oude teederheid van zijn hart en tot de andere met zijn nieuwe liefde gaat. Lolette bedreigt, verwijt, smeekt, beurtelings wild-opvliegend in razernij en wanhoop, dan kruipend, smartelijk kreunend.

Ieder werk van Bataille geeft nieuwe psychologische bizonderheden en doet ons nader den passioneelen mensch kennen. De liefde is het leitmotief en de verschillende drama's zijn de verschijnselen er van. Hij is steeds verder gegaan in de studie, in de ontleding van de menschelijke ziel. In zijn latere werken - *Le Scandale, La Vierge folle*, *L'Enfant de l'amour*, - vinden wij dezelfde stoutheid van teekening, dezelfde beweeglijkheid, dezelfde sierlijkheid en gemakkelijkheid in den gang van de verschillende tooneelen, dezelfde subtiliteit en poëtische bekoring. In ieder werk vinden wij bladzijden van machtig-uitgebeelde passie en zuiver-sterke emotie; in ieder tooneelspel vastheid en harmonie van uitbouw, klaarheid van stijl en geweldige dramatische kracht.

Le Scandale: Een vrouw laat zich na jaren rustig, echtelijk leven, in een bui van passie, verleiden door een aanhalerigen vreemdeling, die van den toestand gebruik maakt om zich uit geldverlegenheid te redden. Ontnuchterd en gebroken, tracht zij te vergeten wat gebeurde, maar rechterlijke gevolgen zullen haar schande openbaar maken en leiden tot de kritische scène: de bekentenis aan haar man.

L'Enfant de l'amour is het tegendeel van *La Course du Flambeau* van Paul Hervieu, waar de ouders zich voor het geluk van hun kinderen opofferen. Maurice, ‘l'enfant de l'amour’, is de zoon van de courtisane Liane Orland. De toestand, de betrekkingen van zijn moeder beletten hem bij haar te wonen en als hij haar mag komen zien is het slechts voor enkele oogenblikken. Maar hij schikt zich naar de omstandigheden. Al heeft hij gemis aan teederheid gehad in zijn kinderjaren. toch is hij veel van zijn moeder blijven houden, en als haar minnaar Rantz met haar afbreekt, omdat zijn ambtsbezigheden en zijn hooge plaats in de maatschappij het niet toelaten, dan zal hij de liefde en het geluk van zijn moeder verdedigen met de wapens, die het leven hem in handen geeft. ‘Et c'est une belle lutte que celle où se précipite ce petit être que fonce au hasard de son âme, de la vie et des circons-

tances pour défendre sa mère,' zegt Bataille. Opmerkelijk is 't dat Bataille hier met rechtstreekscher middelen de tragiek heeft willen uitbeelden, en niet meer tot gekunstelde versieringen zijn toevlucht heeft genomen.

Geheel Bataille's werk is de verheerlijking van de liefde, die als een Fatum over den mensch heerscht en hem rusteloos voortjaagt. Misvormd of verbeest, het instinct van de liefde blijft geweldig en schoon. Het beheerscht de stof. 'L'amour c'est le cri de rébellion contre le néant de la vie.'

Bataille zingt den lof van de instinctieven, die wars van moraal en conventie, door het leven den woesten, maar subliemen brand van de passie dragen. Boven en in alles ziet hij den triomf van de natuur. 'Je vois la nature, l'immense, terrible et belle nature, faisant à travers toutes les entraves des hommes son oeuvre éternelle, la nature que rien n'étouffe, que rien n'arrête et dont on retrouve toujours la marche souveraine dans les coeurs les plus humbles, à travers les gestes les plus vains.'

Het liefdesinstinct wordt verheerlijkt en krijgt een epische kracht, zoodat sommige personen, als Lolette in *La Femme nue* en bizonderlijk Fanny in *La Vierge folle*, tot grootsche symbolen opgroeien.

Maar in zijn geheel bezien, blijft het werk van Bataille toch eenzijdig, omdat het nooit buiten het sentimenteele komt. Het tooneel moet modern zijn, zegt hij, maar hij heeft slechts onzen modernen kijk op de liefde. Is er dan niets belangrijks buiten de vrouw en haar overspel? Geeft dit werk een synthetisch beeld van ons modern leven? Voelen wij er in groeien onze hoop, onzen strijd, onzen haat, onze wanhoop, het alzijdig streven en worstelen van den mensch; voelen wij er in de tweespalt tusschen ons en ons bestaan, de diepte en ontzaglijkheid van het 'Leven'?

MAURITS WATERSCHOOT.

Muzikaal Overzicht.

Dat de zanglust der Vlamingen geenszins begint te verkoelen, bewijzen de ontelbare liederen, welke bijna dagelijks, hetzij afzonderlijk of te zamen in reeksen de wereld worden ingezonden. Ditmaal is het de uitgave bezorgd door het 'Davidsfonds', welke onze aandacht komt boeien en menig kunstgenot verschaffen.

Dat het indrukwekkende '*O Lied!*' van Guido Gezelle zoo vele toondichters kon treffen en opwekken tot componeeren, zal niemand verwonderen. Zelden vindt men in een gedicht de schier-tot-wanhoopbrengende smart op zulke roerende wijze uitgedrukt, en de taak van den toondichter, om met die verhevene uitdrukking gelijken tred te houden, wordt daardoor natuurlijk fel bemoeilijkt. Dit scheen ons op te vallen bij het ontleden zoowel als bij het hooren der muziek welke *Emiel Smets* er voor schreef. Is het nu de geheele opvatting der nochtans voortreffelijke muziek? Is het de *es* welke wat al-te-spoedig en zelfs onnoodig in *e* verandert, éene maat voor de tweede en derde stroof? Wij weten niet hoe het komt, doch de muziek van dit lied brengt ons telkens buiten de stemming, ondergaan bij het eenvoudig lezen van het gedicht; en toch is het goede muziek; misschien niet genoeg gedragen.

De twee andere, '*Lentelach*' en '*Het Klooster van Mariaschoot*,' zijn uitstekend, zoowel onder oogpunt van melodie als van begeleiding. Hetgeen we van Em. Smets te zien kregen, heeft ons overtuigd, dat van dezen toondichter nog veel schoons te verwachten is; men vergete zijnen naam niet!

Wij zagen immer met vreugde eene nieuwe compositie van *Aug. De Boeck* te gemoet, en smaakten reeds op voorhand het genot door het verrassende, dat hij ons steeds wist te brengen. Ons voorbarig vreugdgevoel werd geenszins teleurgesteld bij het leeren kennen zijner

twee liederen '*Stoet*,' op het mystieke gedicht van Albr. Rodenbach en '*Gondellied*' van Jan Lindemans. Beiden munten nogmaals uit door hunnen ongemeenen klankrijkdom en sierlijke harmoniewendingen. Door middel dier etherische accoordvolgingen ontvoert de toondichter ons naar hoogere sferen, waar 'Langzaam trekt een blanke stoet door d'heemlen', om daarna terug op aarde, doorheen het zachtwelluidend tonengeklingel, de golfkens te hooren bruisen en dartelen. De Boeck's muziek is kerngezond en even sympathiek als de toondichter zelf.

Het heerlijke volkslied '*De Schelde,*' gedicht van Th. Sevens, werd door *Karel Mestdagh* met ware bezieling geschreven. Er is daar iets in van Benoit's genialen adem, en wij kunnen niet nalaten met den toondichter juichend te zingen:

'O Schelde, o Schelde, o machtige, prachtige vloed,
'Wees gegroet!'

Van *Emil Wambach* hebben wij drie liederen, waarvan de titels '*Kerstmis*', '*Vrede*' en '*Ochtendgroet*' reeds macht genoeg bezitten om de heerlijke dagen onzer kindsheid voor den geest te tooveren. Zoo nauw zijn ze immers aan elkander verwant. Welk eene vreugde toen wij des nachts door de besneeuwde straten naar de kerstmis togen (in dien tijd sneeuwde het nog met kerstmis, alles verandert); welken indruk toen daarna ter kerk, het orgel onze fijne kinderstemmen begeleidde. Die nachtelijke stilte, die muziek, die helverlichte kerk, zullen ons niet zoodra uit het geheugen gewischt worden. Gevoelens van kinderlijken eenvoud worden ons door Wambach's liederen opgewekt; wie zal deze laatste daarom misprijzen?

In dezelfde reeks van het 'Davidsfonds' vinden wij verder nog '*Wie en vond er langs zijn levensbaan*' en '*Huwelijkslied*' van *L. Vanhoutte;* '*Gij Englenstem*' en '*Sint Michielslied*' van *R. Ghesquiere;* '*Pastoreelken*' van *F. Swinnen.*

* * *

Nu eenige woorden over sommige uitvoeringen in de Vlaamsche Opera.

'*De Smid van den Vrede*' werd in uitstekende voorwaarden

opgevoerd. Het libretto van Aug. Monet, alhoewel verre van oorspronkelijk, bezit wezenlijk goede hoedanigheden als operatekst, het is sceniek, de handeling ontwikkelt zich op logische wijze en, wat de hoofdzaak betreft, het is muzikaal. De muziek van J.B. Schrey en vooral het ontzaglijk orkest, dat hij als uitdrukkingsmiddel gebruikt, staan niet altijd in verhouding met het eenvoudige van het vertelsel, en wij kunnen maar niet begrijpen wat hem er kon toe brengen 4 bugels, 4 saxophons, 4 tubas, 4 hoorns, 4 bazuinen, voorts heel de familie der houtblazers met het slagwerk, dit alles te plaatsen tegenover 8 hoogstens 10 eerste- en zooveel tweede violen, 4 alt-, cel- en basviolen, waarover men in de Vlaamsche Opera beschikt. Aangenomen zelfs dat men over het '*noodig*' aantal strijkers zou mogen beschikken, dan ware het toch onmogelijk ze op behoorlijke wijze te plaatsen, vermits de orkestbak gemaakt is tegen alle gezond verstand in, dit zal Heer Schrey met ons bevestigen.

Behalve de bugels en saxophons gebruikte Wagner hetzelfde orkestmateriaal voor zijne wereldberoemde tetralogie, doch, op de partituur heeft hij opzettelijk het getal strijkers aangeduid: 16 eerste-, 16 tweede-, 12 alt-, 12 cel- en 8 basviolen. Op deze manier werd het evenwicht volkomen hersteld.

Die kolossale klankontwikkeling is bij Wagner op esthetisch-logische wijze begrijpelijk en uit te leggen. Op het tooneel verschijnen hier goden en godinnen welke de verpersoonlijking zijn van de verschillende natuurelementen, van de jaargetijden, ja van heele menschengeslachten, van elkander verschillend zooals dag en nacht: de goddelijke menschenkinderen (Wälsungen), welke de liefde (het goddelijke) in het hart dragen, en daartegenover, het hatelijke Hundingengeslacht der nijdigaards, dat nog immer blijft voortwoekeren. Achter die fiktie der Germaansche godenleer schuilt er dus iets meer dan men bij oppervlakkig kennisnemen zou kunnen vermoeden. Steeds in verband met het hoogst tragische van ons aller bestaan, blijft deze overheerlijke schepping ongeëvenaard, weergaloos indrukwekkend, en wettigt ten volle het uitzonderlijk-groot orkestvertoon, waarvan in Wagner's andere werken geene spraak meer is, noch kon zijn. Men weze op zijne hoede bij de behandeling der zware orkestkrachten!

Het gemis aan evenwicht tusschen hout- en koperblazers met

de snaarinstrumenten, zal oorzaak zijn dat van deze laatste niets meer te recht komt in de tuttis, hetgeen zeer storend en vermoeiend voor den toehoorder is. Alhoewel dit soms het geval was in het stuk van Schrey, toch hebben wij met genoegen vastgesteld dat er brokken in waren van buitengewone orkestrale pracht, zooals bijv. bij het smeden der ringen in den 1sten akt. Dit gedeelte zou bij eene concertuitvoering met normale bezetting van strijkers, ongetwijfeld veel bijval oogsten.

In '*Elsje Zevenschoon*,' tekst van Emiel Buskens, met muziek van Mario van Overeem, zijn er gemoedelijke tafereeltjes, door dichter en toonkundige met liefde uitgewerkt, men wordt het gewaar, doch in het algemeen is het stuk van eentonigheid niet vrij te pleiten. In tegenstelling met het vorig besproken stuk hebben wij hier te vergeefs naar een degelijke '*forte*' gewacht. Toch mogen we van deze samenwerkers nog beters verwachten, dit blijkt reeds duidelijk genoeg uit hun '*eersteling*'.

Van L. Delune en J. van Hoof werden beurtelings opgevoerd: '*Koning Reinout's dood*' en '*Tycho-Brahe*'. Beide werken werden ter gelegenheid van den prijskamp van Rome geschreven en daarna voor het tooneel omgewerkt. Wij loopen niet erg op met al wat met dezen prijskamp in betrekking staat, eerstens, omdat wij het opsluiten gedurende eene maand als middel om kunstwerk te scheppen niet kunnen goedkeuren, en wij dit slechts aanzien als krachtmeting méer in verband met sport dan met kunst; tweedens, omdat het een bewezen feit is dat vele '*prijzen van Rome*' bij den wedstrijd hun hoogste standpunt bereikten, om daarna voor goed... te zwijgen. Men ga maar eens na wat er geworden is van al de toonkundigen welke sedert het instellen van dezen prijskamp de palm mochten weghalen; men zal verbaasd staan. Ware het niet dat er nog veel te weinig voor het aanmoedigen der toonkunst in België gedaan wordt, dan zou men eenen plicht vervullen met tegen dezen kampstrijd te kampen; nu zullen wij bij den wensch blijven hem onder artistiek oogpunt te zien wijzigen, opdat hij niet blijve: eene barbaarsche hersenenafbeuling, waarbij de meeste het echt-muzikale dat nog in hen was, totaal verliezen. Door de twee bovengemelde werken kregen we echter de overtuiging, dat er toch goed werk kon geleverd worden in zulke weinig-benijdenswaardige omstandigheden.

Wij hadden een oprecht genoegen de heropvoering van Maurits Sabbe's '*Pinksternacht*' bij te wonen. De muziek van Oscar Roels heeft ons nog meer bevallen dan vroeger. Dit werk zou van het repertorium niet mogen verdwijnen.

Wat ons echter nog ontbreekt is eene volksopera in den aard van Smetana's '*Verkochte Bruid*', waarvan ons door de dagbladen gemeld wordt, dat er dezen zomer in de omstreken van Praag eene openluchtvoorstelling zal plaats hebben, waaraan 800 personen medewerken. Dit natuurtooneel zal zich bevinden te midden prachtige bergweiden en rotspartijen waar 30.000 toeschouwers zullen plaats kunnen vinden. De boerenoptocht in de opera wordt op eene eigenaardige wijze in elkaar gezet. Reeds bij het begin van het bedrijf zal men de boeren van hunne verschillende landpalen zien aankomen en zich langzamerhand verzamelen, tot zij aan het slot, na drie kwartier, zich tot een stoet hebben gevormd.

Van de Tsjeken hebben wij waarlijk nog veel te leeren!

HENDRIK WILLEMS.

Cyprian Norwid.

Cyprian Norwid neemt in de Poolsche kunst eene gansch bizondere plaats in. Hij is de eerste groote Poolsche dichter, die niet alleen tot zijn vaderland behoort, maar tot geheel Europa.

Norwids leven en werken valt in den tijd der stervende romantiek, der altijd grooter wordende ontnuchtering, wijl het materialisme zich op de puinhoopen der oude wereld verheft. Wetenschap, techniek en politiek staan in het middelpunt van het algemeen interessse. De kunst ligt ter neder. De diepere, fijnere poëzie wordt bij hoonend schouderophalen uitgelachen en misverstaan; zij moet voor het platte fotografendom of voor eene waardelooze veelschrijverij wijken.

In dergelijke periode is het wel te begrijpen, dat een genie als Norwid, die, niet alleen in de kunst van het woord, maar in bijna alle beeldende kunsten bedreven, epieker, dramatieker en lyrieker, beeldhouwer, schilder en teekenaar van eene verbazende productiviteit was, aan zijne tijdgenooten zoo goed als onbekend bleef.

Norwids werk en leven is als een verzonken tempel, dien men eerst nu begint uit puin en zand op te graven. In Polen was het de dichter Mirjam, uitgever van het tijdschrift *Chimera,* te Warschau, die in den loop der laatste jaren langzamerhand eene reeks der beste werken van Norwid voor de eerste maal veropenbaarde. Dan gaf hetzelfde tijdschrift een herinneringsboek aan Norwid uit, van 500 blz. in 4°. In December 1912 kwam van de pers eene volledige uitgave zijner werken, die, wat artistieke schikking betreft, als een voorbeeld van soortgelijke uitgaven kan gelden.

In den laatsten tijd hebben verschillende Poolsche auteurs, waaronder de verdienstvolle Wilhelm Feldmann, over Norwid als kunstenaar en denker geschreven.

Alles wat wij van dit groot genie weten, getuigt dat hij reeds in zijne eerste jeugd een eenzame, een in zich zelf gekeerde was.

In het jaar 1821 te Saskowo-Gluchy geboren, sleet hij zijne jongensjaren te Warschau. Zeer vroeg wekten zijne dichterlijke begaafdheid en zijn uitstekend teekentalent de bewondering van zijne onderwijzers.

In het jaar 1842 verlaat Norwid het huis zijner grootmoeder, eene Sobieska, die, nadat hij zijne ouders verloren had, zijne opvoeding leidde. Zijne artistieke studiën voeren den een en twintigjarige eerst naar Italië, waar hij, te Florence, in de academie van schoone kunsten, schilder-, beeldhouw- en teekenstudiën deed.

Hij zag Venetië, Rome, Napels.

In Italië leerde hij Marie Trembicka kennen, de latere vrouw van den dichter Falenski, met welke vrouw hem, vijftien jaren lang, een vriendschapsband vereenigde. Aan deze vriendschap hebben wij het wondervolle document over Norwids ontwikkeling te danken, eene twaalfjarige briefwisseling vol diepe conclusiën, biechten, verheven denkbeelden en fijne opmerkingen, die op den mensch en den kunstenaar Norwid als het licht van een bliksemstraal laten vallen.

Na een kort verblijf te Berlijn, waaruit hij tijdens het revolutionair bewogen jaar 1848 verdreven werd, begaf Norwid zich naar Brussel en Parijs.

Het driejarig oponthoud te Parijs is van groote beteekenis voor het bloeien en rijpen van zijn talent. In de eerste plaats oefent de omgang met Chopin een belangrijken en blijvenden invloed op den jongen dichter. Eene innige, diepe en beteekensvolle uitwisseling van gedachten en gevoelens moet tusschen Norwid en Chopin plaats gegrepen hebben, want geen van de tijdgenooten heeft Chopin zoo goed verstaan als Norwid. In een geestdriftig gedicht, *Chopins Klavier,* heeft Norwid aan zijne vereering voor Chopin eene geniale uitdrukking gegeven.

In het jaar 1853 verlaat Norwid plotseling Parijs en scheept zich, met een gouden Napoleon op zak, naar Amerika in. Wat hem tot zulk een plotselingen stap bewogen heeft is niet duidelijk. In elk geval kan men als tamelijk zeker aannemen, dat de toenmalige toestanden te Parijs en vooral de betrekkingen met de Poolsche emigranten den dichter niet bevielen.

De hoog gespannen verwachtingen, waarmede hij zijne heimat verliet, waren, door de aanraking met de grauwe werkelijkheid, langzamerhand tot bittere ontgoochelingen overgegaan. In Amerika bleef Norwid maar anderhalf jaar. Hij moest door zwaren, lichamelijken arbeid, met de bijl in de hand, zijn brood verdienen, tot hij ten laatste eene plaats kreeg aan de wereldtentoonstelling.

Wat er hem toe aandreef om, trots alle voornemens, zoo snel weer Amerika te verlaten, is onbekend. In het jaar 1854 keert hij weder naar Europa terug en neemt zijnen intrek in Londen, bijna in het armste huizeken van de armste stadswijk. In het jaar 1856 duikt hij weer in Parijs op. Hier bleef hij de laatste 27 jaren van zijn leven, tot

zijnen dood, in 1833. Daartusschen maakte hij nog eene reis naar Rome, waar hij te vergeefs eene passende bezigheid poogde te vinden. De vroeger door het beste gezelschap gezochte kunstenaaar werd hoe langer hoe meer verlaten en eenzaam. Het was een tijd van klimmende ellende, maar ook van een verbazenden, ononderbroken arbeid. Ieder jaar brengt eene kostelijke vrucht van zijn dichtergenie; te gelijker tijd schildert, teekent, beitelt en snijdt hij.

In de jaren 1856-59 schrijft hij het geweldig dichtepos *Quidam,* benevens het prozawerk *Zwarte Bloemen;* dan het gedicht *De Mensch* en de *Witte Bloemen;* in 1857 eene breed aangelegde verhandeling *Over de Kunst* en een satirisch gedicht in brievenvorm. In de jaren 1860-66 ontstaat de lyrische cyclus *Vade mecum,* benevens de heerlijke voorlezingen over *Slowacki;* in de jaren 1862-64 het dramatisch gedicht *De Tooneelspeler*, de rhapsodie *Fulminant* en *De Beschaving;* in het jaar 1865 *De Danseres* en het geweldig, geniaal gedicht *Chopins Klavier.* De jaren 1866-69 zijn weer aan dramatischen arbeid gewijd, waaronder de prachtige rhapsodie *Van de Vrijheid des Woords.*

Gedurende de stormachtige jaren schijnt de dichter zich van de grauwe werkelijkheid te hebben afgekeerd: hij vertaalt Homerus. Deze vertaling is het beste wat op 't gebied van Homerusvertalingen geleverd werd.

In zijne teruggetrokkenheid schijnt de dichter over de werkelijkheid, die om hem heen laaide en voor de geschiedenis van Europa belangrijke gevolgen had, veel te hebben nagedacht: getuige daarvan zijn essai *Philosophie de la Guerre.* In het jaar 1872 begint Norwid zijn geniaal dramatisch gedicht *Kleopatra,* misschien het machtigste en beste dat Norwid geschreven heeft. De gang van het drama is van een majestatischen, overweldigenden rhythmus. Buiten dit hoofdwerk werden in de jaren 1872-78 eene gansche reeks kleine gedichten, essais en philologische brochures geschreven.

Deze tijd van machtige scheppingskracht is de tijd van eene steeds onverbiddelijk dreigende armoede, van eene steeds grooter vereenzaming des dichters.

In het jaar 1877 ziet Norwid zich genoodzaakt zijne toevlucht te nemen tot het armenhuis. En hier werkt hij nog zes jaar lang met onverstoorbare geesteskracht voort. Tusschen 1871 en 1881 ontstaan de volgende werken: *Ad Leones*, de prachtige satire uit het kunstenaarsleven; dan de humorvolle, glansrijke novelle: *Het Geheim van Lord Singelworth*, eene eeuwig aktueele klauw tegen de Lex-Heinze-vereerders van alle tijden, - verrukkelijk in hare moedwillige onversaagdheid; en verder de *Laatste der Fabelen*, vol liefde voor ieder schepsel. In het jaar 1882 wordt het wijze *Zwijgen* gedicht en in 1883

dat wijste van al Norwids moralistische werken: *Het Stigma*, dat door zijne symbolische diepte bizonder opmerkenswaard is, - tot de dood den 28 Mei 1883 aan het scheppen van den eenzame een einde stelde.

De beteekenis van Norwid als beeldende kunstenaar zal maar moeilijk vast te stellen zijn. Het getal zijner aquarellen moet zeer groot zijn geweest, daar hij in de tweede helft van zijn leven hoofdzakelijk met de opbrengst daarvan in zijn onderhoud heeft voorzien. Zij werden meestendeel door de Parijzer handelaars aan vreemdelingen overgedaan. Met honderden moeten de teekeningen en etsen van Norwid nog voorhanden zijn. Het tijdschrift *Chimera* gaf, in zijn herinneringsboek aan Norwid, eene kleine keuze uit zijne teekeningen, en wat opgenomen werd getuigt van hooge kunstwaarde. Vele teekeningen daaronder zijn in den geest van Leonardo da Vinci. Olieschilderijen heeft Norwid in gering aantal gemaald. Men heeft er echter tot nog toe reeds in de veertig geteld. Een daarvan, een heiligenbeeld, heeft hij aan het armenhuis, waar hij zijne laatste jaren sleet, ten geschenke gegeven.

Over zijne scheppingen als beeldhouwer is men nog zeer onvolledig ingelicht. Alleen een medaillon van den Poolschen dichter Krasinski is bekend. Hij heeft daarenboven aan houtsnijwerk, aan graphische kunst en aan bijna alle schilders- en teekenaarstechniek gedaan.

Is het niet verwonderlijk dat een zoo veelzijdig, rijk, diep leven geleefd kon worden zonder eenige waardeering, zonder ook maar in het minst begrepen te worden? Trots dit alles hield Norwid toch onverstoorbaar aan zijn doel en aan zijn geloof vast, en zelfs in het armenhuis heeft hem de zielezekerheid niet verlaten. Zijn laatste heerlijk noodlotsgedicht, dat hij daar schreef, eindigt met deze verzen: ‘De zoon zal het schrift voorbijgaan; - maar gij, o kleinzoon, zult u mijn geschreven woord herinneren, dat heden verzwindt.’

En de toekomst, de groote vergeldster, héét zich zijner herinnerd. Men heeft hem naar het Pantheon overgebracht. En in Polen, waar men hem tijdens zijn leven volstrekt niet kende, glanst eerst nu zijn denken en dichten als eene lichtende star.

Norwids verhouding tot zijnen tijd en zijne tijdgenooten doet sterk aan Nietzsche denken. Beiden verkondigen een scherp individualisme en bestrijden het nieuwe type van den Europeeschen beschavingsfilister. Beiden zijn de verbitterdste vijanden van de kultuurloosheid van hunnen tijd, van de plebeïsche niveleeringszucht, die, onder het masker van eene breede liberaliteit en eene zoogezeide universeele ontwikkeling, hare geestelijke nietigheid en onvruchtbaarheid, hare moreele zwakheid en zedeloosheid zoekt te verbergen. Beiden verachten deze dingen in zulke mate, dat zij er van walgen.

Gansch in den zin van Nietzsche zijn Norwids aanvallen tegen het mollenoogige specialistendom, zijne opmerkingen over het nut en het nadeel der historie en vooral zijne heroïsche wereldbeschouwing. Norwids opvatting van het heroïsme is gansch verschillend van die der andere dichters. Zijne helden ontmoeten geene hinderpalen van buitenaf; zij worstelen niet met de buitenwereld. Het levensprobleem ontstaat hier uit de verhoudingen der menschen tot zich zelven, tot hunne eigen ziel.

Norwid is een voortreffelijk kenner van de ziel der menschen en van hare meest ingewikkelde labyrinthen.

De zin des levens, de waarheid en hare diepste waarde, dat is het eenige, dat Norwid zoekt en dat zijn streven en scheppen leidt.

Doch wat is waarheid?

Waarheid is - de ziel. De dichter maalt de naakte zielen zijner figuren, den terugkeer tot zich zelf, die tot eene zoo diepe klaarheid voert, dat niet alleen het verward gewoel van het alledaagsche leven verdwijnt, maar dat men inwendig eeuwige starren ziet: daarvandaan de rust van hen, die, van de uiterlijke werkelijkheid ontdaan, zich tot hun innig-eigen leven, tot hunne innig-eigen waarheid opheffen.

Hij bezit eene ongewone opmerkingskracht en met eenige woorden weet hij mensch en dier onvergelijkelijk fijn te karaktiseeren. Even voortreffelijk kent hij de drijfveeren van het alledaagsche leven en hij weet dat men vooraf de nietigste werkelijkheid in het oog moet zien en er zich maar eerst dàn van vrijmaken, als men alles vermag uit te spreken.

Hij weet recht goed, dat de woorden niet bij machte zijn om zekere dingen uit te drukken, dat de grenzen der woorden nòg woorden zijn en die kennis geeft hem het vermogen om met woorden het ongrijpbare te vatten, dat nauwelijks als een bliksemstraal in zijn bewustzijn opduikt. ‘Alleen zulke woorden zijn noodig, en alleen zulke kunnen tot daden omgezet worden. Zij vergoeden gansche boeken. Al het andere is maar, meer of minder, phrase.’

In zijne novelle *De Armband* geeft hij bijna geene handeling en toch - hoe diep en beteekenisvol is zij! Hoe fijn toont hij daar, dat menschen steeds bereid zijn, de voor hen gunstige toevallen als een uitwerksel van de Voorzienigheid of van het Noodlot op te nemen!

Norwid heeft tonen, beelden en gedachten, die vóór hem nog nooit gebruikt werden. Alles wat leeft en lijdt vindt in hem een broeder en verdediger.

De kunst, in de breedste beteekenis, is voor hem een troost en eene toevlucht. Zij is een band, die de menschheid aan het onzichtbare verbindt, en elke zegepraal der kunst beteekent voor hem eene zegepraal des geestes in het rijk der toekomst.

Merkwaardig zijn zijne denkbeelden over de heimatkunst, in de epiloog van *Promethidion* vervat. ‘Ieder volk heeft zijn eigen weg tot de kunst en moet hem hebben. Zoo dikwijls eene natie op denzelfden weg ter kunst komt als de andere volkeren, geraakt zij niet tot de kunst, maar de kunst komt tot haar. Want elk volk heeft zijne nationale goederen, die niet alleen in de uitgestrektheid van den bodem, in de voorwaarden van het klimaat, in de kracht van de armen en het bloed van een ras liggen, maar ook in de kracht, die uit het te nutte maken van dat materiaal voortspruit.’ ‘Mocht ik maar - roept hij in *Promethidion* uit - eene enkele kapel aanschouwen, waar de geest der heimat zijne uitdrukking in gevonden heeft; waar hij zich met bloeiende teekens gesymboliseerd heeft; waar metselaar, schrijnwerker, steenhouwer, beeldhouwer en dichter, waar martelaar en ridder de nieuwe daad begonnen hebben, door arbeid en gebed;... waar het marmer, de zandsteen, het ijzer, het koper, het brons en het doodkistenhout der heimat zich vereenigd hebben tot gestalten, die diep in ons liggen, diep als in het hart eener rots; dan zou ik uit de gebeitelde bladeren der varens, uit het klaverblad, uit de ganzebloem, uit de zeisvormige gestalte der zich welvende bogen, uit de muurschilderingen en de kleinste arabesken zelfs, - die onafscheidbaar verbonden zijn met de natuur der Poolsche dingen, - ontcijferen, dat de balsem der liefde ze samengesmolten heeft.’

Voor Norwid is de kunst geen spel, geene leering, maar ‘het hoogste handwerk van een apostel en het nederigste gebed van een engel.’ Uit deze vaststelling vloeit bij Norwid het zoo zeldzaam begrip van kunstambacht. ‘De indeeling der openbare tentoonstellingen in tentoonstellingen voor schoone kunsten en in tentoonstellingen voor ambachten is het beste bewijs daarvoor, tot in welken graad de kunst heden hare zending niet vervult,’ zegt hij in de epiloog van *Promethidion.* ‘Eene tentoonstelling zou zóó moeten ingericht worden, dat zoowel door een schoon standbeeld als door eene gravure, een tafelbord, een glas, een gevlochten korf, geheel de kringloop van het schoone, overeenkomende met den geest van den tijd, aanschouwelijk kan voorgesteld worden; dat zoowel door een tapijt, waarop met zijde een Raphaëlbeeld werd gestikt, als door het eenvoudigste stuk lijnwaad de gansche toonladder van het schoone, dat in elk werk dient uitgestort te worden, veraanschouwelijkt wordt. Dan zullen de tentoonstellingen nuttig werken op de achting en de waardeering, die men voor den arbeid hebben moet. Thans is het eene scheiding van lichaam en ziel, dus - dood!...’

Eene dergelijke kunst, die het gansche leven omvat en eene volledige overgave eischt, is voor Norwid eene der *wetten*, die den

arbeid der volkeren en den arbeid der menschen beheerschen. ‘Alleen de schoonheid in de gestalte der liefde roept liefde, met duizend tongen door Indiërs, Persen, Egyptenaren en Grieken, door alle eeuwen heen, uit rood graniet, uit goud, marmer, elpenbeen en menschenzweet. Want wie bemint, wil ook de schatten zien van datgene wat hij bemint. En de schoonheid bestaat om tot arbeid op te wekken, en de arbeid opdat wij allen verrijzen zouden.’

En zoo verkondigt deze mystieker, naast zijn geloof in den geest, zijn geloof in den arbeid. De industrie, met kunst en wetenschap verbonden, schijnt hem geroepen om de maatschappij volledig te wijzigen. Hare vreedzame werkzaamheid moet het krijgszuchtig type der menschheid, dat enkel het ruwe geweld kent, overwinnen. De mensch moet vaststellen dat zijne ware roeping niet daarin bestaat, de vijand van zijnen naaste te zijn, maar de vriend en bondgenoot. Een natuurlijk solidariteitsgevoel, zoodat elk voor een ander instaat, moet de menschen onder elkander verbinden.

THERESE ROSENBAUM.

Stanislaw Przybyszewski.

Ofschoon de Messias-voorspellingen van de Poolsche dichters en denkers nog niet uitgevallen zijn, speelt toch in de Poolsche letterkunde ‘Jong Polen’ eene eerste-plansrol.

De Slavische literatuur van den tegenwoordigen tijd is door de school van het pessimisme gegaan. Zij heeft het geloof aan het geluk, aan het bereiken van hare idealen, aan de idealen zelve verloren. Stemming werd de hoofdzaak. Uit de werken van moderne Poolsche vertellers spreekt het leed van het ontgoocheld leven en van 't verlatenzijn, de tot zelfkastijding gedreven analyse van het ‘ik’, die de ‘naakte ziel’, na afstrooping van alle conventiën en gewoonten, tot in hare minste beweging duidelijk moet laten erkennen.

En deze moderne richting, met hare decadentie en haar pessimisme, met haar leed en haren vloek om het bestaan, heeft hare voornaamste en geweldigste uitdrukking in Stanislaw Przybyszewski gevonden. Hij verpersoonlijkt alle smart en alle zielsverlangen der jongsten, die hem met eene ware vergoding áánstaren, als ware hij een geheimnisvolle ziener van nieuwere werelden, die als geen tweede de verborgenste diepten der menschelijke ziel, hare schoonheid en hare akeligheden openbaarde.

Stanislaw Przybyszweski werd den 6^{n} Mei 1868 te Sajewo, dicht bij Inowrailaw geboren. Zijn vader was dorspsonderwijzer en had zijn leven lang met armoe te kampen. Zijne moeder was buitengewoon muzikaal begaafd. Aan haar had Przybyszewski zijne liefde voor muziek te danken, die hem bijna tot eene manie werd. Een onuitwischbaren invloed had de natuur zijner heimat op zijne ontwikkeling: de aanblik der wild-schoone omgeving, met den onbegrensden blik over ruime velden en vlakten, waar duizenden bloemen den maagdelijken bodem bedekken, oefende eene magische bekoring op hem uit. Het is eene wilde streek, en toch, hoe innig was zij met het kind en later met den man vergroeid!

Przybyszewski was nog bijna een knaap, toen hij psalmen, gebeden, grafreden schreef, die van een diep godsdienstig gevoel getuigen.

Na de leergangen aan de middelbare school geëindigd te hebben, begaf hij zich naar Berlijn, waar hij, in het Polytechnikum te Charlottenburg, bouwkunde en geschiedenis der schoone kunsten studeerde. Tegelijk wijdde hij zich aan de sociale beweging, en in het jaar 1891 werd hij opsteller van de 'Arbeiterzeitung' te Berlijn.

Spoedig sleepte de letterkundige strooming hem mede. In den kring, door Dehmel, Schlaf en andere Jong-Duitschers gesticht, trok hij de algemeene aandacht op zich door zijne ongewone beschouwingen, zijne gave van improviseeren, zijne artistieke vertolking van Chopin en zijne scherpzinnige opvatting van Nietzsche.

In het door hem gesticht tijdschrift 'Voor de psychologie van het individu' verschenen achtereenvolgens: *Chopin en Nietzsche*, *Ola Hansson*, *De Doodenmis*, *Vigiliën*, *Homo sapiens.* Daarop volgen zijne werken: *Satanskinderen*, *De profundis*, *Op den Weg der Ziel.* Alle hadden een ongewonen bijval: zij werden letterlijk verslonden door wie de drukking van het overgangsstadium voelde of ten minste eenige frazen daarover op de lippen had.

En niet alleen in zijne heimat, ook in Duitschland verwekte Przybyszewski het grootste opzien door de keuze der meest gewaagde stoffen (zooals b.v. in *De profundis*), door het gebruiken van schreeuwende kleuren, door den glansrijken stijl en de paradoxen zijner 'Uebermenschen.' Al degenen die in de kunst nieuwe wegen zoeken, wenden zich tot hem, den verkondiger van nieuwe openbaringen.

Przybyszewski veracht elk dogma en elk gezag. In een Confiteor legt hij zijne artistieke geloofsbelijdenis af: 'De kunst is zich zelve hoogste doel. De kunst mag geene idee, geen anderen heer dienen. De kunst erkent geene rechten, noch moreele noch maatschappelijke. Elke openbaring der ziel is rein, heilig, diep en geheimnisvol, zoodra zij hare macht door daden toont. Elke kunst, die tendentieus, vooringenomen, ergens een moreel of maatschappelijk doel navolgt, heeft met het begrip eener ware kunst niets gemeen. In den kunstenaar onthult zich het leven naakt en beweegt zich op zijne oergronden. De geest des kunstenaars is elementaire geest. Beroep des kunstenaars is: het leven der ziel te onthullen! Het gansche groote leven der ziel en de meest woelende hartstochten in een vorm te gieten, dáárop komt het aan. Vormen echter heet: bedwingen en louteren. Zoo beteekent dan de kunst geen genot, geen spel, maar een zegepraal op het leven. De kunstenaars zijn de hoogste helden, die de moeilijkste veldslagen des levens voeren. Het slagveld, het strijdperk des levens met zijne vreugden en zijne kwalen is de ziel van den mensch. Hoe meer zulk een mensch van de verwarrende volheid des levens in zich draagt, des te meer beteekent hij voor het leven en voor de menschheid. Hoe gepas-

ter zulk een beteekenisvolle mensch het in hem gistende leven een vorm, eene artistieke gedaante weet te geven, des te meer beteekent hij voor de kunst.'

Przybyszewski drijft de ontkluistering van het individu, dat slechts naar macht en esthetisch genot hunkert, over alle grenzen van goed en kwaad, die zijne helden niet erkennen, al moge het ook gebeuren, dat zij wegens atavistische hervallingen of gewetensbezwaren het goede in anderen vieren en het kwade in zich zelven verdoemen. Zoo is Erich Falk uit *Over Boord*, *Onderweg* en *In den Maalstroom* de scrupuleuze harten- en levensbreker, die, om de kwelling van zijn dom geweten te ontgaan, niet banaal door zelfmoord wil eindigen, maar zijn eeuwigen 'vernielingsdrang' in den dienst der propaganda wil stellen. In deze rol treedt nu Gordon in *Satanskinderen* op, een moderne Nero onder maniakken van allen aard. Ook hier toont zich de vereering van het kwaad als het sterkere, het krachtdadigere. De afkeer, ja, eene verachting van alle sociale doeleinden is het Leitmotiv geweest van zijn arbeid in Duitschland.

Op Poolschen bodem vermindert deze heftigheid. Hier vertoont zijn denken en dichten eene merkelijke verandering. In zijne volgende drama's is een andere geest gevaren. Het spiritualistisch element doet zich hier bizonder gelden. Zijne *Gasten* zijn eene schrikaanjagende verpersoonlijking van de gewetensknaging, die dengene, wien zij kwellen, tot zelfmoord drijft. Zijn *Gulden Vlies*, waarin de zonden der ouders in de kinderen gewroken worden en schuld zich op schuld stapelt, verkondigt dat alle kwaad de straf in zich bevat.

De Moeder en *Sneeuw* toonen eene sterke beïnvloeding van Maeterlinck. Przybyszewski's figuren hebben hier tegenover het noodlot dezelfde stemming als die van Maeterlinck. De menschenkinderen, die in deze drama's voorkomen, zijn niet meester over hun lot, grijpen niet aktief toe; zij hopen en treuren, zij lijden en sterven maar. Niet de mensch handelt hier, maar eene onerkende, geheimnisvolle macht van het noodlot. Des dichters figuren zijn vol verlangen naar geluk en schoonheid. Maar niet eene is tegen het noodlot opgewassen. De vloed van het wilde leven verzwelgt ze.

THERESE ROSENBAUM.

Fransche Letteren.

Van de talrijke romans, die mij gedurende de laatste maanden onder de handen kwamen, is er eigenlijk; slechts één, die den naam van kunstwerk verdient. Ik bedoel *Pillerand* van Marcel Audibert (Bernard Grasset, Paris, 1913; fr. 3.50).

Pillerand is de naam van een zwerver, wiens leven in dit boek verteld wordt ‘van de wieg tot aan het graf.’ Een roman zonder intrigue, zonder geraamte: bijna een dagboek. Heel den inhoud heb ik daarmee eigenlijk aangegeven. Maar wat ik niet zoo gemakkelijk zeggen kan, is de schoonheid der beschrijvingen, de uit de handeling sprekende psychologie van den hoofdpersoon, en het mee-leven en mee-zwerven, waarop men zich betrapt gedurende de lezing.

Zulk een boek is een schadeloosstelling tegen ondingen als *L'Incomparable* van Evelyne Moncoeur (B. Grasset, Paris, 1912; fr. 3.50). Het voorwoord, waarin de schrijfster haar pennezusters hun preutschheid verwijt en verklaart die uit haar werk te verbannen, belooft werkelijk veel moois: ‘Ce sera ici, sans artifices comme sans restrictions, le splendide reflet de la vie adorable en mon âme véridique et imparfaite, mais parfaitement tendre.’ En het boek is zoo idiootnuchter en zoo plat-sensueel, dat het mij soms voorkwam als een vreeselijke grap van een confrater, die - achter een vrouwennaam verscholen - de romanschrijfsters in slechten reuk wil brengen.

Abel Hermant is een schrijver en *Coutras voyage* (Ed. Louis-Michaud, Paris, 1912; fr. 3.50) een boek dat aan alle kritiek ontsnapt, of ze ten minste ontwapent. Coutras reist met zijn preceptor Gosseline naar het ‘koninkrijk’ Albanië, van daar door Turkije en Italië, - waar hij een vrouw vindt en deze mee naar zijn land brengt. De audientie aan het Albaneesch hof 's morgens om 5 uur (!), de geschiedenis der schaking van 's konings zuster door Gosseline en die van het verblijf in Italië zijn onvertelbaar. Er is waarlijk geen touw aan vast te knoopen, maar alles is zoo pittig en plezierig gezegd, dat men ten slotte den schrijver dank verschuldigd is voor de genoten uitspanning.

Kent ge *A la manière de*...., waarde lezer? Dan zult ge zeker met genoegen vernemen dat een derde reeks, zoo groot als de twee vorige samen, bij denzelfden uitgever (B. Grasset, Paris; fr. 3.50) verschenen is en in geen enkel opzicht voor de eerste moet onderdoen. De heeren Paul Reboux en Charles Müller zetten hun pastichen met dezelfde virtuositeit vort. Enkele, zooals de stukken naar Racine en Stéphane Mallarmé, zijn onbetaalbaar. Ook is de bijval van het boek onovertroffen.

* * *

Bij de Fransche literatuurgeschiedboeken komt zich thans een werk voegen, dat meer voor lettervrienden en hoogstudenten, dan voor de scholieren bestemd is: *Tableau de la littérature française du XIX*e *siècle* door Fortunat Strowski (Delaplane, Paris, 1912; fr. 3.50). Als 'tafel' is dit werk uitstekend geslaagd. De eenvoudige, heldere methode van dien jongen leeraar bij de Sorbonne laat toe de XIXe eeuw met een oogopslag te overzien. Hij beschouwt de figuren niet alleen naar hun werk, maar in hun milieu en komt daardoor tot betere en logischer verklaringen. Enkele hoofdstukken zijn zeer merkwaardig en de beschouwingen over 't algemeen objectief; overal is de schrijver niet van partijdigheid vrij te pleiten, - doch zoo gauw men dat weet is dat geen hindernis meer. Dat b.v. M. Strowski zou willen knielen voor Rostand schijnt wel overdreven, - maar het is zijn recht te meer, daar hij niet tracht zijn opinies den lezer op te dringen. Opmerkelijk is het, dat de Belgische literatuur geheel uit dit boek gebannen is.

Met des te meer belangstelling nam ik dus het volgende werk ter hand: *Le Mouvement littéraire Belge d'expression française depuis 1880* door Albert Heumann (Mercure de France, Paris, 1913; fr. 3.50). Het mooiste gedeelte van dit boek is.... het voorwoord van Camille Julian. Wat de Heer Julian zegt over België van uit Fransch oogpunt beschouwd, is eerlijk en waar. Hij begint met te zeggen, dat België niet is een 'création artificielle,' maar een geografisch afgeteekend land:

> Que de fois, dans nos livres de classe français, on nous a enseigné qu'entre la France et la Belgique il n'y avait que des limites artificielles! Que se cachait-il sous cette assertion? une erreur fondamentale sur la nature des frontières? un vague souvenir des prétentions lointaines de notre patrie sur ce peuple? je ne sais: ce n'en était pas moins une chose mauvaise que l'on disait, contre-vérité et contre-justice à la fois. En réalité, entre Belges et Français, il y a la forêt, Ardennes ou Charbonnière, et la forêt, autrefois comme aujourd'hui, c'est une barrière entre les peuples au moins aussi dure à franchir que la rivière et que la montagne.

Geografisch en geschiedkundig verklaart de inleider het dualism tusschen Vlaamsch- en Fransch-sprekenden in België en gaat dan voort:

> Quoi donc? ce sera donc toujours un peuple métis, fait moitié de Flamands et de Wallons, comme autrefois moitié de Ménapes et moitié de Nerviens?
>
> Mais quel déshonneur y a-t-il dans le métissage? Il n'est point de peuple au monde, pas même ni surtout le nôtre, le peuple français, qui ne soit un mélange. Chez nous, depuis des milliers d'années, le flot des envahisseurs d'outre-Rhin n'a cessé de se rencontrer avec le flot d'émigrants d'outre-montagnes. Et il n'a pas empêché que la France n'ait pour l'éternité la plus séduisante des physionomies personnelles. Et le bilinguisme de la Belgique ne l'empêche pas d'être une nation individuelle et originale. Ce qui fait l'originalité d'un peuple, c'est la façon dont il travaille avec les éléments divers que la race ou la langue lui apportent. Il est lui-même son Prométhée, suivant le mot étincelant et juste de Michelet. Or, il n'y a pas en ce moment dans l'Europe de peuple qui, au même degré que la Belgique, travaille à la fois son âme et sa terre, qui vive davantage de l'école, du foyer et de la forge. Laissez-le faire quelques années encore, et il sortira de là l'individualité nationale la plus intéressante, la plus sympathique qu'on puisse voir.
> Ce sont des fous ou des misérables, ceux qui parlent de supprimer, de démembrer la Belgique. Nul n'a le droit de toucher aux nations qui tiennent à vivre. Former sur elles des projets de conquérant, ce serait un crime contre la société humaine et la vie divine du monde, crime aussi grand ‘que de tuer son père ou de brûler le Capitole,’ comme disait Marc-Aurêle.

Zijn beschouwingen brengen hem er toe te zeggen:

> Tout cela fait que, même dans ses oeuvres flamandes, la Belgique ne sera ni le reflet de la France ni le reflet des influences germaniques.

En ten slotte:

> Car Verhaeren, Maeterlinck, il n'y a pas à le nier, c'est autre chose que ce qu'il y a chez nous, et, à de certaines pages, c'est quelque chose de supérieur à nous.

Dit voorwoord, meer dan dertig bladzijden lang, moest op Staatskosten in vlugschrift uitgegeven en in Frankrijk en Wallonië verspreid worden. Het is van voor tot achter merkwaardig.

Zonderling genoeg, het werk, dat het inleidt, zegt soms tegenovergestelde dingen en als de Heer Jullian aan elke nationaliteit haar volle recht doet toekomen, meent de Heer Heumann, dat een Verhaeren en een Maeterlinck vooral groot zijn en beroemd werden, omdat ze zooveel aan de Fransche kultuur te danken hebben. Onzin. Maar

het is te begrijpen, dat men zich zulke groote figuren tracht toe te eigenen, vooral als de kunstenaars er zich schijnen toe te leenen. Nochtans, moesten Verhaeren en Maeterlinck en Charles van Lerberghe in 't Vlaamsch geschreven hebben, ze zouden niet minder groot zijn, maar men zou er wellicht (en vooral in België) minder mee pronken.

M. Heumann spreekt ook over de Vlaamsche Beweging en vertelt daarover, in tegenspraak met den Heer Jullian, de ongaarste domheden, die men denken kan, zooals:

> Que les flamingants luttent.... ils n'empêcheront jamais la Belgique de rester une province littéraire de la France: les écrivains belges emprunteront notre langue, notre culture, ou ils ne seront point.

Voor dat zinnetje zal de schrijver van zijn meester, als dat M. Jullian is, wel op de kneukels gekregen hebben!

Maar dit alles zou kunnen doen denken, dat M. Heumann's boek een ‘livre de combat’ is, en dat is niet waar. Het is wel degelijk een geschiedenis en een goede geschiedenis onzer Fransche letteren, en aan de genieën en talenten, en talentjes zelfs, wordt de noodige eer bewezen. Goede aanhalingen uit de beste dichters versieren de stellingen en maken dat het boek veel diensten zal bewijzen aan hen, die in de Fransch-Belgische letterkunde belang stellen. Een bijna volledige bibliographie geeft het werk nog een groote waarde als document.

Een woord van lof mag hier wel neergeschreven worden voor de uitgeversmaatschappij ‘Mercure de France’, die alleen meer Belgische bellettrische werken uitgaf, dan al onze nationale uitgevers bij malkaar. En het is niet onbekend, dat haar gastvrijheid zich uitbreidt tot Vlaamsche schrijvers. Voor een paar jaar werd August Vermeylen's prachtig kunstwerk ‘De Wandelende Jood’ door haar opgenomen en ik ben zeker, dat een werk van Buysse of Sabbe, goed vertaald, daar een even gul onthaal zou genieten. Overigens verdienen al de uitgaven van den ‘Mercure’ de aandacht; men mag als stelregel aannemen, dat al wat daar verschijnt ten minste lezenswaard en grootendeels merkwaardig is.

* * *

De dichter Henry-Marx geeft een paar tooneelstukken: *La Statue enchantée*, drie akten in proza (B. Grasset, Paris, 1913; fr. 3.50), voorafgegaan van een akt: *Tous les secrets.* M. Henry-Marx schikt zijn werk bij het ‘Théâtre de l'Esprit’ en doet zoo vreezen, dat het geschreven werd om gelezen, niet om gespeeld te worden.

Beide stukken zijn nochtans speelbaar en kunnen dragen voor een ontwikkeld publiek. De gedachten en zielontleding zijn er zeer interessant, zonder een oogenblik vervelend te zijn. Men zou ze wel eens zonderling kunnen noemen, maar dat is al. Het is echter te betwijfelen of een der twee stukken ooit te Parijs op vier theaters te gelijk zal gespeeld worden!

* * *

Ik geloof niet, dat ik mijn lezers den dichter en essayist Maurice Gauchez moet voorstellen. Hij is een der meest beslagen kritiekers en der eerlijkste dichters der Fransch-Belgische pleïade. Zijn monografie over Verhaeren is alom bekend en zijn ‘Masques Belges’ (La Société Nouvelle, Mons) zijn onmisbaar geworden voor hen, die onze Fransche letterkunde studeeren willen. Als dichter leerde men hem waardeeren in zijn ‘Jardin d'Adolescent’ (Sansot, Paris), ‘Les Symphonies Voluptueuses’ (Belgique Artistique et Littéraire, Brussel), ‘La Louange de la Terre’ (‘Simples Croquis’ en ‘Images de Hollande’), waarvan de derde reeks pas verschenen is. Het zijn *Paysages de Suisse* (Oscar Lamberty, Brussel, 1913; fr. 2.50).

De Heer Gauchez geeft in een veertigtal gedichten, - schilderijtjes, - landschappen en indrukken van Zwitserland weer. Omdat die gedichten tevens van gevoel en geestdrift getuigen, is de eentonigheid, eigen aan zulke verzamelingen, op gelukkige wijze vermeden. - Dit is

Lucerne

Comme un beau corps de femme à la chair jeune et fraîche
Lucerne sort de l'onde et s'assied près des fleurs
Entre les marronniers dont le charme enjôleur
Ombrage le quai d'or qu'un flot limpide lèche.

Nonchalante et rieuse, un pied baignant encor,
Elle étreint dans ses bras les jardins du rivage
Et ses yeux caressés par le vert du feuillage
S'enchantent longuement de l'enivrant décor.

Ses cheveux dénoués frissonnent dans la brise;
La Reuss, comme un joyau, lui sépare les seins,
L'émeraude du lac reflète son dessin
En le double miroir de ses prunelles grises.

Et le cadre des monts enfermant sa beauté
S'apparie à sa jeune et gracile enrythmée
Et la neige qui dort sur les Alpes amies
S'allume de feux d'or à voir sa nudité.

Als we nu niet te streng zijn voor die onschoone ‘Alpes amies’ (waarom niet ‘ravies’?), dan is dat als ‘kiekje’ volkomen geslaagd en niet minder als gedicht.

Indien de Heer Gauchez nog veel mooie landen bezoekt en ons telkens zijn indrukken derwijze wil meedeelen, mogen wij nog schoone boeken van hem verwachten.

Van een heel ander alooi zijn de gedichten, die de Franschman Philéas Lebesgue vereenigd heeft onder den schoonen titel *Les Servitudes* (Mercure de France, Paris, 1913; fr. 3.50). Alles wat de landman kan aanschouwen en bewonderen, alles wat hij kan beminnen en waardeeren tracht deze dichter weer te geven naar eigen wijze, dan eens in regelmatige, dan weer in vrije verzen. Hij vindt daarvoor eigen woorden, eigen zegging en heeft ook eigen vizie. Heel het werk draagt nochtans den stempel van Verhaeren's invloed, wat zijn waarde trouwens niet vermindert. Op eerlijke, natuurlijke dichters zooals Phileas Lebesgue moet een genie als Verhaeren een invloed uitoefenen, die zeer heilzaam is, maar waaraan men zich niet willekeurig onttrekt. Verzen zooals deze:

Voici la saison des labours
Des longs labours qui craquent et qui fument
Dans la brume
A perte de vue!
(*Labours*).

en die welke daarop volgen zijn op-en-top Verhaereniaansch. Dien indruk heeft men van de meeste gedichten der reeks ‘Les travaux et les songes’, - de beste van het boek. Zeer schoon en diep gevoeld zijn ook ‘Tu as vieilli’, aan zijn moeder, en vooral ‘Il pleut’, in aandenken aan zijn vader, dat ik tot spijt hier niet kan overschrijven, omdat het daartoe te lang is. Maar hun onder mijn lezers, die met een ‘jongeren’ dichter van talent willen kennis maken, beveel ik ten zeerste Philéas Lebesgue en zijn bundel *Les Servitudes* aan.

* * *

Alvorens deze kroniek te sluiten ben ik, beleefdheidshalve, een paar woorden verschuldigd over werken, die mij toegestuurd werden en buiten deze rubriek vallen; zij zijn echter in alle opzichten aanbevelenswaardig en daarom ook wil ik ze vermelden. Het eene is een schilderachtige en anekdotische levensschets van *Schumann* door M.-D. Calovcoressi (Soc. des Ed. Louis-Michaud, Paris, 1912; fr. 2.50), onderhoudend geschreven en kwistig geïllustreerd; het andere een geestdriftige en heldere studie, met biografische schets, over den grooten Engelschen dichter *Robert Browning* door Pierre Berger (Bloud et Co, Paris, 1912; fr. 2.50: 'Les Grands Ecrivains Etrangers'.) Als eerste inleiding tot Browning kan men niets beters verlangen.

Juni 1913.

LEO VAN RIEL.

Onze Franschmans. (*Slot.*)

7) *Welken invloed ondergaat onze Vlaming in Frankrijk zelf*?

Oudegem: De een ondergaat in Frankrijk een slechten, en de andere geen invloed.
Idegem: Geen invloed.
Nieuwerkerken: Onze Vlamingen ondergaan geen slechten invloed in Frankrijk. De Franschmans zijn in 't algemeen vlijtige, ijvervolle en spaarzame werklieden en deze hoedanigheden worden meestendeels door hun huisgezin gedeeld. De werklieden, die in Frankrijk werken, zijn in alle opzichten beter dan degenen die dagelijks naar Brussel gaan werken.
Wieze: Onbekend.
Ophasselt: ?
Bambrugge: ?
Erembodegem: Onbekend.
Denderhautem: Onze Franschmans behouden in 't algemeen onze zeden, inzonder den godsdienst.
Meldert: Geenen, daar zij er gewoonlijk afgezonderd leven.
Ottergem: Onbekend.
Meire: Dat is persoonlijk.
Sint-Lievens-Houtem: Meer ontvoogding en minder dweperij.
Erondegem: Onbekend.
Zonnegem: Meer onafhankelijkheid.
Herdersem: Daar hij geen nauwe betrekkingen heeft, omdat hij de Fransche taal niet verstaat, heeft het weinig invloed.

Iddergem: De Vlaming in Frankrijk verslijt zeer, verzuimt kristene plichten, en verkort zijn leven.
Handzame: Slecht in zedelijk opzicht.
Zedelgem en *Veldegem*:?
Bovekerke: Het meeste getal blijft godsdienstig, alhoewel er andere daarvoor onverschillig worden.
Ingelmunster: handwerklieden: geen slechten invloed; steenbakkersgasten: minder wel, doch niet slecht.
Werken: Door die afwezigheid houden ze meer van hun huisgezin.
Vladsloo: Geene merkelijke verandering is te bespeuren, alleenlijk stellen wij vast dat het wildstroopen en de vechtpartijen verminderd zijn. Het drankmisbruik is niet verminderd.
Lichtervelde: In 't algemeen eerder nadeelig. De voorbeelden van zedeloosheid en ongodsdienstigheid zijn echter meest noodlottig voor dezen beneden de 30 jaren.
Eernegem: Keert terug zooals hij gaat.
Koekelare: Blijde van naar huis te komen.
Thorhout: Hij verslecht doorgaans; maar sedert eenige jaren voelen wij beternis.

* * *

8) *Welken graad van onderwijs bezitten de Franschmans en hun huisgezin?*
Oudegem: 25 0/0 zijn ongeleerd of omtrent; de overige kunnen lezen en schrijven, hebben de beginselen van het lager onderwijs ontvangen; de kinderen ontvangen een lager onderwijs, en er zijn er ook, maar die maken de uitzondering uit, die geen onderwijs ontvangen.
Idegem: Wat het onderwijs dier werklieden aangaat, dit is natuurlijk van geenen hoogeren graad en bepaalt zich bij lezen en schrijven.
Nieuwerkerken: Weinig, lezen en schrijven voor 't meestendeel.

Wieze: Eenigen zijn geleerd, anderen niet.
Ophasselt: Lager onderwijs.
Bambrugge: Meest lezen en schrijven.
Erembodegem: Lager onderwijs.
Denderhautem: Geenen; sommigen kunnen met moeite lezen; weinigen bezitten eenig onderwijs.
Meldert: Sommigen lager, sommigen geen.
Ottergem: Geleerden en ongeleerden.
Meire: Het grootste getal kan lezen, schrijven en cijferen, zooals onze werklieden in het algemeen.
Sint-Lievens-Houtem: Lageren graad.
Erondegem: Geleerden en ongeleerden.
Zonnegem: Lageren graad.
Herdersem: In opzicht van onderwijs staan ze op de laagste sport.
Iddergem: 't Onderwijs der volwassenen naar Frankrijk trekkende, laat te wenschen over, dat der kinderen is nog al tamelijk goed.
Handzame: In 't algemeen zeer gering of geen.
Zedelgem en *Veldegem*: Kunnen meest al lezen en schrijven.
Bovekerke: Allen kunnen om zeggen lezen en schrijven.
Ingelmunster: Dezen van meest alle werkmansgezinnen.
Werken: Zij kunnen gebrekkig lezen en schrijven.
Vladsloo: Zeer onvolledig lager onderwijs.
Lichtervelde: Gewoonlijk een middelmatig lager onderwijs. Dezen die optreden als ploegbaas of wel één of twee mannen van den ploeg, kunnen goed rekenen, lezen en schrijven en zich tamelijk verhelpen in 't Fransch spreken.
Eernegem: Lezen en schrijven; sommigen ook rekenen.
Koekelare: Meerendeels kunnen lezen en schrijven.
Thorhout: Twintig punten op honderd.

* * *

Uit mijn persoonlijk onderzoek (bezoek aan en ondervraging van veel Franschmans), blijkt dat het de miserie is,

gedeeltelijk verwekt door de overbevolking, gedeeltelijk door de onwetendheid, het gemis aan nijverheid in de gemeenten en onze huidige landbouwinrichting, die de oorzaak is van de jaarlijksche uitwijking.

Er zijn uitwijkelingen die vijf-, zeshonderd frank naar huis brengen, maar de meesten minder dan vijfhonderd; zelfs zijn er, die maar driehonderd frank en nog minder meebrengen. De eersten hebben natuurlijk twee campagnes meegemaakt in één jaar.

Hun arbeid in Frankrijk is afmattend.

‘Iemand die daar niet gewerkt heeft, meneer, kan zich dat niet voorstellen,’ zei me een der Franschmans, die nochtans ieder jaar met nieuwen moed vertrekt. ‘Ge verbrandt daar letterlijk en uw armen en beenen kunt ge op 't einde niet meer bewegen; ge gaat 's avonds laat verlamd slapen en ge staat 's morgens gebroken op. En toch houden we 't uit. De Vlamingen zijn kloeke kerels, meneer, en ze hebben veel couragie.’

Ze moeten ‘couragie’ hebben, die mannen, om in dat vuur van de zonne onverpoosd te arbeiden.

Streuvels schrijft in *Zonnetij*, bl. 56: ‘'s Nachts en kregen zij zelfs de deugddoende koelte niet meer; geen druppel dauw viel er nog uit de verpulverde lucht. Het was als een tijd zonder dagen: één lange eind gloeiende zonneschijn zonder avond- of morgentroost. De donkerte en de sterren, die voortijds zoo goed het hittevuur kwamen blusschen, waren nu versulferd en de hemel sloeg open en toe, gescheurd door benauwelijke bliksemschichten. Voor dag en klaarte kwam de nieuwe hitte weer op zonder ievers trek of gat te vinden om uit te waaien en ze kwam altijd opeenstapelen lijk in een gestookten oven. Wanneer komt er verlossing of koelte? of zullen we hier allemaal verbranden, mijn God? En nievers geen einde of uitkomen; zij bleven altijd ingesloten door die wreede omheining van koorn, 't werd of groeide het effenaan weer uit den grond naarmate zij het hier voor hun voeten neerkapten.

‘Geen pikker die nog sprak of vertelde op het werk, zij vreesden dien machtigen vijand daarboven en wrochten stommelings voort in de bange verwachting dat een van die stralen hun de dood zou komen aandoen.’

En op bl. 60: ‘En de zon stak geweldig, maar de pikkers en vielen niet slak. Zij voelden het nijpen door hun lichte, losse kleeren en bijten op hun hoofd, en toch hielden zij stand: ze bogen den kop en de pikke bliksemglimde bij 't op- en neergaan, slag op slag. Met 't groeien van de hitte ging er een razernij door hunne armen en ze hielden sterk de leden. Nog dieper bogen zij naar de eerde, sloten de tanden en lieten het zweet vrij van zich afleken. Een enkelen keer waagde Rik het hoofd te heffen, maar hij schrikte voor 't geen zijn oogen zagen. De zon was de bijtend ronde gloeibol niet meer in een zeker punt van den hemel, maar heel de groote luchtkoepel stond in laaie vlam, al hemel en vuur! 't Regende geen hitte, 't waren net geteekende lekvlammen die woelden hooge en kwamen spelen tusschen 't koorn, om en nevens hem en over heel het afgeschoren land.’

Zoo gaat het er waarlijk; zoo schreef immers pastor Denijs ook, en àl de Franschmans met wie ik gesproken heb noemden de zon een ‘vuurbol’ en vertelden van ‘kuipen zweet’ en ‘zonneslagen’.

Over 't algemeen zijn die miserie-mannen nochtans stoere kerels; ze moeten het zijn, anders zouden ze dien doodenden arbeid niet kunnen verrichten. Streuvels - die de Franschmans goed kent - noemt ze de ‘dappersten’ onder de ‘landenaars’ en hun uitwijking een ‘heldhaftig besluit’.

Al degenen, die ik ken, zijn Vlaming gebleven; ze zwetsen wel meer dan hun gebuur, vertellen met fierheid over hun werk en soms ook over wonderlijke dingen die ze gezien hebben; dat alles belet niet dat ze liever in hun eigen streek zouden blijven arbeiden... als die streek hen maar wilde voeden. Ik heb ook wel opgemerkt dat hun geloof wat ontred derd is en dat ze de gedweeë volgelingen niet meer zijn van de fanatieke katholieke dorpsheeren; er zijn er natuurlijk ook

anderen. Uit de officiëele antwoordenlijst kunnen we opmerken hoe verschillend de meening is omtrent den invloed, dien 't verblijf in het Zuiden op onze Franschmans zelf maakt, en dien de afwezigheid van den vader op zijn huisgezin uitoefent.

In taalopzicht, weinig of geen verandering; haast geen enkele gaat verloren voor onze taal, tenzij hij in Frankrijk blijft wonen, met een Française trouwt en zijn kinders door de moeder alleen opgevoed worden, wat nog al soms het geval is. Er zijn er nog wel enkelen, die hun taal verbasteren, met ze te doorspekken met zeer slecht uitgesproken Fransche woorden. (Men kan in *Neerlandia* (nummers Januari, Februari, Maart 1913) een belangrijk artikel lezen over den toestand en de toekomst van het Vlaamsch in Frankrijk). Verder vind ik ze ook handiger, vrijer in hun denken, minder lomp dan degenen die nooit hun omgeving verlaten hebben.

Ziehier wat Stijn Streuvels over hen zegt in het hoofdstuk ‘Veld en Dorp’ van het merkwaardig werk *Vlaanderen door de Eeuwen heen*: ‘Die Franschmans blijven de Vlamingen van den ouden stempel, zij hebben wat meer gehoord en gezien dan de thuisblijvers, zij spreken wat luider, liegen wat harder, zijn wat losser en ongedwongener in hunne handelwijze en in hun omgang, maar ze blijven de landenaars van voorheen. Het werk ginder was het werk gelijk hier, de bezigheid heeft hen niet ontaard en hun makkers zelf, vinden dat ze meer “mensch” geworden zijn.’

Als Streuvels zegt dat het werk ‘ginder’ is ‘gelijk hier’, beteekent dit natuurlijk dat de *aard* van het werk dezelfde is: oogst, beeten, steenovens; dat werk wordt immers bij ons ook verricht, maar ‘hier’ brandt die zonne zoo niet, ‘hier’ zijn de arbeidsdagen zoo lang niet: het *midden*, waarin het werk verricht wordt, verschilt dus.

Dat de afwezigheid van den vader op het achterblijvende huisgezin nadeelig *kan* werken, valt niet te betwijfelen. Dat moet echter niet overdreven worden. Ik ken familiën, met een naarstige moeder, waar het gezin opperbest bestuurd wordt gedurende de campagnes; andere, integen-

deel, met een zwakke vrouw aan 't hoofd, missen alle gezag, hetgeen tot gevolg heeft een zeer bedenkelijke en soms ook een zeer slechte opvoeding van de kinders; alsdan ontvangen dezen weinig of geen onderwijs en blijven zoo ongeletterd als de vader zelf, ‘die op de laagste sport van 't onderwijs staat.’ Wat gewordt er van zoo'n kinderen? Ik ken er: miseriemannen en vrouwen of vagebonden. Er zijn ook gevallen - en ze komen nog al menigvuldig voor - waarin de moeder, gedurende 't verblijf van haar echtgenoot in Frankrijk, veel grooter uitgaven doet dan de campagne-winst toelaat, en zoo gebeurt het wel eens, dat, reeds bij de thuiskomst van den ‘Franschman’ de helft, ja soms de drie vierden van het zuurgewonnen geld aan 't betalen van schulden uitgegeven worden. Ook worden er vrouwen aangetroffen, die van de afwezigheid van haar man gebruik maken om een ‘lief’ te nemen en zelfs door dezen laatste een kind laten verwekken; die ontucht is echter zeer raar, maar toch bestaat ze, 'tzij in 't openbaar, 'tzij in 't geheim. We kennen een vrouw, die moeder geworden is van een basterdkind, en bij wie de bedrogen echtgenoot - niettegenstaande de tusschenkomst van invloedhebbende personen - nooit meer is willen terugkeeren. Hij heeft haar die fout niet kunnen vergeven en is in Frankrijk blijven wonen. Welke is de toekomst van zoo'n gebroken gezin?

Echt jammer is het dat zulke degelijke werkkrachten uit Vlaanderen gedreven worden; konden die krachten hier gebruikt worden, ze zouden niet anders dan groot voordeel kunnen opleveren voor ons land.

Het is moeilijk om na te gaan hoeveel Vlamingen jaarlijks hun streek verlaten; zelfs de officiëele berichten, die ik ontvangen heb, laten me niet toe het cijfer te bepalen. Uit het onderzoek, door de Christen Democratische partij in 1904 ingesteld, blijkt het dat er op 29 gemeenten 3550 Franschmans waren, op 6 andere gemeenten 1054, zij op 35 gemeenten 4604 Franschmans, of gemiddeld per gemeente: 132.

Uit *mijn* onderzoek (1912 - volgens officiëele inlichtingen) weten we dat er uit 25 gemeenten 3496 arbeiders naar Frankrijk getrokken zijn, of gemiddeld per gemeente: 140.

Deze gemiddelde berekening is natuurlijk, streng genomen, niet juist, vermits er dorpen zijn met slechts 10, 20, 30 Franschmans, maar er zijn er ook met 487 (Zedelgem), 450 (Eernegem), 400 (Koekelare), 370 (Thorhout), 350 (Sint-Lievens-Houtem), 325 (Meire).

De eene gemeente levert dus veel meer uitwijkelingen dan de andere, zelfs rekening houdende met de bevolking dier gemeente.

Maar eigenaardig is het, dat, volgens hooger berekening, het gemiddelde aantal Franschmans per gemeente om zoo te zeggen hetzelfde is volgens het onderzoek der Daens-partij en volgens *mijn* onderzoek.

Wanneer we met de hier aangegeven cijfers onze berekening voor heel Vlaanderen willen maken, dan mogen we gerust het totaal der Franschmans uit onze Vlaamsche streken schatten op veertig duizend.

Allen maken geen twee campagnes mee, maar, daar de eenen ten minste 80 à 100 dagen arbeiden in Frankrijk, de anderen 130 tot 150 dagen, zullen we niet overdrijven als we het aantal arbeidsdagen ginder per uitwijkeling op 110 beramen, met een gemiddelden duur van 13 uur, zij in 't geheel per werkman 1430 uur en voor onze 40 duizend Franschmans zeven en vijftig millioen tweehonderd duizend uur. *Vanwege Vlaamsche werkkrachten gaan er jaarlijks dus voor ons Vlaanderen meer dan 57 millioen uren arbeid verloren.*

Volgens de cijfers, die me uit de verschillende gemeenten gezonden werden, en volgens de gesprekken, die ik met veel Franschmans gehouden heb, bereken ik dat de uitwijkeling, die 110 dagen in Frankrijk arbeidt, gemiddeld met 475 frank naar huis keert, want dan heeft hij geld uitgegeven voor eigen onderhoud en verteer. Men zal me dus opwerpen dat, in vergoeding voor de 57 millioen uren arbeid, die verlo-

ren gaan voor onze streek, Vlaanderen jaarlijks een kapitaal van negentien millioen ziet binnenstroomen.

Le Soir schrijft in zijn hoofdartikel van 10 September 1913, 'Les ouvriers flamands en France':

'L'évaluation *la plus modérée* estime à 500 francs par tête ou 20 millions par an pour 40.000 ouvriers le total des salaires que ces émigrants temporaires rapportent chaque année en Belgique.'

Ik cursiveer omdat - alhoewel de berekening van Silas uit *Le Soir* eenigszins de mijne nabijkomt - de woorden *la plus modérée* me niet gemodereerd voorkomen. Zelfs het cijfer 475, dat *ik* opgeef, zou wat te hoog kunnen zijn.

Maar welk kapitaal zou hier niet gewonnen worden, indien die veertig duizend Vlamingen in hun eigen land een heel jaar konden arbeiden, en welk een groot voordeel zou daaruit niet alleen ieder individu trekken, maar ook de heele maatschappij? Want die negentien millioen zijn gauw weggesmolten, zonder veel intrest voor ons land zelf.

Het aantal Franschmans is verminderd; men moet daaruit echter niet gaan afleiden dat de toestand in Vlaanderen in dat opzicht verbeterd is. Er zijn thans duizenden Vlamingen, die de voorkeur aan Amerika geven. Ik ken verschillende gewezen Franschmans, die uitgeweken zijn naar Canada. Dat schrijven me immers ook de burgemeester van Iddergem en de burgemeester van Lichtervelde.

Er blijft armoede in Vlaanderen door de hongerloonen, voornamelijk op het platte land. Ik ken huisgezinnen met vijf, zes kinderen, zegt me priester Fonteyne (volksvertegenwoordiger der Christen Democratie), waar de vader per dag 72 centiemen wint in een hoeve van het bisdom Brugge. Ik vroeg aan een moeder, vertelde verder de volkspriester, of ze op 't einde der week met die zesmaal 72 centiemen al het noodige voor haar gezin kon betalen. De huur, meneer Fonteyne, antwoordde ze, en wat brood en pataten. - En vragen uw kinderen nooit naar meer eten, krijschen ze niet van den honger? Toen rechtte de moeder zich en met tranen in de

oogen: Dan zeg ik aan min kinders: ‘gi zit boïze, 'k zal 't aan voadere zegge!’ Boos zijn, omdat men huilt van honger!

Als reeds voor de terugkomst van de Franschmans, de helft en soms de drie vierden van het nog binnen te brengen loon uitgegeven worden, hoe is het dan mogelijk dat er van dat geld nog iets bespaard wordt om een huisje of land te koopen? Toch zijn er enkelen, die het kunnen, zooals ook mijn officiëele inlichtingen vermelden; eigenaardig nochtans, dat de Franschmans, aan wie ik vroeg of ze eigenaar waren, me droef-spottend antwoordden: Hoe zoudt ge willen, dat we eigenaar zijn? We kunnen geen cent besparen, en zelfs nog niet altijd het noodige koopen. - De eigenaars-Franschmans zijn zeer raar, en 't is slechts wanneer ze geen lastig huisgezin hebben, wanneer hun vrouw ook iets kan verdienen, en wanneer zijzelf dan nog werk vinden gedurende den heelen winter, dat *sommigen* er in slagen een huisje te koopen; dan nog zijn er, aan wie dat huis slechts gedeeltelijk behoort. Wat me ten zeerste verwondert, is, dat, volgens de gemeente-gegevens zelf, het aantal eigenaars (altijd rekening houdende met het aantal Franschmans) zoo zeer verschilt van dorp tot dorp. Zoo b.v.b. Eernegem met zijn 450 uitwijkelingen per jaar telt ongeveer 25 eigenaars, Lichtervelde met 200 Franschmans telt er slechts 3, Koekelare met 400 dergelijke arbeiders telt er een twintigtal: die drie *West-Vlaamsche* dorpen tellen dus 5 en 1 ½ eigenaars per honderd uitwijkelingen, *natuurlijk na een groot aantal campagnes.* Integendeel, Sint-Lievens-Houtem met 350 Franschmans zou ongeveer 100 eigenaars tellen; Meire, ook met 350 uitwijkelingen, insgelijks een honderdtal eigenaars; die twee *Oost-Vlaamsche* dorpen, die in de buurt van elkander liggen, zouden 28 ½ eigenaars tellen per honderd Franschmans. En het *West-Vlaamsche* Thorhout zou 22.2 eigenaars per honderd uitwijkelingen bezitten! Dien toestand begrijp ik niet, en 'k moet eerlijk verklaren dat op 10 Franschmans, die ik onderhoord heb, er ten minste 8 waren die ôf in armoede (soms diepe armoede) verkeerden, ôf slechts de *noodigste* uitgaven konden betalen.

En de graad van onderwijs van die menschen? Er zijn er wel, die een lager onderwijs genoten hebben, of ten minste enkele klassen in de gemeenteschool gevolgd hebben; anderen kunnen noch lezen noch schrijven en slechts eenige kleine optellingen maken op de vingers; zeer dikwijls volgen hun kinderen denzelfden weg van ongeletterdheid. Om een staaltje te geven van hun schrijfkunst, heb ik hiervoor den tekst van een kaartje aan den heer Petrus Daens meegedeeld; ziehier nu, volgens Streuvels in den *Werkman*, verschenen in het September-nummer 1912 van *Groot-Nederland*, later als boekdeel uitgeven, welke de schrijfkunst is van de Franschmans.

Ivo Balcaen, die ‘in 't Fransch’ werkt, en zelf niet schrijven kan, laat door een makker zijn terugkomst melden aan zijn vrouw Manse; deze, die even ongeletterd is als haar man, moet den brief door een kennis, Natlie, laten lezen, die - na de lezing - ‘een zucht van ontlasting liet, want 't was een heele toer geweest voor Natlie om uit dat schrift wijs te worden.’

Ziehier die brief - men kan hem vergelijken bij het kaartje aan den volksvertegenwoordiger der Christen Democraten:

Live vrou manse.

Wi heppen getaan met pikken wi sin op weg nar hus vaterlant vanden afont ob ten trin en open sontag met ten trin ante kommen an te stazie en open ulder altemalle manse en al te jongens gesont wer te siene toet te komplemenden te ferfakes en te rilants van van sef en van aloewies adju tot siens foor ivo balkaan uwe man tis sarel Zeinafe die skrift omdat gi zout weden tat wi kommen, zalu.

Sarel Zeinafe.

Ik laat hier nog eens Streuvels aan het woord, omdat dit ook komt bevestigen, wat ik zoo even schreef over de armoede der Franschmans:

‘Voor Manse zelf was die terugkeer van veel grooter beteekenis; t was de verlossing uit de armoede vooreerst, - al 't geen ze drie maanden lang voor den huishoud vandoen had, moest op den plak gehaald worden en met 't HOOGNOODIGE (ik cursiveer) was de schuld al zoo verschrikkelijk opgeloopen dat ze zelf naar den winkel niet meer gaan durfde en de kinders zond die de vanbuiten geleerde spreuk opzegden in hun eenvoudigheid:

- Moeder zal komen betalen als vader weerkeert van Frankrijk.’

Als Ivo thuiskomt, gaan man en vrouw samen de schulden betalen bij bakker en winkelier.

‘Manse miek er gebruik van om nieuwen voorraad op te doen.

- 'k Zitte glad ZONDER IETS IN HUIS (ik cursiveer) en we spaarden zoolang tot de geldwinner thuis kwam, verklaarde zij.

- Is 't nu al betaald? Zijn er geene schulden meer?

- d' Hofstede nog, - we hebben al wat aardappels moeten koopen; in den lochting zijn ze mislukt - bijkans al vort - en wat smout en een zak terwe en toen nog 't geld voor de HUISHUUR (ik cursiveer)... dàn is 't àl!

't Was als de zonden in de biecht gelijk Manse dat opzegde - alsof 't hare schuld was, dat er zooveel vandoen was en dat 't zoo zeer opliep *als er geen andere geldwinning of hulp kwam in 't onderhoud* (ik cursiveer). Ivo nam het op zonder goed- of afkeuren.

Van zijne groeiende ontgoocheling liet hij niets merken, maar het sloeg hem telkens, met nieuwe mismoedigheid en hij dacht *hoe hij hier op een paar uren tijds*, *meer geld had uitgegeven dan dat hij ginder met hard werken op een maand kon verdienen* (ik cursiveer).’

* * *

Uit al het voorgaande blijkt duidelijk, meen ik, dat het wenschelijk ware die duizenden Franschmans op eigen Vlaamschen bodem te zien werken.

Maar, hier rijst opnieuw de vraag:

'Door welke middelen kan die trek doeltreffend tegengewerkt worden?'

Het eenvoudigste antwoord luidt:

'Door de oorzaken van dien trek te niet te doen.'

Dat is nu echter een sociaal vraagstuk, dat, ik zal niet zeggen *onmogelijk*, maar niettemin *zeer moeilijk* op te lossen is.

Want, dan zouden - volgens de oorzaken, die we reeds opgegeven hebben - moeten opgelost worden de problema's omtrent de overbevolking, de onwetendheid, het gemis aan nijverheid in de gemeenten en onze huidige landbouwinrichting, oorzaken van de miserie in ons Vlaanderen.

De overbevolking is een zeer delicate kwestie. Daar, waar in andere landen letterlijk gesmeekt wordt om 'meer bevolking', zouden wij mogen klagen over 'te veel populatie'?

En toch is het onbetwistbaar dat een huisgezin, bestaande uit vader en moeder en tien à twaalf kinders, meer armoede zal hebben dan een familie van vier of vijf leden.

En dat het degelijk onderwijs weinig verspreid is in onze Vlaamsche gewesten, hoeft wel niet meer bewezen te worden; en hoe weinig verstandelijk onze buitenmenschen 'gewapend' zijn, om tegen de argumenten en redeneeringen van de oppositiepartijen gedurende de verkiezingsperiode in te gaan, bewijst dat ze zich 'wapenen' met stokken, en alzoo, helaas! den naam van stokslagers gekregen hebben.

Er zijn wel uitzonderingen, dank zij den on vermoeiden ijver van enkele liberale en socialistische propagandisten.

Hier ligt nog zoo'n ruim veld van werkzaamheden open voor de liberale partij. De Vlaamsche boeren mogen den naam van stokslagers niet blijven dragen. Ze moeten onderwezen worden, en veel en goede lectuur onder oogen

krijgen, ze moeten vereenigd worden in vrijzinnige boerenbonden, in onze mutualiteiten en pensioenbonden.

En hier moet een bizondere hulde gebracht worden aan die liberale kringen en personen, die reeds sedert eenigen tijd in dien zin arbeiden. Voornamelijk moet aangestipt worden het edele werk van het Willems-Fonds, dat met zijn rondreizende bibliotheken den slapenden geest op het platteland in Vlaanderen tracht wakker te schudden. Dat werk van onderricht en ontvoogding diende gesteund te worden door alle bezittende liberalen. Ieder dorpje zou moeten kunnen wijzen op een wel bezochte boekerij.

*Le XX*e *Siècle* spreekt natuurlijk die onwetendheid tegen:

'Il est temps que cette légende disparaisse! L'instruction est aussi répandue dans la partie flamande du pays que dans la Wallonie. Voyez l'exemple de la Campine. Sauf dans les quelques centres industriels, on n'y trouve pas d'illettrés (!!); le paupérisme y est inconnu (!!!)...

'Dans les Flandres proprement dites, que nos adversaires se plaisent à stigmatiser comme le pays des ténèbres, l'instruction est beaucoup plus répandue que d'aucuns ne le prétendent...

Non, le paysan flamand, *cet admirable cultivateur qui a su transformer les sables du sol natal en un superbe jardin*, *où les céréales et tous les fruits de la terre semblent pousser à l'envi* (ikzelf cursiveer), n'est pas l'être ignorant et arriéré que les meneurs socialistes et libéraux se plaisent à dépeindre (?)'

Is 't niet wraakroepend dat die *bewonderenswaardige* landbouwer, die van Vlaanderen een *prachtigen* tuin gemaakt heeft, door de *miserie* jaarlijks naar Frankrijk gedreven wordt?

En tegenover de hierboven aangehaalde 'algemeenmaking' van voortreffelijk onderricht bij de Vlamingen, stel ik de bevestiging van *katholieke burgemeesters*, die zeggen

dat de uitwijkende Vlamingen ‘op de laagste sport van het onderwijs’ staan.

L. de P. schrijft echter wel de waarheid over ‘bijgeloovige Walen’:

‘Aux soi-disant paysans flamands ignares, fanatisés par les curés, nous opposons les houilleurs superstitieux...

‘Ils ont abandonné les pratiques habituelles de la religion, mais ils font des pélerinages de plusieurs lieues pour invoquer et toucher la statue d'un saint, alors qu'ils nient la toute-puissance divine et se gaussent de l'Au-delà.’

Aan den toon zou men wel vermoeden dat L. de P. den draak steekt met bedevaarten, net als die superstitieuse Walen ‘se gaussent de l'Au-delà’. Het is wel de bloote waarheid, maar 't komt in ieder geval zonderling voor, dergelijke phrase te lezen in een ultra-Roomsch blad.

De auteur van het artikel wil nochtans méér en méér onderwijs; hij vraagt hoogere volkslandbouwscholen zooals in Denemarken en de verdubbeling van de landbouwbegrooting, om den intellectueelen en economischen toestand van de Belgische landbevolking te verhoogen:

‘Et pourquoi le ministère des Sciences et des Arts et celui de l'Agriculture ne s'entendraient-ils pas pour organiser de hautes écoles populaires agricoles, à l'instar de celles qui existent au Danemark et qui ont augmenté dans des proportions inouïes et la culture et la productivité de ce petit pays?

‘Notre budget de l'agriculture proprement dit est de cinq millions à peine, alors que l'industrie agricole est sans conteste celle qui rapporte le plus à la nation. Que l'on double le budget et que l'on consacre les crédits nouveaux au relèvement intellectuel et économique du peuple agricole belge.’

Deze bovenstaande regels zullen wel alle Belgen onderteekenen, zonder onderscheid van partij, - en hoog tijd wordt het dat men aan hoogerhand zich meer bekommere om de landbouwbelangen.

L. de P. zou van België het geleerdste land der wereld

willen maken. Jammer genoeg, voor dien arbeid roept hij alleen de katholieken op, wanneer hij nochtans weet dat liberalen en socialisten sedert zoo langen tijd, maar vergeefs, den leerplicht verdedigen:

'Le gouvernement catholique et tous ses amis devraient s'unir dans un commun effort, soutenu et méthodique, pour faire de la Belgique la nation la plus instruite de la terre. Nous disposons de tous les éléments pour réussir; il suffit que nous en ayons la ferme volonté.'

Klinkt dat niet gek, wanneer men bedenkt dat alle katholieke gouvernementen in België stelselmatig den leerplicht bestreden hebben, die van ons landje - we zullen niet zeggen 'de geleerdste' - een geleerde natie natie had kunnen maken?

Tenzij dat L. de P. alleen klerikaal werk bedoelt en aldus ons Vlaanderen het klerikaalste, het oninneembaarste land ter wereld zou willen vormen, want hij vervolgt onmiddellijk:

Qu'en attendant, nos amis des campagnes *se mettent à l'oeuvre* (ik cursiveer); qu'ils créent des groupements de paysans et des cercles de fermières; qu'ils transforment les écoles d'adultes en écoles d'agriculture pratique et annexent des écoles ménagères aux écoles de filles; qu'ils fondent des bibliothèques et des cercles d'agrément avec sections dramatiques; qu'ils multiplient les conférences instructives, et ils transformeront radicalement nos centres ruraux.'

Ik heb opzettelijk gecursiveerd: *se mettent à l'oeuvre*, want wij, die meenen ons Vlaanderen toch eenigszins te kennen, en met onze eigen oogen de 'katholieke werken' op het platte land gezien te hebben, vragen ons af wat L. de P. nog kan bedoelen met 'se mettre à l'oeuvre.'

Dr G. Barnich, in zijn nooit te hoog geprezen boek *Le Régime clérical en Belgique*, wijdt honderd en achttien bladzijden aan de 'OEuvres pour l'Agriculture'. Wat zijn de katholieken dan nog wel van zins?

Ze willen voorzeker onze buitenbevolking door en door klerikaliseeren, er alle vrije gedachte en vrijzinnige instelling uitroeien, want anders begrijp ik niet ‘ils transformeront radicalement nos centres ruraux’, vermits eenige regels te voren gezeid wordt dat de boeren zeer goed onderwezen zijn, en dat ‘le paysan de ces régions (Vlaanderen) a su admirablement tirer parti des enseignements de la science agronomique moderne.’

En nochtans zal volgens L. de P. dat werk zoo'n verbazend resultaat opleveren, dat zelfs de uitwijking zal afgenomen hebben (l'exode rural aura perdu de son intensité).

Als die trek der Franschmans ‘n'est pas commandé par la misère, mais par le désir d'amasser un pécule qui leur permette de devenir propriétaires ou d'agrandir leurs biens,’ weet ik niet waarom zou moeten gewenscht worden die uitwijking te zien afnemen.

De auteur van het artikel ‘Le paysan flamand est calomnié par les sectaires’ schijnt me in het tweede gedeelte tegenstrijdig te schrijven met het eerste.

Ik geloof dat hij wel overtuigd is dat *miserie* de oorzaak is van de uitwijking, en dat dit problema dient opgelost te worden.

Hij zoekt de oplossing van die zeer belangrijke kwestie in de verspreiding van het onderwijs en de grenzelooze uitbreiding van de katholieke sociale werken. We kunnen het eerste punt onderschrijven, *niet* het tweede - dit laatste echter niet omdat we op een ander politiek standpunt staan, maar omdat we meenen dat de thans bestaande sociale werken niet bij machte zijn om de uitwijking tegen te houden, alhoewel ik graag wil bekennen dat ze, in menig opzicht, stoffelijke verbetering aanbrengen bij de boeren.

‘Door de stelselmatige toepassing van de middelen, die de wetenschap hem ten dienste stelt, kan de landbouw in Vlaanderen een veel winstgevender bedrijf worden dan het thans is, kan de jaarlijksche opbrengst van de akkers met millioenen franken worden verhoogd, kan ten slotte meer

welstand aan de veelal armoedige plattelandsbevolking worden verstrekt. Een eerste vereischte daartoe is de vorming van de leerkrachten, die de vakkennis onder de belanghebbenden te verspreiden hebben. En dit zal alleen mogelijk zijn, als aan den Vlaamschen landbouwer zal geschonken worden een *volledig Vlaamsch en degelijk* onderwijs.' (D[r] De Bruycker: *Land- en Tuinbouwonderwijs in Vlaamsch-België*).

En het onderwijs *alléén*, hoe verspreid het ook zij, hoe doelmatig het ook ingericht weze, hoe krachtig het ook werke, zal ook de macht niet bezitten om de 'trekkende' Vlamingen thuis te houden.

Het zal helpen voorzeker tot den vooruitgang van de arme Vlamingen, het zal hen steunen in hun pijnlijken economischen strijd, maar het is niet HET middel, doch slechts *één* der middelen tot heropbeuring van de uitwijkelingen. Wat een degelijk wetenschappelijk onderwijs in en voor ons Vlaanderen op economisch en sociaal gebied vermag, heeft de heer L. de Raet zeer goed aangetoond in zijn Verslag over de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, en de heer D[r] De Bruycker, preparator aan de Universiteit te Gent, in zijn zeer merkwaardige studie: *Het Land- en Tuinbouwonderwijs in Vlaamsch-België.*

Zeker zouden onze boeren, technisch opgevoed, een grooter productie van den grond verkrijgen.

Maar, eerst en vooral zou die grond in hun bezit moeten zijn.

We weten, door een statistiek van 1895, dat de twee provinciën die het *minst* eigen land en het *meest* verpacht land bezitten, juist Oost- en West-Vlaanderen zijn: op 100 hectaren, telde men in Oost-Vlaanderen 22 hectaren in eigendom en 78 verhuurd, in West-Vlaanderen 12 in eigendom en 88 verhuurd. Er is zelfs een arrondissement, n.l. Ieperen, waarvan op honderd hectaren aan den landbouw besteed, er 90 à 95 hectaren door verpacht land ingenomen worden.

Naarmate onze vruchtbare bodem in waarde stijgt, vermindert het aantal bezitters. Maar zelfs met het pacht-

systeem hoeft men reeds over een zekere som geld te beschikken, wat ongelukkig niet altijd het geval is in onze streken.

Het bouwland behoort dus geenszins aan hen, die het bewerken, - en zelfs zij, die boerenarbeid zouden *willen* verrichten, zijn niet altijd in de gelegenheid dit te doen, door de moeilijkheid, die ze ontmoeten om land in pacht te krijgen: zoo zijn er duizenden in Vlaanderen.

Deze moeilijkheid is toe te schrijven aan de hooge huurwaarde van het bouw- en weideland, die de bezitter zelfs verhoogt naarmate de boer, die den grond bewerkt, dezen in waarde doet toenemen, - aan gemis van kapitaal, noodig tot het uitoefenen van het pachtbedrijf.

Die huurwaarde, die tot 1866 gestegen was, om daarna te dalen, is van 1896 af opnieuw onafgebroken enorm geklommen, zoodat die thans opnieuw zoo hoog staat als in die jaren van grooten voorspoed.

Aldus blijft er in Vlaanderen, bij hen, die de groote huurwaarde kunnen betalen, na hun arbeid niet veel meer over om behoorlijk te leven.

‘C'est le jardin de la Belgique’, zeggen Emile Vandervelde en Jules Destrée op bl. 321 van hun boek *Le Socialisme en Belgique*; ‘suivant un vieux proverbe local, la bêche du paysan y a découvert des mines d'or... La terre donne des fruits magnifiques, mais ceux qui les produisent n'en ont que la plus maigre part.’

Niet alleen is de huurwaarde hoog, is er geen kapitaal voorhanden, maar er schijnt zelfs ‘gemis aan land hier in de streek’ te zijn: aldus schrijft me immers ook de katholieke volksvertegenwoordiger, de heer R. Moyersoen.

Dat is dus de kwestie van overbevolking alweer: te veel volk voor te weinig grond.

Bloeide op het platte land de huisnijverheid nog als vroeger, dan kwam die kwestie natuurlijk niet in aanmerking: dan zou er misschien wel volk te weinig zijn om 't land te bebouwen.

Zoo was toch de toestand op 't platteland in Vlaanderen op 't einde der 14e en in 't begin der 15e eeuw.

Prof. H. Pirenne zegt in het tweede deel van zijn *Histoire de Belgique* op bl. 389: En 1425, tandis que les tisserands d'Ypres arrêtent leurs métiers, une foule de villages des environs, Warneton, Cassel, Bailleul, Neuve-Eglise, Poperinghe, Comines, Tourcoing, se livrent avec une telle activité à la fabrication ‘qu'il faut appeler des étrangers pour cultiver les terres, chaque laboureur s'étant fait drapier.’

L. de Raet zegt hetzelfde in zijn studie ‘Vlaanderen's Nijverheid en Landbouw’, verschenen in het tweede deel van *Vlaanderen door de Eeuwen heen* (bl. 172).

En de *huidige* huisindustrie in Vlaanderen wordt thans zoo ellendig uitgebuit, dat ieder bezoeker van de zoo wel gedocumenteerde tentoonstelling van de huisnijverheid, ingericht op initiatief van Dr Kamiel Huysmans en Pater Rutten, in de Wereldexpositie te Brussel (1910), volmondig verklaarde dat aan dergelijke exploitatie een einde moet gesteld worden. De socialistische volksvertegenwoordiger de heer Huysmans, samen met katholieken en liberalen, heeft dan ook in de Kamer een wetsvoorstel neergelegd tot regeling en bescherming van die industrie. Dat wetsontwerp, tot wet gemaakt, zal reeds een groote, voordeelige wijziging brengen in den economischen en den socialen toestand van talrijke familiën.

We zeiden daar zoo even dat er in Vlaanderen gemis aan land *schijnt* te zijn, en dat het beschikbare land zeer hoog verhuurd wordt en in huurprijs stijgt naarmate de grond door de bebouwing verbetert.

Aan dien laatsten toestand zou dienen een einde gesteld te worden.

Ligt er geen grond onbebouwd? Is er niet te veel grond, die niet omgezet wordt in productieve waarde of geen belang aanbiedt, in artistiek opzicht, voor de collectiviteit, en zelfs niet bij draagt tot de verfraaiing van een bizondere woning?

Kan die braakliggende grond niet ontgonnen worden?

En tot gemakkelijken aankoop of huur, aan redelijke

prijzen, voor de personen, die bekwaam geacht worden tot den landbouw, zou hier misschien wel een wet kunnen ingevoerd worden met gelijkaardige bepalingen als de ‘Small Holdings Act’ van 1907 in Engeland: wettig ingestelde raden zouden den gevraagden, beschikbaren grond koopen of huren aan een overeengekomen prijs, desnoods vastgesteld door een scheidsrechter, benoemd door het gouvernement, en dien grond verhuren aan een redematigen prijs. Aldus zou de schatkist geen lasten te dragen hebben en zouden de boeren niet uitgebuit worden.

Misschien zou ook wel de Schotsche landwet kunnen onderzocht worden, die, in 1907 voorgesteld, door de Lordskamer verworpen werd, maar later met eenige wijzigingen aanvaard: een landelijk tribunaal wordt ingesteld, dat zelf den huurder en den prijs aanduidt. Hier is geen sprake van aankoop door den Staat.

De landbouwtoestanden in het Britsche Rijk zijn dezelfde niet als in België, maar dat belet niet dat er vergelijkend zou kunnen gewerkt worden.

Het Engelsch gouvernement neemt doeltreffende maatregelen om de crisis te boven te komen en den landbouw te bevorderen. In redevoeringen, door Lloyd George uitgesproken op 't einde van Januari en in October 1913, heeft de liberale minister er nogmaals op gedrukt dat er nog veel te doeu valt op landbouwgebied en dat de oplossing er *moet* komen, welken tegenstand hij ook ontmoete.

De beschikbare grond zou kunnen verhuurd of verkocht worden aan samenwerkende maatschappijen van boeren. Op de voordeelen van cooperatieve associaties zou meer moeten gewezen worden: melkhandel, boter- en kaasbewerking, aankoop van zaden, gereedschap, zelfs van vee, gezamenlijken arbeid (verdeeling van arbeid).

Aldus zou men, in plaats van individuëele bezitters of huurders, tot collectieve eigenaars en bebouwers komen; die collectiviteit, die gemeenschap zou bij machte zijn gemakkelijker en voordeeliger arbeid te verrichten en handel

te drijven dan ieder individu op zich zelf, en zou aldus aan ieder lid van de collectiviteit meer rijkdom verschaffen op stoffelijk, en ook op geestes- en moreel gebied, dan bij individuëele uitbating.

In de landbouw-industrie (want bij collectieve uitbating zou de landbouwinrichting een echte industrie worden) zou, op groote schaal, het machine-werk ingevoerd worden.

Omdat er hier van collectieve uitbating sprake is, zal men wellicht aan socialisme denken.

Ik weet wel dat Engels, in zijn studie *Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland*, vooruitzet dat de boer er moet toegebracht worden zijn kleine onderneming bij die van anderen te voegen om zoo gezamenlijk een associatie te vormen, en dat Karl Kautsky, in zijn boek *Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert*, op bl. 152 zegt: ‘Aber nur die Sozialdemokratie ermöglicht es den Bauern und Handwerkern in ihrer Gesammtheit zu Arbeitern des Groszbetriebs zu werden, ohne dasz sie ins Proletariat versinken’, nadat hij op de vorige bladzij geschreven heeft: ‘In einer sozialistischen Gesellschaft wird dagegen der Bauer oder Handwerker, der zur Arbeit in einem GENOSSENSCHAFTLICHEN GROSZBETRIEB übergeht, zum Theilhaber an allen Vortheilen des Groszbetriebs.’

Maar, zien we in Engeland niet een liberaal gouvernement de expropriatie ten voordeele van de boeren toepassen?

En worden er geen associaties voor boeren in 't leven geroepen in ons eigen land door katholieke politieke mannen?

Ten andere, associatie, beroepsvereeniging, is aan de orde van den dag, voor alle bedrijven.

Moet er nog gewezen worden op het oneindig verschil van resultaat, in *alle* opzichten, tusschen mechanischen arbeid en handenarbeid?

In 1898 werd in Amerika een onderzoek ingesteld omtrent de vergelijkende voortbrengst van die twee soorten van arbeid, en 't jaar daarna verscheen te Washington het verslag daarover: *Hand and machine labor.*

De heer Emile Vandervelde haalt daaruit eenige typische voorbeelden aan op bl. 62 en 63 van zijn boek *Le Collectivisme et l'Evolution industrielle*, verschenen in de Bibliothèque socialiste, en opgedragen aan ‘zijn vriend Ernest Solvay.’

Ik wil me bepalen tot drie voorbeelden:

1° Fabricatie van vijfhonderd pond boter.

Met de hand: 3 arbeiders, verrichtende 7 verschillende bewerkingen, en werkende in 't geheel 125 uren, betaald 10 dollars 6.

Met de machine: 7 arbeiders, verrichtende 8 verschillende bewerkingen, en werkende in 't geheel 12 uren 30, betaald 1 dollar 78.

2° Fabricatie van duizend pond brood in brooden van één pond.

Met de hand: 1 arbeider; 11 bewerkingen; 28 uren; 5 dollars 80.

Met de machine: 12 arbeiders; 16 bewerkingen; 8 uren 56; 1 dollar 55.

3° Fabricatie van tien ploegen:

Met de hand: 2 arbeiders; 11 bewerkingen; 1180 uren; 54 dollars 46.

Met de machine: 52 arbeiders; 97 bewerkingen; 37 uren 28; 7 dollars 90.

We spraken vroeger over de invoering van nijverheid op het platteland; en hier haal ik nu juist de fabricatie van een landbouwgereedschap aan. Ware het soms niet mogelijk dergelijke industrie bij onze Vlaamsche boerenbevolking in te voeren?

Zou het niet wenschelijk zijn de nieuwe industriegebouwen op te richten op het platteland, liever dan in de meer dan volgepropte steden - wel te verstaan, met behoud van het natuurschoon? Dat schijnt me een zeer belangrijk vraagstuk te zijn, dat, overigens, reeds aan de orde van den dag staat in andere landen, als b.v.b. in Engeland, de ‘Tuinsteden’, waarover het Antwerpsch liberaal gemeenteraadslid,

de heer advocaat Arthur Cornette, interessante zaken meegedeeld heeft, o.a. in de *Vlaamsche Gazet.*

In *Le Peuple* van 25 Augustus 1912 schreef de heer Vandervelde een hoofdartikel over ‘Les Cités-Jardins; une visite - Letchworth’ - Letchworth (zeven jaar geleden), un minuscule village perdu dans les pâturages du Herts, entre Londres et Cambridge.

En nu? Men heeft Letchworth heelemaal hervormd in een stadje, en ‘le plan de la ville a été dressé de telle sorte que les usines, dissimulées par des accidents de terrain, ne gâtent pas le paysage et soient assez éloignées des quartiers de résidence pour ne pas obscurcir et empester l'atmosphère de leurs fumées... Déjà plusieurs firmes industrielles y ont établi des ateliers pour la reliure, l'imprimerie, le tissage de la laine, la fabrication des automobiles et, sur les 8000 habitants, il y a environ 5000 ouvriers industriels.’

Het socialistisch Kamerlid heet die Cité-Jardin het ‘prototype des villes de l'avenir.’

De kwestie over de Franschmans leidt ons dus tot het heele landbouw-vraagstuk in zijn ganschen om vang, de totale hervorming van ons platteland.

En die ‘Cité-Jardin’, dat ‘prototype des villes de *l'avenir*’, doet me onwillekeurig denken aan het heerlijk gedicht ‘Vers le FUTUR’ uit ‘Les Villes tentaculaires’ van Emile Verhaeren:

> Renaîtront-ils, les champs, un jour, exorcisés
> De leurs erreurs, de leurs affres, de leur folie;
> Jardins pour les efforts et les labeurs lassés,
> Coupe de clarté vierge et de santé remplies?
>
> Referont-ils, avec l'ancien et bon soleil,
> Avec le vent, la pluie et les bêtes serviles,
> En des heures de sursaut libre et de réveil,
> Un monde enfin sauvé de l'emprise des villes?
>
> Renaîtront-ils, les champs?

Er is in onze Kamer een landbouwgroep, die een voorstel neergelegd heeft tot instelling van een bestendige kommissie voor den landbouw, - tot nog toe behandeld in de kommissie voor den landbouw, de nijverheid en den handel.

In de toelichting lezen we dat die kommissie uitstekende diensten bewijzen kan, zoo zij aan haar studiën al de bedrijvigheid bijzet, welke het land gemachtigd is te verwachten van hen, aan wie het heeft opgedragen zijn belang te verdedigen.

Als de kommissie tot stand komt, zal ze, meen ik, dikwijls in overleg moeten handelen met die voor de nijverheid en den handel.

Hopen willen we dat er ernstig, degelijk werk zal verricht worden, - wat tot redding van een groot gedeelte onzer Vlaamsche plattelandsbevolking hoogst noodig is.

Hopen willen we ook dat het niet langer meer waar zal zijn, wat L. de Raet zegt in zijn zeer belangrijke studie 'Vlaanderens Economische Ontwikkeling' (verschenen in het zesde deel van *Vlaamsch België*, studiën en schetsen, bijeengebracht door het Algemeen Bestuur van het Willems-Fonds, bl. 120):

'In België verhindert het gebrek aan vaste en uitvoerige gegevens over de agrarische vraagstukken een klaar inzicht in den waren toestand onzer landbouwbevolking en werkt daardoor elk ernstig en wetenschappelijk pogen tegen, om dringende hervormingen in te voeren.

'In ons land schijnen de politieke partijen de opbouwende kracht te missen om de lijnen van een gezonde economische politiek vast te stellen. De staatskunde leeft met den dag mede en gaat mangel aan die diepte van inzicht en ruimte van blik, die alleen een systematisch voortarbeiden in het algemeen belang van het land mogelijk maken... Hier vooral is dit gebrek aan systematischen arbeid voelbaar: *de landbouw is nog steeds een der grondvesten van de volkswelvaart*, *vooral in Vlaamsch-Belgie*, *en de gewichtigste vraagstukken blijven onopgelost*, JA WORDEN NIET EENS GESTELD.'

Ikzelf heb hier gecursiveerd. Bestaat er geen reden toe?

En is de Franschmans-kwestie niet een belangrijk vraagstuk?

Geldt het hier niet die duizenden Vlamingen te redden uit de diepe armoede en ze te houden in hun eigen streek, - een aanwinst dus voor 't land?

Is dat geen vaderlandslievend werk, waaraan alle partijen krachtdadig zouden moeten meearbeiden?

En dat men nu niet meer schrijve dat ‘l'exode annuel, vers la France, de bon nombre de petits fermiers et de tâcherons n'est pas commandé par la misère.’

Men moet de bloote waarheid durven zeggen, zonder te verbloemen, hoe pijnlijk het ook soms zij.

Is het onze groote dichter, René De Clercq, niet, die in ‘Voor het Volk’, van de ‘bende die Frankrijk binnen tiegt om den gouden oogst’ zegt:

Hun dorpje niet, hun Vlaanderen niet,
Maar de armoe zijn ze beu.
.....
Het sloven niet, het slaven niet,
Maar de armoe zijn ze beu.
.....
Hun liefde niet, hun leven niet,
Maar de armoe zijn ze beu.
Een droevig lied is 't laatste lied!
Oud moederken, adieu!

ACH. BRIJS-SCHOUPPE.

Geciteerde Werken, Studien, Verslagen, Tijdschriften en Bladen.

Ch. de Grünne: Les ouvriers agricoles belges en France.
Emile Vandervelde: L'exode rural et le Retour aux champs.
Emile Vandervelde: Le Collectivisme et l'Évolution industrielle.
Jules Destrée & Emile Vandervelde: Le Socialisme en Belgique.
Dr G. Barnich: Le Régime clérical en Belgique.

H. Pirenne: Histoire de Belgique.
Engels: Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland.
Karl Kautsky: Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert.
Institut Solvay: La Politique de Réforme sociale en Angleterre. - Conférences données à l'Institut Solvay par 'l'Eighty Club'.
Dr C. De Bruyker: Land- en Tuinbouwonderwijs in Vlaamsch België.
L. De Raet: Over Vlaamsche Volkskracht.
L. De Raet: Vlaanderens Economische Ontwikkeling.
L. De Raet: Vlaanderens Nijverheid en Landbouw.
Max Rooses: Vlaanderen door de Eeuwen heen.
Stijn Streuvels: Veld en Dorp.
Willems-Fonds: Vlaamsch België sedert 1830.
L. De Raet: Verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent.
J. Mac Leod: Verslag over de wenschelijkheid van het inrichten eener Nederlandsche Hoogeschool in Vlaamsch België.
Verslag van het Berek tot Bescherming van de Westvlaamsche Tijdelijke Uitwijkelingen naar Frankrijk.
Aperçu sommaire des Travaux du Comité de Protection des Ouvriers-Emigrants de la Flandre Orientale.
Stijn Streuvels: Zonnetij.
Stijn Streuvels: De Werkman.
René De Clercq: Gedichten.
Emile Verhaeren: Les Villes tentaculaires.
Groot Nederland.
Neerlandia.
Le XXe Siècle.
Le Soir.
Le Peuple.
De Vlaamsche Gazet.
De Stem uit het Vaderland.
Het Volk van Vlaanderen.

[Verzen]

Ven in het Bosch.

't Water, door geen wind omtogen,
droomt in 't koele dennewoud,
roereloos als kinderoogen,
waar een schuwe traan in rouwt.

Boomen neigen hunnen luister
in het diepe spiegelvlak,
waar elk lijze bladgefluister
meerilt in het doffe dak.

Al de helle dagekleuren
vallen in het bronzen bad,
op de dicht gesloten deuren
van de wondre schemerstad.

En de klare middagvuren
weemlen in een tooverbal
met de donkre nachte-uren,
bonte reien zonder tal.

't Water, door geen wind bewogen,
droomt in 't stille dennewoud,
roereloos als kinderoogen,
waar een volle traan in rouwt.

Nachten.

Kalleme nacht en slapende rozen;
boomen wier blâeren eventjes blozen;
schaduw van loover op alle paden;
schimmen die door het manemeer waden.

Bevende stralen streelen de snaren,
roeren der stilte gouden guitaren;
vallende sterren willoos verzinken;
drenkende droppels benglen te blinken.

Nu wil ik neigen 't daglange hijgen
onder de koele beurende twijgen.
Alle geruchten zwijgend vervluchten
in de gedegen droomwaze luchten.

A.W. GRAULS.

Herinnering.

Ze drukte mij de hand met aarzlend schromen -
geen blad bewoog, - als had ze nooit voorheen
gevoeld den avond met zijn zaligheên
en 't donker zwijgen van de zomerboomen.

Een wondre glans kwam heur gelaat omstroomen,
alsof het mystisch maanlicht heur bescheen;
heur helbezielde blikken doolden heen
naar 't verre heil der ongestoorde droomen,

en heel dat droomgenot, dat zoet bevangen
bleef als een goudlach om heur lippen hangen.
Toen rees een ster, verzwindend in den nacht...

een zucht! - En 'k heb een stond het hoofd gebogen,
vol meelij, om te weenen, snikkend-zacht,
bij 't eindeloos geluk dier starende oogen!...

ERN. DE WEERT

Onuitgegeven Brieven van K.L. Ledeganck.

Een heel eenvoudig, maar gelukkig toeval heeft mij er toe gebracht een dertigtal brieven van K.L. Ledeganck te ontdekken. In een les in letterkunde had ik met de leerlingen der Rhetorika het Vlaamsche lied besproken en gansch natuurlijk gewezen op de pogingen, waaraan wij het behoud van deze schatten onzer vroegere kunst te danken hebben. Ik verhaalde wat ik van vrienden op den buiten had hooren getuigen, dat wel hier en daar in een vergeten hoekje, in Vlaanderen als in de Kempen, wel nog een liedje uit lang vervlogen tijd gehoord wordt. Het is soms niets meer dan een deerlijk verminkte echo van eens zoo helder klinkende klanken, wat wordt geneuried bij 't wieden op 't blakende veld, of met het rhythmisch getrippel van den vlegel op den dorschvloer, of bij 't eentonig getiktak van het stroeve weefgetouw. Niettemin verdienen die overblijfsels van vroeger heerlijkheid ten volle onze nauwlettende zorg. Ik wees er op dat, wie gevoel heeft voor het schoone en belang stelt in wat de Vlamingen hebben behouden van ‘het overschot van hun glans’, zich, bij het aandachtig luisteren, soms kan verheugen in een aardige vondst, die ons dichter brengt bij onze voorouders en ons leert hetgeen de vroegere geslachten heeft ontroerd of verblijd.

Een voorbeeld lag juist vóór de hand, namelijk het eenvoudig en keurig oud Brugsch volksliedje:

‘Er is een kindetje geboren op d'aard’,

dat Dr Maurits Sabbe in zijn voordracht op de Tentoonstel-

ling te Brussel op de hem zoo eigen verrukkelijke wijze had bekend gemaakt.

De leerlingen waren getroffen. Den volgenden dag bracht mij een hunner, die in de streek van Stijn Streuvels woont, eenige afdrukken van onbeduidende liederen, die een oud vrouwtje met familiestuks uit den tijd van Napoleon bewaard had. Het waren: Verwensching van Melusina, Clarinde, Historie van Helena de verduldige, de Wonderbare Geschiedenis van den Voerman.

Een ander leerling, een na-neef van dichter Frans Rens, genoegzaam bekend uit het tijdperk van Vlaanderens hergeboorte, overhandigde mij een beduimeld pakje losse bladen. Ze waren opgedolven uit een rommel oude papieren en boeken, de eenige behouden wrakken van door de strooming der gebeurtenissen verstrooide en verbrokkelde familieherinneringen.

Tot mijn niet geringe verbazing vond ik, onder een aantal origineele teksten van letterkundigen, die meewerkten aan het door Rens uitgegeven Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje, een deel van de drukke briefwisseling, die Ledeganck met Rens onderhield.

De brieven dagteekenen van Juli 1827 tot October 1828. Een enkel stuk draagt een later datum: 1833.

Ledeganck was twee en twintig jaar oud. Met vele hinderpalen had hij reeds geworsteld. In den strijd was zijn karakter gestaald, zijn geestdrift aangevuurd. Reeds zag hij zijn hardnekkig pogen met aanwakkerende uitslagen bekroond. In rederijkers-wedstrijden had hij lauweren geplukt; hij genoot dermate aanzien, dat hij om bijdragen in de nieuw opkomende tijdschriften werd aangezocht; zijn naam werd zelfs toen reeds in Nederland genoemd. Zijn schrift is regelmatig en schoon, met sierlijk gevormde letters, zwierig gebogen kapitalen. De handteekening, met mooie trekken omkruld, is trotsch en vast; de uiterlijke vorm draagt het kenmerk van gemoedssterkte, de inhoud dat van eenvoud en oprechtheid, van plichtsbesef en levensernst, van

kieschheid en fijnen smaak, taalgevoel en schoonheidszin, van onbedwingbare zucht naar kennis en voortstuwenden aandrang naar reiner, hooger kunst.

Prof. Heremans verhaalt in de levensschets van den dichter, die de volledige uitgave van diens werken voorafgaat, dat Ledeganck, toen hij nauwelijks de jongelingsjaren had bereikt, voor zijne toekomst moest zorgen. 'Hij verwierf eene plaats van schrijver aan het stadhuis te Eecloo, waar zijn helder oordeel en zijne vaardigheid in bestuurlijke zaken hem weldra deden onderscheiden.'

Wellicht kan dat de aan vang van zijn loopbaan geweest zijn, maar de voorhanden brieven bewijzen, dat hij in 1827 en 1828 beambte was bij den district-commissaris in zijne geboortestad. De brieven zijn daarenboven, op enkele uitzonderingen na, op administratief papier geschreven, dat in het linker hoekje het merk van het beheer draagt: 'Provincie Oostvlaanderen' 'Distrikt Eecloo. Onderwerp N^{o}.'

Zijn vriend Rens was toen beambte bij een controleur voor belastingen te Beveren (Waas).

Ziehier hoe ze met elkaar kennis maakten.

'Eecloo, den 29 Julij 1827.

Geliefde Kunstvriend,

Zoo stemmen dan onze gevoelens zoowel overeen! Zoo zijn dan onze betrekkingen zoo naauw aan elkaar verbonden! Zoo heb ik dan dien vriend ontmoet, welken ik zoolang vruchteloos zocht! Dit alles kan ik reeds uit ons beider naar den Eereprijs gedongen hebbende dichtstukken, - uit een al te kort gesprek met UEd. opmaken, en hiervan heb ik thans in UEd. brief de verzekering gevonden.

Daar UEd., volgens afspraak, het eerst onze gewenschte briefwisseling zoude aangevangen hebben, was ik op het punt UEd. aan

de belofte te herinneren, toen ik uwen brief ontving. Heb dank voor het mij toegezonden stuk, *De Heldenmoed der Vlamingen*; na lezing zal ik UEd. daarover mijn gevoelen doen kennen.

Bij deze heb ik de eer UEd. toe te zenden:

1° Bloemlezing uit de reijen der Treurspelen van Vondel.

2° Over het Eenvoudige, door Jeronimo de Vries.

3° Ode aan Von Kotzebue door K. Vervier.

UEd. kan die bundeltjes een' geruimen tijd behouden, dewijl ik van derzelver lezing, alhoewel niet geheel verzaad, toch eenigzins doordrongen ben.

Wat aangaat het zenden van eigen geestvruchten, ik heb u reeds verhaald dat ik in den kampstrijd te Deinze, voor de eerste maal een stuk van eenigen omvang heb zamengesteld; echter bekomt UEd. hiernevens een kunstloos gelegenheidsversje, dat ik over drie jaren vervaardigde. - Geestvruchten van Vrienden? Ik zal u met uw eigen gezegde antwoorden: hier ter plaatse wordt de ketterkunde niet naar hare waarde geschat.

Vriend! Ik heb uwe stukken, en wel voornamelijk uw Lierzang met geestdrift herlezen. Evenwel wil ik UEd. op een andermaal daarover wel eenige aanmerkingen mededeelen. Ik bid UEd. ook zooveel nopens de mijne te doen, dit is, mijns inziens, het echte middel om elkander nuttig te zijn. Voor wat nogtans mijn Lierzang betreft, dit is met al te groote haast vervaardigd, om niet te zeggen geïmproviseerd, en ik ken er zeer wel de zwakheden van.

Ten slotte verzoek ik UEd. mijne groetenis over te brengen aan uwen verdienstelijken heere Ueducq. Hoe aangenaam moet het zijn met zulk een man te mogen werken! Daarin benijd ik uw lot.

Ik noem mij met hoogachting

UEd. openhartige kunstvriend.'

In het bovenstaande vinden we reeds een voorbeeld van den 'onverzaadbaren dorst naar wetenschap, dien de jonge dichter aan den dag legde' en 'waarbij hij zich geen moeite ontzag om het nagestreefde doel te treffen.' (Prof. J. Heremans.)

'Eecloo den 10 Oogst 1827.

Hiernevens uwe twee stukjes met dankbaarheid terug. Ik moet u met al de rondborstigheid van een' waren vriend betuigen, dat ik dezelve bij uwe prijsdichten niet durf vergelijken. Eenige verzen, welke mij zwak zijn voorgekomen, heb ik met potlood geteekend. *De Menschenliefde* zal ik u in kort doen geworden.

Bij deze zend ik u nog twee stukjes van den Heer Vervier: Het eene: *Bij het graf van mijn vader*, moogt gij behouden. De heer Wap is een student uit de universiteit van Gend, welke thans tot hoogleeraar bij het Collegie van Turnhout is benoemd en die van de redactie des *Muzen-Almanaks* deelmaakt. Dit laatste is een fraai letterkundig werkje, waartoe vele dichters van den eersten rang bijdragen leveren. De uitnoodiging welke gij ontvangen hebt, is mij door den heer Vervier vanwege den heer Wap, mondeling gedaan. Het zoude mij ten hoogste aangenaam zijn, indien gij een of ander stuk voor het bedoelde Jaarboekje wildet inzenden. Indien er nog tijd genoeg is, denk ik ook iets te vervaardigen.

Met het grootste genoegen wil ik U de poëzij van Vondel toezenden, maar de deelen zijn redelijk groot, en zoude men in de postkantoren onze briefwisseling aldus niet gewaar worden? Indien er iemand van uwent naar Eecloo kwam, bijvoorbeeld bij de weduwe Roegiers, kunt gij van die gelegenheid gebruik maken. Ik zal er zooveel afgeven als men maar kan dragen.

Ik sta op het punt om naar Audenaarde te vertrekken, het doet mij leed hier te moeten afbreken, maar steeds ben ik Uw Vriend.'

Moeilijk is het aan te nemen, dat de jongelingen door strenge ambtsbezigheden al te zeer in hunne dichterlijke verpoozingen zouden tegengekant worden. In een der volgende brieven wordt wel opgebiecht dat nu en dan wat van den diensttijd werd afgenomen tot aangenamer bezigheid op letterkundig gebied, maar dit legt niets uit van de raadselachtige voorzorg, die ze nemen, opdat hun briefwisseling niet ontdekt worde.

Is de vrees, die de jongelingen bekommerde, niet een blijk, dat toen in het Vlaamsche land reeds gisting te ontwaren was tegen het Hollandsch bestuur? Werden degenen, die Nederlandsche werken lazen, niet als te Hollandschgezinden beschouwd en verwekten ze daarom argwaan? Is hier niet een gevolg van den opkomenden strijd tegen den Nederlandschen invloed en de achterdochtige tegenkanting, waarvan Prof. Fredericq in de Geschiedenis der Vlaamsche Beweging gewaagt (blz. 7)? Alle gissingen, die alleen door nauwkeurig onderzoek der toenmalige toestanden kunnen opgehelderd worden.

Vooralsnog schijnt die kommer de twee vrienden niet al te zeer te knellen. De jonge Ledeganck leest gretig en studeert vlijtig door. Hij smaakt eerst het volle genot, wanneer hij zijn vriend kan meedeelen wat hem zelf zooveel vreugde verschaft.

‘Eecloo, den 1e herfstmaand 1827.

Hiernevens vindt gij drie deelen van Vondels poëzij, welke zijne eigenlijk gezegde *Gedichten* als *Lierzangen* enz. bevatten. De treurspelen hebt gij mij gezegd te bezitten: overige deelen houden werken in van langeren adem, als *de Altaar geheimnissen*, *de bespiegelingen*, *de heerlijkheid der Kerke*, *de overzetting der psalmen in verzen*, *Joannes de Boetgezant*, *de maagdenbrieven*, *de vertalingen van Maro en Nazo*, *de helden des ouden Verbonds*, en meer andere voorwerpen te lang om hier te melden.

Van Bilderdijk bezit ik slechts twee deelen (de mengelpoëzij), die thans bij een' mijner vrienden te Bassevelde zijn. Zij bevatten vertalingen van Ossian, waarin al de pracht onzer taal schittert. Op een andermaal zult gij dezelve ook krijgen.

Ik kan niet denken dat gij niet eenige werken in uwe boekerij zoudet hebben, die in de mijne niet berusten. Buiten de werken van Vondel, Poot, Antonides van der Goes en Tollens, bezit ik bijna niets. Gelief mij dan eens den Inventaris van uwe boeken te laten zien opdat ik de zaak kunne onderzoeken.

Hier hebt gij ook mijn huwlijksge dicht! Er staan groote letters aan het hoofd, en het is redelijk wel gedrukt; dit zijn ook al zijne verdiensten. Men zoude ervan mogen zeggen 't geen Lord Byron zoo schoon van weinig beduidende boekwerken zegt:

‘A book 's a book altho' there's nothing in't. (Een boek is een boek, ofschoon daar niets in staat.)

Nadat het gedrukt was, heb ik gezien

dat er ook van die vreeslijke woorden: Echtverbindtenis... en Huwelijksverbond... waarmede men een' geheelen regel kan volschrijven, in voorkomen.

In uwen laatsten brief hebt gij mij op een andermaal meer beloofd. Ik wacht met ongeduld.'

Reeds uit een vorigen brief vernamen we, aan welke bronnen de jonge Ledeganck zijn dorst naar kennis laafde en hoe hij voor zijn letterkundige opvoeding naar verdere horizonten streefde dan de lessen, die hem door de toen zoo populaire dichters als Cats en Poirters werden aangeboden. Prof. Heremans haalt het feit aan dat Ledeganck van zijn beschermer C.A. Vervier, als aanmoediging en waardeering voor de voortreffelijke blijken van dichtergave, de werken van Tollens ten geschenke had gekregen. Hier komen we te weten dat Ledeganck trachtte diep binnen te dringen in Vondel's verheven kunst en Antonides, Poot en Bilderdijk ijverig bestudeerde. Die bijzonderheden hebben niet alleen waarde om de ontwikkeling van Ledeganck's talent te kunnen nagaan, maar tevens helderen ze zekere toestanden op, die met te algemeene bewoordingen in de geschiedenis van ons volk worden aangestipt. Ik bedoel hoofdzakelijk den weldadigen invloed, dien de Hollandsche regeering in Vlaanderen heeft uitgeoefend ten bate van de verspreiding van het onderwijs en vooral van de opwekking tot liefde voor Nederlandsche taal en kunst.

Dr P. Tack zegt zeer te recht in zijn studie over: 'De Herleving der Nederlandsche Letterkunde sedert 1830' in de uitgave van het Willems-fonds 'Vlaamsch-België': 'Het Hollandsch Bestuur had drie zaaiers uitgezonden, die met milde hand het goede zaad strooiden, waarvan er, wel is waar, vele korrels op dorren grond vielen of tusschen distels en doornen verstikten, maar enkele toch een ontvankelijken bodem vonden.' In Vlaanderen is de arbeid van Prof. Schrant bijzonder bevruchtend geweest.

‘Ook de Hollandsche ambtenaren, in Zuid-Nederland gevestigd, hadden hier en daar departementen van de Noordnederlandsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen opgericht, die volkslezingen hielden en kleine volksbibliotheken openden. Aldus groeide in de Vlaamsche gewesten een nieuw geslacht op, dat gedurende een vijftiental jaren in de verbeterde scholen der Regeering was gevormd geworden.’ (Prof. Fredericq. id. en Verslagen der Koninklijke Academie te Brussel, October 1913).

Als een der hier *bewezen* heilzame gevolgen vinden we, dat, tot zelfs in kleine afgelegen stadjes als Eecloo, werken van Nederland's beroemdste dichters doordrongen. Deze verstrekten aan de geestdriftige jeugd de stof tot bevordering van hunne studie en tot doelmatige voorbereiding, om later flink te kunnen optreden voor het verdedigen der Vlaamsche rechten en het behoud van 't Vlaamsche leven. Waarlijk, de Vlaamsche Beweging heeft veel aan den invloed van ‘den Hollandschen tijd’ te danken.

In een ander opzicht is de even aangehaalde brief ook nog typisch, daar Ledeganck er wel duidelijk aantoont, dat hij met kritischen zin voor eigen werk is begaafd, wat hem ten zeerste zal steunen tot het verwerven van een grondige degelijkheid. Dit geeft hem dan ook meer recht om het werk van anderen te bespreken. Ware vriendschap laat overigens geen gebreken verholen. Vrank en vrij velt Ledeganck zijn oordeel over een gedicht van Rens, terwijl hij ons de gelegenheid verschaft den ernst na te gaan, waarmee hij zelf handelt.

‘Eecloo, den 25 herfstmaand 1827.

Om mij te kunnen doen gelooven dat uw laatstgezonden dichtstukje hooger moet worden geschat dan dat van den Muzenalmanak, zoude uw kunstgenoot van Geeraardsbergen, die er aldus over denkt, zijn gezegde

met bewijzen moeten staven, dewijl ik geheel en al van een tegenstrijdig gevoelen ben. In het stukje: *Aan de Noordelijke Provinciën*, heb ik vergeefs dat ware dichterlijke, dat zielroerende en dat verhevene gezocht, welke ik in het stukje: *De Dichtoefening* bij de eerste lezing ontwaarde. Het worde mij, als jongen onervaren dichter vergeven, dat ik het machtige en vurige in de poëzij zoo zeer bemin. Deze heb ik ook in het laatst gemelde stukje gevonden. Immers is de vergelijking des Pelgrims in de *Dichtoefg.* treffend? Die in het 3e couplet *aan de Noord. Pr.* voldoet mij niet zoozeer.

Het laatste vers van 't 2e coupl. zoude mij aldus verkieslijker voorkomen:

'*Hoe 't basterdkroost haar schoon als beuzeling verspilde.*' Men kan *zijn schoon*, maar niet *zich zelven* verspillen, dus ook niet de *taal*, maar wel *haar schoon.*

Het eerste woord des laatsten regels van 't 3e coupl. moet zeker *dat* zijn in plaats van *en*? 't Ware anders onzin. 5e regel zelfde coupl. *Onsterfbre* - dit woord staat hier in den zin van *Onsterflijke*, - is niet goed. De reden waarom, ligt in het verschil van de uitgangen *baar* en *lijk* in de spraakkunsten genoeg te vinden. Drie laatste verzen van het op een na laatste couplet: Bravo!

Het einde van 't stukje zoude, mijns dunkens, krachtiger zijn, wanneer men in het begin van het op een na laatste vers het woordje *en* in plaats van *op* plaatste. *En dat Europa* enz...

Onze Maatsch. heeft van wegen die van *Meenen* het programma van eenen wedstrijd ontvangen. Er is een prijs voor de dichtkunde.

Het onderwerp is: *Het heil der volksbeschaving*, in 80 tot 100 heldenverzen. Men heeft tijd om zijne antwoorden in te zenden tot 15 der aanstaande maand! ('t is nog meer als 14 dagen) dewijl de wedstrijd op 21 dier maand plaats heeft. Zoo gij zin hebt om mede te dingen, zal ik u het programma zenden. Voor mij, ik wil gaarne de eer aan een ander laten om op 24 uren (wanneer men elken dag een uur daaraan besteed,) zulk een heldendicht te vervaardigen. Gelief daarover te schrijven aan Uw Vriend.'

De *Vriend des Vaderlands*, een maandblad uit den Haag, had aangekondigd dat de redactie van C.A. Vervier, Ledeganck's beschermer, belangrijke berichten ontvangen had, 'wegens den invloed der tegenwoordige rederijkkamers in Vlaanderen.' Dat zou gevolgd worden door de mededeeling van voorbeelden uit de gedichten van Ledeganck, Rens en Van Duyse en anderen, 'in Julij te Deinze bekroond.' (Brief van den 2 Wijnmaand 1827) - Alleen verscheen daarin het stuk: *Broedermin* van Ledeganck. De eer, die hem te beurt viel, verschafte hem niet het gewenschte genoegen, daar zijne 'kunstgenooten' er van verstoken bleven.

'Eecloo den 16 8^{ber} 1827.

Eindelijk heb ik den *Vriend des Vaderlands* onder handen gekregen, denzelven met geestdrift opengeslagen en - ik ben in mijne verwachting te leur gesteld. Ik kan niet begrijpen, waarom alleen mijne *Broedermin* en niet de bewuste berigten met de ingezonden dichtstukjes in dit blad zijn geplaatst. Waarschijnlijk zullen dezelve in een volgend nummer staan, want ik heb gezien dat verscheidene

andere aangekondigde stukken er zich alsnog niet in bevinden. Maar hoe men mijne *Broedermin* juist ter plaatsing hebbe uitgekozen is mij een raadsel. Misschien heeft zulks enkel bij geval plaats gehad of men heeft dat stukje genomen omdat hetzelve minst verzen bevatte en alzoo voor het bestek der redactie het meest geschikt was. Gij zult waarschijnlijk verwonderd zijn over de verandering welke in die *Broedermin* is gedaan. Ik meen u reeds gezegd te hebben dat dezelve met zoo groote haast was vervaardigd, dat ik ze als een *impromptu* aanzag. Dan eenige dagen na den wedstrijd van Deinze hield mijnen heer de Districts Commissaris bij mijn iet af, of ik moest mijne stukken aan Z.E. den heer Gouverneur dezer provincie inzenden. Ik wilde aan zijn dringend verzoek voldoen, maar de Broedermin kwam mij daartoe zoo ongeschikt vóór, dat ik dezelve heb veranderd, zooals zij zich thans in het maandblad bevindt. Weinig tijds nadien vroeg de heer Vervier mij een afschrift van meergemelde stukken (zonder mij nogtans te zeggen ten welken einde hij die wilde gebruiken) en hij scheen de gedane verandering goed te keuren; echter weet ik niet of het laatste couplet daarbij heeft gewonnen. Daarover zou ik wel uw gevoelen willen kennen.

De klok slaat twee. Gij weet wat dit wil, en ik moet dus vaarwel zeggen.'

Hoe treffend komt hier de hartelijke genegenheid uit, die C.A. Vervier zijn beschermeling toedraagt, maar ook hoe bescheiden en des te verdienstelijker betoont deze zich tegenover zijn vrienden!

‘Eecloo, den 2 9ber 1827.

Thans heb ik wat nieuws! - Te Sluis, vier uren van hier, wordt een tijdschrift uitgegeven onder den tijtel van *Lettervruchten*, enz. welkers inhoud niet altoos als belangrijk kan doorgaan. Dat tijdschrift wordt te Eecloo gedrukt, en daar ik, als muzikant, kennis heb met den zoon des boekdrukkers, zoo heeft deze mij het hierbij gevoegde nummer terhand gesteld, waarin zich eene verhandeling over de *Dichtkunst* bevindt, die mij zeer wel aanstaat, en welke, volgens mij, vele waarheden bevat. Het zal mij ten ongemeenen genoege strekken over derzelver verscheidene punten uwe denkwijze te mogen kennen.

Hierbij vindt gij ook de beloofde verzameling van dichtstukken (Oostende) met het Lierzang van den heer *De Visscher* en een dichtstuk van den heer d'Huygelaere, welke te Oostende naar den prijs heeft gedongen. De laatste vraagt mij in hoeverre zijn stuk met de bekroonde werken in vergelijking mag worden gebragt; - naar mijn dunken zoude het ten minste met het stuk dat den derden prijs heeft behaald kunnen gelijk gesteld, zoo al niet daarboven geschat worden. Gelief mij ook daarover iets te zeggen. De twee eerste bekroonde stukken zijn nog al tamelijk wel, maar wat beteekenen al die!!!? Daar staan er haast zooveel als letters. En wat dunkt u van die vreemdluidende benamingen, als een *beenderspook* voor de *dood* enz., dat ruikt naar den stijl der oude rederijkers.

De lierzang van den heer *Visscher* is naar mijnen smaak en behaagt mij, maar er

zijn toch feilen in, of zij uit onoplettendheid voortspruiten, weet ik niet. Zie blz 8 en 9.

> - dat stroom en winden
> Een deel van 't vaderland,
> Een deel van Neêrlandsch erf en van
> zijn kroost *verslinden*
> En *wegsleept* van het strand.

Het eene in 't meervoud en 't ander in 't enkelvoud.

Dit zij gezegd zonder den heer Visscher in eere te kort te doen, want ik heb van hem als redacteur van den Argus zeer dikwijls met lof hooren spreken.

Hoe nu de zaken staan met de inschrijving op de romancen van den heer De Vos? Die staan slecht. Geene eene inschrijving, ik zeg het met smart en schaamte, heb ik kunnen bekomen. Denk echter niet, dat ik mij geen moeite heb gegeven. Ik zoude zeer wel uitgevallen zijn, indien er op de lijst vermeld had gestaan dat romances *Gratis* zouden zijn afgeleverd geworden.

Ziedaar ons Eecloo. Mijn' zwager Rodrigas, voorzitter onzer Maatsch. van Rhetorica, was ook een inschrijvingslijst, ik weet niet door wien, toegezonden, maar hij zal, geloof ik, niet beter dan ik zijn geslagen.

Schrijf, bid ik u, spoedig aan Uw Vriend.'

Welk duidelijk kijkje krijgen wij hier op het drukke leven: tijdschriften rijzen op, letterkundige wedstrijden bloeien weelderig, de inteekeningskoorts zelfs woedt reeds trots den onvermurwbaren practischen zin der bevolking

en de ontgoochelende aanraking met de nuchtere werkelijkheid.

Ledeganck's taalaanmerkingen klinken wat schoolmeesterachtig; toch doen ze zijn loffelijke bezorgdheid om de zuiverheid in den vorm zeer passend uitkomen. Opmerkenswaard is het, dat hij zelf de gebreken van den rederijkersstijl onderscheidt. Niet volkomen is het hem gelukt de gelaakte fouten zelf te vermijden. De geest was toen nog te veel van den rederijkersaard doordrongen om dien invloed geheel te kunnen ontgaan. Maar het was reeds veel gewonnen, dat Ledegancker het verkeerde van besefte en de noodwendigheid gevoelde, om zich boven de knutselende rijmelaars te verheffen en naar oorspronkelijkheid van gedachte en uiting te streven.

‘Eecloo, den 26 9^{ber} 1827.

Den ridder Don Quichotte gelijk, die acht dagen werk had om zijn paard eenen naam toe te eigenen, heb ik eene week lang naar stoffe gezocht om U te kunnen schrijven. Ik durf het echter niet langer meer uitstellen, ofschoon ik U thans nog niets anders dan beuzelingen kan vertellen. Ik heb het feest der opening van het nieuwe kanaal op *Neuzen* geweest bezigtigen. Daar heb ik meer geschut gehoord op drie uren tijds, dan gedurende geheel mijn leven te zamen, dikwijls het *air national* hooren spelen, veel, oneindig veel volk gezien, en tien schepen.

Gij moet niet lagchen, want dit alles waarbij nog de naam van Neerlands dierbaren Koning uit tien duizend monden in de lucht galmde, was *sublime* en deed wel eens eene rilling door mijn bloed kruipen. Ik meende eene Ode zamen te stellen, maar toen ik te huis kwam, na eene afwezigheid van twee dagen, lag er wel iets anders dan gedichten op den lessenaar,

en *thans* kan ik er voor de eerste maal weder aan denken. Zoo ik hierover nog de lier van den wand neem, zult gij ze hooren.

Gij zegt mij dat men mijne anecdote in den *Almanak voor Blijgeestigen* niet heeft geplaatst. Ik dacht dat dit eene verzameling was van prullen, dan ik zie dat ik in mijne meening bedrogen ben.

Hiernevens uw bewust gedrukt liedje terug. Het sluit met een vers dat wel op zijn einde past,

In hope 't onze beurt, ook worden zal bij tijd.

Het laatste couplet van het uwe is schoon.

Heden is het de feestdag van Ste Cecilia alhier, en gij zult mij wel toestaan, hoop ik, dat couplet bij mijnen voor te dragen *toast* te zingen? Nog vier uren, en ik drink op uwe gezondheid.

Zoo gij nog prijs stelt op mijnen voortgang in het Duitsch, ziehier van mijne vertalingen en ik noem mij in die taal,

Dein gewogenen Freund.'

Dit laatste aangehaalde toont aan dat Ledeganck nog niet alle spraakkundige moeilijkheden voor de kennis van het Duitsch (evenmin als voor zijn eigen taal) is te boven gekomen, maar niettemin mogen zijn moed en zijn geduld geprezen worden, om naast het Fransch, het Engelsch, het Latijn, ook de studie van het Duitsch te beginnen. Welke bezielende kracht gaat daarbij van hem uit! Hij helpt een letterkundigen prijskamp inrichten, als secretaris van de Rederijkersmaatschappij te Eecloo, beoefent de muziek, leest en studeert, zingt en dicht en schijnt, enkel terloops, wanneer zijn vriend er zich om bekommert, aan zijne gezond-

heid te denken, die reeds op dien jeugdigen leeftijd onheilspellende sporen van zwakte en tengerheid vertoont. Daarvan vinden wij een roerend getuigenis in een volgend schrijven:

‘Eecloo, den 19 December 1827.

Ik heb den Muzenalmanak uit Gent van den heer Vervier ten geschenke ontvangen, met het nevensgaande Liedje, waarvan ik alsnog een exemplaar bezit; dus dat gij het bijgevoegde kunt behouden. Het is dat niet waarvan ik u bij mij nen laatsten sprak, dat zult gij zien. De Muzenalmanak verdient prijs zoo om zijnen inhoud als om zijnen band. Uwe *Dichtoefening* heeft weinige of geene veranderingen ondergaan. Ik heb ze nog eens met *innige voldoening* gelezen, - en mijne *Broedermin...* (ongelukkige *Broedermin*! wat moet gij krank wezen dat men uwe leden zoo doorkerft), die bevindt zich daar, gansch buiten mijne verwachting, nevens die heerlijke stukken, als een bevlekt doek in een toonzaal van uitmuntende schilderijen.

Ziehier een staaltje van de daaraan toegebragte veranderingen:

> Naauwlijks kan men haar genaken
> Of ze toovert op den zin
> En doet rein genoegen smaken,
> *Want* haar naam is broedermin.

Die *want*... neen! Oordeel gij, en laat mij uwe gedachte kennen. Voor
‘waardiger dan kostbaar goud’ heeft men gezet:
‘kostelijker dan het goud’ enz., enz.
Den Almanak voor *Blijgeestigen* heb ik nog niet.

Verlangt gij nu te weten hoe het met mijne gezondheid gesteld is? Herinner u het weder der maand maart, wanneer men wel eens des nachts winter en des daags zomer heeft, terwijl toch reeds de buijen meer en meer door een zacht windje worden vervangen; *zoo* is het mij gesteld, en daar het thans voor mij *zomer* is, zoo kan ik u schrijven en U op nieuw van mijne aankleving verzekeren.'

Nauw komt genezing aan en breekt er opnieuw een zonnestraaltje door, of kommer en zorg zijn volkomen vergeten. Wanneer dan zijn vriend eenigen tijd met de brieven toeft, klaagt hij diep over verwaarloozing.

'Eecloo, den 25 10^{ber} 1827.

Nu dat ik den Almanak voor *Blijgeestigen* heb ontvangen, wil ik over denzelven spreken. Buiten de dichtstukjes, vind ik er niets belangsrijks in; - dat van Jufv. *Moens* is gansch ware Poëzij en de *Lof van het Rooken*, wie deszelfs zamensteller, de heer van Goethem, moge wezen, is niet slecht. Ik zie dat men van hetgeen ik u bereids over uw stukje *aan de Noordelijke Provinciën* heb gezegd, niets heeft in acht genomen, zelfs niet mijne aanmerking over *baar* en *lijk.* Ieder heeft zijn eigen zin, maar aan hetgeen ik gezegd heb wil ik mij houden, terwijl ik het aan ieder overlaat om mij al dan niet te gelooven, maar om mij van mijn oordeel te doen afzien, moet men de redenen, die ik in de waag leg, door tegenstellige doen op wegen. Het stukje van uw kunstgenoot van Ninove, mij met uwen laatsten geworden, is zooals gij 't wel uitdrukt zoetvloeijend en het behaagt mij ten hoogste, maar men zij

onpartijdig, het is een weinig dartel. De twee verzen

> ‘Geneugte ontgloeide ons 't ingewand,
> Wij dartelden naar 't ledekant,’

ruiken wel wat naar het onzedige. En waarom het ingewand ontgloeid? Waarom niet het hart of den boezem?

Het smart mij over de veranderingen, in uwe *Dichtoefening* gedaan, niet naar genoegen te kunnen spreken, zij zijn in zoo klein getal dat ik dezelve niet kan ontwaren, zonder het oorspronkelijke daarbij te hebben, hetwelk thans bij een' of anderen mijner vrienden berust, zonder nogtans te kunnen zeggen bij wien. Ik zoude U met het grootste genoegen (daarvan behoef ik u geene verzekering te geven) den Muzenalmanak overzenden, maar ik wil alhier bij de weduwe Roegiers informeren of zich niemand van haar gezin naar uwent begeeft. Ik durf hem met den post niet zenden.

Sedert dat ik u de *Lettervruchten* van *Sluis* heb meegedeeld, is er nog geen ander nummer van dit blad verschenen. De prijsstof voor onzen wedstrijd staat nog niet vast. Het gedrag des Admiraals van de Vereenigde Mogendheden in de zaak van *Navarino* schijnt niet genoegzaam verrechtvaardigd te zijn.

Wat zoudet gij van eene *Romance* zeggen, welke aldus zou aan vangen?

> Eulalia ging dwalen
> In 't eenzaamst van den nacht,
> En in de stille dreven,
> Verhief zij hare klagt.

De maan dreef aan den hemel,
Die zag haar bittre smart:
Een traan ontvlood hare oogen,
Een diepe zucht heur hart.

Verblind door pracht en schatten,
Werd zij te snood misleid,
Zij had dat pand verloren,
Dat men vergeefs beschreid.

‘O sombre en nare wouden,’
Dus luidt haar treurig lied,
‘'k Verberg in u mijn wezen,
Maar mijne schande niet.

'k Wil hier zoo eenzaam dolen
Als gij daar eenzaam treedt,
En U mijn leed verhalen,
O, Maan! - mijn doodlijk leed.

Gij blikt met deernis neder
Op mij, uit uwen trans,
En ziet mijn natte wangen,
Zoo bleek als uwen glans.’

Zou daar iets goed kunnen van komen?’

Wat verder krijgen wij het vervolg, maar niet het slot van het naïeve zuchtend rouwen ‘in bleeken maneschijn’ van het ‘gevallen meisje’. Hoe ver staan we van den manmoedigen zanger der drie Zustersteden! Hoe diep is de tranerige voorliefde voor weekelijke ontboezemingen ‘op zijn Feith's’ ingeworteld! Tijd en omstandigheden, opvoeding en rijper kunstgevoel zullen wel die jeugdige overdrijving genezen.

‘Eecloo, den 4 Januarij 1828.

Uw brief van den 30 December jl. is mij slechts op gister geworden, en zulks komt mij met betrekking tot de postkantoren verdacht voor. Ik heb derhalve verkozen U somwijlen mijne brieven, gelijk ik thans doende ben, door tusschenkomst van het P^{al} Gt (Provinciaal Gouvernement) toe te zenden.

Hebt gij gehoord dat *Van Duyse* den eersten prijs bij de Maatschappij *Concordia* te Brussel heeft weggedragen? Ten gevolge uwer aanmoediging heb ik voorgenomen mijne *Romance* voort te zetten. De u bekende *strofen* heb ik reeds lang vervaardigd, want thans ben ik nog in geen dichterlijken luim.

Gelief mijne heilwenschen voor het nieuwe jaar te ontvangen en dezelve met mijne groete, den heer Leducq aan te bieden.’

De redenen van gebrek aan behoorlijke stemming tot het voortzetten van den dichterlijken arbeid zijn: gezondheid en drukke ambtsbezigheden.

‘Eecloo, den 14 Februarij 1828.

Eenige dagen vóór het ontvangen van uwen laatsten twijfelde ik niet meer of gij schattede mij reeds een bewoner van het Elisium en ik begon al half te gelooven aan het gezegde van John Gay:

‘With health both friends and pleasure fly’. De vrienden en 't vermaak vliên wen gezondheid vliedt.

Dan ik ben zoo gelukkig geweest te zien dat mijne meening valsch was. Het moge u al

of niet van belang zijn, ik kan thans, voor wat gezondheid aangaat, God lof zeggen. Wat heeft u dan zoolang doen dralen om mijnen laatsten te beantwoorden? zult gij welligt vragen; mijn antwoord is dat ik als secretaris bij den militieraad alhier, die zijne eerste zitting thans heeft geindigd, gedurende de laatste dagen genoegzame bezigheden gehad heb, om, wanneer het avond was, tot rust genegen te zijn.

De heer Vervier is hier geweest. Het programma van onzen wedstrijd zal binnen kort verschijnen. Iets bijzonders zal die wedstrijd opleveren, hoor: Voor eerste prijs, eene *Romance* van 200 tot 400 verzen (de keus van het verssoort aan den dichter) op eene historieke daad uit de Geschiedenis van Vlaanderen, in het programma op te halen; - waarschijnlijk iets van Liederick de Buck, eerste forestier.

Voor 2^{e} prijs - de episode van *Beiling* uit de *Hollandsche Natie* van *Helmers*, in Fransche verzen over te zetten, - dit om de beoefening der Nederlandsche taal bij onze Waalsche broeders te bevorderen. Draagt dit plan niet uwe goedkeuring weg?

Thans heb ik van iemand uit dit District het 2^{e} deel van Feith's verzen ter lezing: *Raadgevingen aan een jongen dichter*: welk een verlustiging! Mijn genoegen zoude geen perk kennen, zoo ik het u kon overmaken, al ware het enkel om te zien hoe hij over den invloed der vrouwen spreekt. Welk eene gelijkheid met die gedachte, welke ik u daarover, in eenen van mijne laatste brieven heb meegedeeld!

Uwe laatste aanmerkingen over mijne *Broedermin* in den Muzenalmanak zijn natuurlijk gegrond.

Ik eindig met de woorden van Feith: ‘Zeg nu nog dat mijne brieven niet langdradig zijn, en twijfel zoo gij kunt, of ik ben

Uw hartige Vriend.

Zie, wat ik gister avond aan mijne Romance heb voort geschreven:

‘Helaas! de tijd is henen,
Dat ik, hier in de streek,
Naar 't oordeel van de knapen
Een frissche roos geleek.

Herinnert ge u[1] dien avond,
Dien zomeravond wel,
Toen 't feest was op den akker
En reine vreugde en spel.

Ik huppelde ook en zong daar
Zoo schuldeloos en blij,
Met Frans, die mij zoo teder
Beminde, aan mijne zij.

Frans had noch land, noch hoeve,
Noch vee, noch eigen paard,
Maar zijne deugden waren
Meer dan die panden waard.

Met d'arbeid zijner handen,
Won hij zijn daaglijksch brood,
Hij wist van geenen rijkdom,
Maar leed ook geenen nood.

Toen hij mijn handen drukte
Ontwaarde ik zijn gevoel,
Maar ik, als al de schoonen,
Ik hield mij fier en koel.

(1) De maan, weet gij.

Terwijl de blijdschap rondvloog
In ons verheugd gehucht,
Kwam daar een prachtig rijtuig,
Dat glinsterde in de lucht.

Vier rossen, enz.

Een mijner vrienden, die een uitmuntend zanger is, en die redelijk goed de Guitarre speelt, heeft bij mij niet opgehouden om twee fransche liedjes in 't Nederduitsch te vertalen. Het eerste is van Ch^{s} F^{t} en het tweede van... ik weet niet wien.

De muzijk van het tweede namelijk is zoodanig aandoenlijk, dat ik een waar genoegen smaakte, wanneer ik het hem hoorde zingen. Zoo gij vindt dat de vertaling te zeer verdrongen of onnaauwkeurig is, dan doe ik u opmerken dat de muzijk, op welker greepen men steeds moet letten, wil men den zang niet bederven, daarvan de schuld is. Dan ter zake.

RIEN QU'UNE BOUCLE DE CHEVEUX.	**NIETS DAN EEN ENKEE STRENGJEN HAAR.**
Adieu! toi qui rendais ma vie	Vaarwel! Gij die mijn Lentedagen
Si douce au printemps de mes jours;	Zoo heilrijk maakte door uw min;
Adieu! mon inconstante amie,	Vaarwel! ik kon u eens behagen,
Adieu! mes rapides amours.	Vaarwel! o trouwlooze vriendin;
Adieu! Le regard si modeste,	Vaarwel dien oogslag zoo verlegen,
Messager de si doux aveux...	Waarin mijn heil te lezen waar,
De mon bonheur il ne me reste,	Niets is mij van dit heil gebleven,
Rien qu'une boucle de cheveux.	Niets dan een enkel strengjen haar.
L'absence nous reconcilie;	De afwezigheid verzoene ons beiden;
J'oublierai tout, jusqu'à sa voix;	'k Wil haar vergeten en haar stem,
Comme moi je veux qu'elle oublie,	Voor eeuwig van mij afgescheiden,
Celui qu'elle aimait autrefois,	En zij, als ik, vergete ook hem,
Celui qui, timide et fidèle,	Hem, die haar hart eens weg mogt dragen,
A l'aimer bornant tous ses voeux,	En, schoon er meer te vergen waar,
Pour tant d'amour n'exigea d'elle,	Voor al zijn liefde niets wou vragen,
Rien qu'une boucle de cheveux.	Niets dan een enkel strengjen haar.

Bientôt la vieillesse lointaine	Maar de ouderdom, met trage schreden,
Doit, d'un pas tardif se hâtant,	Schoon ver nog af, komt toch eens aan,
Argenter ces anneaux d'ébène,	En zal die vlecht in zilver kleeden,
Jouets du zéphir inconstant;	Die blonde tressen doen vergaan;
En vain tu répandras des larmes,	Verschrikt zult ge in uw spiegel schouwen,
Ton miroir effrayra tes yeux,	Vergeefs uw tranen, uw misbaar;
Il ne restera de tes charmes,	Niets blijft er van uw schoon behoûen,
Rien qu'une boucle de cheveux.	Niets dan een enkel strengjen haar.

2e

DÉPART D'UN JEUNE GREC.	**EEN JONGE GRIEK TREKT TEN STRIJDE**
L'ordre est donné, demain avant l'aurore,	Men gaf bevel, eer morgen 't licht zal dagen,
Je dois partir, rien ne peut m'arrêter,	Vlieg ik ten strijd, niets kan mij wederstaan,
Dans les combats demain je dois encore	'k Wil morgen, ja! den schrik door 't leger jagen
Chercher la mort, la voir et l'affronter!	Den dood zien en hem moedig tegengaan!
Ne pleure pas, cher objet que j'adore,	Schrei niet, geliefde, neen, waartoe uw klagen
Pour t' obtenir il faut te mériter.	Om uw bezit moet men iets grootsch bestaan!
Ton souvenir me rendra invincible,	Ik wil het eerst den vijand tegenrukken.
Vers l'ennemi je marche le premier.	Terwijl ik aan u denk en vreeslijk schijn,
En t'invoquant je deviendrai terrible;	Den Muzulman doe ik voor 't slagzwaard bukken,
Vaincre ou mourir! c'est le cri du guerrier.	En geen geluk is grooter dan het mijn!
Ah! ne crains rien, tout me sera possible,	O neen, vrees niets, mijn poging zal gelukken,
Puisque ta main est le prix du laurier.	En uwe hand zal mijn belooning zijn.
Mais si demain, ma vaillance est trahie,	Zoo morgen ligt mijn moed eens waar verraden,
Si ton amant ne doit plus revenir,	En ik niet wederkeerde van den strijd,

A mon destin on peut porter envie	Mijn dood waar dan met heil en roem beladen
Je serai mort digne de t'obtenir,	Mijn heldenlot waar waardig dan benijd;
Servant mon Dieu, délivrant ma patrie,	Dan zijn aan God en land mijn zegedaden
Et t'adorant à mon dernier soupir.	En, lieve! aan U mijn laatste zucht gewijd.

Van die jeugdige oefeningen in verzen maken (hooger toch zijn die ‘gedichten’ niet te stellen) hebben we in dezen brief typische staaltjes. In de volledige uitgave van Ledeganck's

werken is er geen spoor van te ontdekken. Een nauwkeuriger oordeel heeft den dichter waarschijnlijk er toe overgehaald die smachtende kinderen van zijn al te romantische muze en sentimenteele neiging te verloochenen. Niettemin is het eigenaardig die voorbeelden aan te halen, om eenigszins den smaak en de lettermode van dien tijd te leeren kennen. Wel zijn die verschijnselen uit te leggen, wanneer even gelet wordt op de geestdriftige wijze, waarop Feith door Ledeganck werd gewaardeerd.

Van meer belang is de verrassende vermelding van een tweede prijsvraag, om de Walen aan te zetten zich in het vertalen van het Nederlandsch te bekwamen. Het deerlijk weenen over bedrogen hoop en liefde in honigzoete romances of het lawaaierig juichen bij het herdenken der daden van 't vroeger geslacht in heldendichten heeft de vereerders der letterkunde derwijze niet verbluft, dat ze niet inzagen hoe noodzakelijk het was door kennis der taal de eenheid of goede verstandhouding tusschen Vlamingen en Walen te behouden.

Deze laatste loffelijke poging leidde echter tot een zeer mageren uitslag. Uit een brief (2 Augustus 1828) vernemen we dat slechts ééne vertaling ingekomen is.

Intusschen gaf de geheimzinnige wijze, waarop beide vrienden hunne berichten wederzijds meedeelden, aanleiding tot een komisch voorval:

‘Eecloo, den 13 Maart 1828.

Ja, ik heb het gevreesd! Ik mogt wel, veertien dagen lang, met drift om onze paketten naar het postkantoor zenden, ieder morgen, dat ik opstond. - Niets van Rens! Geen antwoord! Gister avond is mij het raadsel opgelost. Toevallig ontmoette ik de zuster van *Jan Verdure*, aan welke ik vroeg of haar broeder nog niet teruggekeerd was. “Y en é nog nie deure

geweest”, dat is in 't Nederduitsch te zeggen: hij is nog niet vertrokken, was het antwoord. Welk een slag! Zondag aanstaande zal het drie weken zijn, dat ik hem een brief voor u overhandigde, dien hij verzekerde voor den Dingsdag van die week te bestellen. Heden den brief zendende halen, laat hij mij zeggen dat hij denzelven van des anderdaags (25 Februarij), aan een kennis te Gent heeft gezonden, om aan u te worden overgemaakt. Dit wil ik nader onderzoeken...’

‘Eecloo, den 20 Maart 1828.

Te vergeefsch heb ik mijnen brief van 24 Februarij jl. zoeken weder te krijgen. Waarschijnlijk zal die in een doolhof geraakt zijn, daar hij welligt zoo gemakkelijk niet zal uitkomen, als *Dedalus* uit dien van *Minos* te *Crete.* Ik heb dan mijn geheugen geraadpleegd en hiernevens vindt gij denzelven zoo goed mogelijk herschapen.

Uwe laatste gedichten heb ik met dat genoegen, dat ik altijd in uwe schriften vinde, gelezen; echter dragen zij het kenmerk van overhaasting. Vriend! zoo gij naar mijn raad wilt luisteren, houd uwe *Genie*, die ik om derzelven vlugheid bewonder, in toom, wees niet zoo overvloedig, en uw verzen zullen hemelval zijn. Ik heb op de bedoelde stukjes eenige aanmerkingen in potlood gedaan, die gij, wanneer ze u niet aanstaan, met wat elastieke gom naar Léthé kunt zenden.

Mijn oordeel over het dichtje van den heer De Vos kan niet dan gunstig zijn; die heer schijnt mij nogtans voor wat de taal aangaat,

wat te veel vrijheden te gebruiken. Waarom, bij voorbeeld, stelt hij in het vers:

> "En zingt van '*t* hooge Pindus *top*."

Top als onzijdig?

Hiernevens zijn ook gevoegd de laatste *Lettervruchten* van Sluis. Daarin bevindt zich iets *over de Turksche vrouwen*, hetwelk ik zie dat bijna letterlijk uit de *Lettres of Lady Montagu* is nageschreven. Dus uit geene brieven van eene *Italiaansche* dame? Ook heeft men er verzen in, die niet van eerste kwaliteit zijn, en waaronder gij zult zien dat zich nog gestolen goed bevindt.

Ik zit en pijnig thans mijnen geest met de gedichten van *Hooft*, opgehelderd door Bilderdijk. Zonder die ophelderingen ware het onmogelijk twintig verzen achter elkander te verstaan. Welk een taal! Wat zonderlinge uitdrukkingen! Onze hedendaagsche taal gelijkt dezelfde niet met die van Hooft. Begeert gij een staaltje?

Hij spreekt van een meisje.

> "Vonken foely van die git,
> Gitjes met uw gouden pit,
> Blicsemt niet zoo fellick
> Dat het hart, dat u aanbit
> Teenemaal verwellick."

en,

> "Maar al nagelen scherrepe schichten,
> Mij het hart aan uwe lonkende lichten,
> En alhoewel zoete zoentjes instemmen,
> Tussen uw lippen mijn zieltje beklemmen,
> Niet en nijpt er zoo zeer als de lijnen,
> Daar uw deugden mijn boezem mêe bijnen."

En dit is nog van 't beste! Uit den *Warrenar* zoudt gij weinig of niet kunnen aaneenknoopen.

Bij de eerste *veilige* gelegenheid wil ik u die wonderheden overzenden.

Houdt de *Vriend des Vaderlands* niets van belang meer in? Ik wacht op uw antwoord op mijne twee brieven, engroete u van harten.'

Deze brief maakt een nog al ontgoochelenden indruk. Niet zoozeer hindert de zonderlinge, alhoewel ironisch aangewende nagalm van den mythologischen klinkklank der rederijkers, maar vooral de geringschatting van Hooft's verzen. De taalkundige moeilijkheden kunnen, wel is waar, het rechtstreeksch genot van een werk belemmeren. Maar een kunstenaar van echten bloede, al zijn hem ook niet alle tonen even duidelijk, moet toch getroffen worden door de zangerigheid van deze verzen, de bevalligheid van den vorm, het frissche der beelden, het guitige van den toon, de aristocratische zwierigheid, die Nederland's beroemden dichter kenmerken. Het is aan te nemen, dat het door valsche klanken verwende oor ten tijde van Ledeganck niet gewoon was aan de beierende sprankeling van zilveren klokkengetinkel en meest behagen vond in het holle gebons van rhetoricaal pathos.

Aldus wordt, al weze het ook maar door dat ééne voorbeeld, bewaarheid wat aan Ledeganck door later kritiek als een zwakke zijde werd aangewreven. Bij hem werkte meer het verstand, dan het gevoel; hij behoort niet tot de weinig uitverkorenen, wier hart en geest samensmelten tot ééne harmonie, om in sierlijke rhythmische beweging en in bekorend geluid de ontroeringen van een licht ontvankelijk gemoed met scheppende kracht uit te beelden. Door studie, oefening en volhardend pogen zal hij trachten dit ideaal nabij te komen.

'Eecloo, den 16 April 1828.

Ik wil het bestuur wel eenige oogenblikken ontstelen om dezelve onzer vriendschap te wijden.

De maatschappij van Taal- en Dichtkunde *Concordia* te Brussel, heeft mij een programma van haren wedstrijd van 1828 overgemaakt, dat ik U ten naasten male zal toezenden, wanneer U hetzelve niet is geworden. Het onderwerp is een Lofdicht op Cats van 200 tot 500 verzen. De prijs een eerpenning ter waarde van honderd gulden.

Ik heb den *Lof der Schilderkunst* aangeheven. Zoo mij het einde van 't stuk niet beter voldoet dan den aanhef, zal ik hetzelve gerust te huis houden. Ik bid u mij te melden of gij tot mededinging besloten hebt.

Men vraagt mij de paketten voor den post, en - Vaarwel!'

Den 6^{n} Mei kan hij reeds aankondigen, dat het gedicht voltooid is.

'Eecloo, den 6 Mei 1828.

"Laat komen is ook komen", zegt een oud hollandsch spreekwoord, en dit is toepasselijk op mij, die u reeds van over vier maanden bezig gehouden heb met het programma dat gij thans eindelijk bekomt. Ik zie het oogenblik dat ik uwe *Romance* zal ontvangen reikhalzend te gemoet.

Mijn Lof op de Schilderkunst is afgedaan, en gij krijgt het stuk hiernevens, zoo onbeschaafd als het nog is. Tot dus verre is de inzending van hetzelve bij mij niet vast besloten, - uw oordeel beslist er over. - Gij zult zien dat ik er niet toe gesteld was om ik zelve het uit te schrijven, hebbende ik zulks door mijn broeder laten doen. Zeg mij dan, met al de openhartigheid eens waren vriends, wat gij, in mijne plaats

zijnde, omtrent de bedoelde inzending doen zoudt. Ik meende het stuk te laten liggen, toen ik uwen laatsten ontving, doch het was te ver gevorderd.

Het zal mij onbepaald genoegen aandoen, het bundeltje van 's *Gravezande's Luimige Poëzij* zoo spoedig mogelijk te mogen ontvangen.

Men heeft mij eene uitnoodiging tot bijdrage in den *Belgischen Muzenalmanak* toegezonden; - die is u zonder twijfel ook geworden?

Ik reken op uwe omzigtigheid, om aan niemand van mijn stuk te spreken, vooraleer de wedstrijd heeft plaats gehad, en ik blijf (daar ik thans niet anders heb mede te deelen)

Uw Vriend.

P.S. Mijn in dezen bedoeld dichtstuk verzoek ik u terug, vermits het anders slechts op hoeken en kanten van papier in broddelschrift staat, die ik zou kunnen verliezen.'

Frans Rens heeft op het gedicht niets anders weten aan te merken dan een 'zwarigheid in droppelen en popelen.' Hij stelde voor die onzuivere rijmen door droppen en kloppen te vervangen. Ledeganck verdedigt en houdt zijne zienswijze staande, vooral daar 'de eerste rijmen meer dichterlijk zijn en ook meer harmonie in zich hebben. Bilderdijk doet *klank* op *zang* en *ketent* op *rekent* rijmen en beweert dat het goed is.' (Brief van 27 Mei 1828).

Het werk werd met den Eereprijs, 17 Juni 1828, bekroond.

Niet uitsluitend trokken weidsche zangen den jongen dichter aan. Nu en dan ontsnapte een luimige, schalksche toon aan zijn al te ernstig gestemde lier. Ken kleine anecdote, zooals hij het noemt (brief 2 Augustus 1828), bewijst dat hij ook aanleg tot het geestige genre bezat.

De Moedertaal.

De Moeder.
‘O, Jongen! 'k zal den hals u breken,
Wanneer ge nog zoo vloekt en zweert!’

De Jongen.
‘Gij, Moeder, hebt mij dus geleerd,
En 'k mag mijn *moedertaal* toch spreken?’

Trouwe genegenheid, die voor geen wederzijdsche openhartige kritiek terugdeinst, blijkt eens te meer uit het volgende schrijven:

‘Eecloo, den 20 Oogst 1828.

Onder al de brieven die ik van U ontvangen heb, bevalt mij uwen laatsten bijzonderlijk. Waarom? omdat ik in denzelven heb geleerd. Datgene waarover gij uitweidt moge nietig of belangrijk zijn, wat gij zegt is daarom niet minder waar, en ik wil over het aangestipte in het toekomende meer oplettend zijn. Ja, er zijn zeker in mijne Ode aan den heer De B... wel *belangrijker kleinigheden*, zoo ik mij aldus uitdrukken mag, bij voorbeeld, de twee vreeslijke stopwoorden:

> De taal waarmede Rome aan Azië en Europe haar wetten leerde, *lang voorheen* zijn aan u eigen *en gemeen.*

Gij vindt de 4e en laatste strophen naar uwen smaak, maar de eenige, waarover *ik* eenigzins voldaan ben, is de *derde*; die ten minste druischt niet zoo zeer tegen het gehoor aan of liever is niet zoo gewrongen als de overige.

De Belgen van den dichter De Borchgrave las ik ééns, twee jaar geleden; - volgens mij, had die man alleen eene meerdere beschaafdheid in de taal noodig om een regt vloeijend en natuurlijk dichter te zijn. Zijne verzen rollen immers gemakkelijk en ongedwongen voort!

Ik stap hier af met u mijnen dank te bieden over de aanmerkingen in uwen laatsten besloten. Ik hoor u steeds klagen over het weinige letterkundige nieuws dat gij u kunt aanschaffen, en telkens vind ik in uwe brieven dat gij dit of dat van belang ter lezing hebt, en meestal werken die ik u wel mag benijden. Denk aan mij die meestal tot bedelen gedwongen ben, wanneer ik mijnen leergierigen geest wil voeden!

Heden ontvang ik het laatste nummer van *Apollo*. Daarin bevindt zich een artikel over den Belgischen Muzenalmanak, hetgeen men te regt *vijgen na Paasschen* noemt. Wij beide treden daarin op, en zie hoedanig: ‘Alles behoeft toch in een Almanak geene zoo hooge dichterlijke vlugt te hebben, en daarom mogen wij de *Broedermin* van (uwen onderdanigen dienaar) ook met lof vermelden’. Dat wil in ander woorden zeggen dat ik langs den grond henenkruip. Gij komt achter *De Drenkelinge* van F. Devisser, die men ten hemel verheft, met het volgende: ‘F. Rens toont in zijn *Dichtoefening* dat hij almede op den goeden weg is, het heeft echter nog veel van de verzen die men in bundels der Genootschappen van het laatst der vorige eeuw aantrof, en dat moet er uit, dan zal hij wel verder komen.’ Een weinig daarachter treedt *Dhuygelaere* hervoor, die arme man! hiernevens zend ik u zijnen *Lof der Schilderkunst*, en oordeel.

Welhaast zal ik u meer van den wedstrijd kunnen zeggen, maar tot hiertoe moet ik afbreken met een

Ik groet u.’

Ledeganck is een fijne, teedere natuur. Hij laat zich gaarne door oogenblikkelijke indrukken beïnvloeden, vooral, wanneer hem iets goeds wordt bewezen. Hij uit geestdriftig zijn dank, zooals die zijn hart ontroert, en stemt blijmoedig de tonen van het lied, dat hem uit de keel welt. Getuige daarvan de brief van 8 8^{ber} 1828.

‘De herfst spuwt zijne regenvlagen
Op mijne vensterglazen uit.
Ik hoor de felle winden jagen,
Naauw door mijn needrig dak gestuit;
En de avond op zijn' bruinen wagen
Komt plaats aan 't vlugtend daglicht vragen,
Bij al dat hol, dat woest geluid!
En ik, bij mijn geliefde boeken,
Gij weet het, ach! te klein in tal,
Zit voedsel voor den geest te zoeken,
En spijs die nimmer teren zal;
En 'k denk aan u, 'k herdenk de stonden,
Die jongst ons bij elkander voerden,
Met al de ware zielsgeneugt'
Aan onbevlekt genot verbonden;
't Genot der vriendschap en der deugd!
'k Herdenk hoe mij Leducq onthaalde,
Leducq, opregt en rond van aard,
Met zoo'n gul hart en onbepaalde
Beleefdheid, meer dan mijner waard!
En hoe het mij aan woorden faalde,
Toen ik hem mijnen dank afmaalde,
En zoo veel goeds zoo slecht betaalde,

Had niet mijn oog dien gloed verklaard,
Waaruit de warmste erkentnis straalde!
Gij, zeg hem dat ik 't nooit vergeten
Zal hoe hij mij gehandeld heeft,
En dat mijn vrienden 't zullen weten,
Zoolang een vriend er voor mij leeft!
Dat ik, om mij aan hem te wreken,
Den hemel vuriglijk wil smeeken,
Dat steeds zijn zegen op hem kleeft!
En hij, bij vreemden, in de streken
Waar 't noodlot met hem henen zweeft,
Dezelfde onthaling moog' erlangen
Als vreemden in zijn huis ontvangen;
Dat hij geniet' gelijk hij geeft!
Dit denk ik. 'k Moet vaarwel thans zeggen,
En 't duizlig hoofd ter ruste leggen,
Want 't middernachtuur is nabij,
O Vriend! denk op uw beurt aan mij!

'k Was tot dus verre, zooals Argus laatst zeide, Dichter, nu word ik een proza-mensch.

Mijne reis naar Dier is goed afgeloopen, ik ben veilig te huis gekomen.

De tegenwoordige zal u besteld worden door eenen jongeling van Caprycke, die zich als ondermeester bij den schoolmeester *Bombeke* begeeft. Ik ken hem doordat ik hem, eenige jaren geleden, in de muzijk en taalkunde heb onderwezen. Behalve dat hij reeds den vierden schoolonderwijzersrang bezit en al redelijk wel gevorderd is, neemt hij goed aan, en men hoeft hem hetzelfde ding geen tweemalen te herhalen.

Ik verzoek u hem, daar waar gij kunt, voorwaards te helpen. Hij schrijft een zeer fraaije hand. 't Was hij die bij onzen wedstrijd den accessit voor de schrijfkunde wegdroeg.

Ik heb thans geen tijd om ergens elders van te spreken. (‘Altoos die haast!’ zult gij zeker weder zeggen) en moet afbreken met u te verzoeken aan den heer Leducq mijne groeten aan te bieden, zooals ook den heere Renoz, die brave en luimige man, die in het geheel niet onverdienstelijk is! Ik wou er maar zoo een alhier tot gezel!

P.S. Ziet maar niet te scherp op mijne verzen.
Ze zijn *à la vapeur.*’

Rens zendt aan Ledeganck voort boeken, die deze met de grootste zorg leest en herleest. Wederzijds sturen ze hunne verzen, waarover soms ook wel een niet malsch oordeel wordt geveld. Zoo luidt het in een brief van 30 8^{ber} 1828:

> ‘Ik dank u voor het Gedichtje ontvangen. Mijn oordeel daarover dat het stukje onder eene lage klas uwer voortbrengselen kan gesteld worden, doch dat ik niet weinig verwondert ben hoe gij zulk een onbeduidend onderwerp zoover hebt kunnen uitrekken. Dat
> ‘Van Vorst en Vaderland, van Kunst en Vriendschap zingen’ weet gij telkens aardig en schoon te pas te brengen.’

Ledeganck moedigt, niettegenstaande de zeer bekrompen middelen, waarover hij beschikt, nu en dan een kunstbroeder, aan door in te teekenen op nieuw uitgekomen werken, o, a. van een zekeren heer Clavareau (brief 11 Augustus 1828) of betoont een onverzwakte belangstelling in wat zijn vrienden op letterkundig gebied voortbrengen, terwijl hij zelf onverpoosd zijn literaire kennis uitbreidt en zijn arbeid manmoedig voortzet.

‘Eecloo, den 30 8^{ber} 1828.

Gister was ik te Gent, en heb mij den Almanak van Blijgeestigen - 1829 - aange-

kocht. Met voldoening heb ik gezien dat uw stukje: *Aan de Vreugde* daarin is opgenomen. Het komt mij even vreemd voor dat men alsnog de Anecdote, die ik ten verleden jare inzond, niet geplaatst heeft, als het mij verwondert, in het tegenwoordige bundeltje niets van Van Duyse te vinden. En waarlijk de dichterlijke anecdoten, die er in voorkomen, mogen wel zóó zijn. Men heeft er eene tweemaal geplaatst, die er bij mij wel zoo dikwijls te veel schijnt te staan. Als ik het Jaarboekje wat dieper ingezien heb, zal ik er wat meer van zeggen. Intusschen zal ik *uwe* denkwijze over hetzelve inwachten.

Vergun mij nog eenigen tijd het genoegen mij met dien zonderlingen *Young* te mogen onderhouden. Ik bewonder op elke bladzijde de denkbeelden en uitdrukkingen, alles is er buitengewoon. Jammer dat gij zijn eigene woorden niet kunt hooren!

Weinige dagen geleden heb ik het volgende stukje zamengesteld. Ik weet niet of het een Idylle of een Liedje of een eigenlijk gezegd Gedichtje of wat het is, maar 't is toch altijd zeker dat het rijmt. Zeg gij mij wat gij van de rijmen denkt.

P.S. Ik vergat over het belangrijkste te spreken:

Onze briefwisseling. Wat zullen wij doen? Langer durf ik niet op den tegenwoordigen voet voortgaan. Gij zoudt moeten, zooals wij er reeds over gehandeld hebben, mijn' collega den hoofdbedienden bij het Dt Comms^{aat} te St-Nicolaas, trachten te spreken. *Mijne* zaken zijn nog onbeslist, maar zoolang ik u niets nader schrijf, kunt gij mij uwe brieven op het adres van den D^{t} Com. (Districtcommissaris) alhier

door tusschenkomst van dien van St. N. toezenden. Wanneer gij mij gemeld hebt *quelle tournure ont pris nos affaires*, dan zal ik ook die tusschenkomst gebruiken. Zoo dat niet gaat, schrijf dan, in Gods naam, maar regtstreeks, zooals ik thans doe omdat ik niet weet hoe beginnen. Hebt gij den Argus van heden gelezen? Wat zegt gij van *Van 's Gravezande*?'

Het gedicht, dat Ledeganck hier bijvoegt, is het keurig verzorgd handschrift van: *De Laatste Zwaluw*, dat als een der puikstukken uit de verzamelde werken van Ledeganck wordt geprezen. De dichter heeft eenvoudig zijn poëtischen drang gevolgd. Zonder bepaald doel, alleen luisterend naar de ingeving van zijn ontroerd gemoed, heeft hij gedicht, onbewust, dat hij nu werkelijk begon, voor het eerst, klanken uit te zingen, die bekorend zouden galmen bij het Vlaamsche Volk, dat sedert eeuwen schoonheid en rhythme in eigen taal verleerd was. *De laatste Zwaluw* was als de *eerste* zwaluw, die het aanbreken van een gunstig getij voor de Vlaamsche letteren verkondigde.

Op het handschrift staan in den rand een viertal wijzigingen in potlood, waarschijnlijk door Rens aangeteekend. Ledeganck heeft ze gereedelijk aangenomen; ze komen voor in den gedrukten tekst:

Het derde vers (1e strophe) luidde oorspronkelijk:

> Reeds kort en huivrig zijn de dagen.

Kort werd vervangen door *koud.*

De 2e strophe ving aan als volgt:

> Geliefde, vlugt! Geen voedzaam koren
> Staat hier voor u meer op het land.

Dit laatste vers werd gewijzigd als volgt:

> *Staat hier meer op het dorre land.*

In de derde strophe, 4e vers, komt *dood* in plaats van *droef*, *windrig* in plaats van *windig.* In het slotvers van de laatste strophe wordt *Gij* vervangen door *lieve.*

Hier breekt de gevonden reeks brieven af. Nog één blijft over. Hij dagteekent eerst van vijf jaar later: 1833. Hij is in het Fransch gesteld. Geen papier van het districtcommissariaat wordt benuttigd. Het schrift is minder verzorgd; alle sieraden zijn nagenoeg geheel verdwenen; de handteekening, vroeger uitsluitend Ledeganck, is thans Ch. Ledeganck, met een eenvoudig krulletje aan de laatste letter, in plaats van de zwierige slingering, waarmede de naam vroeger was getooid; de toon is niet meer zoo vertrouwelijk; de '*geliefde kunstvriend*' is laconisch *François* geworden.

'Eecloo, le 21 Juillet 1833.

François,

Je vous envoie sous ces plis mon tribut à la prochaine publication de Monsieur De Vos. Je ne sais pas ce que vous en direz, mais on ne doit pas être modeste toujours, et dussiez-vous me rire au nez, je crois que mon *Vlinder* est supportable et que je suis passablement parvenu à peindre son vol. Il faut avouer que l'objet de ma pièce est bien délicat. Pour mes imitations de Goldsmith et de Victor Hugo, elles ne peuvent certes pas soutenir de comparaison avec les vers originaux et la dernière a été faite presque Ex tempore. Veuillez s'il vous plait, remettre ces rimes à M. De Vos et lui dire que je suis au désespoir de ne pouvoir lui fournir rien de mieux. Faites moi toutefois l'amitié de me communiquer, en Aristarque sévère, votre

opinion sur ces enfans de ma muse, car ce qui m'a l'air bon, pourrait très-bien vous paraître détestable.

Nous avons eu hier la visite de MM. *Serrure et Blommaert.* Le premier m'a communiqué l'épreuve d'une partie de ses Nederduitsche Letteroefeningen. Savez-vous bien que le poëme de Mad^{elle} Doolaeghe, qui a les honneurs de l'ouverture, renferme vraiment des beautés peu ordinaires? Cette personne doit avoir fait des progrès incroyables, car en 1829, elle m'a adressé une lettre qui n'est pas même exempte de quelques fautes bien marquées de langue et d'ortographe.

Eh bien, quand vous verrai-je? C'est pourtant impardonnable que vous me faites faire à peu près seul les frais de notre amitié. C'est que si vous ne venez pas à notre kermesse je vous renie définitivement.

Veuillez dire à Vliegher que tous les jours je reçois une bordée de complimens sur la perfection de mon portrait, et s'il comprend le Latin, ajoutez: Quousque tandem, Catilina!

J'attends repasser dans quelques jours, et entretems je vous presse bien cordialement la main.

Ch. Ledeganck.

Mes amitiés à Mrs Weyts et Coppens.

Mr Willems m'a formellement promis une pièce pour le Jaerboekje de M. De Vos.

J'aimerais bien que M. De Vos place mes vers tels qu'ils se trouvent, c'est à dire dans la même ortographe.'

In het postscriptum treft het vooral, dat het woord Jaerboekje voor de eerste maal hier met *ae* geschreven staat. Nergens komt het zoo voor in de andere brieven. Ledeganck heeft zich bekeerd tot de oude spelling van Desroches. Die bijzonderheid bevestigt den beroerden toestand van de schrijfwijze omtrent 1830, verergerd door de verbittering van ‘de stoutmoedigen die Des Roches en zijne accenten den tol van hun wierook dorsten weigeren[(1)].’

Maar de brief zelf bewijst dat Ledeganck ook zich bijzonder gemakkelijk in de nieuwe omstandigheden, na de omwenteling, schikt. Een geheele ommekeer moet geschied zijn, zoodat hij niet schijnt te aarzelen zijn geliefde moedertaal, ‘de dierbre’, te laten zwijgen, om zich van het Fransch te bedienen.

Kon de invloed van de omwenteling en van de Franschgezinde regeering na dien korten tijd reeds zoo'n gevolg gehad hebben, dat Ledeganck ook poogde ‘vreemden na te zingen’? We weten dat J.F. Willems, Blieck en anderen zich in den beginne wel eens meer van de Fransche taal bedienden; maar dat Ledeganck dit voorbeeld volgde in een vertrouwelijk schrijven aan een vertrouwden vriend, met wien hij tot nu toe nooit anders dan in zijn eigen taal sprak of schreef, is weer een raadsel, dat ik niet kan oplossen.

Welke de oorzaken ook mogen geweest zijn, de begoocheling heeft niet lang geduurd. Gauw ontwaarde hij dat hij ‘geen spruit was van 't lauwe Zuid’ en hij werd weer ‘Vlaamsch van hart en Vlaamsch in zijne spraak.’

In Maart 1841 - vijf jaar vôôr Ledeganck de drie Zustersteden bezong - dichtte hij *Herinneringen* (aan zijn vriend G. Van Damme opgedragen). Daarin zegt hij o.a. van zich zelf:

(1) COOPMAN en SCHARPÉ: Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde van het daar 1830 tot heden, blz. 68-69

‘De knaep nog nauw tot jongeling opgegroeijd,
En reeds aen stroeve pligt en ambt geboeijd,
Ging, na zijn taek, soms dweepend langs den akker,
Een' Vondel in de hand, en vond zijn makker
Ook daer terug. Des levens lentetijd
Vervloog aldus, meest aen den pligt gewijd,
In vriendschap en wat liefde soms verslonden;
Soms groenend met een' lauwer, die den moed
In 't jongelingshart zoo ras ontvlammen doet.
Vriend mijner jeugd, herinneren we ons die stonden!

Een gloed naar kennis die geen weerstand vreest,
Brak dit tijdstip door in 's jongelings geest,
Waer hij te smeulen lag van den beginne.
De wetenschap alleen bleef zijn vriendinne,
En, strevend naer haer gunst en op haer spoor,
Bragt hij den dag en soms de nachten door,
Onachtzaem op ontijdig lighaemskrenken;
Tot hij, eindlijk 't haren dienst ingewijd,
Hij dus den palm verkreeg van zulk een' strijd.
Vriend mijner jeugd, vergeef hem dit herdenken.’

Deze verzen worden eerst duidelijk door hooger medegedeelde brieven. Ze verkrijgen ook daardoor een grooter beteekenis.

De brieven zijn vergeeld, het schrift is verbleekt; maar frisch en levendig doen ze het beeld van den dichter uitkomen, zooals hij zich in alle openhartigheid aan een vriend vertoont.

De niets ontziende moderne navorschingszucht deinst niet voor onbescheidenheid terug. Gelukkig, wanneer, zooals het zich hier voordoet, daardoor geen smet op den naam wordt gekleefd en geen schaduw de schittering taant van den stralenkrans, dien nageslacht en tijd rondom het aanden-

ken van een geliefd wezen hebben gevlochten. Onbescheidenheid moge hier heeten hooge waardeering.

Deze zeldzame overblijfsels getuigen welsprekend van een bijzonder belangwekkend tijdperk van trachten naar eigen Vlaamsch leven en naar degelijke, gelouterde Kunst in onze Vlaamsche Geschiedenis. Ze vestigen de aandacht op tijdschriften, uitgaven, prijskampen uit dit tijdperk, die verdienen afzonderlijk bestudeerd te worden, om een nauwkeuriger denkbeeld te hebben van den aanvang van onze Vlaamsche hergeboorte. Ze werpen daarenboven een nieuw licht op de persoonlijkheid van een der eerste ontginners van den braakliggenden Vlaamschen akker. Ze toonen op treffende wijze aan, hoe hij het aanlei om er toe te komen Vlaanderen uit den sluimer te schudden en het op te beuren uit den vernederden en verachterden stand, waarin het dreigde te stikken. Zijn later werk heeft onze liefde en erkentelijkheid afgedwongen, omdat hij de eerste zwakke flikkering van hoop op Vlaanderens redding, die hij door sombere nevels zag schemeren, met opgetogenheid begroette, het volk tot moed en volharding opwekte en met de uiterste inspanning zijner gesloopte krachten de geboorteklok van onze herwording inluidde.

Maar de kleine reeks brieven uit Ledeganck's hoogstrevende jeugd zijn ons even waardevol, want ze geven ons de schoonste lessen van taaie wilskracht, bewonderenswaardige volharding, vasten wil, ernstige levensopvatting, bezielende geestdrift.

Ledeganck betoonde zich daarin een karakter. Dat is voor ons het hoogste voordeel geweest, want karakters zijn de hechte grondslag van het flink leven en de waarborg van een eervolle toekomst van een volk.

O. VAN HAUWAERT.

Een Inleiding tot Richard Wagner's Parcifal voor Oningewijden.

In Memoriam JOSEPH DUPONT.

Aan den Lezer.

Dit kleine opstel is dus vóór alles een vulgarisatie-werkje ten behoeve van hen, die zich nog niet met Wagner's laatste toondrama konden vertrouwd maken, hetzij dat de daartoe geschikte werken buiten hun bereik bleven, hetzij dat hun eenvoudig de tijd ontbrak. Ik richt mij vooral tot de talloozen, die van muziek houden en ze genieten kunnen, zonder bij machte te zijn ze technisch te begrijpen en te beoordeelen; want dezen hebben waarlijk niets aan de zeer talrijke ‘thematische ontledingen’, die jaar-in jaar-uit op de markt worden gebracht.

In de volgende bladzijden geef ik daarom enkel, wat men, mijns dunkens, weten moet om bij het hooren van Wagner's *Parsifal* van het eerste oogenblik tot de schoonheden van dit werk door te dringen. Men lette echter wel: de eigenlijke openbaring wordt alléén teweeggebracht door de muziek, beter nog, door een volledige auditie van het toondrama.

Zij, die over *Parsifal* meer weten willen, verwijs ik naar de werken, die ik hieronder als bronnen van dit opstel aangeef. De voornaamste daarvan zijn de prachtige Wagnerstudie van Houston Stewart Chamberlain en, voor *Parsifal* in 't bizonder, het werkje van Hans von Wolzogen. Voor

deze nota's heb ik ook veel te danken aan het boek van den Heer Maurice Kufferath. Wie een thematische ontleding wenscht ter hand te nemen: die van Hans von Wolzogen en Max Chop houd ik voor de beste.

Dat bij de bewerking dezer proeve mijn gedachten herhaaldelijk gingen tot Hem, die zich, in ons land, een der eersten, zooniet de eerste, met hart en ziel aan de inwijding van het publiek tot Wagner's kunst geschonken heeft, op een oogenblik, dat deze nog bijna iedereen vreemd en wars leek, - is wel natuurlijk. Aan zijn nagedachtenis draag ik dan ook deze proeve op, als een blijk van piëteit voor een werk, dat ik zeer jong wist te beseffen en waarvan de milde gaven nog in het huidige geslacht voortleven.

Inleiding.

In de ridderromans der Middeleeuwen vinden wij zeer dikwijls als hoofdpersoon den kuischen Onwetende, den ‘ingénu’, die zonder andere innerlijke wapenen dan die volstrekte reinheid, welke den wil staalt en de volharding tot heldhaftigheid loutert, tegen al de moeilijkheden en lagen des levens, kwalen en listen der natuur te kampen heeft, en ze alle glansrijk overwint.

Men begrijpt al dadelijk de wonderbare poëzie van zulk een gegeven en de epische, lyrische en dramatische kracht tevens, die er van uitgaat. Trouwens, zulk een figuur uitwerken, is immers de innerlijke geschiedenis van het menschdom bezingen? Dat heeft Wagner steeds aangetrokken en het zieledrama breidt, te beginnen met *Rienzi*, bij ieder werk zich steeds meer over de handeling uit, om in *Parsifal* tot een prangende intensiteit te komen.

De Legende.

De Graal.

Lohengrin's verhaal van den Graal zou als inleiding tot *Parsifal* kunnen dienen, daar het karakter en plaats der

handeling aangeeft. Deze handeling zelf heeft Wagner geput uit verschillende Middeleeuwsche gedichten, die *Parsifal's* legende verhalen.

Die gedichten ontstonden zoowel in Engeland en in Frankrijk als in Duitschland, en het eerste romangedicht schijnt zelfs uit Frankrijk te komen en te dagteekenen van de XIIe eeuw. De fabels, die er aanleiding toe gaven en natuurlijk veel ouder zijn, waren van Keltischen en Kymrischen oorsprong en schijnen op hunne beurt geput uit Grieksche en Oostersche sagen.

In de oudste legende is de Graal een wonderbaar bekken vol tooverkruiden, dat aan den bezitter volstrekte wijsheid en ook de voorzienigheid verleent. Het werd in onheuglijke tijden aan een vermaard ridder geschonken door een reus en een dwerg, die uit een meer, in Schotland, opdoken. Later ontstaat strijd over dit bekken, vooral tusschen verschillende godsdienstsekten, en zoo komt het zwaard of de speer een nieuw symbool vormen: eerst dat der verdediging, weldra dat van het vervolgd geloof.

Bij de verspreiding van het Christendom wordt het Gaëlische bekken weldra een kristallen beker, waarin Jozef van Arimathië het bloed opving, dat uit Christus' wonden vloeide. De druïdische lans wordt dan de speer, waarmee Longis in Jezus' zijde stak, toen deze aan 't kruis hing.

Na de kruistochten wordt de legende nog omstandiger en duidelijker. Toen Jezus aan het kruis gestorven was, ging Jozef van Arimathië in 't huis, waar zijn meester het laatste avondmaal genomen had; hij nam er de schaal, waarin Jezus gedronken en het brood gebroken had. Toen Jezus van 't kruis gehaald werd, ving Jozef in de schaal de bloeddruppels op, die uit de wonden des Meesters leekten. Hij bewaarde deze kostbare relikwie, die hem - en later de andere bezitters - groote gunsten schonk.

De Graal heeft dezelfde kracht als de gouden appels van Freia: hij verleent eeuwige jeugd en krachten aan hen, die geroepen zijn hem onverhuld te aanschouwen.

Over de beteekenis en den oorsprong van het woord ‘graal’ zijn de etymologen het niet eens. Waarschijnlijk komt het uit het Oudfransch en het Oudspaansch, waar de woorden ‘grael’ en ‘grial’ met de beteekenis platte schaal, bekken, vat, voorkomen.

Fal parsi.

Zooals de legende van den Graal, is ook die van Parsifal met verschillende wijzigingen tot ons gekomen. De naam van den held reeds, in 't Oudfransch ‘Perceval’, in 't Oudduitsch ‘Parzival’, wordt op verschillende wijzen gespeld en verklaard. De Fransche spelling en verklaring schijnen de eenvoudigste en juiste: ‘Perceval’, - ‘qui perce le val’ (die het dal doordringt, en dus, bij uitbreiding, die onversaagd alle hinderpalen overwint). De Duitsche philoloog Görre beweert, dat de naam uit twee Arabische woorden bestaat: ‘Parsch’, dat rein beteekent, en ‘fal’ dat simpel, dwaas zou moeten beteekenen, maar dat, volgens de Orientalisten, niet in 't Arabisch bestaat!... Toch heeft Wagner, onbegrijpelijker wijs, die beteekenis aangenomen.

Perceval.

De legende van den Graal wordt weldra gemengd met die van Koning Arthur en van Merlijn. Wij vinden ze voor 't eerst vereenigd in het werk van Chrétien de Troies: *Parceval li Galois ou le Conte del Graal.* Chrétien was een goed dichter en vooral een goed schrijver. Zijn *Perceval* is nog schoone, aangename lectuur. Dit gedicht was weldra beroemd; het maakte de Keltische legende in 't Fransch alom bekend en werd spoedig in andere landen nagedicht. In Frankrijk werden er verschillende vervolgen op gemaakt.

In een ander gedicht, van Robert de Boron, wordt de Graalslegende saamgeweven met die van de ‘Tafelronde’, waar, naast Koning Arthur, slechts deugdzame en christelijke ridders mochten aanzitten.

Weldra worden beide legenden onafscheidbaar.

Parzival.

Het beroemdste van al die romangedichten nochtans is de *Parzival* van Wolfram von Eschenbach, Wagner's voornaamste bron. De Duitsche Wolfram, die niet alleen een dichter was, maar ook een geleerde, kende verschillende bewerkingen der Graals- en Perceval-legenden. Hij heeft ze alle weten te pas te brengen en een gedicht geschreven vol eenheid en harmonie, - dat echter niet overal van langdradigheid vrij te pleiten is. Wolfram heeft ook aan andere dan Fransche bronnen geput en zijn gedicht verschilt dan ook merkelijk van de Fransche romans.

Een gedeelte van den inhoud, hier saamgevat, kan ook Wagner's drama eenigszins helpen toelichten.

Titurel, zoon van een koning van Cappodoce en van de zuster van Vespasianus, heeft uit den hemel den Heiligen Graal ontvangen als loon voor zijn heldendaden. De Graal is hier een edelsteen. Om hem te bewaren laat Titurel een tempel bouwen op den Monsalvat in Galicia (Spanje). Titurel neemt de Spaansche prinses Rûhuda tot vrouw en wordt stamvader van een heele reeks heldhaftige ridders. Dank zij de wonderkracht van den Graal, ziet Titurel er, na een eeuw geregeerd te hebben, nog uit als een jongeling. Hij laat zijn ambt nochtans over aan zijn zoon Frimutel, die echter in een kamp gedood wordt. Het ambt van Graalsbewaarder gaat over op Titurel's jongeren zoon Amfortas. Deze laat zich echter verleiden door de Mohammedaansche koningin Secondilla, later door de hertogin Orgeloeze, in wier dienst hij een tweekamp heeft met een ontrouw ridder, die den Graal bemachtigen wil. In dat gevecht wordt Amfortas erg gewond door een lanssteek. Men brengt hem kreunend van pijn in den tempel. Voortaan is zijn leven één lijdensklacht; de wonde gaat toe om telkens, als hij den Graal onverhuld aanschouwt, weer open te scheuren. Zij zal slechts genezen den dag, waarop een voorbestemde held hem verlossen zal en het heilig ambt op zich nemen.

Dan volgt een korte geschiedenis van Parsifal's ouders: Gamuret, tweede zoon van den koning van Anjou, en Herzeleide, dochter van Titurel, heerschers over de koninkrijken van Waleis (Wales) en Norgal (Noord-Wales). Overwinnaar in een tornooi, waarvan Herzeleide's hand de prijs was, trouwt Gamuret haar eenigszins tegen zijn zin, want hij bemint Anflise van Frankrijk. Zijn vrouw wil hem van allen wapenstrijd vèr houden, doch hij verlangt ten minste eens per maand ten tornooi te gaan. Zoo trekt hij, eenige maanden na hun trouwdag, naar het Oosten en wordt er in een gevecht gedood, op het oogenblik, dat Herzeleide het licht schenkt aan een zoon: Parzival.

En dan begint Parzival's geschiedenis. Wij zullen ze niet volgen. Merken wij alleen op, dat Wolfram de Fransche namen verduitscht, soms op naïeve wijze, en dat wij ze zoo, lichtelijk gewijzigd, terugvinden. De heks geeft hij een eigennaam: ‘Kondrie la Sorzier’ (*sic*) en zij is ook Graalsbode. Wolfram zegt ook duidelijk, wat bij Chrétien niet het geval is, dat Blanchefloor haar hand geeft aan den jongen held en hem een zoon schenkt, Lohengrin genaamd.

Deze en andere Middeleeuwsche Graalsgedichten zijn door latere dichters onaangeroerd gebleven. Alleen de Engelsche dichter Alfred Tennyson met zijn *Koningsidyllen* en Richard Wagner met zijn *Parsifal* hebben zich de stof eigen gemaakt en verwerkt.

Wagner's ‘Parsifal’.

Wagner neemt de geschiedenis van Parsifal's ouders aan, zooals Wolfram ze verhaalt. Parsifal groeit op in 't wilde woud, heeft zich pijlen en boog gemaakt en zwerft al zingend over berg en dal. Zijn moeder voedde hem op in de eenzaamheid der wouden, ver van de menschen, om hem alzoo ook ver van doodelijken kamp te houden. Als Parsifal dan op zijn zwerftochten onverwachts een groep ridders ontmoet, ‘schitterende mannen op prachtige dieren rijdend’, onder-

vraagt hij ze, wil ze volgen, verdwaalt en komt, niet zonder een heele reeks avonturen, op het Graalsgebied terecht.

Hier begint Wagner's drama.

Eerste Akt.

Bij het opgaan van het doek ziet men een open plek in 't woud nabij een meer.(*) Het is uchtend. Twee schildknapen en een kloeken grijsaard, den witten mantel der Graalsridders dragend, slapen onder een boom. Gurnemanz, zoo is zijn naam, ontwaakt door den morgenroep der bazuinen van den Graalsburg Monsalvat en wekt de knapen. - Twee ridders, die van den burg komen, ondervraagt hij over Amfortas' toestand. Meer dan ooit lijdt de Graalskoning aan zijn wonden: de balsemkruiden, die de ridder Gawan zoo moeitevol vergaarde, bleven zonder uitwerking. - Plotselings verschijnt een zonderlinge vrouw, wild van kleeding en aanblik: Kundry. Wakend dient zij de Graalsridders en is hun onvermoeibare trouwe bode; in haar slaap komt zij echter onder de macht van den toovenaar Klingsor. Thans brengt zij, van uit Arabië's verste streken, een fleschje balsem, als laatste heelmiddel voor Amfortas' wonde.

Daar nadert de stoet van den zieken koning, op weg naar het meer. Een oogenblik rust; bitter weerklinkt Amfortas' klacht. Hij verwacht slechts genezing, verlossing van hem, wiens komst de Graal aangekondigd heeft: van den reinen Dwaas, die weet door medelijden. Hij denkt dat die redder de dood is. Gurnemanz raadt hem aan Kundry's balsem eens te beproeven. Wat zal 't helpen?.. Ontmoedigd geeft Amfortas een teeken en de stoet gaat verder.

De knapen, die achterbleven, bespotten nu de wilde Kundry, doch Gurnemanz stelt een eind aan dat spel: op het Graalsgebied zijn de dieren zelfs heilig. De knapen ondervragen den goeden ouden ridder over Kundry en Amfortas.

(*) Voor nadere beschrijving van dit en volgende tafereelen, verwijs ik naar Wagner's gedicht, waarvan mijn vertaling verschenen is te Antwerpen, bij Cl. Thibaut.

Gurnemanz vertelt hun, hoe de koning Klingsor had willen bevechten, Klingsor den toovenaar, die, onwaardig om in de orde opgenomen te worden, uit nijd een tooverkasteel uit den grond had doen rijzen, vol wulpsche vrouwen, die deugdzame ridders in hun strikken trachtten te vangen. Amfortas, met de heilige speer gewapend, ging Klingsor's tooverslot aanvallen, maar kon niet weerstaan aan de verleiding eener wonderschoone vrouw. Klingsor nam de gelegenheid waar: hij bemachtigde de speer en stak er Amfortas mede in de zijde. Van daar de ongeneesbare wonde des konings. De speer is in Klingsor's handen gebleven en sedertdien komen rampen en weeën de Graalsridders teisteren; ternauwernood nutten zij nog het mystieke brood, dat hun hemelsche deugd en kracht verleent, en Amfortas durft niet meer den Graal aanschouwen, in wiens glans hij zich zijner zonde herinnert, terwijl zijn wonde telkens herbegint te bloeden. Tot op zekeren dag de verlossingsspreuk in gloeiende letters op den rand van den Graal verscheen.

Dit verhaal heeft de knapen zeer ontroerd en knielend herhalen zij de verlossingsspreuk: ‘Door meelij wetend, de reine Dwaas, wacht op hem, dien ik verkoor.’ Eensklaps weerklinken kreten aan het meer; een zwaan, door ridders en knapen achtervolgd, komt loom aangevlogen en valt ten gronde. Hij werd aangeschoten en de dader wordt weldra voorgebracht: een wilde, ietwat schuwe en linksche jongeling. Gurnemanz berispt hem, maar de jongen begrijpt niet dat hij misdeed. Wanneer Gurnemanz echter zijn aandacht vestigt op het stervend onnoozel dier, is de jongeling bewogen door een hem nog onbekend gevoel: het medelijden, - en hij breekt boog en pijlen en werpt ze weg. Dan ondervraagt Gurnemanz hem, - maar hij weet niet eens zijn naam. Alleen weet hij, dat zijn moeder Harteleede heet en zij beiden in de bosschen thuis hooren. Kundry, die geluisterd heeft en den jongen kent, zegt den ridders, dat hij Parsifal heet en de zoon is van Gamuret, die in tweekamp verslagen werd. Toen Parsifal op zekeren dag zijn moeder Harteleede verlaten had,

stierf deze van verdriet... Parsifal, buiten zichzelf van smart en woede, grijpt Kundry bij de keel. Gurnemanz springt tusschen beiden. Parsifal buigt het hoofd en weent. En daar hij versmacht van dorst, brengt de wilde, goede Kundry hem, op zijn eerste klacht, te drinken. Dan wordt zij door slaap overmand en na een korte krisis, die haar in Klingsor's macht brengt, zakt zij neer achter het struikgewas.

De koning en zijn stoet keeren van het bad terug. Gurnemanz, die meent, dat Parsifal wel de verwachte Reine Dwaas zou kunnen zijn, wil hem naar den tempel leiden, waar de Graal hem zal drenken en voeden. ‘Wat is de Graal?’ vraagt Parsifal. - ‘Dat zegt men niet,’ is Gurnemanz' antwoord; ‘indien gij de uitverkorene zijt, zal alles, wat gij niet weet, door hem verklaard worden.’

De twee mannen vangen hun tocht naar den Graalsburg aan, langzaam voortschrijdend, eerst door het bosch, dan langs rotskloven en duistere gangen, om eindelijk in de tempelzaal van den Monsalvat aan te komen. Weldra doen de Graalsridders hun plechtige intrede(*) en schikken zich aan de tafels. Op hun vromen zang antwoorden jongelings- en kinderstemmen van uit de hoogte van den koepel. Dan wordt Amfortas binnengedragen en op den troon geholpen. Knapen brengen een gouden schrijn, dat den Graal bevat, en zetten het op een marmeren altaar voor Amfortas. Titurel's stem maant Amfortas zijn ambt waar te nemen. De koninklijke zondaar weeklaagt en voert eerst na lang weigeren het gebod uit. Hij ontsluit het gouden schrijn en, onthuld, gloeit de Graal weldra in purperen glans op. Van uit den hooge klinken de woorden: ‘Neemt dit brood, het is mijn vleesch; neemt dien wijn, - het is mijn bloed, dat mijne liefde U geeft.’ Als de Graal weer verhuld is, nemen de ridders het maal. Dan geven ze elkaar den vredezoen en, nadat Amfortas weggedragen werd, verlaten zij de zaal.

(*) Hier begint het ‘Graaltooneel’, dat soms op de programma's onzer groote koncerten voorkomt. De eerste uitvoering daarvan in België had plaats te Brussel, in 1886, onder de leiding van Joseph Dupont.

Parsifal is onbeweeglijk gebleven. Alleen heeft hij de hand aan het hert geslagen, toen Amfortas, na den Graal aanschouwd te hebben, uitgeput neerzonk. Gurnemanz vraagt hem of hij begrepen heeft. Parsifal schudt ontkennend het hoofd. Ontmoedigd zet Gurnemanz hem buiten: ‘Ganzerik, zoek u een gans.’

Tweede Akt.

De tweede akt brengt ons in het domein van Klingsor. Men blikt in een open torenkamer, waar allerlei toovertuigen staan. Klingsor zit op een der kanteelen van den toren. Men weet reeds uit het verhaal van Gurnemanz wie hij is: eenmaal een liederlijke kerel, werd hij kluizenaar en om zijn wellusten in zichzelf uit te dooven, sloeg hij de hand aan zichzelf. Hij wilde in de Graalsorde toegelaten worden, doch de ridders weigerden dien man, slechts door verminking kuisch, in hun midden op te nemen.

Klingsor nadert een hol op het tooneel, werpt er hars in, dat in blauwen rook opstijgt en roept Kundry op. En deze verschijnt, doch onder de gedaante eener wonderschoone vrouw. Zij wil aan Klingsor's macht weerstaan, bespot zelfs zijn gedwongen kuischheid. IJdel pogen: zij moet toegeven. Reeds nadert een schoone jongeling het kasteel: Parsifal. Hij moet Kundry's prooi worden. Klingsor ziet en verhaalt hoe Parsifal de verwijfde ridders van het tooverslot allen verslaat.

De duisternis wordt dichter en dichter; de toren vergaat onder een helsch rumoer, en een prachtige tuin ontrolt zich voor het oog. In den achtergrond ziet men Klingsor's kasteel. Daar staat Parsifal op een muur, verbaasd over al die weelde. Van alle kanten komen bekoorlijke meisjes toegesneld en vragen hem rekening van zijn aanval op hare ridders. Weldra worden zij innemend en verleidend, doch Parsifal's zinnen blijven koel(*) Hij maakt zich zelfs boos en

(*) Dit is het beroemde tooneel van de ‘Bloemenmeisjes.’

wil wegloopen. Doch Kundry's stem, die hem bij zijn naam roept, weerhoudt hem.

Kundry verschijnt, wulpsch rustend op een bloemenbed. Zij verhaalt Parsifal alles wat zij weet van zijn naam, zijn ouders, zijn kinderjaren, vooral van zijn moeder, die stierf van verdriet. Zoodoende tracht zij eerst zijn trots te breken, zijn vertrouwen in te dommelen, om met de smart de weeke stemming voor te bereiden, die haar arglist hoopt spoedig te gebruiken als overgang tot minnetroost en alvergetende passie. - Overstelpt van ontroering, zinkt Parsifal aan Kundry's voeten. Dit is voor deze het oogenblik om haar verleidingskunsten te beginnen. Zij zet hem aan van de liefde te genieten, die zijn ouders kenden en die hem verwekte... doch zoohaast heeft zij niet een brandenden kus op Parsifal's lippen gedrukt, of deze springt recht in een plotseling begrijpen: ‘Amfortas... de wonde!.. Zij brandt mij ook!’ En hij meent ook in Kundry Amfortas' verleidster te kennen. Kundry's streelingen en vurige woorden zijn voortaan overbodig. Parsifal weerstaat. Thans is Kundry vol bewondering voor den jongen held en wil zich aan hem opofferen. Doch hij, de Verlosser, wil haar ook vrijmaken van het wulpsch verlangen, indien zij hem den weg naar Amfortas wijst. De verstooten vrouw wordt woedend en roept Klingsor ter hulp. Hij verschijnt, slingert de speer, - doch deze blijft boven Parsifal's hoofd zweven. Parsifal grijpt ze, beschrijft er het teeken des kruises mee door de lucht, en onmiddellijk vergaat het paleis en is de gaarde een barre tuin. Parsifal ijlt heen en roept Kundry nog toe: ‘Gij weet, waar alleen gij mij vinden kunt.’

Derde Akt.

De derde akt voert ons weer in 't Graalsgebied en wel aan den zoom van het woud, op een schoonen lentemorgen. Hier woont de thans zeer verouderde Gurnemanz. Hij komt buiten op het hooren van een herhaald jammeren, dat van achter het struikgewas schijnt te komen. Daar, inderdaad,

vindt hij Kundry in diepen slaap. Hij schudt haar; zij ontwaakt langzaam uit haar lethargie. Zij wendt zich naar de hut om haar dienstwerk aan te vangen. Weldra keert zij terug met een kruik; terwijl zij water put, ziet ze iemand uit het woud aankomen. Zij vestigt er Gurnemanz' aandacht op en weldra staat een onbekend ridder, in zwarte wapenrusting, met schild en speer, bij hen. Hij schijnt treurig gestemd en antwoordt niet op de vragen van den ouden man. Deze zegt hem toch, dat het niet past gewapend in het Heilig Graalsgebied te komen op dezen dag vooral, den Goeden Vrijdag, - en hij maant hem de wapens af te leggen. De vreemdeling plant zijn speer in den grond, legt zwaard en schild neer en ontgordt zijn pantser; nadat hij ten slotte zijn helm afgelegd heeft, knielt hij, in vroom gebed, de blikken naar de punt der lans richtend. Gurnemanz herkent dadelijk Pasifal en ook de heilige speer. Als Parsifal zijn gebed geëindigd heeft, erkent hij ook den vroeden ridder en beiden heeten zich gelukkig over dit wederzien. Parsifal verhaalt, dat hij dolend zoekt naar hem, dien hij verlosesn moet. Gurnemanz verzekert hem, dat hij thans op den goeden weg is en al de Graalsridders, vooral Amfortas, den Verlosser verbeiden, want de zielsellende in den burg is onbeschrijfelijk geworden sedert Parsifal's vertrek. En Parsifal, die zich de schuld van alles noemt, valt haast in onmacht van berouw en vertwijfeling. Gurnemanz steunt hem en leidt hem tot de bron. Kundry neemt zijn sandalen af en wascht hem de voeten, overgiet ze met heilige olie en droogt ze af met heur lokken. Parsifal ziet haar medelijdend aan en zij blikt tot hem op, smeekend en de oogen vol tranen. En nu zal Gurnemanz hem zalven.(*) De jonge koning schept met de hand water uit de bron en Kundry doopend, verricht hij zoo zijn eerste ambt. Dan richt hij de blikken naar het woud, waar alles schijnt te herleven in goddelijke betoovering. Parsifal begrijpt niet. Waarom treurt de natuur niet op dezen

(*) Hier begint de ‘Goede-Vrijdagstoover.’

dag, den sterfdag van den Heer? En Gurnemanz verklaart hem hoe en waarom de tranen der zondaars als wondere dauw op al de gewassen der natuur neerzijgen en nieuw leven en blijdschap brengen... Maar in de verte galmen somber de klokken: Gurnemanz zal den meester geleiden. Hij en Kundry slaan hem den mantel der Graalsridders om. Parsifal neemt de speer en gaat den weg op naar Monsalvat, door Gurnemanz geleid, terwijl Kundry volgt... Naar den tempel schrijden stoeten Graalsridders in diepen rouw, het ziekbed van Amfortas en de lijkkist van Titurel, die pas gestorven is, vergezellend. Parsifal, door Gurnemanz en Kundry gevolgd, treedt den tempel binnen en ziet Amfortas, die jammerklagend van zijn gezellen en van zijn gestorven vader den verlossingsdood afsmeekt; doch de ridders willen, dat hij zijn ambt vervulle. Amfortas weigert, werpt zich tusschen zijn gezellen, en nogmaals eischt hij onstuimig den dood, wiens schaduw hij reeds rond zich voelt waren. Te midden der verwarring nadert Parsifal. Hij weet: slechts het wapen, dat de wonde sloeg, kan de wonde heelen. Met de Heilige Speer raakt hij Amfortas aan, en deze staat wonderbaar genezen te midden der bewogen ridders. Parsifal neemt zijn koninklijke plaats in en vervult het heilig ambt. Hij neemt den Graal en zwaait hem zegenend. Voor een oogenblik verrijst Titurel en richt zich ten zegen op. Van uit den koepel straalt hemelsch licht en eene duive komt zweven boven Parsifal's hoofd. Amfortas en Gurnemanz knielen biddend, Kundry blikt dankbaar tot hem op; weldra zijgt zij neder en sterft gelukzalig. En terwijl het doek langzaam dichtgaat, klinken mystische stemmen uit den hooge: ‘Wonder van 't hoogste heil! Verlossing den Verlosser!’

Vorm en Taal.

Deze korte inhoud kan een denkbeeld geven van de handeling, niet van den vorm en de taal van Wagner, die slechts bij benadering door de beste vertaling kunnen weergegeven worden.

Wagner's taal is dikwijls het voorwerp geweest van strenge kritiek, nochtans ten onrechte, want waar de aanmerkingen gegrond schenen, bleek nog altijd vergeten te zijn, dat Wagner's gedichten niet geschreven werden om *afzonderlijk gelezen*, maar wel *om onder de muziek gehoord te worden.*

Heeft hij in zijn jongelingswerken niet veel prijs aan den vorm gehecht, zoo zien wij in den *Vliegenden Hollander* reeds meer zorg; de zangnummers zijn gedragen op den vlottenden rhythme van het lied, terwijl de gesprekken reeds dramatische kracht hebben. Weldra ontdoet hij zich van het eindrijm, om op het stafrijm naar eigen vinding te bouwen en vrijweg een-, twee- en drielettergrepige voeten onderling te verbinden. Waar de taal door de intensiteit der passie of de diepte der gedachte weer sterker en kruimiger moet zijn, worden eind- en stafrijmen samengebruikt, - zoo in *Tristan en Isolde* en in *Parsifal.* Dit laatste werk is daarenboven gedicht in rustigen, godsdienstigen, oudeeuwschen stijl op doorgaans plechtigen rhythme. Hier is echter de versmelting van woord en toon en gebaar (dicht-, toon- en danskunst) zoo volkomen en onafscheidbaar, dat het afzonderlijk lezen van het gedicht maar half, en dikwijls in 't geheel niet, voldoening geeft. Daarentegen worden de bij het lezen duister-schijnende elliptische wendingen en diepzinnigheden door de muziek verhelderd en worden daardoor een ware openbaring voor hart en geest.

De Handeling.

Heel het drama wordt rond den Graal en vooral in Parsifal's ziel gespeeld. De Graal is het onmisbaar middelpunt der handeling; hij is ook het zichtbaar symbool, dat de gebeurtenissen in Parsifal's hart en die in de harten der rond hem zich bewegende personen verbindt.

Parsifal's bij wonen van het avondmaal en zijn aanschouwen van den onthulden Graal geven hem den eersten indruk voor zijn verder leven, dat tot weten leiden zal. Dat is dan ook het begin van de langzame ontwikkeling van den Dwaas, die blindelings zijn onstuimigen wil volgt, tot

volbewusten man, die zich tot de vervulling van den hoogsten plicht geroepen erkent, en die, door de kracht van zijn gelouterden wil, alle nooden en kampen overwinnend, tot koning gekroond moet worden.

Dramatis Personae.

Het karakter en de psychologie der handelende personen spreken zoo klaar uit wat ze zeggen en doen, dat nadere toelichting overbodig is en alleen maar tot herhalingen kan leiden. Gurnemanz, Amfortas, Klingsor, - wij kennen ze thans volkomen. Ook de figuur van Parsifal is duidelijk geworden. De ‘reine Dwaas’ is de kuische onwetende, die alles begrijpen zal, als het medelijden in zijn hart ontwaakt is. Geen Wagnerheld is zoo karig van woorden. (In den eersten en in den derden akt zegt hij weinig; in den tweeden niet meer dan een honderdtal verzen, waarvan vele slechts twee en drie woorden tellen). Parsifal's ontwikkelen naar weten geschiedt door daden. Zijn leven is handelen, zijn denken enkel willen. Hij is een kampminnende, dadenblijde held met breidelloozen, stormachtigen wil. Dat blijkt uit alles, wat wij over hem vernemen door zijne of Kundry's woorden. Het toppunt van zijn kracht en zijn wil bereikt hij, waar hij uit de armen der wulpschheid vliedt om een heele menschheid te verlossen. Zijn reinheid is zijn oppermacht.

Kundry is misschien het moeielijkst om te begrijpen. Wij merkten reeds op, dat haar leven dubbel is. In 't bewuste waken is zij Graalsbode; door den sluimer komt zij onder Klingsor's macht en wordt dan de verleidende vrouw bij uitnemendheid. Ook in haar waken echter, blijft de vloek harer zonde op haar wegen: zij, Herodias der Middeleeuwsche sage, brak in lachen uit, toen zij den Heiland onder 't kruis vallen zag en werd toen tot eeuwig lachen, slapend of wakend, veroordeeld. Gurnemanz zegt immers:

> Zij thans hier leeft,
> misschien herleeft,
> te boeten schuld uit vroeger leven,
> die daar haar nog niet werd vergeven.(*)

(*) Zie mijn vertaling van ‘Parsifal’, 1e akt, bl. 8.

Terwijl Klingsor's macht over haar door Parsifal's reinheid gefnuikt wordt, komt zij in den ban van Parsifal's heilige macht en wordt er ook door gereinigd.

Wijsgeerige Beteekenis.

Bij Wagner, zooals bij Chrétien en Wolfram, is Parsifal het reine, onbewuste wezen, dat slechts door lijden zichzelf kennen leert.

Wolfram bracht een nieuw element aan in Parsifal's ziel: de geloofstwijfel. Dat was eenvoudig een teeken des tijds, waarvan Wolfram de dichter is: kerk en ridderschap versmelten in het maatschappelijk leven en aan het geloof twijfelen is de grootste zonde. Die twijfel overwinnen door eigen zielskracht, maakt Parsifal dus tot een volmaakt ridder.

Wagner's Parsifal kent geen twijfel en zelfs geen bezorgdheid over geloofszaken; alles bij hem is gevoel en naar het gevoelsleven gekeerd: de eenvoudige, reine kinderziel, die slechts eigen kracht en eigen passies kent, doch die, bij het eerste zien van smart, door medelijden getroffen wordt. Wagner toont ze ons, immer klaarder wordend en zich ontwikkelend door de harde beproevingen der werkelijkheid en zich door sympathie met alle smarten tot het goddelijke verheffend. Ten slotte zien wij de gedachte van verlossing gelijk aan die van het medelijden - de volmaakte liefde - die alleen algemeenen vrede op aarde brengen kan. Het algemeen medelijden is de grondgedachte van het drama. De uitwerking bestaat dus alleen in dit: medelijden opwekken in het hart van Parsifal en dan de werking van dat medelijden op zijn eigen zieleleven.

Is Wolfram's gedicht, met de geloofsvastheid tot grondgedachte, in het teeken van zijn tijd geschreven, - zoo is dat ook het geval met Wagner's werk, gesteund op het medelijden. Perceval en Parzival zijn ook van medelijden doordrongen; zij weenen over Harteleede's en over Jezus' lijden, - doch, naar Middeleeuwsche zede, vellen zij zonder

dralen hun tegenstrever. Parsifal staat hooger; zijn medelijden is algemeen, breidt zich uit over alle levende wezens. Die opvatting maakt Wagner's navolging der oude gedichten tot een zeer oorspronkelijk werk.

Een der heerlijkste tooneelen is ongetwijfeld dat van den Goeden Vrijdag, en tevens een der diepste van gevoel. Kundry, de zondares, die naar verlossing haakt, de nieuwe Maria van Magdala, zegt niets dan dit eene woord: ‘Dienen.’ Voor 't overige spreekt de muziek, in diep-menschelijke taal, het onmetelijk berouw en het vurig verlangen naar den Heiland uit, dat heel haar wezen dan vervult... Ook die toestand wekt Parsifal's medelijden op; de eerste uitoefening van zijn ambt is dan ook haar ten goede: hij verlost ze door het doopsel.

Vergelijken wij even de Graalsverschijningen in *Lohengrin* en *Parsifal.* Dààr is de Graal de ridderlijke kracht, die de verdachte onschuld verdedigt; hier is hij de symboliek van een christelijke vrijmetselarij, waar de macht der broederliefde in het licht des tempels de schaar der ingewijden onherroepelijk samenketent.

Als men nu weet, dat Wagner een overgevoelige en medelijdende ziel had, zal men toegeven, dat *Parsifal*, zijn laatste werk, de idealiseering is van dat menschelijk gevoel, wat hij het hoogst achtte en een verlossingsmacht toekende.

Parsifal is dus niet, zooals men lang beweerd heeft, een geloofsbelijdenis, geschreven onder den ‘bekeerenden’ invloed van Liszt. Wagner was diep godsdienstig, d.w.z. geloovend, maar niet aan een dogma gehecht. ‘Liefde tot den godsdienst, afkeer van het priesterdom,’ zegt Chamberlain over zijn godsdienstzin. Wagner's gedachten over religie zijn best na te gaan in zijn brieven aan Liszt. Daarin schrijft hij o.a.: ‘Dat wij kerken, priesterdom, ja, de heele verschijning van het Christendom in de geschiedenis ongespaard prijsgeven, dat geschiedt ter wille van genen Christus, dien wij ons in zijn volle reinheid behouden willen.’ Anderzijds staan Wagner's wijsgeerige gedachten onder den invloed van Schopenhauer

en Feuerbach, volgens wien de mensch in God zijn eigen geïdealiseerde betrachtingen aanbidt.

Toch waait uit *Parsifal* een geur van wierook en heerscht er een mystische stemming, dank zij de plechtige, wijdingsvolle tooneelen van het drama. Dat is nochtans alleen uiterlijk. Wagner heeft de ritueelen van een godsdienst noch willen nabootsen, noch willen hernieuwen. Hij heeft het ideale medelijden in al zijn vrome heiligheid willen uitbeelden. Daardoor is Parsifal dan ook bijna een Jezus-figuur geworden. Voor Wagner is Jezus altijd de verlosser van het menschdom geweest, en bij het einde van zijn drama heeft men den indruk, dat zijn Reine Held ook de Redder is.

De Muziek.

Daar dit opstel, zooals ik reeds zei, geschreven werd voor Wagnervereerders, die geen muziekkundigen zijn, zal ik over de muziek niet uitweiden; daarvoor heb ik nog een andere reden, die ik in de woorden van H.S. Chamberlain weergeef: ‘Muziek en instrumentatie analyseeren heeft slechts voor den technieker onbetwiste waarde; muziek beschrijven, er zich in lyrische frazen over uitlaten, is daarentegen het overbodigste ter wereld; dat zal ieder muzikant met mij eens zijn.’(*)

De algemeene uiterlijke kenteekens van Wagner's muziek zijn overbekend en hoeven niet nog eens uiteengezet te worden. Dit zou trouwens te ver leiden. In *Parsifal* worden de leidmotieven aangewend met een onwankelende strengheid en met een geniale meesterschap uitgewerkt over heel de partituur. In geen enkel ander werk heeft hij woord en toon zoo volmaakt tot een geheel versmolten. Dat zij dus, die geen geheele voldoening gevoelden bij het lezen van het gedicht, niet wanhopen: het hooren van 's dichters muziek daarbij, zal hun telkens en telkens een openbaring zijn en

(*) In de afzonderlijke uitgaven van dit opstel, zoowel in de Fransche (Figuière & Co, Parijs) als in de Nederlandsche (Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen), geef ik in een aanhangsel de hoofdmotieven aan, zonder deze nochtans technisch te ontleden.

het hun duistere gedicht zal ontluiken in plechtige schoonheid, alsof zich de gouden poorten des hemels voor hen openden. Dan zal hun alles, wat eerst nevelachtig en ingewikkeld scheen, licht en eenvoudig blijken.

Over het 'Voorspel' tot *Parsifal* is iets naders te zeggen, vooreerst omdat Wagner dit zelf eenigszins beschreven heeft, en dan, omdat het de sleutel tot het geheele drama is.

Ziehier hoe Wagner dit voorspel kenschetst in een programma, dat hij opmaakte voor de eerste uitvoering ten beste van zijn koninklijken vriend Lodewijk II van Beieren:

E e r s t e t h e m a : *Geloof*: 'Neem mijn lichaam, neem mijn bloed, voor de genade onzer liefde.' (Herhaald, verminderd, door engelenstemmen.)

'Neem mijn lichaam, neem mijn bloed in aandenken aan onze liefde.' (Weer herhaald, verminderd.)

T w e e d e t h e m a : *Geloof*. Belofte van verlossing door het geloof. Sterk en vol levenssap geeft het geloof zich te kennen, gegroeid, willend, zelfs in het lijden.

Bij de herhaalde belofte, antwoordt het Geloof van uit zachtere hoogten, - als gedragen op de vlerken van de neerdalende duif, - de harten steeds wijder en voller innemend, de wereld van heel de natuur vullend, dan weer naar het hemelsche aether ziend, als zachtelijk bevredigd.

Dan nogmaals, van uit de trilling der stilte, klimt de klacht van het beminnend medelij; de angst, het heilig zweet van den Olijfberg, het goddelijke lijden van den Golgotha; - het lichaam verbleekt, het bloed leekt, vloeit weg en glinstert met een hemelschen schijn van zegen, over alles wat leeft en lijdt de vreugde der Liefdesverlossing verspreidend. Tot hem die - vreeselijk harteberouw! - zich moet verdiepen in het goddelijk verzoenend aanzien van het graf, tot hem, Amfortas, zijn wij voorbereid: zal er voor zijn vreeselijk zielelijden verlossing zijn? - Nog eenmaal hooren wij de belofte en - wij hopen!

Dit is de philosophische synthesis van het voorspel

en ook van het werk. De muziek begint zacht, zwelt aan, langzaam, tot ze een hoogtepunt bereikt, en dan weer afneemt om in vredige stilte uit te klinken... (Men vergelijke dit met het voorspel van *Lohengrin.*)

Het drama is niets anders dan de logische uitwerking dezer gedachte en het antwoord op de vraag van het eindmotief: mogen wij hopen?

Ontstaan.

Nog eenige regelen over het ontstaan en de uitvoering van dit reusachtige werk.

Wagner's eerste ontmoeting met de Graalslegende dagteekent natuurlijk van den tijd, toen hij *Lohengrin* voorbereidde (1844) en eenige jaren later geeft hij in een zijner schriften(*) zijn verklaring der sage en trekt daar zelfs een parallel tusschen deze legende en die van den Nevelingenschat. Er is inderdaad veel overeenkomst tusschen Wotan en Titurel, Brünnhilde en Kundry, Alberich en Klingsor, en eindelijk tusschen Siegfried en Parsifal. Volgens Chamberlain beschouwde Wagner den Graal als een geïdealiseerden Nevelingenschat... Laten wij ons niet verleiden om daar nader op in te gaan.

Eerst in 1864 vat Wagner het plan van een Parsifaldrama op en geeft langzamerhand een eigen vorm aan de gekende legende. Als men zijn ontwerp van een Jezus-drama(**), dagteekenend van 1848, vergelijkt met *Parsifal*, vindt men veel punten van overeenkomst, en het ligt voor de hand, dat hij veel van dit ontwerp in zijn laatste toondrama te pas bracht, zoo o.m. een paar tooneelen tusschen Jezus en Magdalena, die het Goede-Vrijdagtooneel in *Parsifal* uitmaken.

Later, toen hij *Tristan en Isolde* voorbereidde, vond hij weer de Parsifalfiguur in Fransche en Duitsche gedichten,

(*) *Die Nibelungen.* (Ges. Schriften, Bd II.)

(**) *Jesus von Nazareth.* Ein dichterischer Entwurf aus dem Jahre 1848. (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1887.)

waar de twee legenden saamgeweven zijn, en deed Parsifal zelfs optreden in zijn laatsten akt, als pelgrim, die de geliefden tracht te troosten. Hij zag echter van de toevallige tusschenvoeging eener zoo groote figuur aan het einde van een stuk af. - Na het pijnlijke Tristan-drama drong een verlossingsfiguur zich aan Wagner op. Hij ontwierp toen een groot historisch buddhistisch werk, *De Overwinnaars*, waar de verlossingsheld veel overeenkomst met Parsifal zou gehad hebben. Deze schets staat reeds, in philosophisch opzicht, veel dichter bij *Parsifal.*

De Parsifallegende was hem nu meermaals door den geest gegaan en toen hij, in 1857, in zijn stille woning te Zurich, op Goeden Vrijdag voor de schoone ontwakende natuur in droomerijen verzonken zat, herdacht hij de ontmoeting van Parsifal met de ridders op Goeden Vrijdag, zooals Chrétien en Wolfram ze vertellen. Verlossend medelijden bedauwde zijn hart en hij schreef de schoone verzen, die hij later Gurnemanz in den mond leggen zou, en die nog de schoonste van heel het gedicht zijn(*).

Parsifal liet hem niet meer los en eenige dagen nadien maakte hij de schets van zijn Graalsdrama. Meteen schrapte hij ook bepaald de Parsifalfiguur uit den nog niet voltooiden *Tristan.* Hij werkte voort aan *Tristan en Isolde*, *Siegfried*; dan kwamen de ellendige jaren van *Tannhäuser* te Parijs, tot hij in 1864, op aandringen van Lodewijk II, zijn Parsifalschets tot een uitgebreid plan voortzette, waarnaar hij, mits kleine wijzigingen, zijn gedicht zou schrijven.

Uitvoering.

Het gedicht was voltooid in 1877 en verscheen in druk in November. Van de muziek bestonden toen enkel de hoofdthema's. De partituur zou eerst vijf jaar nadien klaar zijn.

Men heeft nauwkeurige aanduidingen over de vor-

(*) Zie mijn vertaling, bl. 57.

dering der compositie. Op Kerstmorgen van 1877 (verjaardag van Mev. Cosima Wagner) had in de groote zaal van Wahnfried de eerste orkestuitvoering van het voorspel plaats; denzelfden avond de tweede, ditmaal in bijzijn van vrienden. Den 25^{n} April 1879 was het werk geheel gecomponeerd. De instrumentatie duurde drie jaren. Bij gelegenheid der voltooiing van den 2^{n} akt, op zijn verjaardag (22^{n} Mei) in 1881, werd in een villa te Napels de finaal van den eersten akt uitgevoerd als volgt: zijn kinderen en Mev. Wagner zongen de knapen- en kinderkoren; eenige vrienden die der ridders; Wagner zong de soli en Jozef Rubinstein zat aan 't klavier. Den volgenden winter ging de Meester naar Palermo, waar hij zijn werk den 13^{n} Januari 1882 kant en klaar bracht.

Intusschen had Wagner zich met al de bizonderheden der uitvoering beziggehouden. In 1881 had hij met den Russischen schilder Paul Joekowski de schets der schermen ontworpen. (De Graalstempel werd geschilderd naar den doom van Sienna). Dan had hij honderden samenkomsten met solisten, kostumiers, machinisten, en al wie van ver of van bij met de uitvoering gemoeid waren.

Het Feestspelhuis van Bayreuth was na de openingsvertooningen van 1877, die in geldelijk opzicht een fiasko geweest waren, gesloten gebleven. De eerste opvoering van *Parsifal* had er plaats den 26^{n} Juli 1882, de tweede den 28^{n} Juli, beide voor de ‘beschermers’ en de derde, - de eerste voor het publiek, - den 30^{n} Juli. Het werk beleefde toen zestien opvoeringen. De allereerste vertolkers waren: Mev. Materna-Kundry, Heeren Winckelmann-Parsifal, Reichmann-Amfortas, Scarie-Gurnemanz, Carl Hill-Klingsor, Kindermann-Titurel; de Knapen en Bloemenmeisjes werden gezongen door eerste krachten der Duitsche schouwburgen (o.a. Lili Lehmann als 1^{e} Bloemenmeisje). De beroemde Hermann Levi dirigeerde.

De kritiek was natuurlijk zeer uiteenloopend en de grootste dwaasheden werden door de grootste mannen uitgekraamd (o.a. door Saint-Saëns: ‘Parsifal is nog een grooter

vlegel dan Siegfried'). Vooral over het mysticism werd de ongaarste onzin verkocht. Terwijl de eene Wagner uitmaakt voor Antechrist, noemt Paul Lindau, insinueerend, het werk 'het Christendom in de muziek.'

Slot.

Hoeft het betoogd te worden? *Parsifal* is geen werk, dat men met één pennetrek naar de sterren zwaait of door het slijk sleurt, ook niet een, dat men op eerste, noch op tweede hooren uitbundig bewondert of onvoorwaardelijk misprijst. Het wijze woord van den grooten Duitschen muziekkenner, Dr Otto Neitzel, worde overwogen: 'Zonder een langer zich in het werk inleven, zal *Parsifal* zoo min gewaardeerd worden als de door de tijdgenooten zoo valschelijk beoordeelde *Tannhäuser* en *Tristan.* Ongetwijfeld zijn de al te snelle enthusiasten, die er alles aan bewonderen, zoo ver van een gegronde waardeering verwijderd, als de vakmannen, die *Parsifal* als duister en de natuur der muziek te buiten gaand, afwijzen.'

Dat het publiek zich nochtans niet late afschrikken door de afmetingen en de beteekenis van het werk. Nooit is Wagner menschelijker geweest dan in dit laatste toondrama, - zijn kunstenaarstestament, - en voor zijn *Parsifal* vooral moge gelden, wat hij eens aan Liszt schreef: 'Niets meer eisch ik van het publiek, dan gezonde zinnen en een menschelijk hart.'

LEO VAN RIEL.

Bronnen.

Houston Stewart Chamberlain: Richard Wagner. (München, 1896.)
Hans von Wolzogen: Parsifal. (Leipzig.)
E. de Morsier: Parsifal: l'Idée de la Rédemption. (Paris, Fischbacher.)
H. von Wolzogen: Erinnerungen an R. Wagner. (Leipzig, Ph. Reclam, 1893.)
Max Chop: R. Wagner's Parsifal. (Leipzig, Ph. Reclam.)
Maurice Kufferath: Parsifal (Bruxelles, Schott frères, 1896.)
Jud. Gautier: R. Wagner et son oeuvre poétique. (Paris, Charavay, 1882.)
W. Golther: R. Wagner als Dichter (Berlin, Bardt Marquardt & Co)
Bayreuther Taschenkalender, 1893.
Kürschner: Wagner-Jahrbuch, 1886.